

T.C. GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

E-KİTAP
ISBN: 978-605-4239-93-1

**BU E-KİTAP *SOBIAD TR DİZİN* TARAFINDAN,
ATIF ve İÇERİK OLARAK TARANMAKTADIR.**

II. ULUSLARARASI GİRESUN GÜVENLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİ E-KİTABI

EDİTÖRLER
BETÜL KARAGÖZ YERDELEN
SAVAŞ BIÇER

EDİTÖR YARDIMCILARI
ERHAN PIŞKİN
FECRA AKCA

GİRESUN 2019

TR.
GİRESUN UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

II. ULUSLARARASI GİRESUN GÜVENLİK SEMPOZYUMU II. INTERNATIONAL GİRESUN SECURITY SYMPOSIUM

TEMA

1919'dan 2019'a
Ulusal Güvenliğin
Küresel Dönüşümü

From 1919 to 2019
Global Transformation
of National Security

Tarih: 02-03 Mayıs 2019

Saat: 09:00-18:30

Yer: Şehit Ömer Halisdemir Konferans Salonu

giresun.iibf.sempozyum@gmail.com

TC. GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ

II. ULUSLARARASI GİRESUN GÜVENLİK SEMPOZYUMU

**MUSAF KEMAL ATATÜRK'ÜN SAMSUN'A ÇIKIŞININ
YÜZÜNCÜ YILI HATIRASINA:
1919'DAN 2019'A ULUSAL GÜVENLİĞİN KÜRESEL DÖNÜŞÜMÜ**

02-03 MAYIS 2019

SEMPOZYUM GENEL KOORDİNATÖRLERİ

PROF. DR. BETÜL KARAGÖZ YERDELEN
DR. ÖĞR. ÜYESİ SAVAŞ BİÇER

SEMPOZYUM YÖNETİMİ

PROF. DR. ŞEMSİ BURHANETTİN ALTAN
DOÇ. DR. UFUK YOLCU
DR.ÖĞR. ÜYESİ ERHAN PIŞKİN
DR. ÖĞR. ÜYESİ SERDAR KEŞGİN
DR. TOLGA ÇIKRIKÇI
ARŞ. GÖR. FECRA AKCA
ARŞ. GÖR. AYTEN MEHMED
FAKÜLTE SEK. SİBEL KILIÇASLAN

YÜRÜTME KURULU

DR. ÖĞR. ÜYE. KEMAL ÇİFTÇİ
DR. ÖĞR. ÜYE. NADİDE HÜSNÜOĞLU
ARŞ. GÖR. DR. HACI MEVLÜT KARATAŞ
ÖĞR. GÖR. HALİL İBRAHİM ALBAYRAK
ARŞ. GÖR. MUSTAFA MALKOÇ YAŞAR
ARŞ. GÖR. AYTAÇ ERDEM
ARŞ. GÖR. HARUN DURLU
ARŞ. GÖR. DİLAYLA BAYYURT
ARŞ. GÖR. ÖZLEM ZEYBEK
ARŞ. GÖR. BERAT HARMAN
CANSU-MERT-BATUHAN
UĞUR KIRAN

BİLİM KURULU

PROF. DR. AHMET SEDAT AYBAR
PROF. DR. ALÂEDDİN YALÇINKAYA
PROF. DR. ALİ ENGİN OBA
PROF. DR. ALPASLAN ÖZERDEM
PROF. DR. ANIL ÇEÇEN
PROF. DR. ATILLA SANDIKLI
PROF. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY
PROF. DR. ÇAĞRI ERHAN
PROF. DR. ELMAN NASIROV
PROF. DR. ERHAN BÜYÜKAKINCI
PROF. DR. HALDUN YALÇINKAYA
PROF. DR. HASRET ÇOMAK
PROF. DR. HÜSEYİN BAĞCI
PROF. DR. KUTAY KARACA
PROF. DR. LEVENT ÜRER
PROF. DR. MENLİBAYEV KURALBAI
PROF. DR. MESUT HAKKI CAŞIN
PROF. DR. MOHAMMAD ARAFAT
PROF. DR. MUSTAFA SITKI BİLGİN
PROF. DR. NURŞİN ATEŞOĞLU GÜNEY
PROF. DR. ÖMER TURAN
PROF. DR. RAFA MARTINEZ
PROF. DR. RAMAZAN KURTOĞLU
PROF. DR. RAMAZAN SEVER
PROF. DR. SELÇUK DUMAN
PROF. DR. SELMA YEL
PROF. DR. TALAS OMERBEKOV
PROF. DR. TATTIGÜL KARTAYEVA
PROF. DR. YAŞAR ONAY
DOÇ. DR. İRADE MAMMADOVA
DOÇ. DR. HASAN OKTAY
DOÇ. DR. MAHMUT CÜNEYT YENİGÜN
DOÇ. DR. VADİM KARASTELEV
DOÇ. DR. YALÇIN SARIKAYA
DR. ALEXANDER SOTNICHENKO
DR. KEISUKE WAKIZAKA
DR. KUBİLAYHAN ERMAN
DR. LAMİA MAMMADOVA
DR. LILIANA ELENA BOSTCAN
DR. ÖĞR. ÜYE. E. ALB. F. REZZAN ÜNALP
DR. ÖĞR. ÜYE. E. ALB. LEVENT ÜNAL
DR. ÖĞR. ÜYE. BÜLENT ŞENER
E. DENİZ KUR. ALB. ADNAN YAŞAR
DR. OSAMA KUBBAR
DR. RASHID AL-NAEMİ

II. ULUSLARARASI GİRESUN GÜVENLİK SEMPOZYUMU

MUSAF KEMAL ATATÜRK'ÜN SAMSUN'A ÇIKIŞININ YÜZÜNCÜ YILI HATIRASINA: 1919'DAN 2019'A ULUSAL GÜVENLİĞİN KÜRESEL DÖNÜŞÜMÜ

2 MAYIS 2019 PERŞEMBE

**GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜK BİNASI
ÖMER HALİSDEMİR KONFERANS SALONU**

09.00-09.30 **AÇILIŞ**

Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı
Fakülte Tanıtım Filmi

09.30-10.30 **PROTOKOL KONUŞMALARI**

Sem. Gen. Koor. Dr. Öğrt. Üyesi Savaş BİÇER
Dekan-Sem. Gen. Koor. Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Rektör Prof. Dr. Cevdet COŞKUN
TBMM Ordu Milletvekili Ergun TAŞÇI
TBMM Ordu Milletvekili Cemal ENGİNYURT
TBMM Giresun Milletvekili Sabri ÖZTÜRK
Ruanda Büyükelçisi H. E. Williams NKURUNZIZA

10.30-11.30 **AÇILIŞ KONUŞMALARI**

Dr. Osama KUBBAR (KATAR)
Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

11.30-11.45 **ÇAY-KAHVE ARASI**

11.45-13.00 **AÇILIŞ OTURUMU**

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. MESUT HAKKI CAŞIN / 15'ER DAKİKA

Brig. Dr. Rashid AL-NAEMİ (KATAR) -- *The Middle East Regional Security*

Dr. Öğr. Üyesi Merve SEREN YEŞİLTAŞ – *2000'li Yıllarda Türk Savunma Sanayi Gelişimi*

E. Tuğgeneral Doç. Dr. Fahri ERENEL – *Yeniden Şekillenen Güvenlik Anlayışı ve Savunma Teknolojilerine Yansımaları*

Prof. Dr. Ahmet Sedat AYBAR – *Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi Perspektifinden Türk Boğazlarının Değişen Ekonomi-Politiği*

Prof. Dr. Yaşar ONAY – *Küresel İklim Değişikliği: Olası Risk ve Tehditler*

Ali Rıza AKINCI, T.C. Dışışleri Bakanlığı, SAM Daire Başkanı –Türkiye'nin Dış Politikasının Küresel ve Bölgesel Çerçevesi

13.00-14.00 ÖĞLE YEMEĞİ

14.15-15.25 BİRİNCİ PANEL - REKTÖRLÜK ÖMER HALİSDEMİR KONFERANS SALONU

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. YAŞAR ONAY / 15'ER DAKİKA

Öğr. Gör. Halil İbrahim ALBAYRAK –*Intelligence Creation Stages and Uses in the Securitization Process*
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK - *Obama Döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi*
Doç. Dr. Bezen Balamir COŞKUN - *Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplininde Barış Çalışmaları ve Çatışma Çözümü*

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA - *Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Politikası ve Doğu Akdeniz*
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN –*Küresel Güvenlik Arayışında Bir Denge Siyaseti Modeli Olarak Birbirini Tamamlayan Ulus-Devletler ve Uluslararası Milliyetçilik Yaklaşımı*

15.25-15.45 ÇAY- KAHVE ARASI

15.30-17.00 İKİNCİ PANEL (EŞ OTURUMLAR: A-B-C-D-E-F-G-H)

15.30-17.00 BİRİNCİ OTURUM (A)–REKTÖRLÜK ÖMER HALİSDEMİR KONFERANS SALONU

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR.ALAEDDİN YALÇINKAYA / 15'ER DAKİKA

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ -*Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış ve Güvenlik Politikasındaki Aktüel Gelişmeler*
Doç. Dr. Esra Banu SİPAHİ ve Y.L.Öğrn. Mohamadan ABDULKASAN (FİLİPİNLER) - *Environmental Security in the Philipines*

Dr. Öğr. Üyesi Savaş Biçer ve Dr. Öğr. Üyesi Lamia Mammadova (AZERBAYCAN)- *Eski Sovyetler Birliği Ülkelerindeki Çatışmaların Analizi; Dağlık Karabağ Sorunu Özelinde Bir Çözüm Önerisi*

Doç. Dr. Alper KARAVARDAR – *Ulusal Güvenliğin İktisadi Boyutu: Ticaret Savaşları-Devletlerin Finansal Siyaseti*

Prof. Dr. Selçuk DUMAN - *Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye*

15.30-17.00 İKİNCİ OTURUM (B)-İİBFAMFİSİ

OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. YALÇIN SARIKAYA / 15'ER DAKİKA

Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ ve L.Öğrn. Fatih TEKİN - *Türkiye'de İnsani Güvenlik (Human Security) Çalışmalarının Nitel Analizi*

Öğr. Gör. Onur Koşu - *Güvenlik Kavramının Ekonomi-Politik Bir Yaklaşımla Değerlendirilmesi*

Dr. Öğr. Üyesi İsmail DURSUNOĞLU ve Arş. Gör. Tuğçe HİSOĞLU -*Siyasette "Suriyeli" Algısı: Siyasal Partiler Üzerinden Bir Değerlendirme*

Dr. Öğr. Üyesi T. Gökhan ÖZÇELİK - *Türkiye'nin Proteryan Yapısında Değişim ve Karadeniz Bölgesel Güvenliğine Etkisi*

Prof. Dr. Servet CEYLAN ve Dr. Öğr. Üyesi Burcu YILMAZ ŞAHİN - *Ekonomik Güvenlik: Kırılganlık ve Esneklik Bağlamında Türkiye Ekonomisi*

15.30-17.00 **ÜÇÜNCÜ OTURUM (C)-İİBF AMFİSİ**

OTURUM BAŞKANI: E. TUĞGENERAL DOÇ. DR. FAHRİ ERENEL / 15'ER DAKİKA

Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ - *Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Güvenliği Kurma Çabaları: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Örneği*

Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU - *Avrasya'da Bir Güvenlik Topluluğu İnşası Girişimi: Avrasya Ekonomik Birliği*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZALP - *Doğu Akdeniz'de Enerji Savaşları*

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TEMİZ- *Güneydoğu Asya'da Bölgesel Güvenliğin Gelişimi ve ASEAN*

Dr. Öğr. Üyesi Serdar KESGİN - *Güvenliğin Bölgeselleşmesi Yaklaşımı: AB Örneği*

Dr. Öğrn. Teymur GASIMLI (AZERBAYCAN) - *Rusya'nın Askeri ve Siyasal Güvenlik Kavramı*

15.30-17.00 **DÖRDÜNCÜ OTURUM (D)-İİBF AMFİSİ**

OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. MEHMET SAİT DİLEK / 15'ER DAKİKA

Dr. Öğr Üyesi Selim KURT- *DAEŞ ve ABD*

Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN - *İsrail'in Nükleer Belirsizlik Politikası*

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA - *İran İslam Devrimi Sonrası İran'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası*

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü YAZGAN - *Olmak ya da Olmamak: Öngörülemeyen Bir Dünyada Yükselen Güçler Nükleer Silah Geliştirmeyi Tercih Edecek mi/Etmeli mi?*

Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR, Doç. Dr. Hatice EROL ve Doç. Dr. Funda ÇONDUR - *Terörist Faaliyetler ile Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki*

Y.L.Öğrn. Cansu GÜNEŞ – *Karabağ Sorununa Bölgedışı Aktörlerin Yaklaşımı: Güvenlik ve İstikrar Arayışı*

15.30-17.00 **BEŞİNCİ OTURUM (E)-İİBFAMFİSİ**

OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. BEZEN BALAMİR COŞKUN / 15'ER DAKİKA

Arş. Gör. Dr. Arda ÖZKAN - *Türkiye'nin Nükleer Enerji Politikalarında Çevresel Güvenlik Kültürü: Eko-Politik Bir Analiz*

Dr. Öğrn. Doğan BAŞARAN ve Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşenur KIRILMAZ - *Uluslararası Güvenlik ve Feminizm*

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin MAMUR IŞIKÇI – *Kişisel Veri Güvenliği: Kamu Politikası Süreç Analizi*

Dr. Öğr. Üyesi Esmeray ALACADAĞLI ve M. Veysel ÇANKAYA – *Çoruh Nehrinde Rekreasyon Çalışmaları, Kent ve Su Güvenliği*

Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ - Bölgesel Güvenlikte Bir Tehdit Unsuru Olarak Karadeniz Havzası Ülkelerindeki Çevre Sorununun Boyutları

15.30-17.00 **ALTINCI OTURUM - ÖĞRENCİ PANELİ (F)-İİBF AMFİSİ**

OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ SAVAŞ BIÇER / 10'AR DAKİKA

L.Öğrn. Ömer ÇİÇEK - Uluslararası Siber Güvenlik ve Siber Savaş Argümanları: Güncel Bir Örnek ABD'nin Son Başkanlık Seçimi

Y.L. Öğrn. Ayten ELKATMIŞ- Özel Askeri Şirketler: Genel Bir Bakış

Doç. Dr. İmam Bakır KANLI ve Y. L. Öğr. Burak KAPLAN –Teknoloji Tabanlı Şehir Güvenlik Sistemleri ve Veri Mahremiyeti Üzerine Bir Değerlendirme

Y.L. Öğrn. Yasemin Aydın - Self Determinasyon Uygulaması ve Güney Azerbaycan Örneği

Y.L. Öğrn. Mahmut ŞEN - Atatürk'ün Misak-ı Milli Vizyonu

Y.L. Öğrn. Hacer KAYA - Türkiye'nin Güvenlik Politikaları Kapsamında AFAD'ın Suriye Krizindeki Faaliyetleri: Genel Bir Değerlendirme

L. Öğrn. Ayten KARAKOÇ- PKK /PYD İşkisi -PYD 'nin Suriye'deki Etnik Terör Uygulamaları

L.Öğrn. İskender ÖZKAYA - 2000-2019 Yılları Arasında Terörle Mücadelede Türkiye'nin Önemi

15.30-17.00 **YEDİNCİ OTURUM (G)-İİBF AMFİSİ**

OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. SEZAI BALCI / 15'ER DAKİKA

Arş. Gör. Mustafa Malkoç YAŞAR - Hane Halkı Ekonomik Güvenliği Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ - Serbest Piyasanın Sosyal Güvenlik Açığı ve Sokak Ekonomisi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZDEMİR - Ulus Markalama, Güvenlik ve Kriz Sonrası İmaj Düzeltme Stratejileri

Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR, Doç. Dr. Hatice EROL, Doç. Dr. Funda ÇONDUR - Terörizmin OECD Ülkelerinin Turizm Sektörleri Üzerindeki Etkileri

Doç. Dr. Gönül OĞUZ – Uyuşmazlık Çözümü: Kuzey İrlanda Barış Süreci Örneği

Prof. Dr. Mehmet DURKAYA ve Dr. Öğr. Üyesi Nadide HÜSNÜOĞLU - Terörün Ekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma

15.30-17.00 **SEKİZİNCİ OTURUM (H)-İİBF AMFİSİ**

OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ MERVE SEREN YEŞİLTAŞ / 15'ER DAKİKA

Dr. Öğrn. Keisuke WAKIZAKA (JAPONYA) - Güvenlik Politikası Açısından Japonya'nın "Bir Kuşak Bir Yol" Politikasına Yaklaşımı

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖZMEN - Küreselleşme ve Yeni Güvenlik Algısı

Öğr. Gör. Cevdet ÖZMEN - Siber Tehditler Karşısında Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) Güvenliği

Dr. Öğr. Üyesi Elvin IUSUBOV (GÜRCİSTAN)- Dini Aşırılığın Önleyecek Bir Faktör Olarak Din Eğitimi

Öğr. Gör.Dr. Aysel ÖZDEMİR ÇOLAK- FETÖ “Derin Devlet”; ilişkisinde 28 Şubat Darbe Sürecinin Rolü

Dr. Öğr. Üyesi Esra Gökçen KAYGISIZ – Örgütlerde Bilgi ve Güvenlik Politikaları

17.00-17.30 ÇAY- KAHVE ARASI

17.30-19.00 DEĞERLENDİRME OTURUMU

REKTÖRLÜK ÖMER HALİSDEMİR KONFERANS SALONU

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. AHMET SEDAT AYBAR/ 10'AR DAKİKA

Dr. Öğrt. Üyesi Savaş BİÇER

Dr. Osama KUBBAR (KATAR)

Doç. Dr. Fahri ERENEL

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

Prof. Dr. Yaşar ONAY

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

Ruanda Büyükelçisi H. E. Williams NKURUNZIZA (RUANDA)

19.30 AKŞAM YEMEĞİ

03 MAYIS 2019: 09.30 – 17.30 SOSYAL ETKİNLİK VE GEZİ

BİLDİRİLER

DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN KAPASİTE İNŞASI: PKK TERÖR ÖRGÜTÜ ÖRNEĞİ.....	13
<i>Merve SEREN</i>	
GÜVENLİK ANLAYIŞINDA PARADİGMA DEĞİŞİMİ VE SAVUNMA ALANINA YANSIMALARI.....	28
<i>Fahri ERENEL</i>	
OBAMA DÖNEMİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİSİ.....	35
<i>Mehmet Sait DİLEK</i>	
TÜRKİYE'NİN MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE POLİTİKASI VE DOĞU AKDENİZ	49
<i>Alaeddin YALÇINKAYA</i>	
İRAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL GÜVENLİK	59
<i>Betül KARAGÖZ YERDELEN & Doğacan BAŞARAN</i>	
ENVIRONMENTAL SECURITY in the PHİLİPİNES	68
<i>Esra Banu SİPAHI & Mohamadan ABDULKASAN</i>	
ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ ÜLKELERİNDEKİ ÇATIŞMALARIN ANALİZİ; DAĞLIK KARABAĞ SORUNU ÖZELİNDE BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ.....	90
<i>Savaş BİÇER & Lamia MAMMADOVA</i>	
ULUSAL GÜVENLİĞİN İKTİSADİ BOYUTU:.....	106
<i>Alper KARAVARDAR</i>	
DOĞU AKDENİZDE EMPERYAL GİRİŞİMLER VE TÜRKİYE.....	120
<i>Selçuk DUMAN</i>	
ASKERİ TEŞKİLATLANMANIN EKONOMİ POLİTİĞİ: ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER VE SUUDİ ARABİSTAN UYGULAMASI	136
<i>Latif Onur KOŞU</i>	
EKONOMİK GÜVENLİK: KIRILGANLIK VE ESNEKLİK BAĞLAMINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	144

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AVRUPA'DA GÜVENLİĞİ KURMA ÇABALARI:
AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI ÖRNEĞİ..... 153

Ali Servet ÖNCÜ

AVRASYA'DA BİR GÜVENLİK TOPLULUĞU İNŞASI GİRİŞİMİ: AVRASYA
EKONOMİK BİRLİĞİ 165

Göktürk TÜYSÜZOĞLU

DAEŞ VE ABD..... 185

Selim KURT

İSRAİL'İN “NÜKLEER BELİRSİZLİK” POLİTİKASI..... 200

Cenk ÖZGEN

“TO BE OR NOT TO BE”: WILL/SHOULD EMERGING POWERS CHOOSE TO GO
NUCLEAR IN AN UNPREDICTABLE WORLD ORDER..... 205

Şükrü YAZĞAN

TERÖRİST FAALİYETLER İLE EKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ
..... 219

Hatice EROL & Abdullah ÖZDEMİR & Funda ÇONDUR

ULUSLARARASI GÜVENLİK VE FEMİNİZM: BİR İNSANİ GÜVENLİK ELEŞTİRİSİ
OLARAK İRANLI KADINLARIN DURUMU..... 238

Doğacan BAŞARAN & Ayşenur KIRILMAZ

BÖLGESEL GÜVENLİĞE TEHDİT UNSURU OLARAK KARADENİZ'DE VE
KARADENİZ HAVZASI ÜLKELERİNDE ÇEVRE KİRLİLİĞİ SORUNUNUN
BOYUTLARI..... 257

Kurtuluş Yılmaz GENÇ

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER: GENEL BİR BAKIŞ..... 269

Ayten ELKATMIŞ

TEKNOLOJİ TABANLI ŞEHİR GÜVENLİK SİSTEMLERİ VE VERİ MAHREMİYETİ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 281

İmam Bakır KANLI & Burak KAPLAN

SELF DETERMİNASYON UYGULAMASI VE GÜNEY AZERBAJYAN ÖRNEĞİ
..... 294

Yasemin AYDIN

ATATÜRK'ÜN MİSAK-I MİLLİ VİZYONU..... 300

Mahmut ŞEN

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI KAPSAMINDA AFAD'IN SURİYE KRİZİNDEKİ FAALİYETLERİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME 308

Hacer KAYA

PKK- PYD İLİŞKİSİ PYD'NİN SURİYE'DEKİ ETNİK TERÖR UYGULAMALARI 319

Ayten KARAKOÇ

HANEHALKI EKONOMİK GÜVENLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 333

Mustafa Malkoç YAŞAR

TERÖRÜN EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA..... 340

Mehmet DURKAYA & Nadide HÜSNÜOĞLU

SİBER TEHDİTLER KARŞISINDA KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERİN (KOBİ) GÜVENLİĞİ..... 348

Cevdet ÖZMEN

DİNİ AŞIRILIĞI ÖNLEYECEK BİR FAKTÖR OLARAK DİN EĞİTİMİ: ORTA ASYA ÖRNEĞİNDE 370

Alim Emin YUSUFOĞLU

TÜRKİYE'NİN GELİŞEN ASYA VİZYONU 388

Betül KARAGÖZ YERDELEN

TÜRKİYE'NİN NÜKLEER ENERJİ POLİTİKALARINDA ÇEVRESEL GÜVENLİK KÜLTÜRÜ..... 395

Arda ÖZKAN

ÇORUH NEHRİNDE REKRASYON ÇALIŞMALARI, KENT VE SU GÜVENLİĞİ.....404

Esmeray ALACADAĞLI, M. Veysel ÇANKAYA

TERÖRİZMİN OECD ÜLKELERİNİN TURİZM SEKTÖRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ416

Abdullah ÖZDEMİR, Hatice EROL, Funda ÇONDUR

ÖRGÜTLERDE BİLGİ GÜVENLİK POLİTİKALARININ STRATEJİK ÖNEMİ.....430

Esra G. KAYGISIZ

DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN KAPASİTE İNŞASI: PKK TERÖR ÖRGÜTÜ ÖRNEĞİ

Capacity Building of Non State Armed Actors: The PKK Case

Merve Seren¹

Özet

Uluslararası hukukun asli süjesi olan devletler, kendilerine tanınan misyon, görev ve yetki alanlarının bir kısmını devlet dışı aktörlerle paylaşma konusunda giderek artan bir rıza göstermektedirler. Bu rıza, konjonktürün ihtiyaç ve şartlarına binaen ‘çıkarcı’ ve ‘geçici’ bir ortaklık addedilse de, devlet ile devlet dışı aktörler arasında gerçekleşen kısa vadeli iş birliklerinin, taraflar için uzun dönemli sonuçlar üretmesi muhtemeldir. Devlet, uluslararası hukuktan kaynaklı sorumluluklarının bir gereği olarak, karar ve eylem bakımından iç ve dış kamuoyuna hesap verebilirlik ilkesini uygulamakla mükelleftir. İktidarın siyaseten haklılığını ve meşruiyetini sürekli kanıtlama çabasına karşın; devlet dışı aktörlerin topluma karşı şeffaflık ve hesap verebilirliği bulunmadığı gibi, eylemlerinde uluslararası insancıl hukuk kurallarına riayet etmekte yükümlü de değildir. Bu nedendir ki devletlerin meşruiyet ve ihlal suçlamalarından kaçınma arzuları, devlet dışı aktörlerden giderek daha yaygın şekilde istifade etmelerine yol açmaktadır. Söz konusu tercih; devletleri, kendi menfaatleri ölçüsünde devlet dışı aktörlerin politik, askeri, teknolojik ve ekonomik imkân ve kabiliyetlerini güçlendirmeye mecbur bırakmaktadır. Kapasite inşası ve yetenek artırımı desteği sayesinde devlet dışı aktörler, öz savunma yapabilecek istihbari bilgi ve askeri teknoloji kabiliyetlerini güçlendirme fırsatı yakalamaktadırlar. Bu hakikatten hareketle, devlet dışı silahlı aktörlerin, öz savunma ve teknoloji kabiliyetleri konusunda eriştikleri seviyenin, devlet desteğine bağlı olduğu; ancak daha önemlisi bu desteğin, uzun vadede ne tür risk ve tehlikelere sebebiyet verebileceği bölgesel ve uluslararası güvenliğin idamesi açısından titizlikle ele alınmalıdır. Zira günümüz muharebe alanları; uluslararası sistemin başat aktörleri varsayılan “devletler” arasında cereyan eden ve konvansiyonel niteliği haiz “düzenli savaş” anlayışından giderek uzaklaşmaktadır. Buna mukabil, yeni muharebe yaklaşımı savaş ve barış zamanlarının grileştiği, savaşan unsurların statüsünün giderek bulanıklaştığı, daha ziyade “devletler ile devlet dışı aktörleri” yahut “devlet dışı aktörleri” karşı karşıya getiren “düzensiz savaş” uygulamaları üzerine inşa edilmektedir. Nitekim bu çalışma, PKK terör örgütünü merkeze almak suretiyle; devlet dışı silahlı aktörlerin politik ve diplomatik statülerini nasıl kazandıklarını, kurumsal ve mali kapasitelerini ne tür kaynaklarla beslediklerini, öz savunma yetenekleri ile teknolojik kabiliyetlerini hangi şekilde geliştirdiklerini irdelemektedir.

Anahtar Kelime: Devlet Dışı Silahlı Aktör, Düzensiz Savaş, Öz Savunma, Terör Örgütleri, PKK

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, mseren@ybu.edu.tr

I. Günümüzde Devlet Dışı Silahlı Grupların Rol ve Önemi

Uluslararası sistemin temel aktörü olarak “devlet” kendisine atfedilen rol, önem ve fonksiyon itibarıyla ciddi bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu bağlamda “devletin”, yegâne “güvenlik koruyucu” statüsünden kaynaklı sorumluluğunu hafifletecek biçimde kendisine hizmetle mükellef “görev paydaşları” yarattığı bir döneme şahitlik edilmektedir. Öyle ki bu yaratım süreci, eskiden olduğu gibi “gizli” ve “örtülü” bir metodoloji benimsemeye gerek duymaksızın; bilakis haklılığını kanıtlama çabasından muaf “meşru” ve “aleni” bir söyleme dayanmaktadır. Böylece “devlet”, risk ve zararı kestirmenin hayli zor olduğu konjonktürel fırsatçılık yaklaşımıyla devlet dışı aktörlere giderek artan “söz hakkı” ve “eylem alanı” tanımaktadır.

Ancak devletlerin, görev paydaşı olarak doğrudan yahut dolaylı iş birliğine gideceği devlet dışı aktörü yeksanak ve gelişigüzel bir şekilde seçmediği; aksine iş birliğinin mahiyetine ve kapsamına göre bilinçli, rasyonel ve son derece detaylı ve titiz bir karar sürecinin ardından tercihte bulunduğu vurgulanmalıdır. Zira devletin, muhtemel bir devlet dışı aktöre aleni veya örtülü olarak vereceği desteğe ‘savunulabilir’ bir gerekçe kazandırması ve bu iş birliğini gerçek zamanlı ve sonuç alıcı kılabilmek için ‘doğru’ aktöre yatırım yapması son derece kritiktir. Lakin devlet dışı silahlı aktör denildiğinde; bunların kuruluş gerekçeleri, yapıları, örgütlenme modelleri, eylem tarzları, eleman profilleri, amaçları, kurumsallaşma süreçleri, finansman kaynakları, öz savunma kapasiteleri, etkileri vb. unsurlara göre farklı kategoriler altında tasniflendikleri hatırdan tutulmalıdır. Örneğin bir devletin, müzakere ve barış inşası için seçeceği devlet dışı aktör ile rejim değişikliği için halkı örgütleyip mobilize etmek için kullanacağı devlet dışı aktör görece farklıdır.

Örneğin Hoffman ve Schneckener, “realist”, “kurumsalcı” ve “inşacı” uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden inceledikleri “devlet dışı silahlı aktör” olgusunun genellikle negatif bir çağrışım yaptığını; oysa günümüzdeki çatışmaları domine eden bu aktörlerin hem “sorunun” hem de “çözümün” bir parçası olduklarını dile getirmişlerdir. Yazarlar, devlet dışı silahlı grupların üç temel karakteristik özellik taşıdıklarını belirtmişlerdir. Birincisi; amaçlarını elde etmek için şiddet kullanma arzusu ve kabiliyeti taşımaktadırlar. İkincisi; düzenli ordular, cumhurbaşkanlığı muhafızları, polis, özel kuvvetler gibi resmileştirilmiş devlet kurumlarına entegre değillerdir. Üçüncüsü; söz konusu entegrasyonun bulunmaması hasebiyle siyaset, askeri hareketler, kaynaklar ve altyapı açısından belirli bir düzeyde özerkliği haiz gruplardır. Öte yandan devlet dışı silahlı aktörler, diğer devlet aktörleri tarafından açık yahut örtülü olarak desteklenip araçsallaştırılabilmektedirler ki; milisler, paramiliterler, paralı askerler ve özel askeri şirketlerden istifade edildiği bilinmektedir. İlâveten, bazen devlet yetkililerinin ya da devlet kurumlarının devlet dışı silahlı aktörlerin faaliyetlerine doğrudan veya dolaylı yollardan müdahil olmaları söz konusudur. Bunun arka planında bazen ideolojik nedenler (örn. isyancılara gizli destek sunmak), bazen kişisel menfaatler (örn. siyasi kariyer, yolsuzluk, aile ve aşiret bağlar, aşiretçilik ve kar amacı) rol oynayabilmektedir. Her ne kadar bu tür gruplar, devletler ile çok yakın ilişkiler geliştirseler de, tam anlamıyla devlet kontrolü altında olmadıkları müddetçe devlet dışı aktörler olarak görülmeye devam edeceklerdir. Öte yandan, bu tür grupların bilhassa “devlet dışı” karakteristiği nedeniyle bazı devlet kurumlarınca çekici buldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada yazarlar, devlet dışı silahlı aktörlerin sanılanın aksine “barış-inşası” ve “devlet-inşası” sürecinde kullanıldıklarını ancak bu durumun kendisiyle çelişen iki sorunsal barındırdığını açıklamaktadırlar. Birincisi, barış-inşası ve devlet-inşasına yönelik tüm faaliyetlerin, uzun dönemde olumlu sonuçlar doğurabilmesi için silahlı aktörlerin çıkar gruplarından bağımsız, karşı uygulamalar içermelidir. İkincisi, güvenlik ortamının tesisinde ilerleme kaydedebilmek için devlet dışı silahlı aktörler arasından en azından en güçlü olanının siyasi sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Söz konusu sürece dahil edilmeleri, “geçici hükümet” sürecindeki

atama, rol ve görev dağılımına benzer biçimde silahlı aktörlere bir çeşit siyasi nüfuz alanı ile ekonomik ve finansal ayrıcalıklar tanınması demektir ki, bu durumun sonradan tam tersine dönerek, devlet-inşa sürecinin tamamını baltalayan bir noktaya everilmesi ihtimal dahilindedir. (Hofmann & Schneckener, 2011, s. 604-606)

Yine devlet dışı silahlı aktörlerin günümüzdeki rol ve önemleri ile sınıflandırılmaları üzerine Krause ve Milliken tarafından kaleme alınan makale de aydınlatıcı niteliktedir. Yazarlar, öncelikle devlet dışı silahlı aktörlerin belirli bir teritoryal alanda kuvvet kullanmanın meşruiyeti üzerinde hem Weberian yasallığa hem tatbiki monopole sahip egemen devletler inşa etme projesi olan Westphalian sisteme karşı doğrudan tehdit oluşturduklarını hatırlatmışlardır. Bu minvalde devlet dışı silahlı aktörlere ilişkin çalışmaların, geleneksel bir yaklaşımla bu aktörleri siyasi bir ajanda ile sınırlandırdıklarını; devlete karşı kesin ve apaçık bir tehdit yöneltmek suretiyle, devletin kendi bölgesinde meşru güç kullanma tekeline haiz olduğu kudretine dair iddiasını zayıflattıklarını belirtmişlerdir. Zira geleneksel yaklaşıma göre, akademisyenler ve uluslararası toplum nezdinde ancak devletin söz konusu tekeline doğrudan meydan okuyabilecek kapasiteye erişen bir grup, devlet dışı silahlı aktör addedilmektedir. Oysa Krause ve Milliken açısından böylesi dar bir vizyon, önemi ve faaliyet alanının kapsamı itibarıyla silahlı grupları, sanki iç savaş ortamına dahil olan isyancılar gibi devlet benzeri aktörler şeklinde resmetmektedir ki; bu durum, günümüzde Weberyan devlete doğrudan tehdit teşkil etmeyen silahlı gruplara ve müdahil oldukları çatışmalara dair gerçeklikle örtüşmemektedir. (Krause & Milliken, 2009, s. 202) Buna mukabil yazarlar, mevzubahis dar kavramsallaştırmanın genişletilmesini; bu tür grupların devlet ile nasıl tür bir ilişkiye girdikleri ve dahası bu ilişkinin bir uzantısı ve çıktısı olarak devletin silahlı gruplarla arasındaki etkileşim ve çatışmanın şekillendirici ve dönüştürücü etkisini anlamlandırabilmek için elzem saymışlardır. Nitekim kaleme aldıkları makalede çok daha geniş bir kavramsallaştırmaya yer vermek suretiyle devlet dışı silahlı aktörleri; “ayrılıkçı/isyancı gruplar”, “militan gruplar”, “savaş ağaları, şehir çeteleri ve suç şebekeleri”, “özel milisler, polis güçleri ve güvenlik şirketleri” ile “uluslarötesi/sınırşan gruplar” şeklinde beş grup altında yeniden tanımlamışlardır. (Krause & Milliken, 2009, s. 204-205)

Günümüz küresel politik arenasında şiddete başvuran devlet dışı aktörlük mefhumunu analitik perspektiften irdeleyen Ersel Aydınli ise, öncelikle “gücün” küresel politikada en az iki belirgin kayma yaşadığından bahsetmiştir. Birincisi, ‘coğrafi’ temelli bir kayma olup; güç, geleneksel olarak güçlü addedilen devletlerden ve bölgelerden, örneğin Batı’dan veya Avrupa’dan Doğu’ya veya Avrasya’ya doğru bir ilerleyiş içerisindedir. İkincisi, ‘aktör’ temelli ve yönetsel açıdan paralel görünümlü bir kayma olup; devlete ait olandan olmayana doğru bir geçiş halidir. Devlet dışı aktörlerin artan önemleri, merkezi rolleri ve uluslararası ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, ikinci kaymanın küresel politikanın yapısı üzerinde muhtemelen çok daha dönüştürücü bir etkisi vardır. (Aydınli, 2016, s. 1-2) Bu noktada Aydınli, Krause ve Milliken gibi şiddete başvuran devlet dışı silahlı aktörlerin sınıflandırılması ve daha geniş bir kavramsallaştırmaya gidilmesinin önem ve gerekliliğinden bahsetmiş; bunları “ayaklanmacılar/isyancılar”, “diğer yerli militan gruplar”, “savaş ağaları/şehir çeteleri”, “özel milisler/askeri şirketler”, “teröristler” ve “suç örgütleri” şeklinde altı farklı gruba ayırmıştır. Öte yandan Aydınli bu aktörleri en iyi ve doğru şekilde okuyup çözümleyebilmek için “ARI” akronomiyle tanımladığı “autonomy-özerklik”, “representation-temsil” ve “influence-etki” başlıkları altında üç analitik düzeyde kıymetlendirmeye tabi kılmak gerektiğini ileri sürmüştür. (Aydınli, 2016, s. 8-20)

Yukarıda değinilen hususlar, devlet dışı silahlı aktörlerin devlet egemenliği ve merkezi otorite olgusunu zayıflatmanın ötesinde, devletin meşru ve hukuki yönden yetki alanında bulunan tüm alanlarda varlık göstermeye başladıkları gerçeğine işaret etmektedir (Yeşiltaş & Kardaş, 2018, s. 4). Bu bağlamda devlet dışı silahlı aktörler; İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan lakin “başarısız devletler”, “Soğuk Savaş sonrası politik düzlem”,

“küreselleşme” vb. faktörlerden istifade ederek şiddeti yerelden uluslar ötesine taşıyan, giderek daha geniş bir coğrafi ölçekte hızla yaygınlaşan varlıklardır. Kuşkusuz devlet dışı silahlı aktörlerin teşekkülü, meşru temsiliyeti, teşkilatlanması, mobilitesi ve esnekliği açısından; merkezi otoritenin yoksunluğu, baskıcı ve tekelleşmiş rejimlerin yarattığı toplumsal rahatsızlık, iktidarın ülke güvenliğini sağlamadaki yetersizliği, siyasi ve hukuki açıdan egemenliğin sarsılması, kamu hizmetlerinin zayıflığı, düşük gelir, sınıflar arası eşitsizlik, ekonomide ve savunmada dışa bağımlılık gibi koşullar oldukça elverişlidir.

Her ne kadar hukuki açıdan “güvenliği sağlama” ve “barışı koruma” misyonları halen devletlerin yetki alanında olsa da, artık “savaş” ve “barış” sadece devletin denetim ve himayesinde icra edilememektedir. Bahsi geçen bu süreç, uluslararası örgütlerin varoluşsal itibarını ve uluslararası hukukun işlerliğini tartışmaya açmakla birlikte; devletlerin yanı sıra, devlet dışı silahlı aktörlerin giderek artan hak ve yetkinliklerine dair gerçeği yadsınmaz kılmaktadır. Bugün dünyanın farklı koordinatlarındaki muharebe alanlarına bakıldığında, savaşan tarafların “devletlerden” ibaret olmadığı; daha ziyade savaşın, “devlet ile devlet dışı silahlı aktörler” yahut “devlet dışı silahlı aktörler arasında” yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda savaşın icrasında yaşanan değişim ve dönüşüm süreci; “düzenli savaş” yaklaşım ve yöntemi yerine, “düzensiz savaş” konsepti ve uygulamalarının giderek ağırlık kazandığına işaret etmektedir. Günümüz muharebelerinin, konvansiyonel savaş anlayışı ve yöntemlerini terk etmemekle birlikte, ekseriyetle “asimetrik savaş” veya “vekâlet içinde vekâlet savaşı” niteliği barındırması, mevzubahis devlet dışı silahlı aktörlerin kazandığı statü ile yakından ilintilidir. Aslına bakılırsa, bu statünün salt “etken” bir yaklaşımla devlet dışı aktörlerin çabalarıyla “kazanılmadığı”; ihtiyaç ve olanakların başka aktörlerce sağlanması sayesinde “edilgen” bir “kazandırılma” süreciyle neticelendiğini söylemek mümkündür.

Daha detaylı bir izahla, günümüzde uluslararası sistemin başat aktörleri varsayılan “devletler” arasında cereyan eden ve konvansiyonel niteliği haiz “düzenli savaş” anlayışından giderek uzaklaşıldığına tanıklık edilmektedir. Bunun temel nedeni, düzenli savaşın; devletlere siyasi, askeri, diplomatik, hukuki, ahlaki, hukuki, ekonomik ve teknolojik açıdan yüksek maliyetli bir sorumluluk yüklemesidir. Düzenli savaş; “güçlünün kazanacağı” bir savaştır ve bu güç; siyasi, askeri, ekonomik, teknolojik üstünlüğünün yanı sıra taktik, operasyonel ve stratejik düzey muharebe yeteneğini sergileme kabiliyeti ile elinde bulundurduğu halk desteğine bağlıdır. Ne var ki düzenli savaş, sadece mağlup olan zayıf taraf için değil; muharebeden zaferle ayrılan güçlü devlet için dahi maliyetlidir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı veya Körfez Savaşı’nın, savaşan tüm taraflara ne denli ağır bir külfet yüklediği malumdur.

Hâlbuki “düzensiz savaş”; güçlüye zafer güvencesi tanımayan, zayıfın da galip gelebileceği bir savaştır. Düzenli savaşın “simetri”sinin aksine, düzensiz savaş adından da anlaşılacağı üzere “asimetrik” bir yapıya sahip olup; ideolojiden dini köktencilige, sömürgecilikten etnik ayrılıkçılığa rejim değişikliğinden toprak talebine değin son derece farklı motivasyonlarla gerçekleşmektedir. Düzensiz savaş; “devletler” ile “devlet dışı aktörlerin” karşı karşıya geldiği ayaklanma, isyan, asimetrik çatışma, sivil savaş, gerilla harbi, ülke içi savaş, devlet dışı savaş yahut devrimci savaş şeklinde muhtelif formlara bürünmektedir. Düzenli savaş, yüksek kayıpların yaşandığı bir savaş iken, düzensiz savaşlar için net bir tablodan bahsetmek zordur ki; zamana, alana, ortama, koşullara ve taraflara bağlı olarak az ya da çok kayıp verilebilmektedir. Bu hususta düzensiz savaşların; gerilla taktikleri, terör eylemleri, propaganda faaliyetleri, isyan ve ayaklanma maksatlı sivil toplum hareketleri gibi muhtelif araç ve yöntemleri kullandığı hatırdadır. Tarihsel seyrinde düzensiz savaş kategorisinde örnek olarak Vietnam Savaşı, Irak Savaşı’nın son safhaları, Mali’deki Tuareg Aylanması, DEAŞ terörü yer almaktadır.

Günümüzde devletlerin “düzenli” niteliği haiz “konvansiyonel” bir savaştan imtina edip kaçındıkları malumdur. Ancak diğer taraftan devletler, devlet dışı silahlı aktörlerle

yaşayabilecekleri muhtemel bir düzensiz savaşın zorluğunun da bilincindedirler. Bu nedenle sadece devlet dışı silahlı aktörler değil; devletler de düzensiz savaş için taktik ve stratejilerini revize etmektedirler. Örneğin terörizm ve isyan/ayaklanma tarzı düzensiz savaşlarla mücadele ederken devletlerin bazı ilke ve kurallara uymaları gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu kapsamda literatürde “COIN” akronomiyle kullanılan “Ayaklanmaya Karşı Koyma Stratejisi” için hayatiyet arz eden kriterleri sekiz başlık altında toplamışlardır. Birincisi; insanların korunmasıdır. Zira en kritik muharebe meydanı halkın zihnidir. Eğer insanlar korunurlarsa ve korunduklarına inanırlarsa; zaferi elde etmek kesin olmasa bile başarı yolunda ilerlendiği aşıkardır. İkincisi; istihbarat, bu işin kralı konumundadır. COIN’de operasyonel avantaj elde edilebilmesini sağlayan kilit nokta toplanan istihbaratın “gerçek-zamanlı” ve “güvenilir” olmasıdır. COIN’in kazanması, devletin istihbarat üstünlüğünü elinde tutmasına bağlıdır. Öte yandan, COIN’in özellikle ayaklanmacı-terörist alt yapıları tespit ve imha etmek üzere yürütüldüğü operasyonlarda, bilginin ekseriyetinin yerel halk tarafından sağlanması önemlidir. Dolayısıyla halkın korunması, aynı zamanda halktan istihbari bilgi toplayabilmek açısından elzemdir. Üçüncüsü, ideoloji ciddi bir meseledir. Genel itibarıyla bakıldığında her ayaklanmacı grup, belirli bir siyasi yahut dini veya ikisini birden içeren bir “gereğe” üzerinde mobilizasyon göstermektedir. Bu nedendir ki COIN kuvveti, halkın cazip bulacağı ve güvenilir bir siyasi vizyonu destekleyecek şekilde çalışmalıdır. Buradaki anahtar mesele, söz konusu vizyonun toplum dışından empoze edilmemesi gerektiğidir. Daha açık bir izahla Batılı politikacılar, askerler ve yöneticiler varsayıldığı gibi (bir iki istisna haricinde) “ulus devlet” inşa edemezler. Dördüncüsü; düzensiz düşman çoğunlukla hedef değildir. Lakin COIN’de muhabere meydanı insanların zihni olduğu ve bu nedenle insanların korunması öncelik arz ettiği için, COIN’e dair askeri planlar düzenli savaşta benimsenen yaklaşım ve stratejilerden radikal biçimde farklılık göstermelidir. Ayaklanmacı grubun işgal ettiği ve yerleşerek kullandığı bölge dikkate alındığında, COIN’in “düzensiz hedefi” teritoryal ve lojistik olarak alt etmesi mümkündür. Ne var ki COIN’de zafer, öldürülen ayaklanmacılar yahut ele geçirilen toprak parçasıyla değil; ayaklanmacıların kötü şöhrete kavuşmaları ve halk nazarındaki güvenilirlik ve itibarlarının yok edilmesiyle mümkündür. Beşincisi; çabanın uyumu ve bütünlüğü prensibinin kabul edilmesidir. Düzensiz savaş, mutlak suretle “grand strateji” gerektirmektedir ki; bu nedenle ikna, baskı ve etki yaratacak tüm araçların devreye sokulmasına ihtiyaç vardır. Çatışmanın siyasi, ideolojik, ekonomik, diplomatik ve askeri boyutlarda farklı suretlere bürüneceği hesaba katılmalıdır. Eğer ki devletin ordusu, askeri zafer kazanma derdine düşüp bu yönde gayret sarf ettiği takdirde, kendisini yormaktan öteye gidemeyeceği, içerideki taraftarlarını ve destekçilerini hayal kırıklığına uğratması kuvvetle muhtemeldir. Hâsılı COIN’de silahlı kuvvetler, büyük stratejiyi hayata geçirecek takımlardan sadece birisi olarak grup içerisinde yer almalıdırlar. Altıncısı; kültür son derece hayati bir unsur olarak ele alınmalıdır. Zira COIN stratejisinin mantığı gereği, düzensiz savaşlar insan zihniyle kazanıldığı için önce o insanların zihinlerinde ne olduğu, neye ne kadar değer verdikleri öğrenilmelidir. Bu anlamda insanların zihinlerini ve davranışlarını çözümlenme noktasında kültür kritik bir rol oynamakta; COIN’ı uygulayan tarafın kaçınılmaz olarak kendi prizmasından bakıp diğer kültürleri çarpık görmesine yol açan yaklaşımını sınırlandırmaktadır. Yedincisi; sığınakların ve dış desteğin bulunmamasıdır. Elbet ayaklananların dinlenmek, toplanmak, yeniden gruplandırılmak, toparlanmak, eğitim yapmak vd. ihtiyaçları için “güvenli bölge” addettikleri sığınakları vardır. Bunlar; doğanın koruduğu ormanlık alanlar, teritoryal üstünlük için belirlenen cepheleri tanımlayan arazilik alanlar yahut kompleks meskun mahal gibi farklı tarz sığınaklardan oluşabilmektedir. COIN doktrinine göre, sığınakların tespit ve imhası son derece önemli hedeflerdir. Ancak sığınma alanlarının ve dış desteğin fazla önemsenmesi ve öncelenmesi; COIN stratejisinin gerçek muharebe meydanındaki kararlılığı açısından indirgeyici ve zedeleyici olabilmektedir. Sekizincisi; “zaman” silah kabul edilmelidir. Stratejinin birçok boyutu incelendiğinde, zaman en inatçı ve kontrol edilmesi en zor unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yetersizliklerin ve hataların telafisi bir dereceye kadar mümkün iken, zaman kaybının iyileştirilmesi imkansızdır. Ne var ki, savaş

ve stratejiye dair Batılı teorilerin, savaşın zamansal boyutuyla çok az ilgilendikleri görülmektedir ki; zamanın bizzat kendisinin bir silah olabileceği henüz idrak edilmemiştir. Oysa düzensiz savaşta, maddi açıdan dezavantajlı durumda bulunan savaşan taraf için mecburen yavaş yavaş kazanması gerektiğinin bilinci vardır. Dokuzuncusu; düzensiz düşman siyaseten alttan alta oyulmalıdır. Bu minvalde savaşan tarafı, terörist yahut kötü şöhrete kavuşmasını sağlayacak diğer sıfatlarla nitelenmek ve etiketlemek, yerel halk bakış açısını değiştirmek için önemlidir. Zira grup içerisindeki bazı ayaklanmacıların siyasi hikayelerinin halk nezdinde sempati yarattığı hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla COIN'in güçlü ve ikna edici gerekçelendirmeler üretebilmesi için yerel konuların yanı sıra ayaklanmacıların karakterleri ve motivasyon kaynakları hakkında derin bilgi sahibi olunmalıdır. (Gray, 2012, s. 99-106)

Ayaklanmaların ve sivil savaşların küresel ölçekte hızla yayıldığına dikkat çeken Klaus Schlichte; devlet dışı silahlı gruplarla ilgili temel problematiği, bu tür yapılara 'başarı' ve 'yenilgi' getiren faktörlerin tespit edilmesi ve tanımlanması olarak belirtmiştir. Zira devlet dışı silahlı gruplardan bazıları şiddet kullanarak gücü ele geçirip elinde tutmayı başarırken, bazıları ise sonuç alıcılıktan uzak şiddete dayalı eylem ve söylemlerden ibaret kalmışlardır. Örneğin El Salvador'da ayaklanmacı şemsiye örgüt olarak farklı solcu grupların ittifakıyla "devrimci iç savaş" başlatmak üzere kurulan Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi (Farabundo Martí National Liberation Front) 1992'deki iç savaşın bitmesiyle beraber seçimlere katılmaya hak kazanan meşru bir partiye dönüşmüş, siyasi aktör kimliğine kavuşmuştur. (Schlichte, In the Shadow of Violence: The Politics of Armed Groups , 2009, s. 14)

Schlichte'ye göre, devlet dışı silahlı grupların başarısı; şiddete dayalı gücü, meşru egemenliğe dönüştürme yetenek ve kapasitelerine bağlı olup, bu dönüşüm gerek yapının kendi saflarında gerekse daha geniş toplumsal mecralarda gerçekleşmelidir. Söz konusu dönüşümü sağlamak üzere devlet dışı silahlı grupların farklı teknikler ve stratejiler uyguladıklarını vurgulayan Schlichte, bu çerçevede ayaklanan grupların hiyerarşi, örgütlenme modeli, organizasyon şekli ve kurumsal yapı itibarıyla birbirlerinden farklılık sergilediklerini açıklamıştır. Ancak bu farklılıklara rağmen grupların başarı ve başarısızlıklarının ekseriyetle sosyal kökenleri ve düşmanlarının kabiliyetlerine bağlı olduğunu; her ne kadar grupların, iç segmentlerdeki çeşitlilik çatışmalara yol açsa da (mesela gençler ve yerli entelektüeller ile yerleşik otorite arasındaki rekabet) düşmanlarından görüp öğrenerek yapı ve işleyiş bakımından değişebileceklerinin altını çizmiştir. İlave olarak şiddetin gücünden meşru yönetime dönüşmeyi nihai amaç edinen devlet dışı silahlı grupların bu statüyü elde etmek için öncelikle içyapılarını modernize etmeleri gerektiğini; devlet ordularına karşı düzensiz savaş yürüten bu tür gruplar için adem-i merkezîyetçi yapı ve esnekliğin avantaj teşkil ederken, teritoryal kontrolü hemen akabinde genişleme ve merkezîyetçi yapının ivedi bir ihtiyaç haline geldiğini vurgulamıştır. (Schlichte, In the Shadow of Violence: The Politics of Armed Groups , 2009, s. 144-145)

Mevzubahis 'şiddetten meşruiyete' evrilme süreci, devlet dışı silahlı aktörlerin temel motivasyonlarını ortaya koyarken; aynı zamanda bu tür yapıların, yabancı devletler başta olmak üzere farklı unsurların dış desteğiyle teşekkül, büyüme ve gelişme sürecine tabii kılındıklarını göstermektedir. Yine bu hususta yaratılışları, dinamikleri ve dönüşümleri itibarıyla "devlet dışı aktörler" yerine "silahlı gruplar" kavramının kullanılmasının daha yerinde olduğunu ileri süren Schlichte'nin belirttiği üç kritik nokta vardır. Birincisi, silahlı grupların çoğu devletler tarafından kurulmuşlardır. Örneğin "Arkan" olarak tanınan Zeljko Raznatovic'in önderliğinde 1991 yılında kurulan "Srpska Dobrovoljacka Garda" (Sırp Gönüllü Muhafızları, SDG) bunlardan birisidir. Sırbistan İçişleri Bakanlığı tarafından Arkan'ın milisleri için Doğu Slovenya'da bulunan Erdut'ta bir eğitim kampı sağlandığı; kaynaklarda farklı rakamlar anılmakla birlikte takribi 10 bin kişilik milis gücünün Erdut kampında eğitim aldığı kaydedilmektedir. Ayrıca Sırp paramiliter grupları içerisinde

SDG'nin kırsalardan temin edilen hafif toplar, kamyonetler, silahlar ve hatta tanklarla son derece iyi donatıldığı belirtilmektedir. Keza Sırbistan gibi Kolombiya, Sudan ve diğer birçok ülkede rastlandığı üzere paramiliterler ve milisler, ekseriyetle ve kasten hükümetlerin silahlı kuvvetleri desteklemek üzere icat ettikleri yapılardır. (Schlichte, With the State against the State? The Formation of Armed Groups, 2009, s. 256-257) İkicisi; "savaş sanatı", diğer yönüyle "geniş ölçekli şiddet örgütlenmesi", neredeyse sadece devlet kurumlarında öğretilmektedir. Zaten silahlı gruplar içerisinde yer alan "şiddet erbapları", savaş hünelerine çoğu zaman orduda iken edinmişlerdir. (Schlichte, With the State against the State? The Formation of Armed Groups, 2009, s. 261) Üçüncüsü; silahlı grupların birçoğu daha sonradan devlet aktörüne dönüşmüşlerdir. Bu anlamda söz konusu grupların şiddet politikalarının başarıya ulaşması; gücün el değiştirmesi, iktidarın devralınması, yeni hükümetin kurulması ve gerilladan devlet adamlığına geçiş demektir. Her ne kadar bu uzun soluklu bir tarihi geçmişini ifade etse de bugün Libya'da, Kongo'da ya da Uganda'daki mevcut hükümetler ile bunlardan daha önceki tarihi örnekleri teşkil eden Cezayir ve hatta ABD arasında ciddi bir farklılık bulunmamaktadır. Nitekim Schlichte'ye göre, medya hâlihazırda "devlet dışı savaş aktörlerini" açgözlü, vahşi, pervasız akıl hastaları olarak resmetmekle birlikte, hakikatte geçmiş on yıldaki gruplar fazlasıyla organize, çoğunlukla disiplinli ve son derece çeşitlilik arz eden örgütlenmelerdir. Bu bağlamda Hamas, Hizbullah, El Fetih birincil örnekleri sunarken, devlet dışı silahlı aktörlerin gereken kabiliyete ve güce kavuştuğu takdirde devletlerin önemli bir parçası olarak işlev gördüklerinin altını çizmektedir. (Schlichte, Non-State Armed Groups, 2012)

Şiddet kullanan devlet dışı aktörlerin başarı ve başarısızlık ölçümlemesinde "meşruiyeti" önceleyen Schlichte, meşruiyetin zayıflaması veya noksanlığını bu tür grupları nihai yenilgiye götüren temel faktör olarak sunmuştur. Buna mukabil literatürde, muhtelif faktörleri önceleyen farklı önermeler de söz konusudur. Genel hatlarıyla bakıldığında devlet dışı silahlı aktörlerin başarısı; bulunduğu ülkenin siyasal yönetim şekli (baskıcı rejim, politik istikrarsızlık vs.), ekonomik durumu (yeraltı ve yerüstü kaynakları, yoksulluk, işsizlik, sosyal güvenlik hizmetlerine erişim vs.), güvelik ortamı (başarısız devlet, çökmüş devlet, zayıf devlet, kırılabilir devlet gibi farklı modeller), coğrafi konumu (jeopolitik konumun sunduğu avantajlar ya da dezavantajlar), demografik yapısı (nüfusun büyüklüğü, bileşimi ve dağılımı), dış destek (devletlerin yahut farklı legal/illegal yapıların sağladığı muhtelif yardımlar), savaş stratejileri (öz savunma yetkinliği, taktik, operatif ve stratejik düzey askeri kabiliyetleri, teritoryal kontrol, alan mobilizasyonu, esneklik vd.), meşruiyet düzeyi (söylem ve eylem uyumu, halk desteği), kurumsallaşma düzeyi ve mali yeterliliği gibi çok sayıda faktöre bağlıdır.

II. PKK Terör Örgütünün Kapasite İnşa Süreci ve Çıkmazları

PKK, Marksist-Leninist ideolojik bir felsefeyle doğup zaman içerisinde Kürt etnisitesine dayalı ayrılıkçı söylemi ön plana taşıyan, 40 yılı aşkın süredir Türkiye'de faaliyet gösteren bir terör örgütüdür. 1978 yılında kuruluş ilânını deklare eden PKK, 1984 Şubat'ında Siirt'in Eruh ilçesinde ilk terör eylemini gerçekleştirmiş; kısa süre sonra Türkiye sınırlarını aşarak, Suriye ve Kuzey Irak eksenli faaliyetlerine başlamış, bölgedeki üslerini kurmuş, konuşlanma alanlarını ve cephelerini belirlemiştir. Zira PKK'nın sözde özerklik mücadelesi, Türkiye sınırlarından ibaret olmayıp; aynı zamanda Suriye, Irak ve İran'ın topraklarının dahil olduğu dört parçalı bağımsız bir Kürt devleti kurma ideasına dayanmaktadır.

Dolayısıyla PKK, Türkiye, Irak, İran ve Suriye'deki siyasi ve askeri uzantıları ile bölgesel ölçekte mobilizasyon kapasitesi sergileyen devlet dışı silahlı bir aktördür. PKK, teritoryal kontrolü ele geçirmek suretiyle bölünme ve akabinde bağımsızlık ilanına varan ideolojik ve örgütsel hedefine istinaden Ortadoğu'da geniş ölçekli şiddet eylemlerine ve terör saldırılarına yer verirken; Avrupa'da ise kendisine küresel ölçekte haklılık, meşruiyet, kurumsallık ve hukukilik kazandıracak şekilde politik, diplomatik ve ticari mecrada faaliyet

göstermektedir. Başka bir izahla PKK en başından itibaren, gerek Ortadoğu gerekse Avrupa bölgesinde sağlayacağı olası desteğin; lojistik, barınma, sığınma, mobilizasyon, finansman, silah ve diğer askeri ekipmanları tedarik ve transfer, askeri ve ideolojik eylemler, eğitsel, kültürel ve siyasi faaliyetler ile meşruiyet kazanımı için muhtelif olanakları ve fırsatları yaratacağının bilinciyle hareket etmiştir.

i. Kurumsallaşma Süreci: Politik ve Diplomatik Statünün Kazandırılması

1981 Temmuz’unda düzenlenen Birinci Kongre’de alınan karara binaen PKK’nın propaganda faaliyetleri, maddi gelir ve eleman temini için Avrupa ülkelerinde dernek, vakıf ve enstitü teşekkül ettirmesine hükmedilmiştir. (Özcan, 1999, s. 289) İlâveten PKK’nın Avrupa Kıtası’nda icra edeceği faaliyetler aracılığıyla kamuoyu oluşturma, uluslararası arenada sesini daha gür şekilde duyurma ve Türkiye üzerinde baskı kurması öngörülmüştür. Örneğin Türkiye, PKK’nın 1993’te tek taraflı ilan ettiği ateşkesi tanımayıp askeri operasyonlara devam kararı almış; buna mukabil PKK, Avrupa’daki teşkilatları devreye sokarak Türkiye’ye ait veya Türk menşeli ticari, kültürel ve dini yapılara saldırarak Ankara üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. (Marcus, 2007, s. 233)

Burada bir parantez açıp, 11 Eylül saldırıları akabinde yayımlanan terör örgütü listesine kadar çoğu Avrupa ülkesinin, PKK’yı terör örgütü olarak tanıyan herhangi bir resmi yazılı ya da sözlü deklarasyonda bulunmadıklarının altı çizilmelidir. Kuşkusuz bu durum; PKK’nın politik, ekonomik ve silahlı faaliyetleri için son derece elverişli bir ortam sunmuştur. Kaldı ki, 2002’deki resmi deklarasyona rağmen PKK’nın halen Avrupa Birliği ülkelerinde sivil toplum kuruluşları, yazılı ve görsel medya araçları, akademi, araştırma merkezleri ve düşünce kuruluşları aracılığıyla muhtelif eylemler, propaganda faaliyetleri ve kampanyaları rahatlıkla yürüttüğü görülmektedir. Elebaşı Öcalan’ın Türkiye’ye teslim edilmesi sonrası Avrupa’daki faaliyetlerine misal teşkil etmesi bakımından, PKK yanlısı “Özgür Politika” Gazetesinin 22 Kasım 2000 tarihli baskısına manşetten giren haber dikkat çekicidir. Haberde PKK sempatzanı 100 bin civarı kişinin Strasbourg’daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin önünde “Öcalan’a Özgürlük, Kürdistan’a Barış” sloganı atarak beklediği kaydedilirken, iddia edilen kalabalığın fotoğrafı fazlasıyla büyük boyutta gazete sayfasına taşınmıştır. Kuşkusuz Özgür Politika’nın bu haberi, Türkiye’yi uluslararası arenada haksız konuma düşürmek, yargı sürecinde üzerinde baskı kurmak, halk desteği kazanmak, Avrupa merkezli propaganda faaliyetlerini geniş kitlelere duyurma amacına hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. PKK’nın iddia ve ithamlarına Türk medyasından karşı hamle gelmiş; aynı güne tekabül eden 22 Kasım 2000 tarihli Hürriyet Gazetesi’nin birinci sayfadan yer verdiği haberde aynı boyutta bir görsel kullanılarak Strasbourg’daki Türklerin “teröre karşı” düzenlediği toplu yürüyüşe dair bilgi ve resim paylaşılmıştır. (Rigoni, 2002, s. 7)

Türkiye’nin uzun zamandan beri PKK propagandasına karşı reaktif ve proaktif tedbirleri devreye sokmasına karşın; örgütün kendi serbesti ve özerklik alanı içerisinde “medya” ve “akademi” ayaklarını önceleyerek yoğun biçimde kullanması, halen Ankara için ciddi bir meydan okumadır. Örneğin “öğrenen örgütler” bağlamında PKK’yı incelediği çalışmasında Demir, PKK’nın her ortamda “Kürt halkının tek temsilcisi” olduğunu ispat etmek için medyayı güçlü bir propaganda aracı olarak kullandığını, medya ve akademik yayınlar kanalıyla PKK üyeleri ve sempatzanları arasında örgütsel bağlılığı ve örgüt kültürünün üst seviyede tutmayı kısmen başardığına dikkat çekmiştir. İlâveten Demir, sözde PKK’nın tüzüklerinin “Kürdistan” tarihiyle başlaması, Öcalan’ın savunma ve yazılarının kitaplaştırılması, dünya klâsiklerinin Kürtçeye çevrilmesi, PKK tarihini konu alan belgesel hazırlanması, ölen teröristlerin isimlerinin kamplara verilmesi, “PKK Şehitliği”nin kurulması, ölenlerin ailelerine yardım edilip çocuklarına yurtdışında eğitim imkânı

sağlanması vb. kararları hatırlatmıştır. (Demir, 2008, s. 71)

Netice itibarıyla PKK terör örgütü sivil toplum kuruluşları, görsel ve yazılı medya araçları, düşünce kuruluşları, enstitüler, üniversiteler ve muhtelif akademik platformlar aracılığıyla yürüyüş, imza kampanyası, protesto, miting, konferans, toplantı, dergi, makale, gazete, mektup, basın açıklaması gibi muhtelif eylem ve faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu vesileyle PKK, uyguladığı şiddeti ve terörü “öz savunma” şeklinde lanse etmekte; söylem ve eylemlerini, örgüte siyasi ve hukuki meşruiyet kazandıracak şekilde kurgulamaktadır. Örneğin PKK'nın kuruluşundan itibaren kitle iletişim aracı olarak televizyonun gerek ulusal gerekse uluslararası kamuoyu oluşturma, başka bir yönüyle psikolojik harekât yürütme konusunda sağladığı avantajları ziyadesiyle öncelediği görülmektedir. Bu bağlamda toplam 77 ülkede yayın yapan lakin Öcalan'ın iadesinin ardından Avrupa'daki halklara sokağa çıkma ve eylem yapma çağrısında bulunduğu için kapatılma kararı alınan MED TV'nin bir taraftan şiddet dili kullanıp, diğer taraftan siyasi söylemlerle Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalışması enteresandır. Her ne kadar Ankara, özellikle Avrupa ülkelerinde uzun soluklu bir diplomasi trafiği yürüterek MED TV'nin kapatılması için mücadele etmişse de, Fransa ve akabinde Belçika gibi ülkelerin yayın yasağı getirilmesi kararı ancak Öcalan'ın yakalanmasının yıldönümü dolayısıyla PKK'nın sokağa çıkma çağrısının ardından yaşanabilecek güvenlik endişesine bağlı bir hüküm olmuştur. Mamafih MED TV'nin kapatıldığı yıla tekabül eden sene içerisinde PKK'nın yeni televizyon kanalı Roj TV faaliyete geçerek, görece uzun soluklu yayın hayatına başlamıştır.

PKK'nın 2004 ile 2013 yılları arasında Danimarka'dan uydu kanalıyla yayın yapan televizyon kanalı Roj TV, terörü meşrulaştırmaya yönelik kritik bir araç olmuş; dezenformatif ve manipülatif haberleri geniş hedef kitlelerine ulaştırmıştır. Türkiye'nin Danimarka başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine ve ABD'ye yaptığı çağrı geç cevap bulmuş; Roj TV'nin yanı sıra Nuçe (Haber) TV ile MMC TV'nin yayın lisansları “terör örgütü propagandası” gerekçesiyle iptal edilmiştir. (Hürriyet, Roj TV'nin iflasından sonra PKK'nın 2 kanalı daha karardı, 2013) Ne var ki PKK'nın Avrupa'da iflas yahut terörle ilgili suçlar nedeniyle karartılan ekranları kısa süre sonra açılan yeni kanallarla birlikte tekrar izleyiciyle buluşmaktadır. Mahkeme sürecinin zorluğu ve uzunluğu yanı sıra, artık geleneksel medya araçları yerine internet platformlarının tercih edildiği not düşülmelidir.

PKK'nın medyanın yanı sıra dernek, vakıf ve enstitüler aracılığıyla meşruiyet kazanma, kurumsallaşma ve bu sayede finansal kaynak yaratma çalışmaları yürüttüğü malumdur. Öyle ki bu tür faaliyetler, PKK'nın kuruluşuna ve ilk eylem öncesine uzanan eski bir tarihe dayanmaktadır. Örneğin 1974 yılında Fransa'da teşekkül ettirilen “Fransa-Kürdistan Derneği” (Association France-Kurdistan), Fransa Cumhurbaşkanı François (ve Öcalan'a hayranlığını sık sık dile getiren eşi Daniella) Mitterrand'ın sağladığı politik ve mali destek sayesinde 1983 yılı itibarıyla enstitü statüsüne kavuşturularak fonlanmaya başlanmıştır. (Hürriyet, 1998) Nitekim PKK'nın Fransa'daki örgütlenmesi ve kurumsallaşması, 1981 yılında Fransız Komünist Partisi (PCF) ile Sosyalist Parti (PS) ittifakının ortak adayı Mitterrand'ın seçimleri kazanmasıyla perçinleşmiş; PKK iltisaklı Sosyalist Kürdistan Partisi (PSK), PCF ve PS ile kurduğu yakın ilişki birçok avantaj getirmiştir. (Grojean, 2017, s. 175)

PKK terör örgütünün sadece silahlı faaliyetler icra etmediği, eş zamanlı olarak meşru bir siyasi aktöre dönüşme çabası verdiğinin altı çizilmelidir. Öyle ki PKK'nın silahlı kanadı ve hatta yönetici kadrosunda yer alarak terör suçu işlemiş bazı isimlerin, Türk siyasi hayatında belirli bir dönem faaliyet gösteren ve hatta seçim barajını geçerek TBMM'de “temsil” hakkı kazanan siyasi partilerde “politikacı” unvanıyla buldukları vurgulanmalıdır. Nitekim geçmişten günümüze PKK terör örgütü uzantısı olan birçok parti kurulmuş, haklarında dava açılıp kapatılma kararı alınmış ancak kısa süre sonra yerine yenisi açılmıştır. Böylece PKK'nın 1990 yılında Halkın Emek Partisi (HEP) ile başlayan sözde ahlaki, siyasi ve hukuki meşruiyet kazanma mücadelesi; Demokrasi Partisi (DEP), ÖZDEP, Halkın

Demokrasi Partisi (HADEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve son olarak Halkların Demokratik Partisi (HDP) ile süregelmiştir. (BBC Türkçe, 2018)

Her ne kadar Avrupa Birliği Konseyi, 2002 Mayıs'ında yayımladığı terör örgütleri listesine PKK'yı eklemiş olsa da örgütle iltisaklı kurum ve kuruluşların faaliyetlerini rahatça sürdürdükleri gözlemlenmektedir. Özellikle son 9–10 yıllık süre zarfında bu serbesitenin giderek genişlediği; Avrupa'daki birçok hükümetin herhangi bir tereddüt ve imtina göstermeksizin PKK'nın siyasi ve askeri uzantılarına alenen destek verdiğine şahit olunmaktadır. Bu hususta yine Fransa'dan bir örnek verecek olursak, 2012 Mayıs'ında Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan François Hollande, PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG ile hayli yakın ve güçlü bir diyalog mekanizması kurmuş; bu ilişki Hollande'ın 2015 Şubat'ında Elysee Sarayı'nda PYD/YPG'li teröristleri sözde “askeri üniformalarıyla” kabul etmesiyle tescillenmiştir. (France 24, 2015) Keza Hollande, 2017 Mayıs'ında PYD terör örgütü lideri Salih Müslim ile Elysee Sarayı'nda görüşerek kendisine destek sözü vermiştir. (Sabah, 2017) Hollande'dan koltuğu devralan Macron da seleflerine benzer ve hatta daha sempatican bir tutum sergileyerek, “Suriye'deki Kürtlere” siyasi, askeri ve finansal olarak aktif destek ve tam güvence vaadinde bulunmuştur. Bu çerçevede Macron, Türkiye'nin terörle mücadele kapsamında uluslararası hukuka uygun yürüttüğü Zeytin Dalı Harekâtı'nı BM Güvenlik Konseyi'ne taşıma girişiminde bulunmuş, 2018 ve 2019 yıllarında Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ile Elysee 'de görüşmeler gerçekleştirip, SDG adına “Kuzey ve Doğu Suriye Federasyonu” Eş Başkanı Hemid Mehbaş, YPG temsilcisi Nesrin Abdullah ve PYD Fransa Temsilcisi Halid İsa'yı makamında kabul etmiştir. Ayrıca Macron Yönetimi, “Fransa'nın Rojava'yı tanıdığı” şeklinde algılanmasına yol açan SDG'ye yargılama hakkı verilmesi ve kararın tanınmasına yeşil ışık yakılması çabasının altına imzasını atmıştır. (France 24, 2018; Meyssan, 2018; Deutsche Welle, 2019)

Son olarak Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri haricinde, Türkiye ile ABD arasında süregiden gerilimin başlıca nedenlerinden birisinin de yine PKK'ya verilen destek olduğu vurgulanmalıdır. İlginçtir ki 1999'da Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi sürecinde ‘yardımlarını’ esirgemeyen ABD, bugün Suriye'de Türkiye yerine PKK'nın uzantısı PYD/YPG ile stratejik ortaklık kurmayı tercih etmiştir. Öyle ki Türkiye'nin terörle mücadelesine, Washington Yönetimi'nin ‘çelişkili’ ve ‘hızla değişken’ tutumu adeta darbe vurmuştur. Zira Washington bir taraftan PKK'nın örgütlü suç, yasadışı insan kaçakçılığı ve uyuşturucu kaçakçılığı faaliyetlerinde bulunduğunu kabul etmektedir. Örneğin 2009 Ekim'inde, ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi tarafından PKK'nın üst düzey yöneticileri Murat Karayılan, Ali Rıza Altuni ve Zübeyir Aydar, önemli yabancı uyuşturucu kaçakçıları olarak zikredilmişlerdir. Keza Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi, 2011 Nisan'ında örgütün kurucularından Cemil Bayık ve Duran Kalkan ile birlikte bazı diğer üst düzey üyelerini, “Yabancı Uyuşturucu Çetelerini Belirleme Yasası” çerçevesinde “Özel Olarak Belirlenmiş Uyuşturucu Kaçakçıları” olarak deklare etmiştir. Buna mukabil PKK'nın Suriye kolu YPG'nin omurgasını teşkil eden SDG'nin komutanı, Öcalan'ın “manevi oğlum” dediği Interpol tarafından Kırmızı Bülten ile aranan "Mazlum Kobani" kod adlı Ferhat Abdi Şahin ve diğer terörist unsurlar, Trump başta olmak üzere ABD Kongresi, dış politika, güvenlik ve savunma bürokrasisinde çalışan isimlerden hatırı sayılır bir destek görmektedir. Kuşkusuz Amerikalı senatörlerin, Kobani'yi Washington'a davet etme çağrısı ve bu çağrının Trump'ın Kobani'yi kabul etmesiyle neticelenmesi oldukça ciddi bir mevzudur. (The Times, 2019)

ii. İnsan Kaynağı ve Faaliyetlerin İcrası: Mali Kaynak İhtiyacının Karşlanması

Devlet dışı silahlı aktörler, sadece teritoryal kontrole dönük askeri faaliyetleri icra etmek

için değil, aynı zamanda varoluşlarına ve eylemlerine meşruiyet kazandıracak tüm programları hayata geçirmek için finansmana ihtiyaca duymaktadırlar. Bu bağlamda nasıl ki devletlerde vergi, bağış ve yardımlar, teşebbüs, mülkiyet ve sermaye gelirleri, dış borçlanma gibi alternatif tedarik kaynakları bulunuyorsa; devlet dışı silahlı aktörlerin de kendilerince ahlaki ve meşru bir gerekçeye dayandırdıkları maddi kazanç elde etme yöntemleri vardır. Ancak devlet dışı silahlı aktörler bilfiil legal oluşumlar olmadıklarından, finansman ihtiyaçlarının çoğunluğunu yasal yollardan karşılamaları pek mümkün değildir. Veleve ki bu tür yapılar, yasal prosedür ve araçları kullanarak finansman kaynağı sağlasalar dahi, toplanan meblağın ne tür faaliyet kalemlerine harcanıp harcanmadığını tam anlamıyla öğrenmek ve denetlemek zaten zordur. Ayrıca organize suç örgütleri, ayaklanmacılar ve terör örgütlerinin kesişen ortak çıkarları iş birliklerine yol açmakta; bu minvalde gelir kaynağı elde etmek üzere icra ettikleri faaliyetler örtüşmektedir. Bu durum ise illegal faaliyetlerde kimin ne ölçüde fayda sağladığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

PKK'nın finansman kaynağında hem meşru hem de gayrimeşru yöntemleri bir arada kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, mafya tipi yapılarla ve organize suç örgütleriyle geçici iş birlikleri kurma, ev baskınları düzenleme, iş yerlerine kepenk kapattırma, haraç toplama gibi şiddet, tehdit, cebir kullanarak finansman elde ettiği görülmektedir. Öte yandan PKK'nın doğrudan ve dolaylı olarak iltisaklı olduğu çok sayıda dernek, vakıf, eğitim kurumu, basın ve yayın organı ile ticari işletme bulunmakta; bu ve benzer işbirlikler vasıtasıyla yasal kılıf altında yurtiçinde ve yurtdışında yardım, bağış, sermaye geliri ve kar payı topladığı bilinmektedir. Örneğin Fransa'da bulunan Kürt Kızılayı Derneği'nin, yardım kampanyası adı altında yıllık bazda takribi 30 milyon avro topladığı; bu meblağın büyük bir kısmının, örgütün sözde yönetim kadrosunun bulunduğu Kandil'e gittiği ileri sürülmektedir.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UN Office on Drugs and Crime, UNODC) tarafından 2010 yılında yayımlanan "Suçun Küreselleşmesi" başlıklı raporda genelde Türkiye'deki organize suç örgütlerinin özelde PKK terör örgütünün yasadışı faaliyetlerden kazandığı gelirlere geniş yer verilmektedir. Raporda, Balkan rotasının bazı güzergahlarında organize suç örgütleri ile isyancı grupların örtüştüklerine dikkat çekilmiş; PKK'nın İran ile (tahminen) Irak'tan Türkiye'ye yapılan uyuşturucu sevkiyatlarını vergiye bağladığı vurgulanmıştır. Keza PKK terör örgütünün Avrupa'da bulunan Kürt kökenli eroin kaçakçılarından vergi topladığı ve bağış aldığı belirtilmiştir. NATO istihbarat analistleri tarafından sağlanan veriler ışığında, PKK'nın sadece eroin kaçakçılığından yıllık 50 ila 100 milyon dolar arası bir kazanç sağladığı dile getirilmiştir. Ayrıca 2008 yılında Avrupa'daki PKK terör örgütü üyelerinin bazılarının uyuşturucu kaçakçılığı suçundan yakalandıkları hatırlatılarak, PKK'nın uyuşturucu ticaretine bulaştığının bir kez daha kanıtlandığı not düşülmüştür. Diğer taraftan Raporda, İran, Irak ve Türkiye'de daha geniş popülasyonları bulunan etnik Kürt grupların, sınır geçişlerinden sorumlu olabileceği; bu grupların Türkiye'de uyuşturucu satabilecekleri yahut kendi ağları üzerinden Avrupa'ya sevk edebilecekleri hatırlatılmıştır. Yine bu hususta 2009 yılında Birleşik Krallık Ciddi Organize Suçlar Ajansı'nın (UK Serious Organised Crime Agency, SOCA), Türkiye'deki ağın Avrupa'ya tedarik edilen eroin kontrolüne hükmettiği; bilahare Dünya Gümrük Örgütü'nün (World Customs Organization) 2000-2008 yıllarını kapsayan istatistiki verilerine göre Türkiye'de yakalanan uyuşturucu kaçakçılarının ekseriyetinin Türkiye vatandaşı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bunlara ilaveten Raporda, ele geçirilen uyuşturucu oranlarının Türkiye (%10) ve İran (%18) ile mukayese edilen Balkan bölgesinde (%2) oldukça düşük seyrettiği kaydedilmiştir. Buna neden olarak sınır kontrollerinin yetersizliği, bölgedeki kanun uygulayıcı kurumların etkisizliği ile bunların arasında cereyan eden yüksek ayrışmanın yanı sıra; yüksek işsizlik oranları ya da düşük maaş gibi yolsuzlukla ilintili davranışlara ortam sunan koşullar sıralanmıştır. (UNODC, 2010, s. 123-124)

Yine UNODC gibi PKK terör örgütünün eylemleri ve ekseriyetle illegal gelir kaynakları

konusunda Europol tarafından yıllık olarak yayımlanan Terörizm Durum ve Eğilim (TESAT) raporları kritik önem arz etmektedir. Raporlarda PKK'nın özel şahıs ve şirketlerin haricinde, suç örgütlerinden de gelir elde ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca PKK'nın Avrupa ülkelerindeki gençleri sistematik şekilde istihdam etme, kamplarda eğitime, eleman kaynağı sağlama ve kadrolarına katmaya dönük çalışmalarından bahsedilmektedir. Kısaca PKK'nın eleman kazanma ve eylemler için ihtiyaç duyduğu finansmanı ekseriyetle organize suç örgütleri gibi illegal işbirlikleriyle yahut örtülü dış devlet desteği ile sağladığını söylemek mümkündür. (Roth & Sever, 2011; Sarı, 2015; Soner, Aslan , & Kıyıcı, 2017)

iii. Öz Savunma Yeteneği: İstihbarat ve Teknolojik Kabiliyetlerinin Güçlendirilmesi

Düzensiz savaşın küresel ölçekte hızla yaygınlaştığı günümüz çatışma ortamında, devletler istihbarat imkân ve kabiliyetlerini revize ve reforme ederlerken, düşman ve tehdit olarak tanımladıkları devlet dışı silahlı aktörlerin istihbari kapasitelerini göz önünde bulundurmaktadırlar. Zira düzensiz savaş doktrinlerinin önemli prensiplerinden birisi devletlerin her koşulda “istihbarat üstünlüğü” durumunu korumalarına bağlıdır. Bu doğrultuda devlet aktörleri tarafından taktik, operatif ve stratejik düzeyde üretilen istihbaratın zamanlılığı, doğruluğu, güvenilirliği, geçerliliği ve eyleme geçirilebilir niteliği son derece hayati bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla devletlerin, istihbari üstünlüklerini haiz oldukları “tam kaynak” istihbarat toplama disiplinlerindeki yetenekleriyle perçinledikleri hatırd tutulmalıdır. Başka bir izahla, devletler salt “insan istihbaratı” yahut “açık kaynak istihbaratı” değil; bir bütün olarak “elektronik istihbarat”, “radar istihbaratı”, “sosyokültürel istihbarat”, “sosyal medya istihbaratı” vb. muhtelif toplama disiplinlerinin her birisine yatırım yapmakla mükelleflerdir. Ancak bu sayede devletlerin terörizmle mücadelede, entegre ve proaktif bir istihbarat anlayışı geliştirmeleri mümkündür.

Kuşkusuz devlet dışı silahlı aktörlerin, öz imkânları itibarıyla devlet aktörler gibi istihbarat toplama disiplinlerinin her birinde faaliyet göstermeleri beklenmemelidir. Neticede devlet dışı silahlı aktörlerin istihbarat üretiminde profesyonel, tecrübeli, organize ve kurumsal şekilde çalıştırabileceği insan kaynağını temin ve idame ettirmesi pek mümkün değildir. Keza devlet dışı silahlı aktörlerin istihbarat toplama disiplinlerinde yetenek ve yetkinlik artırımı için ihtiyaç duyduğu finansal ve teknolojik güce erişmesi oldukça zordur. Bununla birlikte devlet dışı silahlı aktörlerin öz savunma yetenekleri için ihtiyaç duydukları istihbarat ve teknoloji desteğini, doğrudan yahut dolaylı olarak iş yaptıkları devletlerden veya resmi kurum ve kuruluşlardan temin etmeleri mümkündür. Mevzubahis desteğin kapsamı ve zamanlaması, devletlerin öz savunma yeteneklerinin gelişimi ve güçlenmesinde oldukça belirleyici bir işleve sahiptir.

Nitekim günümüzde Husi'lerden DEAŞ'a, PKK'dan YPG'ye değin birçok devlet dışı silahlı aktörün terör eylemlerinde kullandığı teknolojileri, gerek dış yardımlar gerekse kendi öz sermayeleri ölçüğünde kazandıkları malumdur. Örneğin DEAŞ ile mücadele bağlamında ABD'nin PKK'nın Suriye'deki askeri kanadı olan YPG terör örgütüne mini İHA'lar, sinyal ve görüntü istihbaratı ürünleri desteği sunduğu bilinmektedir. ABD'yi uluslararası toplum nezdinde terörü destekleyen devlet konumuna indirgemiş olan böylesi bir tercih; Suriye'de DEAŞ'ın anlaşmalı şekilde çatışma bölgelerinden tahliye edilmesi, ABD Özel Kuvvetlerince eğitime tabi tutulması ve DEAŞ ile PKK'nın başka bölgelerde kullanılacağına yönelik iddialar aslında devletler tarafından devlet dışı aktörlere verilen hayati desteği kanıtlar mahiyettedir.

Keza PKK'nın ilk palazlandığı dönemde bilhassa Mitterrand Fransa'sı gibi, o dönemde Avrupa'dan aldığı siyasi destek hafızalardaki yerini korumaktadır. Bu destek aynı zamanda bir terör örgütünün başka bir ülkedeki “istihbarat kaynağına” ve bu minvalde “siyasi istihbarat” düzeyine işaret etmektedir. Diğer taraftan PKK'nın Irak, İran, Suriye gibi Ortadoğu coğrafyasında uzun süre konuşlandığı hesaba katıldığında operatif olduğu bölgeye

ilişkin (özellikle dağlık ve kırsal alan hâkimiyeti) “coğrafi istihbarat” kapasitesi ortadadır. Mukayese edildiği takdirde DEAŞ’ın ekseriyetle Irak ve Suriye toprakları olmak üzere daha sınırlı bir coğrafi alanda operatif olması ve yine sınırlı sayıdaki devletin belirli ölçülerde (daha ziyade askeri ve teknik düzey) desteğini alması nedeniyle istihbarat imkân ve kabiliyetleri de görece kısıtlıdır. (Seren & Aslan, 2018, s. 62)

Öte yandan devlet dışı silahlı aktörlerin, ortak düşman ya da tehdit olarak tanımladıkları devlet(ler)e karşı müşterek istihbarat faaliyetlerinde buldukları görülmektedir. Böylece devlet dışı aktörler 'ortak' tehdidin bertaraf veya ortadan kaldırılması amacıyla diğer devlet dışı aktörlerle iş birliğine giderek istihbarat kabiliyet ve kapasitelerini sürekli yenileyip arttırmaktadırlar. Kuşkusuz Ortadoğu’daki terör örgütleri ve bu örgütlerin uzantıları arasındaki “geçici” veya “uzun vadeli” istihbari iş birliği söz konusu örgütlere hedeflerine ulaşmalarının ötesinde bir “yaşam alanı”, “beka”, “dayanıklılık” ve “sürdürülebilirlik” sağlamaktadır. DEAŞ ile Taliban’ın Afganistan’da geçici süre iş birliği yapmış olması hafızalardaki yerini korumaktadır. Türkiye’de ise özellikle Tunceli ve Bingöl kırsalında DEV-SOL, TİKKO ve DHKP-C gibi Marksist-Leninist terör örgütlerinin PKK ile iş birliğine gitmeleri yine en somut örneklerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Seren & Aslan, 2018, s. 40-43)

Bir diğer husus ise, PKK’nın teşekkülünden itibaren ideolojik istikamette verdiği doktriner eğitimin, “eleştiri” ve “öz eleştiri” geleneğinin bir yansıması olarak, istihbarat üretimi açısından belirgin sonuçları vardır. İstihbarat faaliyetlerinin temelini oluşturan “raporlama süreci”, PKK terör örgütünde “çözümleme” veya “öz eleştiri” şeklinde kendini göstermekte; PKK militanlarının gördüğünü, duyduğunu veya gözetlediğini rapor etmesi şeklinde seyreden bireyden liderliğe uzanan bilgi akışı sürecini temsil etmektedir. Söz konusu bilgi toplama ve aktarım süreci, PKK’nın bilhassa icra edeceği eylemlere yönelik taktik ve operasyonel istihbarat avantajı sunmaktadır. Keza PKK’nın istihbari bilgi toplamada en yaygın kullandığı yöntemin “insan istihbaratı” olup; kaynağının ve etkisinin kazandığı halk desteğinden ileri geldiği not düşülmelidir. (Seren & Aslan, 2018, s. 52-53)

Kaynakça

- Özcan, N. A. (1999). *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*. Ankara: ASAM.
- Aydınlı, E. (2016). *Violent Non-State Actors: From Anarchists to Jihadists*. Abingdon: Routledge.
- BBC Türkçe. (2018, Şubat 11). *HEP'ten HDP'ye 28 yılda yaşananlar*. BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43019313> adresinden alındı
- Demir, C. K. (2008, Güz). Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri. *Uluslararası İlişkiler*, 5(19), 57-88.
- Deutsche Welle. (2019, Nisan 19). *Macron'dan PYD'ye "aktif destek"*. Deutsche Welle: <https://www.dw.com/tr/macrondan-pydye-aktif-destek/a-48400838> adresinden alındı
- France 24. (2015, Février 10). *Les héros kurdes de Kobané reçus par François Hollande*. France 24: <https://www.france24.com/fr/20150210-france-kurdes-syrie-francois-hollande-paris-etat-islamique-pyd-ypg-pkk-turquie-terroriste> adresinden alındı
- France 24. (2018, March 30). *France's Macron pledges support for Kurd-led Syria force*.

France 24: <https://www.france24.com/en/20180330-france-macron-pledges-support-kurdish-led-ypg-syria-democratic-forces> adresinden alındı

Gray, C. S. (2012). Irregular Enemies and the Essence of Strategy: Can the American Way of War Adapt? A. Milton, & W. Berkovski içinde, *Irregular Warfare: Strategy and Considerations* (s. 79-137). New York: Nova Science Publishers.

Grojean, O. (2017). *La Révoluion Kurde Le PKK et La Fabrique D'une Utopie*. Paris: (La Découverte).

Hürriyet. (1998, Kasım 29). "Abdullah'ın kalbimde çok özel bir yeri var". Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/abdullahin-kalbimde-cok-ozel-bir-yeri-var-39050130> adresinden alındı

Hürriyet. (2013, Ağustos 20). *Roj TV'nin iflasından sonra PKK'nın 2 kanalı daha karardı*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/roj-tvnin-iflasindan-sonra-pkknin-2-kanali-daha-karardi-24553234> adresinden alındı

Hofmann, C., & Schneckener, U. (2011). Engaging Non-State Armed Actors in State- and Peace-Building: Options and Strategies. *International Review of the Red Cross*, 93(883), 603-621.

Krause, K., & Milliken, J. (2009). Introduction: The Challenge of Non-State Armed Groups. *Contemporary Security Policy*, 30(2), 202-220.

Marcus, A. (2007). *Blood and Belief: The PKK and the Kurds Fight for Independence*. New York: New York University Press.

Meyssan, T. (2018, January 13). *The French Plan to Recognize "Rojava"*. Global Research: <https://www.globalresearch.ca/the-french-plan-to-recognize-rojava/5625897> adresinden alındı

Rigoni, I. (2002). *Turkish and Kurdish Media Production in Europe: A Comprehensive Overview*. London School of Economics: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EMTEL/minorities/papers/turkishkurdimedia.pdf> adresinden alındı

Rigoni, I. (2002). *Turkish and Kurdish Media Production in Europe: A Comprehensive Overview*. LSE: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EMTEL/minorities/papers/turkishkurdimedia.pdf> adresinden alındı

Roth, M. P., & Sever, M. (2011). Convergence of Terrorism and Organized Crime: The Case of PKK. C. Strozier, & J. Frank içinde, *The PKK-Financial Sources, Social and Political Dimensions*. Saarbrücken: VDM.

Sabah. (2017, Mayıs 09). *Teröristbaşı Salih Müslim Elysee Sarayı'nda*. Sabah : <https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/05/09/teroristbasi-salih-muslim-elysee-sarayinda> adresinden alındı

Sarı, İ. (2015). The Nexus Between Terrorism and Organized Crime; Growing Threat? *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(6), 463 - 503.

Schlichte, K. (2009). *In the Shadow of Violence: The Politics of Armed Groups*. Campus Verlag.

- Schlichte, K. (2009, August). With the State against the State? The Formation of Armed Groups. *30(2)*, 246-264.
- Schlichte, K. (2012, January March). *Non-State Armed Groups*. February 29, 2019 tarihinde Academic Foresights: http://www.academic-foresights.com/Non-State_Armed_Groups.html adresinden alındı
- Seren, M., & Aslan, M. (2018). DDSA'larve İstihbarat. M. Yeşiltaş, & B. Duran içinde, *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler* (s. 31-73). İstanbul: SETA .
- Soner, B. A., Aslan , Ö., & K1yıcı, H. (2017). *PKK's Regional Franchise of Terror*. Ankara: International Center for Terrorism and Security Studies.
- The Times. (2019, October 24). *Senators call on Trump to invite Kurdish general Mazloum Kobani to Washington*. The Times: <https://www.thetimes.co.uk/article/senators-call-on-trump-to-invite-kurdish-general-mazloum-kobani-to-washington-fc8zvw616> adresinden alındı
- UNODC. (2010). *The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assesment*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).
- Yeşiltaş, M., & Kardaş, T. (2018). Introduction: The Phenomenon of Non-state Armed Actors and Patterns of Violent Geopolitics in the Middle East. M. Yeşiltaş, & T. Kardaş içinde, *Non-State Armed Actors in the Middle East Geopolitics, Ideology, and Strategy* (s. 3-20). Palgrave.

GÜVENLİK ANLAYIŞINDA PARADİGMA DEĞİŞİMİ VE SAVUNMA ALANINA YANSIMALARI

PARADIGM CHANGE IN SECURITY UNDERSTANDING AND ITS REFLECTIONS ON DEFENSE

Fahri Erenel²

Özet

Küreselleşme sürecinin hemen her alanda yaratmış ve yaratmakta olduğu dönüşüm süreci içinde, tehdidin asimetrik ve çok boyutlu bir konuma ulaşması tehdit algılamalarını çeşitlendirmiş, bu çeşitlenmeye bağlı olarak güvenlik paradigmaları değişmiş, güvenlik kavramının genişleme ve derinleşme süreci hızlanmıştır. Güvenlik kavramının genişlemesi, askeri güvenliğin yanı sıra ekonomik, çevresel, toplumsal gibi askeri olmayan güvenlik alanlarının da güvenlik alanı içine dahil edilmesi, derinleşmesi ise devletlerin yanı sıra bireylerin, grupların ve diğer devlet dışı aktörlerin de güvenlik çalışmalarında analiz birimi olarak ele alınma süreci olarak kabul görmektedir. Ayrıca, günümüz dünyasının temel özelliklerinden olan bütünleşme ve parçalanma süreçleri, güvenlik kavramının çok daha yakından incelenmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Devletlerin savunma politikalarının belirlenmesinde çevresel etkilerin büyük önemi bulunmaktadır. Savunma politikaları ve askeri güçlerin belirlenmesinde en önemli çevresel etken, diğer ülkelerin savunma yaklaşımları ve askeri güçleri olmakla beraber, teknolojik, ekonomik ve siyasi değişimlerin de etkisi bulunmaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde ülkelerin savunma politikaları değişen koşullara göre sürekli değişime uğramaktadır.

Abstract

Within the transformation process created by globalization process in almost every field, the fact that the threat has come to an asymmetric and multidimensional position has diversified the perceptions of threats and due to this diversification, security paradigms have changed and expansion and deepening process of the security concept has accelerated. By expanding the concept "security", including such non-military security areas as economic, environmental and social as well as the military security and deepening of the security field, individuals, groups and other non-state actors in addition to states are considered to be a unit of analysis in security studies. Moreover, integration and fragmentation processes, which are the main features of today's world, reveal the need for a closer examination of the concept of security.

Environmental impacts are of great importance in defining states' defense policies. Among the most important environmental factors in defining defense policies and military forces are the defense approaches and military forces of other countries as well as technological, economic and political changes. In this context, the defense policies of the countries are constantly altering according to the changing conditions.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Savunma, Paradigma, Asimetrik tehdit

Key Words: Security, Defense, Paradigm, Asymmetric threat

Tolstoy, Savaş ve Barış adlı romanında Napolyon Savaşlarını ve onun getirdiği yıkımı,

² Doç. Dr., İstinye Üniversitesi, ferenel@istinye.edu.tr

büyük çöküntüyü eşsiz bir ustalıklarla anlatmıştır. Bu eserdeki temel kahramanlar ve diğer kişiler insan ruhunun, insan karakterinin olumlu-olumsuz hemen bütün yönlerini simgelerler. Ernest Hemingway, İspanya İç Savaşının insan ruhunu derinden yaralayan büyük dramını ortaya koymuştur. Ünlü Fransız düşünürü Ernest Renan da savaşın gerçek mağlupları sadece ölümlerdir" der. Yazar Heywood ise "Barışta çocuklar babalarını, savaşta ise babalar oğullarını gömerler" demektedir (Daver,1992:183).

Bir insanlık trajedisi olan savaş hangi nedenle yapılırsa yapılsın savaşın içinde ve yakınında olan herkes için kan, gözyaşı ve felaket demektir. Teknolojideki gelişmeler, savaşın çeşitli isimlerle geçirdiği dönüşüm, asimetrik tehdit bu felaketi daha da arttırmaktadır. Ortaya çıkardığı sonuçlar itibari ile romanlara konu olan savaşın çeşidi ne olursa olsun tarihsel süreç içinde içeriğinde fazla bir değişiklik olmadığını görüyoruz.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler devlet dışı aktörlerin uluslararası güvenlik ortamında etkinliğinin artmasına sebep olmuş, savaşın ulus devletlerin kontrolündeki siyasi bir araç olmadığı yeni bir dönemi aralamıştır. Teknolojik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak savaşın tarafları, sınırları ve boyutları, hedefleri, stratejileri ve en önemlisi de icra şekilleri çok önemli değişiklikler geçirmiştir.

Günümüzde klasik güvenlik paradigmasının temel ilgi alanı, devletlerin bekalarına yönelik tehditlerle mücadele etmek amacıyla geliştirmeleri gereken askeri imkân, kabiliyet, kapasite ve stratejilerdir. Soğuk Savaş dönemi güvenlik paradigması, "güvende olma durumu" yerine "güvende olmama durumu" üzerine inşa edilmiştir. Yani güvensizlik ekseninde kurgulanmıştır. 11 Eylül sonrası asimetrik tehdit algılamalarına geçişi simgeleyen yeni bir güvensizlik ve belirsizlik ortamını beraberinde getirmiştir. Klasik dost-düşman ayrımı, geçmişte belirli sınırlar içinde algılara yerleştirilmişken bugün, dost ve düşman tanımının yapılması daha zorlaşmaktadır (Özmen,2018).

Paradigma en yaygın haliyle bir model, bir kuramsal çerçeve, veya bir dünya bakışı anlamında kullanılmaktadır. Yunanca Paradeigma'dan gelen ve geniş bir düşünsel evreni oluşturan paradigma terimi tarihsel süreç içinde Herodot, Platon ve Aristoteles tarafından vurgulansa da bilim felsefesindeki yerini Thomas Samuel Kuhn ile almıştır. Kuhn metodik çalışmaların yapıldığı bilim döneminde bile özgün ve objektif bilimin azınlıkta olduğunu savunmuştur. Buradan yola çıkarak bilim dünyasında mevcut olanı sorgulayan fikirlere önem verilmeyip, işe yaramaz kabul edilmesi Kuhn'a paradigma olgusunu düşündürmüştür. Kuhn'a göre paradigmlar herhangi bir olguya yeterli açıklamaları yapamadığında yıkılır ve bir paradigma kayması ya da değişmesi gerçekleşir. Bu olay ise artık bir bilimsel devrim olarak kabul edilebilir (Yücal,2017).

Günümüzde güvenlik kavramı hem aktör hem de konu olarak çok boyutlu ve çok taraflı hale gelmiştir. Güvenlik literatürü yelpazesinin genişlediği görülmektedir. Yeni Güvenlik paradigması küreselleşme ile birlikte ulusal ve uluslararası güvenlikten küresel güvenliğe doğru uzanan geniş bir düzlemde değişim ve dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Yeni güvenlik çalışmalarında yeni alanlar ve yeni aktörler ön plana çıkmaktadır (Yıldız,2015).

Yeni güvenlik anlayışı ile geleneksel güvenlik kapsamındaki daha çok devlet kaynaklı tehditler; devletin bizzat kendi vatandaşını da kapsayacak şekilde bireye kadar daralmış, iç tehditler, suç ve terör örgütleri ön plana çıkarmıştır. Tehditlerin doğası da bu çerçevede sadece askerî nitelikli değil politik, sosyal, ekonomik ve çevresel konuları da içine alarak çok yönlü olmuştur. Tehditlerin bu değişen doğasına bağlı olarak tehditlere verilen cevaplar da değişmiştir. Askerî olmayan tehditlere karşı daha çok askerî olmayan tedbirler kullanılırken ilave olarak askerî gücün varlığından kaynaklanan nitel ve nicel özellikleri de sürece etki yapmaktadır. Bu kapsamda konuya bakıldığında; güvenliğin sağlanması

sorumluluğuna ulusal seviyenin yanına küresel sorumluluk da dâhil edilmiştir. Ayrıca dünyanın ekolojik dengesinin korunması gibi küresel değerler de ulusal değerlerin yanında korunması gereken değerler olarak eklenmiştir (Sarı ve Seyhan,2014:7).

Güvenliğin genişleme ve derinleşme boyutunun da farklı özellikleri ile ön plana çıktığı görülmektedir. Güvenliğin genişleme boyutu, askeri konulardan ziyade ekonomik ve çevresel tehditlerden insan hakları ve göçe kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Güvenliğin derinleşmesi ise bölgesel ve toplumsal güvenlik gibi orta düzey alanlar kadar güvenliği global ya da uluslararası düzeye yükselten ya da birey güvenliğinin düzeyini aşağıya çeken güvenlik düzlemleriyle de ilgilidir. Temel olarak güvenliğin genişlemesi, özellikle güvenlik tehditlerinin kaynağı ile ilgili temel konuları kapsamaktadır. Güvenliğin derinleşmesi ise güvenliğin esasen kimin için sağlanması gerektiğini yani güvenliğin amacıyla ilgili konuları kapsamaktadır (Aksu ve Turhan,2012:70).

William S. Lind, Keith Nightengale, John Schmitt ve Joseph Sutton'un 1989 yılında ABD Deniz Piyadeleri Gazetesi'nde yazdıkları "Savaşın Değişen Yüzü: Dördüncü Nesil Savaşa Doğru" başlıklı makalede 4 ncü nesil savaş; "Savaş ile barış dönemleri arasındaki ayırımın bulanıklaştığı, mücadelenin belirlenmiş muharebe sahaları dışına taştığı, sivil ve askerler arasındaki farkların ortadan kalktığı ve asimetric özellikleri de içinde barındıran askeri, yarı-askeri ve bazen de sivil gayretler bütünü" olarak ifade edilmektedir.

Sun Tzu, 2500 yıl önce,"Savaş Sanatı" adlı klasikleşmiş eserinde "En kötü politika şehirlere saldırmak" demiştir, ancak artık şehirlerden kaçabilmenin pek imkânı kalmamaktadır. Birleşmiş Milletler raporlarına göre ,2025 yılında dünya nüfusu'nun %75'ini meydana getirecek insan topluluğunun şehirlerde yaşayacak olması, 21'inci yüzyıl savaşlarının yerleşim merkezlerine doğru kaymasına, konvansiyonel savaş kavramının parametrelerinin değişmesine, düşük yoğunluklu savaşların kesin sonuçlu muharebelerin yerini almasına ve meskûn mahalde muharebe anlayışının yeniden şekillenmesine sebep olmaktadır.Düzensiz şehirleşme ve kaynakların adil paylaşılmaması, şehirlerin yatay ve dikey boyutlarının büyümesi, teknolojinin daha yoğun toplum yaşamına girmesi, insani değerlerin politikalar üzerinde yoğunlaşan etkisi beraberinde sivil itaatsizliğe, güvenlik tehditlerine, gerilim ve kriz bölgelerinin genişlik ve nicelik olarak artmasını getireceği değerlendirilmektedir (Cömert, 2003: 36-38,aktaran Şehitoğlu,2011:11).

1990'ların başında "yumuşak güç" kavramı ilk defa kullanılmaya başlandığında, kavramı ortaya koyan otoriteler artık "sert güç" kavramının dış politika ve ulusal hedeflere ulaşmada etkin bir araç olmadığını, buna karşın yumuşak güç nosyonunun dış politika uygulamalarında yeni enstrüman olacağını vurgulamıştır. Ancak bugüne dek yumuşak güç ve sert güç kavramlarının gerçeği ortaya koymakta yetersiz olduğu görülmüş, dış politikayı açıklamakta yetersiz kaldıkları, gerçekçi olmadıkları tespit edilmiştir. Yeni "akıllı güç" kavramı üzerinde önemle durulmasının gerekli olduğu değerlendirilmiştir.

Dış politika uygulamalarında artık devletler yegâne aktör değildir. Devlet-dışı aktörlerin; sivil toplum kuruluşlarının, çok-uluslu şirketlerin, hatta terör örgütlerinin dahi devletleri etkilediği bir sistem halen yerini korumaktadır. Tek başına çok boyutlu düzlemde yumuşak güç nosyonu yeterli olamayacağı ve yeri geldiğinde sert gücünde de yöntem olarak benimsenebileceği,bu suretle güç bileşenlerinin dengelenebileceği ve böylelikle akıllı güç nosyonun ortaya çıkarılabileceği öngörülmektedir.

İnternetin yaygınlaşması, terörizmin boyut değiştirmesine ve yeni kavramların doğmasına yol açmıştır. Terör örgütleri sosyal medya alanında uzmanlaşmış, bu durum "yeni terörizm" olarak bilinen nosyonu ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak terör örgütleri; manipülatif bilginin daha geniş kitlelere yayılabilmesi ve daha geniş kitlelerden destekçi toplanabilmesi imkanlarını elde etmeye başlamıştır. Bu kolaylıkların terör örgütlerince elde edilmesi,

güvenlik güçlerinin de iletişim, koordinasyon ve eşgüdüm yeteneklerini geliştirmesini gerektirecektir.

ABD güvenlik raporlarına göre Çin ve Rusya, ABD'nin askerî uydularını devre dışı bırakabilecek silah sistemleri geliştirmektedir. 2018 yılında ABD Başkanı Donald Trump'ın Pentagon'a bağlı uzay kuvvetlerini 6 ncı kuvvet olarak inşa ettiğini açıklaması, geleceğin güvenliği'nin uzay alanında hangi aşamaya geldiğinin anlaşılmasında mühim bir olgudur. Bunun paralelinde, yakın gelecekte ABD ve Çin arasında bu alanda örtülü bir mücadele olabileceği değerlendirilmektedir.

Devlet-dışı aktörler uzayda propaganda, dezenformasyon ve bilgi kirliliği oluşturmak için televizyon yayını yapan uydular satın alabilmekte, benzeri uydular terör örgütleri tarafından da elde edilebilmektedir. Ayrıca,devlet-dışı aktörlerin anti-uydu-savar sistemi geliştirme veya elde etmeleri engellenmesinin büyük öneme sahip olduğu değerlendirilmiştir.

2018 yılında yayınladığı siber güvenlik stratejisinde saldırı amaçlı siber operasyonlar yapacağını ifade eden ABD, siber saldırılar konusunu daha geniş bir boyuta taşımıştır. ABD Ülke/Anayurt Güvenliği Teşkilâtı ve 2018 Dünya Ekonomik Forumu değerlendirmelerinde, stratejik düzeydeki siber saldırıların, nükleer savaştan sonra en yüksek yıkım gücüne sahip olduğu ve geleceğin güvenliğinde çok hassas bir konuma sahip olduğu vurgulanmıştır.

Ekonomik gelişim, serbest piyasa ekonomisinin yükselişi, artan teknolojik değişimler ve ilerlemeler, ulusal sınırların ötesinde insan, mal, hizmet ve sermayenin küresel pazar içinde serbest dolaşımı, bilginin akışkanlığı gibi unsurlar, uyuşturucudan kadın/çocuk ticaretine ve terörizme kadar her türlü yasadışı ticaret ve girişim için yeni fırsatlar doğurmakta ve örgütlü suçların, yerel ölçekten sınır ötesine ve küresel düzeye taşınmasına neden olmaktadır. Bu olgular aynı zamanda farklı ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuki yapılarından faydalanarak çok yönlü suç şebekelerinin sayısının artmasına da zemin hazırlamıştır. (Aksu ve Turhan,2012:72).

Her yıl yaklaşık 5 milyar dolarlık silahın illegal şekilde ticaretinin yapıldığı hesap edilmektedir. Bu silahlardan 1 milyar dolarlığı küçük ve hafif silahlardır. Saklanmaları ve kaçaklıklarının yapılması kolay olan 800 milyon dolarlık küçük silah dünya genelinde dolaşmaktadır. Ayrıca devletler, gizli şekilde başkalarına silah aktarmakta ve kabul edilebilir silah transferi konusunda yerleşmiş olan ulusal ve uluslararası teamülleri ihlal ederek legal olanla legal olmayan arasındaki çizginin etrafından dolanmaktadır. Karaborsa ya da illegal silah anlaşmalarını yönlendiren ise talep olmaktadır. Özellikle üç faktör, karaborsada ticareti yapılan silahlara olan talebi teşvik etmektedir. Birincisi silah ambargosu ve başka ambargolarla karşılaşan bir bölgenin sakinleri ya da bir ülkenin hükümeti ihtiyaç duyduğu savunma malzemelerini ve askeri teçhizatı bu yolla elde etmektedirler. İkincisi silahlı çatışmalara dahil olan ülkeler ya da bölgeler ambargoya maruz kalsınlar veya kalmasınlar çatışma için gerekli silahları elde edememektedirler. Bu bağlamda şiddet ve çatışma, silaha olan talebi arttırarak dolaylı şekilde karaborsa fırsatlarını teşvik etmektedir. Son olarak uluslararası örgütlü suçlarda görülen artış küresel illegal savunma ticaretini arttırmıştır (Grillot,2017:325-326).

Gelecek belirsiz bir durumdur. Belirsiz bir gelecek hakkında yorum yapmak ancak geçmişe bakılarak mümkündür. Gelecek hakkında bir öngöründe bulunmak, içinde bulunulan zamanın yorumlanması ve buna geçmiş tecrübelerin göz önünde bulundurulması ile mümkündür. Clausewitz; "Her çağ kendi savaşını yaratır demiştir" (Clausewitz,1999). Bu söz Clausewitz'in geçmiş tecrübeleri incelemesi ve sonrasında da yaşadığı çağı yorumlayıp geleceğe ilişkin bir öngöründe bulunmasının ifadesidir. Günümüz dünyası belirsizlik ve

karmaşanın getirdiği yapıların savaş kavramına yansması sonucu farklı disiplinlerin birlikte rol aldığı bir savaş geleceği hazırlamaktadır. Gelecekteki savaşların silahları, askerleri ve savaş sahaları artık hızla değişmekte ve para, teknoloji, bilgi odaklı yapıları iyi yönetenlerin başarılı olacağı bir eksene doğru kaymaktadır. Günümüzde İnsansız hava araçları görüntü alabilme, ateşli bir silah görevi görebilme aynı zamanda bir patlayıcı olarak da kullanılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra istihbarat faaliyetinde bulunma yeteneklerini bir arada karşılamaktadır. Bu projeksiyondan hareketle gelecekteki savaşlarda insansız silah sistemlerinin sayısının artacağı aynı zamanda birden fazla fonksiyonu yapabilme yeteneğine sahip olacağı öngörülebilir. Ayrıca günümüzde birçok farklı savaş kavramı ve sahası oluşmaya başlamıştır. Ülkeler öngörülerini üzerine akademik çalışmalar yolu ile geleceğin savaşları ve sahalarına hazırlık yapmaktadırlar” (Çelik,2018).

Bu savaşların geleceğinin farklı boyutlara ulaşacağını bir belgesidir. Günümüz savaşları içerisinde çeşitli tehditleri barındıran çatışma ortamlarını oluşturmaktadır. Gelecekte bu tehditlere karşı savunma yapmanın en iyi yolu, çeşitlenen tehditlere karşı çeşitlendirilecek ve koordineli çalışması sağlanacak, birden fazla yeteneğe sahip silah sistemleri olacaktır. Dünya mücadeleyi sürdürme arayışına devam eden insan ve devletler için kıt kaynak durumuna gelmiş ve yetersiz kalmıştır. Geleceğin savaşları dünya dışı ortamlarda ya da birbirine entegre ağ sistemleri ile kurgulanacaktır. Savaş alanındaki bu gelişmeler savaşın paydaşları ve sahadaki unsurları açısından da yeni ihtiyaçlar, yeni stratejiler ve yeni bir eğitim sistemi ile uzmanlaşmada farklı bir boyuta ulaşacaktır. Geleceğin savaşlarında silah kullanmayı bilen insanlar yerine, silah sistemlerini iyi bilen alanında uzman kişilerce uzaktan denetim sağlayan insanlarca savaşlar yönetilecektir.

Geliştirilen yetenekler her zaman tedarik edilmemektedir. Çünkü elde edilen yetenek belki de hiç kullanılmayacaktır. Hiç kullanılmayacak yeteneğin de tedariki gereksiz harcamalara neden olacaktır. O nedenle geliştirilen yeteneklerin büyük bir bölümü günü geldiğinde kullanılmak üzere yetenek raflarında bekletilmektedir. Yetenek sahibi olmak, günü geldiğinde kullanabilecek kapasitede olmak demektir ve yeteneğe sahip olmak, yetenek sahibine yeterince güç kazandırmaktadır. Elde edilen yetenekler ileride geliştirilecek yeni yetenekler için de basamak niteliğindedir. Türkiye'nin M 60 tanklarının modernizasyonunda elde ettiği zırh üretebilme yeteneğini yeni üretilen Altay tanklarında kullanması bu yetenek gelişimi basamağına örnek olarak verilebilir (Kahraman,2016:110)

Dünyadaki savaşların geneline bakıldığında, savaşlarda güçlü olanın kazanması gerektiği çelişkisi bulunmaktadır. Savaşlar incelendiğinde 5'e 1 asimetrik güç dengesi bulunan savaşların, %30'unun güçsüz olan tarafın kazandığı gözlemlenmektedir. Güçsüz tarafın kazanma sıklığı da son 200 yıl içerisinde artan bir oranda oluşmaktadır. Günümüzde asimetrik tehdit unsurları ve ülkelerin askeri güçlerini karşılaştırdığımızda bu oranın 1000'e 1'lere ulaştığı görülmektedir (Toft; 2001:96).

Ulusal güvenliğin sağlanmasında istihbaratın yeri ve önemi kuşkusuzdur. Gerek düşman tanımlarındaki farklılık gerekse dünyadaki güvenlik ve tehdit algılamalarındaki hızlı değişim; güvenliğin aktörlerini, güvenlik sağlama olanaklarını, niteliğini ve istihbaratını da önemli ölçüde sorgulamakta ve değişime zorlamaktadır (Bal,2006:1-2). Bu nedenle gelişmiş bir istihbarat sistemi tesisi ve değişime ayak uydurarak kendini yenilemesi, asimetrik tehditlere karşı yapılacak savunma planlamalarında büyük rol oynamaktadır.

Asimetrik tehditler konusunda askeri planlamacıları bekleyen belirsizlikler; dost ve düşman unsurların, savaşın türünün ve zamanının belirlenememesidir. Tüm bu belirsizlikler içinde

en zoru zamanlamanın kestirilmesidir. Dost ve düşman unsurların tanımlanması, diplomasinin görece yavaş gelişen/dönüşen seyri nedeniyle daha kolaydır. Ne tür bir savaş ile karşılaşılacağını belirleyen temel etmen ise çevresel faktörlerdeki değişim hızıdır (Toft and Talbot; 2006:1-2). Güvenlik ortamının doğasında var olan belirsizlik seviyesi, öngörüler neticesinde şekillenen hazırlık seviyelerine doğrudan etki etmektedir. Bu kapsamda, gelişmiş bir istihbarat ağının öngördüğü uygun senaryolara göre süratle harekete geçebilecek, değişime açık bir kuvvet yapılanmasının önemi büyüktür.

Kaynakça:

Aksu, M., Yıldız,D. (2012), “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4(2), 69-80.

Arreguin-Toft,I (2001), “How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict”, International Security, 26 (1), 96.

Bal, İ. (2006), “Küresel Çağ: Güvenlik, Tehdit ve İstihbaratın Değişen Seyri”, Cumhuriyet Strateji,1-2.

Clausewitz,C.V. (1999) ,Savaş Üzerine,İstanbul Özne Yayınları.

Çelik,M. (2018),”Çin’den Siber Tehditlere Karşı Sivil-Asker İşbirliğini Güçlendirecek Hamle”, (Erişim Adresi : <https://siberbulten.com/uluslararası-iliskiler/cin/cinden-siber-tehditlere-karsi-sivil-asker-ibirligini-guclendirecek-hamle/> ,Erişim Tarihi :04 Ağustos 2019)

Grillot, S. R. (2017), “Savunma Ticareti”, Çağdaş Güvenlik Çalışmaları, Alan Collins (Ed.), çev.Nasuh Uslu, 3 ncü Baskı,İstanbul,Röle Akademik Yayıncılık, 325-326.

Kahraman,Ç.A.(2016), “Tarihsel Süreçte Savunma Planlaması Yaklaşımları ile Savunma Tedarik Sistemleri Arasındaki İlişki”,Kara Harp Okulu Bilim Dergisi,26 (2),110.

Meydan,C. H.,(2015), “Dünya Ordularında Yeniden Yapılanmanın Kaynakları Üzerine Bir İnceleme”,Güvenlik Stratejileri Dergisi,11(21),2.

Özmen,S.(2018), “Güvenlik Algısı ve Orantısız Tahterevalli Kuramı”, M5 Ulusal Güvenlik,Savunma ve Strateji Dergisi, (Erişim Adresi :<http://m5dergi.com/2018/09/guvenlik-algisi-ve-orantisiz-tahterevalli-kurami/> Erişim Tarihi :07 Ağustos 2019)

Sarı, G., Seyhan,E. (2014), “Değişen Eğitim Paradigmasının Güvenlik Algısına ve Jandarma Eğitim Sistemine Etkisi” ,Güvenlik Bilimleri Dergisi, 3(2), 1-24.

Şehitoğlu,H.,O.,(2016),”Güvenlik Yaklaşımları Perspektifinde Meskun Mahallerde Harekat”, Güvenlik Bilimleri Dergisi, 5(1),1-33.

Sencer,A. (2018), “Bir Paradigma, Düşünüş Tarzı Değişim Süreci İçerisindeyiz” başlıklı Röportaj, (Erişim Tarihi:<https://magg4.com/sencer-degisim-sureci-icerisindeyiz/>, Erişim Tarihi:06 Ağustos 2019).

Toft, M., Talbot,I.(2006), “The Fog of Peace and War Planning: Military and Strategic Planning Under Uncertainty, Routledge, New York, 1-2

Yıldız,D.(2015),Yeni Güvenlik Paradigması ve Su Güvenliği,(Erişim Adresi <http://www.hidropolitikakademi.org/7648.html>, Erişim Tarihi:06 Ağustos 2019).

Yücel,U.(2017),Paradigmalarla Yaşamak,Apelasyon,Sayı:45, (Erişim Adresi: <http://apelasyon.com/Yazi/658-paradigmalarla-yasamak> Erişim Tarihi : 05 Ağustos 2019).

OBAMA DÖNEMİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİSİ

THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE USA IN OBAMA PERIOD

*Mehmet Sait DİLEK**

Özet

Uluslararası sistemin en önemli öznesi olan devletler, ulusal çıkarlarını tehdit edebilecek veya güçlendirebilecek çeşitli risklere veya fırsatlara karşı kendi ulusal güvenlik stratejilerini dünya kamuoyuna duyurabilmektedirler. Örneğin, II. Dünya Harbi sonrası ABD, klasik dış politika çizgisinden tamamen çıkmasının da etkisiyle çeşitli doktrinler yayınlamış, uluslararası politikada yeni diplomasi yöntemlerini ve dış politika yaklaşımlarını uygulamaya koyarak küresel güç olma özelliğini sürdürülebilir tutmaya çalışmıştır. Bununla birlikte ABD Başkanı Ronald Reagan, Ocak 1987 ve 1988 tarihli çalışmalarla ABD Ulusal Güvenlik Stratejisini ana bir metin üzerinden hem iç hem dış paydaşlarına duyurma ihtiyacı hissetmiştir. Bu adım daha sonraki başkanlar (George H.W. Bush, Bill Clinton, George W. Bush, Barack Obama, Donald Trump) tarafından da sürdürülünce Amerikan dış politikasında yeni bir yazılı gelenek daha ortaya çıkmıştır.

Günümüz dünyasının şartları, güvenlik stratejilerinin belirlenmesini ve izlenmesini giderek daha kaçınılmaz hâle getirmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle, bu stratejilerin kapsamı ve alanı bölgeselden, daha evrensele doğru genişleme süreci içinde bulunmaktadır. Giderek daha çok ülkeyi ilgilendirmekte olan ulusal güvenlik stratejileri, salt askerî ve ekonomik konuları da aşarak, insanî ve ekolojik güvenliği de ihtiva eder hâle gelmeye başlamışlardır. Bu bilgidен hareketle Obama döneminde yayınlanan Mayıs 2010 ve Şubat 2015 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleri bilimsel ilkeler ışığında incelemeye tabi tutularak geniş bir perspektif üzerinden okuyucuya sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, ABD, Obama, Dış Politika, Strateji

Abstract

The states which are the most important subject of the international system can announce their national security strategy to the public opinion against the risks and opportunities that can threaten or strenghten their national interests. For example, the USA after WWII, declared various doctrines resulting from the deviation from the classical foreign policy, tried to keep sustainable to be the global power by implementing new diplomacy methods in the international policy and foreign policy attitudes. In addition, the US President Reagan, with January 1987 and 1988 projects, felt the need of declaring the US National Security Strategy to the internal and external partners via a main text. When this step has been continued by other presidents (George H.W. Bush, Bill Clinton, George W. Bush, Barack Obama, Donald Trump) a new written tradition has been emerged in the

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, mehmetisaitdilek@gmail.com

US foreign policy.

The conditions of today's world has made the determination and following of the national security inevitable. With globalization, the scope and realm of these strategies has moved from regional to the universal in expanding process. The national security strategies that has been concerning more countries, has started to contain humanitarian and ecological security by transcending the pure military and economic issues. From this point of view, May 2010 and February 2015 US National Security Strategy Papers of the Obama Period has been examined in a broad perspective, in the light of scientific principles.

Key Words: Security, USA, Obama, Foreign Policy, Strategy

Giriş

Ulusal Güvenlik kavramı, dar anlamda bakıldığında bir devletin sınırlarını, ulusal yapısını, bütünlüğünü ve halkını başka devletlerin veya terör örgütlerinin saldırılarından ve tehditlerinden uzak tutması anlamına gelmektedir. (Dağ, 2009: 320) Dolayısıyla ulus devletler, kendi ulusal güvenliklerini sağlamaya öncelik vererek bu endişeli ruh halinden kurtulmaya çalışmışlardır. Strateji kavramı ise güvenlik başlığı altında dış politika aktörlerinin bir planlama yaptıklarına işaret etmektedir. Ulus devletin güvenliğinin gelişimini sağlayan her şey o devlet için yararlı, bu güvenliği azaltan olgu, eylem ve davranışlar ise zararlı olarak nitelendirilebilir. (Erhan, 2001: 78) Farklı açılardan bakıldığında ise devletlerin çok farklı kimlikler, ideolojiler, liderler, korkular ve emeller üzerinden hareket edebildiği/edebileceği görülmektedir. Bu nedenle her bir devletin kendine özgü risklerden ve fırsatlardan bahsetmesi beklenen bir durumdur. (Yalçın, 2018: 18) İkinci olarak ise eski güvenlik algılamaları (askeri) küreselleşmenin ortaya çıkardığı makro sorunlarının çözümü için tek başına yeterlilik sağlayabilecek kapasitede değildir. (Dağ, 2009: 410) Çünkü bir taraftan etnik milliyetçilik, dinsel köktencilik ve kültürel ırkçılık gibi olumsuzluklar günümüzde birçok bölgede varlığını kuvvetli bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. Diğer taraftan da ulus devletlerin denetlemede zorluk çektikleri küreselleşen sermaye hareketleri, işsizlik, hızlı nüfus artışı, gelir dağılımı bozukluğu, ekolojik felaketler, salgın hastalıklar, sanayi casusluğu ve yasadışı göçler gibi hususlar ulusal güvenlik kavramının sınırlarını çok daha geniş hale getirmiştir. (Keyman, 1997: 25-30)

Mevcut uluslararası sistemin en önemli öznesi olan devletler, ulusal çıkarlarını riskler ve fırsatlar üzerinden kategorize ederek ve zamanın ruhu kapsamında güncelleyerek kendi ulusal güvenlik stratejilerini dünya kamuoyuna duyurabilmektedirler. Örneğin; II. Dünya Harbi sonrasında ABD, klasik dış politika çizgisini tamamen terk ederek küresel sistemin başat gücü olmayı dış politikasının merkezine yerleştirmiştir. Bu ideayı da gerçekleştirebilmek için Washington yönetimleri, çeşitli doktrinler (Truman Doktrini vb.) yayınladığı gibi yeni diplomasi yöntemlerini (Üçgen Diplomasisi vb.) ve dış politika yaklaşımlarını (Yerleştirme Politikası vb.) hariciye koridorlarında kullanmaya başlamışlardır. 1947 yılında yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Yasasıyla birlikte dış politika metotlarının/yaklaşımlarının Amerikan dış politika aktörleri tarafından sıklıkla kullanılması kaçınılmaz hâle gelmiştir. (<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1947-07-26.pdf>)

Ulusal güvenlik strateji belgelerinin hazırlanarak Amerikan iç ve dış siyasetinde etkili olmasına zemin hazırlayan isimler ise Cumhuriyetçi Senatör Barry Goldwater ile Temsilciler Meclisi'nden Cumhuriyetçi William Nichols'tur. Şöyle ki adı geçen ikilinin hazırladığı "Savunma Bakanlığı'nın Yeniden Yapılanması" hakkındaki yasa teklifi, ABD Kongresi tarafından 1 Ekim 1986 günü kabul edilmiştir. (https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/dod_reforms/Goldwater-NicholsDoDReordAct1986.pdf)

ABD Başkanı Ronald Reagan bu yasadaki ilgili madde üzerine hazırlattığı 1 Ocak 1987 ve 1 Ocak 1988 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji belgelerini ana bir metin üzerinden hem iç hem de dış paydaşlarına duyurmaya başlamıştır. Bu strateji belgeleri daha sonraki başkanlar (George H.W. Bush, Bill Clinton, George W. Bush, Barack Obama, Donald Trump) tarafından da ekte yer alan listede görüleceği üzere dünya kamuoyuna bildirilmiştir. (<http://nssarchive.us>)

Günümüz dünyasının şartları, güvenlik stratejilerinin belirlenmesini ve izlenmesini giderek daha zorunlu hâle getirmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle, bu stratejilerin kapsamı ve alanı bölgeselden, daha evrensele doğru genişleme süreci içinde bulunmaktadır. Giderek daha çok ülkeyi ilgilendirmekte olan güvenlik stratejileri, salt askerî ve ekonomik konuları da aşarak, insanî ve ekolojik güvenliği de ihtiva eder hâle gelmeye başlamışlardır. (İşyar, 2008: 36)

Bu makalede ABD Başkanı Obama döneminde (20 Ocak 2009-20 Ocak 2017) yayınlanan Mayıs 2010 (<http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf>) ve Şubat 2015 (https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf) tarihli ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleri bilimsel ilkeler ışığında incelemeye tabi tutularak geniş bir perspektif üzerinden okuyucuya sunulacaktır.

Oğul Bush Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejilerine Genel Bir Bakış

Obama dönemi ulusal güvenlik stratejisi belgelerini sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için Oğul Bush dönemi ilan edilen 2002 ve 2006 tarihli metinlere ana hatlarıyla bakmak gerekmektedir. 2002 tarihli ulusal güvenlik stratejisi belgesinin içeriğine bakıldığında; 11 Eylül 2001 saldırılarının da etkisiyle süresi belirsiz küresel savaş halinden ve terörizm tehdidinden bahsedildiği göze çarpmaktadır. Buna ilaveten; coğrafi yakınlık açısından tehdidin her yerde ortaya çıkabileceği, teröristlerin kitle imha silahı elde etmek isteyecekleri ve ABD topraklarına saldırı yapabilecek kabiliyete sahip oldukları iddia edilmektedir. Söz konusu stratejide ittifak ilişkileri ana amaç değildir. Strateji belgesinde ittifaklar, ABD'nin tek taraflı müdahalesini meşrulaştırmak için kurularak güçlendirilecek Gönüllüler Koalisyonunun isterlerse bir nesnesi olabilirlerdi. ABD, askerî, ekonomik ve siyasal açıdan diğer devletlerden çok üstün bir güç olarak “güç dengesini” kendi istediği şekilde oluşturabilecek kudrette olduğunu iddia etmektedir ve bunun sonucunda terörizm tehdidini dengelemek üzere ittifak ilişkilerine birincil düzeyde önem vermeyerek müttefikler arası ilişkilerde “tek taraflılık” öngörmektedir. (Kandemir, 2011: 144-145)

Bush yönetimi, uluslararası terörizmle mücadele kapsamında, kendilerine saldırılmasını beklemeden, “algılanan düşmanları ve bunların kapasitelerini ortadan kaldırmak için, önceden ve tek taraflı olarak müdahalede bulunabileceklerini” belirtmiştir. “Önceden Müdahale” kavramının uluslararası hukuk tarafından meşru sayıldığını iddia eden ABD Başkanı Bush, 11 Eylül saldırılarının, bu stratejileri meşrulaştırdığını savunmaktadır. Bu aşırı güvenlikçi yaklaşım, 11 Eylül saldırılarından kısa bir süre sonra tartışmalı bir yasa olan Vatanseverlik Yasasının da yürürlüğe girmesine yol açtığı gibi (Hook-Spainer, 2014: 322) ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalelerini de kaçınılmaz hâle getirmiştir. (Efegil, 2008: 110-111)

2006 tarihli ulusal güvenlik stratejisi belgesinin içeriğine bakıldığında ise Geniş Ortadoğu merkezli devam eden ve süresi belirsiz bir savaş halinden bahsedildiği göze çarpmaktadır. Yeni strateji belgesinde, kitle imha silahları kaynaklı tehditlere karşı önceden müdahale doktrininin korunacağı bildirilmiştir. Terörizmle mücadele ve tiranlıklara karşı özgürlüğü teşvik etme gibi hususlar yeni stratejide de ABD'nin yeni öncelikleri arasında yer alırken, dünya barışına yönelik başlıca tehdidin radikal terörden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Öte yandan bu metinde salgın hastalıklar, kitle imha silahlarının

yayılması, insan kaçakçılığı ve doğal afetler gibi başlıklar ulusötesi tehditler kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca yeni stratejide daha öncekinin aksine, küresel tehditlerle mücadelede öteki uluslarla işbirliğine gidilmesinden, önleyici müdahalenin temel bir stratejik doktrinden ziyade tehditlerle başa çıkmada başvurulacak bir araç olduğundan söz edilmektedir. Bu bilgilerden hareketle, Washington yönetiminin askeri güce dayalı bir dış politikadan istediği sonuçları alamadığını ifade edebiliriz. Dolayısıyla, Washington yönetimi, küresel tehditlerle mücadelede dost ve müttefiklerin desteğine ihtiyaç duyduğunu isteksizce de olsa kabul etmek zorunda kalmıştır. Bir başka ifadeyle 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi tek taraflılıktan çok taraflılığa geçiş stratejisinin bir yansıması olarak göze çarpmaktadır. (Kurtbağ, 2010: 372-373; Kandemir, 2011: 145-146)

Obama Dönemi 2010 Tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisinin Genel Analizi

Barack Obama (Obama, 2008: 1-383) Demokrat Parti adayı iken “İnanabileceğimiz Değişim” ve “İhtiyacımız Olan Değişim” sloganlarıyla seçim kampanyasını yürütmüştür. Bu sloganlar, Obama’nın başkan seçilmesi durumunda Amerikan iç ve dış politikasında ciddi değişimler gerçekleştirmeye çalışacağına habercisi olmuştur. (https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/obama_bio_tr.pdf)

Öte yandan Amerikan dış politikasında yeni muhafazakâr çizginin uluslararası sistemle yaşadığı sorunlar Bush döneminin sonuna doğru iyice belirgin hale gelmiştir. Bu duruma ilaveten iki savaştan (Afganistan ve Irak) kaynaklanan ek maliyetler, 2008 tarihli küresel ekonomik krizi tetikleyen en önemli faktörlerden birisi olmuştur. İşte böylesi zorlu bir atmosferde Obama, 4 Kasım 2008 tarihli seçimden zaferle çıkarak ABD’nin 44. devlet başkanı seçilmiştir. Akabinde ise 20 Ocak 2009 günü bu görevi oğul Bush’tan devralarak siyasi faaliyetlere başlamıştır. ABD Başkanı Obama, Mısır ziyareti kapsamında (4 Haziran 2009) Kahire Üniversitesi’nde yaptığı "Yeni Başlangıç Üzerine Başkan’dan Düşünceler" başlıklı konuşmasında Amerikan dış politika anlayışını Bush döneminden çok farklı bir çizgiye taşıyacağını dile getirmiştir. Obama’nın konuşmasındaki en can alıcı paragraflardan birisi aşağıda yer almaktadır: “Şiddet yanlısı aşırıcular, İslam dünyasının küçük ama güçlü bir kesiminde kendi çıkarları için bu gerginlikten faydalanmışlardır. Bu aşırıcuların gerçekleştirdiği 11 Eylül 2001 saldırılarıyla birlikte sivil topluma karşı şiddete başvurmaya devam etmeleri ise, bazı kişilerin ABD’de İslam’ı sadece Amerika ve Batı ülkelerine değil, insan haklarına da düşman olarak nitelendirmelerine yol açmıştır. Bu durum, korkuyu ve güvensizliği daha da beslemiştir. Bizim ilişkilerimiz aramızdaki farklılıklarla tanımlandığı sürece, barış yerine nefret ekenleri; işbirliği yerine anlaşmazlığı destekleyenleri güçlendirecektir. Bu sebeple biz bu şüphe ve uyuşmazlık döngüsünü sona erdirmeliyiz.” (https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1077/abd_baskani_obamanin_kahire_konusmasi)

27 Mayıs 2010 tarihinde yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesine (52 sayfa) ana hatlarıyla bakıldığında³ aşağıdaki hususlar göze çarpmaktadır: 1-“ABD, yaklaşık on yıldır geniş kapsamlı bir nefret ve şiddet ağı ile savaş halindedir. Bu gibi tehditlerle karşı karşıya kalınması Washington’un askeri üstünlüğünü sürdürmesine imkan tanımıştır. Ancak sınamaların üstesinden gelebilmek ve daha güçlü ve güvenli bir dünyaya ulaşabilmek için ABD’nin, ulusal yenilenmeye ve küresel liderliğe ilişkin bir strateji izlemesi gerekmektedir.

³ <http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf>; 2010 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi hakkında genel bilgi için Bkz. Hasan Basri Yalçın, *Ulusal Güvenlik Stratejisi*, SETA, İstanbul, 2018, s.76-79; 132-136; 228-237; <http://www.bilgesam.org/incele/20/-abd'nin-yeni-ulusal-guvenlik-stratejisi-ve-turkiye%E2%80%99ye-olasi-etkileri/#.XZp4fEYzZPY>; Kandemir, “ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt’un İttifak Teorisi”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2011, Cilt 10, Sayı 2 s.143-147; Ortadoğu başlığı üzerinden değerlendirmeler için Bkz.Çağatay Özdemir, *Amerikan Grand Stratejisi Obama’nın Ortadoğu Mirası*, SETA Kitapları, 2018, s.64-72; Hasan Basri Yalçın, “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 9, Sayı 2, 2015, s.55-74.

Örneğin; Amerikalı çocuklar bilginin sermaye ve piyasanın küresel olduğu bir dünyada rekabet edebilecek şekilde eğitilmelidir.” Bu cümleler analiz edildiğinde; ABD’nin öncelikle kendi iç halkalarında gerekli güncellemeyi yaparak mevcut eksikliklerini gidermeyi önemseydiği göze çarpmaktadır. Somut ve soyut kaynaklardaki yeniden canlanmayla birlikte Amerikan nüfuzu dış halkalarda daha etkili olmaya başlayacaktır.

2-“ABD’nin istediği uluslararası düzen; zamanın mevcut sorunlarını çözüme kavuşturabilecek bir düzen olmalıdır. Aşırı şiddetle ve ayaklanmalarla savaşabilecek, nükleer silahların yayılmasını durdurabilecek, nükleer maddelerin güvenliğini sağlayabilecek, iklim değişikliğiyle mücadele edebilecek, küresel büyümeyi istikrarlı hale getirebilecek, silahlı çatışmaların engellenmesine ve çözülmesine imkan verebilecek bir düzen”.

3-“Uluslararası kurumların güçlü yanları kadar zayıf yanları da bulunmaktadır. Eğer ABD, uluslararası sistemin eksikliklerini mevcut normlardan uzaklaşmak için bir sebep olarak kullanırsa bu durum hem ABD’nin güvenliği açısından hem de küresel güvenlik için oldukça yıkıcı sonuçlar doğuracaktır. Bu sebeple ABD, uluslararası kurumları güçlendirme stratejisine ve ortak çıkarlara hizmet edecek bir ortak eylem politikasının harekete geçirilmesine odaklanmalıdır”. 2. ve 3. maddeler birlikte analiz edildiğinde; 2010 yılı stratejisinde Bush stratejilerine göre tehdit kavramının daha geniş hale getirildiği ve çok taraflılık kuramına daha çok önem verildiği göze çarpmaktadır.

4-“Askeri güç, kimi zaman insani krizlerle karşı karşıya kalan sivilleri korumak, barış ve güvenliği sağlamak veya ABD’yi/müttefiklerini savunmak için gerekli olabilir. ABD, anlaşmazlıkları çözmek, çatışmaları engellemek, barışı korumak ve güç kullanımını gerektiren durumları azaltmak amacıyla diplomasiyi, kalkınmayı, uluslararası norm ve kurumları geliştirmek istemektedir. Bu yaklaşım ABD’nin kara, hava, deniz, uzay ve siber gibi tüm alanlarda ihtiyaç duyduğu askeri kapasitenin geliştirilmesine ve bölgesel/küresel güvenliğin sağlanması için müttefiklerinin kapasitelerinin güçlendirilmesine olanak tanımaktadır. ABD, güç kullanımı zaman zaman gerekli olsa da, savaştan önce mümkün olan diğer tüm seçenekleri sonuna kadar kullanacak ve eylemde bulunmanın veya bulunmamanın maliyetini ve risklerini değerlendirip karşılaştıracaktır. Güç kullanımı gerekli ve zorunlu hale geldiğinde ABD, eylemde bulunarak NATO ve BM Güvenlik Konseyi gibi kurumların desteğini arayacaktır”. Bu yaklaşım değerlendirildiğinde; ABD’nin, askeri güç kullanımını ancak diplomasi devre dışı kaldığı bir zamanda son bir seçenek şeklinde kabul edeceği ve dünya kamuoyundan destek isteyeceği görülmektedir. Bu strateji, Oğul Bush döneminin önceden müdahale anlayışıyla ve yabancı tehditlere karşı tek taraflı askeri eyleme geçme refleksiyle bağdaşmamaktadır. Bir başka ifadeyle Obama, Bush dönemi Amerikan dış politikasını eleştiren kesimlerce kullanılan "kovboy diplomasisi"ne mesafeli yaklaştığını/yaklaşacağını bildirmiştir.

5-“ABD, Rusya Federasyonu ile ortak çıkarlara dayanan istikrarlı, sağlam ve çok boyutlu bir ilişki geliştirme arayışı içerisindedir. Uluslararası normlara saygılı, güçlü, barışçıl ve müreffeh bir Rusya, ABD’nin çıkarları için gereklidir. Dünyadaki nükleer silahların büyük çoğunluğuna sahip iki ülke olarak ABD, Rusya ile nükleer silahların yayılmasının önlenmesi için birlikte çalışmaktadır. Aşırı şiddet yanlılığı ile mücadele için özellikle Afganistan’da Rusya ile işbirliği kurma arayışı söz konusudur. ABD, Avrupa ve Asya’da, dengeli bir aktör olarak davranacak bir Rusya ile işbirliği kurmak istemektedir”. Bu madde değerlendirildiğinde; Oğul Bush döneminin özellikle sonuna doğru gergin ilişkiler yaşamış olan iki nükleer gücün yeniden beyaz bir sayfa açabilmesi için ABD’nin adım attığı görülmektedir. Amerikan yönetimi reset (Yeniden Başlatma) adı verilen politikanın da etkisiyle strateji belgesinde Rusya başlığını işbirliği, koordinasyon ve karşılıklı saygı kavramları üzerinden dünya kamuoyuna aktarmıştır.

6-“ABD, Avrupalı müttefikleriyle olan ilişkisini Washington’un dünyayla olan diyalogunun köşe taşı şeklinde değerlendirmektedir. AB’nin ve NATO’nun varlığı her iki taraf ilişkilerini güçlendiren faktörlerden birisidir. Türkiye ile başta bölgesindeki istikrarın sürdürülmesi konusu olmak üzere, karşılıklı hedefler üzerinde temas halinde olmaya devam edilecektir. Ayrıca ABD, Balkanlar’da istikrarın sürdürülmesi ve demokrasinin ilerletilmesi, Kafkasya’da ve Kıbrıs’ta yaşanan sorunların çözüme kavuşturulmasını istemektedir”.

7-“ABD’nin; Japonya, Güney Kore, Avustralya, Filipinler ve Tayland ile yürüttüğü ittifaklar Asya-Pasifik’te güvenliğin ve refahın sağlanmasının temel direğini oluşturmaktadır. Bu ittifaklar, bölgenin dinamiklerini yansıtacak şekilde güncellenecek ve derinleştirilecektir. ABD, dinamik bir uluslararası çevrenin parçasıdır ve çıkarlarının geliştirilmesi dünya çapındaki işbirliği alanlarının yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. ABD’nin Çin, Rusya ve Hindistan gibi ülkelerle kuracağı ikili ilişkiler, ortak çıkarların daha geniş bir işbirliği içerisinde oluşturulması çabasında hayati öneme sahiptir. Asya’da meydana gelen yüksek ekonomik büyüme, bu bölgenin ABD’nin gelecekteki refahıyla bağlantısını artırmaktadır ve bölgenin yeni ortaya çıkmakta olan etki merkezleri giderek önem kazanmaktadır. Bölge ile ilişkileri derinleştirmek için bölgesel örgütler, yeni diyalog mekanizmaları ve üst-düzey diplomasi kanalları üzerinden hayati adımlar atılacaktır. Çin ile daha yapıcı ve kapsayıcı ilişkiler sürdürmeye devam edilecektir. ABD, uluslararası toplum ile işbirliği içinde, küresel ortak sorunlar konusunda dengeli bir lider rolü alacak Çin’i memnuniyetle karşılayacaktır. Çin’in askeri modernizasyon programı yakından takip edilerek bölgesel ve küresel müttefiklerin bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmesini engelleyecek adımlar atılacaktır. ABD, Çin ile başta insan hakları olmak üzere bazı konularda ayrılıklara düşmektedir. Fakat anlaşmazlıkların, işbirliği girişimlerini engellemesine fırsat verilmeyecektir”. Bu yaklaşım incelendiğinde; ABD’nin, pivot politikası (Asya’ya yöneliş) başlığı üzerinden birincil derecede dikkatini Ortadoğu’dan Pasifik bölgesine yoğunlaştırmayı planladığı ortaya çıkmaktadır. Obama yönetimi ilkin angajman stratejisi üzerinden yükselen güçlerden birisi olan Çin’i kontrol altına almaya çalışmış ama istediği sonucu alamamıştır. Bu sebeple ABD, mevcut politikasını güncelleyip bölgedeki diğer müttefiklerinin de desteğiyle Çin’i yeniden dengeleme stratejisiyle kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Örneğin; ABD, müttefik devletlerle hem Trans-Pasifik Ortaklığını gündeme getirmiş, hem de bölgedeki askeri varlığını artırma yoluna gitmiştir. Bir başka ifadeyle ABD, Çin’i siyasi, askeri ve iktisadi açıdan kontrol edilebilir bir güç haline getirmeye çalışmıştır diyebiliriz.

8-“ABD, El-Kaide ve El-Kaide’ye bağlı terörist unsurlara karşı küresel bir kampanya başlatmıştır. Afganistan ve Pakistan, El-Kaide tarafından uygulanan aşırı şiddetin merkez üsleri konumundadır. Taliban, Afganistan’ın büyük bir kısmını kontrol altında tutmakta ve El-Kaide’ye fütursuzca eylemde bulunma izni vermektedir. Taliban’ın ve El-Kaide’nin bu ülkelerde rahat bir şekilde hareket etmesini önleyebilmek için üç bileşenli bir strateji izlenecektir:

•Afganistan güvenlik kuvvetlerinin eğitimine önem verilecektir. Nüfusu yoğun bölgelerin güven altına alınabilmesi için Amerikan ordusu ve ISAF üyesi müttefikler yoğun bir şekilde çalışacaklardır. ABD, 2011 Temmuz’dan itibaren bu ülkedeki askeri birliklerinin sayısını azaltarak görevi ISAF güçlerine devredecektir.

•Şeffaf ve etkin bir yönetim geliştirebilmek için müttefikler, Afgan Hükümeti ve BM ile işbirliği içinde çalışmaya devam edeceklerdir.

•ABD, Pakistan ile ilişkilerini karşılıklı çıkar ve saygı çerçevesinde güçlendirecektir. Pakistan’ın sınırları içerisindeki şiddet yanlılarını hedef alabilmesi için kapasitesi artırılacaktır.

Irak'ta devam etmekte olan savaş ABD, uluslararası toplum, Irak halkı ve bölge devletleri için açık ve önemli bir sorun teşkil etmektedir. ABD, kendisinin ve bölgenin güvenliği açısından Irak'a sorumluluğu devrederek, savaşı başarılı bir şekilde sonlandırma sorumluluğu taşımaktadır. Irak ile karşılıklı çıkar ve saygı temelinde ilişkiler kurmaya devam edilecektir. ABD'nin hedefi egemen, istikrarlı ve kendi kendine yetebilen bir Irak'tır. ABD, Irak topraklarında veya doğal kaynaklarında hiçbir hak iddia etmeyecektir ve Irak'ın demokratik seçimle iş başına gelen hükümetine bağlılığını sürdürecektir. Bu çabalar Irak ile dünyanın geri kalanı arasında yeni ticari bağların kurulmasını ve bölgenin barış ve güvenliğe kavuşmasını sağlayacaktır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için üç bileşenli bir strateji izlenecektir:

•Dönüşüm Güvenliği: ABD, Irak Güvenlik Güçleri'ni eğitmeye, donatmaya ve danışmanlıklarını yapmaya devam edecektir. Ancak Irak Hükümeti ile yapılan ABD-İrak Güvenlik Anlaşması gereği tüm Amerikan askeri birlikleri 2011 sonunda bu ülkeden geri çekilmiş olacaktır.

•Sivillere Destek: Irak'ın güvenlik durumu gelişmeye devam ettikçe ABD'nin Irak halkına desteği giderek derinleşecek ve genişleyecektir.

•Bölgesel Diplomasi ve Kalkınma: Hem Irak'ta hem de bölgede kalıcı güvenliğin ve kalkınmanın sağlanabilmesi için ABD girişimlerine devam edecektir”.

Bu bilgilerden hareketle ABD Başkanı Obama, Bush döneminden miras kalmış olan iki büyük sorunun maddi ve manevi yükünü en aza indirmeyi hedefleyen yeni bir strateji izlemeye başlamıştır. Dolayısıyla Obama yönetimi, Irak ve Afganistan gibi sınırları olan ve sonlandırılabilir bir savaştan bahsetmektedir. Buna göre ABD, kendi ulusal güvenliği/çıkarları tehlikede olmadığı sürece Ortadoğu'da askerini geniş çaplı bir sıcak çatışma içine sürüklemek istememektedir. Gerçekten de Washington, olası kriz ortamları oluştuğunda mücadeleyi yumuşak güç modeli, yakın müttefikler, devlet dışı yerel işbirlikçiler, askeri danışmanlar ve Silahlı İnsansız Hava Araçları aracılığıyla yürüterek yüksek maliyeti/riski en aza indirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Obama İyimserliği, tam anlamıyla geri çekilme olmayıp bölgede yeniden mevzilenme stratejisini gerçekleştirmeye çalışan bir görüntü sunmuştur.

9-“ABD, İran ve Kuzey Kore gibi tehdit olarak gördüğü devletlerin nükleer programlarıyla ilgili her iki tarafa da açık teklifte bulunmaktadır. ABD, uluslararası yükümlülüklerini görmezden gelmeleri halinde adı geçen iki devleti, izole edecek çoklu araçları kullanma potansiyeline sahiptir. İran İslam Cumhuriyeti on yıllardır bulunduğu bölgenin ve ABD'nin güvenliğini tehdit etmekte olup uluslararası sorumluluklarını yerine getirmek konusunda başarısız olmaktadır. Örneğin; İran yasadışı nükleer programa sahip olmanın yanında terörizmi desteklemektedir. İsrail ve Filistin arasındaki barışı engellediği gibi kendi vatandaşlarının evrensel haklarını da hiçe saymaktadır. ABD, İran'a uluslararası toplumla güven ilişkilerini yeniden tesis edebilmesi ve siyasi ve ekonomik fırsatlardan faydalanabilmesi için bir yol önermektedir”. Bu yaklaşım incelendiğinde; ABD'nin adı geçen devletleri nükleer programları üzerinden yakından takip ettiği ve mevcut sorunları uluslararası örgütlerin de desteğiyle diplomasi yoluyla çözmeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır.

10-“ABD, birbirinden ayrılamaz dört kalıcı ulusal çıkarı güvenlik, refah, değerler ve uluslararası düzen başlığı altında kategorize etmiştir. Daha ayrıntılı bakıldığında ABD kendi ülkesinin, vatandaşlarının, müttefikleriyle birlikte ortaklarının güvenliğini önemsemektedir. Fırsat ve refah artıran açık bir uluslararası ekonomik sistemde, güçlü, yenilikçi ve büyüyen bir ABD ekonomisi hedeflenmektedir. Evrensel değerlere yurtiçinde ve yurt dışında saygı duyulması, küresel sınamalarla mücadelede ABD liderliği tarafından uluslararası düzenin geliştirilmesi Washington için diğer önemli hedeflerdir”.

Obama Dönemi 2015 Tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisinin Genel Analizi

6 Şubat 2015 tarihinde yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesine (29 sayfa) ana hatlarıyla bakıldığında⁴ aşağıdaki hususlar göze çarpmaktadır: 1-“ABD, bugün oldukça yeni sayılan bir yüzyılın sunduğu fırsatlardan faydalanmak ve güvensiz bir dünyanın sunduğu risklere karşı kendi çıkarlarını korumak için daha güçlü ve daha iyi konumlanmış bir durumdadır. ABD’nin yükselmekte olan ekonomik gücü, ulusal güvenliğinin temeli ve ülke dışında sahip olduğu nüfuzun hayati kaynağıdır”. ABD Başkanı Obama bu gibi cümlelerle altı yıldır süregelen iktidarı esnasında Amerikan vatandaşlarının ekonomik koşullarını iyileştirdiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla Demokratlar, iç ve dış politika gibi zorlu alanlarda atmış oldukları adımları bu belgede överek bir sonraki seçim için propaganda çalışması yapmışlardır.

2-“Güçlü bir ordu, Amerikan ulusal güvenliğinin dayandığı sarsılmaz zemini oluşturmaktadır. Askeri üstünlüğü ve her zaman hazır durumda bulunma avantajını sürdürebilmek için askeri birliklere ve onların ailelerine gerekli yatırımın yapılması konusunda ısrara devam edilecektir. Amerikan ordusu ülkesine karşı yapılacak füze, siber ve terör saldırılarını engelleyecek kapasiteye sahip olmaya devam ederken aynı zamanda doğal felaketleri de en aza indirmek için çalışacaktır. ABD, BM’nin ve bölgesel örgütlerin kapasitesini artırmaya devam edecektir”. Yukarıda verilen örneklerden de hareketle; Amerikan dış politika aktörlerinin İngilizce metinde ‘continue’ (devam etmek/sürdürmek) kelimesini 58 kez kullandıkları göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Amerikan kamuoyuna dış politikada büyük bir değişim olmayacağını güçlü işaretleri verilmiştir.

3-“Kaotik dönemler, ABD’nin dünya üzerindeki kaçınılmaz liderliğinin önemini ve gücünü daha açık hale getirmektedir. Rusya’nın saldırganlığına karşı savaşmak üzere yaptırımlar uygulama; DAES’i yok etme, Ebola virüsünün kaynaklarını ortadan kaldırma, nükleer silah materyallerinin yayılımının durdurulması ve küresel karbon emisyon krizinin atlatılması çabalarında küresel çabaların liderliğini ABD yapmıştır. Güçlü konsensüs, sorunun Amerika’nın liderlik edip etmeyeceği değil nasıl liderlik yapacağı yönünde olduğunu göstermektedir. ABD, ulusal çıkarlarıyla, ekonomisiyle, hukukun üstünlüğüne duyduğu saygıyla, güçlü müttefiklerle, gücünün tüm unsurlarıyla ve uzun vadeli bakış açısıyla liderlik rolünü gerçekleştirmektedir”. Bu belgede, liderlik etme fiili ve buna benzer kelimeler 94 kez kullanılmıştır. Dolayısıyla Obama ve ekibi altı yıllık iktidarlarında bir kısım eleştirilere cevap olarak hem içte hem de dışta başarılı bir dönem geçirdiklerini iddia etmişlerdir.

4-“Bulaşıcı hastalıkların yayılması giderek artan bir risk oluşturmaktadır. Batı Afrika’daki Ebola salgını, ilerlemiş bir virüsün tehlikelerini gözler önüne sermektedir. Önemli bilimsel, teknolojik ve örgütsel başarılarla rağmen pek çok devlet, ortaya çıkan salgınlarla mücadele etme konusunda uluslararası temel yeterliliklere ulaşmış değildir. Küresel Sağlık Güvenliği Gündemi çerçevesinde ABD, ortaklarıyla dünyanın daha güvenli bir yer olması için çalışmaktadır”. Ebola salgınından ilk defa bu belgede bahsedilerek tehditlerin genişliğine ve çeşitliliğine atıf yapılmış ve küresel işbirliği vurgulanmıştır.

⁴https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf; 2015 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi hakkında genel değerlendirme yapabilmek için Bkz. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150219103347_abdnin-ulusal-guvenlik-stratejisi-pdf.pdf; <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/585179.aspx>; http://file.setav.org/Files/Pdf/20140516162948_obamanin-ikinci-doneminde-amerikan-dis-politikasi.pdf; <http://www.bilgesam.org/incele/2032/-amerika-nin-yeni-guvenlik-stratejisi/#.XaY0DUYzZPa>; Çağatay Özdemir, *Amerikan Grand Stratejisi Obama’nın Ortadoğu Mirası*, SETA, İstanbul, 2018, s.64-72.

5-“ABD, Irak'ta ve Suriye'de ortaya çıkan DAES adlı terörist grubu kesin bir yenilgiye uğratmak üzere başlatılan uluslararası koalisyonadaki 60'ın üzerindeki devlete liderlik etmektedir. Washington; El-Kaide, DAES ve onlara bağlı terörist gruplardan gelen tehditler karşısında önlem almak için, kolektif eylemde bulunmaya öncelik verirken bu tehditlerin sebeplerini ortadan kaldırma kapasitesinin inşa edilmesine de odaklanmaktadır. ABD, Irak ve Afganistan gibi geniş ölçekli ve yüksek maliyetli savaşlardan uzaklaşp yükselen tehdidin temel kaynağı olan radikalleşme ve aşırı şiddet yanlılığının engellenmesi için ortaklarımızla ortak eylemler gerçekleştirerek daha sürdürülebilir bir yaklaşım benimsemektedir. ABD, müttefikleriyle birlikte, İslam ile savaş içinde olduğu yalanını da reddetmektedir”. Amerikan yönetimi, 2015 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde, ortaya çıkan yeni tehditlerden biri olmasından ötürü 11 kez DAES'ten bahsederek bu problemi önemsedğini dünya kamuoyuna duyurmuştur.

6-“Ukrayna'da yaşanan Rusya saldırganlığı, uluslararası norm ve kurallar ile Avrupa güvenliğinin kesin bir şekilde sağlandığına dair algının yanlış olduğunu göstermiştir. Bu saldırıya cevap olarak ABD, Ukrayna vatandaşlarının kendi demokrasisini ve ekonomisini geliştirip kendi geleceklerini belirleyebilmelerini destekleyen uluslararası koalisyonla öncülük etmiştir ve Rusya'nın olası saldırılarına karşı Orta ve Doğu Avrupa'da eğitimler ve tatbikatlar düzenleyerek hazır konumda bulunmayı garanti altına almıştır. Washington, Ukrayna olaylarından ötürü Rusya'ya yaptırım uygulamaya devam edecektir”. ABD bir önceki ulusal güvenlik strateji belgesinde Rusya ile reset politikası adı altında beyaz sayfa açmaya karar vermişken Ukrayna olayları Batı'nın Rusya karşısı anlayışını yeniden güçlendirmiştir ve Rusya'ya yönelik yaptırım politikası kaçınılmaz olmuştur. Şöyle ki ABD Başkanı Obama, belgeye yazdığı önsözde mevcut uluslararası sistemde ABD'ye karşı oluşan tehditlerle mücadele edebilmek amacıyla takip edilmesi gereken stratejiyi “stratejik sabır ve kararlılık” olarak açıklamıştır. ABD'nin mevcut askeri ve ekonomik kapasitesini zorlayan aşırı müdahalecilik konusunda Washington'un temkinli olması gerektiğini belirten Obama, sadece askeri güce dayanmayan “akıllı bir ulusal güvenlik stratejisi” ortaya konulmasını savunmaktadır. Bu yaklaşım da Rusya Federasyonu'na karşı Ukrayna krizinde olduğu gibi ekonomik yaptırımların kullanıldığı, askeri enstrümanların ise en son çare olarak değerlendirildiği bir politika anlamına gelmiştir.

7-“ABD, Küba ile açılım politikası yaparak çevresindeki bağlantıları güçlendirmeye çalışacaktır”. ABD sessiz diplomasi üzerinden Kanada'nın ev sahipliğinde, Vatikan'ın ise arabuluculuğunda Havana yönetimi ile siyasi ilişkileri normalleştirmek istemiştir. Böylece kronik bir sorunun statükocu bir dış politika yaklaşımıyla değil farklı anlayışla çözülebilmesi hedeflenmiştir. Ancak nihai çözümü sağlayabilecek çoklu bileşenlerin (Kongre-Cumhuriyetçiler-Diaspora) farklı yaklaşımlara sahip olmaları Obama sonrasında mevcut açılımın güç kaybetmesine zemin hazırlamıştır

8-“Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da istikrarın ve barışın sağlanabilmesi için çatışmalara sebep olan faktörlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. ABD bu sebeple, İran'ın nükleer programına ilişkin küresel endişelerin giderilmesi için Tahran ile yapılan kapsamlı anlaşma uyarınca müttefikleriyle ve ortaklarıyla birlikte hareket etmeye devam edecektir. ABD aynı zamanda İsrail-Filistin sorununun, İsrail'in güvenliği ve Filistin'in varlığı temelinde iki devletli bir çözüm ile sonuçlanmasına olan bağlılığını korumaktadır”. Bu yaklaşım incelendiğinde; ABD Başkanı Obama'nın, Küba gibi İran ile de ilişkileri normalleştirebilecek bir adım atarak bu kronik sorunu da çözmeyi planladığı görülmektedir. Hem iç politikadaki baskılar/zıtlıklar hem de İsrail ile bozulan ilişkiler Obama sonrası mevcut politikanın da kırılğan bir yapıya sahip olduğunu/olacağını göstermiştir.

9-“ABD, nükleer maddelerin teröristlerin eline geçmesinin ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi kadar, uluslararası toplumun iklim değişikliği ve bulaşıcı hastalıklar gibi felaketler karşısında harekete geçirilmesine de önem vermektedir. Siber alan, uzay, hava

ve okyanuslar gibi ortak kullanılan alanlara yönelik tehditler, kolektif eylemi gerektirmektedir”. Bu yaklaşım incelendiğinde; ABD’nin, 2010 tarihli ulusal güvenlik stratejisine göre iklim değişikliğine daha çok yer verdiği ortaya çıkmaktadır.

10-“ABD, Suriye’de Esad zulmüne karşı mücadele eden Suriyeli muhaliflere eğitim ve donanım desteği vermeye devam etmektedir. Suriye iç savaşı için kalıcı çözüm, tüm Suriyeli vatandaşların meşru isteklerine cevap verecek bir siyasal dönüşümden geçmektedir”. Bu yaklaşım günümüz penceresinden incelendiğinde; Obama’nın Suriye sorununa yeterince önem vermediği stratejik sabır ve eylemsizlik politikası üzerinden hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım da askeri enstrümanların en son çare olarak değerlendirildiği bir politika anlamına gelmiştir.

11-“ABD, istikrarlı, barışçıl ve müreffeh bir Çin’in yükselişini memnuniyetle karşılamaktadır. Çin ile ilişkilerde her iki ülke halklarının da fayda sağlayacağı, Asya’da ve tüm dünyada güvenlik ve refahı teşvik edecek yapıcı ilişkiler geliştirmenin arayışı söz konusudur. Washington, iklim değişikliği, kamu sağlığı, ekonomik büyüme ve Kore Yarımadası’nın nükleer silahlardan arındırılması gibi ortak bölgesel ve küresel sorunlarda işbirliği kurmak niyetindedir. Rekabetin olacağını kabul etmekle birlikte, karşı karşıya gelmenin kaçınılmaz olduğunu reddediyoruz. Çin’in insan hakları, deniz ticaret güvenliği gibi birçok alanda uluslararası kural ve normlara uyması için ısrarımızı sürdürürken Çin ile rekabetimizi yönetmeye çalışıyoruz. Çin’in askeri modernizasyon programını ve Asya’daki varlığını yaygınlaştırmasını yakından takip ediyoruz”. Obama bu yaklaşımla Asya-Pasifik’te yeniden dengeleme politikasını daha da güçlendireceğinin mesajını vermiştir. Ancak Çin’in özellikle iktisadi açıdan yükselişi engellenemediğinden Trump dönemiyle birlikte Çin-ABD arasında yaşanan rekabet gerginliğe dönüşmüştür.

12-“ABD; özgür, bütünleşik ve barış dolu bir Avrupa’ya olan bağlılığını korumaktadır. Güçlü bir Avrupa, küresel refah ve güvenliğin sağlanması ve uluslararası normların iyileştirilmesi açısından vazgeçilmez bir partnerdir. Avrupa ile çalışmalarımız, kıta ile sahip olduğumuz tarihi ilişki ilişkileri daha da güçlendirmektedir. Balkanlardaki ve Doğu Avrupa’daki ülkelerin Avrupa ve Avro-Atlantik bölgesi ile bütünleşme arzularını destekliyor, Türkiye ile ilişkilerimizin dönüştürülmesine devam ediyor ve Kafkasya’daki ülkelerle bağlarımızı iyileştirmek için çalışıyoruz”. Bu cümleler incelendiğinde; ABD’nin Avrupa’yı önemsemeye devam ettiği ve NATO ile AB kurumlarının genişleme stratejisi üzerinden birincil ve ikincil ilişkiler kurmasını desteklediği ortaya çıkmaktadır. Türkiye ile ilgili olarak ise ilişkilerin dönüştürülmesinden belirsiz bir şekilde söz edilmiştir. (https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf)

Kaynakça

Kitaplar

Dağ, Ahmet Emin (2009), *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Hook, Steven-Spanier, John (2010), *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze*, (Çev.Özge Zihnioglu Tanırlı), İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Kurtbağ, Ömer (2010), *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası: Hegemonya Ekseninde Bir Analiz*, USAK, Ankara.

Obama, Barack (2008), *Umudun Cesareti*, (Çev.Enver Günsel-Münevver Demir Bayhan), Pegasus, İstanbul.

Özdemir, Çağatay (2018), *Amerikan Grand Stratejisi Obama'nın Ortadoğu Mirası*, SETA, İstanbul.

Yalçın, Hasan Basri (2018), *Ulusal Güvenlik Stratejisi*, SETA, İstanbul.

Makaleler

Efegil, Ertan (2008), “Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Sayı:8, s.103-122.

Erhan, Çağrı (2001), “ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56/4, s.77-93.

Kandemir, Eyyub (2011), “ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt'un İttifak Teorisi”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2011, Cilt 10, Sayı 2, s.122-151.

Keyman, Fuat (1997), “Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve ‘Hegemonya’ Sorunu”, *Ekonomik Yaklaşım*, 8/27, s.25-30.

İşyar, Ömer Göksel (2008), “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama” *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:3, 2008, s.1-42.

Yalçın, Hasan Basri (2015), “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 9, Sayı 2, s.55-74.

İnternet Kaynakları (Son Erişim Tarihi 17.10.2019)

<http://www.bilgesam.org/incele/2032/-amerika-nin-yeni-guvenlik-stratejisi/#.XaY0DUYzZPa> (Yazar: Emine Akçadağ Alagöz)

<http://www.bilgesam.org/incele/20/-abd'nin-yeni-ulusal-guvenlik-stratejisi-ve-turkiye%E2%80%99ye-olasi-etkileri/#.XagZD-gzZPY> (Yazar: Aslıhan P. Turan)

<https://www.biography.com/political-figure/barry-goldwater>

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1947-07-26.pdf>

http://file.setav.org/Files/Pdf/20150219103347_abdnin-ulusal-guvenlik-stratejisi-pdf.pdf (Yazar: Kılıç Buğra Kanat)

http://file.setav.org/Files/Pdf/20140516162948_obamanin-ikinci-doneminde-amerikan-dis-politikasi.pdf (Yazar: Kılıç Buğra Kanat)

https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/dod_reforms/Goldwater-NicholsDoDRcordAct1986.pdf

[https://history.house.gov/People/Listing/N/NICHOLS,-William-Flynt-\(N000095\)/](https://history.house.gov/People/Listing/N/NICHOLS,-William-Flynt-(N000095)/)

<http://nssarchive.us/>

<http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf>

https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf

<https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/president-obama>

https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/obama_bio_tr.pdf

https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1077/abd_baskani_obamanin_kahire_konusmasi

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/585179.aspx>

EKLER

I

OBAMA DÖNEMİ (20 OCAK 2009-20 OCAK 2017)

(<https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/president-obama>)

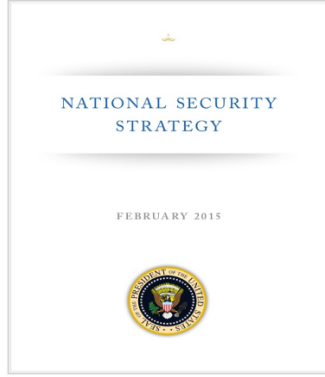
II

Obama Dönemi 2010 Ulusal Güvenlik Stratejisi

III

Obama Dönemi 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisi

IV

Barry Goldwater

(<https://www.biography.com/political-figure/barry-goldwater>)

V

William Nichols

([https://history.house.gov/People/Listing/N/NICHOLS,-William-Flynt-\(N000095\)](https://history.house.gov/People/Listing/N/NICHOLS,-William-Flynt-(N000095)))

VI

1987'DEN GÜNÜMÜZE 17 ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİSİ İLAN EDİLDİ.

2017 DONALD TRUMP/NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES
2015 BARACK OBAMA/NATIONAL SECURITY STRATEGY
2010 BARACK OBAMA/NATIONAL SECURITY STRATEGY
2006 GEORGE W. BUSH/THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
2002 GEORGE W. BUSH/THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
2001 BILL CLINTON/A NATIONAL SECURITY STRATEGY FOR A GLOBAL AGE
2000 BILL CLINTON/A NATIONAL SECURITY STRATEGY FOR A NEW CENTURY
1998 BILL CLINTON/A NATIONAL SECURITY STRATEGY FOR A NEW CENTURY
1997 BILL CLINTON/A NATIONAL SECURITY STRATEGY FOR A NEW CENTURY
1996 BILL CLINTON/A NATIONAL SECURITY STRATEGY OF ENGAGEMENT AND ENLARGEMENT
1995 BILL CLINTON/A NATIONAL SECURITY STRATEGY OF ENGAGEMENT AND ENLARGEMENT
1994 BILL CLINTON/A NATIONAL SECURITY STRATEGY OF ENGAGEMENT AND ENLARGEMENT
1993 GEORGE H.W. BUSH/NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES
1991 GEORGE H.W. BUSH/NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES
1990 GEORGE H.W. BUSH/NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES
1988 RONALD REAGAN/NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES
1987 RONALD REAGAN/NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES

(<http://nssarchive.us/>)

TÜRKİYE’NİN MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE POLİTİKASI VE DOĞU AKDENİZ

TURKEY’S EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE POLICY AND THE EASTERN MEDITERRANEAN

Alaeddin Yalçınkaya*

ÖZET

Tarih boyunca jeopolitik önemini koruyan Doğu Akdeniz’in, son yıllarda keşfedilen doğalgaz yataklarıyla bu önemi daha da artırmıştır. Ege Denizi de Akdeniz’in devamı durumunda olup Türkiye’nin Kıbrıs ve Ege adalarındaki hakları hemen her dönemde Yunanistan ve Kıbrıs Rumları tarafından yok sayılmak istenmiştir. Kıbrıs ve Ege’de tarihi ve coğrafi gerçekler yanında Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmelerden ve Deniz Hukuku kurallarından kaynaklanan hakları bulunmaktadır. Başta BM girişimleri olmak üzere Kıbrıs’ta kalıcı barış için diplomatik zemindeki müzakereler, Rum kesiminin uzlaşmaz talepleri yüzünden sonuçsuz kalmıştır. Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğalgaz yataklarının araştırılması, mülkiyeti, işletilmesi, taşınması gibi konular, Kıbrıs sorununun çözümü müzakereleri devam ederken gündeme gelmiştir. Başta Yunanistan ve GKRY olmak üzere Türkiye dışındaki kıyıdaş ülkeler ile AB ülkeleri, ABD, hatta Akdeniz’e kıyısı olmayan bazı Arap ülkeleri dahi Rum kesimini, Kıbrıs’ın tek ve meşru sahibi sayarak doğalgazın işletilmesi sürecinde yer almaya başlamışlardır. Bu şartlar altında Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin Uluslararası Hukuk’tan kaynaklanan haklarını ve yetkilerini yoğun bir şekilde kullanması, diplomasi ve tanıtım faaliyetlerine hız vermesi gerekmektedir. Daha önce Karadeniz’de olduğu gibi Akdeniz ve Ege için de adalar dışındaki anakara ülke sınırları dikkate alınarak oldukça gecikmiş olan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan edilmelidir. Uluslararası Hukuk’un verdiği yetkiler, sözleşmeler, hakkaniyet ilkelerine dayanarak ve karşılıklılık esasına göre, yasal statü çerçevesinde MEB ilanından sonra ilgili devletlerle özel şartlar konusunda ikili veya çoklu anlaşmalar, öncelikle Türkiye’nin MEB konusundaki kararlı tutumu zemininde yapılmalıdır. Kıbrıs’ta eşitlik, hakkaniyet ve sözleşmelere dayanan çözümden sonra yine sözkonusu ilkeler çerçevesinde Türkiye ile KKTC ve diğer kıyıdaş ülkelerin deniz alanları belirlenebilir. Bu bölümde Türkiye’nin Uluslararası Hukuk çerçevesinde Akdeniz ve Ege Denizi için bir an önce MEB ilan etmesi, bu işlem zemininde diğer uzlaşmazlık konularının çözüm yoluna gidilmesi gereği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Münhasır Ekonomik Bölge, 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi, Kıbrıs Sorunu, Doğu Akdeniz, Ege’de Deniz Alanları

Abstract

The Eastern Mediterranean, which has maintained its geopolitical importance throughout history, has increased this importance with the natural gas deposits discovered in recent years. The Aegean Sea is also the continuation of the Mediterranean Sea in many respects. Turkey’s rights in Cyprus and Aegean islands, were intended to be ignored by Greece and Greek Cypriots in almost every period. Besides historical and geographical facts

* Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, alaeddinyalcinkaya@gmail.com

in Cyprus and the Aegean, there are rights arising from agreements to which Turkey is a party and the Law of the Sea rules. Negotiations on diplomatic grounds for lasting peace in Cyprus, particularly UN initiatives, have been fruitless due to the irreconcilable demands of the Greek Cypriot side. Issues such as exploration, ownership, operation, and transportation of natural gas deposits discovered in the Eastern Mediterranean were raised during the negotiations on the solution of the Cyprus problem. Greece and the Greek Cypriot Administration, as well as most Mediterranean riparian countries, EU, the US, and even some Arab states that do not have a shore in the Mediterranean Sea, have regarded the Greek Cypriot side as the sole and legitimate owner of Cyprus and have begun to take part in the operation of natural gas. Under this circumstances, Turkey and the Turkish Cypriots, to use the rights and powers arising from International Law intensively, it is necessary to accelerate its diplomatic and promotional activities. As before in the Black Sea, the area of the Exclusive Economic Zone (EEZ), which has been considerably delayed, should be declared for the Mediterranean and Aegean seas, taking into account the mainland country borders outside the islands. The powers authorities granted by International Law shall be exercised on the basis of reciprocity within the framework of legal status. Bilateral or multilateral agreements on special conditions with the states concerned, must be realized only after Turkey's declaration of EEZ. Only by respecting equality and equity, and considering previous contracts in Cyprus issue, Turkey and TRNC and other offshore areas identified by the littoral countries. In this chapter, immediate needs of Turkey's EEZ declaration, for the fields in the Mediterranean and Aegean seas under International Law are discussed. It will be possible to resolve other dispute issues on the basis of this declaration.

Key Words: Exclusive Economic Zone, 1982 UNCLOS, Cyprus Problem, Eastern Mediterranean, Sea Areas in Aegen Sea.

Giriş

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) kavramı, ilk defa 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) ile Uluslararası Hukukta deniz alanı olarak kabul edilmiştir.⁵ Türkiye, Ege Denizi'ndeki hassasiyetleri nedeniyle bu sözleşmeye taraf olmadığı halde, sözleşmenin özellikleri ve taraf ülkelerin sayısı dikkate alındığında, 1982 BMDHS, bir bakıma "Uluslararası Teamül Hukuku" olarak kaynaklar arasındaki yerini almıştır. Bununla beraber, 320 maddelik sözleşmenin diğer hükümlerine itirazı olmadığını, adalar konusundaki düzenlemeleri de genel anlamda kabul ettiğini, ancak Doğu Ege adalarının özel durumu ve Uluslararası Hukuk çerçevesindeki statüsünün dikkate alınarak sözleşme hükümlerinin bu alanda geçerli olmaması gerektiğini, her fırsatta deklare etmiştir. Öte yandan sözleşmenin birçok maddesi, yılların uygulamaları veya ikili yahut çoklu mutabakatların sonucu olgunlaşmış, teamül haline gelmiş kurallardır. Dolayısıyla Türkiye'nin taraf olmadığı sözleşme kapsamındaki haklardan yararlanmama gibi bir durum sözkonusu olmayıp esasen aşağıda ele alındığı gibi Karadeniz için bu hak kullanılmaktadır.

1982 BMDHS'ne göre MEB alanı, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 millik alanda canlı ve cansız kaynakların araştırılması, işletilmesi, imtiyaz verilmesi gibi konularda kıyı devletlerine yetki vermektedir. 1982 Sözleşmesi, MEB ilan etme yetkisini devletlere bırakmıştır. Bu anlamda sözleşmenin tanıdığı yetki, ilgili devletin bunu ilan etmesiyle geçerlilik kazanmaktadır. Aksi takdirde en fazla 12 millik karasularının ötesindeki alan için "Açık Denizler" hükümleri geçerli olmaktadır. Sözleşmeye göre coğrafi

⁵ 1958 tarihli Balıkçılık ve Açık Denizin Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme, aslında 1982 BMDHS'deki MEB alanının öncüsü durumundadır. Nitekim bu sözleşmenin düzenleme alanına giren birçok konu ve balıkçılığın yapılabileceği alanların tespiti, 1982 Sözleşmesiyle yeni kurulmuş ona MEB kavramı altında düzenlenmiştir (Gündüz, 2013: 215).

özelliklerin gereği olarak aynı denizi paylaşan komşu ülkeler veya kıyıdaş devletler için orta hat veya dik çizgi gibi yöntemler sözkonusudur. Bunun yanında ilgili devletlerin, üçüncü ülkelerin haklarına halel getirmemek şartıyla özel durumlar için kendi aralarındaki mutabakatları da tanınmıştır.

Karadeniz kıyıdaşı Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan ile birlikte Türkiye, bu deniz için sözkonusu olan MEB alanlarını ortak mutabakat ile belirlemiş ve ilan etmiştir. Bu bağlamda sınır komşusu veya karşı karşıya olan devletler ile uzlaşma yoluyla orta hat ve dik çizgi yöntemleri uygulanmıştır. Bununla beraber, Türkiye'nin taraf olmadığı sözleşme kapsamındaki MEB hakları, 1982 Sözleşmesi'nin itiraz ettiği maddelerini de kabullendiği anlamına gelmemektedir. Çünkü Uluslararası Hukuk Teamülü çerçevesinde kullandığı bu hakkı, yine bu teamüller çerçevesinde her vesileyle itiraz ettiği 12 ada açısından geçerli olmayacağına dair örnek uluslararası mahkeme kararı bulunmaktadır.

Ege ve Akdeniz'de hemen bütün sahildevletleri, MEB alanlarını ilan ettiği halde Türkiye'nin adalar konusundaki çekincesinden dolayı bu hakkını kullanmaması son derece anlamsız olup esasen belirtildiği gibi Karadeniz'de bu hakkını kullanmıştır. Öte yandan Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile diğer Akdeniz ülkeleri, MEB bölgelerini ilan etmiş ve bu alanlarda başka devletler ve yabancı şirketlerle işbirliği kapsamında işletme sözleşmeleri imzalamıştır. Türkiye ise bunları tanımadığını deklare ettiği halde kendi hakkının ne olduğu konusunda gecikmiş veya eksik yetki kullanımı sözkonusudur. Gerek Ege Denizi gerekse Kıbrıs ile ilgili sözleşmelere aykırı olan sözkonusu MEB ilanlarını ve buna dayanarak işletme sözleşmelerini tanımadığını Türkiye'nin beyan etmesi, Uluslararası Hukuk açısından gerekli ve zorunlu bir işlemdir. Bununla beraber adalarla ilgili istisnaları belirlemek şartıyla sözleşme hükümleri çerçevesinde kendi MEB alanlarını ilan etmemesi, her geçen gün derinleşen sorunlara ve hak kaybına yol açmaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin çıkarlarına ve ilgili sözleşmelere aykırı olarak diğer ülkelerin MEB alanlarını ilan etmiş olması, ekonomik olduğu kadar siyasi anlamda da sözkonusu ülkeler ve bu ülkelerle işbirliği yapan şirketler açısından kazanılmış hak aşamasına gelebilecektir.

Bu bölümde 1982 Sözleşmesi'nin MEB konusunda getirdiği yenilikler, imzalanmayan bir sözleşmenin Uluslararası Teamül Hukuku kaynağı haline gelmesi, bu teamülün adalarla ilgili maddelerine düzenli ve kararlı bir şekilde itiraz eden ülke açısından geçerli olmaması, Karadeniz'de ilan edilen MEB'in getirilmesi ile Akdeniz ve Ege'de bu görevin zamanında ve yeterli bir şekilde yerine getirilmemesinden dolayı mevcut ve muhtemel kayıplar ele alınmaktadır. Türkiye'nin en kısa zamanda MEB alanlarını ilan etmesiyle diğer ülkelerle çakışan, en azından ikili mutabakatlarla kesinleşmesi gereken alanların da ortaya çıkacağı açıktır. Bu durumda sözkonusu bölgeler için sözleşmeler kapsamında ilgili ülkelerle ikili veya çoklu mutabakat yollarının araştırılmasına, ilgili ülkeleri Türkiye ile uzlaşmaya zorlama gereğine değinilmektedir. Türkiye'nin kendi hakkı olan MEB alanlarını ilan etmemesi, bu alanlarda başka ülkelerin MEB alanını ilan etmesi, son derece yanlış bir politika olduğu üzerinde durulmaktadır.

Münhasır Ekonomik Bölge

1982 Sözleşmesi, V. Bölüm 55-75 arasındaki maddeler, MEB alanı olarak karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 millik alanda canlı ve cansız kaynakların araştırılması, işletilmesi, imtiyaz verilmesi gibi konularda kıyı devletlerinin inhisari yetkisi olduğunu belirlemektedir (United Nations Convention on the Law of the Sea). MEB, bu anlamda Kıta Sahaneliği alanındaki yetkileri de kapsamaktadır. Bununla beraber genellikle okyanus kıyısı ülkeler için sözkonusu olan 350 mile kadar uzatılma hükmünün örneğin Türkiye açısından bir anlamı olmadığından deniz alanlarında ilan

edilecek MEB, aynı zamanda Kıta Sahanlığı kapsamındaki haklar için de geçerli olmaktadır. 1982 Sözleşmesi, MEB ilan etme yetkisini devletlere bırakmış olup sınır ülkeleri veya kıyıdaş devletler için orta hat ve dik çizgi gibi yöntemler önermiştir. Bunun yanında işaret edildiği üzere ilgili devletlerin, üçüncü ülkelerin sözleşmeden doğan haklarını ihlal etmemek kaydıyla özel durumlar için mutabakatlarını tanımıştır.

İç Sulardan itibaren Karasuları, Bitişik Bölge, Kıta Sahanlığı, Münhasır Ekonomik Bölge, Takımda Suları gibi deniz alanlarının bir kısmı denizcilik tarihinin başından beri bilindiği halde birçokları özellikle teknolojik gelişmeler ile deniz ulaşımı ve ticaretinin yoğunlaşması ile gündeme gelmiş, sözleşmelere konu olmuştur. Kıta Sahanlığı, deniz tabanı ve toprak altındaki kaynakları kapsamakta olup 1947 Truman Doktrini ile gündeme gelmiş ve 1958 Sözleşmelerinden birinin konusu olmuştur. 1982 Sözleşmesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. MEB'nin Kıta Sahanlığı'ndan diğer önemli bir farkı, bu çalışmanın da temel sorunu olan MEB'nin ilgili devlet tarafından ilan edilmesiyle hak ve yetkilerin ortaya çıkabilmesine karşın Kıta Sahanlığı konusunda böyle bir ilan şartı yoktur. Bu anlamda Kıta Sahanlığı kapsamındaki haklar, herhangi bir hukuki işleme gerek kalmadan ab inito (başlangıçtan beri) kıyı devletine ait olduğu kabul edilmektedir. MEB hükümleri için olduğu gibi Kıta Sahanlığı hükümlerinin de Türkiye'nin yanibaşındaki adalarda geçerli olamayacağına aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bununla beraber Kıbrıs çevresindeki doğalgaz yataklarının Kıta Sahanlığı konusu olduğu, GKRY'nin Türkiye tarafından tanınmadığı gerçeğinden hareketle bu bölgedeki rezervlerin ab inito Türkiye'nin Kıta Sahanlığı alanında olduğu gerçeği, MEB konusunu yok saymayı gerektirmez.

MEB kapsamındaki bazı konular daha 1940'lı yıllarda gündeme gelmiştir. 1958 Sözleşmelerinden birinin konusu olan Balıkçılık, 1982'de müstakil bir bölüm halinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Yukarıda işaret edildiği gibi MEB, aynı zamanda Kıta Sahanlığı kapsamındaki hakları da kapsadığı halde muhtemelen bu hakkını kullanma aşamasına gelmemiş olan devletlerin durumu dikkate alınarak Kıta Sahanlığı MEB'den hemen sonra VI bölümde ayrıca düzenlenmiştir (United Nations Convention on the Law of the Sea).

1982 Sözleşmesinin MEB bölümündeki hükümlerine göre, 200 millik mesafede Deniz yatağı üzerindeki sulara, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması, yönetilmesi, gerektiğinde başka ülkelere imtiyaz hakkı verilmesi kıyı devletinin yetkisi dahilindedir. Bu kapsamda sudan, akıntılardan ve deniz üstündeki rüzgarlardan enerji üretimi ile sayılan hususlarda ekonomik amaçlarla araştırma yapılması ve işletilmesi konusundaki faaliyetlerde de devlet yetkilidir. İlgili devlet, gerekli gördüğü takdir suni adalar, tesisler ve diğer gerekli binalar kurabilir, bunları kullanır, bu çerçevede bilimsel araştırmalar yapabilir.

Akdeniz ve MEB

Tarihi ve jeopolitik boyutlarıyla Akdeniz'in önem derecesi oldukça yüksek olup, dolayısıyla çatışma ve rekabet alanı olması kaçınılmazdır. Güçlü devletler, büyük imparatorluklar genellikle bu deniz kıyısı coğrafyadan çıkmıştır. Doğu Akdeniz çevresindeki bölge aynı zamanda medeniyetler beşiğidir. Her dönemde değişik siyasi aktörler ile farklı etkenlerin yeni gelişmeleri yönlendirdiği bu coğrafyada 21. Yüzyıl başı itibarıyla keşfedilen ve işletme aşamasına gelen doğalgaz kaynakları son derece önemli hale gelmiştir. Belirtmek gerekir ki Kıbrıs çevresindeki doğalgaz yataklarının keşfedilmesiyle örneğin İsrail'in bölgeyi istikrarsızlaştırarak yayılma stratejisi veya Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması (Enosis) politikası gündemden kalkmış değildir. Fakat bu süreçte gerek bölge dışı güçler gerekse bölgesel güçler bu kaynaklardan daha fazla istifade etme, bölgenin büyük gücü Türkiye ve KKTC'yi bundan mahrum bırakma kararlılığını, diğer tarihi veya ideolojik hedefleriyle bağdaştırma yoluna gitmektedirler. Bu süreçte Mısır, Lübnan, Suudi Arabistan gibi ülkelerin de konjonktürel şartlardan yararlanma veya en az zararla durumu idare etme politikaları sözkonusudur.

Bu bağlamda GKRY ve Yunanistan, İsrail ve Mısır'la işbirliği yaparak Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge ilan etme girişiminde bulunmuşlardır. Lübnan, ABD ve AB'nin katkı veya desteklerinin de önemli ölçüde GKRY'nin yanında olması son derece önemli olup bundan dolayı Türkiye'nin yalnız kaldığı iddiaları gündeme gelmiştir (Günter, 2019). 2019 baharı şartlarında ABD yönetiminin Türkiye ile örneğin S-400 konusunda yaşanan sorunlar sürecinde GKRY'ne destek veren düzenlemeleri gündeme getirmesi de ilginçtir (ABD'den **Doğu Akdeniz'de Suları Isındırarak Yeni Hamle**, 2019). Öte yandan GKRY, bittiye getirerek İtalyan enerji şirketi ENİ'ye Türkiye'nin ilan etmesi gereken MEB ile çakışan bir alanı ihale etmiştir. Türkiye ise bu girişime askeri imkanlarla engel olmuş ve Doğu Akdeniz'de kendi sondaj çalışmalarına başlamıştır. Bu ve benzeri gelişmeler, Türkiye'nin sadece Doğu Akdeniz'de değil fakat bütün Akdeniz ile Ege'de sözleşmelerden doğan hakları kapsamında MEB ilan etme yükümlülüğünü gündeme getirmiştir. Belirtmek gerekir ki aşağıda ele alıncağı üzere bu konuda diğer komşuların çıkarlarını veya Kıbrıs'ta uzlaşma sürecini zarar vermeme hassasiyeti, diğer ülkeler için cesaret kaynağı olmuş, bir anlamda “yemeyenin malını yerler” uygulaması gündeme gelmiştir. Buna karşın Türkiye'nin özellikle 2018 ve sonrasında sahada varlık göstermesi, öncelikle Yunanistan ve GKRY'ni yeni uzlaşma zeminleri aramaya mecbur kılmıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs çevresinde sondaj çalışmalarına başlaması, başta Yunanistan, AB, İsrail olmak üzere ilgili veya ilgisiz birçok ülke tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Belirtmek gerekir ki sözkonusu tepkiler diplomatik zeminlerde, siyaseten gündeme gelmiş, konunun Uluslararası Hukuk, Sözleşmeler, Haklar ve Yetkiler boyutu gündeme getirilmek istenmemiştir. Öte yandan petrol ve doğalgaz üretiminin en önemli aşamasının araştırma ve sondaj faaliyetleri olduğu dikkate alındığında Türkiye'nin tartışmasız olan MEB (İskenderun Körfezi ve civarı) alanının da bu bakımdan zengin olması için birçok sebep bulunmaktadır. Örneğin İsrail MEB alanındaki Tamar ve Leviathan, Kıbrıs'ın güneyinde Afrodit ve Mısır MEB alanında Zohr ve Noor bölgelerindeki miktarı tartışmalı da olsa keşfedilen rezervler dikkate alındığında Türkiye'nin güney bölgeleri ve Kıbrıs'ın diğer kıyılarında sondaj faaliyetlerinin sürmesi gerekmektedir (Gürler, 2019). Bu konudaki araştırma ve sondaj faaliyetlerinin masraflı olması, muhtemel kazanımlardan vazgeçmek için yeterli sebep teşkil etmemelidir. Bunun yanında Kıbrıs konusunda Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin hakları ve yetkileri dikkate alındığında, Türkiye'nin sondaj faaliyetlerinin ekonomik olduğu kadar siyasi haklar boyutunun olduğu görülmektedir.

Yunanistan ile birlikte GKRY'nin de AB üyesi olması yüzünden hemen her alanda olduğu gibi Doğu Akdeniz'deki Birlik politikalarının hedefinde de Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda oluşturulan PESCO, AB içinde askeri işbirliği kuruluşu olarak 2017'de oluşturulmuştur (A stronger EU, 2018). Böyle bir askeri işbirliğinin Türkiye'ye karşı ne derece etkili olabileceği aşağıda kısaca tartışılmakla birlikte teorik olarak GKRY'nin, AB'nin askeri imkanlarıyla kurumsallaşma sürecine girdiği açıktır. Belirtmek gerekir ki AB'nin birçok alandaki üstünlüğüne karşın enerjide dışa bağımlı konumu GKRY'ni daha avantajlı hale getirmektedir. Özellikle doğalgazda Rusya'ya bağımlılık düzeyinin yüksekliği, Ukrayna krizi sürecinde ortaya çıktığı gibi, farklı alternatifleri daha kıymetli hale getirmiştir. Esasen GKRY'nin tam da bölgede doğalgaz yataklarının keşfedildiği dönemde, adadaki bütün sorunlara rağmen AB'ye kabul edilmesinin nedenlerinden biri de hidrokarbon üretim ve ulaşım coğrafyasındaki önemli konumudur (Atun, 2019).

GKRY ile başta AB üyeleri olmak üzere diğer bölge ülkelerinin bir anlamda saldırgan girişimlerine karşı 2019 baharında gerçekleşen “Mavi Vatan” tatbikatının, hava, deniz ve kara birlikleriyle kapsamı, alanı, süresi, başarısı Türkiye'nin haklarını yok sayan girişimlere karşı önemli bir cevap olmuştur. Gerek “Mavi Vatan” tatbikatı, gerekse bütün karşı çıkmalara rağmen Türkiye'nin KKTC ile birlikte sondaj faaliyetleri, hukuksal anlamda yetersiz ve gecikmiş olan MEB ilanının siyasi, askeri ve ekonomik altyapısının ne derece

güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye, 1982 DHS ve Karadeniz'deki MEB

Ege adaları ile Meis adasının Karasuları, Kıta Sahanelığı ve MEB'si konusundaki rezervler sebebiyle Türkiye 1982 BM DHS'ne taraf olmamıştır. Belirtmek gerekir ki sözkonusu adalar doğal olarak Türkiye'nin parçası olup "nâkıs egemenlik" kaydıyla Yunanistan'a bırakılması dahi bir dönem diplomatik yetersizliklerin sonucudur. Bununla beraber 1947 Paris Antlaşmasıyla daha önce İtalya egemenliğinde olan adalar Yunanistan'a gayr-i askeri hale ifrağ (silahsızlandırılmış olma) şartıyla bırakılmıştır. Bunun anlamı Yunanistan'ın sözkonusu Doğu Ege adalarındaki egemenliğinin "nâkıs" (eksik) olduğudur. Bununla beraber Yunanistan'ın zaman zaman bu adaları silahlandırma teşebbüslerine karşı, örneğin 1960'larda Türkiye bunu protesto etmiştir. Yunanistan ise bu iddiaları reddetmiştir (Pazarcı, 1990: 119). Yunanistan'ın diplomatik kayıtlara geçen bu inkârı dahi, Doğu Ege adalarındaki egemenliğinin "nâkıs" olmasının delilidir. Bu gerçekten hareketle Türkiye, sonraki sözleşmelere konu olan Kıta Sahanelığı, Karasularının 12'e mile yükseltilebileceği ve MEB alanları konusunda verilen hakların, Doğu Ege adaları için geçerli olmayacağını her fırsatta dile getirmiştir. Esasen silahsızlandırma hükmünün gerekçesi diğer hususlar için de geçerli olup örneğin Güney Çin Denizi gibi başka bölgelerde de benzer uygulamalar sözkonusudur. Bu yönüyle Türkiye'nin 1982 Sözleşmesine taraf olmaması, esasen önemli bir kısmı daha önceki sözleşmeler ve teamüllerin ifadesi olan diğer haklardan istifade edemeyeceği anlamına gelmemektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi Türkiye 1986'da, diğer kıyıdaş ülkelerle birlikte Karadeniz'de 200 dönümlük MEB alanı ilan etmiştir. 1982 BM DHS, md. 74 gereği, karşılıklı olarak 200 mili bulmayan bölgeler için orta hat, komşu ülkeler için dik hat kuralı uygulanmıştır. Coğrafi bakımdan bu kuralların dahi yetersiz kaldığı bölgeler konusunda ortak anlaşma imzalanmıştır (Türk Ekonomik Münhasır Bölgesi Hakkında Karar, 1986). Bu kararnameye göre 1982 BM DHS'nin MEB kapsamında kıyı devletlerine verilen bütün haklara Türkiye'nin 200 millik alanda, gerektiğinde orta hat, dik hat ve anlaşmalarla belirlenen bölgelerde sahip olduğu kabul ve deklare edilmiştir.

Karadeniz'in yarı kapalı deniz vasfına sahip olması, yine 1982 sözleşmesi gereği diğer sahildevletlerle ortak anlaşmayı zorunlu kılmıştır. Akdeniz ve Ege'nin de bu vasıflara sahip olduğu dikkate alındığında Türkiye'yi dikkate almadan diğer kıyıdaş devletlerin MEB antlaşmaları ve ilanlarının hukuki geçerliliği yoktur. Buna karşın diğer devletlerin uzlaşmaya yanaşmamaları, Türkiye'nin öncelikle her fırsatta askeri gücüyle savunduğu hakları konusunda iç hukuk düzenlemelerini yapması ve ilan etmesini zorunlu kılmaktadır.

Kaş'ın yanbaşındaki (yaklaşık 5 mil) Meis adası ile 12 ada ve diğer Doğu Ege adalarının coğrafi özellikleri sebebiyle, 1982 Sözleşmesi'ne göre Kara Suları, Kıta Sahanelığı ve MEB konusundaki kısıtlamalara konu olması da kaynağını Uluslararası Hukuk'tan almaktadır. Çünkü bu adalar daha önce Türkiye'nin selefi Osmanlı Devleti'ne ait olduğuna göre diğer sebepler de dikkate alındığında Türkiye'nin egemenliğinde olması gerekmektedir. Ancak 1947 Paris Sözleşmesinde bu konudaki ihmal, yetersizlik, bilgisizlikle birlikte gerçekleşen uzlaşma sonucu yukarıda belirtildiği gibi kısmî (nâkıs) egemenlikle Yunanistan'a bırakılmıştır. Bu gerçek, Yunanistan'ın sözkonusu adalar üzerinden Türkiye'nin egemenlik alanlarını daraltmay yetkisi vermez, böyle bir girişim de hukuksuz sayılır.

Bir devletin diğer devlet aleyhine tek taraflı olarak egemenlik alanlarını

genişletmesi m¼mk¼n değildir. Örneğin 1951 İngiltere-Norveç, 1974 İngiltere-İzlanda balıkçılık davalarında da Uluslararası Adalet Divanı bu yönde karar vermiştir (Yenig¼n, 1998: 60). Açık denizler veya bir başka ¼lkenin egemenlik haklarını ihlal etmeyecek şartlar altında sözleşmelerle tanınmış hakların, aksine durumlar için kullanılması m¼mk¼n değildir. Belirtmek gerekir ki Türkiye, Akdeniz ve Karadeniz için 1982 BM DHS şartları kapsamında karasularını 12 mil olarak ilan ettiği halde, Ege'de 6 mil olarak kabul etmiştir. Çünkü Akdeniz ve Karadeniz'de diğer bir devletin hakkı sözkonusu değildir. Ancak yine yukarıda işaret edildiği gibi Karadeniz'in şartları gereği MEB sınırları ortak mutabakat ile belirlenmiştir.

Yunanistan-Türkiye-Kıbrıs

Türkiye'nin Akdeniz'de MEB politikası, sadece ekonomik kaynaklar üzerindeki haklarıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda Kıbrıs ile ilgili Uluslararası Hukuk kapsamındaki hak ve yetkileriyle bağlantılıdır. Dolayısıyla sorunun oldukça derin egemenlik veya hukuk boyutları bulunmaktadır. Yunanistan'ın 70 yıla yaklaşan emperyalist Enosis (Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama) hayali veya Kıbrıs Türklerini yok sayma stratejisi, önemli ölç¼de hukuksuz olan MEB kapsamındaki sözleşme ve uygulamalarıyla da bağdaşmaktadır. 1959 ve 1960 sözleşmeleriyle, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörl¼ęünde Kıbrıs Cumhuriyeti iki toplumlu bir devlet olarak kurulduğu halde daha 1963'de Akritas planı ile Türkleri dışlama ve yok etme politikaları uygulama alanına geçmiş, 1974 darbesi üzerine de Kıbrıs Barış Hareketi uygulanmıştır. Geçen süre zarfında iki tarafın da haklarının korunmasını esas alan bütün girişimler, Rum tarafının Türkleri azınlık stat¼sünde görme politikası yüzünden sonuçsuz kalmıştır. 2004'de BM girişimiyle hazırlanan Annan Planı'nı Türk tarafı kabul etmesine karşın Rum tarafı kabul etmediği halde GKRY'nin AB'ye alınması, sadece AB açısından değil Türkiye için de yetersizlikler ve öngör¼s¼zl¼kler bileşkesi olarak tarihi yerini almıştır. Türkiye'yenin o dönemde henüz sahip olduğu adaylık stat¼s¼n¼n muhtemel getirisiyle devlet olarak tanımadığı GKRY'nin AB üyeliğine karşı gerekli girişimlerde bulunmaması, günümüz itibariyle sorunların çok daha çetrefilleşmesine yol açmıştır. Belirtmek gerekir ki Türkiye'nin limanlarını ve havaalanlarını GKRY uçak ve gemilerine açmaması, aynı zamanda bu birimi devlet olarak tanımamasının doğal sonucu olup aksi takdirde hukuken tanımadığı entiteyi fiilen tanımış olacaktır. Bu gerçekten hareketle yukarıda işaret edildiği üzere, MEB alanları belirlenirken GKRY, kesinlikle yok sayılmalı, makul bir uzlaşma sürecinden sonra alan sınırları revize edilmelidir.

GKRY'nin AB üyelik süreciyle birlikte Mısır ve İsrail ile MEB anlaşmaları yapması üzerine Türkiye bunları tanımadığını ilan etmiş benzer anlaşmalar KKTC ile yapılmıştır. GKRY'nin bütün Kıbrıs'ın sahibiymiş gibi hareket etmesi, bir takım sözleşmeler imzalaması üzerine KKTC de bütün Kıbrıs'ın sahibi hakkını kullanma yoluna gitmiş ve 2011'de Kıbrıs'ın güneyinde sondaj çalışmaları için TPAO'na ruhsat verilmiştir (Sandıklı, 2016: 39-41). Esasen sözleşmeyle kurulmuş Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yok sayarak Yunanistan'a bağlamak üzere darbe girişiminde bulunanın Rum tarafı olduğu dikkate alındığında, KKTC'nin bütün Kıbrıs'ın sahibi olması çok daha makuldür. GKRY'nin AB üyeliği ile beraber, enerji ihtiyacının önemli bir kısmını ithal eden AB ¼lkeleri, enerji arz güvenliği açısından da ada çevresindeki rezervleri çıkararak Avrupa'ya taşınması konusunda birçok girişimde bulunmuştur. Bu süreçte tahmini rezervler olarak 140 milyar m3 ile GKRY, 750 milyar m3 ile Lübnan, 850 milyar m3 ile Mısır ve 900 milyar m3 ile İsrail'in sahip olduğu kaynakların işletilmesi için önde gelen şirketlerle sözleşmeler imzalanmıştır (Kısacık, 2019: 980-990). Bu alanda önemli anlaşmalara ve yatırımlara karşın gazın Avrupaya taşınması konusunda Türkiye'nin kilit ¼lke konumuna gelmesiyle birlikte GKRY, yeniden uzlaşma masasına çekilmiştir. Çünkü sözkonusu kaynakların sıvılaştırılarak pazarlanması ekonomik olarak uygun olmayıp Rodos üzerinden denizden dōşenecek bir hat ise oldukça masraflıdır.

Bu şartlar altında dahi Yunanistan ve Rum kesimi uzlaşmaz tavırlarını bırakmamışlar, her aşamada Kıbrıs Türkü ve Türkiye'nin haklarını yok saymak istemişlerdir. 2019 şartlarında da sözkonusu kaynakların ulaştırılmasındaki ekonomik ve teknolojik imkansızlıklar veya uygunsuzluklar ortada olduğu halde, uzlaşarak Türklerin haklarının tanınmasına yanaşılmamaktadır.

Mısır ve İsrail ile birlikte AB ve ABD'nin de desteğini alan GKRY ve Yunanistan'ın bu tutumuna karşı Türkiye, Mavi Vatan tatbikatı ile gerekirse haklarını kullanmak için güç kullanacağı mesajını vermiştir. Aynı dönemde başta Fatih ve Barbaros gemileri olmak üzere yeni projeler ve gemilerle bölgede araştırma ve sondaj faaliyetlerine başlanmıştır. Bununla beraber başta Mısır ve Suriye olmak üzere diğer bölge ülkeleriyle yaşanan sorunlar ile MEB konusundaki gecikmişlik, öte yandan KKTC'nin Türkiye dışında bir devlet tarafından tanınmamış olması, Türkiye'nin bu hak arama mücadelesine bir adım geride başlaması anlamına gelmektedir (Ülgen, 2019). Bu gerçekler, haklarından vazgeçmek veya geri adım atmak yerine bölgesel sorunlarda ve komşu ülkelerle ilişkilerde daha kararlı, tutarlı, öngörülü ve yapıcı politikaları zorunlu kılmaktadır.

Belirtmek gerekir ki Türkiye'nin füze savunma sistemi olarak S-400'leri almak zorunda kalması, Yunanistan ve Rum kesimi tarafından büyük bir endişe ve tepkiyle karşılanmıştır. Bu durum Kıbrıs ve adalar konusunda Yunanistan'ın gerekirse savaşı göze aldığını, bu kapsamda AB bünyesinde askeri birim olarak oluşturulan PESCO'ya yönelik beklentilerin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir (Anastasiadis, 2017).

Öte yandan Türkiye ve Yunanistan arasında olduğu gibi, komşu ülkeler arasında, farklı ülkelerin egemenlik iddialarının sözkonusu olduğu adaların deniz alanları konusundaki anlaşmazlık dünyanın birçok yerinde de gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Çin'in egemenliğinde olduğunu iddia ettiği Güney Çin Denizi'nde bulunan adaların deniz alanlarıyla ilgili iddiaları önemli ölçüde Yunanistan'inkine benzemektedir. Sözkonusu adalar üzerinden başta Malezya ve Filipinler olmak üzere diğer bölge ülkelerinin de deniz alanlarını ve seyrüsefer kapasitelerini daraltma yönündeki iddiaları kabul görmemiştir. Malezya ve Filipinler yanında Brunei Sultanlığı, Tayvan ve Vietnam da gerilimin azaltılması, Çin'in tek taraflı iddialarından vazgeçmesi gerektiğini öne sürmüştür. Tartışmalı alan, dünyanın en yoğun deniz güzergahlarından biri olup hidrokarbon bakımından da bölgenin zengin olduğu bilinmektedir. Bu önemli deniz yolunda tek taraflı egemenlik kurmak isteyen Çin'e karşı 2016'da Filipinler, Uluslararası Tahkim Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, Çin'in Güney Çin denizinde tek taraflı kararlarla egemenlik iddialarının yasal zemini olmadığına karar vermiştir. Bu süreçte tıpkı Yunanistan'ın yaptığı gibi Çin de sözkonusu adalar üzerinde askeri üsler inşa ederek egemenlik iddiasını tahkim etmeye çalışırken ABD de buna karşı girişimlerde bulunmuştur (Malezya: Çin'in Hak İddiaları Bizi Etkilemeyecektir, 2019).

Sonuç

GKRY, Türkiye'nin tanımadığı bir entite olup, Ege adalarındaki egemenliğin niteliği de deniz alanları haklarını daraltmaktadır. Benzer konulardaki uluslararası yargı kararları dikkate alınarak gerek GKRY gerekse başta Meis ve 12 ada olmak üzere adalarla ilgili MEB alanlarının kesinlikle kabul edilmemesi gerekmektedir (Aslan, 2019). Bu konudaki duruşunu deklare ettiği halde, hem Ege adaları konusundaki diğer sözleşmelere aykırı gelişmeler bağlamında hem de Akdeniz'deki hukuksuz girişimlere karşı Türkiye'nin bütün uluslararası zeminlerde daha yoğun bir şekilde tavrını ortaya koyması gerekmektedir. Bunun yanında oldukça gecikmiş olan Ege ve Akdeniz'de, 1982 Sözleşmesinde belirlenen çerçevede, Kıbrıs ve adalar dikkate alınmadan MEB ilan edilmelidir. Coğrafi şartlara göre ilgili devletlerle ara düzenlemeler, bu çerçevede yapılmalıdır. Bu kapsamda daha önceki sözleşmelerin de dikkate alındığı, adil, hakkaniyete uygun, Kıbrıs'taki toplumlar için eşit haklar ve

egemenliğin tanındığı bir uzlaşma yapıldığı takdirde GKRY ile de benzer sözleşmeler yapılabilecektir. GKRY, Kıbrıs Türkünün egemenlik haklarını tanıyan bir uzlaşmaya yanaşmadığı müddetçe onun MEB alanı kesinlikle tanınmamalı, Kıbrıs'ın Güney kıyılarında dahi Türkiye araştırma ve sondaj çalışmalarını sürdürmelidir.

MEB ilanıyla birlikte GKRY konusundaki rezervi muhafaza ederek komşu, kıyıdaş ve karşı kıyı ülkeler Suriye, Lübnan, Filistin rezervi ile İsrail, Mısır, Tunus, Libya ile de hakkaniyete uygun sınırlar çizilmelidir. Aslında bu konuda temel hak ve Uluslararası Hukuk kazanımlarının muhafaza edildiği MEB sözleşmesine bütün kıyıdaş ülkelerin ihtiyacı bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki örneğin Lübnan'ın MEB konusunda İsrail ile yaşadığı bazı sorunları, Türkiye'nin içinde bulunduğu anlaşmaların hukuki zeminini, bu anlamda Lübnan'ın bu konuda Türkiye ile işbirliği imkanlarını güçlendirecektir (Küçük, 2019).

Türkiye'nin, Akdeniz ve Ege'de MEB ilan eden diğer ülkelerin bu kararını tanımadığı halde kendisinin bu konuyu ağırdan alması, örneğin balıkçılık alanında olduğu gibi MEB kapsamındaki diğer ülke girişimcilerini, hukuka aykırı da olsa bu alanı ilan eden ülkelerle işbirliğine mecbur kılmaktadır. Bu anlamda “yemeyenin malını yerler” vecizesi önemlidir. Bu gerçekler ışığında, uluslararası ortamın anarşik özelliği de dikkate alındığında Türkiye'nin gereğinden fazla ihtiyatlı tutumu, haklarının gaspedilmesine, gasp ve işgal sürecinde zamanaşımına yolaçtığı görülmektedir. Bu konuda Türkiye'nin gerekli düzenlemeleri yapmamış olması, yapan ülkeler açısından hukuka aykırı olsa dahi ipso facto (fiili) bir hak ortaya koymakta, örneğin Meis adasının 20 mil güneyinde balıkçılık yapmak isteyen bir İtalyan şirketi, Türkiye'nin bu bölgede ilan edilmiş bir MEB alanı olmadığından Yunanistan'dan izin almak zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde hidrokarbon araştırma ve sondajları konusunda da Yunanistan ve GKRY, her ne kadar Kıta Sahaneliği gerçeği de dikkate alındığında birçok bakımdan hukuka aykırı da olsa ilan ettiği alanlarda ilgili şirketlere bir şekilde araştırma ve işletme izni ve imtiyazı verebilmektedir.

Kaynaklar

A Stronger EU on Security and Defence (2018), https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35285/eu-strengthens-cooperation-security-and-defence_en 17.09.2019

ABD'den Doğu Akdeniz'de Suları Isındıracak Yeni Hamle (2019) <https://ab-ilan.com/abdden-dogu-akdenizde-sulari-isindiracak-yeni-hamle/> 17.09.2019

Anastasiadis, N. (2017), “Avrupa Kuvvetleri Güvenliği Sağlayacak”, <https://www.abhaber.com/anastasiadis-avrupa-kuvvetleri-guvenligi-saglayacaktır-kuvvetlerine-gerek-kalmayacak/> 18.09.2019.

Aslan, C. (2019) “Türkiye, Akdeniz'de Neden Münhasır Ekonomik Bölge İlan Etmiyor?”, <https://habergunes.com/turkiye-akdenizde-neden-munhasir-ekonomik-bolge-ilan-etmiyor/17344/> 18.09.2019

Atun, A. (2019), Rumların Doğalgaz Hikayesi, <https://www.milligazete.com.tr/makale/1904676/prof-dr-ata-atun/rumlarin-dogalgaz-hikayesi> 16.09.2019

Gündüz, A. (2013), *Milletlerarası Hukuk*, 6. Baskı, İstanbul: Beta.

Günter, S. (2019), “Türkiye, Doğu Akdeniz’de Yalnız Kaldı”, <https://t24.com.tr/haber/gunter-seufert-turkiye-dogu-akdeniz-de-yalniz-kaldi,831911> 17.09.2019

Gürler, G. (2019), “Gaza Gelen İddialar”, <http://turksam.org/gaza-gelen-iddialar> 16.09.2019

Kısacık, S. (2019), “21. Yüzyılda Avrasya Enerji Jeopolitiği’nin Potansiye Yeni Yıldızı Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Temel Parametreleri”, *Akdeniz Jeopolitiği*, II., der.: Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker, Ankara: Nobel Akademik, 977-1015.

Küçük, G. (2019), “Doğu Akdeniz’de Lübnan-İsrail Anlaşmazlığı Türkiye’ye Yarayabilir”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-lubnan-israil-anlasmazligi-turkiyeye-yarayabilir/1547663> 18.09.2019

Malezya: Çin’in Hak İddiaları Bizi Etkilemeyecektir (2019), https://www.ntv.com.tr/dunya/malezya-cinin-hak-iddialari-bizi-etkilemeyecektir,X24lscjExUmN_bV1w00NOA 19.09.2019

Pazarcı, H. (1990), “Ege Denizi’ndeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü”, *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Der.: Semih Vaner, İstanbul: Metis Yayınları.

Sandıklı, A., Dede, O., Budak, T. Ünal, B. (2016), “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye, *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam, 1-65.

Türk Ekonomik Münhasır Bölgesi Hakkında Karar (1986), 5.12.196 Tarihli ve 86-11264 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi Eki.

United Nations Convention on the Law of the Sea, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf 15.09.2019

Ülgen, S. (2019), “Edam Başkanı Sinan Ülgen”, <https://www.haberturk.com/edam-baskani-sinan-ulgen-turkiye-hava-savunma-sistemi-icin-s-400-fuze-savunma-sistemi-icin-patriot-almali-2398801> 18.09.2019.

Yenigün, M.C. (1998), “Türkiye ve Yunanistan Arasında Ege’deki Deniz Sorunları”, *Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu*, Der.: Alaeddin Yalçınkaya, Sakarya Üniversitesi, 55-88.

İRAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL GÜVENLİK

Doğacan BAŞARAN*

Betül KARAGÖZ YERDELEN**

Özet

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki güvenlik temalı çalışmalarda sıklıkla İran'ın Ortadoğu'daki faaliyetlerini incelenmektedir. Zira İran'ın Şii yayılmacılığına dayanan dış politika anlayışı, pek çok Ortadoğu ülkesi tarafından kendilerinin güvenliğine yönelik tehdit olarak algılanmaktadır. Ancak İran, yalnızca Ortadoğu'da değil; Güney Asya'da rejim ihracı politikaları uygulamaktadır. İran'ın mezhepçi faaliyetleri nedeniyle güvenlik sorunu algılayan devletlerden bir tanesi de komşusu olan Pakistan'dır.

Pakistan-İran ilişkilerinde İran'ın uyguladığı Şiileştirme faaliyetleri İslamabad'ın tehdit algılamasına yol açarken; Tahran da Belucistan Sorunu nedeniyle Pakistan'dan tehdit algıladığını zaman zaman dile getirmektedir. Dahası Pakistan'ın Amerika Birleşik Devletleri ve Suudi Arabistan gibi devletlerle olan ilişkileri de İran'ın güvenlik endişelerini arttırmaktadır. Üstelik bu endişeler, Çabahar ve Gwadar limanları üzerinden jeopolitik ve jeoekonomik bir rekabetin yaşanmasını da tetiklemektedir. Bu bildiri de İran-Pakistan ilişkileri bölgesel güvenlik çerçevesinde incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: İran, Pakistan, Güvenlik, Belucistan, Güney Asya

Giriş

İran, Soğuk Savaş sırasında Batı ile iyi ilişkilere sahip olması nedeniyle Batı yanlısı kadrolar tarafından yönetilen Pakistan ile de olumlu ilişkiler tesis etmiştir. Bahsi geçen dönemde iki ülke, Bağdat Paktı ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) gibi oluşumlarda yer almıştır.⁶ Ancak Pakistan'ı ilk tanıyan ülke olan İran'da,⁷ 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi, Tahran'ın Batı Dünyası'ndan kopmasına neden olmuş ve bu durum, Tahran'ın

* Doktor Adayı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-mail: basarandogacan@gmail.com

** Prof. Dr., Giresun Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi, e-mail: drbetulkaragozyerdelen@gmail.com

⁶ Edward Wastnidge, "Iran andPakistan-It'sComplicated", *International Policy Digest*, 03.03.2014, <https://intpolicydigest.org/2014/03/03/iran-and-pakistan-it-s-complicated/>, (Erişim Tarihi: 29.10.2019).

⁷YasmeenAftab Ali, "Relations: Iran andPakistan", *PakistanToday*, 20.06.2018, <https://www.pakistantoday.com.pk/2016/06/20/relations-iran-and-pakistan/>, (Erişim Tarihi: 30.10.2019).

İslamabad ile olan ilişkilerine yansımıştır. Bundan mütevellit İslam Devrimi'ni takip eden süreçte İran-Pakistan ilişkilerinin olumlu bir seyre sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

İran-Pakistan ilişkilerinde İslam Devrimi bir kırılma yaratmış ve bu durum, ilgili ülkelerin bölge devletleriyle olan münasebetlerinin ikili ilişkilere yansımalarına da neden olmuştur. Dahası taraflar arası ilişkilere, ideolojik gerginlikler de damga vurmuştur. Bahse konu olan gerilimin temelinde ise İran'ın çeşitli ülkeleri Şiileştirmeyi esas alan ve nihayetinde kendi rejimini sınırlarının dışına taşımayı hedefleyen politikaları yer almaktadır. Zira Tahran, İslam Devrimi'nin İran ile sınırlı kalması halinde başarısız olacağını düşünmekte ve bu nedenle devrim ihracı politikası uygulamaktadır.⁸

Tahran'ın devrim ihracı politikası uygulaması, Pakistan yönetimini ülkede bulunan Şii nüfus nedeniyle tedirgin etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'ı işgal etmesi ise iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine sebebiyet vermiştir.⁹ Dolayısıyla İran-Pakistan ilişkilerinde Suudi Arabistan ve ABD'nin belirleyici aktörler oldukları ifade edilebilir. Pakistan'ın söz konusu ülkelerle olan olumlu münasebetleri ve İran'ın söz konusu ülkelere ABD'yi "Büyük Şeytan" ve Suudi Arabistan'ı da "İslam düşmanlarıyla İşbirliği yapan ülke" olarak görmesi, İran-Pakistan ilişkilerinde yaşanan sorunların temel gerekçeleridir.

İfade edildiği üzere ikili ilişkilerde sorun kaynağı olarak değerlendirilebilecek bir diğer konu ise Gwadar ve Çabahar limanları üzerinden yürütülen jeopolitik ve jeo-ekonomik mücadeledir. Buna ek olarak sorunu güvenlik boyutuna taşıyan Belucistan Meselesi de iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemektedir.

Özetlemek gerekirse Tahran-İslamabad ilişkilerini şekillendiren dört konudan bahsedilebilir. Bunlar:

- Jeopolitik düzeyde Pakistan-Suudi Arabistan-ABD üçlüsüne karşı, İran-Hindistan dengesinin kurulması, Tahran-İslamabad ilişkilerinde sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.
- Pakistan nüfusunun yaklaşık %15'i Şiilerden oluşmaktadır.¹⁰ Bu Şii nüfus ise İran'ı cezbetmekte ve Tahran, Pakistan yönetimini Şiileştirmeye yönelik faaliyetlerde

⁸ Adem Sarıgöl, "21.Yüzyıl Jeopolitik Perspektifinden İran'ın Orta Asya/Kafkaslar Politikası ve Gelecek Öngörülürü", Haktan Bırsel, der., *Arap Baharında Son Durak İran*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 121.

⁹Umer Karim, *İran-Pakistan İlişkilerinin Son Durumu*, İRAM, Kasım 2017, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/analiz_iran_pakistan_iliskilerinin_son_durumu.pdf, (Erişim Tarihi: 29.10.2019).

¹⁰ "South Asia: Pakistan", *CIA Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html>, (Erişim Tarihi: 30.10.2019).

bulunmaktadır. Şüphesiz bu faaliyetler, İslamabad'ın tepkisini çekmekte ve aktörler arasında çeşitli sorunlara sebebiyet vermektedir.

- Çabahar ve Gwadar limanları nedeniyle iki ülke arasında hem jeopolitik hem de jeo-ekonomik bir rekabetin bulunmaktadır ve bu da bazı sorunların yaşanmasına yol açmaktadır.
- Bir kısmı İran, diğer bölümü de Pakistan sınırlarında yer alan Belucistan coğrafyasındaki ayrılıkçı hareketler, iki ülke arasında güvenlik kaygısı üzerinden sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. İran, Belucistan'daki terörist unsurların Pakistan'ın müttefikleri tarafından finanse edildiğini iddia etmektedir. Bunun aksine Pakistan ise İran'la yakın ilişkileri bulunan Hindistan'ın Belucistan'daki ayrılıkçı hareketleri kışkırttığını öne sürmektedir.

1. Pakistan-Suudi Arabistan-ABD Üçlüsüne Karşı İran-Hindistan Dengesi ve Bunun Tahran-İslamabad İlişkilerine Yansımaları

Suudi Arabistan, Pakistan'ın geleneksel müttefikleri arasında yer almakta ve iki ülke arasında köklü ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkilerin en önemli unsuru ise ekonomidir. Çünkü Riyad yönetimi, Pakistan'da yaşanan ekonomik sıkıntılar karşısında İslamabad'ı etkin bir biçimde desteklemektedir.¹¹ Bunun yanı sıra Riyad, Pakistan'daki Sünni grupları da desteklemektedir.

Riyad'ın bu tutumunun temelinde ise Tahran'ın söz konusu ülkeyi Şiileştirme hedefinin engellenmesi amacı yer almaktadır. Bu kapsamda İran'ın politikalarından rahatsızlık duyan Pakistan, Suudi Arabistan'ın ülkedeki faaliyetlerine rıza göstermektedir. Dolayısıyla Pakistan'ı Ortadoğu'da yaşanan Tahran-Riyad rekabetinin uzandığı bir oyun sahası olarak değerlendirmek mümkündür. Görüldüğü üzere Tahran'a karşı İslamabad, Riyad ile ittifak yapmayı makul bulmaktadır.

Bahse konu olan ittifak ilişkilerini ilginç yapan durum ise İran'ın da Pakistan-Suudi Arabistan ikilisini dengelemek için Hindistan ile iyi ilişkiler geliştirmiş olmasıdır. Pakistan ile Hindistan'ın Keşmir Sorunu gibi yapısal problemlerinin bulunmasının yanı sıra, aktörlerin Afganistan merkezli gelişmeler üzerinden çeşitli sorunlar yaşadıkları bilinmektedir.

Anlaşılabacağı üzere Hindistan'ın Afganistan politikası, güvenlik eksenli bir anlayışın ürünüdür. Afganistan'daki istikrarsızlığın kendisine de yansıtacağını düşünen Hindistan, uzun yıllardır kaotik bir durumun hâkim olduğu bu ülkenin dış müdahaleler aracılığıyla daha da istikrarsızlaştırıldığını düşünmektedir.

¹¹Giorgo Cafiero-Daniel Wagner, "Saudi Arabia and Pakistan's Evolving Alliance", *Huffington Post*, 21.11.2016, https://www.huffingtonpost.com/entry/saudi-arabia-and-pakistan_b_8617868, (Erişim Tarihi: 29.10.2019).

Hindistan'ın çok yönlü denge politikası doğrultusunda hem doğulu hem de batılı aktörlerle iyi ilişkiler kurduğu bilirse de Yeni Delhi, BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi organizasyonlara katılarak ABD merkezli dünya düzenini sorguladığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Yeni Delhi'nin Afganistan okumasının Tahran'ın Afganistan'a ilişkin beklentileriyle örtüştüğü öne sürülebilir. Buna karşılık İslamabad ise Afganistan'da ABD eksenli bir siyaset yürütmekte ve İran'ın desteklediği aktörlerin zıttı çizgideki aktörlere destek sağlamaktadır.¹²

Neticede İran, komşusu olan Pakistan ile çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların en önemlisi Pakistan'ın İran ile sorunlar yaşayan Suudi Arabistan ve ABD ile iyi ilişkiler kurmuş olması ve buna karşılık İran'ın da Pakistan'ın sorunlu komşusu olan Hindistan ile yakınlaşmasıdır.¹³ Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaşma yaşanmasını zorlaştırmaktadır.

2. İran'ın Pakistan Şiilerine Yönelik Politikaları

İran'ın Pakistan ile olan ilişkilerinde sorun yaratan bir diğer durum da İran'ın Pakistanlı Şiilere yönelik politikasıdır. Pakistan'daki Şii nüfus, ülkenin toplam nüfusunun %15'ini oluşturmaktadır. Bu nedenle Şiiler, Pakistan siyasetinde etkin bir rol oynamaktadır. Söz konusu politikanın somutlaştığı en önemli örnek ise Suriye İç Savaşı'nda gözlemlenmiştir. Nitekim Suriye'de İran'ın desteklediği bir milis güç olarak Pakistanlı Şiilerden oluşan Zeynebiyyun Tugayı aktif bir biçimde savaşmıştır.

İran'ın Pakistan'daki Şiileri organize etmek ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacı doğrultusunda desteklediği tek organizasyon Zeynebiyyun Tugayları değildir. Nitekim Tehrik-i-Cafria (TCF) da İran destekli önemli bir gruptur. TCF, 1947 yılında Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Şiilerin sorunlarına çözüm aramak ve onların haklarını korumak ideali doğrultusunda kurulmuştur. Örgütün İran sempatzanı olduğu bilinmekte olup; bu örgüt, kendi faaliyetlerini düzenlemek için İran'ın kullandığı yöntemleri model olarak kabul etmiştir.

Tahmin edileceği üzere İran'ın Pakistan'daki Şiilere yönelik bu politikası, İslamabad yönetimini rahatsız etmektedir. Zira İran, Şii gruplar üzerinden Pakistan'daki nüfuzunu genişletmek ve böylece Pakistan siyasetini şekillendirmek istemektedir. Tahran'ın bu konuda yumuşak güç unsurlarını da etkin bir biçimde kullandığı bilinmektedir. Özellikle de İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı (ICRO) aracılığıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri, Tahran'ın Pakistanlı Şiilere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

¹²Wastnidge, *a.g.m.*

¹³Qaisar-Khan, *a.g.m.*, s. 247.

Yukarıda belirtilen bilgiler doğrultusunda Pakistan'ın İran kaynaklı bir tehdit algılamasının bulunduğu ifade edilebilir. Bu algı İslamabad ile Riyad arasındaki ilişkilerin güvenlik perspektifini ortaya koymaktadır.

3. Gwadar ve Çabahar Limanları Üzerinden Yürütülen Rekabet

İran'ın Sistan ve Belucistan Eyaleti'nde bulunan Çabahar Limanı ile Pakistan'daki Belucistan Eyaleti'nde yer alan Gwadar Limanı, iki ülke arasındaki ilişkileri derinden etkilemektedir. Nitekim her iki limanın da Hürmüz Boğazı'nın girişinde yer alması ve Hint Okyanusu'na erişim sağlıyor olması ve iki liman arasında yalnızca 70 km'lik bir mesafenin bulunması son derece önemlidir.

İfade edildiği gibi Gwadar Limanı, Pakistan'ın Belucistan Eyaleti'nde yer alan stratejik bir limandır. Bu liman, Çin'in "Kuşak-Yol" girişiminde de önemli bir yere sahiptir. Buna karşılık Çabahar Limanı ise Hindistan'a Pakistan topraklarına muhtaç olmaksızın İran ve Afganistan arasında geçiş imkânı sunmaktadır. Bu da iki projenin birbirinin rakibi olduğu yönünde algıların oluşmasına yol açmaktadır. Her ne kadar İranlı yetkililer, projelerin birbirine rakip olmadığını ifade etseler de jeopolitik çalışan uzmanlar tarafından aynı güzergâh üzerinde yer alan bu iki liman, birbirine rakip limanlar olarak yorumlanmaktadır. Bu noktada dikkat çekici husus ise iki liman arasındaki ekonomik ve jeopolitik rekabetin İran ile Pakistan'ın birbirlerini rakip olarak algılamalarını perçinleyecek olmasıdır. Üstelik İran'ın Çabahar Limanı projesindeki ortağının Pakistan'ın geleneksel rakibi olan Hindistan olması, İran'ın Pakistan ile yaşadığı sorunları derinleştirebilecek bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

4. Belucistan Meselesi

Pakistan ve İran sınırlarında yaşamakta olan Beluciler, Sünni Müslüman kimliğe sahip olan bir halk olarak bilinmektedir. Bu kimlik grubunun yaşadığı coğrafya, iki ülkenin de en geri kalmış alanını oluşturmaktadır. Söz konusu coğrafyanın büyük kısmı ise Pakistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Pakistan'ın en büyük sınırını oluşturan bölge, 12 milyon civarında bir nüfusa sahiptir. İran'da ise başkenti Zahedan olan Sistan-Belucistan Eyaleti bulunmakta ve bu eyalette, 3 milyona yakın insan yaşamaktadır.

İfade edildiği üzere, İran'daki Beluciler Sistan-Belucistan Eyaleti sınırlarında yaşamaktadır. Sistan-Belucistan Eyaleti; Afganistan, Paksitan, Umman Denizi ve Kırmanşah Eyaleti'yle komşudur. Eyalette yaşayan halkın Sünni Müslüman olması, Belucilerin kendilerini yalnızca etnik olarak değil; mezhepsel anlamda da dışlanmış hissetmelerine yol açmaktadır.

Hürmüz Boğazı'na olan yakınlığı ve Çabahar ile Gwadar gibi limanların bu bölgede bulunması gibi sebepler Belucistan coğrafyasının stratejik önemini arttırmaktadır. Bu stratejik önem de Belucistan'ı bölgesel ve küresel aktörlerin ilgi duyduğu bir oyun sahasına dönüştürmektedir. Bu oyun bağlamında bölgede Cundullah ve Ceyşu'lAdl gibi terör örgütleri vekil aktör olarak kullanılmaktadır.

4. 1. Cundullah

“Allah'ın Savaşçıları” anlamına gelen Cundullah, İran'daki Sünni Müslüman halklar için savaştığını iddia eden Belucistan merkezli bir terör örgütüdür. İranlı bir Sünni Müslüman olan Abdulmelik Rigi tarafından kurulan örgütün El Kaide'yle ilişki içerisinde olduğu düşünülmektedir. Örgütün finansmanının ise ABD tarafından sağlandığı iddia edilmektedir.

2005 yılından itibaren çok sayıda terör eyleminde bulunan örgüt, 2010 yılında Rigi'nin yakalanıp öldürülmesinin ardından etkinliğini kaybetmiş ve bu ortamda Cundullah içerisinden ayrılan bir grup, 2012 yılında Ceyşu'lAdl isimli örgütü kurmuştur.

4. 2. Ceyşu'lAdl

Ceyşu'lAdl'in cihatçı Selefi bir örgüt olduğu ifade edilebilir.¹⁴ Bu nedenle de Ceyşu'lAdl'in tıpkı Cundullah gibi, El Kaide'yle ilişkili olduğuna inanılmaktadır. Örgüt tarafından yayınlanan bildirelere bakıldığında da Cundullah'ın öldürülen lideri Abdulmelik Rigi'ye atıf yapıldığı ve onun yolundan gidildiğinin vurgulandığı açık bir biçimde görülmektedir.¹⁵ Bu nedenle de Ceyşu'lAdl'in Cundullah'ın devamı olarak değerlendirilebileceği ifade edilebilir.¹⁶

Örgüt, kendi varlık nedenini ise İran'ın Sünni Müslümanlara zulmetmesi olarak tanımlamakta ve bu nedenle de militanlarının Şii rejime karşı savaştığını ifade etmektedir.¹⁷

Bahsi geçen örgütün lider kadrosu şu isimlerden oluşmaktadır:

- **Selahaddin Faruki:** Örgütün kurucusudur.¹⁸
- **Abdulrahim Mollazahi:** Örgütün kurucularındandır.¹⁹

¹⁴“Jaish al-Adl (Army of Justice)”, *Terrorism Research a Analyses Consotium*, <https://www.trackingterrorism.org/group/jaish-al-adl-army-justice>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

¹⁵ “İran'daki Terör Saldırısını Düzenleyen “Adalet Ordusu” Adlı Terör Örgütünün Lideri Kimdir”, *ABNA 24*, <http://tr.abna24.com/476279/print.html>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

¹⁶ “Jaish al-Adl Militias Claim Responsibility for Iran Troops' Abduction”, *Al Arabiya*, <http://english.alarabiya.net/en/News/world/2018/10/22/Jaish-al-Adl-militias-claim-responsibility-for-iran-troops-abduction-.html>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

¹⁷Zahid-Jedinia, *a.g.m.*

¹⁸ “Jaish-al Adl (Army of Justice)”, *DOPEL*, <http://www.dopel.org/jaishaladl.htm>, (Erişim Tarihi: 08.11.2019).

¹⁹Zahid-Jedinia, *a.g.m.*

- **Molla Ömer:** Örgütün en önemli liderlerinden olan Molla Ömer, terör kamplarından sorumludur.²⁰
- **AbdulselamRigi:** Öldürülen Cundullah elebaşı AldulmelikRigi'nin kuzenidir.²¹

İlk eylemini 2013 yılında gerçekleştiren örgütün en aktif olduğu 2015-2016 yılları arasında kırktan fazla saldırı gerçekleştirdiği²² ve günümüze gelindiğinde, örgütün 200'den fazla saldırıyı üstlendiği bilinmektedir. Dolayısıyla Ceyşu'lAdl, 150'nin üzerinde İranlının ölümünden sorumlu olduğunu açık bir biçimde kabul etmektedir.²³

Ceyşu'lAdl, Selefi bir örgüt olması sebebiyle Suudi Arabistan'a olan yakınlığıyla tanınmaktadır. Üstelik örgütün hedefinin İran olması, Ceyşu'lAdl ile Suudi Arabistan arasında ilişki bulunduğu yönündeki iddiaları daha da güçlendirmektedir.

Diğer taraftan İran, Pakistan sınırlarında bulunan örgüt militanlarının İslamabad yönetimi tarafından korunduğunu iddia etmektedir.²⁴ Zira Tahran'a göre, İran'a yapılan saldırılar Pakistan'dan gelen milisler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bilgiyi Pakistan'ın Suudi Arabistan ile olan yakın ilişkileri üzerinden okuduğumuzda ise Ceyşu'lAdl'in bölgedeki jeopolitik oyunun hangi noktasında yer aldığına dair tahminlerde bulunmak kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda İran bölgede Pakistan'la sorunlar yaşamakta ve buna karşılık Pakistan'ın geleneksel rakibi Hindistan'la yakın çalışmaktadır.

İran'la sorunlar yaşayan Pakistan ise İran'ın rakibi olan Suudi Arabistan'la sıcak ilişkiler tesis etmektedir. Ceyşu'lAdl'in Pakistan topraklarında bulunması ve İran'ın söz konusu örgüte sınır ötesinde operasyon yapmaya yönelik ifadelerinin İslamabad tarafından Pakistan'ın egemenliğine yönelik bir saldırı şeklinde tanımlanması, İran-Pakistan ilişkilerinde Ceyşu'lAdl'in önemli bir sorun kaynağı olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak İran ve Pakistan sınırdaş iki ülke olmasına rağmen çeşitli sorunlar yaşamakta ve bu nedenle de taraflar arasındaki ilişkiler belirli bir seviyenin üstüne çıkamamaktadır. Söz konusu sorunların en önemli nedeninin tarafların güvenlik algıları olduğu ifade edilebilir. Zira Pakistan'ın Afganistan politikasında ABD'yi desteklemesini İran kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Buna karşılık Pakistan da

²⁰Aynı yer.

²¹ShezadBaloch, "A Tale of TwoRigis: Iran SeeksExtradition of Jaish al-NasrChief", *Tribune*, <https://tribune.com.pk/story/850172/a-tale-of-two-rigis-iran-seeks-extradition-of-jaish-al-nasr-chief/>, (Erişim Tarihi: 09.11.2018).

²²Ali Şahin, "İran'da Radikal Bir Direnişçi Örgüt: Ceyşu'lAdl", *Sahipkiran*, <http://sahipkiran.org/2018/07/26/ceysul-adl/>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

²³Zahid-Jedinia, *a.g.m.*

²⁴Sial, Safdar, *An Analysis of EmergingPakistani-IranianTies*, NOREF, April 2015, <https://www.files.ethz.ch/isn/190006/d7f90a473ca2847f0ccf74f31d02fb8e.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.10.2019),s. 3.

İran'ın Şiileştirme siyasetini, kendi ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak görmektedir. Tarafların bu tehdit algılamaları, diğer devletlerle kurdukları ilişkileri etkilemektedir. Bu kapsamda İran, Pakistan'ın tarihi rakiplerinden olan Hindistan ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Diğer taraftan Pakistan ise İran'da rejimin devrilmesini savunan ve bunun için aktif çaba harcayan ABD ve Suudi Arabistan ile hareket etmektedir. Tüm bu ittifak ilişkileri ise İran-Pakistan ilişkilerindeki pek çok sorunu aşamaz hale getirmektedir.

Kaynakça

“İran'daki Terör Saldırısını Düzenleyen “Adalet Ordusu” Adlı Terör Örgütünün Lideri Kimdir”, *ABNA* 24, <http://tr.abna24.com/476279/print.html>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

“Jaish al-Adl (Army of Justice)”, *TerrorismResearch a AnalysesConsotium*, <https://www.trackingterrorism.org/group/jaish-al-adl-army-justice>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

“Jaish al-Adl Militias Claim Responsibility for Iran Troops' Abduction”, *Al Arabiya*, <http://english.alarabiya.net/en/News/world/2018/10/22/Jaish-al-Adl-militias-claim-responsibility-for-iran-troops-abduction-.html>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

“Jaish-al Adl (Army of Justice)”, *DOPEL*, <http://www.dopel.org/jaishaladl.htm>, (Erişim Tarihi: 08.11.2019).

“South Asia: Pakistan”, *CIA Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html>, (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

ALİ, YasmeenAftab, “Relations: Iran andPakistan”, *PakistanToday*, 20.06.2018, <https://www.pakistantoday.com.pk/2016/06/20/relations-iran-and-pakistan/>, (Erişim Tarihi: 30.10.2019).

BALOCH, Shezad, “A Tale of TwoRigis: Iran SeeksExtradition of Jaish al-NasrChief”, *Tribune*, <https://tribune.com.pk/story/850172/a-tale-of-two-rigis-iran-seeks-extradition-of-jaish-al-nasr-chief/>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

CAFİERO, Giorgo-Wagner, Daniel, “SaudiArabiaandPakistan'sEvolvingAlliance”, *Huffington Post*, 21.11.2016, https://www.huffingtonpost.com/entry/saudi-arabia-and-pakistan_b_8617868, (Erişim Tarihi: 29.10.2019).

KARİM, Umer, *İran-Pakistan İlişkilerinin Son Durumu*, İRAM, Kasım 2017, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/analiz_iran_pakistan_iliskilerinin_son_durumu.pdf, (Erişim Tarihi: 29.10.2019).

SAFDAR, Sial, *An Analysis of Emerging Pakistani-Iranian Ties*, NOREF, April 2015, <https://www.files.ethz.ch/isn/190006/d7f90a473ca2847f0ccf74f31d02fb8e.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.10.2019).

SARIGÖL, Adem, “21.Yüzyıl Jeopolitik Perspektifinden İran’ın Orta Asya/Kafkaslar Politikası ve Gelecek Öngöröleri”, Haktan Birsell, der., *Arap Baharında Son Durak İran*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 121.

ŞAHİN, Ali, “İran’da Radikal Bir Direnişçi Örgüt: Ceyşu’lAdl”, *Sahipkiran*, <http://sahipkiran.org/2018/07/26/ceysul-adl/>, (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

WASTNİDGE, Edward, “Iran and Pakistan-It’s Complicated”, *International Policy Digest*, 03.03.2014, <https://intpolicydigest.org/2014/03/03/iran-and-pakistan-it-s-complicated/>, (Erişim Tarihi: 29.10.2019).

ENVIRONMENTAL SECURITY in the PHILIPPINES

Filipinler’de Çevresel Güvenlik

Mohamadan Adtog Abdulkasan* & Esra Banu Sipahi**

Abstract

Environmental security is deliberated as an alarming problem in almost all corners of the globe. Hence, the impacts of ecological destruction can pose remarkable vulnerability and risk to either national, regional, or global security. In a more conventional stance, security involves state sovereignty and defense from internal and external human-made risks. But time shaped its social impression when environmental disturbances of all types became a threat to humankind. In the Philippines, environmental security has long been a concern since the country’s significant economic growth largely depends on agriculture, forestry, and aquatic resources. Over time, there has been a massive depletion of the natural capitals because of the continuing industrialization, rapid population growth, and environmental degradation that critically contributed to the ecological insecurity of the country. Climate change, on the one hand, create a distinctive classification of migration pattern. It instigates insecurity both in water and food production, thus can materialize human population movement generally in several local environments. The abrupt alteration of climate may force a particular group of population to move to another region and abandon their homes for there is the inadequacy of their necessities. It has long been the justification of the background of environmental politics and continuously remains to be the pivot of international diplomacy nowadays. With the given circumstances on the Philippines’ practical paradigm, economic growth comprising industrialization is weightier over ecological conservation since the Philippines itself is a developing country. This research article was designed to explore the following objectives: to deliberate the extent of environmental destruction transpired in the Philippines; to determine the likelihood of environmental migration stimulated by climate change including its consequences; to evaluate the prevailing internal and external political challenges on the environment; and to provide a comprehensive analysis on the strategies used by the Philippine government in environmental governance and security.

Keywords: The Philippines, Climate change, Environmental Security, Migration, Environmental Governance

Introduction

The Philippines has been confronting quite several internal and external security

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, m.abdulkasan@gmail.com

** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dr.esrasipah@hotmail.com

challenges. The internal security problems are rooted in the long history of socioeconomic inequalities in Philippine society. The failure of the state actors to govern efficaciously is somehow accounted to corruption, including the persistent armed conflicts with communist insurgents and the Islamist secessionist groups. It remained to be the primary hindrance to the development in some parts of the country that also carries jeopardy to national security. However, environmental degradation in all kinds comprising ecological mismanagement and the never before seen risks set by climate change create potential intimidation to environmental protection and national security.

The tangible effects of the changing climate impend to damage and intensify the vulnerability of the underdeveloped communities and increase the likelihood of environmental destruction. Given the estimated changes in the amount of rainfall, rising temperature, the concentration of tropical storms and sudden irregularity of weather occurrences, relevant countermeasures are necessary to formulate profound strategies in natural disaster preparedness to the extreme consequences of climate change. The implications of the extensive alteration of climatic conditions become a great contributor in forming a distinctive classification of migration pattern. Climate change in itself can instigate insecurity both in water and food availability thus can materialize environmental migration. Water and food insecurity may force a populace of a local environment to move to another region. It may lead them to abandon their homes for there is the inadequacy and or complete absence of their necessities.

Having stated that, the growing population and rapid urbanization arguably confront environmental security. Rural-urban migration activity also supplements rapid urban growth in terms of population and turns out to be less performing because of the booming population. With the increasing progression of the people in city centers, this formulates various problems most of the cities in the Philippines are facing today. Addendum, big cities transpire to be the significant pollutants for it contributes to an enormous amount of waste materials and greenhouse gases that trigger climate change. Urban economic development dramatically depends on natural resources hence the destruction in the ecosystem. The continuing activities on deforestation led to land erosion, watershed abuse, overfishing and aquatic reefs damage in the Philippine territories. Natural capitals had been extensively diminishing, considering the intensifying environmental misuse and mismanagement.

On the other hand, the recent undertakings of China in the South China Sea and West Philippine Sea, i.e., the reclamation of artificial islands and military actions postulate a considerable security threat to the Philippine sovereignty and to marine biodiversity. In this particular area of water-rich in the marine ecosystem, it immensely contributes extensive human security facets to its nearby countries and the inhabitants adjacent from it. Its security encompasses distinct features may it be in the system of economy, food production, marine and wellbeing of the society and the environment in general.

With this given circumstance on the Philippines' practical paradigm, economic growth comprising industrialization is weightier over ecological conservation since the Philippines itself is a developing country. In place of this, the Philippine government deliberately has reservations in addressing environmental challenges with the shortfall of some political institutions in the insight of environmental insecurity. This research article was designed to explore the following objectives: to deliberate the extent of environmental destruction transpired in the Philippines; to determine the likelihood of environmental migration stimulated by climate change including its consequences; to evaluate the prevailing internal and external political challenges on the environment; and to provide a comprehensive analysis on the strategies used by the Philippine government in environmental governance and security.

1. Environmental Issues

The substantial impacts of environmental damages can become intimidation either in regional and global security. Security might threaten as a given upshot of the unsustainable use of natural resources at the local level, which can surpass into a worldwide risk due to transboundary environmental contamination (Kirchner 2001: 1). The instance of Philippine ecological issues is at its lowest peak ultimately because of the environmental imbalance instigated by climate change and the over-practiced of societal activities i.e. rapid urbanization, booming population, land mismanagement, escalating pollution, security issues in Philippine seas which transcends to be a setback to marine environment, and the conventional one, environmental degradation that are found concomitant in nature.

1.1. Rapid Urbanization

In this globalize and connected era, approximately half of the globe's population (54%) lives in urban areas though there is definite variability in the intensities of urbanization across every country. Time itself will carry substantial transformations in terms of size and spatial distribution of the population globally. The persistent change in the pattern of urbanization and the overall growth of the global population are anticipated to have a further increase with about 2.5 billion people in urban areas by 2050 (United Nations, 2015: 1). In the same scenario, the Central Intelligence Agency (2010) acknowledged the Philippines holding a record of the 12th most populous country in the world in 2011.

Manila named as the most densely inhabited city in the world which has 780,148 residents and has a population density of 41,515 people per square kilometer. Caloocan City meanwhile claims the fourth spot home for 1,489,040 and has a density of 27,916 per square kilometer. The city of Mumbai of India is the second followed Dhaka of Bangladesh as the third and Chennai of India again gets the fifth rank (Migiro, 2018).

As implied being one of densely populated cities globally, urbanization in the Philippines has begun its development in the last four decades. The country's population has undeniably risen with quite a percentage. The 19 million people in 1948 have doubled 25 years later, which reached 42 million in 1975 (Porio, 2009: 7-9). The Commission on Population claimed that the population growth in the last quarter of 2018 has exceeded to 107 million. The Philippine Statistics Authority has estimated that growth will stretch to 142 million by 2045 (Rappler, 2018; Philippine Statistics Authority, 2014).

The continuing migration process among rural inhabitants moving to urban places entrenched with the rationale that highly urbanized cities maneuver as an instrument of economic growth and development which is thought to be a gateway for opportunities for the rural poor. However, with the increasing progression of the population concentrated in cities, this conceives various problems such as high crime rate, food and water insecurity, pollution, and environmental degradation.

There's no way the urban population cannot alter the condition of the ecosystem for they are both interlocked together. Urban population rigorously modifies its environment because of the enormous dependability of their primary consumption such as food, shelter and spaces, water, and even energy. The quality of life in return declines, given the fact that the environment is polluted because of mismanagement in the course of rapid industrialization. And to add, urban spaces require more land for expansion considering the weight of the increasing population, and if not managed keenly, it can bounce back a countless fallout to the environment. Rapid and mismanaged development growth in urban areas can necessarily translate to a supplementary deterioration of people's standard of

living or extreme poverty incidence, can stimulate ecological imbalance and destruction, can postulate abrupt increase of wastes and pollution, can set socio-political distress and economic setback.

1.2. Environmental Degradation

The continuing exploitation of the environment in the Philippines has been an open secret to all that led to the actual deterioration and depletion of the natural resources because of the uncontrolled consumption and mismanaged reliance from the environment. The entirety of the destruction and extinction of wildlife is triggered by persistent environmental damage caused by human activities.

There is a categorized order of land management planning in the Philippines that, normally, several actions are being done at the local levels, municipal and provincial. But in reality, employing the hierarchical system of decision-making as an orientation, there are quite a several local governments that prioritize resolutions promoting large-scale economic growth over the conservation of the ecosystem. Though an Environmental Compliance Certificate (EEC) is a prerequisite for any developmental undertakings set by the Department of Environment and Natural Resources for projects assumed in areas that do not categorically correspond to Local Government permitted zoning ordinances or places considered environmentally critical (Magno-Ballesteros, 2000: 18). Some national and local politicians interpret that advancing economic development would translate to general welfare, which in contradiction, it remarkably deprives the environment. Nonetheless, due to ecological corruption and environmental mismanagement, the economy will deteriorate.

Deliberating land use and land management challenges stated by the Philippine Development Forum (2011: 1), it intends to protect and to conserve natural assets which in the long run can foster a substantial reduction of climate change risk especially to the vulnerable rural communities and to the environment as well. However, land signifies the center of human livelihood. It requires reasonable and transparent management dealings to secure sustainable use and the impact of resource management distribution of diverging interests (Lech & Leppert, 2018: 1). Having land management as a political premise for environmental security assists the leverage of talk tackled in a political table pointing out the alarming rate of land degradation human activities had instigated to the environment.

Additionally, the Senate of the Philippines (2017) discusses that solid waste management has remained to be a supplementary problem to the Philippine society more particularly to urban centers like the remarkable experience of Metropolitan Manila. The National Solid Waste Management Commission (NSWMC) explains that in 2012, the Philippines generates 37,427.46 tons wastes daily and gradually increased to 40,087.45 tonnes in 2016 with an assessed standard of 0.40 kilograms per capita waste generation both urban and rural daily. Given the projected 12 million total population of Metro Manila, it generates 9,212.92 tonnes of wastes in 2016. Solid waste in the Philippine metropolitan areas will progressively go up by 165 percent to 77,776 tons per day from 29,315 tons as a result of the estimated 47.3 percent rise in urban population. It also has to be taken into account that an explicit report pronounces the Philippines as the third-largest ocean polluter following two other Asian countries, China and Indonesia. It goes to confirm that the country generates roughly 2.7 million tonnes of plastic wastes annually that end up in the ocean (The World Bank 2012: 50; Ocean Conservancy, 2015: 7).

The waste production continuously sprouts because of the booming population, rising quality of life, emerging economic growth, and evolving massive industrialization

which exclusively occurs in most urban zones. Waste management concerns are comprised dominantly by improper waste segregation, lack of facilities that include technological innovation, inefficient wastes collection, and incompetent implementation of ordinances and policy strategies. It is understood that constant production of wastes from diverse sources creates a colossal inclination to health risks and severe ecological bearings in the form of contamination on land and surface water, flooding due to the congested drainage system, water and air pollution, and upsurge of communicable diseases.

On another supplemental context, Philippine forest primarily covers the total 55% of the country's entire land area of about 300,000 square kilometers during the early 1950s. Presently, the drastic transformation of lands due to compact societal demands, forestlands' huge fraction fell merely to 20% which is about 6 million hectares of the Philippines' total landmass, and only less than 1 million hectares of it is considered virgin forest. It is estimated that forest natural resources are depleting rapidly by an average of 120,000 hectares annually. It is also projected that the Philippine forest may be practically eliminated in the next 20 years (Serrat, 2016). History can attest that forest industry is undoubtedly one of the Philippines' leading capitals that had experienced a considerable loss because of the continuing deforestation paving the way to mining activities, land conversion for farmlands and urban advantages and all supplemental arrangements for human consumptions.

Some of the fundamental themes that drive the reality of deforestation and forest destruction in the Philippines and Asian region are as follows: (i) population growth, migration and the poverty shaped by inadequacy of land and resource allocation system; (ii) consumerism and rising demands; (iii) lack of suitable forest and land-use strategies and regulations which ends up to the blocking of the access of indigenous people to their respective ancestral domains and resources; (iv) corrupt system in the government that includes deficiency in a decentralized structure and lack participation from stakeholders which can actually influence transparency in crafting environmental management driven policy decisions (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, 2013: 15).

The furthering of industrial developments has caused some outstanding records of its various outcomes more certainly to environmental destruction and the depletion of natural resources. Environmental degradation in itself is contemplated as a threat to security at local, national, and international levels, even at an individual footing (Akbulut, 2014: 1227-1228). It all boils down to the pursuit of economic expansion and development that loosened environmental management, and it instates unrestrained consumption of natural resources. Sensibly, the intense utilization of natural assets can prompt the speedy depletion of these resources because of mishandled reliance therefore posing a remarkable weight on the security of all living organisms.

1.3. Security in West Philippine Sea

The tension between China and the Philippines has been escalating since 2012 when China started to reclaim artificial islands, and the on-going erection of armed bases encompassing their military presence and their historical claim to Panatag Shoal. The Islet is primarily within the Exclusive Economic Zone of the Philippines which opted the past administration to bring the issue and to file a protest before the United Nations Permanent Court of Arbitration in The Hague. Henceforth, the international Court in 2016, Hebert (2018: 297) confers that notwithstanding the unwavering decision of China not to partake, the International Court immensely favored the Philippines' stand and ruled several elements of China's maritime claims as illegitimate, and having said that, the Tribunal emphasized that the non-involvement of China in an arbitration case cannot dispossess the Court's total

jurisdiction.

In 2014, China has been conducting series of substantial degree of land reclamation and military installation in the South China Sea, specifically in the Spratly Islands and it does include Johnson South, Cuarteron, Gaven, Fiery Cross, Subi, Mischief and Hughes Reefs. The rapid erection, scale, and intensity of the on-going manufacturing of land and infrastructure within the South China Sea have no matches among any other reclamation undertakings (Yamaguchi, 2016: 28). This segment of the sea is a prominent maritime transportation crossway amounting to \$5.3 trillion worth of trade transpiring throughout its waters yearly, and that is virtually one-third of the total maritime trade in the world (Saiidi, 2018).

In a more dogmatic view, China's reclamation itself aims to assert various objectives favoring their socio-economic and socio-political aspirations to reinforce and to solidify their sovereignty claims over the disputed islands, to safeguard their maritime security, to advance their military capabilities and to foster economic reassurance by protecting the billions of dollars' worth of trading channel in the disputed sea region. The geographical location of the South China Sea is a pivotal maritime intersection where China's economy largely depends on.

International eyes have been centering on China's large-scale undertakings considering the massive dredging affecting biologically sensitive coral reefs and another marine biodiversity basically to create the seven artificial islands covering 3,200 acres which in the long run can fundamentally transform the geopolitical setting of this maritime region (Roberts, 2016: 9-10). As for the decision of the Tribunal in The Hague, China dishonored the sovereign rights of the Philippines because of its interference with Philippine maritime vessels and destruction of the marine environment through engaging in reclamation actions in the Philippines' exclusive economic zone (Congressional Research Service, 2019: 81), but on the other hand, was not recognized by China.

The artificial island reclamations have a remarkable bearing to the coastal environment and marine biodiversity highlighting the existence of large-scale equipment detrimental to the ecosystem and military engagements that can advance to national security challenge and can postulate environmental insecurity. Maritime circumstance like this triggers a modification of coastal settings, thus disturbing human security in all aspects. Communities or neighboring countries adjacent from the troubled sea waters can enormously stretch security disturbances. Maritime environmental security embraces ecological support to several features in the system of economy, food production, marine and society's wellbeing and the welfare of the ecosystem in general.

1.4. Climate Change

Climate change is a multifaceted natural phenomenon occurring globally. Global warming is projected to transpire due to the abrupt increase in carbon dioxide concentration in the atmosphere. Substantial alterations in the earth's climatic scheme, intensely changes of rainfall and temperature in both time and space are estimated. Since the Philippines is geographically situated in the western edge of the Pacific typhoon belt, the country is more likely vulnerable to the adverse impacts instigated by the alteration of climatic conditions.

The Philippines' experience on natural disasters would disclose why it is being contemplated as one of the world's most natural disaster-prone countries due to a combination of high incidence of tropical storms, floods, landslides, droughts, volcanic eruptions and earthquakes (Rincón & Virtucio, 2008: 9). Climate change would distress

many sectors, comprising water resources, agriculture and food security, ecosystems, human wellbeing, and coastal regions. Global warming is the prime indication to sea-level rise because of the melting and disappearance of glaciers that can cause a severe bearing to the human population and the environment (United Nations, 2006: 20).

United Nations (2010) reveals the paradigm of the Philippines and any other developing countries' cases are at its all-out susceptibility more potentially to the least developed and the most impoverished communities. The impulsive waves of climate change pose an undeviating risk to people's survival. Nonetheless, the tremendous effects of extreme natural events, intensifying temperature, and rising sea level have direct consequences to all and can severely impair the case of the underprivileged people.

On the other hand, the result of local warming with a conforming decline in runoff could have hostile magnitudes on the water demand side. This setback can be heightened by the rapid increase of population that could translate into an enormous demand for water and filth of the physical environment that have a tremendous effect, to a certain level, to hydrology and geophysical science of the area (Jose & Cruz, 1999: 83). The total quantity of tropical storms is actually likely to decrease if climate change is reduced to 1.5°C or even 2°C but the latest report of Intergovernmental Panel on Climate Change contends that this is not great news to consider because still the intensity of storms is certainly to escalate and probably highest category of tropical storms can transpire. The heat coming from the ocean postulates supplementary energy to activate storms, thus making them stronger and theoretically damaging (Eckstein, Hutfils & Wings, 2018: 8).

Climate change has not been mass lectured in the Philippines, not until this time where its upshots are felt. This is practical because governmental priorities are biased towards more pressing political issues and the pervasive lack of understanding on the impacts of climate change to the country. However, there are massive investments in infrastructure projects designed to adapt to climate-related threats, i.e., as flood management control. It deemed to provide an entry point in integrating climate change adaptation (Lasco et al., 2008: 17). As climate change impacts intensify, the need to mainstream its adaptation in the national development agenda even at the local level is somehow indispensable like any other political undertakings. It is accurate that climate change is an inevitable phenomenon. Conversely, it is the responsibility of every single sector in the community to mitigate its disastrous effects and more positively to the concerned government officials and public or private institutions

In 2013, Sönke Kreft et al. (2015: 7) documented in their work on climate risk index for 2013: the ten most-affected countries that the Philippines was the most affected country by climate change. The number of casualties, the ratio of deaths per specific number of inhabitants, economic loss and GDP loss per unit and human development index have been used as indicators in determining the extent of implication climate change can instigate to countries most especially to developing nations. Conversely, the statistics provided creates a multidimensional assessment to verify the impacts of climate change on the economy, the ecosystem, and the human population. It drives governments and other concerned authorities to formulate and vitalize proactive countermeasures in mitigating the impacts of climate change.

The experience of the Philippines with super typhoon Haiyan in 2013 was the most fatal on record. It is believed to be the deadliest and most powerful typhoon ever to have made landfall in the Philippine history. A 7.5-meter-high storm surge immediately followed that took thousands of lives. With approximate figures, 800,000 people evacuated. Nevertheless, 6,183 people died across the central Philippines, and 1,061 people are missing. Nearly 29,000 people were injured (Davidson, 2016: 14-15). After the immediate aftermath

of the calamity, the influx of humanitarian and media personnel while organizing diverse national and international bodies have been a challenging undertaking to be organizing (Rodil, et al., 2016: 1) and not to mention the overloaded governmental ordeals remained to be a struggle to deal considering the inflow of services needed and the overwhelming numbers of casualties and internally displaced people.

1.4.1. Environmental Migration

Environmental migration is an emerging brand of migration pattern instigated by abrupt or permanent changes on the local environment of a populace hence obligated to migrate to another place be it in the form of transboundary or internal migration. The ecologically incited migration crisis is feasibly one of the upshots of climate change.

Climate change cannot essentially construct a distinct category of migration, but instead can be projected to interplay with other origins of human settlement; it can feasibly influence existing migratory patterns. There are a series of distinctive and intermingled factors which the environment is one that concludes migration (Asian Development Bank, 2011: 2). Accordingly, the International Organization for Migration (2012: 2) expounds the idea of “migration crisis” a complex term that generally pronounces huge range of migration movements and mobility arrangements triggered by a disaster typically entangled substantial vulnerabilities to a single individual down to a group of people or a community. A migratory crisis can be abrupt or gradual in the beginning, can be instigated by natural or human-made origins, and can take place internally or across borders.

From the coherent preceding climate interpretations, it has been anticipating that for every degree of global warming, the sea level will eventually rise by about 2.3 meters (Levermann, et al., 2013: 13745–13750) and the swift emergence of up-to-date climate vulnerabilities in Asia and the Pacific region demand to be focussed on channelling it into strategies comprising capacity building, disaster preparedness programs, comprehensive rural-urban planning, solid-interrelated local and national security structure, proactive migration, environmental security policies and some other arrangements (Asian Development Bank, 2017: 11-12).

Currently, there are emergent risks for coastal communities since its population and economy are expanding rapidly. In this instance, the lack of adaptation strategies in coastal regions is inadequately quantified, and the acquired information of it is fundamentally qualitative. Indeed, it is an essential concern since some developing countries have limited defense strategies and flood management systems (Nicholls, et al., 2010: 8). A blend integration of adaptation and mitigation can be considered a rational response to climate change for coastal regions. Thus, policies driven by mitigation and adaptation’s combination can foster paramount strategies to remodel the conventional approach in dealing with climate change as clarified by Nicholls (2003: 25). The options of evacuation and adaptation are seen to transpire considering the inevitable sea-level rise instigated by the rapid change of the climate. However, synergized policy development formulated by community stakeholders can alter this given circumstance since it practically gathers raw data which can be utilized in the proactive implementation of environmental strategies.

Brecht et al. (2012: 129) illustrate the exposure of the human population in cities to the wave height upsurge. It also goes to indicate that 19 of the 25 cities are most exposed to a 1-meter sea-level rise are located in the Asia and Pacific region, the Philippines dominated the list for having seven cities namely Taguig, Caloocan, Davao, Butuan, Malabon, Iloilo, and Manila claims the top spot. Sea Rise Level exposes the potentiality of environmental

migration from the mentioned coastal cities in the Philippines.

It is projected that the outlook of migration in the future would also be applied to the communities relocated to another habitation due to ecological insecurities. Some of the environmentally stirred resettlement for migrants is almost certainly considered to be an acute or long term movement and internal migration, a process of migration arrangement within a nation or a state. This also adheres to the movement of the people from a place to another because of the concentration of the population concerning economic opportunities and family-related resettlement causes. Transnational migratory events can also happen across borders when people seek refuge to another place because of the existence of insecurity from their local environment.

1.4.2. Food and Water Security

Food security is similarly consequential to the reassurance of food production systems and the availability of food in everyone's table regardless of social status. It likewise adheres to sustainable food production systems that safeguard sufficient food supply concerning the distribution and accessibility of food products in the market for consumers upholding its unrestricted access. With that said, the total economy of the Philippines is profoundly dependent on the agriculture industry. The threat of climate change has brought on the table pose a remarkable setback to food security and especially to small-scale farmers because it prompts unpredictable weather conditions such as intensifying temperature and heavy rainfall.

Rice is the primary crop and most valued staple food in the Philippines. Its production from planting to harvesting gives a source of livelihood for many Filipinos, certainly for those living in rural areas. The National Food Authority, an agency functioning to secure the availability of food for every Filipino, it holds the largest food program in the country. Nearly 90% of rice produced from this program outsourced from external markets (Asian Development Bank, 2013b: 38). In the past ten years for both producers and consumers, the government spent 45 billion pesos in subsidy. Inadequate rice production zones and other operational agricultural lands are exposed not only from land destruction and the upshots of climate change but apparently by rapid conversion to urban use. The increasing population demands more residential houses and housing development projects making fertile and large tracts of agricultural lands end up converted (Casayuran & Terrazola, 2018; Exconde, 2016: 17).

Abdulkasan (2016) in his online appeal particularized food security as susceptible to the abrupt changes in the environment including the changing climate conditions occurring in Mindanao. A farmer from M'lang, Cotabato justified that, a one-and-a-half-hectare rice field would ordinarily yield more than 150 sacks. However, with El Niño, they were only able to harvest eight sacks. The agricultural lands are too dry and too burnt to sustain life for their rice. He further elaborated that it had been six months since the last rainfall and they were reeling from the 36-40 °C temperature index. Subsequently, it will take effect on the accessibility of humanity's food consumption. Farmers need to be enlightened about what climate change is and what they can do about it. Climate-resilient farming system and sustainable agriculture when introduced, can create an impact on their local environment. The aim of sustainable agriculture is meeting society's food demand without compromising the local environment and introducing its significance for future consumption which adheres to ecological food production that puts back farming in the hands of the farmers.

Water security too is parallel to food security as it has an immense bearing to food

production systems. More logically, water in itself is the very foundation of human life since it is the main source of living organisms such as plants, animals, and the ecosystem in general. The very essence of water in the agriculture industry is that it ensures agrarian support by catering water systems through irrigation, and rainfall as the natural means. However, climate change and environmental destruction stimulate insecurity to water systems, to the agriculture industry and to the whole systems of food production.

Asian Development Bank (2013a) reiterates that water dearth is historically and geographically a reality several countries have endured particularly during the dry season and in times of El Niño but can also be a conclusion of flawed policies and management dealings. Water governance likely remains to be inapt today; thus, accurate management dealings for both natural and man-made induced water challenges can, in return, achieve economic, social and environmental development and security. Climate irregularity concerning the rapid change in temperature and hydrology will create a big impact on water security in the country and anywhere globally.

On a serious note, food security including water security has a direct relationship with migration. Well, naturally, when people do not see practical reasons to stay in their locality because of hunger, they tend to migrate to escape food deprivation. The interrelationship between agriculture, food security, and migration can draw an incidental case to survive income uncertainties and the likelihood of food insecurity (Food and Agriculture Organization, 2018: 80). Migration is influenced by the structure of the human population, socio-political and socio-economic considerations, and numerous environmental dealings which are the main agitations for poverty, natural disasters, agricultural crises, and food insecurity.

2. Environmental Governance

The paradigm of the Philippines on environmental governance has undergone various setbacks considering the impacts of destructions of the environment. In the 1990s, two primary obstacles confronted the government in its pursuit to escalate environmental governance structure. It pertained to the institutional weakness exclusively linked to realizing participatory resource management and regulatory framework relating to the implementation of environmental conservation strategies (Ocampo-Salvador, 2013). The interrelation of problems lies in the practical orientation on public management, and it includes the participatory approach relating to environmental management. An established governing structures and capabilities on management with decentralized components has ultimately considered a vigorous move in the implementation of green policies.

In the late 1960s, it is evident that the environment had a comparatively irrelative portion in the political outline, but today its significance as a subject in legislations caters substantial environmental realities that need to be tackled and demand political actions (Carter, 2001: 1). The eminence of environmental politics commenced because of people's empathy on prevalent environmental issues. Some green movements and environmental initiatives have arisen and have intentionally shaped the outlook of environmental protection and conservation; thus, this made an impact both in national and international politics. Green strategies, if embraced on a political approach, it is therefore held relevant contemplating as a governmental remedy to neutralize the woes of the public on ecological dilemmas.

The existing nongovernmental organizations and several private sectors too in the Philippines, i.e. Greenpeace Philippines, Haribon Foundation, the Youth-led #IAmHampasLupa Movement, The Philippine Biodiversity Conservation Foundation and

other groups, are complementary to a successful system of environmental governance for they focus on determining environmental problems caused by human undertakings which, on the one hand, the authorities have neglected to resolve. These organizations are founded by the principle of environmental protection and conservation opt to create relevant socio-environmental awareness, recommend environmental policies, and shape sustainable programs ensuring the development of communities without impairing the environment.

Environmental governance is tantamount with involvements pointing at transformations in environment-related incentives, knowledge, institutions, decision making, and behaviors. Governance includes the profound engagements of the state comprises the participation of the stakeholders of the society such as public, businesses, and non-governmental/civil society organizations (Lemos & Agrawal, 2006: 298). Climate change has long been an emerging justification on the background of environmental politics and continuously remains to be the pivot of international diplomacy nowadays. However, with the given situation, the Philippine government continually talks about environmental issues, but, because of their sense of practicality as reflected, economic growth is much more significant over ecological conservation.

2.1. Government Policies promoting Environmental Security

Environmental policies are preordained to be governed along with particular procedures backing up its lawful obligation, which is largely no different to that of criminal and corporate laws, etcetera. The general and binding principles are always attached to the 1987 Constitution of the Republic of the Philippines henceforth other decrees, laws, policy intents and declaration have to revisit its constitutionality if it is deemed legal and legitimate which are always regarded for the best interest of the State. The commitment of the government to the ecosystem can be discerned through its policies that highlight the political strategies and mechanisms conveyed to address ecological issues and for the general welfare of the people and the State. Environmental policy's major aim is to control natural assets use and decrease the intensification of wastes and pollution to uphold environmental security, human wellbeing, and wildlife conservation.

The Philippine Environmental Policy was established reassuring the responsibility of the government to environmental protection regardless of the conflicting demands of a booming population, industrial advancement, rapid resource utilization, and human activities affecting the ecosystem. The decree itself expounded that there are considerations of national policy in promoting the general welfare to the end that the Nation may encourage the largest mistreatment of the environment without damaging it or jeopardizing human life (Presidential Decree 1151, 1977). Environmental exploitation translates to damaging the ecosystem that in return, will affect the Nation and will endanger wildlife, agriculture and human health and safety etcetera.

National Environment Protection Council in 1977 was established under the promulgation of the *Presidential Decree No. 1121* overseeing the program for ecological security and comprehensive management in addition to the Philippine Environmental Code that entails environmental management constituting natural resources management and conservation, land management use, water and air quality management, protection of wildlife, forestry and soil conservation, natural calamities and flood control program, waste management, and even energy development including its respective guidelines (Presidential Decree 1151, 1977).

A policy-related on human settlement and urban land reform refers to the

establishment of a New Society to take weight on socio-economic and socio-political reforms contemplating to the security of communities and to organize enhanced quality of life of the Nation. It also determines the patent interrelationship between economy, population, environment, natural assets, and scholarly regulations and all sums up to framework strategy comprising national security (Presidential Decree 1517, 1978).

Executive Order 263 and Presidential Decree 953 have a slight similarity on an ecological enterprise that centers on the conservation and protection of the environment through environmental management mechanisms. Executive Order 263 (1995) states the forest restoration, preservation, and environmental security thus delivering the obligations to societal stakeholders practicing forestland management strategies supervised by the concerned agencies such as the Department of Environment and Natural Resources plus its attached supports. It also mandates to recognize ancestral domains of indigenous people respecting their customs and traditions in the creation of their laws and policies and to foster social justice to all citizens.

Comparatively, Presidential Decree 953 (1984) intends to design a degree of ecological enhancement through reforestation by planting of trees on lands, along roads and river banks. It goes to promote a healthy environment for everyone. It also conveys punishment for illegal cutting of trees and environmental destruction in general. On the other hand, *Wildlife Resources Conservation and Protection* (Republic Act 9147, 2001) as a declaration policy was asserted for the pursuit wildlife management ensuring the security of the biodiversity with the promotion of ecological equilibrium and support of scientific researches realizing the preservation of biological diversity.

Presidential Decree 1067 (1976) expressing water management through a water code was established in 1976. Likewise, *Clean Water Act* which adheres to the promotion environmental strategies and mechanisms in water quality management which associates the issue relating to ecological protection, water supply, public health and quality of life thus regulating reduction of pollution for water security and sustainable water system (Republic Act No. 9275, 2004).

Furthermore, the *Toxic Substances and Hazardous and Nuclear Wastes Control Act* (Republic Act 6969, 1990) safeguards the State to prohibit the entry and restrict the importation, manufacturing, processing, distribution of chemical substances and other toxic materials such as nuclear wastes that are found to be risky to human health and the environment. In the same approach, *Ecological Solid Waste Management Act* (Republic Act 9003, 2001) is a law embracing methodical and comprehensive environment-friendly waste management program that encourages safe waste segregation to ensure the public health and non-toxic environment.

In 2005, Organic Agriculture (Executive Order 481, 2005) was cultivated to becoming a declared policy indorsing agriculture development, environmental-related conservation effort involving to agriculture and the access of products to foreign-domestic markets for agriculture and aquaculture commodities. A sustainable farming system such organic agriculture offers ecological reliability establishing food security, ecological security, human wellbeing and can increase profit since it is more of a lower input cost utilization.

Improvement may not only be limited to agriculture and other programs of the government but also for renewable energy. *The Renewable Energy Act* (Republic Act 9513, 2008) opts to accelerate the research and development concerning sustainable energy production (i.e., solar, wind, hydro, geothermal, and ocean energy). This strategy can at least lessen the reliance of industries from conventional but can somehow help the economy

provide an alternative energy source. As for dealing with climate change, this may assist the industry to partially eliminate carbon emissions that is a huge factor of the altering climate conditions. Further, the *Biofuels Act* (Republic Act 9367, 2006) on a very similar justification, is hereby acknowledged as a policy to reduce the dependency of the State from imported fuels. When advanced, it can develop and utilize; it will source a sustainable energy consumption good for the environment.

Meanwhile, the upshots of climate change have been escalating quite evident in the past years thus the government made to initiate and to institutionalize *Climate Change Commission* through the Republic Act No. 9729 (2009) which declares for the State to afford complete protection and the advancement of the right of the people to a healthy ecosystem in harmony with the environmental conservation. This is also in the light of the State's adaptation of the Philippine Agenda 21 Framework which pronounces sustainable development goals fulfilling the quality of life of the population, the future generation and the biodiversity. The initiative will mainstream government policies and will enforce climate change mitigation strategies concerning climate change. Sustainable development as a goal would mean integration, partnership, and institutionalization of State's policies to completely realize the entirety of every agenda's point of drives.

The government also recognizes the huge possibilities of naturally induced disasters, thus opted to formulate a policy on Disaster Risk Reduction Plan. Republic Act No. 10121 (2010) entails strengthening of Disaster Management Strategies delivering national and local disaster management framework and carrying institutional management systems in times of calamities. It also upholds fostering funds appropriation intended for disaster-related means. Understanding the impacts of climate change by institutionalizing policies such as on disaster preparedness and risk reduction is somehow just a start of lengthy job in bolstering mitigation and adaptation plans to fortify resilient local communities.

Notwithstanding earlier reservation statements, President Rodrigo Duterte signed the Paris Climate Deal²⁵ on the 28th of February 2017 (Macas, 2017). Aside from climate deal, the Philippines will likewise remain steadfast to implore climate change mitigation and adaptation policies to the local levels and to invest in climate-resilient local economies, coherent with post-2015 universal frameworks like the 2030 Agenda for Sustainable Development including the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction (Department of Foreign Affairs, 2016). The Paris Climate Agreement aims to lessen global greenhouse emissions, finance climate-resilient programs such as technological innovation for instance and strengthen comprehensive action to the risks from the impacts of climate change. It also justifies the support it can provide to the most vulnerable countries associating to their respective national climate goals.

2.2. Institutional Capacity on Environmental Security

Refocusing the attention of concerned government institutions on catalysing ecological issues through delivering various environmental initiatives and programs has remain to be a considerable institutional challenge although the Philippines continues its pursuit to recondition the corrupted ecosystems due to abusive human activities. Institutional capacity correlating environmental security can foster clear and comprehensive formal arrangements if and only if needed policy reforms are institutionalized: i.e. (i) institutional functions are well-defined; (ii) national-local governments and interinstitutional collaboration are substantially stretched; (iii) technical and innovative expansion is realized; and, (iv) the bureaucratic procedure is systematically administered applying the simplicity of

²⁵ President Rodrigo Duterte inked the Instrument of Accession indicating the country's ratification of the climate change deal. This political move entails to partake at the global reponse strengthening mitigation strategies countering the threats of climate chage by keeping the global temperature rise below 2°C.

institutional processes. Environmental management is as rigid as any governmental management undertakings. Thus, it requires wide-ranging actions from diverse institutions to finally get its ecological objectives completed since environmental insecurity is a multi-tiered problem induced by many grounds like the changing climate, economic expansion, rapid population, environmental degradation, etcetera.

Additionally, environmental regulation appears to be one of the emerging regulatory entities in the national and international stages. Assuming the large dissimilarities in governmental systems, phases of development and legal customs among countries, and endorse the expansion of economic competition globally, environmental degradation cannot be surprising to any country thus it is compelled to frame regulatory policies on natural resources utilization (Yeh, 1995: 229). The Philippines, for instance, environmental security, and institutional management, have an unbending correspondence that underlies on political practices more specifically on the subjects of transparency and accountability. Dynamic institutional management matching it with emphatic political governance can be seen as a fundamental aspect in crafting institutional transformations supporting environmental developments. However, institutional corruption is seized accountable for the deterioration of environmental resources and the lack of political feedback to it.

“The institutions through which poor people access, use, benefit from, and sometimes degrade environmental assets are often informal and difficult to reach (Antonio, 2012: 20).”

Environmental insecurity has a direct impact on the least performing class of the society, the marginalized sector. Poor communities are frequently the subject of intense poverty, climate change, and unfair environmental pronouncements by governmental institutions hence leaving them in total distress. Extreme utilization of natural assets is a very complicated environmental matter. These resources can be the potential remedy that would resort to poverty alleviation. Nonetheless, it can also serve the other way around, too much consumption would set up a community in a shortage of environmental needs. Precautious use of resources is parallel to environmental security.

The development of the governing framework has to be more consultative in nature, and analytical in form since environmental standards’ basis would somehow differ from the two contexts compulsory to develop institutional capacity. The rationality behind laying environmental benchmarks is presently esteemed in the Environmental Management Bureau and other monitoring groups (Asian Development Bank, 2010).

The sustainable development agenda anchored to the UN Framework and its successive acceptance in the Philippines has driven several introductions for institutions to nurture partnership with other movements and sectors in the reinforcement of environmental agendas (Abella et al., 2014: 6). The essentiality of collaboration among institutions and sectoral assemblies would serve as an opportunity to raise awareness for the population on the current state of the ecosystem and on why it is substantial to convey its security in the form of political and institutional strategies, the very same reason why there is a need to leverage institutional capacity.

Conclusion and Evaluation

Environment and security are two entangled contexts that objectify ecological equilibrium a community needs because both have a direct impact on the human population—environment provides livelihood and security fortifies reassurance of people's environmental necessities. In a conventional stance, security involves state sovereignty and defense from internal and external human-made risks, but time shaped its social impression

when environmental disturbances of all types became a threat to humankind. Moreover, environmental security plays a pivotal role in community building because it ensures sustainable resource generation for everyone's well-being, and without it, biodiversity will deteriorate and will result in social conflict.

Environmental security is likewise deliberated as an alarming problem globally. Here, security indicates the dependability of the humankind on natural resources where all the practical needs for every human activity indisputably come from. The intensive usage and consumption of natural assets would viably end to the spur of an insecure society where food, water, and other basic human needs are limited of supply since the level of ecological production is already inadequate.

The booming population can translate into the chief source of environmental insecurity. It tends to arrange rapid urbanization which ends up to unsystematic land management, creation of slum settlements, waste and water management problems and depletion of natural assets due to massive demands. It is likewise evident that the case of Philippine cities is understood to be over-occupied and due to the authorities' public mishandling, shanty towns are roughly anywhere to be found and it significantly adds up to the waste, air and water pollution, which in the long run, destroys the ecosystem and cutbacks the quality of life. Poverty and inequity are reflected as the imperative societal complications that drive rural-urban migratory patterns which are a supplementary cause of population rise.

Similarly, environmental issues such as deforestation, imbalance in biodiversity and climate change are not being perceived as significant predicaments since the government's foremost concerns are deliberately on security strains linked with terrorism, civil conflicts and political disputes including the pursuit of economic expansion since the status quo requires it as it has a profound validity, to begin with. However, environmental security plays a crucial role as far as national security is concerned. The emerging consequences of climate change accompanying it with environmental destruction can create possible security constraints through natural upheavals like extreme flooding, rising temperature, intense tropical storms, wildlife extinction, and other climate-induced phenomena.

Essentially, it is argued that climate change will gradually create a distinctive classification of migration patterns, due to the climate disturbances i.e. rising sea levels, thus, in a very intermittent evaluation, this form of environmental incidence can impact the existing arrangements of human population movement notwithstanding if it is internal or transnational. Given this, Brecht (2012: 129) already have discussed the likelihood of 7 coastal cities in the Philippines to be agitated by the sea level rise and Manila has the highest risk of the upsurge of wave height among the other 25 cities outside the Philippines. It is implied that most of these cities are exposed to 1-meter sea-level rise; it can elucidate the feasibility of climate change incited migration.

On the other hand, the growing security tensions in the South China Sea and West Philippine Sea brings jeopardies not only to the Philippines' sovereignty and EEZ but also to the rich marine biodiversity. China has been reclaiming numerous artificial islands in these bodies of waters to secure its billions-of-dollars-worth of trading channel and to advance its military powers. These efforts speak for itself that the Chinese government asserts for what they believe is rightful for them not to mention how they disregarded the Tribunal decision as for the Philippines' maritime protest. It clearly emphasizes the risks it conveys to the Philippines' national security encompassing environmental security. At present, the two parties have on-going bilateral negotiations to primarily address the cumulative political tension that might end up to joint venture on resource utilization, a quite devastating exchange for the ecosystem.

The surfacing environmental insecurities outpaced the capacity of the government in delivering reflective and suitable conservational assistance to support the already strained environment. Fixed costs, both economic and environmental, will steep if no profound actions are employed through policy development, reflecting it to the status quo. However, the institutionalization of the environmental framework will not work and will never suffice if implementation lacks, including the mounting setback of inconsistency from community stakeholders. On the other hand, programs and campaigns such as afforestation, ecological agriculture, responsible consumption, population management, waste and water management, and air pollution management mechanism that help raising social awareness would capacitate a group or members of a society to understand and to empathize the environment by responding to the social needs that are indispensable to be addressed.

Finally, human rights and environmental rights have an equal bearing and are interrelated entities because human rights can never be entirely accomplished when there are disturbances present in the environment such as air and water contamination, food insecurity and the like. Security too is an element of human rights, therefore, must be accorded to the environment. Both have a significant influence on sustainable development initiatives and environmental governance for it is not existent with the significant principles of one another. Thus, committed environmental injustices are considered a direct attack on human rights. These political doctrines are relevant to the formulation of policy development and institutionalization of strategies concerning environmental security.

References

- Abdulkasan, M. (2016, April 23), *Dear future president: I appeal on behalf of our farmers*, Rappler Social News Network, www.rappler.com/views/imho/130527-dear-future-president-youth-appeal-farmers, date retrieved: June 30, 2019
- Abella, M.A. et al. (2014), "The Philippine Environmental Movements", *A Paper presented to the Department of Economics and Political Science College of Social Sciences, University of the Philippines, Baguio*, 2–9
- Akbulut, A. (2014), "Environmental degradation as a security threat: The challenge for developing countries", *International Journal of Human Sciences*, Vol. 11, Issue 1, 1227-1235 DOI: 10.14687/ijhs.v11i1.2894
- Antonio, E., Bass, S., & Gasgonia, D. (2012), "Philippines experience, lessons, and challenges in environmental mainstreaming", *International Institute for Environment and Development*, UK, 14–60 ISBN: 978-1-84369-858-6
- Asian Development Bank (2009), *Poverty in the Philippines: causes, constraints, and opportunities*, Mandaluyong, 7–9, ISBN 978-971-561-857-1
- Asian Development Bank (2010), "Environment Capacity Development Projects in Indonesia and the Philippines", *Performance Evaluation Report*, 4–12
- Asian Development Bank (2011), *Facing the Challenge of Environmental Migration in Asia and the Pacific*, 2–6, ISBN 978-92-9092-424-1

- Asian Development Bank (2013a), “Measuring Water Security in Asia and the Pacific”, *Asian Water Development Outlook 2013*, Mandaluyong, 13–63, ISBN: 978-92-9092-988-8
- Asian Development Bank (2013b), *Food Security in Asia and the Pacific*, Mandaluyong, Philippines, Mandaluyong, 8–40, ISBN 978-92-9254-224-5
- Asian Development Bank (2017), *A Region at Risk: The Human Dimensions of Climate Change in Asia and the Pacific*, 7–14, ISBN 978-92-9257-851-0 / 978-92-9257-852-7
- Bercht, H. et al., (2012), “Sea Level Rise and Storm Surges: High Stakes for a Small Number of Developing Countries,” *The Journal of Environment and Development*, SAGE Publications, 21(1), 120–138, DOI: 10.1177/1070496511433601
- Carter, N. (2001), *The Politics of the Environment; Ideas, Activism, Policy*, Department of Politics, University of York, UK: Cambridge University Press, 2001, 1–35
- Casayuran, M. & Terrazola, V.E. (2018, February 28), *Rice subsidy costs gov’t P45 B in past 10 years –Angara*, Manila Bulletin, <https://news.mb.com.ph/2018/02/27/rice-subsidy-costs-govt-p45-b-in-past-10-years-angara/>, date retrieved: June 30, 2019
- Central Intelligence Agency (2018, July), “Country Comparison: Population”, *The CIA World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/335rank.html>, date retrieved: June 30, 2019
- Congress of the Philippines (1990, October 26), *Republic Act No. 6969-1990: Toxic Substances and Hazardous and Nuclear Wastes Control Act of 1990*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/1990/10/26/republic-act-no-6969/>, date retrieved: June 30, 2019
- Congress of the Philippines (2000, January 26), *Republic Act No. 9003-2001: Ecological Solid Waste Management Act of 2000*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2001/01/26/republic-act-no-9003-s-2001/>, date retrieved: June 30, 2019
- Congress of the Philippines (2001, July 30), *Republic Act No. 9147-2001: An Act Providing for the Conservation and Protection of Wildlife Resources and their Habitats, Appropriating Funds Therefor and For Other Purposes*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2001/07/30/republic-act-no-9147/>, date retrieved: June 30, 2019
- Congress of the Philippines (2004, March 22), *Republic Act No. 9275-2004: An Act Providing for a Comprehensive Water Quality Management and Other Purposes*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2004/03/22/republic-act-no-9275/>, date retrieved: June 30, 2019

- Congress of the Philippines (2008, December 16), *Republic Act No. 9513-2008: Renewable Energy Act of 2008*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2008/12/16/republic-act-no-9513/>, date retrieved: June 30, 2019
- Congress of the Philippines (2008, January 12), *Republic Act No. 9367-2007: Biofuels Act of 2006*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2007/01/12/republic-act-no-9367/>, date retrieved: June 30, 2019
- Congress of the Philippines (2009, October 23), *Republic Act No. 9729-2009: Climate Change Act of 2009*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2009/10/23/republic-act-no-9729/>, date retrieved: June 30, 2019
- Congress of the Philippines (2010, May 27), *Republic Act No. 10121-2010: Philippine Disaster Risk Reduction and Management Act of 2010*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2010/05/27/republic-act-no-10121/>, date retrieved: June 30, 2019
- Congressional Research Service (2019), “China’s Actions in South and East China Seas: Implications for U.S. Interests”, *CRS Report*, US Congress, 55–60
- Corpuz, A. (2013), *Land Use Policy Impacts on Human Development in the Philippines*, Human Development Network, United Nations Development Programme (UNDP) funded research: HDN Discussion Paper, 4–18
- Davidson, S. (2016), *The Philippines Shelter Cluster in response to Typhoon Haiyan/Yolanda*, *International*, An evaluation commissioned by Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 14–17
- Department of Foreign Affairs (2017, April 27), PH signs the Paris Climate Agreement, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2016/04/27/ph-sign-paris-climate-agreement/>, date retrieved: June 30, 2019
- Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (2013), *Analysis of Key Drivers of Deforestation and Forest Degradation in the Philippines*, Manila, 3–8
- Eckstein, D., Hutfils, ML. & Wings, M. (2018), “Who Suffers Most From Extreme Weather Events? Weather-related Loss Events in 2017 and 1998 to 2017”, *Briefing Paper: Global Climate Risk Index 2019*, Eds. Daniela Baum, Joanne Chapman-Rose, Rebekka Hannes & Gerold Kier, Germanwatch, Berlin, 1–22, ISBN 978-3-943704-70-9
- Exconde, B. (2016), *Rice Production and Consumption Trends in the Philippines from 2000 to 2015*, Yuchengco Center, De La Salle University, 1–21

- Hebert, J.L. (2018), “The South China Sea Arbitration Award and Its Widespread Implications”, *Oregon Review of International Law*, Volume 19, 297–305
- International Organization for Migration (2012, November 15), *IOM Migration Crisis Operational Framework*, [https://www.iom.int/files/live/sites/iom/files/What-We-Do/docs/MC2355 - IOM Migration Crisis Operational Framework.pdf](https://www.iom.int/files/live/sites/iom/files/What-We-Do/docs/MC2355_-_IOM_Migration_Crisis_Operational_Framework.pdf), date retrieved: June 30, 2019
- Jose, A. & Cruz, N. (1999), *Climate change impacts and responses in the Philippines: water resources*, Climate Research, Quezon City, 77–84
- Kirchner, A. (2000), “Environmental Security”, *Fourth UNEP Global Training Programme on Environmental Law and Policy*, 2000, 1–4
- Lasco, R., et al. (2008), *Mainstreaming Climate Change in the Philippines*, Working Paper No: 62, 1–17
- Lech, M. & Leppert, G. (2018), “Current Issues of the Philippine Land Use Planning and Management System”, *Policy Brief: German Institute for Development Evaluation (DEval)*, 1–5
- Lemos, M.C. & Agrawal, A. (2006), “Environmental Governance”, *Annual Review of Environment and Resources*, 297–318, DOI: 10.1146/annurev.energy.31.042605.135621
- Levermann, A., et al. (2013), “The Multimillennial Sea-Level Commitment of Global Warming”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Ed. John Moore, Vol. 110, No. 34, 13745–13750
- Macas, T. (2017, March 1), *Duterte signs Paris Agreement on Climate Change*, GMA News, <http://www.gmanetwork.com/news/news/nation/601468/duterte-signs-paris-agreement-on-climate-change/story/>, date retrieved: June 30, 2019
- Magno-Ballesteros, M. (2000), “Land Use Planning in Metro Manila and the Urban Fringe: Implications on the Land and Real Estate Market”, *Philippine Institute for Development Studies*, Discussion Paper Series No. 2000-20, 11–27
- Migiro, G. (2018, November 15), *The World's Most Densely Populated Cities*, World Facts: World Atlas, <https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-most-densely-populated-cities.html>, date retrieved: June 30, 2019
- Nicholls, R. (2003), “Case study on sea-level rise impacts”, *OECD Workshop on the Benefits of Climate Policy: Improving Information for Policy Makers*, Paris: Working Party on Global and Structural Policies, OECD, 14–25

- Nicholls, R., et al. (2010), “Economics of Coastal Zone Adaptation to Climate Change”, *Development and Climate Change*, Washington D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 1–8
- Ocampo-Salvador, A. (2013), *Environmental Governance in the Philippines*, *Philippine Ombudsman*, <http://www.ombudsman.gov.ph/UNDP4/wp-content/uploads/2013/01/Chap2.pdf>, date retrieved: June 30, 2019
- Ocean Conservancy (2017, July 20), *Stemming the Tide: Land-based strategies for a plastic-free ocean*, McKinsey Center for Business and Environment, <https://oceanconservancy.org/wp-content/uploads/2017/04/full-report-stemming-the.pdf>, date retrieved: June 30, 2019
- Philippine Development Forum (2011), “Rationalizing Land Use and Responding to Climate Change as Foundations for Achieving Sustainable Rural Development and Inclusive Growth”, *A Policy Paper elaborated by the Philippine Development Forum Working Group on Sustainable Rural Development*, 1–3
- Philippine Statistics Authority (2014, July 28), *Population Projection Statistics*, <https://psa.gov.ph/content/142-million-philippine-population-2045>, date retrieved: June 30, 2019
- Porio, E. (2009), *Urban Transition, Poverty, and Development in the Philippines*, Ateneo de Manila University: Department of Sociology and Anthropology, 7–24
- Rappler (2018), the *Philippine population to exceed 107 million by end-2018 – PopCom*, <https://www.rappler.com/nation/192783-philippine-population-2018>, date retrieved: June 30, 2019
- Rincón, M.F. & Virtucio, F., Jr. (2008), *Climate Change in the Philippines: A Contribution to the Country Environmental Analysis*, 1–9
- Roberts, C. (2016), “The 'South Sea' and ASEAN: Failing Unity Amidst Beijing's Duplicitous Diplomacy”, *NASSP Issue Brief Series 2*, 2–23
- Roberts, C. (2017), *The South China Sea: Beijing's Challenge to ASEAN and UNCLOS and the necessity of a new Multi-Tiered Approach*, Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS), No. 307, 2017, 2–23
- Rodil, A., et al. (2016), “Typhoon Haiyan: lessons for urban disaster response and recovery”, *IIED Briefing: The International Institute for Environment and Development Publications*, 1–4

- Saiidi, U. (2018, February 7), *Here's why the South China Sea is highly contested*, CNBC Asia Pacific News, <http://www.cnbc.com/2018/02/07/heres-why-the-south-china-sea-is-highly-contested.html>, date retrieved: June 30, 2019
- Senate of the Philippines (2017, November), *Philippine Solid Wastes At A Glance*, Senate Economic Planning Office, http://www.senate.gov.ph/publications/SEPO/AAG_Philippine%20Solid%20Wastes_Nov2017.pdf, date retrieved: June 30, 2019
- Serrat, O. (2016, January), *Deforestation in the Philippines*, https://www.researchgate.net/publication/291056301_Deforestation_in_the_Philippines, date retrieved: June 30, 2019
- The Food and Agriculture Organization of the United Nations (2018), "The Linkages between Migration, Agriculture, Food Security and Rural Development", *The International Fund for Agricultural Development, the International Organization for Migration and the World Food Programme*, Rome, 80, <http://www.fao.org/3/ca0922en/ca0922en.pdf>, Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO
- The President of the Philippines (1976, December 31), *Presidential Decree No. 1067, s. 1976, the Water Code of 1976's Implementing Rules and Regulations are conveyed Thereby Revising and Consolidating the Laws Governing the Ownership, Appropriation, Utilization, Exploitation, Development, Conservation and Protection of Water Resources*, The Official Gazette, <https://www.officialgazette.gov.ph/1976/12/31/presidential-decree-no-1067-s-1976/>, date retrieved: June 30, 2019
- The President of the Philippines (1977, June 6), *Presidential Decree 1151, s. 1977: Philippine Environment Policy*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/1977/06/06/presidential-decree-no-1151-s-1977/>, date retrieved: June 30, 2019
- The President of the Philippines (1977, June 6), *Presidential Decree 1152, s. 1977: Philippine Environment Code*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/1977/06/06/presidential-decree-no-1152-s-1977/>, date retrieved: June 30, 2019
- The President of the Philippines (1978, June 11), *Presidential Decree No. 1517, s. 1978: Proclaiming Urban Land Reform in the Philippines and Providing for the Implementing Machinery Thereof*, The Official Gazette, <https://www.officialgazette.gov.ph/1978/06/11/presidential-decree-no-1517-s-1978/>, date retrieved: June 30, 2019
- The President of the Philippines (1984, May 04), *Presidential Decree 953, s. 1984: Requiring the Planting of Trees in certain Places and Penalizing Unauthorized Cutting, Destruction, Damaging, and Injuring of certain Trees, Plants, and Vegetation*, The Official Gazette, <https://www.officialgazette.gov.ph/1984/05/04/executive-order-no-953-s-1984/>, date

retrieved: June 30, 2019

The President of the Philippines (1995, July 19), *Executive Order 263, s. 1995: Adopting Community-based Forest Management as the National Strategy to ensure the Sustainable Development of the country's Forestlands Resources and providing Mechanisms for its Implementation*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/1995/07/19/executive-order-no-263-s-1995/>

The President of the Philippines (2005, December 27), *Executive Order No. 481, s. 2005: Promotion and Development of Organic Agriculture in the Philippines*, The Official Gazette, <http://www.officialgazette.gov.ph/2005/12/27/executive-order-no-481-s-2005/>, date retrieved: June 30, 2019

The World Bank (2012), "What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management", *Urban Development Series Knowledge Papers*, Washington D.C.: Urban Development & Local Government Unit World Bank, 40–63

United Nations (2015), *World Urbanization Prospects The 2014 Revision*, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, (ST/ESA/SER.A/352), New York, <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2014-PressRelease.pdf>, date retrieved: June 30, 2019

United Nations Framework Convention on Climate Change (2006), *Climate Change: Impacts, Vulnerabilities, and Adaptation in Developing Countries*, 18–24

United Nations Framework Convention on Climate Change, *Fact sheet: The need for adaptation*, https://unfccc.int/files/press/application/pdf/adaptation_fact_sheet.pdf, date retrieved: June 30, 2019

Yamaguchi, S. (2016), "Strategies of China's Maritime Actors in the South China Sea: A Coordinated Plan under the Leadership of Xi Jinping?", *China Perspectives, Open Edition Journals*, 23–31, ISSN: 1996-4617

Yeh, JR. (1995), "Institutional Capacity-Building Toward Sustainable Development: Taiwan's Environmental Protection in the Climate of Economic Development and Political Liberalization", *Duke Journal of Comparative and International Law*, Vol. 6, 229–272

ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ ÜLKELERİNDEKİ ÇATIŞMALARIN ANALİZİ; DAĞLIK KARABAĞ SORUNU ÖZELİNDE BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ

Rüştü Salim Savaş Biçer²⁶

Lamia Mammadova²⁷

Özet

Sovyetler Birliğinin dağılması küresel güvenlik paradigmasında yeni ve denenmemiş denge arayışları ve hegemonya mücadelelerini gündeme getirmiştir. Jeopolitik teorilerin coğrafi olarak merkez kabul ettiği eski Sovyet coğrafyasında yaşanan gerilim farklı bir açıdan incelendiğinde ise, etnik grupların, siyasi, sosyal ve kültürel statülerini değiştirmek ya da mevcut durumlarını daha aktif olarak ifade etmek için mücadeleye başladıkları görülmektedir. Genel olarak başlangıç bölümünde çatışmaların kökenlerinin incelendiği bu çalışmada, eski Sovyetler Birliği egemenlik alanındaki yeni bölünme ve bu bölünme sonrası oluşan yapılanmanın toplumsal etkilerine de değinilmektedir. Özellikle, Kafkasya bölgesinin en önemli sorunlarından birisi olan Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali konusu, yüzyıllardır güç mücadelesinin sürdüğü bölgede heran bir savaşa dönüşme olasılığına rağmen, henüz barışçı bir çözüme kavuşmamıştır. Bölgede yaşanan gerilim ve çatışmalar sonucunda, konu uluslararası hale geldiğinde çözüm umutları vermiş, ancak ne sorunun iki ana aktörü olan Ermenistan ve Azerbaycan arasında bir uzlaşma sağlanabilmiş, ne de soruna aracı olan devletler ve uluslararası kuruluşlar bütün tarafları tatmin edecek bir çözüm üretebilmişlerdir. Azerbaycan ve Ermenistan'ın tarihten gelen düşmanlıkları ile bölgesel ve küresel aktörlerin ulusal çıkarları bu çözümsüzlükte temel nedenler olarak ortaya çıkmaktadır. Uzlaşma arayışları ve çözüm önerileri bölgedeki dengeler gözetilerek, özellikle çatışmalarda yerlerinden edilen sığınmacıların insani ihtiyaçlarına biran önce cevap verecek şekilde, uluslararası hukuk ve teamüller çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler; Kafkasya, bölgesel güvenlik, etnik çatışma, uluslararası hukuk, mülteci sorunu, çatışma çözümü,

Giriş

Geçmişten miras kalan etnik çatışmaların yanı sıra, Sovyet sonrası alanda “yeni nesil etnik çatışmaların” farklı bir olgu olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Kökenleri Sovyetler Birliği döneminde de bulunan bu çatışmalar, yeni oluşan siyasi gerçekliklere göre iktidarların yeniden dağıtılmasıyla kışkırtılmış, etnik gruplar, siyasi, sosyal ve kültürel statülerini değiştirmek ya da mevcut durumlarını daha aktif olarak ifade etmek için çatışmaları başlatmıştır. Dağlık Karabağ ve Güney Osetya'daki çatışmalar, “yeni nesil” etnik çatışma örnekleridir. Özellikle Karabağ sorunu, yüzyıllardır güç mücadelesinin sürdüğü

²⁶ Dr. Öğr. Üyesi Rüştü Salim Savaş Biçer, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi, savas.bicer@nisantasi.edu.tr, ORCID:0000-0001-6318-9814

²⁷ Dr. Öğr. Üyesi Lamia Mammadova, İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi, lamiamammadovas@gmail.com, ORCID; 0000-0002-0345-5049

Kafkasya bölgesinin en önemli sorunlarından biri olmakla birlikte henüz barışçı bir çözüme kavuşmamıştır. Şiddet içeren bir takım olaylar sonucunda, meselenin uluslararası hale gelmesi çözüm umutları vermiş olsa da, sorunun iki ana aktörü olan Ermenistan ve Azerbaycan arasında çatışmalar halen aralıklarla devam etmektedir. Bu makalede çatışmanın genel olarak teorik kapsamdaki tanımlarından yola çıkılarak eski Sovyet coğrafyasındaki çatışmaların nedenlerine değinilecek, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu özelinde çatışmasız bir çözüm için önerilerde bulunulacaktır.

Uluslararası İlişkilerde Çatışma: Tanımlar, Yaklaşımlar ve Sınıflandırma

Herhangi bir çatışmanın çözümü, “çatışmanın” yanı sıra sınıflandırma ve nedenleri hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Birçok çatışma tanımı vardır ancak, en açık ve kapsamlı çatışma tanımını Amerikan sosyolog L. Coser yapmıştır. Coser’ göre; “*çatışma kit kaynaklar ya da güç, statü ve değerler için sosyal aktörler (bireyler, gruplar) arasındaki mücadeledir ve düşmanın etkisizleştirilmesini, sıkıştırılmasını veya yok edilmesini (sembolik, ideolojik, pratik) içerir.*”²⁸

Uluslararası ilişkiler açısından çatışma, uluslararası hukukun çeşitli aktörlerinin çıkarlarının çarpışmasıdır.²⁹ Sosyolog J. Goldstein'e göre: “*Uluslararası ilişkilerde çatışma terimi genellikle silahlı bir çatışmaya işaret eder.*”³⁰ Devletlerin karşılıklı ilişkilerini, uygulanan davranış biçimlerinin bir karışımı ve etkileşimi olarak değerlendiren çatışma davranışı kavramı ise A. Maslow'un insan psikolojisi ile ilgili sınıflandırmasına dayanır. Maslow, iki tür davranıştan söz eder:

- Hiçbir amacı olmayan bir kişinin gerçek doğasını yansıtan ve doğal bir insan davranışı olan ifade edici davranış ve
- amaçlı bir davranış olan işlevsel davranış.³¹

Bölgesel ya da genel bütün çatışmalarda geçerli bir yöntem olarak çatışma analizi yaparken çatışmanın doğrudan nedenlerine değil, iç nedenlerine yönelik kavramlara da bakmak önem taşımaktadır. Çatışmaların iç nedenlerini açıklayan J. Galtung'un yapısal şiddet teorisi, yapısal şiddetin çatışma davranışına neden olduğunu iddia etmektedir. Yapısal şiddet, bazı grupların, sınıfların, cinsiyetlerin, milletlerin mallara, kaynaklara ve fırsatlara diğerlerine göre daha fazla eriştikleri varsayıldığında ortaya çıkar. Bu eşit olmayan avantaj, toplumları, devletleri ve dünyayı yöneten sosyal, politik ve ekonomik sistemlerce inşa edilmiştir. Yapısal şiddet teorileri, politik, ekonomik ve kültürel yapıların önlenebilir şiddetin ortaya çıkışına nasıl yol açtığını araştırmaktadır. Kişisel acıyı politik, sosyal ve kültürel tercihlerle ilişkilendirme gayreti içerisindeki yapısal teorisyenler olmasına rağmen, aslında Johann Galtung'un tanımında insan faktörüne yer verilmediğini görüyoruz. Galtung’a göre şiddet, belirli bir kişinin aldığı herhangi bir karar veya eylemin doğrudan etkisi değil, kaynakların eşitsiz dağılımının sonucudur.³²

Çatışma davranışlarını inceleyen bir diğer bilim insanı Thomas Schelling’in ileri sürdüğü temel teze göre uluslararası çatışmalar oyun teorisi kapsamında değerlendirildiğinde, sıfır-toplamlı değildir, yani, uluslararası çatışmalarda çatışan tarafların toplam kazancı sıfır ve bir tarafın zaferi diğerinin kaybına eşit olamaz. Schelling iki taraf

²⁸ Lyus Kozler, *Funksii sotsialnogo konflikta*, Moskva, Ideya-Press, 2000, s. 65

²⁹ Irina M., Huzhokova, *Mezhdunarodnoye pravo. Otvety na ekzamenatsionnyye voprosy*, Moskva, Litry, 2017, s. 137

³⁰ Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevehouse, *International Relations*, (10th Edition), Upper Saddle River: New Jersey Pearson, 2014, s. 75.

³¹ Abraham Maslow, *Motivatsiya i lichnost'*. (3-ye izd.), Piter, SPb., 2008. s. 14

³² Peter Lawler, *A Question of Values. Johan Galtung's Peace Research*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, Coll. « Critical Perspectives on World Politics », 1995. s.56-63.

arasındaki çatışmanın nedenlerini ortaya çıkarmak için tarafların davranışlarını analiz ettiği araştırmasına tarafların her birinin kendisi için en fazla faydayı sağlamaya çalıştığı ve bu nedenle de en fazla çatışmanın yaşandığı ticaret alanında başlamıştır. Uluslararası çatışmalarda, bir anlaşmaya varılması sadece bir taraf için neyin yararlı olduğu değil, aynı zamanda rakiplerin beklentilerinin, hazır oldukları uzlaşma seçeneklerinin stratejik bir hesaplaması anlamına gelmektedir. Bu noktada, karşılıklı beklentiler temelinde, çatışmanın tarafları arasında bir uzlaşma olmasının mümkün görüldüğü sonucu çıkarılabilecektir. Schelling her çatışmayı iki şekilde araştırmıştır. İlk olarak, çatışmanın nedenlerini ve çatışmayı çözmek için olabilecek seçenekleri belirlemiş, sonrasında ise çatışma taraflarının davranışlarını incelemiştir. Schelling'in yaptığı bu çalışma literatürde çatışma teorisi veya çatışma stratejisi olarak adlandırılmıştır.³³

Çatışma davranışı, hedefe ulaşmak için çatışmanın temel araç olduğu bir düşünme ve hareket etme şekli olmakla birlikte bir bakıma da bir çelişkidir. Yaklaşık 2000 yıl kadar önce Romalı yazar Seneca'nın; "İnsanlar savaşın nedenleriyle değil, sonuçlarıyla ilgileniyor"³⁴ sözü, çatışmayı çözmek veya önlemek için öncelikle tarafların neden mücadele ettiğini bilmek gerekiyor tezini de doğrulamaktadır. Çatışma ve çatışma çözümü üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda, çatışan devletler arasında en sık yaşanan çelişkilerin şunlar olduğu belirlenmiştir:³⁵

- Mevcut devlet veya idari sınırların muğlak bir şekilde çizilmesi veya toprakların statüsündeki değişiklikler nedeniyle bir sınır belirleme ihtiyacının ortaya çıkması,
- Etnik grupların geçmişinde yaşanan olaylar,
- Sınır dışı edilmeye veya soykırıma maruz kalan etnik grupların meşru çıkarlarını ve haklarını koruma ihtiyacı,
- Etnik grupların yerleşim yerlerinin sınırlarının dış güçler tarafından keyfi veya uluslararası sözleşmelere dayanarak oluşturulması veya değiştirilmesi,
- Komşu bir devletin topraklarının şiddet yoluyla veya barışçıl şekilde ilhakı; bir etnik grubun egemen devletler arasında bölünmesi.

Baranovsky ve Vladislavtsev'a göre çatışmalara kaynak sıkıntısı, sosyal gerginlik, terörizm, insan hakları ihlali, dini ve etnik farklılıklar, aşırı düzeyde militarizasyon gibi faktörler neden olmaktadır.³⁶ Amerikan siyaset bilimcisi R. Rummel ise, uluslararası çatışma davranışlarının aşağıdaki nedenlerden kaynaklanabileceğini belirlemiştir:

- Muhalif (farklı) çıkarlar ve fırsatlar (taraflar arasındaki belirli sosyo-kültürel farklılıklar ve benzerlikler),
- Devletler arasında iletişim eksikliği,
- Güç dengesinde önemli değişiklikler,
- Bireysel algılar ve beklentiler,
- Beklentilerde hayal kırıklığı,
- Çatışma iradesine sahip olmak,

Çatışma davranışlarının genel nedenlerine ek olarak, çatışmalar aşağıdakilerden de kaynaklanabilir:

- Taraflardan en az birisinin otoriter veya totaliter rejimle yönetiliyor olması,
- Statükonun ihlali,

³³ Thomas C. Schelling, *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1980, s.86-96

³⁴ Frank J. Miller, *Seneca's Tragedies*, Vol. 1, London, London Heinemann, 1907, s.255

³⁵ Yuriy V. Kosov, *Mirovaya politika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, SPb., Piter, 2012, s.86-93

³⁶ Evgeniy G. Baranovskiy i Natalya N. Vladislavleva, *Metody analiza mezhdunarodnykh konfliktov*, Moskva., Nauchnaya kniga, 2002, s.46.

- Başarıya güvenilmesi, zaferden emin olmak.

Çatışma davranışını arttıran bir diğer neden ise, uluslararası düzendeki tek kutup ya da "Büyük Güç" ün müdahalesi sonucunda statükonun etkisinin kaybolmasıdır.³⁷

Uluslararası İnsancıl Hukukun en önemli garantörlerinden birisi olan Birleşmiş Milletler, çatışmaları üç kategoriye ayırmaktadır: uluslararası çatışmalar, milletlerarası çatışmalar ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar. 1949 Cenevre Sözleşmesi'ne göre, uluslararası silahlı çatışma, iki farklı devletin meşru silahlı kuvvetleri arasında bir çatışma anlamına gelmektedir. Uluslararası insancıl hukuk tarafından tanınan ikinci tür silahlı çatışma, "milletlerarası silahlı çatışma" olarak bilinen yeni bir olgudur. Milletlerarası silahlı çatışma, ülke içinde iki farklı grup arasında meydana gelen bir çatışmadır ve çatışan taraflar iki farklı devlet tarafından desteklenir. Üçüncü tip uluslararası olmayan silahlı çatışmalar, Cenevre Sözleşmesi'nin 3. maddesine göre, uluslararası olmayan silahlı çatışma, "uluslararası bir nitelik taşımayan ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasını imzalamış devletlerden birisinin topraklarında ortaya çıkan silahlı çatışmadır". Bu uluslararası tanım dışında ayrıca, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT)'in 1 Temmuz 2011 tarihli oturumunda, Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi yöneticisi Janusz Bugajski, üç farklı çatışma şekli tanımlamıştır; devletlerarası, devlet içi ve devlet-ötesi çatışmalar. Bunlardan devlet içi çatışmalar siyasi bölünmelerin derinleşmesi, ekonomik güçlükler ve artan eşitsizlik gibi iç çatışmaları içermektedir ve en kötü durumda iktidarın meşruluğunun zayıflatılmasına, hukuk ve düzenin tahrip edilmesine ve kontrol edilemez bir tırmanmaya neden olabilir.³⁸ Bugajski'ye göre, devletin zayıf olması, yasadışı silahlı gruplarının oluşmasını, etnik çatışmaları, ayrılıkçı hareketleri ve önemli mülteci hareketlerini ortaya çıkarabilir. Böyle bir gelişme aynı zamanda, ulusal sınırları aşarak organize suç ve kaçakçılığın büyümesini de teşvik edecektir. Devletlerarası çatışmalar tartışmalı bölgelerin durumu üzerinde anlaşmazlıkları içerebilir ve yeni taraflar olarak komşu devletlerin çatışmaya dahil olma olasılığı yüksektir. Ayrıca, iklim değişikliklerinin kısa vadeli ve uzun vadeli etkilerinden kaynaklanan su başta olmak üzere tartışmalı kaynaklar ile özellikle enerji kaynaklarının paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar da devletlerarası çatışmalara neden olabilir.³⁹

Devlet ötesi çatışmalar, devlet sistemlerinin felç olmasına yol açabilecek, ulusal güvenliği zayıflatacak ya da uluslararası çatışmaları kışkırtacak küresel ölçekteki terörizmi, ekonomik sabotajları ve siber saldırıları içermektedir.⁴⁰ Uluslararası terörizm, vatandaşların yaşamları için bir tehdit olmaya devam etmekte, yaygın bir korkuya neden olmakta, aynı zamanda masum sivillerinde zarar görmesine neden olacak şekilde, devletlerin teröre karşı kendilerini koruma refleksi geliştirmektedir. Ekonomik sabotaj eylemlerinin bir sonucu olarak küresel enerji kaynaklarının zarar görme olasılığı güçlenmekte ve gittikçe artan siber saldırılar, her geçen gün daha örgütlü olarak hükümete, iş dünyasına ve ulusal altyapıya daha fazla zarar verecek seviyeye ulaşmaktadır. Bu çatışmaları tetikleyebilecek farklı doğal krizlerinde de yaşanabileceği, ani iklim değişikliği, sel, kuraklık, yiyecek kıtlığı, su kıtlığı, salgın hastalıklar, depremler, volkanik patlamalar veya deniz seviyesinin yükselmesi gibi doğal afetlerin de politik, etnik, dini ve diğer çatışma biçimlerine dönüşebileceği değerlendirilmektedir.

Sovyet Sonrası alanda Çatışma Faktörleri

Toplumsal ve politik eşitsizlik ile bunun sonucu olarak bölünmenin yaşandığı çokuluslu

³⁷ Rudolph J.Rummel , *Understanding Conflict and War. Vol.4: War, Power, Peace.*, Beverly Hills: Sage Publications, 1979., s.35-52

³⁸Janusz Bugajski, s.1, <http://www.osce.org/cio/80530?download=true> , (Erişim tarihi: 05.11.2018)

³⁹ A.g.e

⁴⁰ A.g.e

toplumlarda, insanlar etnik aidiyeti grup dayanışmasının en erişilebilir ve anlaşılabilir biçimlerinden biri olarak ve farklı hedeflere ulaşmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Etnik köken, güç, refah ve statülerin ülkeler arasında ve ülke içinde eşit olmayan ve yasadışı olarak dağıtıldığı bir dünyada ayaklanmalar için bir depo gibidir.⁴¹ Sovyet sonrası alanda çatışmaların sayısını etkileyen faktörleri analiz etmek suretiyle, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanmış ülkelerdeki çatışmaların çözümlenmesinde ne gibi yöntemlere başvurulabileceği konusunda ilerleme sağlamak mümkün olabilecektir. Sovyet sonrası alandaki çatışmaların karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerin, farklı amaçlara göre uluslararası düzene entegrasyon süreçleri yaşaması, bu çatışmalarda ilk akla gelen nedenlerden birisi olmaktadır. Uzun yıllar birlikte yaşamış ve merkezi otorite olan SSCB'ne dahil olan ülkeler, kültürel olarak birbirine bağlı, ortak bir ideolojiye sahip ve aynı zamanda tek bir ekonomik yapı içerisinde hareket eden devletlerdi. Bu nedenle, dağılmadan sonra her ülkenin kendi sınırları olsa da, ana hedefi eski Sovyet cumhuriyetlerinin ortaya çıkan yeni yapıya geçişini kolaylaştırmak olan uluslararası topluluklara çeşitli şekillerde entegre edilmişlerdir. Sovyet sonrası alanda iki tür entegrasyon stratejisi uygulandığı belirlenmiştir. Bunlar: Rusya Federasyonu sabit kalacak şekilde, yani, yine Rusya merkezli entegrasyon stratejisi ve Rusya'ya alternatif entegrasyon stratejisi.⁴² Rusya ile birlikte kalma stratejisi kapsamında eski Sovyet cumhuriyetlerinin entegre oldukları kurumlar; Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Gümrük Birliği, Toplu Güvenlik Antlaşması Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi kurumlardır. İkinci grup ülkeler ise, Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik İttifakı (NATO), Baltık Asamblesi ve diğerlerine katılanları kapsamaktadır. SSCB dağıldıktan sonra devletler arasındaki farklı yapıları entegrasyon eğilimine rağmen, bölgede çok sayıda çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmaların temel nedenleri eski Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomik durumu, toprak anlaşmazlıkları ve keyfi olarak çizilmiş ülke sınırları olarak sayılmaktadır. Caydırıcı mekanizma olan SSCB'nin dağılması ile bu çatışma nedenlerinin ortaya çıktığı iddia edilmektedir.⁴³

2. SSCB'nin dağılmasından sonra eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşanan siyasi istikrarsızlık diğer bir çatışma nedeni olarak sayılabilmektedir. SSCB'nin dağılma sürecinde birliğe dahil olan bütün cumhuriyetler, "bağımsızlık" sürecini mümkün olan en kısa zamanda tamamlamak ve merkezi hükümete bağılıktan uzaklaşmak istemelerine karşın, yönetimdeki siyasi liderler merkezin yani kendi ellerinde bulunan yetkilerin ve rejimin otoriter etkisinin bitmesi için kendilerini hazır görmüyorlardı. Bu geçişin istenilen demokratik açılımı sağlamaması nedeniyle bağımsızlık sonrasında cumhuriyetlerde gayri resmi grupların sayısı giderek artmaya başlamıştır. Sendikalar, sivil toplumun değişik dernek ve kuruluşları ile, milliyetçi, yurtsever, liberal, demokratik, örgüt ve gruplar ortaya çıkmaya, zamanla da bunlar siyasi partiye dönüşmeye başlamışlardır. Giderek büyüyen milliyetçi hareketler önlenemeyen ekonomik sorunlarla birleşince, eski Sovyet cumhuriyetleri yönetimlerinin otoritesi giderek etkisini kaybedip zayıflamaya başlamıştır. Yeni kurulan hükümet ve siyasi partiler içinde belirli grupların yeterli temsiline sağlanamaması, milliyetçi hareketler ve ekonomik kriz, çatışmaları tetikleyen önemli nedenler olmuştur.

3. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası iç siyasetine baktığımızda güçlü siyasi yönetici kesimin eksikliği, terör ve organize suç örgütlerinin ortaya çıkışı ile buna bağlı iç güvenlik sorunları, siyasi istikrarsızlık, suç oranında büyüme gibi sorunlar görülmektedir. Devlet yapılarının zayıf olması, genellikle şiddetli etnik çatışmaların ortaya çıkmasına, etnik grupların daha fazla özerklik ve hatta bağımsızlık talep ederek kendilerini

⁴¹ Nash Manning, *The Cauldron of Ethnicity in the Modern World*, Chicago, University of Chicago Press, 1989, s.82

⁴² Vyacheslav L. Baburin et al., *Postsovetskoye prostranstvo: dvadtsat let peremen: monografiya*, Smolensk, 2013, s.33-34

⁴³ Yuriy V. Kosov, *Mirovaya politika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, SPb., Piter, 2012, s.243-250

politik olarak öne çıkarmasına neden olmaktadır. Etnik çatışmanın yapısal ön koşullarından birisi devlet güvenlik sistemi ile ilgilidir. Zayıf bir devletin birey ve grupların güvenliğini sağlayamaması bu birey ve grupların kendi güvenliğini sağlamak istemesi ile sonuçlanmaktadır. Siyasi istikrarın sağlanamaması sonucunda devletin temel sorumluklarını yerine getirememesi, özellikle ülkede güvenliği tam olarak sağlayamaması, çatışmaların ortaya çıkmasında önemli bir gerekçe olarak görülmektedir.

4. SSCB'ne dahil olan ülkelerin ekonomik, kültürel ve politik ilişkileri olmakla birlikte, dağılma ile birlikte bu ülkelerde kimlik sorunu önem kazanmaya başlamıştır. Birçok aile ve akraba topluluğunun kendilerini yeni bağımsızlık kazanan devlet sınırlarının farklı taraflarında bölünmüş olarak bulması, giderek yükselen etnik ayrışmaları arttırmış ve bu ayrışmalardan kaynaklanması olası etnik çatışmalar için gerekli zemin kendiliğinden hazırlanmıştır. Devlet sınırları ile ayrılma, Rusları, Ukraynalıları ve Beyaz Rusları birleştiren Slav kökenli olma özelliğini de ortadan kaldırmaya, AB'nin eski Sovyet cumhuriyetlerinden bazılarına özellikle Baltık cumhuriyetlerine yardım etmesi ise bazı ülkelerin Avrupa yanlısı bir yönelime sahip olmaları ile sonuçlanmaya, böylece kimlik sorunu daha fazla belirginleşmeye başlamıştır.

5. SSCB'nin federal bir yapıya sahip olması sonucunda cumhuriyetlerin ekonomik entegrasyonunu sağlayan tek bir ekonomik kompleks oluşturulmuş, ancak bu yapının sağlıklı ve düzenli bir dağılma süreci geçirememesi, eski cumhuriyetlerdeki ekonomik varlıklar arasında geleneksel bağların çoğunun birden çökmesine ve üretimde ani bir azalmaya yol açmıştır.⁴⁴ Ekonomik bağların kopması, Rusya Federasyonu ve SSCB mirasçısı diğer ülkelerdeki derin ekonomik krizin başlıca nedenlerinden biri haline gelmiş bağımsızlık kazandıktan sonra ekonomik olarak ayakta kalacağından emin olan ülkelerde de dahil olmak üzere üretilen mal ve hizmetlerin gerçek rekabet gücü belirginleşmeye ve serbest rekabet ortamı yeni bağımsızlık kazanmış ekonomileri olumsuz etkilemeye başlamıştır. Ülkelerin bağımsız olarak gelişiminde, ekonomik eşitsizliğin, doğal koşulların ve altyapının özellikle ulaşım altyapısının olumsuz etkileri çok fazla hissedilmeye başlamıştır. Bazı cumhuriyetlerde ekonomik krizin özellikle daha şiddetli hissedildiği, 1993 yılının başında, Kazakistan nüfusunun yarısının yoksulluk sınırının altında olduğu ve nüfusun çeşitli gruplarının yaşam standardı arasındaki farkın hızla büyüdüğü, 1997 yılında Ermenistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'da halkın yaşadığı ekonomik sıkıntının had safhada olduğu saptanmıştır.⁴⁵ Eski Sovyetler Birliği ittifak mallarının paylaşımından dış borçların bölüşülmesine kadar tartışmalı ve çözülmemiş genel sorunlar yanında, Karadeniz Filosunun bölünmesi, Sovyet nükleer silahlarının bulunduğu Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın nükleer silahlardan arındırılmış bölge statüsü, Baykonur uzay üssünün durumu gibi ikili konular da yer alıyordu.

6. SSCB içerisinde idari ve bölgesel bölünme ve dağılma sürecinde sınırların yeniden çizilmesi, Sovyet sonrası alanda bölgesel sorunları derinleştirdi. Ülkelerin SSCB'ye girdikten sonra yeniden belirlenen sınırları, dağılma sırasında idari ilkeye göre farklı şekilde çizilince bu paylaşım yeni çatışmalara yol açtı, bunlar;

a. SSCB topraklarında yaşayan yüz milyondan fazla insan arasında onbeş millet, Stalin'in 1923 yılında XII Parti Kongresi'nde belirlediği dört kriterle göre yüksek statüye sahip olmuştur. Bu kriterler belirli bir bölge, ulusal bir dil, kültür ve ekonomi idi. Yüzden fazla ulusal kimliğin yalnızca elli üçü resmi olarak kabul görmüş ve böylece özel haklar elde etmiştir.⁴⁶ Bu ayrıcalıklı uygulama dağılmadan sonra ulusal-etnik çatışmaların da temelini teşkil etmiştir. SSCB'nin dağılması ile birlikte bölgede yaşanan etnik çatışmaları anlamamız için etnik çatışma tanımını belirlememiz önemlidir. Heim Kaufman, etnik çatışmaları "özel bir mirasa sahip olduklarına inanan topluluklar arasındaki

⁴⁴ Laure Delcour, *Shaping the Post-Soviet Space? EU Policies and Approaches to Region-Building*, Routledge, Abingdon, 2016, s. 83

⁴⁵ Mirovaya ekonomika, <http://www.ereport.ru/>. (Erişim tarihi: 05.11.2018)

⁴⁶ Salvatore J. Freni, "The Soviet Nationality Policy in Central Asia", *Inquires Journal*, Vol.2, №3, 2013, s.1-3

anlaşmazlıklar” olarak tanımlamaktadır⁴⁷. Michael Brown, etnik çatışmayı “iki veya daha fazla etnik topluluk arasındaki önemli politik, ekonomik, sosyal, kültürel ya da bölgesel meselelerle ilgili bir anlaşmazlığa” dayandırırken,⁴⁸ Rodolfo Stavenhagen, etnik çatışmaların genellikle bir çıkar çatışması ya da haklar mücadelesi ile ilişkili olduğunu belirterek, bu hakların; toprak, eğitim, dil kullanımı, siyasi temsil hakları, din özgürlüğü, etnik kimlik, özerklik veya kendi kaderini tayin hakkının korunması gibi hususları da kapsadığını eklemektedir.⁴⁹

b. Bağımsızlık sonrasında eski Sovyet ülkelerinde demografik durumun bozulması ve benzeri durumların artması sosyo-psikolojik çatışmaları etkilemiştir. Demografik durumun bozulması genellikle silahlı çatışma ile sonuçlanmaktadır. Özellikle Kafkasya bölgesinde meydana gelen çatışmalarda tarafların sorunlu bölgelerde kendi nüfuslarının bir zamanlar çoğunlukta olduğu ya da mevcut durumda çoğunluğu sağladığı yönünde iddialarının esas sebep olduğu görülmektedir.

c. Bir tarafta Müslüman Azerilerin, diğer tarafta Hıristiyan Ermenilerin olduğu Dağlık Karabağ çatışmasında etnik faktörlerin yanısıra din faktörünün etkili olduğu da söylenebilir. Bunun yanı sıra, dini çekişmeler Tacikistan’daki iç savaşın nedenlerinden de birisi olmuştur. Gürcistan’da Müslüman Abhazlar ve Hıristiyan Gürcüler arasında yaşanan çatışmada etnik nedene ilave olarak din farklılığının önemli rolü olduğu kabul edilebilir.

d. Tarihsel çatışmalar. Michael Brown, çatışmaları etkileyen diğer nedenleri topluluğun tarihi, yaşanan tarihsel çatışmalar ve tarafların topluluk algısı olarak tanımlar.⁵⁰ Tarihsel nedenleri açıklamak için bir örnek olarak Sırp’ların kendilerini tarihsel olarak Avrupa’nın kahraman savunucuları olarak, Hırvatları ise savaşan düşman olarak görmeleri, Hırvatların da kendilerini baskı kurbanı olarak ve Sırp’ları doğuştan saldırganlar olarak görmeleri verilebilir.⁵¹ Bu koşullar altında, her iki taraftaki kökleşmiş inanç sistemlerini doğrulayacak en ufak bir provokasyon, onlarda misilleme hakkı oluşturduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Bu sorunlar, özellikle otoriter rejimlerin etnik tarihi bastırıldığı ülkelerde belirgindir. Güney Kafkasya bölgesine baktığımızda tarihsel olarak Azeri ve Ermeni taraflarının bir birini tarihsel düşman olarak belirlemesinin Dağlık Karabağ çatışmasında önemli rolü vardır.

e. Bütün Orta Asya ülkelerinde etnik grupların karışmış olması ve cumhuriyet sınırlarının keyfi kurulması sonucunda, ulusal sınırlar ile devlet sınırları arasında tutarsızlık bulunmakta ve etnik egemenlik için doğru olan şey, egemenliğin bölgesel ve klan modelleri için de doğru kabul edilmekte, ancak etnik egemenlik özellikle tehlikeli olarak görülmekteydi. Çatışmanın bir başka önemli nedeni de, etnik gerginliğin artmasına neden olan bağımsızlık olgusudur. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde bağımsızlık, Sovyet döneminde var olan egemenlik ilişkilerini farklı bir düzeye getirmiş, Rus etnik egemenliği otomatik olarak farklı milliyetlerin egemenliğiyle değiştirilmiştir.⁵²

Sorunun Tarihsel Arka Planı

18. Yüzyılda Kafkasya yoluyla güneye inmeyi planlayan Rusya’nın bölgede sürdürdüğü politikası ve bu nedenle de hiç bir koşulda azalmayan etkisi, Karabağ’ın bugünkü sorunlarını anlayabilmek için çok önemli bir göstergedir. Karabağ için bir dönüm noktası, Rusya’nın 19. yüzyıl başlarında aynı bölgeyi kontrol altında tutmak isteyen İran’a

⁴⁷ Chaim Kaufmann , “Possible and Impossible Solutions to Ethnic Civil Wars”, *International Security*, Vol.20, №4, 1996, s.140-142

⁴⁸ Michael E. Brown, *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton, Princeton University Press, 1993, s.5

⁴⁹Rodolfo Stavenhagen , *The Ethnic Question. Conflicts, Development, and Human Rights*, Tokyo, Japan , United Nations University Press, 1990, p.77

⁵⁰ Michael E. Brown, *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton, Princeton University Press, 1993, s.23

⁵¹ A.g.e

⁵² Neil Robinson, “States and Conflict in the Former-USSR”, *Limerick papers in politics and public administration*, 2010, №3, s.7

saldırması, böylece Kafkasya’da İran ve Osmanlı İmparatorluğu’nun etkilerini yok etmeye çalışarak, siyaseti kendi eksenine çekmeye başlaması olmuştur. 1812 de imzalanan Gülistan Barış Antlaşması ile, Rusya Kafkasya’yı etki altına alma yolunda büyük bir başarı elde etmiştir.⁵³ Kuzey Azerbaycan’ı ele geçiren Rus İmparatorluğu, bölgenin demografik yapısını değiştirmek için bölgedeki Türkleri Rusya’nın diğer bölgelerine gönderirken, diğer bölgelerdeki Ermenileri bu topraklara yerleştirerek bölgede sağlayacağı Hristiyan çoğunlukla kendine güvenli bir tampon oluşturmayı hedeflemiştir. Nüfus verilerine göre; 1823’te bölgedeki nüfusun %78.3’ü Azeri Türkü, %21’i Ermeni iken; 1897 yılında oran değişmiş ve %53’ü Azeri Türkü, %45’i Ermeni olmuştur.⁵⁴

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, batılı devletler, “Ermeni sorunu” olarak adlandırdıkları sorunların çözümü için bir Ermeni devleti kurulması amacıyla siyasi çalışmalar ve bölgede bu yönde saha çalışmaları yürütmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Wilson ilkelerindeki “her halkın kendi kaderini tayin etme hakkı” Ermeniler için yeni bir fırsat oluşturmuştur.⁵⁵ 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra Rusya’da değişen devlet sistemi doğrultusunda 1918’de Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetleri kurulmuş yine bu dönemde Karabağ fiili olarak Azerbaycan’a bağlanmasıyla “Büyük Ermenistan” hayali de sekteye uğramıştır.⁵⁶

1918’de imzalanan Batum Antlaşması hükümlerini ihlal eden Ermenistan’ın bazı Azerbaycan ve Gürcistan toprakları üzerinde hak iddia etmesini takiben Osmanlı İmparatorluğu Azerbaycan’a yeni oluşturduğu Kafkas İslam Ordusunu göndermiş, ancak Birinci Dünya Savaşının kaybedilmesi sonucunda Batum Antlaşması iptal olmuş ve ordu dağıtılmıştır.⁵⁷ Kızıl Ordu’nun Kafkasya’nın kontrolünü ele geçirmesiyle birlikte bölge SSCB’ne katılmış, böylece anlaşmazlıklar sona ermiş, ancak sonradan büyük acılara yaşanmasına sebep olacak bir antlaşma ile 1920’de Azerbaycan ve Ermenistan Sovyetler Birliği hakimiyetine girmiştir.⁵⁸ Bundan 3 yıl sonra yapılan bir düzenlemeyle Karabağ Azerbaycan’a bağlı bir özerk bölge olmuştur. Ermenistan’ın itirazları ise dikkate alınmamış, bölgenin kendilerine ait olduğu yönündeki iddialarını Sovyetler Birliği reddetmiştir.⁵⁹ Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir bölge olan ve Azerbaycan toprakları içinde yer alan Dağlık Karabağ merkezli sorunun, Ermenistan ve Azerbaycan arasında gündeme gelmesi 1980’lerin sonuna doğru olmuştur. 20 Şubat 1988’de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Sovyeti, Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’a bağlanma talebini Azerbaycan, Ermenistan ve SSCB’ne bildirmiş ve Azerbaycan’ın bu talebi reddetmesiyle ülkede protesto gösterileri ve şiddet olayları gelişmiştir.⁶⁰ Aynı yıl Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Ermenistan’a bağlanma kararı almış ve böylece Ermenistan’da Karabağ’daki Ermeniler lehine bir halk desteği oluşmuştur.⁶¹ Bunun akabinde, bölgede Ermeniler ve Azeriler arasında çatışmalar

⁵³ Swietochowski, Tadeusz, *Azerbaijan; A Borderland at the Crossroads of History*; S. Frederic Starr, “The Legacy of History in Russia and the New States of Euroasia”, *International Politics of Euroasia* Vol: 1, New York: M. E. Sharpe Inc., 1994, s. 279

⁵⁴ İşyar, Ömer Göksel, “**Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**”, Alfa Yayınları, İstanbul: 2004, s. 178.

⁵⁵ Wilson, Woodrow, “**America’s Terms of Peace, Message to Congress, January 8, 1918**”, *World War Issues and Ideals*, Boston, 1918, s. 287-94.

⁵⁶ Abdurrahman Bozkurt, “**Osmanlı Devleti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasındaki İlişkiler (1918-1920)**”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi Sayı: 34, Güz 2013, s. 23

⁵⁷ Ahmet Saniç, “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Kafkas İslam Ordusu (1918)”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3 Sayı 6 Yaz 2010, s. 255-256

⁵⁸ Hacer GÖL, “**Geçmişten Günümüze Azerbaycan**”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5 Sayı:1, Haziran 2016, s. 165

⁵⁹ İsmail Özçelik, “**Karabağ’daki Hocalı Soykırımının Tarihi Arka Planı**”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Kafkasya Özel Sayısı, s.442

⁶⁰ Süreyya Yiğit ve Gökhan Gülbiten, “Rusya’nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5. No 2. 2017, s. 4

⁶¹ Alec Rasizade, “Azerbaijan's prospects in Nagorno-Karabakh with the end of Oil Boom”, *Iran and the*

ortaya çıkmaya başlamıştır. 1989 tarihinde SSCB Yüksek Komisyonu Dağlık Karabağ için Özel İdare Komisyonu kurulmasına karar vermiştir. Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı özerk statüsü kabul edilmiştir. Buna rağmen çatışmalar sona ermemiş, Ermenistan Karabağ'ın kendisine ait olduğu iddiasını sürdürmüştür. Kısa süre sonra komite dağıtılmış ve Karabağ'ın idaresi Azerbaycan'a geri verilmiştir.⁶² 1989 yılında Erivan'dan Bakü'ye kadar olan bölgede etnik çatışmalar baş göstermiş, bunun akabinde Bakü'de olağanüstü hal ilan edilmiştir. Ordunun sivillere müdahalesi sırasında çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Tüm bu yaşananların sonrasında Dağlık Karabağ sorunu uluslararası bir mesele haline gelmiştir.⁶³ SSCB'nin son dönemlerinde yapılan sayımlara göre nüfusunun %77'si Ermeni, %21'i Azeri %2'si ise diğer etnik unsurlardan oluşmakta olan Karabağ'da Soğuk Savaşın bitimine doğru başlayan etnik kökenli sıcak çatışmalar, Karabağın yerlisi olan Azerbaycan Türklerinin Azerbaycan Cumhuriyetine göç etmelerine ve son dönemdeki resmi sayımlara göre %95'i Ermeniler, %5'i Kürt, Rum ve Asurlardan oluşacak şekilde demografik değişikliklere sebep olmuştur.⁶⁴ 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesine rağmen hiçbir ülke tarafından tanınmayan⁶⁵ Dağlık Karabağ yönetimi, bölgede yalnızlaşarak bölgenin ekonomik entegrasyonu önünde bir engel teşkil etmekte, bölge jeostratejik önemin yanı sıra doğal zenginliklere de sahip olmasına rağmen yatırımın yeterli olmaması nedeniyle bu kaynakları değerlendirememektedir.⁶⁶

Uluslararası Aktörler ve Çözüm Arayışları

Ermenistan'ın ayrılıkçı iddiaları sonrasında meseleye çeşitli devletlerin müdahil olmasıyla birlikte konu uluslararası bir boyut kazanmış, çözüm arayışları, başlangıçta Türkiye, Rusya, İran ve Kazakistan gibi bölgedeki ülkelerin ve Fransa'nın arabuluculuk girişimleriyle sınırlı kalıp, daha sonraları uluslararası kuruluşların açılımlarıyla devam etmiştir.⁶⁷ Azerbaycan ve Ermenistan'ın 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) üye olmasıyla birlikte, konuyla yakından ilgilenmek ve soruna siyasi çözüm üretmek üzere AGİT içerisinde adını ilk toplantının yapıldığı şehirden alan Minsk Grubu kurulmuş, oluşturulan bir eşbaşkanlık sistemiyle de Rusya'nın tek başına devam ettirdiği arabuluculuk girişimleri uluslararası bir çözüm sürecine dönüşmüştür.⁶⁸ Daha sonra da dönemsel eşbaşkanlık yöntemi kaldırılmış yerine üç ülkenin, Rusya, ABD ve Fransa daimi eşbaşkanlığı getirilmiştir. Böylece, Rusya'ya karşı bir denge oluşturulmuştur. İlk çözüm çabası olan 1992 tarihinde AGİT'e üye ülkelerin Helsinki'de aldığı barış konferansının toplanması kararından bir sonuç alınamamış,⁶⁹ yine bu süreçte, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)

Caucasus 2011, 15(1-2), s. 299-317.

⁶² Aynur Baba-Zada, Türkiye – Azerbaycan Diplomatik İlişkiler: 1918-2014, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 13-14

⁶³ Nezir Akyeşilmen, *Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Arayışında Minsk Grubu ve Bölgesel Aktörlerin Rolü*, Ed. Mehmet Fatih Öztarsu, "Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi", ODTÜ yayıncılık, Ankara: 2013, s. 243

⁶⁴ Presidential Library, Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan, <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl7.pdf>, s. 12, (Erişim tarihi 08.09.2014)

⁶⁵ Hakkı BÜYÜKBAŞ, "Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Yıl: 2013 * Cilt: 5 * Sayı: 17, Kış, 2013, s.53

⁶⁶ Ahmet SAPMAZ ve Gökhan SARI, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 8 Sayı: 15, s. 4

⁶⁷ Patricia Carley, Nagorno-Karabakh Searching for a Solution, United States Institute of Peace Roundtable Report 1998, <https://www.usip.org/sites/default/files/PW25-Nagorno-Karabakh.PDF>, s. 4, (Erişim tarihi: 02.12.2018)

⁶⁸ Nesip Nesibli, "Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 4, Ağustos 2000, s. 61-72

⁶⁹ Anar KHALİLOV, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 81

tarafından; 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar alınmış olmasına rağmen bu kararlar da uygulanmamıştır.⁷⁰ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu'nun ile Birleşmiş Milletlerin çabaları sonuçsuz kalmış ve Azerbaycan toprağını kaybetmiştir.

Rusya'nın politikasının bir parçası olarak, Moskova'da aynı yıl gerçekleştirilen başka bir toplantıda Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ı taraf olarak kabul etmesi istenmiş, ancak Azerbaycan bu teklifi reddetmiştir.⁷¹ Sürdürülen görüşmeler sonucunda Ermenistan'dan yana olan arabulucu ülkeler Dağlık Karabağ temsilcilerin muhatap alınmasını sağlamıştır.⁷² Bu uygulama aynı zamanda Ermenistan'ın bu krizi Dağlık Karabağ ve Azerbaycan arasında bir mesele olarak tanımlayan ve sorunun yine bu iki taraf arasında çözülmesi gerektiğini savunan tezini de desteklemiştir.⁷³ AGİT ve Rusya'nın girişimleriyle başlayan görüşmeler, 26 Nisan–2 Mayıs arasında AGİT heyetinin bölgeyi ziyareti ve 4–5 Mayıs 1994 tarihlerinde, Bişkek'te Bağımsız Devletler Topluluğu Parlamentolar arası Kurulu çerçevesinde Kırgızistan Parlamentosu ve Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Ermenistan ve Azerbaycan parlamentoları başkanları ve Karabağ'ın Azeri ve Ermeni nüfusunun temsilcilerinin katılımıyla yapılan görüşmede Bişkek Protokolünün imzalanması ile sonuçlanmıştır.⁷⁴ Böylece bölgede ateşkes sürecine girilmesi ile silahlı çatışmalar son bulmuş, protokol bir anlamda Karabağ meselesini çatışma konumundan siyasi konuma taşımıştır.

Çözüm Önerileri

Minsk grubunun eşbaşkanlığını sürdüren Rusya ve Finlandiya'nın, 1995 yılındaki çözüm çabalarının temel konusunu işgal güçlerinin Azerbaycan'dan ayrılması ve yerli halkın kendi topraklarına geri dönmesi oluşturmuş ve bu çabaların bir sonucu olarak, 1996'da Lizbon'da düzenlenen AGİT toplantısında Ermenistan'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanınması, Dağlık Karabağ'ın nüfus güvenliğinin sağlanması ve kendi kendini yönetme hakkının verilmesi yönünde bir karar teklifi hazırlanmıştır. Bu karar teklifini diğer bütün üye ülkeler kabul etmesine rağmen, Ermenistan reddetmiştir.⁷⁵

Minsk Grubu, 1997 yılında önemli açılımlarda bulunmuştur, eşbaşkanların bölgeyi ziyaretleri sonucu 3 çözüm önerisi ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki "Toptan Çözüm" önerisidir. Bu barış planı taraflar arasında yapılması gereken barış antlaşmasını ve Dağlık Karabağ'ın yeni statüsünü içerir. İkinci öneri "Aşamalı Çözüm" önerisidir, Dağlık Karabağın ve işgal altındaki diğer bölgelerin birbirinden bağımsız olarak çözüme kavuşturulması gerektiği ve göçmenlerin son durumu ile ilgili alınması gereken kararları kapsamaktadır. Üçüncü ve son öneri ise "Ortak Devlet" önerisidir. Bu öneri içerisinde de resmi dili Ermenice olan ve Azerbaycan ile ortak bir Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin oluşturulması ve Laçın Koridorunun statüsü hakkında düzenlemeler yer almaktadır.⁷⁶ Taslak olarak hazırlanan öneri paketlerinden ilk ikisi Ermenistan, son taslak ise Azerbaycan tarafından reddedilmiştir.⁷⁷

⁷⁰ BMGK 822 sayılı kararı 29.04.1993, BMGK 853 sayılı kararı 30.07.1993, BMGK 874 sayılı kararı 14.10.1993 ve BMGK 884 sayılı kararı 12.11.1993. <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm>, (Erişim tarihi 10.10.2018)

⁷¹ Carley, s. VI

⁷² Age, s.2

⁷³ Reha Yılmaz ve Elnur İsmayılov, Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu, Bilgesam Yayınları Rapor No: 37, Ekim 2011, s.11-12

⁷⁴ Seçil Öraz Beşikçi, Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16/2 Kış 2016, s. 244

⁷⁵ Carley, s.2

⁷⁶ Havva Memmedova, Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev'in Diplomasi Yöntemi, USAK OAKA Tartışma Platformu, s. 176

⁷⁷ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 32.

Bu dönemde Azerbaycan'ın talepleri, öncelikle Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerden çekilmesi, Dağlık Karabağın yeni bir statüye sahip olması ve Ermenistan'ın bu bölgede gücünün azaltılması ve göçmek zorunda bırakılan Azerilerin yurtlarına geri dönmesi yönündedir. Bunun yanı sıra Azerbaycan'ın kendi lehine kullanabileceği en büyük kozları 1992 Prag görüşmelerinde, 1996 Lizbon Zirvesinde ve 2005 Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Genel Kurulunda alınan “Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu ve Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal ettiği” kararlarıdır.⁷⁸ Ermenistan ise, Dağlık Karabağ ile ilgili iddialarını 1977 SSCB Anayasası ve 3 Nisan 1990 tarihli Birlik Cumhuriyetlerinin SSCB'den Ayrılması Usulüne İlişkin Sorunların Çözümü Hakkında Kanun'a dayandırmakta, Dağlık Karabağ'ın bahsedilen ulusal hukuk düzenlemeleri çerçevesinde Azerbaycan'dan ayrılma hakkı olduğunu, bu hakkı kullandığını ve SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın ülkesel bütünlüğünün bir parçası olmadığını ileri sürmektedir.⁷⁹

Minsk Grubu'nun 1997 yılından sonra üçlü eşbaşkanlık sistemine geçmesiyle birlikte, ABD'nin Karabağ konusundaki açılımları etkili olmaya başlamış, Clinton döneminde başlamak üzere, Bush yönetimiyle beraber daha da etkili bir hale gelmiştir. Bu politikanın etkisiyle yeni barış görüşmelerinin yapılması konusunda bütün taraflarca bir mutabakata varıldığı görülmektedir. Ancak, Rusya Federasyonu'nun Karabağ sorununa jeostratejik, jeopolitik ve ekonomik olarak yaklaştığı ve sorunun çözümünde etkili ana aktör olduğu değerlendirildiğinde,⁸⁰ ABD-Rusya arasındaki küresel güç mücadelesinin geldiği noktada bu sorunun bölge ülkelerinin dışındaki bir inisiyatif tarafından sağlanacak arabuluculuk ile çözümü mümkün görülmemektedir. Eşbaşkanların 2002 yılında Bakü'ye gerçekleştirdikleri bir ziyarette Haydar Aliyev uluslararası kuruluşların sorunun çözümü konusunda pasif kaldıklarını ve Azerbaycan'ın sorunun barışçıl yöntemlerle çözüleceğine dair inancını kaybetmeye başladığını söylemiştir.

Ermenistan ve Azerbaycan'daki seçimler nedeniyle 2003 yılında kesintiye uğrayan ikili görüşmeler, 2004 yılı AGİT Bakanlar Konseyi toplantısında Ermenistan Dışişleri Bakanının, Azerbaycan'ı bölgedeki işgalci güç olarak nitelendirip saldırgan tavrını değiştirmesi gerektiğini belirtmesi ve Azerbaycanın Ermenistan'ı işgalci güç olarak sert bir şekilde eleştirmesi ile çıkmaza girmiştir. 2004 yılındaki Brüksel ziyaretinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Minsk Grubu'nun çabalarını desteklemesine rağmen grubun Ermenistan yanlısı çizgide hareket ettiğini belirterek, AB'den Dağlık Karabağ sorununda daha aktif olmasını talep etmiştir.⁸¹

Böylece ikili görüşmelerle sorunun hallolmayacağı yeniden ortaya çıkmış, Minsk grubu bundan sonra çözüm için faaliyet göstermeye süreçte etkili olmaya başlamıştır. Nisan 2004 de Minsk grubu eşbaşkanının girişimi ile, Prag Süreci olarak bilinen, Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanlarının eşbaşkan ile birlikte katılacağı düzenli şekilde toplantılar icra edilmeye başlanmıştır. Bu görüşme süreci aynı zamanda iki ülke devlet başkanlarının katıldıkları uluslararası zirve toplantılarında yapacakları ikili görüşmeler için de bir çerçeve oluşturulmasını sağlamıştır.⁸²

⁷⁸ Beşir Mustafayev, Sovyetler Döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ Politikası, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Güz 2013 Sayı 39, s.53-68

⁷⁹ Tuğçe Isayev, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğu, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2018 – Cilt: 7 – Sayı: 1, s.25

⁸⁰ Süreyya Yiğit ve Gökhan Gülbiten, “Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5 No 2, 2017, s. 19

⁸¹ İlhan Aras, “Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü”, *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, 51/2017-1, s.103-104

⁸² Rexane Dehdashti-Rasmussen, The Conflict over Nagorno-Karabakh: Causes, the Status of Negotiations, and Prospects, <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/06/Rasmussen-en.pdf>, s.198

2007 senesinde Minsk Grubu'nun girişimiyle Azerbaycan ve Ermenistan Madrid Kriterleri üzerinde mutabakata varmıştır. Bu bildirme çözüm için büyük önem taşımaktadır, bildiriye göre;

1. Dağlık Karabağ'ın çevresinde işgal edilen bölgeler boşaltılacak,
2. Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ın iletişimini sağlayan koridor açılacak,
3. Bütün göçmenler topraklarına dönecek,
4. Barış gücünün işlevini yerine getirecek uluslararası güvence sağlanacak,
5. Dağlık Karabağ Ermenilerine gerekli güvence verilerek kendilerini idare etme hakları tanınacak,
6. Dağlık Karabağ'ın hukuki statüsünün belirlenmesi için inisiyatif kullanılacaktır.⁸³

Yine bu dönemde, Karabağ sorununun çözümüne yönelik çabaların bir devamı olarak konunun Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna getirilmesi sonucunda, 14 Mart 2008'de, Ermeni güçlerinin çatışmalarda ele geçirdiği Azeri topraklarından çekilmesi yönünde çağrı yapan bir karar Genel Kurulda yedi oya karşı, 39 oyla kabul edilmiştir. Karara muhalif yedi oydan üçü Minsk Grubu eş başkanları olan Rusya, ABD ve Fransa'dır. Azerbaycan, Minsk grubunun tarafsızlığı ve çözüm konusundaki samimiyeti ile ilgili olumsuz değerlendirmelerini doğrulayan bu gelişme nedeniyle, sorunun çözüm sürecine tarafsız olduğunu düşündüğü diğer uluslararası örgüt ve devletleri de dâhil etmek istemektedir.⁸⁴ Sorunun ancak kendi inisiyatifinde çözümünün mümkün olabileceğini göstermek isteyen Rusya'nın girişimiyle 2008 yılında, Madrid Kriterlerinin uygulanması ve barışın en kısa zamanda sağlanması konularına değinen Moskova Bildirisi ya da diğer ismi ile Meindrof Deklarasyonu imzalanmıştır.⁸⁵

Minsk Grubu başta olmak üzere, uluslararası örgüt ve arabulucu ülkelerin 1992'den bu yana gerçekleştirdiği birçok girişim ve çözüm önerisi bulunmakla birlikte, sürecin kalıcı bir barış ile sonuçlanacak yönde ilerlemesi mümkün olmamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan'daki seçim dönemlerinde kesintiye uğrayan görüşmelerin yanı sıra, sorunu iç siyaset malzemesi yapan iktidarlar ve muhalefet partileri çözüme yönelik girişimleri sonuçsuz bırakacak şekilde davranmışlar, genel olarak da bütün taraflar birbirini suçlayarak, çözüm önerilerine her zaman şüpheyle yaklaşmışlardır. Bugün Dağlık Karabağ hala Ermenistan işgali altındadır. Buna rağmen, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bir araya geldiği toplantılarda kısmi diyalog imkanının oluşması ve her iki tarafın da Karabağ sorununda acilen barışın sağlanması gerektiğini savunması, olumlu bir işarettir. Fakat uluslararası bir yapının çözüm yönünde arabuluculuğu olmaksızın, bütün tarafları tatmin edecek bir uzlaşmaya, ulaşılması, mümkün görülmemektedir. AGİT Minsk Grubunun ABD'li eşbaşkanı James Warlick Washington'da Carnegie Merkezi'nde yaptığı "Dağlık Karabağ: çözüm yolları" konulu sunumunda, herhangi bir barış anlaşmasının altı unsuru temel alması gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁶

⁸³ Ahmet Sapmaz ve Gökhan Sarı, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 8 Sayı: 15, s. 6

⁸⁴ Hatem Cabbarlı, "Dağlık Karabağ Sorununun Çözümünde Son Gelişmeler", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Cilt: V, No: 57, s. 11.

⁸⁵ Elizabeth Fuller, Azerbaijan's Foreign Policy and the Nagorno-Karabakh Conflict, Istituto Affari Internazionali (IAI) Working Papers 13 | 12 – April 2013, s. 5

⁸⁶ Philip Remler, Chained to the Caucasus: Peacemaking in Karabakh 1987–2012, International Peace Institute,

1. Dağlık Karabağ'ın ara statüsü geçici nitelik taşınmalıdır. İleride taraflar belli bir uyum içerisinde ve kendi iradesini hukuki açıdan ifade etmek suretiyle bölgenin nihai hukuki statüsünü belirleme konusunda tam kararlılık göstermelidirler.

2. Bakü tarafından şu anda kontrol edilmeyen eski Dağlık Karabağ özerk vilayetinin hudutları içerisindeki arazilere en azından güvenliği ve öz yönetimi sağlayan geçici statü verilmelidir.

3. Dağlık Karabağ çevresinde işgal edilmiş topraklar Azerbaycan'ın iade edilmeli ve bu bölgeler üzerinde Azerbaycan'ın egemenliği sağlanmalı ve bölgede egemenliğine zarar verecek herhangi yerleşim birimi bulunmamalıdır.

4. Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ı birleştiren bir ulaşım koridoru olmalıdır. Güvenli ulaşımı sağlamak için bunun yeterince geniş olması, fakat tüm Laçın bölgesini kapsamaması gerekir.

5. Kalıcı barış anlaşmasının bütün mülteci ve ülkelerinde yerlerinden edilmiş insanlara yerleşim yerlerine geri dönme hakkını içermesi gerekir.

6. Barış Anlaşması uluslararası güvencelerle garanti altına alınmalı, aynı şekilde barış sağlama faaliyetleri dahil olmak üzere tüm taraflar arasında bir güven ortamı oluşturulmalıdır.

Rusya'nın Medvedev dönemindeki arabuluculuk çabaları 2010 yılında da devam etmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanlarının St. Petersburg'daki Dünya Ekonomik Forumundaki buluşması, bu kapsamdaki gayretlerin bir devamı niteliğindedir. Eşbaşkanlar Obama, Medvedev ve Sarkozy, G8 Zirvesi nedeniyle buldukları Kanada'nın Ontario kentinde yayınladıkları ortak deklarasyonda, başlatılan çabaların bir barış antlaşması ile sonuçlanması ve temel prensipleri kapsayan bir taslak metnin hazırlanması amacıyla her iki tarafa da yardımda bulunulması ve hazırlıkların AGİT'in Kazakistan'ın Almata kentinde yapılacak gayriresmi bakanlar toplantısına yetiştirilmesi için dışişleri bakanlarına talimat verdiklerini belirtmişlerdir.⁸⁷ Aynı yıl Ermenistan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanlarının Almata'daki görüşmelerinden de bir sonuç çıkmamış, taraflar birbirlerini çözüme yanaşmayan tavırları ve ateşkes ihlalleri nedeniyle suçlayarak görüşmeleri sonlandırmışlardır. Medvedev'in iki ülke başkanlarını AGİT'in Astan zirvesinde tekrar bir araya getirmek amacıyla sürdürdüğü baskılar da başarısız olmuş ve başkanların görüşmeleri sağlanamamıştır.⁸⁸ Aynı şekilde, 2011 yılında da AGİT Minsk grubunun Rusya'nın öncülüğünde Tataristan eyaletinin başkenti Kazan'da bir araya getirdikleri Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları, eşbaşkanların yoğun desteğine rağmen uzlaşma çerçevesi konusunda yine anlaşamamışlardır.⁸⁹ AB'nin Karabağ sorununun çözümü yönünde eskisine nazaran daha etkili olduğu 2012, 2013 ve 2014 yıllarında Minsk Grubu'nun çabalarını destekleyen adımlar atılmasında birliğin Azerbaycan temsilcisi Roland Cobia'nın rol oynadığı görülmektedir.⁹⁰ İki taraf arasında 2014 yılında sınırda yaşanan çatışmalar ve 2015

2016, s.113

⁸⁷ Statement by the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries 26 June 2010, <https://www.osce.org/mg/69515>, (Erişim tarihi; 20.01.2019)

⁸⁸ Remler, 109

⁸⁹ Burak Geçgin, Azerbaycan, Ermenistan ve AGİT Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu, Uluslararası politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>, (Erişim tarihi; 17.01.2019)

⁹⁰ Aras, 106

yılında Karabağ'da AB'nin yasal olmadığını ve tanımadığını açıkladığı⁹¹ 2017 başkanlık seçimlerin yapılması sürecinde gösterdiği kararlı tavıra rağmen, AB'nin de uzak bir coğrafya olan Dağlık Karabağ sorununu tek başına inisiyatif olarak çözebilmesi mümkün görünmemektedir. 2016 yaşanan şiddetli çatışmalar AB ve AGİT dahil olmak üzere sorunun çözümünde bir şekilde çaba sarfeden bütün arabulucuların 1994 ateşkesinden beri devam eden çözüm girişimleri yetersiz kalmakta, Dağlık Karabağ, her an yeni çatışmaların yaşanmasının mümkün olduğu bir sorun olarak devam etmektedir.

Sonuç; Soruna Barışçı ve Kalıcı Bir Çözüm Önerisi

Hernekadar mevcut çözümsüzlük durumunun değişmesi çok muhtemel görülmesi de, gerek Gürcistan'da ve Ukrayna'da Rusya'nın müdahaleci ve sert siyaseti, gerekse Türkiye Ermenistan ilişkilerinin gergin seyirde devamı, bölgedeki hassas ve kırılgan durumun da dikkate alınmasını zorunlu hale getirmektedir.⁹² Azerbaycan ve Ermenistan'ın geçmişe nazaran büyük ölçüde silahlandıkları ve muhtemel savaş koşullarına yönelik ordularını donatıp eğittikleri değerlendirildiğinde, bölgede ortaya çıkacak bir savaşın önceki çatışmalara göre daha tehlikeli olacağı ve büyük zararlar doğuracağı kesindir.⁹³ Özellikle Azerbaycan tarafından yapılan açıklamalar incelendiğinde ve ülke ekonomisindeki gelişmeye paralel gerçekleşen silahlanmadaki artış düşünüldüğünde, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin, Dağlık Karabağ'ı tekrar kazanmak ve Ermenistan'la savaşmak için hazırlık yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak uluslararası ortamın ve bölgesel siyasi koşulların Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarmasını sağlayacak bir askeri harekâta uygun olmadığı değerlendirilmektedir. Yine de bu gelişmeler ve bölgede bir çatışma olasılığı, hezamankinden daha fazla ciddiye alınmalıdır.

Mayıs 1994 yılında Rusya'nın arabuluculuğuyla yapılan ateşkestten sonra pek çok barış planı devreye girmiş, ancak bunların bazıları Azerbaycan, bazıları Ermenistan bazıları da, de facto Dağlık Karabağ Ermeni yönetimi tarafından reddedilmiştir. Aşağıdaki çözüm önerisi, bütün geçmiş çözüm planları incelendikten ve muhtemel senaryolar değerlendirildikten sonra, tarafların üzerinde en fazla mutabık kaldığı hususlardan başlanmak suretiyle, soruna yeniden barışçı bir çözüm bulunabileceği düşünülerek hazırlanmıştır.

Öncelikle anlaşmazlığın çözümünde bugüne kadar uzlaşamayan Dağlık Karabağ'ın statüsünün ne olacağı konusunu ileri bir tarihe bırakarak, statükonun mevcut haliyle muhafaza edilmesi, diğer anlaşmazlık konularının birer birer ele alınması ve çözüm sağlandıkça bir adım daha atılması yöntemi izlenmek suretiyle, aşağıdaki çözüm planının uygulanabileceği değerlendirilmektedir.

1. Görüşmelerin kimler arasında yapılacağı konusu öncelikle çözülmesi gereken bir sorundur. Bir hal tarzı olarak, toplantıların başlangıçta iki ayrı formatta yapılması mümkün görülmektedir.

a. Birinci grup; Azerbaycan-Ermenistan ve Minsk Grubu eşbaşkanları ve BM Özel Temsilcisi,

b. İkinci Grup; Dağlık Karabağ Ermenileri (mevcut de facto yönetim)- Dağlık Karabağ Azerileri ve Minsk Grubu eşbaşkanları ve BM Özel Temsilcisi.

⁹¹EU Statement on the "Presidential Election" in Nagorno-Karabakh, 27.07.2017, https://cdn3-eeas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/UIaTxDOiAKIz5L8ZAY-UxZBNMBsPE2RDszhFTqtmpto/mtime:1501164384/sites/eeas/files/pc_1155_eu_on_elections_nagorno_karabakh.pdf, (Erişim; 02.12.2018)

⁹² Namig Abbasov, "Minsk Group Mediation Process: Explaining the Failure of Peace Talks", Journal of Caspian Affairs, Vol.1, No.2, (Summer, 2015), s. 72

⁹³ Sapmaz, 15

Bu aşamada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin bir karar alarak, başlayan görüşmelere destek vermesi ve bunu gösterecek bir adım olarak, Minsk Grubunun dışında, sorunun çözümüne katkıda bulunarak tikanıklıkları aşacak bir özel temsilci görevlendirmesi gereklidir.

2. İlk adım olarak, bütün tarafların ateşkese uymaları konusunda güvence vermeleri sağlanacaktır. Ateşkesin devamı ve müteakiben her aşamada güvenliğin sağlanması amacıyla bölgede görev yapacak AGİT ve Avrupa Birliği Barış Gücü (ABBG) Birliklerinin statüsünü belirleyecek SOFA (Status of Forces Agreement) anlaşması her iki gruba dahil ülkeler tarafından imzalanacaktır.

3. Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan'a ait 7 bölgeden beşi, üç ay içerisinde askerden arındırılacak ve silahsızlandırılacak, Kelbecer ve Laçın bölgeleri daha sonra boşaltılacaktır. Bu maksatla önce mevcut temas hattında oluşturulacak tampon bölge, ABBG ve AGİT denetimine girecektir. Daha sonra mutabık kalınacak bir takvim dahilinde beş bölgedeki Ermeni birlikleri ayrılacak, tampon bölgeler en son kaldırılacak, boşaltılan bölgelere AGİT gözlemcileri ve Avrupa Birliği Barış Gücü (ABBG) Birlikleri gözetim ve güvencesinde, yerlerinden edilen Azeriler ve Ermeniler geri dönecektir.

4. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasını takiben, iki grubun da mutabık kalması durumunda, diğer aşamaya geçilebilecektir. Yeni aşamada, önce Kelbecer bölgesindeki tampon bölgeler kaldırılacak, bölge Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından boşaltılacak, OSCE ve ABBG güvenlik ve barışı sağlayacak, yerlerinden edilen Azeriler ve Ermeniler bölgeye geri dönecektir.

5. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasını takiben, iki tarafın da mutabık kalması durumunda, diğer aşamaya geçilebilecektir. Yeni aşamada, önce Laçın koridoru kararlaştırılacak bir genişlikte silahsızlandırılarak güvenli bölge ilan edilecek, AGİT ve ABBG bu bölgeye yerleşecek, sonra Dağlık Karabağ ve Laçın'deki Ermeni silahlı kuvvetleri bölgelerini terkederek Ermenistan'a intikal edecek, AGİT ve ABBG bu süreçte bölge genelinde güvenlik ve barışı sağlayacak, yerlerinden edilen Azeriler ve Ermeniler bu aşamalar tamamlandıktan sonra Laçın'e geri dönecektir. Laçın Koridoru güvenli bölge olarak AGİT ve ABBG denetiminde asker ve silahtan arındırılmış olarak kalmaya devam edecektir.

6. Dağlık Karabağ ve boşaltılan Azerbaycan'a ait bölgelerdeki Ermenilerin güvenliği her aşamada ayrı ayrı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarıyla güvence altına alınacaktır.

7. Dağlık Karabağ'ın statüsü için bir referandum yapılması, yapılacak referandumun ayrıntıları ve Dağlık Karabağ ordusunun geleceği ile ağır silahlarının OSCE ve ABBG gözetiminde teslim edilmesi konularında, görüşmelerin ikinci ayağı ileri bir tarihte ve yukarıda belirlenen safhalar başarı ile geçildikten sonra başlatılacaktır.

8. Dağlık Karabağ'ın statüsü ile ilgili görüşmelere geçilmeden önce ayrıca;

a. Dağlık Karabağ'ın ekonomik ve sosyal sorunlarını ele alarak, bir program dahilinde çözümünü sağlayacak şekilde, donör ülkeler belirlenecektir,

b. Aghdam-Laçın-Goris-Nahcivan karayolunun güvenli yol olarak AGİT ve ABBG denetiminde açılıp, genişletilip kullanılmaya başlanması sağlanacaktır,

c. Bölgedeki İran-Rusya bağlantısını sağlayan ve Nahcivan'dan geçen demiryolu yeniden ulaşıma açılacaktır.

d. Dağlık Karabağ'da iki toplumlu bir yönetimin mümkün olmasını sağlayacak şekilde, toplumların ayrı ayrı bölgelerde yerleşmeleri de dahil bütün olasılıkların değerlendirildiği, gerekli planlamaların yapıldığı Minsk grubu altında bir komisyon oluşturulacaktır.

e. Dağlık Karabağ'da ve bölgedeki ülkeler arasında bulunan bütün gümrüklerin açılarak, ticaretin başlaması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır, bu maksatla Minsk grubu altında bir komisyon kurulacaktır.

f. Dağlık Karabağ'lı Azerilerin güvenlik içerisinde geri dönmeleri için OSCE ve ABBG planları hazırlanacaktır,

g. Dağlık Karabağ halkının serbest dolaşımı sağlayacak şekilde uluslararası geçerli belge OSCE tarafından tanzim edilecektir,

h. De facto Dağlık Karabağ Ermeni yönetiminin tek başına muhatap alınmaması için, Ermeni ve Azerilerden oluşan ortak geçici bir yönetim OSCE ve Minsk Grubu tarafından belirlenerek, uluslararası güvence altında yapılacak seçim takvimi hazırlanacaktır. Bu maksatla, Minsk grubu altında bir komisyon teşkil edilecektir.

i. Dağlık Karabağ'ın seçilmiş yönetimi, Ermenistan ve Azerbaycan dışında, AGİT, Türkiye, İran, Gürcistan ve Minsk Grubu ülkelerinin de garantör olarak yer alacağı geniş kapsamlı bir bölgesel Barış Antlaşması'nın hazırlıkları başlatılacaktır. Bu maksatla geniş katılımlı ve BM Özel Temsilcisinin başkanlığında çalışmalarını yürütecek ayrı bir çalışma grubu kurulacaktır.

Belirtilen bu konularda Birleşmiş Milletler'in aktif olarak rol alması önemli ve gereklidir. Süreç devam ederken yapılması önerilen ve yukarıda sayılan hazırlıklar, Dağlık Karabağ'ın statüsü ile ilgili görüşmelere geçildiğinde, çözüme destek sağlayacak, zaman kazandıracak ve esas bilgi unsuru olarak yapılacak çalışmalara objektiflik katarak ışık tutacaktır. Özellikle, donör ülkelerin sağlayacağı maddi destek ve ABBG'nün sorunun barışçı yollardan çözümüne sağlayacağı fiziki güvenlik desteği, bu bağlamda ayrıca çok önemlidir.

ULUSAL GÜVENLİĞİN İKTİSADİ BOYUTU:

TİCARET SAVAŞLARI-DEVLETLERİN FİNANSAL

SİYASETİ

ECONOMIC DIMENSION OF NATIONAL SECURITY:

TRADE WARS-FINANCIAL STATECRAFT

Doç.Dr.Alper KARAVARDAR⁹⁴

ÖZET

Ekonomik güvenlik ulusal güvenliğin ayrılmaz bir bileşenidir. Devletin finansal siyasetleri olarak özetlenebilecek devletlerin finansal kapasitelerini hedef ülkeler üzerinde nüfuza dönüştürülme gayretleri özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından dikkate alınması gereken bir konudur. Türkiye'nin 2018 yılı yazında yaşadığı kur volatilitesi bunun tipik bir örneğidir. Ülkeler arasındaki ekonomik bağlılığın önemi ve boyutları dikkate alındığında hedef ülkenin politik davranışının ekonomik yaptırımlar, gümrük tarifeleri veya döviz kurları gibi araçlarla manipüle edilmesi olası askeri seçenekler ile karşılaştırıldığında çok daha avantajlı birer politik argümandır. Bu çalışmanın temel amacı ulusal güvenliğin belki de en önemli boyutunu oluşturan ekonomik güvenliğin irdelenmesidir. Modern bir müdahale yöntemi olarak finansal kapasitenin kullanımı iki boyutlu bir değerlendirmedir. Saldırgan ülke açısından bakıldığında finansal küreselleşme maliyet etkin bir silahtır. Gelişmekte olan hedef ülkeler açısından bakıldığında finansal baskıya karşı savunma seçeneklerinin iyi tespit edilmesi hayati önemdedir. Çalışmada devletlerin finansal siyasetleri kavramının teorik çerçevesi çizilerek Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirici, caydırıcılık yeteneklerini güçlendirici iktisadi seçenekleri tartışılarak, tarihsel süreç ve ilgili akademik literatür incelenerek politika yapıcılara, karar vericilere öneriler sunulmaya çalışılmıştır. Parasal gücün siyasi hedeflere ulaşmadaki etkinliğinin sosyal maliyetlerle bir arada değerlendirilmesi kırılğan beşli olarak tarif edilen ve içinde Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler açısından çok daha önemlidir. Bu çalışmada ulusal finansal kapasitenin hedef ülkelerin ekonomik büyümelerine etkisi ile finansal saldırılan yarattıkları sosyolojik tahrifata dikkate çekilerek, ekonominin politik bir silah olarak nasıl dikkate alınması gerektiği üzerinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devletlerin finansal siyasetleri, gelişmekte olan ekonomiler, ulusal güvenlik, kur savaşları, ticaret savaşları

⁹⁴ Giresun Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Başkanı /Associate Professor,Giresun University, Chairman of the Department of Eurasian Studies

ABSTRACT

Economic security is an integral part of national security. Financial statecraft that can be summarized as using of financial capacities of countries on the target countries for the create an influence which is a matter of particular importance for developing countries. Turkey's currency volatility experienced in the summer of 2018 is a typical example of this. Considering the importance and dimensions of economic commitment between countries, replacement the political behavior of the target country by such tolls are economic sanctions, tariffs or exchange rates, is much more advantageous political argument compared to the military options. The main purpose of this study is to examine the economic security which is perhaps the most important dimension of national security. The use of financial capacity as a modern intervention method is a two-dimensional assessment. From the perspective of the aggressive country, financial globalization is a cost effective weapon. From the perspective of the developing countries, it is vital matter to determine the defense options against financial pressure. In this study, by evaluating the theoretical framework of the financial statecraft reinforcing economic independence and deterrence capabilities of emerging countries' economic options are discussed such as Turkey, historical process and related academic literature were reviewed and tried to make recommendations to policy makers and decision makers evaluating the effectiveness of monetary power in achieving political goals together with social costs is much important matter for fragile five which Turkey was also in. In this study, considering the impact of the national financial capacity on the economic growth of the target countries, considering the sociological distortions created by financial attacks, it was discussed how the economy should be taken into account as a political weapon.

Key Words: Financial statecraft, emerging economies, national security, currency wars, trade wars

1.Giriş

Devletlerin finansal siyasetleri '*financial/economic statecraft*', ulusların politik hedeflere uygun olarak yatırım, borç veya döviz kurları vasıtasıyla iktisadi argümanları bazen savunma ekseriyetle de saldırgan nitelikli sistemli kullanımudur. Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan tek kutuplu dünya düzeninin ilerleyen yıllarda çok kutuplu bölgesel bir nitelik kazanması hegomonik devletler tarafından küresel finansal vasıtaların daha yoğun kullanımını bir diğer ifade ile gelişmekte olan ülkeler üzerindeki finansal baskının artmasına neden olmuştur. Armijo ve Katada (2015:43) hedef ülkenin davranışlarını biçimlendirmeye yönelik olarak, dış politik hedeflere ulaşma amacıyla, devletlerin kullandıkları finansal kapasite olarak tanımladıkları bu kavram maddi kabiliyetlerin küresel bir nüfuza dönüştürme gücü olmasını temsil etmektedir. Armijo ve Katada (2015:44-45) 1990-2007 döneminde ülkelerin güçlerini ulusların savaşların sürdürme kapasiteleri, ekonomik güç, diplomatik etki vb. vekil değişkenler ölçen Ulusal Yetenekler Karma İndeksi (Composite Index of National Capabilities-CINC) ve Çağdaş Yetenek Dizini (Contemporary Capabilities Index-CCI)işaret ederek G7 ülkeleri olan ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya'nın bağıl maddi kapasitelerinin CINC indeksine göre % 29.8.6'dan % 27.7'ye CCI indeksine göre %

47.3'den % 36.3'e düştüğüne buna mukabil Brezilya, Hindistan ve Çin'in söz konusu kapasitelerinin CINC indeksine göre % 17.5'den % 29.7'ye CCI indeksine göre % 10.4'den % 22.2'e yükseldiğine işaret ederek, güç geçişi yaşandığını belirtmektedirler. Her ne kadar her iki indekste Nye'nin (1990:2004:2008) dikkat çektiği üzere stabil dış politikalar, yerel değerler ve politikalar, yüksek kültür, itibar, kültürel etki ile şekillenen çekici güç olarak tanımlanabilecek yumuşak gücün yeri olmamakla birlikte önemli birer göstergedir. 2016 yılının sonu küresel iktisadi dengeler açısından oldukça önemli birkaç hadisenin vuku bulması bakımından önemlidir. Kıta Avrupası açısından bakıldığında Brexit yani Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılması yarattığı iktisadi ve politik sonuçlar dikkate alındığında üzerinde durulması gereken bir meseledir. AB'nin başlangıç hali olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1957 yılında kurulmasından 16 yıl sonra birliğe 1973 yılında katılan Birleşik Krallık, üyelik sonrası dönemde, AB üyesi olmayan İngilizce konuşulan ülkelere kıyasen kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılasını iki katına çıkarmıştır. 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum öncesi yükselen ekonomik belirsizliğe bağlı olarak finansal piyasaların verdikleri tepkiler yatırımlara zarar vererek, ekonomik büyümeyi zayıflatmıştır (Kierzenkowski, 2016:6). Birleşik Krallıkın AB'den ayrılmasına karar vermesi sonrasında İngiliz sterlinin, 1985-2016 yılları arasında Amerikan doları karşısında yüzde % 15 değer kaybetmiş⁹⁵, sterlin'in değerini Birleşik Krallıkın ticaret ortaklarının para birimlerinden oluşan bir kur sepetine karşı ölçen efektif kur endeksi, 2016 yılının sonunda 168 yılın en düşük seviyesine inmiştir.⁹⁶ Arnorsson ve Zoega (2016) Brexit taraftarlarının ulusal özerklik ve göçmenlik argümanlarına odaklandıklarını belirtmişlerdir. 1993 yılında imzalanan Maastricht anlaşmasının mal-hizmetlerin serbest ticari esaslı ortak pazara erişimi, ortak işgücü piyasası anlayışı AB üyesi ülkelerdeki işletmelerin düşük maliyetlerle çalışabilmesini temin etmeyi amaçlayan bir hukuki çerçeve olarak göreceli olarak küçük ülkelerin büyük pazarlara kolayca girebilmesini ve büyük ülkelerin, büyüklük esaslı faydalarını azaltmıştır (Alesina ve Wacziarg, 1998; Alesina vd., 2000). Göç alan bir ülke açısından artan göçün nüfus heterojenliğini artırdığı açık olmakla birlikte Birleşik Krallıkın AB'ye üye olmakla birlikte siyasi bağımsızlıktan vazgeçmediği de hatırlandığında üyelikten ayrılmayı savunan kesimlerin diğer bölgelere kıyasen daha fazla göç alan bölge sakinleri tarafından daha yoğun bir biçimde desteklendiği söylene bilinir. İngiltere'nin kuzeydoğusunda yer alan Galler bölgesinin AB'ye yapılan mal ihracatının en büyük kısmına sahip olduğu ve İngiltere'nin doğusunda yer alan Kuzey İrlanda'nın AB'den gelen mal ithalatında en büyük paya sahip olduğu hatırlandığında Brexit'e destek veren ve destek vermeyen bölgeler arasındaki farklılaşma daha iyi anlaşılabilir (Ward 2018). Deutsche Bank verilerine göre 2008 küresel krizinin BK'ta sebep olduğu iktisadi durgunluktan kurtulma süreci içinde AB üyesi ülkelere gelen göçün, büyümenin yarısından fazlasını yarattığı görülmektedir (Anorsson, Zoega, 2016:6-7). Alesina vd. (2000) ekonomik entegrasyonun göreceli olarak küçük ve homojen politik yargı alanlarına sahip, kültürel/etnik grupların büyük pazarlara erişimleri ile ekonomik yararlar temin ettiklerini belirtmişlerdir. 20 Ocak 2017'de ABD'de Başkanlık görevini Barack Obama'dan alan Donald Trump, 1980'de Başkan olan bir diğer cumhuriyetçi politikacı olan Ronald Reagan'ın kullandığı "Amerika'yı Yeniden Yüceltmek" sloganı ile sembolize ettiği "ötekiler" anlayışının hem Amerika'nın hem de küresel ekonominin dinamiklerini etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Çin'in ABD ile olan ticaretini muhafaza edebilmesi adıyla Yuan'ı (Renminbi) değerini düşürmesi Trump'ın ticari eşitliği bozmaya yönelik bir adım olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Çin'in 1999-2017 dönemi ekonomik büyüme rakamlarına bakıldığında (2014 yılında % 7,3, 2015 yılında 6,9, 2016 yılında 6,7, 2017 yılında 6,6) 2007 yılına kadar sürekli artan büyüme rakamlarının 2007 sonrasında büyüme rakamlarının azalış trendine girdiği görülmektedir. Giderek artan yaşlı nüfusu, azalan işgücü sayısı ve artan borç düzeyi 2017 yılında tahminen 3 trilyon dolar döviz rezervine rağmen Çin'in kredi notunun 1998 yılından bu yana gelinen süreçte ilk kez düşmesine neden olmuştur. Çin'in ihracatının

⁹⁵ <https://khosann.com/brexit-ingiltere-abden-ayrildi/>

⁹⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37643396>

yarısından fazla bir kısmının ülkede üretim yapan yabancı sermayeli şirketler tarafından yapılmakta olup 2017 yılında Çin 422,5 milyar dolar dış ticaret fazlası vererek küresel bazda birinci ithalatçı (aynı zamanda ikinci ithalatçı) ekonomidir. ABD Çin'e en çok ürün ihraç eden ülkelerden biri olmakla birlikte (Güney Kore, Japonya gibi) Çin'in ABD olan ticaretindeki lehte fazlalığı 2017 yılında 275,81 milyar dolara çıkararak tarihi bir rekor kırmıştır. 2016 yılı dış ticaret istatistiklerine göre ABD % 18,3 ile (578,2 milyar dolar) Çin'in en çok ihracat yaptığı ülke durumundadır. Aynı dönemde Çin'in toplam ithalatı içinde ABD'nin payı % 8,5'ta kalmıştır.⁹⁷ Mart 2018'de Başkan Trump'ın "*ticaret savaşları iyidir*" açıklamasını takip eden süreçte Çin'den ithal edilen çelik ve alüminyum ithalatlarına sırasıyla % 35 ve % 10 ek gümrük vergisi uygulamasının Çin maliyetinin 34 milyar dolar olması (bu rakam daha sonra 60 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir⁹⁸) 15 trilyon dolarlık Çin ekonomisi göreceli olarak küçük bir etki yaratsa da Trump'ın bu rakamın ileride alınabilecek benzer vergi artışları ile 500 milyar dolara çıkartılabileceğini söylemesi ekonomi çevrelerinde bir ticaret savaşının başladığı yorumlarına sebep olmuştur. Başkan Trump'ın ABD'nin Çin ile yaptığı ticaret sonucunda ABD aleyhine oluşan 347 milyar dolarlık dış ticaret açığının (2016 verilerine göre Çin'in ABD'ye olan ihracatı 462,6 milyar dolar, ABD'den ithalatı ise 115,6 milyar dolardır) kapatılması gerektiğine olan "*aptalca bir ticaret*" nitelemesinin etkisinin büyük olduğu açıktır. ABD ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık içeren bu ticari ilişkinin nedenlerinden ziyade yaratacağı sonuçların tartışılması faydalı olacaktır. ABD ve Çin'in ticaret ilişkisinde ABD'nin teknolojik üstünlüğü kaynaklı rekabet avantajlarının Çin'in "Çin Malı 2025" gibi projelerle sonlandırılmaya çalışılması, misilleme olarak Çin'in 128 ürüne % 25'e varan 3 milyar dolarlık ek gümrük vergileri (taze meyve, kuru yemiş, şarap vb. 120 ürüne 1 milyar dolar, domuz ürünleri ve alüminyum kaynaklı 8 ürüne 2 milyar dolar⁹⁹) getirmesi sebep-sonuç ilişkisi açısından dikkate alınması gereken hususlardır.¹⁰⁰¹⁰¹ Artan gümrük vergileri sonrasında nihai tüketiciler açısından mal fiyatlarının önemli ölçüde artması, üretim merkezlerinin coğrafi konumlarının yerinin değiştirilmesi gibi birçok sonucu olan bu tür sertleşmelerin küresel boyutta bir ekonomik etkileşim yaratacağı ve nihayetinde kimin daha fazla kaybedeceğini sorusunu gündeme getirmiştir. Başkan Trump'ın Çin'den ithal edilecek ürünlere ek gümrük vergileri uygulaması sonrasında ABD'de Dow Jones endeksi % 2,9 değer kaybederken Çin'de Şanghay birleşik endeksi % 3,4, değer kaybetmiştir. Bu kararın etkileri ise bununla sınırlı kalmamıştır. Çin'in bir diğer önemli ticaret ortağı olan Japonya'nın Nikkei indeksi karar ile % 4,5 değer kaybederken Hon Kong Seng indeksi % 2,5, Almanya'da Dax endeksi % 1,5 ve İngiltere FSTE endeksi % 0,8 değer kaybetmiştir.¹⁰² Beyaz Saray Başdanışmanı ve Şef Politika Stratejisti Steve Bannon ABD ile Çin'in hâlihazırda, gelecek 30 yıllık süreçte kazananın belli olacağı bir savaşın içinde olduklarını belirtmesi¹⁰³ küresel düzeyde siyasi belirsizlik kökenli kırılğan görünümün yükselmesinin gelişmekte olan ülke ekonomilerini değerlenen ABD doları karşısında zor durumda bırakması, 2008 kriz sonrasında toparlanma devresinde bulunan ABD ekonomisinin ABD merkez bankası FED'in kademli faiz artırımlarıyla desteklenmesi gibi başka değişkenler ile bir arada dikkate alındığında savaşın sınırlarının Çin ile sınırlı kalmayacağını ortaya çıkarmaktadır.

⁹⁷ https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/cin/ticari-profil?home_critere_pays=11#classification_by_country

⁹⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43513637>

⁹⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43513637>

¹⁰⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44167550>

¹⁰¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43614766>

¹⁰² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43513637>

¹⁰³ <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2040867-trump-in-danismani-abd-cin-ile-ekonomik-savasta>

2.Ulusal güvenlik ve iktisadi durum ilişkisi

Uluslararası politik ekonominin uluslararası ilişkilerin bir alt dalı haline gelmesi her ne kadar yetmişli yıllarda gündeme gelse de güvenlik ikilemi, güç dengesi gibi kavramlar dikkate alındığında esasen çok daha eskilere dayanan araştırma sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik etkileşimin politik ve güvenlik esaslı olarak ele alınması ekseriyetle ekonomik hedeflerin teminini amaçlayan güvenlik stratejilerinin irdelenmesi uluslararası ekonomi politiğinin önemini vurgulaması bakımından önemlidir. Ülkeler arasındaki karşılıklı ekonomik bağıllık ile ulusal güvenlik arasındaki ilişkinin keşfi kendisini ilk olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile askeri saldırganlık eylemlerinin ekonomik yaptırımlarla sınırlandırılabilmesi varsayımı ile kendini göstermiştir. 1935 İtalya'nın Etyopya'yı işgali, İkinci Dünya Savaşı, ABD'nin Küba'ya yaptırım uygulaması, Kıbrıs ambargosu, Arap-İsrail savaşları sonrası Arap petrol ambargosu ve daha pek çok hadise ekonomik yaptırımların politik anlaşmazlığın parçası olan hedef ülkenin politik davranışının ekonomik yaptırımlarla değiştirilemeyeceği ve küresel ekonomide bozulmalara neden olabileceği eleştirilerine neden olmuştur. Baldwin (1985) ile Hufbauer vd. (1985) ekonomik siyasetin maliyet ve faydalarının mukayesini yaparak ekonomik yaptırımların başarılı olamayacağını (1900-1985 döneminde gerçekleşen 114 vakada % 40'nda kısmi başarı olduğuna işaret ederek) vurgulamışlardır. Pape (1997) dış politik hedeflere ulaşmada ekonomik yaptırımların işe yaramadığını daha kötümser bir şekilde belirterek ekonomik yaptırımlar kavramını politik hedefler olarak adlandırarak ekonomik hedefleri dışlamıştır. Baldwin ve Pape (1998) Pape'in çalışmasına atfen ekonomik yaptırımların ortak bir tanımının olmadığını, bir ülkenin ekonomik politikalarının değiştirilmesi gibi politik hedefler ile siyasi hedefler arasında ayırım yapmada gereken kriterleri ortaya koymada yetersiz kaldığını bu durumun sonucunda yaptırımların birer dış politika aracı olarak faydaları konusundaki değerlendirmeleri etkilediğini belirtmişlerdir. Pope'un (1987) Galtung'dan (1967) alıntılıdığı "*ekonomik yaptırımlar teorisinin nedensel mantığı*" teorisi ABD tarafından yapılacak olası bir ekonomik yaptırımın diğer ülkelerden desteklenmesi olasılığı, devletlerin gerektiğinde ulusal hedeflere ulaşmak için yüksek maliyetlere katlanmak istemeleri, giderek artan çok uluslu işbiliğinin hedef devletin maruz kaldığı ekonomik yaptırımların etkinliğini zayıflatması vb. nedenlerden ötürü ilerleyen zaman içinde eleştiriye uğrasa da ekonomik yaptırımların etkinliği üzerindeki tartışmalara son vermiş değildir. Pope'un (1987:95) ekonomik yaptırım stratejisinin bir başka ülkenin davranışını, bir ülkenin askeri güce başvurmadan değiştirebileceği düşüncesi, askeri güç ile ekonomik yaptırımların mukayeseli faydası ile değerlendirmiştir. Bu bağlamda, İran'ın nükleer silah üretme gayretlerinin ABD ve İsrail tarafından nükleer güç ile durdurulması fikrinin temelinde nükleer silahların etkinlik eksikliğinden ziyade ekonomik yaptırımlara göre aşırı maliyetli oluşu Pope'un güç kullanımı yerine ekonomik yaptırımların olası faydalarının daha yüksek olduğu düşüncesine örnek verilebilir. Pope'un tümdegelim içeren yorumunun işe yarayıp yaramadığı tartışılmaya devam etmekle birlikte ekonomik yaptırımların nasıl ve hangi koşullar altında yapıldığı üzerinde daha fazla durulması gereken bir meseledir. Blanchard ve Ripsman (2000) belirlenen politik hedefe odaklanılarak ekonomik yaptırımların istenen siyasi neticeye ulaşma yeteneğinin değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir. Sovyetlerin 1980'de Afganistan'ı işgali sonrasında ABD'nin Sovyetlere uyguladığı tahıl ambargosunun Sovyetlerin bölgedeki benzer askeri eylemlerini sınırlandırmanın ötesinde Sovyetlerin bu yolla cezalandırılması ekonomik yaptırımlardaki birincil hedefin ne olduğunun iyi bir biçimde tanımlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin 2018 yılında Suriye'de düzenlediği Zeytin Dalı ve Afrin operasyonlarında Almanya'nın operasyonlarda kullanılan Alman menşeli silahlar ilişkin olarak aldığı ambargonun etkisiz kalması Almanya'nın birincil politik hedefinin, Türkiye'nin askeri eylemlerini durdurmadan ziyade cezalandırma ve Alman iç politik paydaşlarının rahatlatılması olduğunu göstermektedir. Geçmişte devrim sonrasında Küba'da, Saddam

Hüseyin döneminde Irak'ta ve şimdilerde İran'da uygulanan ekonomik yaptırımların, Mastanduno'nun (1999) ifadesi ile '*daha ağır yaptırımlar daha iyidir*' anlayışının bir yansıması olarak, ekonomik acının politik kazanca dönüştürülmeye çalışılması olarak yorumlanabilmesi mümkündür. Aralık 2017'de İran'da yaşanan protesto gösterilerinin yolsuzluk ve işsizlik esaslı hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak görülebilmesi mümkün olup, İran'da muhafazakâr kesime ait bir kısım firmanın batışı nedeniyle mağdur olan kesimin etkili olduğu düşünülen gösterilerde İran'da düşürülemeyen (gençler arasındaki işsizlik %30, toplam işsizlik % 50 civarındadır)¹⁰⁴ işsizlik oranlarının etkili olduğu açıktır. Bir diğer ifade ile uzun süredir İran'a uygulanan ambargoların bir sonucu olarak ABD'nin ve İsrail'in, İran'da arzuladığı politik değişim konusundaki umutlarını güçlendirdiği söylenebilir. Küba örneğinde olduğu üzere, hedef ülkede ekonominin toplum üzerinde yarattığı sosyolojik tahrifatın hedef ülkenin yönetici sınıfı tarafından siyasi baskı ile bastırılma çabalarının orta ve uzun vadede artan hoşnutsuzluk ile toplu infiallere ve netice hedef ülkede siyasi ve toplumsal kaosa neden olacağı beklentisinin, her zaman için geçerli bir genelleme olmadığı söylenebilir. Mastanduno'nun (1999:294) '*bayrak etrafında toplanma*' olarak özetlediği bu durum Saddam Hüseyin dönemi Irak için en azından Irak'ın işgalinin ilk yıllarında etkili olmamıştır. Ekonomik acı ile ekonomik yaptırımların yarattığı politik etki arasındaki etkileşim, ekonomik baskının büyüklüğünün yanı sıra siyasi ve toplumsal koşullar, ekonomik yaptırımların yarattığı insani sonuçlara olan uluslararası duyarlılık gibi bir dizi değişkenin önemine işaret etmektedir. Bruce Jentleson'ın (1997) "*nötron bombası problemi*" olarak tanımladığı gibi yaptırımların sivil ekonomiyi yok ederken rejimin ayakta kalması sorunu, barışçıl bir araç olarak yaptırımların birincil hedefinin hedef ülke toplumu değil hedef ülke rejimi olduğunu vurgulamıştır. Ekonomik baskılar ile ilgili olarak dikkate alınması gereken bir diğer unsu hedef ülke ekonomisinin yapısı ve büyüklüğüdür. Göreceli olarak daha az derinlikli ve az boyutlu, küçük ekonomilerinin olası ekonomik baskılardan daha fazla etkilenmeyeceğini söylenebilmekle beraber daha homojen siyasi yapıya sahip bu tarz ülkelerde politik açıdan daha kuvvetli bir direnç oluşturabileceği dikkate alınmalıdır. Bu genellenmenin vakalara uygulanmasında zaman ve koşulların etkisi olduğu hatırlanmalıdır. Küçük ve savunmasız bir ekonominin içinde bulunduğu politik koşulların analizi hedef ülkenin yaptırımlara olan karşı koyma eylemlerini biçimlendirmektedir. Demokratik işleyişin göreceli olarak daha iyi durumda olan bir ülkedeki iktidarın daha az demokratik bir ülke iktidarına kıyasen toplumsal baskıdan daha az izole olması, bir diğer ifade ile politik entegrasyonun daha kolay parçalanabilir olması, iç politik aktörlerin içinde yer aldıkları koşullar nedeniyle ekonomik yaptırımların hedef ülke toplumu üzerinde yarattığı toplumsal reaksiyonun daha etkili olacağı söylenebilir. Örneğin Türkiye'ye karşı yapılan ekonomik bir baskının Kuzey Kore gibi daha az demokratik bir rejime uygulanan ekonomik baskıya oranla daha hızlı ve daha etkili bir biçimde siyasi iktidar üzerinde baskı yaratacağı açıktır. Ekonomik yaptırımların meydana getirdiği hakim durumdaki bir satıcının oluşturduğu fiyatların piyasada kabul edilmediği yahut ilgili mal ve hizmetlerin talebi karşılaması noktasında yetersiz kaldığı piyasa koşullarında siyasi iktidar elitlerinin kişisel kazanç fırsatlarını arttırabilmesi söz konusu olduğundan siyasi rejim tarafından bir avantaj olarak değerlendirilebilmesi imkanı da vardır. Ekonomik yaptırımlara tabi tutulan hedef ülkenin ekonomik kırılma noktasının analizi bu bağlamda çok boyutluluk ihtiva eden bir değerlendirmedir. Örneğin Küba krizi sonrası ABD'nin Küba'ya uyguladığı ambargolar Sovyetlerin verdiği desteklerle önemli ölçüde etkisizleştirilirken ilerleyen zaman içinde ilaç endüstrisinin Küba'da ABD'ye neredeyse rakip olabilecek düzeye gelmesine neden olmuştur. Ülkeler arasındaki mutlak ekonomik güç farklılığının etkinliğinin dışında dikkate alınması gereken bir diğer husus yaptırımı uygulayan ülkenin müttefiklerinin ve ilgili uluslararası firmaların siyasi ve ekonomik pozisyonlarıdır. ABD'nin Trump yönetimi ile gerilen İran ilişkilerinde ABD'nin yaptırımları karşısında ulusal bazda Avrupa'lı müttefiklerin ABD'ye katılmadıklarını belirtmelerine rağmen başta otomotiv şirketleri olmak üzere bir çok Avrupa'lı firmanın ABD pazarını kaybetmek istememeleri nedeniyle

¹⁰⁴ <https://www.haberturk.com/yazarlar/guntay-simsek-1019/1780449-iranda-ayaklanma-neden-oldu>

daha küçük olan İran pazarından çekilme kararı almaları bu durumun tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Mastanduno (1991) 1980'li yıllarda ABD ile Japonya arasındaki ilişkileri karşılıklı bağıl kazançlar olarak yaklaşıyor ABD'nin % 25'lik ekonomik büyümesi karşısında ABD'nin en önemli ticari ortaklarından biri olan Japonya'nın aynı dönemde % 75 ekonomik büyüme gerçekleştirmesini hatırlatarak hegemonik devletin müttefikleriyle olan ekonomik ilişkilerinde göreceli kazanımları daha güçlü bir şekilde takip etme eğiliminde olduğuna işaret etmiştir. Mastanduno (1991:109-111) 1980'ler öncesinde ABD'nin ekonomik kaygılara daha az duyarlı olduğunu vurgulayarak Japonya'nın iç pazarının gelişmesine izin verdiğini bununla birlikte 1980'li yılların ikinci yarısında politika değişikliğine giderek ekonomik refah esaslı ABD'nin rekabetçi konumunun olumsuz etkileneceği endişeler nedeniyle askeri kaygıların yerini ekonomik kaygıların aldığını vurgulamıştır. Mastanduno (1999:298) bu durumu '*hegemonik bir geçiş*' olarak tanımlarken, Kitchen (2014:84-85) hegemonik geçişin hegemon devletler açısından lider gücün uluslararası düzene olan bağlılığını yansıttığını belirtmiştir. Kitchen (2014:84-85) hegemon devletlerin uluslararası kabul gören uluslararası kabul gören ve meşruiyet kazanmış, uluslararası toplum nezdinde hissiyat nedeniyle başka ülkeleri de güç kullanımlarına dâhil etmeye yahut başka ülkelerin güç kullanımlarını desteklemeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Stedman (1998) 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna Savaşını sona erdiren 1995 Dayton Anlaşması öncesinde, ABD tarafından fiili olarak uygulanan, 1992 tarihli Birleşmişler Güvenlik Konseyi kararı ile hayata geçirilen ekonomik yaptırımların tarafları masaya oturtan esas gerekçe olmamakla birlikte ABD açısından değerli bir argüman olduğunu belirtmiştir. Ekonomik yaptırımların bir dış politika yapısı açısından olası sıcak çatışma ihtimalini düşürücü yumuşatıcı bir etkisi olduğu söylenebilse de yaptırımların politik hedeflerle olan etkileşimin daha iyi anlaşılabilmesi için daha fazla ampirik bulguya ihtiyaç duyulduğu açıktır. Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan finansal küreselleşme ve tek kutuplu dünya anlayışı uluslararası ilişkilerde parasal gücün siyasi hedeflere ulaşmadaki etkinliğini bir diğer ifade ile parasal diplomasinin önemini yeniden düşünülmesine neden olmuştur. Küresel finans sisteminin etkinliğinin artması beraberinde parasal bağlılığı getirerek para birimleri üzerinden devletler arasında gerçekleşen manipülasyonların önemli bir argüman olarak pratiğe dökülmesine neden olmuştur. Parasal iktidar olarak da isimlendirilebilecek bu gücün uluslararası finans sistemine entegre edilmiş, dalgalı döviz kuru rejiminin uygulandığı bir hedef ülke ekonomik yapısı üzerinde aşındırıcı bir etkisi olduğu söylenebilir. Gelişmekte olan ülke piyasalarının çift paralı ekonomiler olduğu hatırlandığında, serbest piyasalarda küresel manada rezerv paralar ile yapılan ekonomik baskılamaların güçlü tsunami etkileri yarattığı görülmektedir. Askeri, politik ve ekonomik gücün bir tezahürü olan rezerv para kavramının işaret ettiği husus parasal manipülasyonların politik manada birçok potansiyelinin bulunmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında bu ülkelerin büyüme için yeterli finans kapitale sahip olmadığı bu nedenle uluslararası piyasalardan fon talebi içinde buldukları ve bunun sonucunda kur-faiz kısılcasına girdikleri, iktisadi bakımdan hücumla maruz kalma, yaralanabilme ihtimallerinin sürekli olarak arttığı görülmektedir. Parasal manipülasyonların hedef ülke ekonomisinde yarattığı volatilenin etkinliğinin ilgili piyasaların tepkisine bağlı olarak değişebileceği söylenebilse de esasen uluslararası alternatif işbirliklerinin tesisinin parasal manipülasyonları önlemede daha etkin olduğu açıktır. Türkiye'nin 2018 yılı haziranında yaşadığı siyasi risk algılamasına dayalı olarak döviz kurlarında yaşanan gel git sonrası Türkiye'nin ulusal para birimi ile ticaret anlayışının bir benzerinin Hindistan ve Rusya arasında hayata geçirilmeye çalışılması, parasal savunmanın güçlendirilme gayretleri olarak okunmalıdır. Parasal kırılmanın politik hedeflere ulaşmada önemli bir araç haline gelmesinin birçok nedeni olmakla birlikte, esasen ülkeler arasındaki temel dinamiğin ulusal refahın artırılması olduğu hatırlandığında, iktisadi açıdan yapılan bir politik değerlendirmenin politika oluşturucular için çok daha anlamlı olduğu görülmektedir. 1991 birinci körfez savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargoların (o tarihe kadar benzeri

görülmeyen düzeyde ve uzun süreli olarak) başta temel gıda maddeleri ve ilaç olmak üzere Irak'ta yarattığı sosyal çalkantının¹⁰⁵ etkilerinin kaldırılması amacıyla Saddam Hüseyin'in İsviçreli para basma makinelerine sahip Irak Merkez Bankası ile sahte dolar üretmek¹⁰⁶¹⁰⁷ bu durumu telafi etme çabalarının yanında, ABD liderliğinde Irak ekonomisinin istikrarsızlaştırılmaya çalışmasının bir ürünü olarak sahte Irak dinarlarının Irak'a sokulması ile ülkedeki enflasyonun şiddetinin artırılması ve rejimin kontrolsüz para bastığı iddialarıyla bu durumun desteklenmesi, istihbarat kurumları vasıtasıyla örtülü operasyonların ekonomik yönünü vurgulaması bakımından çarpıcı bir örnektir. Kirshner (2005:3)CIA'in 'Meseraagh (Arapça'da Çamaşırhane anlamına gelmektedir) Operasyonu' kapsamında Irak'taki kürtlerin rejime karşı desteklenmesi amacıyla Bialystok Polonya ve Pitea İsveç'te sahte dinar bastığına işaret etmiştir. Ekonomik istikrarsızlığın ve parasal kaosu temini amacıyla paranın kullanım alanı sadece sahte para gibi sınırlı değildir. Saddam Hüseyin döneminde Irak Dinarının basımından kullanılan baskı levhalarının İsviçre'den gelmesi nedeniyle İsviçre dinarı olarak adlandırılan paranın Saddam Hüseyin'in kararı ile birinci Körfez Savaşı sonrasında kullanılmayacağına açıklanmasına rağmen ABD'nin hava gücü ile korunmaya alınmış Kuzey Irak'taki bölgesel kürt yönetiminin yeni parayı kabul etmemesi ve lokal bir paraya da sahip olmaması nedeniyle İsviçre dinarının yeni dinara kıyasen başlangıçta daha değerli olması ancak daha sonraları parasal geçişin engellenmesi ile kürt bölgesinin servetinde yüzde 30-40 civarında kayıp yaşanması parasal felaketlerin tipik bir örneği olarak tarihe geçmiştir. Saddam Hüseyin döneminde meydana gelen ulusal para birliğinin sağlanamaması hadisenin kürtlerde ulusal para birimi basma isteği yaratarak bölgede olası, bağımsız bir kürt devletine karşı çıkan Türkiye'nin pratikte siyasi anlamda sıkıştırılması sonucu doğurduğu söylenebilir. Türki Lira'sının o dönemde (1990'da %60.30, 1991'de % 65.90, 1992'de % 70,10)¹⁰⁸ yüksek enflasyon nedeniyle önemli bir alternatif olmasına rağmen kabul görmemesi sonucunda ABD dolarının ön plana çıktığı görülmektedir. Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) verilerine göre 2010 yılında Brezilya Maliye Bakanı'nın ABD'yi Brezilya'nın rekabet gücünü ortadan kaldırmak amacıyla, parasal genişleme yolu ile dünyada kur savaşlarını başlatmakla suçlaması¹⁰⁹ aslında 1971'de Başkan Nixon'un Vietnam savaşının yarattığı mali tahribat nedeniyle ABD'nin Bretton Woods sistemini terk ettiğini (yani doların altına endeksli olmasından vazgeçtiklerini) açıklaması ile (Nixon Şoku) başlayan doların değer kaybetmesi sürecinin bir devamı olarak düşünüldüğünde hem büyüme için dış kaynağa bağımlı gelişmekte olan ülkeler hem de doların rezerv para olması nedeniyle gelişmiş ülkeler için önemli bir maliyet haline geldiğine işaret etmektedir. Wolf (2010) bu problemi üç esas etrafında ele almıştır. Wolf (2010) gelişmiş ülke ekonomilerinin talep eksikliğinden mustarip olduklarını bu nedenle ihracat odaklı bir büyümeyi esas aldıklarını, bu durumun hem ABD gibi ciddi ticaret açıklarını veren ülkeler hem de Almanya ve Japonya gibi ticaret fazlası veren ülkeler için de geçerli olduğunu, arz fazlasının birer göstergesi olan çekirdek enflasyonun ABD ve Euro bölgesinde düşerek % 1'ler seviyesinde oluşunun bir deflasyon işareti olduğunu vurgulamıştır. Negatif enflasyon olarak da özetlenebilecek deflasyonda arz fazlasının yarattığı mal fiyatlarındaki düşmelerin ekonomik durgunluğa neden olması Japonya örneği hatırlandığında daha anlamlı hale gelmektedir. Hannan (2018:4-5) 1980'lerin başında 100 milyar dolardan daha az olan gelişmiş ülkelere net sermaye akışının 2010 yılında 719 milyar dolara çıktığını belirtmiştir. Birleşmiş Milletler'in (2018) 'Dünya Ekonomik Durumu ve Beklentiler 2018' raporuna göre 2018 yılında toplamda gelişmekte olan ülkelere net finansal kaynakların net transferi toplam

¹⁰⁵ <https://www.nytimes.com/1992/05/27/world/fake-money-flood-is-aimed-at-crippling-iraq-s-economy.html>

¹⁰⁶ http://www.kevinmckiernan.com/article_niraq.html

¹⁰⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/saddam-donemine-ait-milyonlarca-dolari-ozel-aracilar-piyasaya-surmeye-basladi-40047672>

¹⁰⁸ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-enflasyon.html>

¹⁰⁹ <https://www.ft.com/content/9fa5bd4a-cb2e-11df-95c0-00144feab49a>

gayri safi yurtiçi hasılanın % 1,3'nü tekabül etmekte olup 405 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Wolf (2010) bu rakamların özel sektörün bu istikamette çalıştığının bir göstergesi olduğunu belirterek gelişmekte olan ülkelerin cari açıklarının bu şekilde finanse edildiğini vurgulamıştır. Wolf (2010) üçüncü olarak giderek artan bu sermaye aktarımının bir neticesi olarak küresel resmi rezervlerin artış gösterdiğini, bunun bir nevi sigorta olarak düşünüldüğünü ancak rezerv parası olmayan ülkeler açısından hem döviz girişine ihtiyacı olan hem de döviz kurlarına müdahale edemeyen ekonomiler haline geldiğini ifade etmiştir. Bu durumun temelinde doların değerinin yükselmesi ve bu durumun ABD'de cari açığını düşürme baskısı yarattığını belirten Wolf ABD'nin yapısal reformlar yerine parasal genişlemeyi tercih etmesinin en büyük sorun olduğunu belirtmiştir. Wolf (2010) bir ekonominin düzelmesini temin ederken onunla ticaret ilişkisi olan bir diğer ekonominin aleyhine işleyen politika olarak tanımlanabilecek '*beggar-my-neighbor policy=komşuyu dilenci haline getirme*' politikasının esasen sıfır toplamlı bir oyun olduğunu belirtmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir gerçektir. 1971'de Başkan Nixon'un maliye bakanı olan John Connally'nin "*doların bizim para birimiziz, fakat sizin probleminiz*" bunun her ne kadar doğru olsa da sınırlı bir ifadedir. Wyatt (2018) ABD Merkez Bankası FED'in izlediği parasal genişlemeden kantitatif sıkılaştırmanın bir sonucu olarak arzın suretiyle doların değer kazandığını ve zaten durma noktasında olan küresel ticaretin daha da yavaşlayarak her ne kadar bu durumun ABD açısından daha küçük bir cari açık yaratsa da güçlü doların yarattığı ABD'ye yönelik sermaye akışının, büyük miktarda dış borçları olan gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli sıkıntılar yaratacağı¹¹⁰ orta ve uzun vadede ABD'nin de bundan olumsuz etkileeneceği açıktır. Mishra ve Rajan (2016) bu bağlamda döviz kurundan kaynaklanan olumsuz etkileşimin etkilerini sınırlandırmak amacıyla uluslararası koordinasyona vurgu yaparak küresel denge için en iyi olanı yapmanın daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre, Çin örneğinde olduğu gibi bir ülkenin agresif bir para politikası ile kendi para birimini düşürmeye çalışmasının sağlayacağı geçici rekabet kazancının bu devalüasyonun getireceği enflasyon ile dengelenecektir. Mishra ve Rajan (2016:2) kısmen yaşanan nüfus kısmen de zayıf toplam talep nedeniyle yavaşlanan üretim, büyük sermaye akışlarının beraberindeki entegre olmuş ve daha açık hale gelmiş dünya, önemli düzeylere ulaşan hükümet ve özel sektör borç stoku ve sürekli düşük enflasyonun söz konusu olduğu günümüzde hükümetlerin üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Jeanne (2018) ülkelerin para birimlerinin değerini düşürerek, ürettiği mallar için rekabet avantajı yaratması '*kur savaşı*' ülkenin ihtiyaç duyduğu sermaye için daha yüksek bir faiz oranı ile borçlanmaya gitmesine neden olurken para biriminin değeri artan ülkenin artan ithalat karşısında gümrük tarifelerini arttırması yolu ile istihdamı ve refahı arttırmaya çalışması '*ticaret savaşı*' küresel açıdan talebi, istihdamı ve dolayısıyla refahı azaltmaktadır.

Tablo 1. Devletlerin Finansal Siyasetlerinin Biçimleri

	Savunma (A Hedef Ülke Açısından Kalkan)	Ülke	Saldırma (B Saldırgan Ülke Açısından Kılıç)
İkili İlişki (A Devleti, Devlet B seçimlerini etkilemeye veya savunma	<i>Finansal/Mali</i>		<i>Finansal/Mali</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • Yabancı yatırımların ulusallaştırılması, • Yabancı borçların yeniden yapılandırılması/temerrüde düşürülmesi, 	doğrudan	<ul style="list-style-type: none"> • Yaptırımlar (hedef ülkenin finansal varlıklarını dondurmak; yeni kredilerin verilmesini

¹¹⁰ <https://www.mitonoptimal.com/news/2018/the-dollar-is-our-currency-but-it-is-your-problem-john-connolly-us-secretary-to-the-treasury-1971/>

ya
çalışır)

- Borçluların karteli

kesmek)

Parasal

- Güçlü bir komşunun parasına karşı savunma stratejileri (sermaye kontrolleri,

- Rüşvet (Hedef ülkenin ticari serbestleşme veya BM oyu gibi politikaları benimsemeye yönelik hedefleri teşvik eden krediler veya yardımlar)

Parasal

- Hedef ülkenin ödemeler dengesini düzeltmesi için döviz kurlarının manipüle edilmesi (yönlendirme gücü)

Sistemik
/

Finansal/Mali

Finansal/Mali

Dizgisel

(A
Devleti,
dünya
pazarları
na veya
küresel
yönetişi
m
rejimleri
ne karşı
etkili
olmayı
veya
bunları
savunma
yı
amaçlar)

- Yabancı sermaye kaynaklarını çeşitlendirmek
- Finansal 'politika alanı' (kamu bankaları, sermaye kontrolleri)
- Çok taraflı bankaları teşvik etmek

- Ev sahibi olunan finansal piyasalarını küresel etki kaynağı olarak desteklenmesi

Parasal

Parasal

- Rezerv biriktirme
- Bölgesel para fonunun desteklenmesi
- Birden fazla rezerv para biriminin desteklenmesi

- Ülkenin para biriminin global bir rezerv veya işlem para birimi olarak desteklenmesi

Her ikisi

Her ikisi

- Küresel finansal ve parasal yönetimde daha büyük sesler aramak

- Devam eden hegemonik ya da orantısız nüfuzla sahip ülkenin, küresel yönetişimin kurumlarını kurması

Kaynak: Armijo ve Katada (2015:47)

Jackson ve Shepotylo (2018) mevcut korumacı, işbirlikçi olmayan ABD ticaret politikalarının refah etkilerini değerlendirerek, yapısal yerçekimi yaklaşımını kullanarak Çin ve AB'nin misilleme senaryolarını inceledikleri çalışmalarında ticaret savaşının ABD üzerindeki etkisinin negatif yönde olacağını, yapılan misillemenin boyutuna göre yüzde 0.25 ila 1.4 oranında gayri safi yurt içi hasılda düşme ile sonuçlanacağını bu nedenle ABD mallarına karşı gümrük vergisi uygulamanın daha baskın bir strateji olduğunu belirtmişlerdir. Baldwin (1985:32-39) devletlerin finansal siyasetleri terimini ekonomik araçlarla devletlerin güvenlik veya dış politik hedeflerine ulaşmak amacıyla mali düzenlemelere başvurması, mali politikalar uygulaması olarak tanımlarken ekonomik diplomasi (*economic diplomacy*), ekonomik kaldıraç (*economic leverage*), ekonomik yaptırımlar (*economic sanctions*), ekonomik savaş (*economic warfare*) ve ekonomik baskı (*economic coercion*) kavramları ile bağlantılı olarak bu terimin üç boyutu olduğunu belirtmiştir. Bunlar; etki teşebbüsünde kullanılan politika aracı türü yani ekonomi, etki teşebbüsünün etki alanı yani diğer uluslararası aktörler ve etki teşebbüsünün kapsamı yani hedef davranışın/hedef ülkedeki amaçlanan davranışın boyutlarıdır (tutumlar, kanaatler, düşünceler, beklentiler, duygular ve/veya eğilimler). Modern bir müdahale yöntemi olarak finansal kapasitenin demokratik gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etki gücünün daha fazla olması beklenir. Cohen (2006) parasal gücünün iki eli olarak tanımladığı '*geciktirme gücü*' (ticari dengesizliği azaltmak amacıyla devam etmekte olan yurtiçi makro ekonomik düzeltmenin maliyetini ertelemek) ve '*saptırma gücü*'ne (bir diğer ticaret ortağına aktarma yoluyla düzeltmenin geçiş maliyetinden kaçınmak) işaret ederek yüksek likiditeye sahip, borçlanma kapasitesi yüksek, çeşitlendirilmiş ekonomilerin daha yüksek geciktirme ve sapma güçlerinin olduğunu dolayısıyla finansal siyasetin etki alanını sınırlandırdıklarını belirtmiştir. Latin Amerika örneği dikkate alındığında bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin yüksek faizli dış borçlandırılarak veya finansal piyasalarının liberalizasyonu yolu ile mali krizlere açık bir hale getirildikleri, küresel konjektöre bağlı olarak dönem dönem göreceli olarak ucuz kredi ile boğularak talep esaslı büyümeye yönlendirildikleri görülmektedir. Hedef ülke konumundaki bu ülkelerin mali kriz dönemlerinde devreye giren Dünya Bankası, IMF vb. kurumların sosyal durumu önemli ölçüde sarsacak taleplerinin bu dönemde artış gösterdiği hatırlandığında saldırgan ülke konumundaki hegemonik uluslar açısından askeri güç kullanımının ikinci derece bir seçenek olduğu görülmektedir. Küba örneğinde olduğu gibi dış borçlar altında ezilen hedef ülkenin borçlarını ödememesi veya kamulaştırma yoluyla bu krizden kurtulmaya çalışması durumunda saldırgan ülkeler 1961 domuzlar körfezi harekâtı gibi örtülü operasyonlara başvurabilmektedir. Askeri seçeneklerin sınırlı hale gelmesi durumunda borçlu durumdaki hedef ülkenin, küresel finans sisteminden izolasyonu gündeme gelmektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi yaşanan krizler ile neoliberal reformlara gitmek zorunda bırakılan hedef ülkelere dayatılan kurtarma reçetelerdeki şartların yarattığı hiper enflasyon ile hedef ülkenin önemli sosyal ve politik maliyetlere katlanması durumunda bırakılması söz konusudur. Darity ve Horn (1988) bu manada ABD, Avrupa ve Japonya'daki büyük finansal kreditorlerin Latin Amerika ülkelerini borçlanmaya teşvik ettiklerini işaret ederken De Coco (1974) saldırgan ülkelerin kambiyo rejimleri, bankacılık politikaları gibi ekonomik düzenlemelerle ekonomik çıkarlarının devamlılığının sağlamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. 1947 yılında Hindistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında (o tarihte bir rupi bir ABD dolarına eşittir), İngiltere'nin ödemeler dengesindeki bozulma nedeniyle Londra tarafından kısmen keyfi olarak rupi/sterlin döviz kurunun Hindistan'daki ekonomiye etkileri hatırlandığında De Coco'nun (1974) düşüncesini teyit eder nitelikte olduğu söylene bilir. Hedef ülkeler açısından bakıldığında savunma seçeneklerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Hufbauer vd. (2009) 1914-2006 yılları arasında uygulanan ekonomik yaptırımları inceledikleri çalışmalarında yaptırımların asgari düzeyde uygulanabilir olması için yaptırımın alıcı durumundaki hedef ülke ile yatırımı uygulayan saldırgan ülke arasında GSMH büyüklük farkının % 1 ila % 10 arasında olması gerektiğini, yaptırımın etkili olabilmesi için en az

hedef ülkenin GSMH'nın % 1'i düzeyinde olmasını gerektiğini belirlemişlerdir. Dünya Bankası'nın verilerine göre 2017 yılında ABD'nin GSYH 19,39 trilyon dolar¹¹¹ iken Türkiye'nin GSYH'sı 851.1 milyar dolar¹¹² olup buna göre 8.51 milyar dolarlık bir yaptırımın Türkiye ekonomisi için önemli bir finansal kriz yarata bileceği söylenebilir. Güney Kore, Brezilya, Hindistan, Çin gibi G20 içerisinde yükselen finansal kapasite ve derinliğe sahip ülkelerin giderek kreditor ülkeler haline gelmesi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik şoklara karşı alternatiflerini arttırmaktadır. Frayssinet (2013) Brezilya'nın sahra altı Afrika ülkelerine yaptığı kredi ve hibeleri buna örnek vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından küresel finans kaynaklı saldırılara dayanıklılığı arttırmak amacıyla döviz rezervlerini arttırıcı mali tedbirler ile iç ve dış sermaye akımlarına yönelik kontrolleri sıkılaştırıcı müdahaleler yapılması, kamu yararı öngörülen sahalara yönelik mali teşvik programlarının uygulanması gibi seçeneklerin var olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Chin (2010) Çin'in yüksek döviz rezervlerini bunun bir teyidi olarak gösterirken Dullien vd. (2013) bölgesel likiditeyi artırma çabalarına vurgu yapmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin oluşturduğu *Latin Amerika Rezerv Fonu (FLAR)*, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın (ASEAN) oluşturduğu *Chiang Mai Girişimi (CMI)*, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın (BRICS) oluşturduğu *Yeni Kalkınma Bankası (NDB)* bölgesel işbirliği arayışlarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. ABD dolarınının rezerv para birimi olmasının ABD'ye sağladığı göreceli üstünlüğün azaltılması amacıyla ülkeler arası ticarete yerel para birimlerinin kullanılması yahut milli para biriminin istikrarlı hale getirilerek bölgesel ticarete yaygın olarak kullanılan bir para birimi haline getirilmesi hedef ülkeler açısından alternatif savunma stratejileri olarak göze çarpmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin son elli yıllık dönem içindeki ilerlemelerine rağmen G7 ülkelerinin küresel ekonomik yönetimde baskın güç oldukları ve hâlihazırda sahip oldukları bu baskın konumun avantajından, kaldırıcı etkisinden yararlandıkları açıktır. Dünyanın en büyük borçlusu durumundaki ABD, dünyanın en büyük alacaklısı olan Japonya, dünyanın en fazla dış ticaret fazlası olan Almanya yumuşak gücün bir kolu olarak ekonomik savaşın kapsam ve niteliğini sürekli bir biçimde başka vasıtalarla destekleyerek biçimlendirmeye çalışmaktadırlar.

3. Sonuç

Günümüzde uluslararası ilişkilerin analizinde ekonomik esaslı değerlendirmeler yapılması politika yapıcılara farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Ülkeler arasındaki meselelerin ekonomik bir perspektiften ele alınması, özellikle Türkiye gibi sürekli artan düzeyli finansal baskıya maruz kalan gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. Ulus devletlerin mevcudiyetlerinin tartışıldığı günümüz dünyasında ekonomi esaslı bir politik okuma çok uluslu şirketlerin dünya siyasetine yön verebilme kapasitelerini gözler önüne serecektir. Neo kapitalizm olarak da adlandırılabilir küreselleşmenin önemli bir bileşeni olan çok uluslu şirketlerin uluslararası finans sistemi içindeki yeri anlaşılmadan devletlerarası ilişkilerin anlaşılabilmesi mümkün değildir. Fortune Global 500 verilerine göre 2017 yılında dünyanın en büyük 500 işletmesinin 30 trilyon dolar gelir, 1.9 trilyon dolar kar elde ettiği, dünya çapında 33 ülkede 67.7 milyon kişiyi istihdam ettiği¹¹³ ve 147 şirketin küresel cironun % 60'sını kontrol ettiği¹¹⁴ hatırlandığında devletlerin finansal siyasetlerinin aslen küresel finans sisteminin dinamiklerinin bir sonucu olduğu

¹¹¹https://www.google.com/search?biw=1094&bih=475&ei=yPOXJW5CtLW5AHe6paIdg&q=abd%27nin+2017+y%C4%B1%C4%B1+gsmh+ne+kadar&oq=abd%27nin+2017+y%C4%B1%C4%B1+gsmh+ne+kadar&gs_l=psy-ab.3...36535.38284..38590...0.0.140.932.0j7.....0....1..gws-wiz.....0i71.EhTOLkWn-To

¹¹²https://www.google.com/search?biw=1094&bih=475&ei=kp0PXJfGIsOlsAHEl6CgAw&q=t%C3%BCrkiye%27nin+2017+y%C4%B1%C4%B1+gsmh+ne+kadar&oq=2017+t%C3%BCrkiyenin+GSMH&gs_l=psy-ab.3.4.0i22i10i30i5j0i8i13i10i30i2.1600.11929..17888...0.0..0.357.3369.0j17j1j2....2..0....1..gws-wiz.....0j0i71j0i131j0i67j0i10j0i22i30.A7FxNQzYpMg

¹¹³ <http://fortune.com/global500/>

¹¹⁴ <https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1314988-dunyayi-yoneten-sirketler/3>

görülmektedir.

KAYNAKÇA

Alesina, Alberto and R. Wacziarg (1998), "Openness, Country Size and Government," *Journal of Public Economics*, 69(3), 305-321.

Alesina, Alberto F. , Enrico Spolaore and Romain Wacziarg (2000), "Economic Integration and Political Disintegration," *American Economic Review*, 9 (5), 1276-1296.

Armijo, L. E., & Katada, S. N. (2015). Theorizing the financial statecraft of emerging powers. *New Political Economy*, 20(1), 42-62.

Baldwin, D.A (1985) *Economic Statecraft*, Princeton: Princeton University Press.

Baldwin, D. A., & Pape, R. A. (1998). Evaluating economic sanctions. *International Security*, 23(2), 189-198.

Bruce W. Jentleson, (1997). "Economic Sanctions and Post-Cold War Conflict Resolution: Challenges for Theory and Policy" (paper prepared for the Committee on International Conflict Resolution, National Academy of Sciences, September 1997), 73

Chin, G.T. (2010), 'Remaking the Architecture: The Emerging Powers, Self-insuring and Regional Insulation', *International Affairs*, 86 (3), pp. 693–715

Cohen, B.J. (2006), 'The Macrofoundations of Monetary Power', in D.M. Andrews (ed.), *International Monetary Power* (Ithaca: Cornell University Press), pp. 31–50.

Darity, W. Jr. and Horn, B.L. (1988), *The Loan Pushers: The Role of Commercial Banks in the International Debt Crisis* (Cambridge, MA: Ballinger).

De Cecco, M. (1974), *The International Gold Standard, 1870–1914: Money and Empire* (Oxford: Oxford University Press).

Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel müdürlüğü, (2017) Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi Dünya ekonomisindeki son gelişmeler Ocak-Mart 2017 bülteni.

Frayssinet, F. (2013), 'Africa in Debt to Brazil: Forgiveness Isn't Always Free', Interpress Service (IPS), September 10. Available from: www.ipsnews.net

Galtung, J. (1967). On the effects of international economic sanctions, with examples from the case of Rhodesia. *World politics*, 19(3), 378-416.

Hannan, S. A. (2018). *Revisiting the Determinants of Capital Flows to Emerging Markets--A Survey of the Evolving Literature*. International Monetary Fund.

Hufbauer G.C. and Schott, J. and Elliott, K.A. (1985) *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*, Washington, D.C.: Institute for International Economics.

Jackson, K., & Shepotylo, O. (2018). Trade Wars: are Good and Easy to Win?. Manuscript

Jean-Marc F. Blanchard and Norrin M. Ripsman, "Asking the Right Question: *When Do Economic Sanctions Work Best?*" *Security Studies* 9, nos. 1/2 (autumn 1999-winter

2000): 219-53.

Jeanne, O. (2018). Currency wars, trade wars and the global demand. JOINT USC FBE AND ECONOMICS DEPTS MACROECONOMICS WORKSHOP

Kirshner, J. (2005). Currency and coercion in the twenty-first century. EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE Robert Schuman Centre for Advanced Studies Transatlantic Programme Series, EUI Working Paper RSCAS No. 2005/13

Kitchen, Nicholas (2014) *Hegemonic transition theory and US foreign policy*. In: Parmar, Inderjeet and Miller, Linda B. and Ledwidge, Mark, (eds.) *Obama and the World New Directions in US Foreign Policy*. Routledge, London, UK. ISBN 9780415715225

Mastanduno, M. (1999). Economic statecraft, interdependence, and national security: agendas for research. *Security Studies*, 9(1-2), 288-316.

Mastanduno, M. (1991). "Do Relative Gains Matter? America's Response to Japanese Industrial Policy," *International Security* 16, no. 1 (summer 1991): 73-113; and more generally, Joseph M. Grieco, *Cooperation Among Nations: America, Europe, and Non-Tariff Harriers to Trade* (Ithaca: Cornell University Press, 1990).

Mishra, P., & Rajan, R. (2016). Rules of the monetary game. *Reserve Bank of India Working Paper Series*, 4.

Nye Jr, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The annals of the American academy of political and social science*, 616(1), 94-109.

Nye, J. S.(1990), *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (New York: Basic Books).

Nye, J. S.(2004), *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (New York: Public Affairs Press).

Pape, R. A. (1997). Why economic sanctions do not work. *International security*, 22(2), 90-136.

Stedman, S. J. (1998). The Former Yugoslavia. *Economic Sanctions and American Diplomacy*, 177-96.

United Nations (2018) *World Economic Situation And Prospects Report*

Ward, Matthew (2018) *Statistics on UK-EU trade*, House of Commons Library Briefing Paper, Number 7851,

Wolf, M. (2010) "Currencies Clash in New Age of Beggar-thy-Neighbor," *Financial Times* September 28.

DOĞU AKDENİZDE EMPERYAL GİRİŞİMLER VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Selçuk DUMAN*

Özet

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleşiminde yer alan Doğu Akdeniz; Tunus-Sicilya hattının doğusu olarak kabul edilir ve Cebeli Tarık Boğazı yolu ile Atlantik Okyanusuna ve diğer kıtalara ulaşma imkanı verirken, Süveyş Kanalı yolu ile Kızıl Deniz'den Hint Okyanusu'na nüfuz etme imkânını beraberinde getirmektedir. Ayrıca Türk Boğazları üzerinden Karadeniz'e ulaşma imkanı da veren Doğu Akdeniz; küresel güç olmak isteyen devletlerin vazgeçilmez hedefleri arasındadır. Bu nedenle tarihin her döneminde dünyada etkili olan küresel güçler bu bölgeyi kontrol etmek için birbirleri ile bitmeyen bir mücadele içerisinde olmuşlardır.

Günümüzde ise Doğu Akdeniz; enerji rezervleri üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Bugün belirlenen rezerv miktarı, 10-15 trilyon metreküp doğalgaz, 2-3 milyar varil petrol olarak ön görülmektedir. Diğer bir ön görüde, dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %40'ı Doğu Akdeniz'de bulunmaktadır.

Bu nedenle başta Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İtalya, İngiltere, Güney Kore, Rusya ve İsrail doğrudan Çin ise dolaylı olarak bölge ile ilgili emperyal girişimler içerisinde bulunmaktadırlar.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de en uzun kıyısı olan ülkelerden birisi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin garantörü olarak kendi kıta sahanlığı içerisinde bulunan alanlara yönelik yapılan emperyal girişimler konusunda tepkisiz kalması beklenemez. Her şeyden önce bir ulusal güvenlik sorunu olan bu konu ile ilgili gerekli girişimleri yapması gerekmektedir.

Bizde bu çalışmamızda; Doğu Akdeniz'e yönelik yapılan emperyal girişimleri, Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzeyde vermiş olduğu tepkileri, risk ve fırsatları değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler; Doğu Akdeniz, Türkiye, Kıta Sahanlığı, Kıbrıs, Riskler

IMPERIAL ATTEMP IN THE EASTERN MEDITERRANEAN AND TURKEY

Abstract

The Eastern Mediterranean is at the junction of Asian, European and African continent; It sits east of Tunisian,-Sicily line, whereby The Strait of Gibraltar provides access to the Atlantic Ocean and other continents and also it is possible to penetrate the Indian Ocean from the Red Sea via the Suez Canal. It also provides access to Black Sea through the Turkish Straits and is indispensable for states wanting to become a global power. For this reason, many a global power have been in a struggle with each other in orderto control this region.

* Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
selcuk.duman58@gmail.com,

Today the Eastern Mediterranean began to be dispute with regards to energy reserves. The reserve amount determined today is estimated to contain between 10-15 trillion cubic meters of natural gas and 2-3 billion barrel of oil. In perspective, approximately 40% of the world's oil and natural gas reserves are located in the Eastern Mediterranean.

Thus, Greece, Southern Cyprus, United States of America, France, Italy, Egypt, Russia and Israel directly as well as China and Jordan are indirectly involved in imperial initiatives related to the region.

One of the longest countries in along the Eastern Mediterranean Coast is Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus, both of which contain guarantor made for areas within its continental shelf. Neither are expected to remain unresponsive in imperial ventures, either. First at all, it's necessary to assess the necessary initiatives related to this issue, which is a national security problem.

This study presents the imperial initiatives in the Eastern Mediterranean and Turkey's response at the national and international levels, whereupon we will then evaluate what risk and opportunities there are.

Keywords: Eastern Mediterranean, Turkey, Continental Shelf, Cyprus, Risks

Giriş

Doğu Akdeniz; Tunus'un Bonn Burnu ile Sicilya Adası'nın Lilibeo Burnu arasından çizilen hattın doğusunda kalan kısmı olarak tanımlanmaktadır.(Ercümen 2016) Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan devletler; Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Yunanistan, İngiltere, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olup en uzun kıyısı olan ülke Türkiye'dir. Ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde olan garantörlük haklarından dolayı Kıbrıs ve çevresine de müdahil olma hakkı bulunmaktadır.

Doğu Akdeniz; Anadolu, Mezopotamya ve Mısır üçgeninde yer alan ve verimli hilal(Yaycı 2012:2) olarak tanımlanan bölgenin adı olup, tarihte ilk medeniyetler olarak bilinen Mezopotamya, Mısır ve Anadolu Medeniyetinin birleşim noktasında bulunmaktadır. NATO'nun "Choke Point" diye adlandırdığı "Düğüm Noktalarından" en hayatileri bu bölgede bulunur.(Keser 2018:97) Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisine Göre; merkez bölgesine kalpgaha giden deniz ticaretinin odak noktası, Mahan'ın Deniz Hakimiyet Teorisine Göre; doğu-batı ticaret yolları arasında bulunan ve Karadeniz ülkelerinin dünyaya açılan kapısı, Douchet'in Hava Hakimiyet Teorisine Göre; merkez bölgesinden güneydoğu kanadına havada müdahale imkanı vermekte, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisine Göre; merkez bölgeyi çevreleyen kenar kuşağın önemli bir kısmını kontrol altında tutmaktadır.(Kedikli vd. 214:126) Ayrıca Dugin'in "Avrasyacılık", Çin'in "Tek Yol Tek Kuşak" ve Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezlerinde de bu bölge önemli bir yere sahiptir. Dünya ticaretinin %80'inin denizlerden taşınması ve bunun önemli bir kısmının Akdeniz'den taşındığı gerçeği bölgenin önemini ayrıca ortaya koymaktadır.

Diğer yandan dünya enerji tüketiminin %20'sini tüketen Avrupa(Kaymal 2019) ile dünya da ispatlanmış petrol rezervinin %47'sini, doğal gaz rezervinin %43'ünü barındıran Ortadoğu coğrafyasının arasında ve Akdeniz, Ege Denizi, Karadeniz, Kızıl Deniz ve Atlantik'e açılan kapısı durumundadır.(Pamir 2018) Sadece 2013 yılında Süveyş Kanalından 5 milyar varil petrol taşınmış,(Ercümen2016) Türk Boğazlarından 2012 yılında 92.942 gemi geçmiş ve Cebeli Tarık Boğazından yılda 106 bin gemi geçmektedir.(Bilgesam 2013:4) Yani Doğu Akdeniz; deniz ticareti, deniz ulaşım yolları ve enerji güvenliği açısından da önemli bir noktada bulunmaktadır.(Gözügüzelli 2018)

Doğu Akdeniz'in bu jeostratejik özelliklerine ek olarak son yıllarda bölgede keşfedilen doğal gaz ve petrol rezervleri nedeniyle önemi birkaç kat daha artmış ve küresel

rekabetin odağına yerleşmiştir. Zengin hidrokarbon yataklarının burada bulunması Doğu Akdeniz ile ilgili jeopolitik tartışmaları artırmıştır. Bu tartışmalar sürecinde maalesef Türkiye yalnızlaştırılarak etkisiz hale getirilmek istenmektedir.(Polat 2018)

Doğu Akdeniz'deki Enerji Rezervleri

Asya, Avrupa ve Afrika Kıtaları arasında bulunan(Tamçelik vd. 2014:885) Doğu Akdeniz'de bulunan doğalgaz rezervlerinin dünya doğalgaz rezervlerinin %47'sini oluşturabileceği ileri sürülmektedir.(Yılmaz 2018:2) Doğu Akdeniz'deki bu zengin rezervler; Kıbrıs Adası İle İsrail arasındaki Levant Havzası olarak tanımlanan Afrodit Bölgesi, Mısır ile Kıbrıs Adası arasındaki Nil Deltası olarak tanımlanan bölge, Girit Adası'nın Güney Doğusu yani Girit Adası ile Kıbrıs Adası arasındaki Heredot olarak tanımlanan bölge ve Kıbrıs Adası'nın çevresi olmak üzere dört bölgede toplanmıştır.(bosnahersek.ba 2018)

Doğu Akdeniz'de doğal gaz ve petrol arama çalışmalarını İsrail, Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ilk başlatan ülkelerdir. Bugünde İsrail ve Mısır kendine yetecek miktarı çıkardığı gibi ihracat yapacak noktaya da gelmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ise uluslararası hukuka aykırı sürdürdüğü çalışmalarını ABD, İtalya, İsrail, Rusya, Fransa ve Güney Kore Menşeli şirketler ile yaptığı anlaşmalarla elde etmeye çalışmaktadır.

Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervleri ile ilgili en net bilgiyi ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezinin 8 Nisan 2010 tarihinde yayımladığı raporlarda görmekteyiz. Bu rapora göre: Nil Deltasında yani Mısır ile Kıbrıs arasındaki bölgede; 1.763 milyar varil Petrol, 223.242 trilyon metre küp ayak küp doğal gaz, 5.974 milyar varil sıvı gaz, Leviathan Sahasında yani İsrail ile Kıbrıs Adası arasındaki bölgede;1.689 milyar varil petrol, 122.378 trilyon metre küp ayak küp doğal gaz,(Bilgesam 2013:10-11) Heredot Sahasında yani Kıbrıs Adası ile Girit Adası arasındaki bölgede; 1,5 ve 2 trilyon metre küp iki ayrı rezerv tespit edilmiştir. Kıbrıs çevresinde ise 8 milyar varil Petrolün varlığı tahmin edilmektedir.(Ertürk 2017:16) İsrail Kaynaklarına göre; İsrail sahalarında 300 milyar metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Ayrıca Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü Lübnan'ın Münhasır Ekonomik Bölgesinde, 708 milyar metreküp doğal gazın varlığını tespit etmiş ve son yapılan araştırmalar sonucunda ise Afrodit Sahasında 198 milyar metreküp doğal gaz olduğu açıklanmıştır.

Doğu Akdeniz'e Kıyıdaş Devletlerin Uluslararası Hukuka Göre İzlemesi Gereken Yollar

Doğu Akdeniz'de bulunan ülkelerinin deniz kullanım sahalarını belirlerken yapması gerekenleri uluslararası sözleşmeler, Uluslararası Adalet Divanı ve alınan mahkeme kararları aslında net olarak ortaya koymuştur. Şöyle ki uluslararası hukuka göre kıyıdaş ülkelerin deniz kullanım sahalarını belirlerken; kıta sahanlığı, bitişik bölge ve münhasır ekonomik bölge şeklinde üç aşamalı bir çalışma yapmaları ve bunu ilan etmenin yanında BM'ye de göndermeleri gerekmektedir. Bu çalışmaları yaparken de ilgili uluslararası sözleşme kuralları, Uluslararası Adalet Divanı kararları ve benzer konularla ilgili alınan kararlara uymak zorundadırlar.

Kıta sahanlığı 28 Eylül 1945 tarihinde ABD Başkanı Truman tarafından dile getirilmiş ve 1958 Cenevre Konferansında kabul edilmiş olan bir çerçeve olup, ana kararın deniz altından 200 mile kadar uzantısını ortaya koyan bir kural olup, eğer bitişik ya da karşı karşıya ülkelerin olması durumunda iki ülkenin karşılıklı ortay hat belirlemesi gereken bir kuraldır.(Bilgesam 2013:12-15) Bu kurala Adalar dahil değildir. Adalar ile ilgili bitişik Adalar ve ters adalar şeklinde bir yaklaşım söz konusudur. Bitişik Adaların ana kara ile

birlikte değerlendirilmesi söz konusu iken ters tarafta yani karşı ülkenin kıyısına yakın adalar için bir kullanım alanı ya hiç verilmemekte yada çok sınırlı bir deniz kullanım alanı verilmektedir. Yani ana kara esas alınmaktadır. Bu konuda 1969 yılında Batı Almanya Danimarka ve Hollanda arasında Uluslararası Adalet Divanı'nda Kuzey Denizi Davası görülmüş ve burada alınan kararda kıta sahanlığının ana karanın uzantısı olduğu tezi kabul edilmiştir. İngiltere ve Fransa'nın İngiltere'nin elinde bulunan Guernsey ve Jersey Takım Adalarının Fransa kıyılarına 20 mil uzaklıkta olması dolayısı ile iki ülke arasında ana kara mı yoksa adalar mı kıta sahanlığında etkili olacak tartışması Uluslararası Adalet Divanına götürülmüş ve 18 Temmuz 1977 tarihinde alınan kararda, Fransa haklı bulunarak ana karanın esas alınması gerektiği konusunda karar alınmıştır.(Uçarol 1985:592-593) Yine Uluslararası Adalet Divanı 2012 yılında Nikaragua ile Kolombiya arasındaki deniz alanı sınırlandırması ile ilgili aldığı kararda; adaların ana kara ile eşit olarak değerlendirilemeyeceğini, ana karanın adaların üstünlüğüne sahip olduğunu ve ana karadan uzak olan adaların sınırlı bir paya sahip olması gerektiğine karar vermiştir.(Açıkgönül 2018:68) Bitişik Bölge konusu ise bugün birçok ülke tarafından uygulandığı ve AB gibi kuruluşlarında resmen tanıdığı şekli ile 24 mil olarak tespit edilmiştir. Üçüncü aşama olan Münhasır Ekonomik Bölge, 1982 yılında yapılan konferansta Deniz Hukuku Sözleşmesi adıyla yayınlanmış olup, bu sözleşmenin 55-85 maddeleri bu konuya ayrılmıştır. Genel olarak karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik belirlenen özel hukuki rejime tabi devletler hak ve yetkileri ile diğer devletlerin hak ve serbestliklerinin belirlendiği alan olarak tanımlanabilir.(Güler 2018)

1982 Deniz Hukuku Sözleşmesinin 56. Maddesinde; Münhasır Ekonomik Bölge sahibi devletin, deniz yatağı üzerindeki sularda, deniz yataklarında ve bunların toprak altındaki canlı ve cansız doğal kaynaklarının araştırılması, işletilmesi, yönetilmesi, aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgârdan enerji elde edilmesi haklarına sahiptir denilmektedir. 57.Maddesinde; ilgili ülkenin karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren 200 deniz miline kadar olduğu belirtilir. 58.Maddesinde; seyrüsefer, uçuş, denizaltı kablo ve boru döşeme hakkı ile işletme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. 73.Maddede; Münhasır Ekonomik Bölge içerisinde ilgili devletin gemiye çıkılması, denetim yapılması, hukuki şartların oluşması durumunda el konulması ve dava açılması gibi haklara da sahip olduğu düzenlenmektedir. 74.Maddede ise sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletlerin Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırılmasını hakkaniyet ölçüsünde anlaşma ile yapmaları gerektiği belirtilmektedir.(Tamçelik vd. 2014:884-885) Bu çerçevede ilgili ülkeler ortay hat çizgisi, karşılıklı anlaşma ve hakkaniyet ölçüsünü esas alırlar.(Güler 2018) Ayrıca 74.Maddesi Uluslararası Adalet Divanı 38.Maddesine atıf yaparak hakkaniyet ölçüsünü açıklar. 76 ve 77. maddeler ise kıta sahanlığını düzenler.(Gülseren 2019) Yine 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi Adalar meselesini ters tarafta ise yani karşı ülkenin ya da bitişik ülkenin ya da uzak ülkenin sınırlarına yakın ise ya hiç hak tanımıyor ya da çok az hak tanıyor. Yani ana karanın uzantısı gibi değerlendirmiyor. Ancak ana karaya yakın ise ana kara ile birlikte çok az farkla bir değerlendirmeye tabi tutuluyor.(Kütükçü vd. 2016:87) Tüm bu kurallar çerçevesinde belirlenecek Münhasır Ekonomik Bölgenin ilan ve anlaşma şartı bulunmakta olup, 75.Maddede; ilgili ülkenin Münhasır Ekonomik Bölge haritasını yayımlayarak BM Genel Sekreterliği'ne göndermesi gerektiği belirtilir.(Yaycı 2012:1)

Aslında Doğu Akdeniz'deki devletlerin kendi başlarına 200 deniz mili bir Münhasır Ekonomik Bölge ilan etmeleri mümkün değildir. Çünkü kıyıdaş devletlerin aralarındaki deniz mesafesi 400 deniz milinden az olduğu için ilgili kıyıdaş ülkelerin mutlaka bir anlaşmaya vararak ilan etmesi ve bu sonucu da BM'ye göndermesi gerekmektedir. Aksi takdirde 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesine göre Münhasır Ekonomik Bölge uluslararası hukuka uygun olmamaktadır.

Doğu Akdeniz'e Kıyıdaş Ülkeler ve Diğer ülkelerin Girişimleri

İsrail; Doğu Akdeniz'de 1950 ler den itibaren doğal gaz ve petrol keşif faaliyetlerini başlatmıştır. İlk olarak Heletz olarak bilinen bölgede keşifler yapan(Tamçelik vd. 2015:677) İsrail; 1960 ların sonu ve 1970 lerin başı gibi doğal gaz ve petrol arama faaliyetlerini başlatmıştır.(Bilgesam 2013:7) 1975 yılında Abu Madi Sahasında işletimin başlatılması ile ciddi bir aşamaya gelen İsrail, 1999 yılında NOA Sahasında keşifler yapmış, 2000 lerle birlikte ABD'li Noble Enerjy Mari-B sahasını keşfetmiş ve 2004 yılında Mari-B üretime açılmıştır. 2009 yılında Nobel Enerjy ve İsrail'in Delek Grup Tamar ve Dalit doğal gaz sahalarını keşfetmiştir.(Karagöl vd. 2017) 2010 yılında ise Leviathan Bölgesinde en büyük doğal gaz rezervinin keşfini(Tamçelik vd. 2015:678) yaparak artık bir doğal gaz ihraç eden ülkeler sınıfına dahil olmuştur. 2009 yılında Mavi Marmara olayı dolayısı ile Türkiye ile kriz yaşayan İsrail Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile yakın ilişkiler kurmaya başlamış(Dede 2012) ve 17 Aralık 2010 tarihinde ortay hat kuralına göre Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Münhasır Ekonomik Bölge antlaşması imzalamıştır. 12 Temmuz 2011 tarihinde ise Münhasır Ekonomik Bölgesinin haritasını hazırlayarak ilan etmiş ve BM'ye göndermiştir.(Bilgesam 2013:18) Ancak örneğin Leviathan Bölgesinin Lübnan ve Suriye'yi ilgilendirmesi ayrıca Filistin'e ait olan kısım ile ilgili belirsizlik İsrail'in bu Münhasır Ekonomik Bölge haritasını geçersiz kılmaktadır. Çünkü İsrail sadece Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Münhasır Ekonomik Bölge anlaşması yapmıştır.(Yaycı 2012:27) 2011 yılında Afrodit sahasında 198 milyar metre küp daha doğal gaz keşfeden İsrail(Karagöl 2017) artık bir doğal gaz ihraç eden ülke olarak doğal gazını diğer ülkelere satabilmek için arayış içerisine girmiştir.

Bu konuda üç ayrı güzergahın söz konusu olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi; Türkiye üzerinden boru hatları ile Avrupa'ya İsrail doğal gazının ulaştırılması, ikincisi Ürdün ve Mısır'ı doğrudan bağlayacak boru hattı ile İsrail doğal gazının Mısır'a ulaştırılması, üçüncüsü ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Girit Yunanistan ve İtalya üzerinden İsrail doğal gazının Avrupa'ya ulaştırılmasıdır.

Bu alternatiflerden Mısır güzergâhı ile ilgili 10 milyar metreküplük bir anlaşma yapılırsa da Mısır'ın da doğal gaz ihraç eden ülkeler arasına katılması dolayısı ile bu gazın tekrar üçüncü ülkelere aktarılması ciddi maliyet ve riskleri içermektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-Girit-Yunanistan-İtalya üzerinden taşınması konusu bir taraftan yaklaşık 4 kat maliyeti artırmasının yanında Yunanistan'a kadar olan hattın yaklaşık 1300 km(revizyonanaliz 2017) olması güvenlik risklerini de beraberinde getirmektedir. Türkiye üzerinden doğal gazının taşınması ise oldukça kısa ve çok düşük maliyette ve neredeyse sıfır riskle gerçekleştirilebilecek bir konudur. Hatta bilindiği gibi zaten Türkiye Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattıyla bu taşıma işini yapmaktadır. Bu hatta oraya bağlanarak kolaylıkla yapılabilir.

Ancak genel olarak AK Parti hükümetlerinin Filistin sorunu dolayısı ile Filistin'in yanında yer alması ve 2009 yılında Mavi Marmara olayının gerçekleşmesi dolayısı ile iki ülke arasındaki ilişkiler önemli oranda kesilmiştir. Fakat ABD Başkanı Obama'nın 2013 yılında İsrail'i ziyareti sırasında Natanyahu'nun Türkiye'den özür dilemesi, Mavi Marmara olayında ölenlerin ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmesi ve Gazze'ye insanı yardımının gönderilmesine sınırlıda olsa izin vermesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler diplomatik ve ticari anlamda yeniden başlamıştır. Hatta İsrail Enerji, Altyapı ve Su Kaynakları Bakanı Yuval Steinitz 2017 yılında Türkiye'yi ziyaret ederek Türkiye Enerji Bakanı Berat Albayrak ile görüşmüş ve iki ülke bakanları yaptıkları basın açıklamasında 2017 yılı sonuna kadar doğal gaz boru hattı ile ilgili anlaşmayı imzalayacaklarını açıklamışlardır.(Yenişafak 2017) Ancak başkentin Kudüs'e taşınması tartışmaları, Golon Tepeleri ve Batı Şeria'nın ilhak

edilmesi tartışmaları iki ülke arasında ilişkileri yeniden gergin hale getirmiştir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; 1979 yılında Mısır ile yapmış olduğu bir anlaşma ile Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz keşif hareketlerini başlatmış ancak Kıbrıs Türklerinin Lideri Denktaş'ın bunu bir savaş nedeni olarak ilan etmesi üzerine bu süreci dondurmuştur.(Orhun 2017:42) 1993 yılında Doğu Akdeniz'deki esas hatlarını BM'ye bildiren Kıbrıs Rum Yönetimi, 21 Mart 2003 tarihinde Münhasır Ekonomik Bölge Haritasını ilan etmiş ve 5 Nisan 2004 tarihinde resmi gazetesinde yayınlamıştır. Bu çerçevede; 12 mil kıta sahanlığı, 24 mil bitişik bölge ve 200 mil Münhasır Ekonomik Bölge haritasını belirlemiştir.(Ceyhun 2019) Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bu çalışmalara paralel olarak 17 Şubat 2003 tarihinde Mısır ile Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması imzalamış ancak Mursi Mısır'da iktidar olması üzerine Mısır iptal etmiştir. 17 Ocak 2007 tarihinde Lübnan ile Münhasır Bölge Antlaşması imzalamış ancak Türkiye'nin ısrarla karşı çıkması üzerine Lübnan bu anlaşmayı onaylamamıştır. 17 Aralık 2010 tarihinde ise Türkiye'nin Mavi Marmara olayı nedeniyle İsrail ile sorun yaşadığı dönemde İsrail ile Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması imzalamış ve günümüze kadar da devam etmektedir. Ayrıca Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 26 Ocak 2007 tarihinde 13 adet petrol ve doğal gaz arama alanları belirlemiştir.(Yaycı 2012:17-18) Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 19 Ekim 2010 tarihinde bu belirlediği yeni haritasını BM'ye göndermiştir.(Bilgesam 2013:19) Ancak Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin belirlediği bu 13 bölgeden 1,4,5,6 ve 7. Bölgeler Türkiye'nin belirlediği ancak ilan etmediği Münhasır Ekonomik Bölgesi ile çatışmaktadır. 1,2,3,8,9,12 ve13. Bölgeler ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Münhasır Ekonomik Bölgesi ile çatışmaktadır.(Güler 2018) Güney Kıbrıs bu sorunlara rağmen çalışmalarına ara vermeden devam etmekte(Kavaz 2018) ve İsrail'den sonra Mısır'da Sisi'nin yönetime gelmesi ve Türkiye ile Mısır ilişkilerinin bozulması üzerine 31 Ağustos 2016 tarihinde Mısır ile tekrar bir Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması yaparak(Yorgancıoğlu 2018) Yunanistan dışında bölgede bulunan İsrail ve Mısır ile birlikte hareket etme şansı elde etmiştir.

Diğer yandan 2012 yılında 2 ve 3. Parselleri İtalyan ENI, Güney Koreli KOGAS ortaklığına, 9. Parseli Fransız TOTAL, NOVATEC ve Rusya'lı GAZPROM'un yan kuruluşu GPB(Global Resources)'ye, 11. Parsel Fransız TOTAL'e,(Gedikli vd. 2015:409) 12. Parselde Amerikan Noble Enerji Şirketi %70, İsrail ortaklı Delek Avner %30 oranında pay sahibi olmuştur. Daha sonra Nobel Enerji %30 hissesini Shell'in satın aldığı BG gruba satmıştır.(Öğütçü 2019)

Ayrıca Amerikan Exxonmobil Şirketine 7. Parselde,(Çilingir 2018) İtalyan ENI Şirketi'ne de 6. Parselde doğal gaz ve petrol arama ruhsatı vermiştir.(Karbuç 2018) Fransa'ya deniz üssü ve hava üssü kullanım hakkı da veren Güney Kıbrıs Rum Yönetimi,(Yenişafak 2018) Sırbistan ile de Yunanistan'ın da katılacağı bir üçlü mekanizma(Aydınlık 2018) kurarak Türkiye'ye karşı bölgede etkili olmaya çalışmaktadır. Yine Yunanistan, İtalya ve İsrail ile 3 Nisan 2017 tarihinde yaptıkları toplantıda Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya doğal gaz taşıyacak olan East-Med Boru Hattı anlaşmasının yılsonuna kadar imzalanmasına karar vermişlerdir.(Yorgancıoğlu 2018) Güney Kıbrıs Rum Yönetimi özellikle Afrodit Sahasında belirlenen 100 milyar metreküpün üzerindeki doğal gaz rezervini öne sürerek Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni anlaşmaya da zorlamaktadır.(Pamir 2018)

Yunanistan; Doğu Akdeniz ile ilgili kıta, sahanlığı, bitişik bölge ve Münhasır Ekonomik Bölge konusunda Türkiye'ye en yakın olan adaları esasa alarak bir ortay hat belirlemek istemektedir. Uluslararası hukuka ve uluslararası mahkemelerin almış olduğu kararlara aykırı olan bu yaklaşımında; Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis hattını esas alarak bir ortay hat çizip Münhasır Ekonomik Bölgesini oluşturmak istemektedir.(Bilgesam 2013:18) Bu görüşünü kabul ettirebilmek için bölgesel ve küresel anlamda müttefikler bulma yoluna gitmektedir. Bir taraftan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İtalya ve İsrail ile

birlikte Avrupa'ya boru hattı projesinde yer alırken diğer taraftan Doğu Akdeniz Gaz Formu başlığı altında İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin, Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin katılımı ile bir birlikte hareket etme anlayışı gerçekleştirmek istemektedir.(Yeniçağ 2019) Yine Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile sonuncusunu 10 Ekim 2018 tarihinde Girit'te yaptıkları toplantılarda altı kez toplanarak birlikte hareket etme kararında olduklarını dile getirmişlerdir.(Koçak 2018)

Ayrıca 2000 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Ortak Savunma Doktrini Anlaşması imzalamış,(Yenişafak 2018) 28 Mayıs-12 Haziran 2008 tarihleri arasında Girit Adası açıklarında, 2010 yılında Mora Yarım Adası açıklarında, 2012 yılında Yunanistan'ın Lorissa Şehri yakınlarında ve 2012 yılında yine Girit Adası açıklarında İsrail ile iki ülkenin hava ve deniz kuvvetlerinin katıldığı tatbikatlar yapmıştır.(Dede 2012) Yunanistan, 2012 yılında ise İsrail ile Savunma anlaşması yapmıştır.(Yıldırım 2016) Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de ilan ettiği harita 6 mil kıta sahanlığı 200 mil Münhasır Ekonomik Bölgedir.

İngiltere; 1959 Zürih ve 1960 Londra Antlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Dikelya ve Ağratur üslerinin kıyı şeridi ve kara suları ile beraber İngiliz hakimiyet alanında kalacağını kayda geçirmiş(Suerdem 2010:8) ve 99 mil karelik bir alana işaret edilmiştir.(Etkin 2010:6) Bu nedenle İngiltere'nin Kıbrıs Rum Yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile beraber Kıbrıs Adasında hakimiyet hakkı bulunmaktadır. Bu eksende bölgedeki enerji rezervleri ile de bir şekilde ilgilidir.

Lübnan; Doğu Akdeniz'de 107 mil kıyısı bulunmakta olup,(Tamçelik vd. 2014:889-890) 2004 yılından itibaren hidrokarbon tespiti için jeofizik ve jeolojik çalışmalar başlatmıştır.(Karagöl vd. 2007:39) 17 Ağustos 2010 tarihinde petrol ve doğal gaz araştırılmasına yönelik bir kanunu meclisinde kabul etmiş ve kendisine ait olarak düşündüğü deniz kullanım alanı ile ilgili haritayı da belirleyerek 19 Ekim 2010 tarihinde BM'ye bildirmiştir.(Yaycı 2012:28) 2012 yılında Norveçli Spectrum'a arama ruhsatı veren Lübnan'ın doğal gaz rezervi ile ilgili 719 milyar metreküp rezerv tahmini yapılmıştır. 2013 yılında Lübnan Hükümeti yaptığı açıklamada, Lübnan'a ait rezervler de 865 milyar metreküp doğal gaz olduğunu açıklamıştır.(Karagöl vd. 2017:39) Lübnan Münhasır Ekonomik Bölge ilanı ile ilgili sadece Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile 17 Ocak 2007 tarihinde bir anlaşma yapmışsa(Bilgesam 2013:19) da bu anlaşmayı Türkiye'nin baskısı nedeniyle onaylamamıştır. Lübnan, İsrail'in Leviathan Sahası ile ilgili hak iddialarına da sahiptir. Lübnan kendi Münhasır Ekonomik Bölgesi olarak ilan ettiği sahalarla ilgili Aralık 2017 tarihli bakanlar kurulu kararı ile Fransız TOTAL, İtalyan ENI, Rus NOVATEC'in içinde bulunduğu konsorsiyuma 4 ve 9. Parsellerle ilgili petrol ve doğal gaz arama ruhsatı vermiştir. Ancak İsrail bu kararın ardından 9. Parselle ilgili hata yapıldığını ve provokasyon olduğunu söyleyerek 9. Parselin kendisine ait olduğunu ileri sürdü. Bu gelişme üzerine Fransız TOTAL firması yaptığı açıklamada öncelikle 4. Parselde aramaların yapılacağını 9. Parsele daha sonra geçileceğini duyurmuştur.(Karbuş 2018)

Filistin; bağımsız devlet olarak BM tarafından tanınmasa da birçok ülke tarafından tanınmaktadır. Bu nedenle Filistin Yönetimi 1999 yılında British Oil ve Gas Grup'a 25 yıllığına arama ruhsatı vermiştir. Ancak 2000 yılında İsrail Hükümeti yapmış olduğu açıklamada, Filistin Yönetiminin böyle bir lisans vermeye yetkili olmadığını belirtmiştir. Filistin Yönetimi konuyu İsrail Yüksek Mahkemesine götürmüş ve İsrail Yüksek Mahkemesi Filistin Yönetimini haklı bulmuştur. Sonuçta Filistin sahalarında yapılan araştırmalarda 280 milyar metreküp doğal gaz rezervinin varlığı tespit edilmiştir.(Karagöl vd. 2017:31) 23 Ocak 2014 tarihinde ise Rusya Lideri Putin ile Mahmut Abbas Gazze kıyılarında doğal gaz ve petrol aramaları için 1 milyar dolarlık yardım anlaşması yapmışlardır.

Suriye; Doğu Akdeniz'de 95 mil kıyısı bulunmakta olup,(Tamçelik vd. 2014:889-

890) 19 Kasım 2003 tarihinde karasularının belirlenmesine ilişkin bir yasayı kendi meclisinde kabul etmiştir. Bu yasa il Suriye; kıta sahanlığı, bitişik bölge ve Münhasır Ekonomik Bölge sahasını belirlemiş ve BM'ye de bildirmiştir.(Yaycı 2012:25) Suriye'nin kararına göre; kıta sahanlığı 12 mil, bitişik bölge 24 mil, Münhasır Ekonomik Bölge 200 mil olarak belirlenmiştir.(Bilgesam 2013:19) 2007 yılında ise doğal gaz ve petrol arama ruhsatı vermiş ancak 2011 yılından itibaren yaşadığı iç savaş nedeniyle bu konuda herhangi bir ilerleme kaydedememiştir. Suriye'nin 2010 yılında tespit edilmiş rezervinin 2,5 milyar varil olduğu ileri sürülmektedir. (Ediger vd. 2012:82)

Mısır; Doğu Akdeniz'de 552 mil kıyı uzunluğunda kıyısı bulunmaktadır. (Tamçelik vd. 2014:888-890) 1956 yılında Egypton General Petroleum Corporation adıyla milli bir şirket kurmuş ancak yeterli bir ilerleme sağlayamamıştır.(Karagöl vd. 2017:19) Deniz kullanım alanıyla ilgili 12 mil kıta sahanlığı ve 200 mil Münhasır Ekonomik Bölge ilan eden Mısır, ilk olarak 1975 yılında Abu Madi arasında doğal gaz keşfetmiş, 2003 yılında ise Kuzey Doğu Akdeniz'de Nil Deltasında zengin ve işletilebilecek doğal gazın varlığı netleşmiş ve 2011 yılında 15 ve 2012 yılında 15 olmak üzere toplam 30 doğal gaz ve petrol arama ruhsatı vermiştir.(Tamçelik vd. 2014:888) Mısır'ın ilan ettiği deniz kullanım alanında 2013 verilerine göre; 3,5 milyar varil petrol, 1.8 trilyon metreküp doğal gaz rezervinin olduğu tahmin edilmektedir. Mısır'da doğal gaz ve petrol arama ruhsatı alan firmalar ise ENI ve BP dir.(Karagöl vd. 2017:19) Mısır 2003 yılında Güney Kıbrıs Cumhuriyeti ile bir Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması imzalamış ancak Mursi iktidara gelmesi ile birlikte bu anlaşma iptal edilmiştir. 12 Aralık 2013 tarihinde ise Sisi'nin Mısır'da iktidara gelmesi ile birlikte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tekrar Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması yapmıştır.(Orhun 2017:44-45) Mısır Devlet Başkanı Sisi, 31 Ocak 2018 tarihinde Mısır'ın en zengin doğal gaz rezervine sahip olan Zohr Bölgesini üretime açmıştır. Burada üretim yapan ENI Şirketi CEO'su Descalzi; 12 Şubat 2018 tarihinde Kahire'de yaptığı açıklamada 2018 yılında 50 ila 57 milyon metreküp, 2019 yılında 82 milyon metreküp doğal gaz üretilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca BP Şirketi'de 12 Şubat 2018 tarihinde yaptığı açıklamada Atoll Sahasında doğal gaz üretimine çok kısa süre içerisinde başlayacağını duyurmuştur.(Karbuz 2018) Mısır Devlet Başkanı Sisi 10 Ekim 2018 tarihinde ise Yunanistan Başbakanı Çıpras ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Lideri Anastasiadis ile Girit Adasında bir araya gelerek Münhasır Ekonomik Bölge konusunu görüşmüşlerdir.(Polat 2018)

İtalya; Akdeniz'e kıyısı olan bir devlet olarak Doğu Akdeniz'deki girişimleri emperyal niteliklidir. Özellikle ENI Şirketi bu bölgede en faal olan şirketlerdendir. Birçok ülkeden almış olduğu petrol ve doğal gaz arama ruhsatları ile bölgede çalışmalarına devam etmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminden almış olduğu ruhsat ile 6. Parseldeki Kalipso 1 kuyusunda sondaj işlemlerini tamamlayarak 3. Parsele yönelmiş ancak Türk Donanmasının engellemesi ile geri çekilmek zorunda kalmıştır.(Pamir 2018) İtalya; diğer yandan 13 Kasım 2018 tarihinde Palermo Kentinde yapılan Libya görüşmelerinde; Mısır, BAE, Suudi Arabistan ile bir görüşme yaparken Türkiye'yi dışlaması da önemli bir ayrıntıdır. Ayrıca İsrail doğal gazının Avrupa'ya taşınması projesi olan East-Med Projesinde yer almış ve Amerika Birleşik Devletleri ile 30 Temmuz 2018 tarihinde Beyaz Saray'da ABD Başkanı ve İtalyan Başbakanı yaptığı görüşmede güvenlik ve istikrar başlığında anlaşmışlar ve ABD, İtalyan temsilcileri 19-20 Kasım 2018 tarihlerinde Washington'da Stratejik Diyalog toplantısı gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantıda iki ülke arasında çok yönlü işbirliğini dikkat çekilmiştir.(Aydınlık 2018)

Fransa; Akdeniz ülkesi ve emperyal bir devlet olarak Doğu Akdeniz'deki zengin doğal gaz ve petrol rezervleri ilk andan itibaren TOTAL Şirketi aracılığı ile ilgilenmiş ve bölgedeki dengelere göre hareket etmeyi esas almıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Lübnan ile yapmış olduğu anlaşmalarla doğal gaz ve petrol arama ruhsatı almış ve bölgede aktif olarak arama faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca Suriye ile de geçmişten kalan ilişkileri

üzerinden etkili olma çabasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri; Doğu Akdeniz’de bir taraftan Nobel Enerji ve Exxonmobil Şirketi ile özellikle İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi üzerinde etkinliğini sürdürürken diğer yandan Rus gazına Avrupa’nın bağımlılığının azaltılmasını stratejik bir hareket olarak görerek İsrail doğal gazının Avrupa’ya mutlaka ulaştırılması gerektiği fikrini savunmaktadır. Bu konuda ABD’nin Enerji Kaynaklarından Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Fannon yapmış olduğu açıklamada İsrail doğal gazının Avrupa’ya ulaştırılması gerektiğine vurgu yapmıştır.(Aydınlık 2018) Ayrıca ABD Doğu Akdeniz’in güvenliğini sağlamak adına İtalya ile Stratejik Diyalog sürecini başlatırken, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminden deniz ve hava üssü talebinin dışında Ağustos 2018 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Mark Milley aracılığı ile askeri ayrıcalıklarda istemiştir.(Polat 2018) Türkiye’yi ilgilendiren kısım ise yaklaşık 70 yıldır dost ve müttefik olunan ABD’nin son dönemde Türkiye’nin İsrail karşıtı söylemlerinin etkisi ile olsa gerek Emekli Yüzbaşı Wayne P. Hughes Jr ve Emekli Amiral Robert P. Girrier’in yazmış olduğu ve Denizcilik Enstitüsü tarafından 2018 yılında yayımlanan kitapta; Doğu Akdeniz’de Türkiye ve Yunanistan’ın muhtemel karşı karşıya gelmesi durumunda ABD 6. Filosunun müdahalesinin Türkiye aleyhinde planlandığı görülmektedir.(Yenişafak 2019)

Rusya; I.Petro’dan itibaren stratejik hedefleri içerisinde Akdeniz’e çıkma amacı olan Rusya Federasyonu, Karadeniz ve Boğazlar üzerinden bu amacına ulaşamadığı için Suriye üzerinden bu amacına ulaşmak için 1956 yılından günümüze Suriye’ye askeri anlamda destek vermiş ve 1971 yılında da Suriye’nin Tartus Limanında askeri üs kurmuş ve 2005 anlaşması ile kullanım süresini uzatmıştır. 2017 yılında ise Tartus Limanı’nı balistik nükleer füze taşıma gücüne sahip büyük çaplı savaş gemilerini alabilecek bir kapasiteye ulaştırmak için çalışma başlatmıştır.(Özdemir 2018) Bu girişimlerini kalıcı kılmak için 2006 yılında Suriye’nin Rusya’ya olan 13.4 milyar dolar borcunun %73’ünü silmiştir.(Dede 2012) Rusya ayrıca Güney Kıbrıs Rum Yönetiminden Andreas Papandreu Hava Üssünü kullanma izni isterken,(Bilgesam 2013:5) ABD’nin Güney Kıbrıs Rum Bölgesinde askeri üsler elde etmesi ve askeri ayrıcalıklar istemesi konusunda Güney Kıbrıs Rum Yönetimini sert bir dille uyarılmış ve Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zaharova; ABD ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Rus karşıtı planlarının olduğunu dile getirmiştir.(Polat 2018) Rusya Güney Kıbrıs Rum Yönetimine gösterdiği tepkiyi avantaja da çevirerek Şubat 2015 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Rus savaş gemilerine Akdeniz’de kolaylık sağlayacak 11 anlaşma imzalamış(Şafak 2015:10) ve Tartus ve Lazkiye’de askeri varlığını artırırken Kıbrıs Adası’nın doğusunu Rus denizaltıları ile doldurmuştur.(Kurt 2018) Diğer yandan Gazprom Şirketi aracılığı ile İsrail ile bir anlaşmaya vararak doğal gaz ve petrol arama sürecine dahil olmuştur.(Tamçelik vd. 2014:895) Yani Rusya bir taraftan askeri anlamda bölgede hatırı sayılır bir güce ulaşırken doğal gaz şirketleri ile de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail başta olmak üzere doğal gaz arama ruhsatları alarak enerjiye de ortak olmuştur.

Çin; ABD’nin Çin’i çevreleme siyaseti çerçevesinde Asya-Pasifik’e yönelmesine karşılık Çin’de kendi çıkarlarını korumak ve küresel güçlerle rekabet edebilecek seviyeye gelebilmek için Orta doğu’ya yönelmiştir. Bu çerçevede Doğu Akdeniz ile de yakından ilgilenen Çin, Türkiye, Mısır, Suriye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Filistin ile iyi ilişkilerini sürdürmektedir.(Kemal 2014)

Özellikle Çin ithalatının önemli bir kısmı Yunanistan bandıralı gemilerle taşınırken, 26 Nisan 2011 tarihinde Çin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile savunma alanında işbirliği anlaşması yapmıştır.(Güngör 2019) Ayrıca Çin; Tek Yol Tek Kuşak projesi ile Türkiye, İran, Suriye üzerinden bir etki alanı yaratmaya çalışmakta, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Mısır ile de ilişkilerini geliştirmektedir.

AB; 1990 lar dan sonra güvenlik ve dış politika stratejileri çerçevesinde Doğu

Akdeniz'i gündemine alan AB,(Gedikli vd. 2015:405) 2004 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimini birliğe Kıbrıs adıyla dahil ederek, Doğu Akdeniz'in bir parçası haline dönüşmüştür. AB askeri çözümlerden ziyade üyesi olan ülkelerin uluslararası hukuka uygun mücadelelerinde yanlarında olmaya ve finansal alt yapı desteği sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca üye ülkelerin deniz kullanım alanlarının korunması için işbirliği geliştirmektedir.(Aksu 2019)

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Hakları ve Girişimleri

Türkiye; Selçuklu Türk İmparatorluğu Döneminden itibaren ticari amaçlı Kıbrıs üzerinden Doğu Akdeniz ile ilgilenmiştir. Selçuklu Sulatanı İzzettin Keykavus'un 1214 tarihli "Mektubu" ve 1216 tarihli "Yeminli Dostluk Namesi" bunun ilk yazılı kaynaklarıdır.(Duman 2013:12-13) Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri, Akkoyunlu Türk Devleti, Karakoyunlu Türk Devleti ve Memlûklular döneminde de ticari faaliyetlerin Doğu Akdeniz ile sürdürüldüğünü görmekteyiz. Özellikle Osmanlı Türk İmparatorluğu Barbaros Hayrettin Paşa'nın; "Denizlere Hakim Olan Cihana Hakim Olur"(Yaycı 2012:3) sözü çerçevesinde 15. yüzyıldan itibaren başlattığı ve 1489 yılında Kıbrıs'ın Karpaz bölgesine kısa süreli asker çıkardığı bilinmektedir. 1517 yılında Memlûklular Devleti'ne son veren Osmanlı Türk İmparatorluğu, Kıbrıs Adasından da vergi almaya başlamıştır. 1571 yılında ise Kıbrıs Adasına hakim olduğu gibi devam eden fetihlerle Akdeniz'in tamamını kontrol edebilecek bir hale gelmiş ve 19. yüzyılın son çeyreğine kadar etkinliğini sürdürmüştür.

Osmanlı Türk İmparatorluğu'nun 19. yüzyılın başlarından itibaren siyasi, idari, askeri ve ekonomik anlamda güç kaybetmesi dolayısı ile dünyada yükselen küresel güçlerin Akdeniz ile ilgilenmeye başladıkları görülmektedir. 1829 yılında Yunanistan'ın kaybedilmesi ile başlayan geri çekilme, 1830 larda Fas, 1847 yılında Cezayir, 1878 yılında Kıbrıs, 1881 yılında Tunus, 1882 yılında Mısır, 1912 yılında Libya ile devam etmiş ve 1912 On iki Adalar, 1913 Girit, 1914'de Ege Adalarının da kaybedilmesi ile adeta Dünya'ya hakim olan Türk Milleti Anadolu'ya hapsedilmek istenmiştir.

Ancak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de 569 millik en uzun kıyı şeridinde sahip olması ve 1959 Zürih ve 1960 Londra Antlaşmaları çerçevesinde Kıbrıs Adası üzerinde uluslararası hukuk çerçevesinde garantörlük hakkı bulunması nedeniyle Doğu Akdeniz'in en güçlü aktörüdür. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan haklarını koruyabilecek çevre ülkelerden kat kat fazla donanma kuvvetine de sahip olduğunu eklemek lazım. 16 Fıkatayn, 8 Korvet, 60 Hücumbot ve 14 Denizaltı(Mevlütöğlü 2019) ile 1 Nisan 2006 tarihinde başlattığı Akdeniz Kalkanı adıyla deniz güvenlik hareketi(Özgen 2019) ve tatbikatlar ile çıkarlarını koruyabileceğini her an göstermektedir. Örneğin 6-12 Kasım 2014 tarihli Mavi Balina- 14 Tatbikatı ki bu tatbikata NATO, ABD, İngiltere ve Pakistan'da katılmıştır.(Şafak 2015:9) Yine 2019 yılında yapılan Mavi Vatan Tatbikatı öne çıkmıştır.

Türkiye deniz kullanım alanları ile ilgili 1958 yılında Cenevre de toplanan konferansa katılmış ve hazırlanan BM Deniz Hukuku Sözleşmesini imzalamıştır. Ancak 1982 yılında hazırlanan BM Deniz Hukuku Sözleşmesini imzalamamıştır.(Erdurmaz 2011) Çünkü 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi taraflara şerh koyma hakkı tanımamaktadır.(Kaymal 2019)

Türkiye bütün kıyı ülkeler gibi kıta sahanlığı, bitişik bölge ve Münhasır Ekonomik Bölge ile ilgili çalışmalarını önemli oranda tamamlamıştır. 15 Mayıs 1964 tarihli Karasuları Kanunu ile Ege'de 6 mil, Karadeniz ve Akdeniz'de 12 mil olarak belirlemiştir. 20 Mayıs 1982 tarihli Türk Karasuları Kanununa göre; Ege Deniz'inde 6 mil ötesini Bakanlar Kurulu yetki alanı olarak ilan etmiştir. Yani karşılıklı ülkelerin 6 mil ötesinde belirleyeceği ortay hatta Türk Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. 29 Mayıs 1982 tarihinde ise Karadeniz ve Akdeniz'de kıta sahanlığı 12 mil olarak, Ege Deniz'inde ise 6 mil olarak belirlenmiş ve ilan

edilmiştir.(politikaakademisi 2018) 1986 yılında da Karadeniz için Münhasır Ekonomik Bölge 200 mil olarak ilan edilmiştir. Fakat Akdeniz için bir Münhasır Ekonomik Bölge ilanı yapılmamıştır.

Ancak 2 Mart 2004 tarihinde BM'ye verilen notada Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı sınırı olarak 32 16' 18" Doğu Boylamından geçtiği belirtilmiştir. Yani doğu sınırı belirlenmiş ancak batı ve güney sınırı belirlenmemiştir. Yine 12 Mart 2013 tarihli nota ile de BM'ye doğu sınırının 32 16' 18" Doğu Boylamından geçtiği tekrar dile getirilmiştir.(Yalım 2018)

Tabi Türkiye yaptığı çalışmalarda özellikle 32 16' 18" boylamı, 34 00 00 enlemi ile 28 00 00 boylamı arasındaki alanın kendi kıta sahanlığı içerisinde olduğunu dile getirmiş(Gedikli vd. 2015:415) ve bu doğrultuda 2007 ile 2012 yıllarında TPAO'ya doğal gaz ve petrol araması için ruhsat vermiştir.(Tamçelik vd. 2014:897) TPAO'ya verilen ruhsatta 7 bölge A B C D E F G olarak tanımlanmış,(Güler 2018) haritasını ilan etmiş(Polat 2019) ve 21 Eylül 2011 tarihinde New York'ta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge ile ilgili bir anlaşma yapmıştır.(Bilgesam 2013:27) Bu çerçevede belirlenen Doğu Akdeniz'deki Türkiye'nin Münhasır Bölge Alanı 145 bin kilometrekaredir.

Ancak 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesinde açık bir şekilde ifade edildiği gibi Münhasır Ekonomik Bölge ilanı karşılıklı veya bitişik ülkelerin varlığı dolayısı ile çakışması durumunda ilgili ülkeler Uluslararası Adalet Divanınının 38. Maddesi uyarınca hakkaniyet ölçüsünde konuyu görüşür ve anlaşılır demesine ve Doğu Akdeniz'de ülkeler arasında mesafenin 400 milden az olması dolayısı ile kıyıdaş ülkelerin anlaşma yapmak zorunda olduğu aşıkâr iken İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır kendi aralarında yaptıkları anlaşmalarla Münhasır Ekonomik Bölge ilanına ve petrol ve doğal gaz ruhsatı vermeye başlamışlardır. Ayrıca Yunanistan ise yine BM 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi ve benzer konularda yukarıda ifade ettiğim kararlara rağmen Türkiye'ye en yakın ada üzerinden Münhasır Ekonomik Bölge ilanını ortaya hatta göre belirlemek istemektedir.

Elbette Türkiye Doğu Akdeniz'de belirleyici güç olarak(Karagöl 2014) bu oldubittiyi kabul etmediği gibi Mersin İskenderun ve Antalya havzalarında doğal gaz ve petrol aramalarını yoğunlaştırmıştır.(Ceyhun 2019) Oruç Reis ve Barbaros Hayrettin Paşa adlı gemileri ile sismik araştırmalara devam ederken Fatih Gemisi ile de doğal gaz ve petrol aramalarını yoğunlaştırmıştır.(Milliyet 2018) Ayrıca Türkiye Doğu Akdeniz enerji ulaşım güzergahının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşması içinde İsrail ile görüşmelerine devam etmekte(Milliyet 2017) ve ilgili ülkelere sadece 4.7 milyar dolar(Sandıklı 2016) maliyeti ve güvenli bölge olması nedeniyle Türkiye ile çalışmak istemektedir.

Ancak Türkiye'nin Filistin üzerinden İsrail ile ortaya çıkan sorunları, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin bir taraftan Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge olarak tanımladığı 4,5,6,7 ve 1 nolu sahalarda hak iddia etmesi diğer taraftan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Münhasır Ekonomik Bölgesinde olan 1,2,3,8,9,12 ve13. Parsellerde arama yapma ruhsatı vermesi ki bu ruhsatları Kıbrıs Cumhuriyeti adına verirken 1960 antlaşmalarına göre kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde BM tarafından tescil edilen; siyasi eşitlik eşit egemenlik ve iki kesimlilik ekseninde Kıbrıs'ın tüm kaynaklarından eşit hakkı olması(Pamir 2018) gereken Kıbrıs Türklerini yok sayarak yapması, Türkiye'nin Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarının devrilmesi dolayısı ile Mısır'a yönelik tepkisi nedeniyle Türkiye ve Mısır arasında yaşanan sorunlar, Suriye'de Esat Yönetimine yönelik başlayan ve temelinde Müslüman Kardeşlerin olduğu muhalif yapıya destek vermesi dolayısı ile Suriye Yönetimi ile yaşadığı sorunlar ve Yunanistan'ın uluslararası hukuka aykırı adalar üzerinden ortaya hat belirlemek istemesi dolayısı ile Doğu Akdeniz'de çok sorunlu bir süreç yaşamakta olsa da yine de haklarını korumak konusunda ısrarlı duruşunu eksiklerine rağmen göstermektedir.

Türkiye 2004-2010 yılları arasında BM'ye verdiği notalarla Doğu Akdeniz'de kendisi ile anlaşma yapılmadan belirlenen Münhasır Ekonomik Bölge ilanlarını tanımadığını belirtmiştir.(Ertürk 2017:21)

Ayrıca Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Lübnan ve Mısır arasında yapılan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmalarına karşı çıkması nedeniyle bu anlaşmalar ilgili ülkeler tarafından onaylanmamış ya da iptal edilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı 30 Ocak 2007 tarihli bildirisinde; GKRY'nin petrol ve doğal gaz arama girişimleri ile ilgili Türkiye'nin çıkarlarının korunacağını altını çizmiştir.(Erduramaz 2011) Ancak Mısır'da Sisi iktidarı döneminde yeniden anlaşma yapılmıştır. Yine Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile İsrail arsasında yapılan Münhasır Ekonomik Bölge anlaşmasına Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sert bir şekilde eleştirmişlerdir.(Ertürk 2011) Türk Dışişleri Bakanlığı da 5 Ağustos 2011 tarihli açıklamasında; Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırılmasında ilgili ülkelerin tamamının yer alacağı ve tüm tarafların hak ve çıkarlarının gözetilerek yapılması gerektiğinin altını çizmiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hakları ve Türkiye'nin haklarının varlığına dikkat çekmiştir.(Dışişleri Bakanlığı 2019)

Ayrıca Türkiye Güney Kıbrıs Rum Kesimi tarafından ilan edilen 13 bölgeden 4,5,6,7 ve 1. Bölgenin Türk Münhasır Ekonomik Bölgesi içerisinde olmasına rağmen petrol ve doğal gaz arama ruhsatlarının bu bölgeler ile de verilme çalışmalarını protesto etmiş(Gedikli vd. 2015:411) ve Yunanistan tarafından Türkiye kıyılarına sadece 1.3 km uzaklıkta olan Meis Adası üzerinden ortay hat belirleme çalışmalarının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.(Güneş vd. 2019) Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 6 Şubat 2018 tarihinde Yunanistan Kathimeri Gazetesine verdiği röportajda; Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır arasında 2013 yılında yapılan Münhasır Ekonomik Bölge Antlaşmasına itirazını BM'ye ilettiğini ve Doğu Akdeniz ile ilgili sınırın ilgili tüm ülkelerin katılımı ile yapılacak bir anlaşma ile belirlenebileceğini ifade etmiştir.(Karbuş 2018) Yine Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Şubat 2018 tarihinde Doğu Akdeniz ile ilgili doğal gaz ve petrol arama girişimleri dolayısı ile Türkiye Navtex Tatbikatını 10 Mart 2018 tarihine kadar uzattığını açıklarken Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Kudret Özersay yaptığı açıklamada; "Ya birlikte yapacağız, görüşeceğiz, uzlaşacağız, harekete geçeceğiz, ya da her şey duracak ve bizde aynı şeyi yapacağız. Sondaja başlayacağız" demiştir.(Yorgancıoğlu 2018) Türkiye'de Şubat 2018 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından İtalyan ENI Şirketine 3. Parselde petrol ve doğal gaz arama ruhsatı vermesine karşı çıkmıştır.(Ekinci 2018) Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan'da 21 Eylül 2018 tarihinde yaptığı açıklamada, Rumların Doğu Akdeniz'de tek taraflı olarak atmış olduğu adımları Türkiye'nin yakından takip ettiğini ve Türk Hava Kuvvetleri, Türk Savaş Gemileri ve diğer Türk Güvenlik Kuvvetlerinin Türkiye'nin haklarını korumaları konusunda tam yetkili kılındıklarını belirtmiştir.(Yenişafak 2018) Yine 1 Aralık 2018 tarihinde Costa Salguero'da yaptığı açıklamada; Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon kaynaklarının asil sahiplerinden olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarının korunacağını altını çizmiştir.(Aydınlık 2018) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Kudret Özersay ise Doğu Akdeniz'de artan emperyal girişimler nedeniyle Ekim 2018 tarihinde Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset Sempozyumu'nda yaptığı açıklamada; Türkiye ile Savunma ve İşbirliği Antlaşmasına ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir.(Milliyet 2018) Türkiye'nin kararlılığı 25 Ekim 2018 tarihinde Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin Yunan Deniz Kuvvetleri tarafından taciz edilmesi üzerine Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Milli Savunma Bakanı Akar tarafından sert bir şekilde kınanırken, Türk Dışişleri Bakanlığı da Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Petros Mavroidis'i bakanlığa çağırarak uyarıda bulunmuştur.(Yenişafak 2018) Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, 4 Kasım 2018 tarihinde yaptığı açıklamada da Ege ve Akdeniz'de Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin olmadığı hiçbir proje yaşayamaz demiş ve Mavi Vatan Tatbikatı ile bunun gösterileceğini dile getirmiştir.(Milliyet 2018) Gerçektende üç denizde birden gerçekleştirilen Mavi Vatan tatbikatı dostu güven

düşmana korku salmıştır. Ancak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Türkiye'nin baskısını azaltmak için emperyal devletler ile anlaşmalarına devam etmiştir. Örneğin Amerikan Exxon Mobile Şirketine 10 parselden arama izni vermiş ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı bunun üzerine yaptığı açıklamada; Kıbrıs açıklarında yapılan ve KKTC'nin haklarının görmemezlikten geldiği bu araştırmaların bölgenin istikrarına katkıda bulunmayacağını ve Türkiye'nin kendi ve KKTC'nin kıta sahanlığını korumaya devam edeceğini belirtmiştir.(Milliyet 2018) 29 Ocak 2019 tarihinde ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan, Fransa, İtalya, Malta, İspanya ve Portekiz başbakanlarının katılımı ile bir toplantı yaparken Türkiye bu toplantıya Mavi Vatan Tatbikatı ile cevap vermiştir.(Kodan 2019) Ayrıca Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu yaptığı açıklamada; Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinin Türkiye için stratejik öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ise Türkiye'ye karşı ittifak oluşturma girişimine Nisan 2019'da Mora Yarım Adası'ndaki İniohos 2019 Tatbikatıyla devam etti tatbikata; Yunanistan, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri katıldı ve İtalyan F-35 leri de uçuş yaptı.(Yenişafak 2019)

Sonuç

Doğu Akdeniz, Türkiye'nin ulusal güvenliğini doğrudan ilgilendirmektedir. Bu nedenle Türkiye Doğu Akdeniz ile ilgili politikalarını belirlerken, her türlü alternatifi değerlendirmeli ve uluslararası hukukun gereği olan haklarını elde etmek için her ülke ile işbirliği yapabileceği imkanlarını kullanmalıdır. Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi uluslararası platformda zora sokan iki önemli başlık vardır. Bunlardan birincisi Türkiye-İsrail ilişkilerinin problemlili hale dönüşmesi, ikincisi Türkiye-Mısır ilişkilerinin de yaşanan sorunlardır. Bu konular aslında birbirleri ile de ilgili konulardır. Türkiye Bu konularla ilgili yeni yaklaşımlar sergileyerek uluslararası anlamda yalnızlığından kurtulmalıdır. Şöyle ki Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı sorunların temelinde Filistin konusunda İhvan(Hamas) ile paralel bir yaklaşım sergilemesi ve İsrail'e karşı sert bir dil kullanması yatmaktadır. Yine Türkiye'nin Mısır ile olan ilişkilerinin sorunlu hale gelmesinde de Türkiye'nin Mursi(İhvan) iktidarının düşürülmesi karşısında takındığı sert tavrını halen sürdürmesi yatmaktadır. Türkiye iki ülke ile de ilişkilerinin düzelmesi için adım atmak durumundadır. Aksi takdirde Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin çalışmaları neticesinde Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye karşı oluşan ve ABD, Fransa ve İtalya gibi devletlerinde katıldığı bir bloğun kemikleşmesine neden olacaktır. Bu Türkiye'nin ulusal güvenliği için ciddi riskler içerdiği gibi uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını elde etmesinin de önünü kesmektedir.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖNİL, Yunus Emre, (2019)“Nikaragua/Kolombiya Kararı Işığında Doğu Akdeniz'deki Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması” **orsam.org**.

AKSU, Fuat,(2019) “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye AB İlişkileri”, <https://www.turkishgreek.org>

Aydınlık Gazetesi, (2018)“Akdeniz'de Dengeler Heran Değişebilir”, 12 Aralık.

Aydınlık Gazetesi, (2018)“Doğu Akdeniz için Stratejik Dialog”, 3 Aralık.

Aydınlık Gazetesi, (2018)“Doğu Akdeniz için Stratejik Dialog”, 3 Aralık.

Aydınlık Gazetesi, (2018)“Erdogan;Doğu Akdeniz'de KKTC'nin Haklarının Gasp Edilmesine İzin Vermeyeceğiz”, 1 Aralık.

Bilge Adamlar Kurulu Raporu, (2013) Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, www.bilgesam.org, İstanbul.

CEYHUN, Gökçe Çiçek, (2019)“Türkiye Kıbrıs ve İsrail Üçgeninde Doğu Akdeniz'in Güvenlik Sorunları”, www.bigesam.org, 4 Nisan.

- ÇİLİNGİR, Atilla, (2018) “Rumlar Doğu Akdeniz’de Ateşle Oynuyorlar”, www.atillacilingir.com, 9 Ekim.
- DEDE, Orhan, (2012)“İsrail’in Doğu Akdeniz’de Alternatif Politikaları”, www.bilgesam.org, 6 Aralık.
- DEDE, Orhan, (2012)“Rusya’nın Doğu Akdeniz Politikaları”, www.bilgesam.org, 24 Eylül.
- DUMAN, Selçuk, (2013) **Kıbrıs’ta Türk Milli Mücadelesi ve 1958 Türkiye Mitingleri**, Ankara.
- EDİGER Volkan Ş., - Devlen, Balkan - McDonald, Deniz Bingöl, (2012) “Levant’ta Büyük Oyun; Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği”, **Uluslararası İlişkiler**, C.9, S.33, Bahar.
- EKİNCİ, Mehmet Uğur, (2018)“Doğu Akdeniz’de Enerji Jeopolitiği”, <https://www.kriterdergi.com>, Nisan.
- ERCÜMEN, Merve Aksoy (2016) “Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti”, <https://insomer.com>, 9 Eylül.
- ERDURMAZ, Serdar, (2011)“Doğu Akdeniz’de Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Münhasır Ekonomik Bölge İlanı”, www.turksam.org, 3 Ekim.
- ERTÜRK, Ahmet Cemal, (2011)“Doğu Akdeniz’de MEB Paylaşımı; Güney Kıbrıs-İsrail Örneği”, www.bilgesam.org, 10 Mayıs.
- ERTÜRK, Muzaffer, (2017)“Doğu Akdeniz’de Türk Yunan Enerji Uyuşmazlığı”, **Journal of Current Researches on Social Sciences**, S.2.
- ETKİN, Taner, (2010) “Kıbrıs’ta İngiliz Üsleri”, **Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S.3, Ocak-Şubat.
- GEDİKLİ, Umut- Deniz, Taşkın, (2015)“Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, **Alternatif Politika**, C.7, S.3, Ekim.
- GÖZÜGÜZELLİ, Emete, (2018)“Doğu Akdeniz’de Gelişmeler ve Türkiye’ye Etkileri”, www.bilgesam.org, 6 Aralık.
- GÜLER, Gökhan, (2018)“Doğu Akdeniz’deki Yetki Alanı Meselesi”, <https://www.tespam.org>, 28 Mayıs.
- GÜLSEREN, Ali, (2019)“Münhasır Ekonomik Bölge ve Doğu Akdeniz Sorunu”, <https://www.akademikparadigma.com>, 10 Ocak.
- GÜNEŞ, Mehmet - Arslan, Tayfun, (2019)“Enerji Bakanlığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı”, www.dergipark.gov.tr, Erişim Tarihi 8 Nisan.
- GÜNGÖR, Halil,(2019) “Çin Halk Cumhuriyeti KKTC ve GKRY İlişkileri”, www.acedemdia.edu.tr,
- KARAGÖL, Erdal Tanas – Özdemir, Büşra Zeynep,(2017)“Türkiye’nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz’in Rolü”, <https://setav.org>, İstanbul.
- KARAGÖL, Erdal Tanas, (2017)“Doğu Akdeniz’de Enerji Kartı”, <https://kriterdergi.com>, 1 Kasım.
- KARAGÖL, Erdal Tanas, (2014)“Doğu Akdeniz’de Enerji Satrancı”, <https://www.setav.org>, 8 Aralık.
- KARBUZ, Sohbet, (2018)“Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde Doğal gaz’ın Dayanılmaz Ağırlığı”, www.petroturk.com, 16 Şubat.
- KAVAZ, İsmail, (2018)“Küresel Enerji Oyununda Türkiye’nin Pozisyonu ve Doğu Akdeniz” <https://www.dogruehaber.com>, 1 Temmuz.

- KAYMAL, Turgut, (2019)“Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu”, <https://bahriyeenstitusu.org>, 09 Nisan.
- KAYMAL, Turgut, (2019)“Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Meselesi”, <https://www.bahriyeenstitusu.org>, Erişim Tarihi:04 Nisan.
- KEDİKLİ, Umut - Çalağan, Önder, (2014)“Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz’in Önemi”, **Uluslar arası Güvenlik Kongresi Bildiri Kitabı**,(Ed:Hasret Çomak), C.3, Nisan.
- KEMAL, İsmail, (2014)“Doğu Akdeniz ve Çin”, www.abhaber.com, 4 Mayıs.
- KESER, Ulvi - Ak, Gökhan, (2018)“Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz’de Yapılması Gerekenler”, **Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi**, ½.
- KOÇAK, Konur Alp, (2018)“Doğu Akdeniz’de Türkiye’ye Karşı Enerji İttifakı”, <https://www.tasav.org>, 17 Ekim.
- KODAN, Tevfik, (2019)“Güney Kıbrıs’ta MED 7 Toplanıyor”, **Aydınlık Gazetesi**, 18 Ocak.
- KURT, Veysel, (2018)“Doğu Akdeniz’de Sular Isınırken”, <https://www.setav.org>, 26 Kasım.
- KÜTÜKÇÜ, Mehmet Akif - Kaya, İslam Safa, (2016)“Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’deki Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları ile Türkiye’nin Hukuki Durumu”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C.6, S.2.
- MEVLÜTOĞLU, Mevlüt Arda, (2019)“Doğu Akdeniz’in Yeni, Enerji Jeopolitiğinde Bölge Ülkeleri Deniz Güçlerinin Yeri ve Etkisi”, www.bilgesam.org, Erişim Tarihi; 04 Nisan.
- Milliyet Gazetesi**, (2018)“Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset Sempozyumu”, 16 Ekim.
- Milliyet Gazetesi**, (2018)“Hulisi Akar’dan Ege ve Akdeniz Mesajı”, 4 Kasım.
- Milliyet Gazetesi**, (2017)“İsrail Gazında 2017 Süprizi”, 13 Temmuz.
- Milliyet Gazetesi**, (2018)“Türkiye KKTC’nin Kıta Sahaneliğinde Arama Yapacak”, 19 Kasım. **Milliyet Gazetesi**, (2018)“Türkiye Petrol ve Doğal Gaz Aramada Atağa Geçti”, 30 Kasım.
- ORHUN, Fatma Çalık, (2017)“Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri”, **Vakanüvis Uluslar arası Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.2, Güz.
- ÖĞÜTÇÜ, Mehmet, (2019)“Kıbrıs’ta Sorunu Çözmek mi Doğu Akdeniz Gazına Pazar Olmak mı”, www.aljazeera.com.tr, 21 Mart.
- ÖZDEMİR, Çağatay, (2018)“Rusya’nın Doğu Akdeniz Stratejisi”, <https://www.setav.org>, S.230, Ocak.
- ÖZGEN, Cenk , (2019)“Doğu Akdeniz’de Deniz ve Enerji Güvenliği”, www.taam.org, Erişim Tarihi;08 Nisan.
- PAMİR, Necdet, (2018)“Kıbrıs ve Doğal Gaz Zenginlikleri; Mavi Vatanımızın Vazgeçilmez Parçasıdır”, www.ankaenstitusu.com, 11 Eylül.
- PAMİR, Necdet, (2018)“Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Neden Önemli”, ankaenstitusu.com, 8 Haziran.
- POLAT, Soner, (2018)“ABD Askerini Kıbrıs’a Sokmayın”, **Aydınlık Gazetesi**, 12 Aralık.
- POLAT, Soner, (2018)“Doğu Akdeniz’de MEB”, <https://www.ulusal.com.tr>, 17 Ekim.
- POLAT, Soner, (2019)“Yunanistan’ın Aklında Ne var”, **Aydınlık Gazetesi**, 25 Şubat.
- revizyonanaliz.com**, (2017)“Doğu Akdeniz’de Enerji Oyunu”, 1 Ağustos.

- SANDIKLI, Atilla, (2016)“Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Etkileri”, www.bilgesam.org, 5 Şubat.
- SUERDEM, Çavlan, (2010)“Kıbrıs’ta İngiliz egemen Üsleri ve Düşündürdükleri”, **Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S.3, Ocak-Şubat.
- ŞAFAK, Erdi, (2015)“Doğu Akdeniz’de Enerji Bağlamında Güvenlik Sorunu”, **EkoAvrasya**, S.30.
- TAMÇELİK, Soyalp - Kurt, Emre, (2014)“Türkiye’nin Münhasır Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı; Kıbrıs”, Uluslar arası Güvenlik Kongresi Bildiri Kitabı(Ed:Hasret Çomak), C.3, Nisan.
- UÇAROL, Rıfat, (1985)**Siyasi Tarih**, İstanbul.
- www.bosnahersek.ba, (2018)“Doğu Akdeniz’de Enerji Kaynakları ve Türkiye”, 4 Aralık.
- www.mfa.gov.tr, (2019)“GKRY’nin Doğu Akdeniz’de Doğal gaz ve Petrol Arama Faaliyetleri Hakkında”, No:181, Erişim Tarihi:21 Mart.
- www.politikaakademisi.org, (2018)“Güncel Gelişmeler Işığında Doğu Akdeniz Enerji Jeopolitiğinde Yaşananları Anlamlandırmak”, 16 Mart.
- YALIM, Ümit, (2018)“Doğu Akdeniz’de; Türk Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Derhal İlan Edilmelidir.”, <https://www.21yyte.org>, 23 Kasım.
- YAYCI, Cihat (2012)“Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşımı Sorunu ve Türkiye”, **Bilge Strateji**, C.4, S.6, Bahar.
- Yeniçağ Gazetesi**, (2019)“Doğu Akdeniz Gazında Türkiye Dışlandı”, 16 Ocak.
- Yenişafak Gazetesi**, (2019)“6. Filo Türkiye’ye Saldıracak”, 29 Mart.
- Yenişafak Gazetesi**, (2018)“Ada’ya Acil Deniz Üssü”, 28 Ağustos.
- Yenişafak Gazetesi**, (2018)“Akdeniz’de Rum Oyunu; Türkiye İzin Vermeyecek”, 21 Eylül.
- Yenişafak Gazetesi**, (2018)“Hem Sondaj Hem Savaş Gemileri”, 12 Eylül.
- Yenişafak Gazetesi**, (2017)“Kuzey Denizindeki Kaynakların Yerini Doğu Akdeniz Alacak”, 12 Temmuz.
- Yenişafak Gazetesi**, (2018)“Türkiye için Yeni BBG; Doğu Akdeniz’deki Yunan Unsurları”, 25 Ekim.
- Yenişafak Gazetesi**, (2019)“Türkiye’ye Karşı Karanlık İttifak”, 17 Nisan.
- YILDIRIM, Şafak Beren,(2016)“Yunanistan’ın Doğu Akdeniz Politikası ve Münhasır Ekonomik Bölge Paylaşımı”, Bilgesam Analiz, www.bilgesam.org, 17 Mart.
- YILMAZ, Emre, (2018)“Doğu Akdeniz’de Enerji Çıkmazı”, **Seta Perspektif**, S.188, Mart.
- YORGANCIOĞLU, Çiğdem, (2018)“Küresel Enerji Jeopolitiği Denklemine 2018 İlk Çeyrek Doğu Akdeniz Görünümü”, <https://www.cigdemyorgancioglu.org>, 22 Şubat.

ASKERİ TEŞKİLATLANMANIN EKONOMİ POLİTİĞİ: ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER VE SUUDİ ARABİSTAN UYGULAMASI

Öğr. Gör. Latif Onur KOŞU¹¹⁵

ÖZ

Askeri hizmetin sunumu, bu hizmetin üretimi için teşkilatlanma ve askeri işgücünün sevk ve idare usulleri uygarlık tarihi boyunca devlet aygıtı ile beraber dönüşüme uğramıştır. Üretim ve bölüşüm ilişkilerinin yapısı değiştikçe devletlerin meşru şiddet (zor, coercion) kullanma biçimlerinin de bu değişimden etkilendiği izlenebilir.

Ekonomik ve siyasi paradigmlar birbirlerini etkiledikleri gibi sahip oldukları dışsallık vasıtasıyla diğer alanlar üzerinde de belirli bir etkiye sahip olmaktadır. Ticaret hacminin oldukça düşük olduğu ve üretimin geçimlik seviyede gerçekleştiği feodal dönemin ordu yapılanması ile onu takip eden merkantilist dönemin askeri teşkilatlanması birbirlerinden oldukça farklılık arz etmektedir. Ancak her ikisi de kendi dönemlerinin ihtiyaçlarına istinaden ortaya çıkmış ve dönemin hakim ekonomik anlayışı tarafından ziyadesiyle şekillendirilmişlerdir.

Günümüzde ise neoliberal küreselleşme ve onun üretim anlayışı olan post fordizmin etkisiyle askeri teşkilatlar diğer devlet hizmetleri gibi küçülmeye gitmiş ve devletlerin asli unsurlarından birisi olan güvenlik hizmeti gerek iç gerekse dış güvenlik anlamında dış kaynaktan tedarik edilmeye başlanmıştır. Özel askeri hizmet ise içinde bulunulan bu yeni dönemde şirketler eliyle piyasada pazarlanmaya başlanmıştır. Piyasa şartlarında arz edilen özel askeri hizmete olan talep batı ülkelerinde neoliberalizmin küçük devlet anlayışı iken Suudi Arabistan örneğinde olduğu gibi Körfez ülkelerinde ise askeri teşkilatlanmayı gerçekleştirip devamlılığını sağlayacak yeterli bir kurumsallaşmanın olmaması, demokratik olmayan yönetimin aşiretler arasındaki çatışma ve ittifaklarla varlığını devam ettirebilmesi, ülke vatandaşlarının askeri hizmetlerde istihdam edilememeleri gibi bambaşka saiklere sahiptir. Çalışmada günümüz ordularının temeli olan batı tipi askeri teşkilatlanma biçimlerinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrim özetlenerek hangi şartların özel askeri şirketleri ortaya çıkardığı açıklanmış ve batı dışı bir uygulama olan Suudi Arabistan Krallığı üzerinden demokratik olmayan bir ülkedeki temel kullanım biçimleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel Askeri şirketler, Neoliberal Askeri Yapılanmalar, Güvenlik Sektörü, Güvenlik Ekonomisi, Ortadoğu Ekonomi Politikası

1. Askeri Örgütlenme Biçimlerinin Evrimi

Roma İmparatorluğu gibi büyük devletlerle birlikte büyüyen, feodal dönemde devletlerin küçülmesiyle birlikte küçülen; Osmanlı askeri sistemi gibi toprağa dayalı ekonominin bir sonucu olarak askeri işgücünün toprağa bağlandığı veya sanayileşmeyle birlikte zaruri hale gelen askeri uzmanlaşmanın merkezileştirip büyüttüğü ordu yapılanmaları hep ekonomi politik şartların birer sonucudur.

Günümüz ordu yapılanmalarının temelini teşkil eden batı tipi orduların evrimi John Lynn

¹¹⁵ Giresun üniversitesi, Espiye MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü. E-posta: onur.kosu@giresun.edu.tr

tarafından dört temel tipte tanımlanır. Bunlar feodal ordu, sözleşmeli yığıma ordu, muvazzaf devlet ordusu ve zorunlu hizmet ordusudur.¹¹⁶ Bu görüş, Vestfalya Barışı'na kadar yaygın bir askeri örgütlenme biçimi olan sözleşmeli yığıma ordular merkeze alınarak ortaya konmuştur. Sözleşmeli yığıma ordular, on yedinci asrın ortalarına kadar subay zümresini oluşturan asiller ile bunların rastgele bir araya getirdiği az miktardaki merkezi devlet askerinin yerel beylere ait küçük çaplı özel ordular ve paralı askerler tarafından takviye edilmesi esasına dayanmaktaydı.¹¹⁷

Vestfalya Barışı, devleti ulus devletleşme yoluna sokarken askeri teşkilatlar da bu radikal dönüşümün dışında kalmamıştı. Önceki dönemde çoğunluğunu rastgele bir araya gelen ve esasında asker olmayan insanların oluşturduğu ordular bu yeni dönemle birlikte devlet teşkilatlanmasıyla paralel bir biçimde merkezleşme yönünde evrilmeye başlamıştır. Merkantilizm kavramında ifadesini bulan yeni ekonomi politik ve harp sanayiinde ateşli silahlar ekseninde yaşanan teknolojik ilerlemeler de elbette burada etki sahibidir. Merkezileşen muvazzaf devlet orduları yeni işlevler ve ödevleri de beraberinde getirmiştir. Askeri yapının merkezileşmesi iş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte profesyonelleşmenin bir tezahürü olan tektipleşmeyi doğurmuştur. Yine mesleği askerlik olan bu yeni zümrenin iase, ibate ve donatımı da merkezi hükümetler tarafından ilk defa bu dönemde sağlanmaya başlanmıştır.¹¹⁸

On sekizinci asrın sonunda yükselen milliyetçilik akımı neticesinde oluşan yurttaşlık bağının iç ve dış güvenliğin sağlanmasında farklı teşkilatlanmaları zorunlu kılması gibi, zorunlu askerlik uygulamasının tesis edilmesi de toplumun çok büyük ölçekte ekonomik seferberliği ve “ordu-millet” kavramının yaratılması ile müştereken askeri ilişkilerde bir devrime neden olmuşlardır. Milliyetçilik ve ideoloji kavramları Fransız İhtilali'nin sürükleyici unsurlarıdır. 1793 yılında yurttaşlar ile tüm mal varlıklarının devlet tasarrufunda olmasını sağlayacak şekilde ilan edilen “*levee en masse*”, yani seferberlik ile Fransa bir yıldan kısa bir sürede askeri gücünü üçe katlamıştır.¹¹⁹ Zorunlu hizmet ordularının ortaya çıkışı Fransız İhtilali ile olsa da sanayi devriminin bir sonucu olan teknolojik ilerlemeler de yeni sistemin şekillenmesinde oldukça belirleyici rol oynamıştır. Özellikle on dokuzuncu asır boyunca deniz ve kara taşımacılığında yaşanan gelişmeler ile ateş gücü önceki dönemlere göre artmış olan orduların çok uzak bölgelere kısa denebilecek bir sürede ulaştırılması mümkün hale gelmiştir. Böylece muharebeye katılması gereken asker miktarında meydana gelen artışın karşılanması ancak zorunlu hizmet kapsamında istihdam edilen askeri işgücü ile sağlanabilmıştır.

Ordu yapılanmalarında emek yoğun dönemden sermaye yoğun döneme geçişle birlikte yeni bir dönüşüm meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde Fransız Devrimi sonrasında ayrıştırılan devletin içeri ve dışarıdaki görevleri arasındaki ayrım keskinleşerek bu ayrıma karşılık gelen ordu/kolluk, iç istihbarat/dış istihbarat gibi belirli bir alanda ihtisaslaşmış kurumlar mükemmelleştirilmiştir.¹²⁰ Soğuk savaş döneminde konvansiyonel zayıflık ihtimalinin yok edilmesi maksadıyla ve elbette dönemin hâkim Keynesyen iktisat politikaları neticesinde aşırı büyüyen ordular her türlü hizmeti kendi yapısı içinde

¹¹⁶ John A. Lynn, “The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000”, **The International History Review**,

Vol. 18, No. 3 (Aug., 1996), s. 507.

¹¹⁷ Erik Jan Zürcher, “**Askerlik İşi, Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi**”, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.14.

¹¹⁸ Ibid, s.15.

¹¹⁹ Andrew N. Liaropoulos, “Revolutions in Warfare: Theoretical Paradigms and Historical EvidenceThe Napoleonic and First World War Revolutions in Military Affairs”, **The Journal of Military History**, Cilt 70, No. 2, 2006, s. 368.

¹²⁰ Evren Balta Paker, “**Küresel Güvenlik Kompleksi-Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**”, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.29.

karşılatabilen, yüksek bir personel ve silah, araç, gereç seviyesine ulaşmış, deyim yerindeyse sermaye yoğun devler haline gelmiştir. 1980'li yıllara kadar devam eden işletmelerde aşırı büyüme, kitlesel üretim, üretimde aşırı uzmanlaşma gibi kavramların ordu yapılanmalarındaki karşılığı hem Doğu hem de Batı bloklarında görülen kendi kendine yeterli, esnekliğe sahip olmayan, ileri derecede uzmanlaşmış ve bu nedenle fazla sayıda personele sahip sermaye yoğun dev ordu yapılarıdır.

Neoliberal paradigma ve tamamlayıcısı Postfordizmin esnek üretim ve istihdam modelinin devletin işlevleri ile kamusal hizmet sunum mekanizmalarında neden olduğu dış kaynaktan tedarige dayalı böylesi bir dönüşüm kaçınılmaz olarak kamu personel istihdamını etkileyen bir boyuta sahip bulunmaktadır. Hizmet satın alma, imtiyaz sözleşmeleri, özelleştirme ve gönüllülük gibi istihdam seviyesini azaltıcı ve/veya destekleyici düzenlemeler kamu istihdamının, örgütlenme modellerinin, yani kurumların bizzat kendilerinin niteliğini değiştirme sonucunu doğurabilmektedir.¹²¹

Burada devletin asli işleri şeklinde kavramlaştırılan fonksiyonlar esas olarak adalet ve güvenliğin sağlanması olmasına rağmen özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra bu fonksiyon yeniden tanımlanarak güvenliğin de belli bir seviyede dış kaynaktan tedarikine yönelik kavramsal bir daralmaya uğramıştır. Gerçekten de bu yeni dönemde sermaye yoğun konvansiyonel ordular askeri alanda yeni geliştirilen yüksek teknolojileri kullanan, fonksiyonel olarak birden fazla alanda uzmanlaşmış, işlevsel esnekliğe sahip, küçük birlik esasına dayalı, bu yapıyla da olası tehdit değişimlerine ani biçimde reaksiyon gösterebilen teknoloji yoğun bir yapılanma ile reorganizasyona tabi tutulmuştur. Kendi hizmetini yine kendisi sağlayan ve her şartta kendi kendine yetebilecek şekilde tasarlanan sermaye yoğun ordular küçülerek hem daha esnek ve uzman olmuş, hem de yüksek teknoloji ürünü bir takım silah sistemlerinin işletilmesi, istihbarat toplanması ve lojistik hizmetler gibi bazı muharip, muharebe destek ve muharebe hizmet desteği işlevlerini özel askeri şirketler vasıtasıyla göreyerek dış kaynaktan temin etmeye başlamıştır. Bu durum, zamanın neoliberal ruhuna uygun bir gelişmedir.

2. Günümüz Özel Askeri Sektörü ve Hizmetlerin Sınıflandırılması

Özel askeri şirketler, paralı asker ticaretinin tarihi süreç içerisinde yaşanan iktisadi, siyasi ve sosyolojik dönüşümlere dayalı evrim geçirmiş, küreselleşme olgusunun sonucu olarak uluslar ötesi kapsama ulaşmış ve yükselen bir iktisat ve yönetim politikası olarak neoliberalizm gereği şirketleşmiş modelini temsil etmektedir. Bu şirketler önceleri silah üretimi konusunda ortaya çıkmış, süreç içerisinde birliklerin iaişe, temizlik, ulaştırma, inşaat gibi ikmal hizmetlerini üstlenen yeni şirketler kurulmuştur. Nihayetinde muharebe sahasında tamamen askeri nitelikte görevler olan yol ve konvoy emniyeti, patlayıcı madde tespit ve imha, tesis koruması, askeri eğitim ve danışmanlık, komuta-kontrol gibi birçok faaliyeti de icra eden özel askeri şirketler ortaya çıkmıştır.

Özel askeri şirketler faaliyet alanlarına göre üç temel sınıfta incelenebilir. Bunlardan ilkini muharip askeri şirketler veya daha yaygın bir ifade ile savaş müteahhitleri oluşturmaktadır. Muharip askeri şirketler hareketin taktik çerçevesiyle ilgilenmekle ya sahip olduğu kuvvetle doğrudan muharebeye katılmakta veya kurmaylık hizmeti vermektedir. Bu sınıfa dahil şirketler müşterilerine “kapsamlı birlik paketleri” ve “kuvvet artırıcı sözleşmeler” olmak üzere iki tipte sözleşme önerisi vermektedir.

Özel askeri sektör tarafından verilen ikinci tür hizmet muharebe destek şirketleri tarafından verilmekte olan istihbarat, askeri danışmanlık ve eğitim hizmetleridir. Bu şirketler ayrıca

¹²¹ Ali Rıza Saklı, “Fordizmden Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış-2013 Cilt.12 Sayı.44 s.124.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70441>

müşterileri olan devletlerin ordularının reorganizasyonu veya modernize edilmesi maksadıyla stratejik, operasyonel ve örgütsel analizler de yapmaktadırlar. Muharip askeri şirketler ile muharebe destek şirketleri arasındaki temel fark ise parmanın tetikte olup olmadığıyla ilgilidir. Muharip askeri şirketler gerektiğinde muharebeye katılarak tetiği çekerken askeri danışmanlık şirketleri müşterilerinin eğitimi, yeniden yapılandırılması, harbe hazır hale getirilmesi ile ilgilenir.¹²²

Üçüncü türü oluşturan hizmet desteği veya askeri destek şirketleri askeri görevlerin planlama ve icrası ile doğrudan düşmanla temas eden görevlerde yer almazlar. Bu şirketler, muharebe hizmet destek görevleri olan ikmal, bakım, ulaştırma, sıhhiye gibi hizmetler verirler.

3. Suudi Arabistan Askeri Yapılanmasında Özel Askeri Şirketler

Birçoğu milli ordu yapılanması ve insan gücü açısından son derece zayıf bir görünüm arz eden Körfez ülkelerinde askeri güç üzerinde çarpan etkisi yaratmak maksadıyla özel askeri sektörden hizmet tedariki yoluna giden ilk ülke Suudi Arabistan'dır. Belki de Arap Yarımadası'nın bu en büyük devletinin sağladığı üstünlük nedeniyle birçok petrol zengini küçük Arap ülkesi müteakip dönemde özel askeri şirketlere mutlak bir güven duyarak sert güç unsurlarını bu sektörün kontrolüne bırakmışlardır.

Ülkenin özel askeri sektörle iş birliği 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Vietnam Savaşı'nda yaşadığı yoğun kayıplar nedeniyle neredeyse iflas etme noktasına gelen Vinnell Corporation adlı şirketin 1975 yılında Suudi Ulusal Muhafızları adı verilen özel bir birimi tertip ederek devamlılığını sağlamak üzere 77 milyon dolarlık bir ihale karşılığında görevlendirilmesi sürecin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.¹²³ Bu ihale, bir Amerikan özel askeri şirketinin yurtdışında başka bir ülke hükümetine askeri hizmet sağlamak için yaptığı ilk hizmet sözleşmesi olması hasebiyle askeri hizmetin özelleştirilmesi konusunda bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.¹²⁴

Ülke içinde stratejik önemi haiz tesis ve bölgeler ile rejimin varlığını koruma görevinden dolayı eski Roma İmparatorluğu dönemindeki imparatorluk muhafız kıtasına benzer bir birlik olan Suudi Ulusal Muhafızları günümüzde 75000 personele sahip olup Kraliyet Savunma Bakanlığı'na bağlı olmadan doğrudan Krala karşı sorumludur.¹²⁵ Personel mevcudu ile milli ordudan daha büyük bir yapı arz etmekte olan Suudi Ulusal Muhafızları'nın eğitim ve ikmal faaliyetleriyle danışmanlık hizmetleri halen birçoğu eski ABD özel kuvvet askeri 1400'den fazla çalışan ve 800 milyon dolardan fazla ihale bedeli ile Vinnell şirketi tarafından yürütülmektedir.¹²⁶ Şirket Suudi Arabistan'da hareket, ikmal, sıhhiye ve havacılık olmak üzere dört temel bölüm şeklinde örgütlenmiştir. Harekat bölümünde birlik eğitimi ve askeri okulların sevk ve idaresi ile operasyonel destek ve planlama hizmetleri verilmektedir. Şirketin ikmal bölümü Suudi Ulusal Muhafız Bakanlığı'nın ihtiyaç duyduğu harp araç ve gereçlerinin tedarik, bakım ve onarımından sorumludur. Sıhhiye bölümü gerek hastane gerekse sahra şartlarında sağlık hizmetinin yürütülmesi ile personele sağlık eğitimi verilmesi görevlerini icra etmektedir. Havacılık

¹²² Peter W. Singer, "Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry", *International Security*, Cilt 26, No. 3, 2001/2002, s.16.

¹²³ Ahmet Fuat Yayım, "Savunma Sanayiinde Küreselleşme Biçimleri: Özel Askeri Şirketler", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.96.

¹²⁴ Mark Andrew Fullon, "The Post-Fordist Military: An Inquiry into the Political Economy of Private Military Companies", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Griffith University, School of Humanities, Faculty of Arts, 2011, s.205. https://www120.secure.griffith.edu.au/rch/file/e610640e-66dc-4ac6-b16f-68c59a16bc62/1/Fullon_2013_02Thesis.pdf (Erişim Tarihi 10 Ağustos 2017)

¹²⁵ Charles Tiefer, "In Yemen War, Mercenaries Launched By Blackwater Head Were Spotted Today -- Not Good News", *Forbes*, 26 Kasım 2015, <https://www.forbes.com/sites/charlestiefer/2015/11/26/in-yemen-war-mercenaries-launched-by-blackwater-head-were-spotted-today-not-good-news/#64c003055a3d> (Erişim Tarihi 9 Haziran 2018)

¹²⁶ Peter W. Singer, *Kiralık Ordular*, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s.31.

bölümü ise Suudi Ulusal Muhafız Bakanlığı'nın ihtiyaç duyduğu pilotaj dahil olmak üzere havacılık operasyonunun gerçekleştirilmesi ile hava trafik kontrolü, havacılık lojistiği ve eğitim faaliyetlerini yürütmektedir.¹²⁷

Esasında burada Vinnell Şirketine tüm bu hizmeti ihale eden Suudi Arabistan değildir. Teknik olarak, iki ülke arasındaki askeri iş birliği anlaşmalarına dayanarak Suudi Arabistan ABD'den bu hizmeti talep etmekte, ABD ise Suudi Arabistan adına özel askeri sektöre işi ihale etmekte ve ihale bedeli Suudi Arabistan Krallığı tarafından ödenmektedir. Aynı durum her ikisinin de Northrop Grumman bünyesinde olmasından dolayı Vinnell'in kardeş kuruluşlarından birisi olan BDM International, Inc. için de geçerlidir.¹²⁸ Suudi Ulusal Muhafızları bugün itibarıyla başlangıçtaki yapısından farklılaşmıştır. Bünyesindeki topçu ve uçaksavar desteğine sahip hafif zırhlı tugaylarla sadece 1979 yılında Kâbe Baskını veya 1991'deki Körfez Harekatı'nda Hafci Muharebesinde görev alan iki zırhlı Ulusal Muhafız tugayı gibi rejimi iç tehdit ve işgallere karşı koruma görevleri değil, halihazırda Yemen'e yönelik gerçekleştirilen müdahalede olduğu gibi dış operasyon da yapabilecek duruma gelmiştir. Sayılan tüm bu operasyonlar Vinnell Corporation'ın sadece danışmanlık yapmaktan ibaret olmayan taktik desteği sayesinde gerçekleştirilmiştir.¹²⁹ Arap Baharı sürecinden etkilenerek bir takım toplumsal olaylara sahne olan Bahreyn'e de yine Vinnell Corp güdümündeki Suudi Ulusal Muhafızları gönderilerek bu ülkedeki ayaklanmanın bastırılması sağlanmıştır

Suudi Arabistan'ın askeri hizmet satın aldığı bir diğer şirket de yukarıda değinildiği gibi BDM International, Inc'dir. Vinnell Corp. Gibi Northrop Grumman bünyesinde bulunan bu şirket Vinnell gibi Suudi Ulusal Muhafızlarına değil, Kraliyet Hava ve Kara Kuvvetlerine ikmal, eğitim, istihbarat, askeri danışmanlık ve operasyon desteği hizmetleri sağlamaktadır. Askeri konular da dahil olmak üzere güvenlik ve teknoloji danışmanlığı ile operasyon hizmetleri veren Booz-Allen Hamilton şirketi ise Suudi Arabistan Harp Akademisi'ni sevk ve idare etmektedir. Kraliyet ailesine yakın koruma hizmeti veren ABD merkezli O'Gara Training&Services şirketi aynı zamanda yerel kolluk görevlilerinin eğitim hizmetlerini de sağlamaktadır. Yine Suudi Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik terörle mücadele ve meskûn mahalde muharebe eğitimleri Cable and Wireless adlı bir başka firma tarafından verilmektedir.¹³⁰

Suudi Arabistan'ın özel askeri sektör faaliyetleri kapsamında satın aldığı bir diğer hizmet olan istihbarat temini de özellikle Velihaht Prens Muhammed bin Selman tarafından mevcut yönetime tehdit olarak görülen diğer prenslerin tutuklanarak sorgulanmasında karşımıza çıkmaktadır. Vinnell Corp. tarafından eğitim, ikmal ve danışmanlık faaliyetleri yürütülen Suudi Ulusal Muhafızları içerisinde 2015 yılında seçilen 5000 kişilik elit bir birlik olan El Seyf El Ajrab adlı bu yeni yapılanma sorgulanan prenslerin tutulduğu lüks otelin dış korumasını sağlamıştır.¹³¹ Otel içerisinde ise tutukluların sorgulamaları ise Suudi kökenli güvenlik görevlileri tarafından değil, BAE'den getirilen eski adı Blackwater olan Academi adlı ABD'li özel şirket personeline yapılmıştır.¹³²

Ülkede faaliyet gösteren bir diğer şirket yine ABD orijinli MPRI adlı şirkettir. Adını Irak ve

¹²⁷ <https://www.vinnellarabia.com/ABOUTUS/> (Erişim Tarihi 26 Şubat 2019)

¹²⁸ Thomas K. Adams, "The New Mercenaries and Privatization of Conflict", Parameters-US Army War College Quarterly, Summer 1999, s.115.

¹²⁹ Ibid, s.112.

¹³⁰ Singer, Kiralık Ordular, s.31.

¹³¹ "Blood-Rusted Sword: MbS Using Elite Force to Detain Rival Princes", 7 Ocak 2018,

<https://www.alaraby.co.uk/english/News/2018/1/7/Rustless-Sword-MbS-using-elite-force-to-detain-princes> (Erişim Tarihi 9 Ocak 2019)

¹³² Daily Mail, "American Mercenaries are Torturing' Saudi Elite Rounded Up by New Crown Prince" 24 Kasım 2017, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-5108651/American-mercenaries-torturing-Saudi-princes.html> (Erişim Tarihi 9 Ocak 2019)

Bosna'daki faaliyetleriyle duyurmuş olan bu şirket Suudi Arabistan ordusuna doktrin, lider eğitimi, lojistik, organizasyon gibi faaliyet sahalarına ilave olarak tehdit analizi, kuvvet yönetimi, gelişimi ve planlaması, haber toplama ve kaynak yönetimi gibi alanlarda da hizmetler vermiştir.¹³³

Suudi Arabistan'ın başat pozisyonda olduğu Onlu Koalisyon tarafından 2015 yılından itibaren Yemen'de gerçekleştirilen askeri harekatta Suudi Arabistan Kraliyet Silahlı Kuvvetleri tarafından özel askeri şirketler ve paralı askerler yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Hava ve deniz kuvvetlerini hariçte tutarsak ağırlıklı olarak Suudi Arabistan Kara Kuvvetleri ve Birleşik Arap Emirlikleri Emirlik Muhafızları tarafından yürütülen bu harekatta her iki ülke tarafından da muharip ve muharebe destek anlamında yoğun bir özel askeri hizmet alımı bulunmaktadır. Askeri hizmetin neredeyse her safhasında, yani hem muharebe hem de muharebe destek ve muharebe hizmet desteği alanlarında çok yüksek oranda dış kaynaktan temine bağımlı bir ordu yapısı arz eden Suudi Arabistan ordusu Yemen'de yürütülen harekâtı da özel askeri sektör vasıtası ile sürdürmektedir.

Suudi Arabistan'ın talep ettiği muharip askeri hizmet iki şekilde tedarik edilmektedir. Bunlardan birincisi Sudan Silahlı Kuvvetleri'nin operasyon giderlerinin tamamının tıpkı bir özel askeri şirket gibi Suudi Arabistan tarafından finanse edilerek muharebeye dahil edilmesidir. Fiji Cumhuriyeti Kara Kuvvetleri'ne bağlı taburların ücret karşılığı üçüncü ülkelerde muharebeye katılmalarını anımsatan bu durum milli orduların da özel askeri hizmet verebileceğine bir örnek oluşturmaktadır. Pazarlanan askeri hizmet, ABD tarafından yirmi yıldır oldukça sert bir şekilde ekonomik ambargoya tabi tutulan Sudan için önemli bir ekonomik kaynak durumundadır. Bir yandan Onlu Koalisyonun bileşenlerinden olan ancak personel maaşları dahil tüm operasyon giderlerinin Suudi Arabistan tarafından karşılandığı Sudan'ın bölgede muharebeye aktif olarak katılan yaklaşık 10.000 kişilik bir kuvveti bulunmaktadır.¹³⁴ Operasyonun yürütülebilmesi için Suudi Arabistan ve Katar tarafından ülkeye aktarılan kaynak 2015 yılı için ülke gayrisafı milli hasılasının %2'sine denk gelen 2,2 milyar ABD Dolarıdır.¹³⁵ 2017 yılında ise Suudi Arabistan ve Katar tarafından her biri 1,2 milyar ve BAE tarafından 500 milyon dolar olmak üzere ülkeye aktarılan kaynak 2,9 milyar ABD doları olmuştur. Bu miktar da Sudan GSMH'sinin yaklaşık %3'lük kesimine karşılık gelmektedir.¹³⁶

Suudi Arabistan'ın Yemen harekâtında kullandığı sert gücün dış kaynaktan bir diğer tedarik şekli ise, Kraliyet Silahlı Kuvvetleri'ne muhtelif seviye ve alanlarda hizmet veren özel askeri şirketlerden hizmet alımı ve bu şirketler tarafından eğitilen milli ordunun emir komuta ettiği faaliyetlerde kullanılmak üzere münferit paralı askerlerin kiralanarak tek bir emir komuta altında bir araya getirilmesidir. Bu kapsamda özellikle Somali ve diğer Afrika ülkelerinden münferiden paralı asker temin edilmekte ve bunlar gerek özel askeri şirketler gerekse Suudi Kraliyet Kara Kuvvetleri'nde yoğun olarak kullanılmaktadır. Yemen Harekâtı'nda Suudi Arabistan hava taarruzlarında ağırlık sahibi olsa da karadan da kendi sınırında bulunan Sa'da bölgesinde bir cephe hattına sahip bulunmaktadır. Bu cephe Suudi Arabistan adına çarpışan askerler özel sektörden temin edilen bu savaşçılardan

¹³³ Singer, Kiralık Ordular, s.216.

¹³⁴ Khalil Charles, "Pressure Mounts for Sudan to Withdraw Troops from Yemen", *Middle East Monitor*, 30 Nisan 2018, <https://www.middleeastmonitor.com/20180430-pressure-mounts-for-sudan-to-withdraw-troops-from-yemen/>

¹³⁵ *Al Monitor*, "Sudan Gets \$2.2b for Joining Saudi Arabia, Qatar in Yemen War", 24 Kasım 2015, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/11/sudansaudiarabiawaryemenhouthieconomy.html?utm_source=AlMonitor+Newsletter+%5BEnglish%5D&utm_campaign=29961e3c0bNovember_24_2015&utm_medium=email&utm_term=0_28264b27a029961e3c0b-102418997

¹³⁶ "Sudanese Forces in Yemen Accused of Being Mercenaries", 11 Aralık 2017, <https://fanack.com/sudan/history-past-to-present/sudanese-forces-in-yemen/>

oluşmaktadır.¹³⁷

4. Sonuç

Siyasi ve ekonomik paradigma değişiklikleri ordu yapılanmaları üzerinde de etkili olmaktadır. Geçmişten günümüze değin askeri teşkilat yapıları incelendiğinde ekonomik ve siyasi alanlarda yaşanan dönüşümleri askeri alanın takip ettiği görülebilir. Orduların esas gücünü oluşturan sınıflar içinde paralı askerlik hizmetinin yeri tarihin değişik dönemlerinde farklı ağırlıklara sahip olmuştur. Günümüzde ise hakim paradigma olan neoliberalizm uygun olarak devletler küçülmekte, bir takım temel işlevlerini dahi piyasadan temin etme eğilimi göstermektedir. Tam kamusal bir özellik arz eden askeri hizmet de bunlardan birisidir.

Gelişmiş ülkelerde özel askeri sektörden askeri hizmet satın alınması neoliberal düşüncenin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak demokrasi ile değil katı monarşilerle idare edilen, belirli bir sınai üretime ve yerli iş gücüne sahip olmayan, paradigma olarak dünyayla entegre olamamış, dolayısıyla ne siyasi ne de ekonomik olarak neoliberalizm ve postfordizmin yapısal anlamda belirleyici olmadığı Körfez bölgesi ülkelerinin ve araştırma özelinde Suudi Arabistan'ın piyasadan askeri hizmet temin etmesi ekonomik ve politik yapılarından kaynaklanmamaktadır. Çalışmada Suudi Arabistan Krallığı'nın askeri yapılanması içerisinde özel askeri sektör tarafından piyasaya sunulan her üç hizmet sınıfından da hizmet satın aldığı görülmüştür. Bu anlamda gerek birlik eğitiminden modernizasyona, istihbarat faaliyetlerinden yurtdışı operasyonlarına kadar geniş bir yelpazedeki askeri hizmetin Suudi Arabistan tarafından satın alınarak sahada fiili olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir başka deyişle Suudi Arabistan bir rantiyeye devlet olarak arz edilen askeri hizmeti nihai bir ürün olarak piyasadan tedarik etmektedir. Bu anlamda sektörün oluşumuna etki etmeyerek deyim yerindeyse bir son kullanıcı vasfı taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Adams, Thomas K. "The New Mercenaries and Privatization of Conflict", **Parameters-US Army War College Quarterly**, Summer 1999, ss.103-116.

Fulloon, Mark Andrew. "The Post-Fordist Military: An inquiry into the Political Economy of Private Military Companies", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Griffith University, School of Humanities, Faculty of Arts, 2011. https://www120.secure.griffith.edu.au/rch/file/e610640e-66dc-4ac6-b16f-68c59a16bc62/1/Fulloon_2013_02Thesis.pdf

Khalil Charles, "Pressure Mounts for Sudan to Withdraw Troops from Yemen", *Middle East Monitor*, 30 Nisan 2018, <https://www.middleeastmonitor.com/20180430-pressure-mounts-for-sudan-to-withdraw-troops-from-yemen/>

Liaropoulos, Andrew N., "Revolutions in Warfare: Theoretical Paradigms and Historical EvidenceThe Napoleonic and First World War Revolutions in Military Affairs", **The Journal of Military History**, Cilt.70, No.2, 2006, ss.363-384.

Lynn, John A. "The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000." *The International History Review*, vol. 18, no. 3, 1996, pp. 505-545.

Paker, Evren Balta, "**Küresel Güvenlik Kompleksi-Uluslararası Siyaset ve**

¹³⁷ "Yemeni forces take out mercenaries of Saudi Arabia", 7 Haziran 2018, <http://www.presstv.com/DetailFr/2018/06/07/564204/Yemen-Saudi-Arabia-war-UN-peace-plan>

Güvenlik”, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

Saklı, Ali Rıza, “Fordizmden Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış-2013, Cilt.12 Sayı.44 ss.107-131 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70441>

Singer, Peter W. **Kıralık Ordular**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Singer, Peter W., “Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry”, **International Security**, Cilt.26, No.3, 2001/2002.

Tiefer, Charles. “In Yemen War, Mercenaries Launched By Blackwater Head Were Spotted Today -- Not Good News”, *Forbes*, 26 Kasım 2015, <https://www.forbes.com/sites/charlestiefer/2015/11/26/in-yemen-war-mercenaries-launched-by-blackwater-head-were-spotted-today-not-good-news/#64c003055a3d>

Yayım, Ahmet Fuat. “Savunma Sanayiinde Küreselleşme Biçimleri: Özel Askeri Şirketler”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Zürcher, Erik Jan, “Askerlik İşi, Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi”, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

<https://www.vinnellarabia.com/ABOUTUS/>

“Blood-Rusted Sword: MbS Using Elite Force to Detain Rival Princes”, 7 Ocak 2018, <https://www.alaraby.co.uk/english/News/2018/1/7/Rustless-Sword-MbS-using-elite-force-to-detain-princes>

Daily Mail, “American Mercenaries are Torturing' Saudi Elite Rounded Up by New Crown Prince” 24 Kasım 2017, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-5108651/American-mercenaries-torturing-Saudi-princes.html>

Al Monitor, “Sudan Gets \$2.2b for Joining Saudi Arabia, Qatar in Yemen War”, 24 Kasım 2015, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/11/sudansaudiarabiawaryemenhouthieconomy.html?utm_source=AlMonitor+Newsletter+%5BEnglish%5D&utm_campaign=29961e3c0bNovember_24_2015&utm_medium=email&utm_term=0_28264b27a029961e3c0b-102418997

“Sudanese Forces in Yemen Accused of Being Mercenaries”, 11 Aralık 2017, <https://fanack.com/sudan/history-past-to-present/sudanese-forces-in-yemen/>

“Yemeni forces take out mercenaries of Saudi Arabia”, 7 Haziran 2018, <http://www.presstv.com/DetailFr/2018/06/07/564204/Yemen-Saudi-Arabia-war-UN-peace-plan>

EKONOMİK GÜVENLİK: KIRILGANLIK VE ESNEKLİK BAĞLAMINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

ECONOMIC SECURITY: TURKEY'S ECONOMY IN THE CONTEXT OF VULNERABILITY AND RESILIENCE

Servet CEYLAN*

Burcu YILMAZ ŞAHİN**

Özet

Ülkeler dış ekonomik faaliyetlere her zamankinden daha açık hale gelmiştir. Dışa açıklık ülkeler arasında dış ticaret akımları yanında sermaye hareketlerinde de görülmektedir. Türkiye ekonomisi de bu gelişme içerisinde yer almış, dışa açıklık oranları son otuz yılda hızla artmıştır. Bu gelişme Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomileri dış şokların etkilerine daha çok maruz bırakarak kırılgan bir yapıya sokmuştur. Hatta alan yazınında yer alan “kırılgan beşli” gibi ifadeler bu gelişmenin sonucu olarak Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan ekonomiler için kullanılmıştır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi için güvenlik kavramı bireysel güvenlikten çok makro açıdan önem arz etmektedir. Bu amaçla, araştırmada Türkiye ekonomisindeki ekonomik güvenlik kavramı, kırılganlık ve ülkenin ekonomik kriz ve dış şoklara karşı dayanıklılık kapasitesi bakımından incelenmiştir. Yaklaşımda Türkiye ekonomisinin ekonomik kırılganlığı dışa açıklık derecesindeki değişim, ihracat yoğunluğu ve ithalat bağımlılığı üzerinden yorumlanmıştır. Dış şoklara ve krizlere dayanıklılık kapasitesindeki değişim ise enflasyon, işsizlik, dış borç ve kamu dengesi gibi değişkenlere ait zaman serisi vasıtasıyla araştırılmıştır. Elde edilen bulgular Türkiye'nin kırılganlığının yüksek olduğunu göstermiştir. Bu sonuçta; dışa açıklık oranının yüksek olması, yüksek cari açıklar verilmesi, ithalatta yoğun ara malı kullanılması önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ekonomik güvenlik, Dışa açıklık, Ekonomik Kırılganlık

Abstract

Countries have become more open to foreign economic activity than ever before. Openness is also seen in capital flows as well as international trade flows among countries. Turkey's economy has also taken part in this development, openness has increased rapidly in the last thirty years. These developments emerging economies such as Turkey, has put a much more fragile structures by exposing the effects of external shocks. In the literature "fragile five" and similar terms are used for developing economies including Turkey, where as a result of this development. Thus, the concept of security is important for Turkey's economy more the macro point of view than individual security. For this purpose, in the study economic security concept in the Turkey's economy investigated in terms vulnerability and country's capacity to resilience of economic crisis and external shocks. The economic vulnerability of Turkey examined as the degree of openness, export intensity and import dependence in this method. The change in the capacity to resilience external shocks and crises has been investigated through the time series of variables such as inflation, unemployment, external debt and public balance. The findings have showed that Turkey's vulnerability is high. In hhis result, high openness ratio, high current account deficits and the use of intense intermediate goods in imports stand out as important factors.

Keywords: Globalization, Economic Security, Openness, Economic Vulnerability,

1. Giriş

Teknolojideki hızlı değişim ekonomik ilişkilerde de değişimi zorunlu kılmaktadır. Sanayi devrimiyle başlayan ekonomideki hızlı değişim ve gelişim süreci, ikinci dünya savaşı sonrasında iki ayrı kutupta kontrollü olarak devam etmiştir. Soğuk savaş sonrasında ise gelişim süreci ideolojik temelli ekonomik ayrılıkları ortadan kaldıran daha serbest, hızlı ve kontrolsüz bir hal almıştır. Ekonomideki serbestleşme dış ticaretin gelişmesi yanında finansal kaynakların serbestleşmesi ve artmasıyla sonuçlanmıştır. Finansal kaynaklar ise gittikçe daha güvensiz finansal enstrümanlardan oluşmaya başlamış, sonuçta artan riskler daha az güvenli bir ekonomik yapı doğurmuştur.

Ekonomik güvenlik ihtiyacı son dönemlerde yaşanan ekonomik krizlerle daha da belirgin hale dönüşmüştür. 2008 krizi hatta daha önce yaşanan 1997 Asya krizi, ekonomik krizlerin etkilerinin bir ülkeyle sınırlı olmadığını göstermiştir. Krizlerin etkilerinin diğer ülkelere yayılması yeni bir konu olmasa da, 2008 krizinin küresel ölçekte yarattığı yıkımın büyüklüğü ekonomik anlamda güvenli olmanın ulusal güvenlik kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Ekonomik güvenlik kavramı alan yazınında ulusal güvenliği sağlayan ekonomik koşulların varlığı ve sürdürülmesini sağlayan bir makro yaklaşımla tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda ekonomik güvenlik ulusal güvenliğin bir unsuru olarak ele alınmakta ve ekonomik istikrar yanında sürdürülebilirlik kavramı da ön plana çıkarılmaktadır. Sadece sürdürülebilirlik çerçevesindeki diğer bir yaklaşımda ise, ekonomik güvenlik günümüz ekonomik yapısının bir sonucu olan dışa açıklığın ortaya koyduğu kırılmalıklar açısından incelenmektedir. Ayrıca ülkenin dış şoklara ve krizlere dayanıklılık derecesi güvenlik bağlamında önem arz etmektedir. Ekonomik güvenlik kavramı sadece makro bakış açısını değil mikro bakış açısını da (bireysel) içermektedir. Bireysel yaklaşım içerisinde ekonomik güvenlik kavramı bireyin yaşam standardını sürdürmesini sağlayacak kaynakların ve gelirin sağlanması olarak tanımlanmakta ve bu teminatın sürekliliği üzerinde odaklanılmaktadır. Mikro yaklaşım Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) bireysel ekonomik güvenlik raporunun da temelini oluşturmaktadır. Rapor, ülkeleri dört kategoriye ayırarak sıralamakta ekonomik güvenlik yanında refah ölçümüne de alternatif bir yaklaşım sunmaktadır.

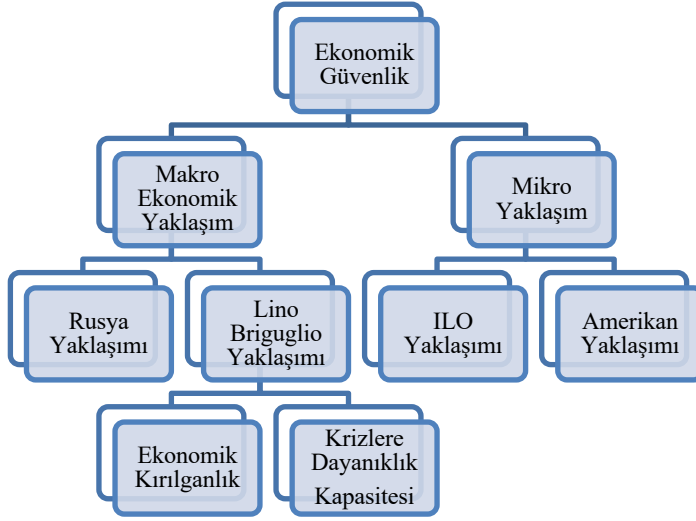
Günümüzde dış ekonomik faaliyetler oldukça fazladır. Dışa açıklık ülkeler arasında dış ticaret akımları yanında sermaye hareketlerinde de görülmektedir. Türkiye ekonomisi de bu gelişme içerisinde yer almış, dışa açıklık oranları son otuz yılda hızla artmıştır. Bu gelişme Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomileri dış şokların etkilerine daha çok maruz bırakarak kırılmal bir yapıya sokmuştur. Hatta alan yazınında yer alan “kırılmal beşli” gibi ifadeler bu gelişmenin sonucu olarak Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan ekonomiler için kullanılmıştır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi için güvenlik kavramı bireysel güvenliğin yanında makro açıdan da önem arz etmektedir. Bu amaçla, araştırmada Türkiye ekonomisindeki ekonomik güvenlik kavramı makro yaklaşımın içinde yer alan “Ekonomik Kırılmal” çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ekonomik güvenlik kavramı alternatif yaklaşımlar çerçevesinde açıklanmıştır. Sonraki bölümde Ekonomik Kırılmal çerçevesinde Türkiye ekonomisi değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye ekonomisinin ekonomik kırılmallığı dışa açıklık derecesindeki değişim, ihracat ve ithalat bağımlılığı ve cari işlemler dengesi üzerinden yorumlanmıştır. Son bölümde ise Türkiye ekonomisinin ekonomik kırılmallığı hakkında genel bir değerlendirme yapılarak politika önerileri sunulmuştur.

2. Ekonomik Güvenlik Kavramı ve Alternatif Yaklaşımlar

Ekonomik güvenlik kavramı hem makro hem de mikro (bireysel) bakış açısını içermektedir. Yaklaşımların detaylarının Şekil 1'de sunulduğu güvenlik kavramının bireysel yaklaşımı bireyin yaşam standardını sürdürmesini sağlayacak kaynakların ve gelirin sağlanması olarak tanımlanmakta ve bu teminatın sürekliliği üzerinde odaklanılmaktadır. Mikro yaklaşım

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) bireysel ekonomik güvenlik raporunun da temelini oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) oluşturulan ESI endeksi yanında Birleşmiş Milletlerin(BM) Afrika ülkelerinde Gıda ve Su güvenliği konusundaki çalışmaları da bu kapsamda incelenmektedir.

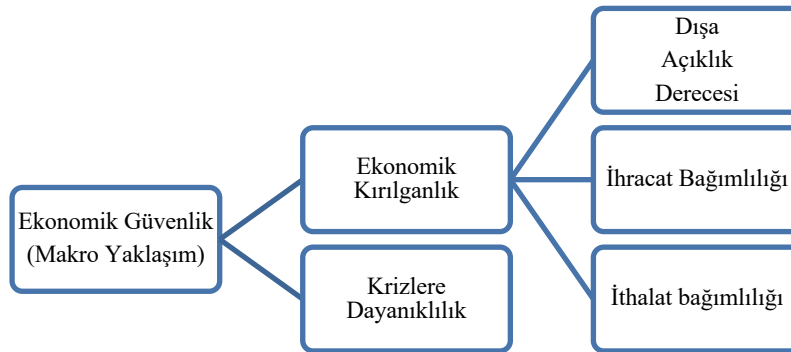
Şekil 1:Ekonomik Güvenlik Yaklaşımları

Kaynak: Tamosiuniene ve Munteanu (2015:2)

Ekonomik güvenlik kavramı makro çerçevede (Rusya yaklaşımı) ulusal güvenliği sağlayan ekonomik koşulların varlığı ve sürdürülmesini sağlayan bir yaklaşımla tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda ekonomik güvenlik ulusal güvenliğin bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Sadece ekonomik sürdürülebilirlik çerçevesindeki diğer bir yaklaşımda ise ekonomik güvenlik günümüz ekonomik yapısının bir sonucu olan dışa açıklığın ortaya koyduğu kırılabilirlikler açısından incelenmektedir. Ayrıca ülkenin dış şoklara ve krizlere dayanıklılık derecesi güvenlik kavramı içerisinde ele alınmaktadır. Şekil 2'de sunulan bu yaklaşım içerisinde kırılabilirliğin ölçüsü olarak, dışa açıklık derecesi, ihracat ve ithalat bağımlılığı gibi ölçütler kullanılmaktadır.

Şekil 2: Ekonomik Kırılabilirlik Çerçevesinde Ekonomik Güvenlik

Kaynak: Munteanu ve

Tamosiuniene (2015:602)

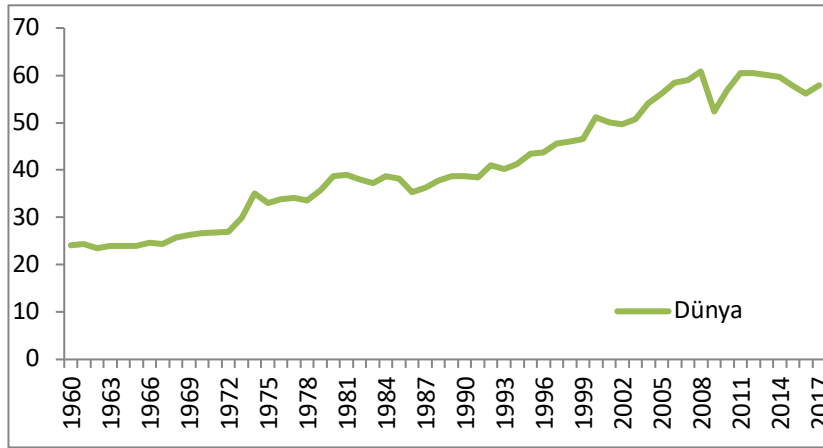
3. Ekonomik Kırılabilirlik ve Türkiye Ekonomisi

Bir ekonominin dış ekonomik şoklara karşı kırılabilirliğinin derecesi büyük ölçüde küresel ekonomik faaliyetlere ne kadar açık olduğu ile belirlenir(Briguglio vd. 2009:235-237). Küresel faaliyetlere ne kadar açık olduğunun en yaygın biçimi ihracat ile ithalat toplamının

GSYH'a oranı olarak hesaplanan dışa açıklık ölçüsüdür. Grafik 1'de görülen dünya geneli dışa açıklık oranları günümüzde hiç olmadığı kadar yüksektir; Dışa açıklığın dünya ortalaması 1960 yılında %24 iken dönem boyunca sürekli artmış ve 2008 Küresel krizi öncesi en yüksek seviye olan %60'lı seviyelere gelmiştir. Küresel kriz sonrası azalan oran 2017 yılında %58'ler civarındadır.

Dışa açıklığın artmasının en önemli nedeni hiç kuşkusuz dış ticaretin gelişmesidir. Dış ticaret neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Klasik iktisat dönemi öncesinde Merkantilistler, dış ticareti bir bakiye fazlası olarak görmekte ve daha çok tek taraflı olarak nasıl dış ticaretle zenginleşecekleri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar(Yılmaz,2010:1-3). Bu günkü manada dış ticaretin tüm tarafların çıkarına olduğu anlayışı Adam Smith'le başlamıştır. Dış ticaretin büyümenin önemli bir kaynağı olduğu tezi¹³⁸ kabul görse de dış ticarete serbestleşme hareketleri uzun süre sınırlı kalmıştır. İkinci Dünya savaşından sonra gelişen serbestleşme çabalarının iki ekseninde ilerlediği söylenebilir. İlki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), ikinci ise ülkeler arasındaki iktisadi birleşme hareketleridir. 1980'ler sonrası yeniden yaygınlaşan liberal iktisat politikalarıyla birlikte dışa açıklık oranlarının artışı daha da hızlanmıştır.

Grafik 1: Dünya Dışa Açıklık Oranı (1960-2017)

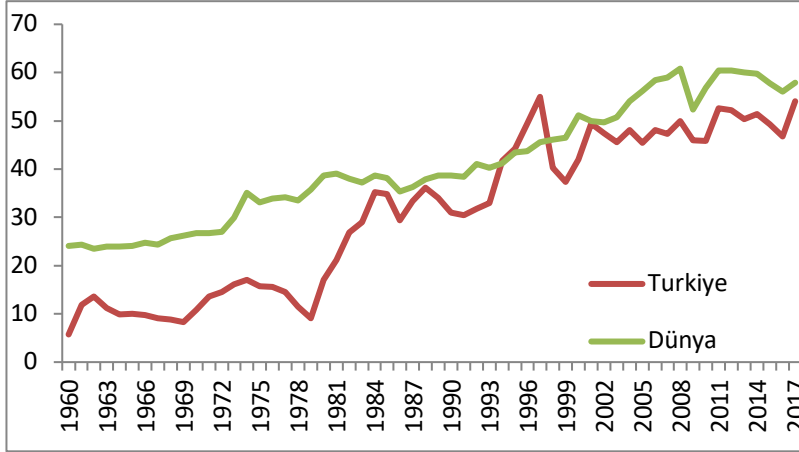

Kaynak (ham veri): <https://data.worldbank.org>

Türkiye'nin dışa açıklık oranları da özellikle 1980'li yıllarda iktisat politikasında yaşanan köklü değişikliklerden sonra hızlı şekilde artmıştır. Grafik 2'de görüldüğü üzere 1960'lı yıllarda %10 civarında olan oran 1980'li yıllarda %20'nin üzerinde yer almış 2010 yıllarda ise %50 seviyelerine ulaşmıştır. Dünya ortalamasıyla karşılaştırıldığında Türkiye'nin dışa açıklık oranının daha hızlı bir gelişim gösterdiği ve 1980'den sonraki dönemde fark büyük ölçüde kapandığı görülmüştür. 1980 sonrası Türkiye'nin dışa açıklık oranları daha fazla dalgalansa da dünya ortalamasına paralel seyretmiştir.

¹³⁸ Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde çok önemli etkisinin olmadığını iddia eden yaklaşımlarda mevcuttur. Örneğin Rodrik (2009: 224-230)'e göre büyüme stratejisinin arkasında duran bir liderlik dış ticaretin serbestleşmesine göre daha önemlidir. Yazar dış ticarete serbestleşme ile ekonomik büyüme arasında sistematik bir ilişki tespit edemezken serbestleşmenin ekonomik büyümenin sonucu olduğu tezi üzerinde durmaktadır.

Grafik 2:Türkiye'nin ve Dünyanın Dışa Açıklık Oranı (1960-2017)

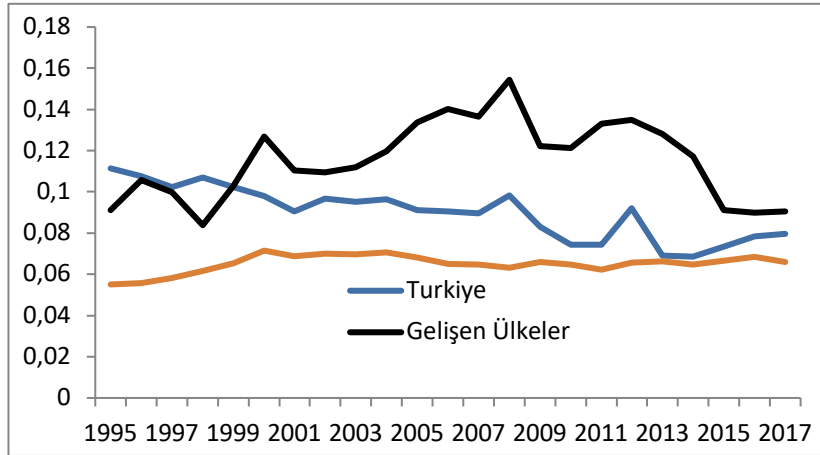

Kaynak (ham veri): <https://data.worldbank.org>

Dışa açıklık oranlarının hızla artması, küreleşmenin diğer ekonomik boyutlarındaki (finansal dışa açıklık vb.) artışlarla birlikte adeta dünyanın küçülmesine neden olmuştur. Bu süreç bir ülkede yaşanan olumsuz ekonomik gelişmelerin diğer ülkelere yayılmasını hızlandırmıştır. Özellikle 1997 Asya krizi ile belirginleşen hızlanma süreci, 2008 küresel krizi ile zirveye taşınmıştır. Bu gün itibari ile büyük ülke olarak kabul edilen ülkelerdeki gelişmelerin dünya ekonomisinin geri kalanına yön verdiğini söylemek hatalı bir yaklaşım sunmamaktadır. Hatta benzer özelliklere sahip gelişmekte olan ekonomilerden birindeki ekonomik gelişme diğer gelişmekte olan ekonomileri etkileyebilmektedir. Sonuçta gelişmekte olan ekonomiler daha sık ve uzun süreli hızlı gelişme ve ekonomik darboğaz dönemlerine girebilmektedir. Dışa açıklığın artması ile dış şoklara karşı kırılganlıkların artması olarak özetlenebilecek bu durum, ülkelerin gelişmişlik derecesi, dış ticaret dengesi ile ihracat ve ithalat yapısı gibi etkenlerden de etkilenmektedir.

Briguglio vb. (2009), kırılganlığın artmasında dışa açıklık yanında ihracat ve ithalat yapısının oldukça önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada ihracat ve ithalat yapısının belirlenmesi amacıyla ihracat ve ithalat bağımlılık endeksi ve ithal malların mal gruplarına göre dağılımı incelenmiştir. İhracat bağımlılığını ölçmek amacıyla kullanılan en önemli göstergeler ihracat yoğunluğu endeksidir. İhracat yoğunluğu endeksi, diğer adıyla Herfindahl-Hirschmann endeksi sıfır ile bir arasında değerler almaktadır. Endeksin bire yakınlığı çok az ürün çeşidine dayalı olarak ihracat yapıldığını (ihracatın büyük kısmının birkaç ürüne bağlı olduğunu), sıfıra yakınlığı ise ihracatta ürün çeşitliğinin oldukça yoğun olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki Grafik 3'de Türkiye, Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkelerin ihracat yoğunluğu 1995-2017 dönemi için verilmiştir. Grafikten görüldüğü üzere Türkiye'nin ihracat yoğunluğu endeksi dönem sonuna doğru oldukça düşmekte, hatta gelişmiş ülkelere yakınlığı artmaktadır. Endeks değerlerinin dönem başında 0.11'den dönem sonuna doğru 0.07'lere düştüğü ve diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi değerler aldığı görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin ürün grubu olarak ihracatta dışa bağımlı olmadığı ortaya çıkmıştır.

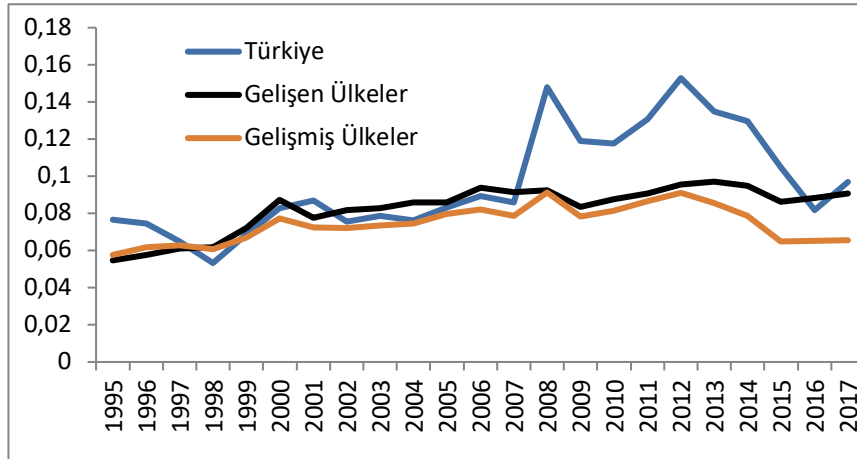
Grafik 3: Türkiye, Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerin İhracat Yoğunluğu(1995-2017)

Kaynak (ham veri): <https://unctadstat.unctad.org/EN/>

İthalat bağımlılığını ölçmek için kullanılan Herfindahl-Hirschmann endeksi değeri ise Grafik 4 'de sunulmuştur. Grafikte Türkiye'nin ithalat yoğunluğunun başlangıçta gelişmiş ülkelerle hatta gelişen ülkelerle aynı oranlarda seyrederken 2008 küresel kriz sonrasında oldukça arttığı, dönem sonunda ise başlangıç dönemi gibi gelişmiş ve gelişen ekonomilerin seviyelerine indiği görülmektedir.

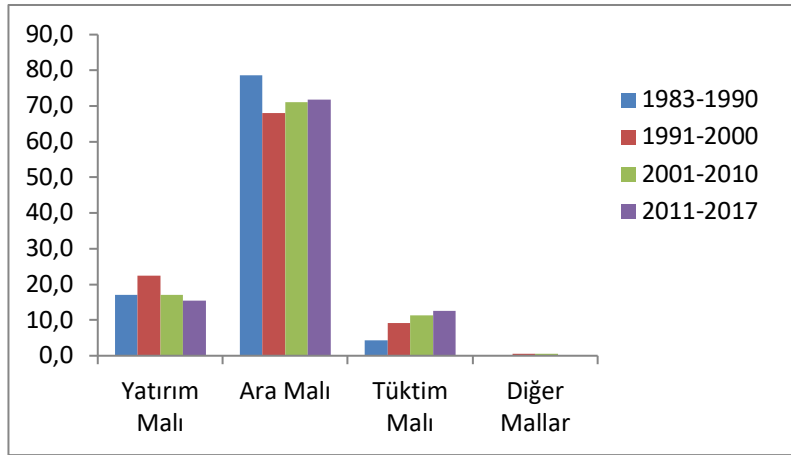
Grafik 4: Türkiye, Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerin İthalat Yoğunluğu(1995-2017)

Kaynak (ham veri): <https://unctadstat.unctad.org/EN/>

İthalat bağımlılığını ölçmek için ithalat yoğunluğu yanında hangi mal gruplarının daha çok ithalat edildiği incelenmiştir. Bu amaçla 1983-2017 dönemi Türkiye ithalatın mal gruplarına göre yüzde dağılımı Grafik 5'de sunulmuştur. Grafik 5'deki verilerde Türkiye ithalatın önemli bir kısmının (ortalama %70) ara malı ithalatı olduğu görülmektedir. Bu oranın yüksek olması Türkiye'nin girdi ihtiyacını dışarıdan karşıladığını göstermektedir. Dolayısıyla girdi fiyatlarının değişmesini sağlayacak herhangi bir dış şok sonucu yurt içi üretim pahalılaşacaktır. Maliyet artışı enflasyonist baskılara ve yurt içi üretimin azalmasına vesile oluşturabilecektir. Ayrıca ara malların aynı zamanda ihraç malları için de kullanılması ihracatın da olumsuz etkilenmesiyle sonuçlanabilecektir. Grafikten elde edilebilecek diğer bir bulgu da sanıldığı aksine ithalatta tüketim mallarının payının oldukça düşük olmasıdır. Ancak bu oran zaman içinde istikrarlı şekilde artmıştır.

Grafik 5:Türkiye’de İthalatın Mal Gruplarına Göre Yüzde Dağılımı (1983-2017 Dönem Ortalamaları)

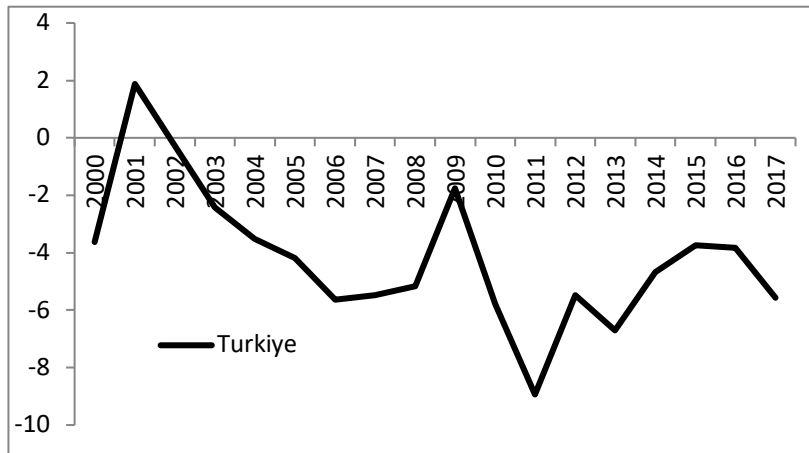

Kaynak (ham veri): <http://www.sbb.gov.tr/>

Kırılganlığın önemli göstergelerinden bir tanesi de cari işlemler dengesidir. Dışa açıklığın artmasıyla cari işlemler dengesi açıklarını finanse etme ihtiyacı doğmuş, bu ihtiyacın karşılanmasında ise sıklıkla kırılganlık yaratan sıcak para kullanılır olmuştur. Ülkeler sadece dışa açıklık, ihracata ve ithalata olan bağımlılık dolayısıyla dış şoklardan etkilenmemekte, yüksek cari açıklar ve biriken cari açık değerleri (genellikle dış borçlar) nedeniyle de ekonomik darboğazlara girebilmektedir.

Aşağıdaki Grafik 6’da Türkiye’nin 2000 sonrası için Cari işlemler dengesi değerlerinin seyri verilmiştir. Grafikten görüldüğü üzere Türkiye 2002 dönemi sonrası her yıl cari işlemler açığı vermiştir. Dolayısıyla bu açığı gidermek amacıyla ülkeye sermaye giriş olmak durumundadır. İyi zamanlarda (dünyada ekonomik pozitif gelişme trendi varken) bu açığı sağlıklı kaynaklardan(yabancı sermaye yatırımları gibi) gidermek mümkün iken, kötü zamanlarda sağlıklı kaynaklara yeteri düzeyde ulaşamamakta, kısa vadeli kaynaklar sıklıkla kullanılabilir. Kısa vadeli kaynakların temin edilemediği ve/veya olumsuz bir iç veya dış gelişme dolayısıyla kısa vadeli kaynakların ülkeyi terk ettiği bir durumda ise döviz artışına bağlı dış şoklarla karşı karşıya kalınmaktadır.

Grafik 6: Türkiye’nin Cari İşlemler Dengesi (2000-2017)

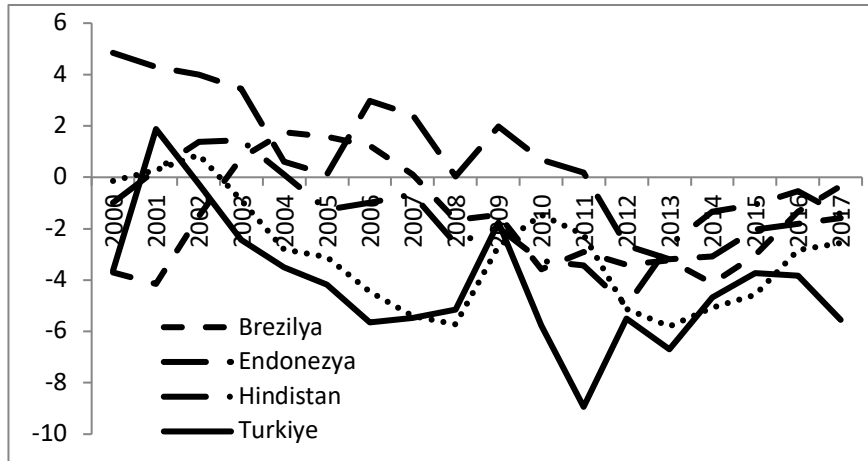

Kaynak (ham veri): <https://data.worldbank.org/>

Türkiye gibi bir grup ülkenin” kırılgan beşli” olarak ifade edilmesinin temel nedeni de cari işlemler açıklarıdır. Grafik 7’de görüldüğü üzere bu ülkelerin tamamı 2010 sonrası dönemde cari açık verir durumdadır. Dolayısıyla bu durum önemli bir kırılganlık ölçütü

olarak değerlendirilmektedir.

Grafik 7: Kırılgan Beşlinin Cari İşlemler Dengesi (2000-2017)

Kaynak (ham veri): <https://data.worldbank.org/>

4. Sonuç ve Değerlendirme

Dışa açılmanın her zaman hızlı kalkınmayı sağlayamadığı, kalkınma için başka faktörlere de ihtiyaç olduğu bir çok çalışmada dile getirilmektedir. Dünya genelindeki serbestleşme hareketleri sonucunda bazı gelişmekte olan ekonomiler ekonomik darboğaz dönemleri yaşayabilmekte ve bu durum ülkelerin ulusal güvenliğini de tehdit eder boyutlara gelebilmektedir. Çalışmada ekonomik güvenlik kavramı günümüz ekonomik yapısının bir sonucu olarak dışa açıklığın ortaya koyduğu kırılganlıklar açısından incelenmiştir. Bu amaçla Türkiye'nin dışa açıklık derecesi ve dünya ortalamasından farklılıkları, ihracat ve ithalat bağımlılığı ile cari işlemler dengesi açıkları zaman serisine dayalı grafikler vasıtasıyla değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular Türkiye'nin kırılganlığının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuçta; dışa açıklık oranının yüksek olması, yüksek cari açıklar, ithalatta yoğun ara malı kullanımı önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de hızla kalkınmayı amaçlayan kısa dönemli politikaların yarattığı sorunların yanında, plansızlık, eğitimdeki kalitenin arttırılamaması, teknolojik birikim gerektiren katma değeri yüksek ürünlerin üretimine geçilememesi, düşük tasarruf oranları dolayısıyla yatırımlar için sürekli dış kaynak kullanma zorunluğu, enerji bağımlılığı, jeopolitik riskler gibi uzun dönemli sorunların varlığı bu kırılganlığı besleyen yapısal sorunlardan bazılarıdır. Yapısal düzenlemeler olmadan da ekonomik güvenlik sorununun tamamen çözülemeyeceği dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

Briguglio L, Cordina G. ve Vella S. (2009), "Economic Vulnerability and Resilience" *Journal Oxford Development Studies*, 37 (3), 229-247.

Munteanu C. ve Tamosiuniene R. (2015), "Modern Approaches in Quantifying Economic Security: Case Study of Estonia, Latvia, Lithuania and Republic of Moldova", *Journal of Security and Sustainability Issues*, 4(4), 596-610.

Rodrik, D. (1996), "Why do More Open Economies have Bigger Governments?", NBER Working Paper Series, No:5537, <http://www.nber.org/papers/w5537> (06.03.2015).

Tamosiuniene R. ve Munteanu C. (2015), "Current Research Approach to Economic Security, 1st International Conference on Business Management, Universitat Politècnica de Valencia

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Gösterge ve İstatistikler, [http://www.sbb.gov.tr/ekonomik ve sosyal gostergeler](http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler),(26/04/2019)

Unctadstat, <https://unctadstat.unctad.org/EN/> (26/04/2019)

World Bank Data, <https://data.worldbank.org/indicator> (26/04/2019)

Yılmaz, Ş. E. (2010), Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, Efil Yayınevi, İkinci Basım, Ankara.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AVRUPA'DA GÜVENLİĞİ KURMA ÇABALARI: AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI ÖRNEĞİ

ESTABLISHING SECURITY IN EUROPE THROUGHOUT THE COLD WAR: SAMPLES OF SECURITY IN EUROPE AND CONFERENCE ON COOPERATION

*Ali Servet ÖNCÜ**

Özet

ABD ve SSCB gibi farklı ideolojileri temsil eden devletlerin nükleer silahlara sahip olmaları, Soğuk Savaş boyunca dünyayı birçok kez bir nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Örneğin, Küba Krizi, nükleer savaş tehlikesinin çok da uzak bir olasılık olmadığını iki süper gücün dış politika yapıcılarına göstermiştir. Bu tecrübe, ABD'yi ve SSCB'yi karşılıklı mahvolmanın gerçekleşmemesi adına nükleer bir savaşı önlemeye, savaşa varabilecek çatışmaları denetlemeye veya en aza indirmeye zorlamış ve Soğuk Savaş'ta "Detent" (Yumuşama) Döneminin başlaması kaçınılmaz hale gelmiştir. Adı geçen dönemin başlamasıyla birlikte iki blok arasında nükleer silahların azaltılmasını içeren bir takım antlaşmalar imzalandığı görülmektedir. Nükleer silahlar konusunda bu gelişmeler yaşanırken, Avrupa'da da "Detent" (Yumuşama) döneminin varlığını hissettiren önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede yürütülen diplomasi neticesinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) toplanmış ve 1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki Nihai Senedi otuz beş devletin katılımıyla imzalanmıştır.

AGİK süreci ve Helsinki Nihai Senedinin imzalanması uluslararası sistemin idealizm yaklaşımı çerçevesinde koruma altına alındığını gösteren bir işarettir. Ancak zamanın ruhu dikkate alındığında; bu organizasyonun ortaya çıkışında en etkili yaklaşımın realizm olduğu kanaatine ulaşılır. Hem iki blok arasında var olan çatışma ihtimalinin olası yıkıcı etkisi hem de blokların kendi içerisinde yaşamaya başladığı bir takım problemler bir güvenlik ve işbirliği organizasyonunun oluşturulmasını mecbur hale getirmiştir. Dolayısıyla bu bildiride AGİK'in kuruluş süreci ve Helsinki Nihai Senedinin yürürlüğe girmesi ağırlıklı olarak realizm yaklaşımı üzerinden değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Helsinki Nihai Senedi, Soğuk Savaş içerisinde Avrupa'da güvenlik, barış ve istikrarı oluşturma noktasında atılmış en önemli adımlardan birisidir. Nihai Senet, "Detent"i yerleştirecek veya Soğuk Savaş bitirecek derecede etkili olmasa da yumuşama ve güvenlik standartlarını belirlemesi açısından önemlidir. Nihai Senedin bir diğer özelliği ise Soğuk Savaşın bitmesinin ardından 1994 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına dönüşmesi ve günümüzde de güvenlik, işbirliği ve insan hakları alanlarında önemli işlevler görmesidir. AGİK, son elli yılda Avrupa'da güvenliğin temini noktasında atılan adımlardan birisi olduğu için etraflıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Helsinki Nihai Senedi ile Avrupa'da yumuşamanın ve güvenliğin standartları ve kuralları kesin bir şekilde belirlenirken; Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan rekabet ve işbirliği şartları da düzenlenmiştir. Soğuk Savaş döneminde devletler güvenliklerini büyük ölçüde askeri tedbirlerle sağlamalarına rağmen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve Helsinki Nihai Senedi farklı alanlarda yapılacak işbirliklerinin de güvenliğin korunmasına

* Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Doç. Dr.

hizmet edebileceğini göstermiştir. Bu adımın en önemli özelliklerinden birisi de Soğuk Savaş boyunca derin bir rekabet içerisinde olan doğu ve batı bloklarını kısmen de olsa aynı güvenlik şemsiyesi altında toplayabilmesidir. Her ne kadar bu tür oluşumların varlığı, yokluğuna göre daha iyi olsa da devletlerarası her krizin bu yapıyı test ettiği/edeceği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bu çalışma, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının (AGİK) toplanma sebeplerini, hazırlık çalışmalarını, Helsinki Nihai Senedini ve üye ülkelerin dış politika yaklaşımlarını bilimsel ilkeler ışığında incelemektedir. Bu çalışmada Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve Helsinki Nihai Senedi gibi uluslararası sistemi olası risklere karşı koruyama çalışan mekanizmaların hangi koşullarda kurulduğu, nereye evrildiği güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğu, güvenliğe ve işbirliğine katkısının ne düzeyde olduğu sorularına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Avrupa, Detent, Güvenlik, Helsinki Nihai Senedi

Abstract

Since the countries like the USA and USSR which had different ideologies possessed nuclear weapons, the World had confronted with nuclear war in many times in the Cold War Era. For example, the Cuban Missile Crisis, proved to the policy maker of the two countries that the danger of nuclear war was not a slender chance. This experience has enforced both countries to prevent a nuclear war in order not to encounter a reciprocal eradication and to supervise the conflicts in the Cold War or minimize and beginning of the "Detente" period in the Cold War became inevitable. With the beginning of the mentioned period, some agreements containing the reduce of the nuclear weapon has clearly been seen. While this progress has been encountered, very important steps which felt the existence of the Detente period has been witnessed in Europe. Resulting from the diplomacy in this framework, Conference on Security and Cooperation in Europe had been assembled and on 1 August 1975, Helsinki Final Act had been sign with the meeting of 35 countries.

The Meeting of Conference on Security and Cooperation in Europe and Helsinki Final Act are signs showing the international system was under the guard of idealism approach framework. Yet, the zeitgeist was taken into consideration, it has been of opinion that the realism was the most efficient approach in the emergence of this organization. Both the destructive effect of the probability of the conflict between the two blocks and some problems between the blocks inside made this establishment necessary. Hence, in this declaration, The establishment process of Conference on Security and Cooperation in Europe and invoking Helsinki Final Act has been evaluated mainly by the realist approach.

Helsinki Final Act, is one of the great steps in Europe that constitutes security, peace and stability. Helsinki Final Act is crucial in terms of detente not the end of the Cold War And determining the standards of the security or has deepened the Detente Period. Another feature of Helsinki Final Act is after the end of the Cold War it has been transformed into Organization for Security and Co-operation in Europe in 1994 and has important functions in current security, cooperation and human rights issues. The Conference on Security and Cooperation in Europe has been evaluated in detail, since it is one of the major steps of provision of security.

With Helsinki Final Act, while the detente and standards of security has been determined the competition and cooperation between the Eastern and Western bloc conditions had been arranged. Though the states provided their security with military forces in the Cold War Era, Organization for Security and Co-operation in Europe and Helsinki Final Act had shown that cooperation in different fields can serve the provision of security.

One of the most important features of this step is despite being a competition between the Eastern and Western blocs, both can be gathered under the same title of security. Although the presence of such organisations is more preferable than the absence of them, it has not been neglected that every interstate crisis can and will test this structure.

This study has examined the reasons of meeting of Organization for Security and Co-operation in Europe, the preparatory Works, Helsinki Final Act and the approaches of foreign policy of the member states in the light of scientific principles. In this study, the foundation conditions of the mechanisms that try to protect the international system against probable risks like Organization for Security and Co-operation in Europe and Helsinki Act, and their evolution, what their strong and weak points are and at what level their contributions to the security and cooperation questions will be answered.

Key Words: Cold War, Europe, Detente, Security, Helsinki Final Act

Giriş: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Fikrinin Olgunlaşması

Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği sisteminin kurulması için ilk teklif Varşova Paktı'ndan gelmiştir. 1957 yılında Romanya Başbakanı Chivu Stoica Balkanlarda işbirliğini savunan bir plan ortaya koymuştur. Stoica tarafından 17 Eylül 1957 tarihinde açıklanan planda Balkanların eriştiği ekonomik ve kültürel gelişim çerçevesinde bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişme ve güçlenme imkânlarının büyüklüğünden bahsedilmiş, bazı Balkan devletleri arasında var olan sorunlara rağmen bunların işbirliğini engellememesi üzerinde durulmuştur. Balkanlarda gerçekleşecek ekonomik işbirliğinin bölge ülkelerinin yararına olacağı tespiti yapılmış, kültürel ilişkilerin güçlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Romanya Başbakanı kendi ismiyle anılan bu teklifi yaparken, anlaşmazlıklara konu olabileceği için Balkanların nükleer silahtan arındırılmasını gündeme getirmemiş, bundan önce bölge ülkelerini kapsayacak bir işbirliği çerçevesi oluşturmak istemiştir. Stoica, planını 1959 yılı Haziran ayında bir kez daha tekrarlamış, fakat bu defa plana nükleer silahların sınırlandırılması ile ilgili yeni bazı teklifler eklemiştir. Ayrıca bu tekliflere SSCB'nin verdiği destek 1957 yılında ilan edilen plana verdiği destekten daha net olmuştur. Buna göre Balkanlarda nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge kurulacak, ABD'nin 1958 ve 1959 yıllarında Türkiye, Yunanistan ve İtalya'ya yerleştirmiş olduğu füzeler kaldırılacaktı. İşbirliğinin alanını İtalya'yı da içine alacak şekilde genişletilmesi bu planın ana amacının güneydoğu Avrupa'daki ABD varlığını bitirmek olduğunu göstermekteydi.

Bu plandan bir süre önce Polonya Dışişleri Bakanı Adam Rapacki, Stoica Planı'nda ortaya konulandan daha kapsamlı olarak Orta Avrupa'yı da içeren bir nükleer silahlardan arınma projesini gündeme getirmiş fakat bu teklif kabul görmemiştir. Bir başka Balkan ülkesi olan Bulgaristan da bu yıllarda Balkanlarda kurulacak bir işbirliğini savunuyordu.(Sander, 2008:360-361)

Avrupa'da silahsızlanmayla ilgili Varşova Paktı kaynaklı girişimlerden bir diğeri SSCB tarafından ortaya konulmuştur. SSCB, 1956 yılında yapılan Komünist Partisi'nin 20. Kongresinde "barış içinde bir arada yaşama" ilkesini benimsemiş ve dış politikasında belirli bir yumuşamaya gitmişti. 1957 yılından itibaren ise Avrupa'nın kuzeyinden başlayıp Orta Avrupa'dan geçen ve Doğu Akdeniz'e kadar uzanan topraklarda silahsızlandırılmış bölgeler kurulması düşüncesini savunmuştur. SSCB'ye göre bu şekilde oluşturulacak silahsızlandırılmış bir bölge Batı Bloku ile Demirperde ülkeleri arasında bir tampon bölge işlevini görecekti. Bu SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'da kendi kontrolünde komünist bir blok oluşturarak kendisiyle orta ve batı Avrupa devletleri arasına tarafsız bir bölge oluşturma politikasının tam manasıyla gerçekleşmesi anlamına gelecekti.(Sander, 2008:361)

1962 yılında yaşanan Küba Krizi ABD ve SSCB arasında tırmanan gerilimin dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine getirebileceği açıkça göstermiştir. Ortaya çıkardığı tehlike sebebiyle bu kriz aynı zamanda yumuşamanın da önünü açmıştır. Bu yıllarda bağımsızlıklarını daha yeni kazanmış ülkelerin Birleşmiş Milletlerde en büyük grubu haline gelmeleri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin komünizm rejiminde devam ettiği halde SSCB ile derin görüş ayrılıklarına düşmesi, Japonya ve özellikle Fransa'nın batı blokunda farklı politikalara yönelmeleri Soğuk Savaşın farklı bir yöne evrilmekte olduğunu gösteriyordu. Yine Federal Almanya'da Willy Brandt'ın "Ostpolitik" (Doğu Politikası) açılımını başlatması ABD-Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinin normalleşmesi, ABD ve SSCB arasında SALT I Antlaşmasının imzalanmış SALT II Antlaşmasının imzalanması için görüşmelere başlanmış olması Avrupa'da bir güvenlik sistemi oluşturulması düşüncesinin önünü açmıştır. (Hasgüler, Uludağ, 2010: 330-331)

Birleşmiş Milletlerin yirminci kuruluş yılı olan 1965'de ise Romanya'nın teklifi ile dokuz Avrupa ülkesinin "ayrı toplumsal ve siyasal sistemlere sahip Avrupalı devletler arasında iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeye dair bölgesel düzeyde faaliyetler" teklifi oybirliği ile kabul edilmiştir.(Sander, 2008:455)

Avrupa'da bir güvenlik sistemi inşası konusu Varşova Paktı Danışma Komitesi'nin 4-6 Temmuz 1966 tarihleri arasında Bükreş'te yaptığı toplantılarda da gündeme gelmiş, bu müzakereler sonucunda 8 Temmuz'da "Avrupa'da Barışın ve Güvenliğin Güçlendirilmesi Hakkında Deklarasyon" ilan edilmiştir. Deklarasyonda Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerde barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesinin geçerli olması vurgulanmış, Avrupa'da güvenliğin sağlanabilmesi için NATO ve Varşova Paktı'nın kaldırılması, Avrupa'daki yabancı güçlerin kendi ülkelerine dönmesi, kıtada nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler kurulması, kıtadaki mevcut sınırların bütün devletlerce tanınması, her iki Almanya ile ayrı ayrı barış yapılması, her iki Almanya'nın silahsızlandırılması ve bunların gerçekleştirilmesi için bir Avrupa Konferansının toplanması gereği ifade edilmiştir.(Armaoğlu, 2012:779)

Varşova Paktı Danışma Komitesi'nin bu teklifleri, Sovyet dış politikasının temel ilkelerine büyük ölçüde ters düşmesine rağmen, Romanya'nın Varşova Paktı'na rağmen sürdürdüğü bağımsızlık politikası ve bu çerçevede Avrupa'da güvenlik ve silahsızlanmayı gerçekleştirmek amacıyla SSCB'ye yaptığı baskının başarılı bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu tekliflerin SSCB'nin dış politika ilkeleriyle büyük oranda örtüşmemesine rağmen Varşova Paktı'nın bir önerisi olarak ortaya çıkmasının bir diğer sebebi ise SSCB'nin Doğu Alman Halk Cumhuriyeti'nin tanınmasını sağlayarak Orta Avrupa'da statükoyu korumak ve bütünüyle kıtadaki devletlerin üye olduğu bir örgüt kurarak ABD'nin Avrupa ile olan bağlarını zayıflatmak hatta kıtadan çekilmesini sağlamaktı. SSCB'nin bu konuda istekli olmasının bir başka nedeni de 1966 yılı Mart ayında Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'nin ülkesini NATO'nun askeri kanadından çekmek istediğini açıklamasıdır. SSCB, Varşova Paktı Danışma Komitesi'nin kararlarıyla Fransa'nın oluşturduğu çatlaktan NATO'yu dağıtmak istemiştir. (Hasgüler, Uludağ, 2010: 331 Armaoğlu, 2012:779, Sander, 2008:361-362)

NATO Bakanlar Konseyi, 1966 yılı Aralık ayında Paris'te gerçekleştirdiği toplantıdan sonra yayınladığı bir bildiri ile Varşova Paktı'nın bu önerilerine dolaylı bir şekilde cevap vermiştir. Bildiride, NATO'nun, 1958 yılında yaşanan İkinci Berlin Bunalımından sonra ABD, İngiltere ve Fransa tarafından yayınlanan üçlü deklarasyonun arkasında olduğu belirtilmiş ve Almanya'nın parçalanmışlığı devam ettikçe Avrupa'da gerçek bir barışın sağlanamayacağı tekrar vurgulanmıştır. NATO, Berlin meselesini Almanya meselesiyle Almanya meselesini Avrupa güvenliği meselesiyle, Avrupa güvenliğini de silahsızlanma meselesi ile ilişkilendirmiştir. (Armaoğlu, 2012:780)

Varşova Pakti'ndan gelen çağrılar karşısında şimdiye kadar somut bir atmayan NATO, 1967 yılının Aralık ayında kabul ettiği Harmel Raporu ile yumuşama konusunda önemli bir adım atmıştır. Batı Bloğunun bu tavır değişikliğinde gerginlik politikası ile komünist bloku yıkamayacaklarını anlamaları önemli ölçüde etkili olmuştur. Batı, bundan sonra demir perde ülkelerinin eksik ve yetersiz siyasal, sosyal, hukuki ve ekonomik düzenlerinin üzerine giderek doğu blokunu parçalamayı düşünmeye başlamıştır. Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel'in hazırladığı ve NATO Bakanlar Konseyi'nce kabul edilen "İttifakın Gelecekteki Görevleri" isimli raporda NATO üyelerinin ittifakın temel amacından sapmamak şartıyla, ekonomik, siyasal, jeopolitik, tarihi ve geleneksel özel durumlarına göre Varşova Pakti'na üye devletlerle ilişki kurabilecekleri ifade edilmiştir. (Demir, 2010: 29, Armaoğlu, 2012:780)

Varşova Pakti'nin 1966 yılında Bükreş'ten Avrupa güvenliğine dair yaptığı teklife NATO'nun ilk resmi cevabı İzlanda'nın başkenti Reykjavik'de 24-25 Haziran 1968'de gerçekleşen Bakanlar Konseyi toplantısında verilmiştir. Bakanlar Konseyi toplantısının sonunda yayınlanan bildiri ve deklarasyonda, NATO ve Varşova Pakti arasında Avrupa'da karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi önerilmiştir. Buna göre kıtada kuvvet indirimleri karşılıklı ve dengeli olmalı, Avrupa'daki mevcut dengeyi sarsmamalı ve her iki tarafın olmazsa olmaz güvenlik çıkarlarıyla çelişmemelidir. (Armaoğlu, 2012:780-781)

Avrupa güvenliği için 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren yapılan karşılıklı teklifler belli bir olgunluğa gelmişken 1968 yılında SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali iki blok arasında soğukluk ve hatta gerginliğe neden olmuştur. NATO, Varşova Pakti'nin Çekoslovakya'ya müdahalesinin karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi düşüncesini ciddi anlamda geriletliğini ifade etmiş, komünizmin tehdit edildiği bölgelere Varşova Pakti'ni müdahalesinin önünü açan Brejnev Doktrininin ilanı ise NATO'nun endişelerini daha da artırarak Avrupa güvenliği meselesinin şimdilik bu örgüt tarafından rafa kaldırılmasına neden olmuştur.(Armaoğlu, 2012:781)

Fakat komünist blok ve özellikle SSCB'nin bu yöndeki talepleri niteliği değişse de devam etmiştir. SSCB'nin bu konudaki ısrarının devam etmesinin sebeplerinden biri Federal Almanya'da, Doğu Alman Halk Cumhuriyeti'nin, Doğu-Batı yakınlaşması üzerine toplanacak bir Avrupa konferansında kendisiyle eşit düzeyde bulunmasını kabul etmesine dair görülen tavır değişikliğidir. Bu tavır değişikliği ile Doğu Almanya'nın toplanacak bir Avrupa Konferansında Batı Almanya ile eşit kabul edilip edilmemesi meselesi bir sorun olmaktan çıkmıştır. SSCB'nin bir Avrupa güvenlik sistemi isteğinde ısrarının ikinci sebebi ise Çekoslovakya hadiselerinin SSCB'ye, Doğu Avrupa'nın statükosunun Batı Bloku tarafından tanınmasının önemini ve aciliğini göstermesidir. Yani SSCB Doğu Avrupa'da kendi kontrolündeki Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Demokratik Almanya, Polonya gibi ülkelerdeki rejimleri ve statükonun batı tarafından onaylanmasını istiyordu. SSCB, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'da kendi kontrolünde kurulan statükonun dünyadaki gelişmeler çerçevesinde değişebileceğini ve bu değişimin yön ve hızını denetimi altına alması gerektiğini görmüştür. Bu denetimi de ancak Varşova Pakti üzerinden sağlayabileceği için SSCB'nin bu tarihten sonraki önerilerinde NATO ve Varşova Pakti'nin karşılıklı kaldırılması konusu bir kenara bırakılmıştır. (Sander, 2008:362-363) SSCB'nin Avrupa'da bir güvenlik sistemi oluşturulması konusundaki ısrarının bir diğer sebebi de batı teknolojisine ulaşmak ve doğu blokunu ekonomilerini ayağa kaldırmaktır. (Demir, 2011: 29)

Bu çerçevede güvenlik sistemi çabalarına devam eden Varşova Pakti üye devletleri, Budapeşte toplantısı akabinde 17 Mart 1969'da yeni bir güvenlik konferansı önerisinde bulunmuşlardır. Varşova Pakti'na üye devletler Budapeşte önerisinde kıtada bir güvenlik konferansı toplanmasını, Avrupa'da karşılıklı bir güven ortamının oluşturulması için uluslararası ilişkileri bozacak politikalardan kaçınılmasını, barış, yumuşama, silahsızlanma

ve işbirliği gibi konularda esaslı kararlar alınmasını önermişlerdir. Doğu Bloku ülkeleri bu önerilerinde bir güvenlik konferansı toplanabilmesi için Doğu Alman rejiminin tanınması ön şartını kaldırmışlar ve bu konferansa ABD ile Kanada'nın katılmasına da itiraz etmeyeceklerini bildirmişlerdir. SSCB'nin, Avrupa güvenliği için toplanacak bir konferansa ABD'nin katılmasına onay vermesinin sebebi böyle bir konferansın toplanmasını çok istemesi ve ABD'nin katılımının konferansı daha çok ilgi çekici bir hale getireceğine olan inancıydı. Bu iki konuda tavrını esneten SSCB, kurulacak Avrupa güvenlik sisteminin gereği olarak Alman Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin tanınması ve ABD'nin Avrupa kıtasından çekilmesi ısrarını sürdürmüştür. Yine yukarıda da ifade edildiği üzere SSCB, NATO ve Varşova Paktı'nın varlıklarının sona erdirilmesini artık bir koşul olarak dayatmak niyetinde değildi. (Sander, 2008:363) Batı bloku, bu öneriyi Varşova Paktı'nın, Federal Almanya'nın 1967 yılında başlattığı "Ostpolitik"e (Doğu Politikası) karşı bir strateji olarak algılamıştır. Buna göre toplanacak bir konferansta Federal Almanya yalnızlığa mahkûm edilecek doğu politikası başarısız olacaktı.

Avrupa'da bir güvenlik konferansı toplanması için aynı yıl bir başka teklif de Finlandiya'dan gelmiştir. Fin Hükümeti 5 Mayıs 1969 tarihinde Avrupa devletleri, ABD ve Kanada'ya, güvenlik konferansı için ev sahipliği yapabileceğini duyurmuştur. Bu çağrı üzerine toplanan Varşova Paktı'na üye devletlerin dışişleri bakanları 31 Ekim 1969 tarihinde Fin Hükümeti'nin bu önerisini kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Yine 21-22 Haziran 1970'te Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de biraraya gelen Varşova Paktı'na üye ülkelerin dışişleri bakanları ABD ve Kanada'nın da katılmasını istedikleri Avrupa güvenlik konferansının, Avrupa güvenliği için Avrupa ülkeleri arasında kuvvet kullanılmasının önüne geçilmesini ve karşılıklı tehditlerin sonlandırılmasını, bilim, kültür teknoloji, ticaret ve ekonomi alanlarında işbirliği ortamının oluşturulmasını ve Avrupa güvenliği ve işbirliği için bir organın kurulmasını önermişlerdir. (Sander, 2008:455-456)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Toplanması ve Niteliği

Buna karşın batılı devletler ise 1970 yılının Mayıs ayında Roma'da yaptıkları toplantıda konferans teklifinin kabulünü Berlin konusunda sürdürülen dördü görüşmelerin ilerleme kaydetmesine bağlı olduğunu bildirmişlerdir. NATO, 1971 yılı Haziran ayında Lizbon'da gerçekleştirdiği toplantılar sonucunda ise Berlin konusundaki görüşmelerin olumlu bir şekilde gittiği değerlendirilmesini yaparak bu konuda bir anlaşmaya varıldıktan sonra görüşmelere geçilebileceğini yinelemiştir. İki blok arasında Berlin konusunda 3 Eylül 1971'den sonra imzalanan dördü anlaşma Avrupa'da bir güvenlik konferansı toplanması konusundaki engellerin en büyüklerinden birini ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeden sonra ABD Başkanı Nixon'un Mayıs 1972'de SSCB'ye yaptığı ziyarette SALT I Antlaşması (Stratejik Silahların Sınırlandırılması) imzalanmış, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı hazırlık çalışmalarının 1972 yılı Eylül ayında Helsinki'de Orta Avrupa'da Karşılıklı ve Dengeli Güç İndirimi görüşmelerinin 1973 yılında Viyana'da, başlanmasına karar verilmiştir. (Sander, 2008:455-456, (Armaoğlu, 2012:778-779)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı hazırlık çalışmalarının olgunlaşmasında İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden itibaren başlayan anlaşmazlıkların Küba Krizi ile çok tehlikeli bir noktaya gelmesi neredeyse en önemli etken olmuştur. Bu krizden sonra yumuşama döneminin ilk işaretleri gelmeye başlamıştır. Bunun yanında her iki blokta ortaya çıkan yapı değişiklikleri de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın toplanma sürecine birebir etki etmiştir. Bu noktada doğu blokunda Romanya SSCB'den, batı blokunda ise Fransa ve Federal Almanya'nın ABD'den bağımsız dış politika stratejilerine yönelmişlerdir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı doğu ve batı blokları arasındaki

anlaşmazlıkları ortak bir anlayış çerçevesi içerisinde minimize etmeyi amaçlayan bir müzakere formu ve konferanslar diplomasisi olarak ortaya çıkmıştır. Toplanması düşünülen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının hazırlık çalışmaları 22 Kasım 1972 tarihinde otuz dört ülkenin büyükelçilerinin Helsinki’de yaptıkları toplantı ile başlamış ve beş aşamada tamamlanmıştır. Büyükelçiler 22-27 Kasım arasında çalışmalarla ilgili teknik konuları ele almışlar, 28 Kasım-15 Aralık tarihleri arasında ülkelerinin meseleler hakkındaki görüşlerini açıklamışlardır. Delegeler 15 Ocak-9 Şubat 1973 tarihleri arasında toplanacak konferansın konusunu ve gündemini görüşmüşler, 26 Şubat-7 Nisan arasında “sepetler” tespit edilmiş, 25 Nisan-8 Haziran tarihleri arasında ise konferansın çalışmalarına ilişkin sepetler hazırlanmıştır. Büyükelçiler 8 Haziran’da görüşmelerin sonuç önerileri üzerine anlaşmaya varmışlardır. (Demir, 2010:28, Gerger, 1980: 101) Anlaşmaya varılan sonuç önerilerine göre konferansın üç aşamada yapılması öngörülmüştür. Birinci aşamada Dışişleri Bakanları toplanacak ve yöntem kurullarını, gündemi ve konferansın çalışması ile ilgili diğer hazırlıklarla konferansın çalışma kurullarının görevlerini belirleyeceklerdi. Konferansı toplanmasında ikinci aşama uzman komite ve alt komitelerin çalışmalarını kapsayacak, bu komiteler bildirimleri, önerileri kararları ve sonuç belgelerini hazırlayacaklardı. Bunun yanında komitelerin çalışmalarını organize etmek ve yapılan çalışmaların sonuçlarını konferansın son aşaması için toplamak üzere bir eşgüdüm komitesi oluşturulup düzenli olarak toplanacaktı. Bunda sonraki süreçte ise eşgüdüm komitesi tarafından hazırlanacak öneriler ışığında konferans üçüncü dönem toplantılarına başlayacak ve bu dönemin son resmi oturumunda sonuç belgesi kabul edilecekti. Konferansın gündemi ise Avrupa güvenliğine ilişkin sorunlar, ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre konularında işbirliği, insancıl konularda ve diğer alanlarda işbirliği ve konferansın devamı konularından oluşacaktı. (Gerger, 1980: 101)

Büyükelçiler görüşmesinde ayrıca konferans ve çalışma organlarının konferansa katılma hakkına sahip olan tüm Avrupa ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ile birlikte diğer ülkelerin ve Avrupa’ya komşu bölge ülkelerinin ve Akdeniz ülkelerinin görüşlerine başvurabilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında Eşgüdüm Komitesine düşünce birliği içerisinde karar alma ve gündemle ilgili konularda görüşlerine başvurulacak uluslararası örgütleri belirleme yetkisi verilmiştir. Yine üzerinde mutabakata varılan konulardan bir diğeri de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin konferansın açılış oturumuna onur konuğu olarak davet edilmesi olmuştur. Görüşmelerde ayrıca konferansın askeri ittifaklarla ilgisinin olmadığı konferansa katılan ülkelerin çalışmalara eşitlik ilkesi çerçevesinde dâhil olacakları kararı alınmıştır. Yine konferansta kararların ittifakla alınacağı ve usul kurallarının da bu şekilde saptanıp değiştirilebilecekleri kararlaştırılmıştır. Büyükelçilerin yaptıkları müzakerelerde konferans masrafları da gündeme gelmiş ve masraflar devletlerin siyasi ve ekonomik güçleriyle orantılı bir şekilde dağıtılmıştır.(Gerger, 1980: 101-102)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının hazırlık çalışmalarında kararlaştırıldığı üzere Dışişleri Bakanları düzeyindeki toplantılar 3-7 Temmuz 1973 tarihleri arasında yapılmış, görüşmelerde Cenevre’de yapılması kararlaştırılan ikinci dönem uzmanlar düzeyindeki çalışmalar için bir takım öneriler hazırlanmış ve sonuç önerileri onaylanmıştır. Konferans başlığının belirlenmesinde demir perde ülkeleri “güvenlik” batı bloku ülkeleri ise “işbirliği” kavramının öne çıkması konusunda ısrar etmişlerdir. Eşgüdüm Komitesi çalışmaları 29 Ağustos-3 Eylül 1973 tarihleri arasında yapılmış, tespit edilecek “Üç Sepet” için üç ana komisyon ve on iki alt komisyonun görev yaptığı Cenevre’deki çalışmaları ise 18 Eylül 1973-21 Temmuz 1975 tarihleri arasında yaptığı çalışmalar sonucu Helsinki Nihai Senedi ile ilgili taslağı hazırlamıştır.(Gerger, 1980:102) Eşgüdüm Komitesi bir yandan bu çalışmaları yaparken 14 Temmuz’da konferansın son dönem çalışmalarının 31 Temmuz-1 Ağustos günlerinde Helsinki’de yapılmasını kararlaştırmış, konferans, 1 Ağustos 1975’de Helsinki Nihai Senedinin 35 ülke tarafından imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Senet Arnavutluk hariç bütün Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri, Kanada tarafından

imzalanmıştır. (Gerger, 1980: 101-102,Civelek, 2006: 2)

Helsinki Nihai Senedi iki ana unsurdan oluşmuştur. Bunlardan birincisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da kurulan statükonun taraflarca kabulü diğeri de iki blok arasındaki ilişkilerde yumuşamanın insani boyutunun geliştirilmesidir. Nihai Senet, uluslararası hukuk açısından "mutabakat" ya da "bağlayıcı olmayan anlaşma" statüsünde olup senet "iyi niyet ve gayret/çaba deklarasyonu" olarak da adlandırılmıştır. (Karabulut, 2011:72, Civelek, 2006:5) Helsinki Nihai Senedi "üç sepet" formülü çerçevesinde ortaya çıkmıştır." Birinci Sepet ağırlıklı olarak "güvenlik" konularına odaklanmış "Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler ve Güvenlik" ve "Silahsızlanmanın Kimi Yönlerine İlişkin Belge" burada ele alınmıştır. Bu sepette imzacı devletlerin uymalarının beklendiği prensipler on madde halinde sıralanmıştır. Bu ilkeler AGİK'in anayasası olarak kabul edilir ve " 10 Emir" (Decalogue) olarak da bilinir. Bu prensipler şunlardır: Egemen, eşitlik, egemenliğin özündeki haklara saygı, tehdide veya kuvvet kullanmaya başvurmama, sınırların dokunulmazlığı, ülkelerin toprak bütünlüğü, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü, içişlerine müdahale etmeme, düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de içeren insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, milletlerin haklarının eşitliği ve kaderlerini kendilerinin belirleme hakkı ülkeler arasında işbirliği, devletlerarası hukuk uyarınca üstlenilmiş yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

Helsinki Nihai Senedinin İkinci Sepetinde ticaret, sanayi, bilim, teknoloji, ulaştırma, tarım, turizm ve çevre konularında ve ekonomik faaliyetlerin diğer alanlarında işbirliğini geliştirme prensipleri yer almaktaydı. Bu sepette ayrıca Akdeniz'de güvenlik ve işbirliğine dair meseleler de yer bulmuştur.

Üçüncü sepette ise insancıl ve diğer alanlardaki işbirliği ele alınmıştır. Bu sepette batılı ülkelerin ısrarları sonucu temel insan haklarına ilişkin prensipler geniş bir yer bulmuş, Batı dünyasının beklentilerini büyük ölçüde karşılanmıştır. İnsan hakları, seyahat özgürlüğü kültürel değişim ve eğitim ile ilgili konular bu sepette geniş bir şekilde yer bulmuş, kişilerin, fikirlerin ve bilginin hareket özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması konusu bu sepetin temel yaklaşımlarını oluşturmuştur.

Helsinki Nihai Senedi uyulması mecburi bir belge değil, ortak bir ilkeler demeci niteliğindedir. Helsinki Nihai Senedi tam anlamıyla bir uzlaşma metni olarak nitelendirilebilir. Zaten Nihai Senet oylama yapılmadan uzlaşmayla kabul edilmişti ve sadece siyasi ve manevi olarak bağlayıcıydı. Senet uyulması mecburi bir belge olmamasına rağmen batı bloku ile demir perde ülkeleri arasındaki ilişkilerde mevcut gerilimi gözle görülür bir şekilde azaltmış ve "yumuşamayı" kurumsallaştırmıştır. Nihai Senetle Avrupa'da yumuşamanın standartları saptanmış, belirlenen ilkelere uyulup uyulmadığının denetlenmesi için izleme konferanslarını toplanması kararlaştırılmıştır.

Konferansın silahsızlanma ya da silahların sınırlandırılması gibi bir misyonu olmamasına rağmen imzacı devletler, Avrupa'da bir süredir devam eden yumuşamayı sürdürmeye, çatışma riskini azaltmaya ve silahsızlanmaya yönelik çabaların bütün devletlerin lehine olduğunu ve bu konuda tedbirler alma gereğini kabul etmişlerdir. AGİK aynı zamanda Avrupa'daki sınır sorunlarını salt güvenlik konularının dışına taşıyıp, sorunu ekonomik ve insan hakları boyutlarını da içine alacak şekilde genişletmiştir.

Batı Bloku için Nihai Senedin en önemli başarısı üçüncü sepette yer alan değerlere SSCB'nin itiraz etmemesi ve benimsemesiydi. Bu sepet Doğu Blokunun dağılmasında önemli bir rol üstlenmiş ve Batı Bloku ülkeleri içindeki bütün insan hakları eylemcileri için temel belgelerden birisi olmuştur. Üçüncü sepette yer alan hükümler imzacı devletlere karara bağlanan bazı temel insan haklarını uygulama ve destekleme zorunluluğu getiriyordu. Batı Bloku kabul edilen ilkelerin başta SSCB olmak üzere demir perde ülkelerindeki rejim

karşıtlarına uygulanan baskıyı azaltacağı umunduydılar. Batı blokunda var olan bu umut onlar açısından bir süre sonra olumlu gelişmeler olarak kendisini göstermiştir. Bunun en önemli iki örneği Çekoslovakya'da Vaclav Havel ve Polonya'da Lech Walesa'nın verdikleri mücadeledir. Her iki lider verdikleri mücadele ile hem ülkelerindeki SSCB hegemonyasını hem de komünist rejimi sarsmışlardır. (Karabulut, 2011: 72-73, Kissenger, 2000: 721-722, Gönlübol, 1979:459-460, Oran, 2001:657, Hasgüler, Uludağ, 2010: 332, Civelek, 2006: 9-11, Armaoğlu,2012:784-785) Yine Batı Almanya'nın ısrarı üzerine benimsenen "Avrupa'daki mevcut sınırlar uluslararası hukuka uygun bir biçimde, barışçıl amaçlarla ve antlaşmalar yoluyla, değiştirilebilir" ilkesi Batı Bloku için çok değerli bir kazanımdı. Helsinki Nihai Senedinde yer alan bu ilke ilerleyen yıllarda iki Almanya'nın birleşebilmesinin temel hukuksal dayanaklarından biri olmuştur Batı Bloku ayrıca demir perde ülkelerinin kendilerinin gözetim, denetim ve propagandasına açık olacağını düşünerek bu ülkelerdeki insanları kazanacağını umut ediyordu.

Nihai Senede imza atan devletler dolaylı veya dolaysız tek başlarına veya diğer devletlerle imzacı diğer bir devletin iç ve dış işlerine müdahale etmemeyi taahhüt etmişlerdir. Yine imzacı devletler birbirlerinin toprak bütünlüğüne, hukukuna, özgürlüğüne ve egemenliğine ve bu çerçevedeki haklarına saygı göstermeyi garanti etmişlerdir. Bu ve sınırların ihlâl edilemezliğine dair ilke SSCB'nin Doğu Avrupa'daki kontrolünün Batı Bloku tarafından onaylandığını gösteriyordu. Bu kabul Batı Blokunu oluşturan ülkelerin Avrupa'da komünist rejimlerin varlığını hukuksal olarak da kabul etmesi anlamına geliyordu. Batı Bloku böylece İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki siyasi bölünmeleri bu belge ile kabul etmiş Doğu Alman Cumhuriyeti ve doğu Avrupa'da SSCB kontrolündeki rejimlerin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanımıştır. Ayrıca SSCB'nin bir diğer beklentisi Avrupa'da bu şekilde oluşturulan bir güvenlik sisteminin ittifakların rolünü azaltmasıydı. Bunun yanında SSCB, Batı blokuyla bilim, teknoloji ve ekonomi alanında kurulacak ilişkilerin, SSCB üzerindeki askeri ve siyasi baskıları minimize edeceğini düşünüyordu. (Best,Hanhımakı, Maiolo, Schulze, 2015: 310-311, Judt, 2009: 607, Hasgüler, Uludağ, 2010: 332-333)

Helsinki Nihai Senedinin imzalanmasından sonraki ilk izleme konferansı 4 Ekim 1977-9 Mart 1978 tarihleri arasında Yugoslavya'nın başkenti Belgrat'ta yapılmıştır. ABD bu dönemde Başkan Carter öncülüğünde insan haklarına ve ahlaka dayanan bir diplomasiyi önceleyeceğini ilan ettiği için Belgrat'ta demir perde ülkeleri üzerinde büyük bir baskı kurmuştur. ABD'nin böyle bir politikaya yönelmesinde SSCB'nin Angola, Mozambik, Etiyopya'da komünistleri desteklemesi ve diğer bazı ülkelerde yaşanan iç savaşlarda komünistlere verdiği destek oldukça etkili olmuştur. Helsinki Nihai Senedinde Avrupa dışı dünya için bir alınmış bir karar olmadığı halde ABD bu konuda SSCB'yi sıkıştırmıştır. ABD'nin SSCB üzerinde kurduğu baskının bir diğer nedeni de bu ülkelerde yaşanan insan hakları konusundaki ihlallerdi ki bu konular Nihai Senette yer almıştı. Belgrat'ta devam eden müzakerelerde taraflar temel konularda uzlaşmamışlardır.

31 Ekim-11 Aralık 1978 tarihleri arasında Montreux'da gerçekleşen uzmanlar toplantısında meselelerin barışçı yollardan çözümü konusunda görüşmeler yapılmış, 18 Şubat-3 Mart 1980 tarihleri arasında ise AGİT Bilimsel Forumu toplanmıştır.

Nihai Senet çerçevesinde ikinci izleme konferansı 11 Kasım 1980-9 Eylül 1983 tarihleri arasında toplam sekiz toplantı dönemi olarak Madrid'de gerçekleşmiştir. Madrid'deki toplantılara yukarıda da değindiğimiz üzere Polonya'da Lech Walesa'nın önderlik ettiği Dayanışma Hareketi damgasını vurmuş, batılı ülkeler bu konuyu sürekli gündemde tutmuşlardır. Bu konferansta gündem olan bir diğer konu da SSCB'nin Afganistan'ı işgali olmuş, Batı Bloku bu konuda da işbirliği halinde olmuştur.

Madrid Kapanış Belgesinde özellikle insan hakları, sendikal haklar, dini özgürlükler,

gazeteci hakları ve göçmen işçiler ve ailelerin birleştirilmesi gibi konularda iyileştirici hükümler kabul edilmiştir ki bu batı blokunun bir başarısı olarak görülebilir. Burada alınan karar doğrultusunda 1985 yılında Ottawa’da insan hakları temelinde bir konferans düzenlenmiştir. Madrid Kapanış Belgesinde ayrıca Türkiye’nin de ısrarlarıyla terörizm konusuna da yer verilmiş terörizmin her çeşidi kınanmış, uluslararası işbirliği ile terörist faaliyetlerin önlenmesi için her türlü tedbirin alınması gerektiğinin üzerinde durulmuş ve devletler bu tür faaliyetlere destek vermemeyi taahhüt etmişlerdir. Madrid’de Avrupa’da askeri çatışma tehlikesini azaltmak için ‘Güven Artırıcı Önlemler’ de görüşülerek kabul edilmiştir.

Üçüncü izleme komitesi 1986 yılı Kasım ayı ile 1989 Ocak ayı arasında çalışmalarını yürütmüş bu konferans diğer iki izleme konferansına göre oldukça olumlu seyretmiştir Bunun da en önemli sebebi 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Parti Genel Sekreterliğine seçilen Mihail Gorbaçov’un başlattığı Glastnost ve Prestroyka politikalarıdır. 15 Ocak 1989’da kabul edilen Viyana Kapanış Belgesi, Helsinki Nihai Senedi ve Madrid Kapanış Belgesindeki temel yaklaşımları geliştiren bir belge olmuştur. Bu belgede insan hakları konusuna oldukça geniş yer verilmiş, konferansta alınan karar doğrultusunda AGİK bünyesinde insan hak ve özgürlükleri alanında yapılan taahhütlerin imzacı devletler arasında bir diyalog süreci başlatılmasına ve bundan sonraki süreçte “İnsani Boyut Konferanslarının” toplanması kararlaştırılmıştır. Bu konferansların ilki 1989 yılında Paris’te ikincisi 1990 yılında Kopenhag’da, üçüncüsü ise 1991 yılında Moskova’da toplanmıştır. (Hasgüler, Uludağ, 2010: 333-334, Civelek, 2006: 13-23)

1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senedi ve sonrasında yapılan izleme konferansları Avrupa ve dünya barışına belirgin şekilde olumlu etki yapmıştı. 1989 yılında Doğu Blokunda yaşanmaya başlanan rejim tartışmaları ve değişiklikleri Helsinki Nihai Senedi ile başlayan sürecin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmış ve yeni bir AGİK zirvesinin toplanmasına karar verilmiştir. ABD böyle bir zirvenin gerçekleşebilmesi için Avrupa’da Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması (AKKA) imzalanmasını şart koşmuş, bunun üzerine konvansiyonel silah indirimi görüşmeleri ve AGİK zirvesi 19 Kasım 1990’da Paris’te başlamıştır. Aynı gün Avrupa’da Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması (AKKA), 21 Kasım’da ise AGİK’e üye devlet ve hükümet başkanları Paris Şartı’nı (Yasası) imzalamışlardır.

Paris Şartı, Barış, Demokrasi ve Birlik İçin Yeni Bir Çağ; İnsan Hakları, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü; Ekonomik Özgürlük ve Sorumluluk; Devletler Arasında Dostane İlişkiler; Güvenlik; Birlik; AGİK ve Dünya; Gelecek İçin Ana Noktalar başlıklarından oluşmuştur. Paris Şartı, Avrupa’da çatışma ve bölünmeyi bitirmeyi, işbirliği ve saygı temelinde ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Paris Şartı’nın imzalanmasından hemen sonra burada koyulan hedeflere ulaşmak ve AGİK’in kurumsallık kazanması için bazı adımlar atılmıştır. Bu çerçevede 20 Şubat 1991’de Prag’da Sekreteryaya, 18 Mart 1991’de Viyana’da İhtilafları Önleme Merkezi, 9 Temmuz 1991’de Varşova’da Serbest Seçimler Bürosu, 3 Temmuz 1992’de Budapeşte’de Parlamenterler Meclisi oluşturulmuştur. Bunun yanında ilk toplantısını 19-20 Haziran 1991’de Berlin’de yapan Bakanlar Konseyi ile Yüksek Memurlar Komitelerinin de kurulmasına karar verilmiştir.

Arnavutluk, 19-20 Haziran 1991’de Berlin’de toplanan Bakanlar Konseyinde AGİK’e üye olurken, Letonya, Estonya ve Litvanya konferansa 10 Eylül 1991’de Moskova’da toplanan İnsani Boyut Toplantısında üye olmuşlardır. 30-31 Ocak 1992’de toplanan Prag Konseyinde ise Bağımsız Devletler Topluluğu’nun on üyesi AGİK’e katılmıştır.. Sonraki dönemde ise AGİK üyesi olan üç ülke ise Hırvatistan, Slovenya ve Bosna Hersek’tir.

24 Mart-8 Temmuz 1992 tarihleri arasında Helsinki’de dördüncü izleme komitesi

toplanmış aynı kent 9-10 Temmuz 1992 tarihleri arasında da Üçüncü Devlet ve Hükümet Başkanları toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Bu toplantıda yayınlanan Helsinki Belgesinde AGİK'in geleceği için yapılması gereken yenilikler ele alınmıştır. AGİK'in kurumsal yapısı konusundaki en radikal karar ise 1994 yılında Budapeşte'de yapılan Dışişleri Bakanları Konseyi'nde alınmış, konferansın örgüte dönüştürülmesine karar verilmiş ve bu kararın 4 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmesi ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür. (Uçarol, 2010: 1090-1094)

Sonuç

AGİK süreci, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlayan Soğuk Savaş döneminin önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilebilir. Doğu ve batı bloklarını böyle bir sürecin içerisine iten nedenlerden biri tırmanın gerginlik ve nükleer savaş tehlikesi olmakla birlikte bir diğer sebepte kendi içlerinde yaşadıkları sarsıntılardır. Helsinki Nihai Senedinin imzalanması hem “detent”i ileri bir noktaya taşımış hem de komünist blokun parçalamasını tetikleyen unsurlardan biri olmuştur. AGİK süreci doğu ve batı bloklarına üye olmayan ve büyük bir kısmı bağımsızlıklarını yeni kazanmış üçüncü dünya ülkeleri için de olumlu bir süreç olmuş ve doğu ve batı bloklarının bu devletleri yanlarına çekme konusunda uyguladıkları baskılar nispeten azalmıştır.

Bu iki blokun AGİK sürecini başlatma ve Nihai Senedi imzalama amaçlarından biri de diğer bloka karşı üstünlük sağlama düşüncesi idi. AGİK süreci doğu ve batı blokları için bir kısım avantaj ve dezavantajlar içermesine rağmen bu süreçten kârlı çıkan taraf ABD ve müttefikleri olmuştur. SSCB, Nihai Senetle Doğu Avrupa'nın statükosunu batıya kabul ettirmesine rağmen, batı bloku Nihai Senedin özellikle insan hakları, demokrasi ve özgürlüklerle ilgili ilkelerini gün geçtikçe kötüleşen Sovyet sistemine karşı alternatifler olarak sunmuşlar ve bu konuda başarılı olmuşlardır. Bu sebepten AGİK süreci komünist rejimlerin çöküş sürecini hızlandırmıştır denilebilir. AGİK süreci Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra bu döneme ait olup ayakta kalabilen birkaç kurumdan biri olmuş ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütüne dönüşerek üstlendiği misyonla kıtanın güvenliğine ve kıtadaki devletlerin işbirliğine dair çalışmalarını günümüze kadar devam ettirmiştir.

Kaynakça

Armaoğlu, F. (2012), 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995, İstanbul: Alkım Yayınları.

Best, A., Hanhımakı, J. M., Maiolo, J. A., Schulze K. E., (2015), 20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi, çev: Ulaş Belge, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Civelek, J. (2006), “Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİK”, Avrupa Araştırmaları Dergisi 14 (1), 1-23.

Demir, S. (2010), “Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6 (11), 27-52.

Gerger, H. (1980), Soğuk Savaştan Yumuşamaya, Ankara: Işık Yayıncılık.

Gönlübol, M. (1979), Uluslararası Politik İlkeler – Kavramlar – Kurumlar, Ankara: Siyasal Yayınları.

Hasgüler, M., Uludağ M. B. (2010), Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler Tarihçe – Organlar – Belgeler – Politikalar, İstanbul: Alfa Yayınları.

- Judt, T. (2009), Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Karabulut, B. (2011), “Helsinki’den Astana’ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT):AGİT’in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Akademik Bakış*, 4 (8), 69-93.
- Kıssinger, H. (2000), Diplomasi, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oran, B. (2001), Türk Dış Politikası Kurtuluştan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, c. 11 (1919 – 1980) ed: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2008), Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara: İmge Kitapevi.
- Uçarol, R. (2010), Siyasi Tarih 1789-2010, İstanbul: Der Yayınları.

AVRASYA'DA BİR GÜVENLİK TOPLULUĞU İNŞASI GİRİŞİMİ: AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ

Göktürk TÜYSÜZOĞLU*

Özet

Karl W. Deutsch tarafından betimlenen “güvenlik topluluğu”, bir bölgede gerçekleştirilen işbirliği ve bütünleşme seviyesinin, o bölgede yer alan devletler arasında güç kullanımı ve savaşı olanaksız hale getirdiği entegrasyon düzeyini ifade etmektedir. Güvenlik topluluğu, esasen, toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşturulmasına vurgu yapmaktadır. Avrasya, sahip olduğu coğrafi konum ve doğal kaynaklar itibarıyla jeostratejik ve jeoekonomik potansiyeli çok yüksek ve geniş bir bölgedir. Bu nedenle, küresel ve bölgesel aktörlerin hegemonya oluşturma girişimlerine sahne olan Avrasya'da, Rusya'nın ciddi coğrafi, siyasi ve askeri avantajları bulunmaktadır. Eski Sovyet coğrafyası özelinde kendi küresel gücünü yansıtacak bir hegemonya kurgulamayı amaçlayan Moskova, bu çerçevede Avrasyacılık düşüncesi üzerinde durmaktadır. Bu düşüncüyü pratiğe yansıtmayı hedefleyen Rusya'nın, ikili ilişkilerin yanı sıra kurumsal alternatifler de geliştirdiği görülmektedir. Henüz emekleme aşamasında olan Avrasya Ekonomik Birliği ise, bu bağlamda ortaya konmuş en önemli kurumsal yapı durumundadır. Avrasya Ekonomik Birliği'nin bölgede bir güvenlik topluluğu yaratma noktasında göstereceği başarı ve özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü içerisinde Rusya ile işbirliği yapan Çin'in bu noktadaki yaklaşımı, Avrasya güvenliği ve Rusya'nın adımları açısından üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

Anahtar Sözcükler: Avrasyacılık, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Orta Asya, Şanghay İşbirliği Örgütü, Karl W. Deutsch.

AN INITIATIVE OF SECURITY COMMUNITY CONSTRUCTION IN EURASIA: EURASIAN ECONOMIC UNION

Abstract

The security community depicted by Karl W. Deutsch refers to the level of integration in a region where the use of force and also war impossible. This approach of Deutsch has a community-oriented content, not a state-oriented one. Security community emphasizes the creation of a mutual dependency relationship between societies. Eurasia is a region with high geostrategic and geoeconomic potential in terms of its geographical location and natural resources. Russia has serious geographical, political and military advantages in Eurasia, which is the scene of initiatives of global and regional actors to create hegemony. Moscow, which aims to construct a hegemony that reflects its own global power in the former Soviet geography, focuses on the idea of Eurasianism. It is seen that Russia, which aims to reflect this idea into practice, has developed institutional alternatives as well as bilateral relations. The Eurasian Economic Union, which is still in its infancy, is the most important institutional structure in this context. The success of the Eurasian Economic Union in creating a security community in the region and China, which cooperates with Russia in the Shanghai Cooperation Organization, is an issue that should be emphasized in

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. ORCID: 0000-0001-9170-1854.

terms of Eurasian security and Russia's steps.

Keywords: Eurasianism, Collective Security Treaty Organization, Central Asia, Shanghai Cooperation Organization, Karl W. Deutsch.

Giriş

Küreselleşme, güvenlik kavramının içeriğini ve bu kavrama atfedilen referansları ciddi manada değişime uğratmıştır. Önceleri, genel itibarıyla “devlet” odaklı bir kavramsal çerçeveye haiz ve risk yaratan hususların konuyla ilgili belli devlet veya devletlerce ele alındığı bir içeriği yansıtan güvenlik kavramı, bugün gelinen noktada devlet odaklı olmanın yanı sıra, toplum odaklı bir kavramsallaştırmaya da konu olmaktadır. Bu noktada, devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri önemli bir farkındalık unsuru olarak toplumları etkiliyor olsa da, son kertede farklı devletlerde yaşayan ya da aynı devlet içerisinde yaşayıp “farklı aidiyetlere” haiz olduğunu ifade eden toplumsal grupların birbirleriyle olan ilişkileri ve temas alanları, güvenliğin toplumsallaşmasına hız vermektedir.

Küreselleşmeye koşut olarak sınırların geçirgenliğinin artması ve toplumlar arası iletişim olanaklarının genişlemesi, güvenliğin de bölgesel düzlemde ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda; bölge ve bölgeselleşme gibi kavramlar üzerinde durulurken, bölgesel güvenlik kompleksi ve güvenlik topluluğu gibi hususlar da güvenlik çalışmalarının merkezine oturmuş durumdadır. Karl W. Deutsch tarafından ortaya konan güvenlik topluluğu yaklaşımının yanı sıra, Barry Buzan'ın bölgesel güvenlik kompleksi adlandırması da özellikle bölgesel entegrasyon girişimleri ve bu bağlamda betimlenen kurumsal çabalarla anılır hale gelmiştir.

Dünyada birçok bölgede rastlandığı gibi, Avrasya'da da güvenliğin bölgesel düzlemde ele alınmaya başlandığını görüyoruz. Oldukça büyük ve çok farklı tarihsel, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal gerçeklikleri içerisinde barındırıyor olsa da bu büyük coğrafyaya içkin güvenlik arayışlarının merkezine entegrasyonu ön plana almaya çalışan kurumsal çabalar entegre edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede ise, eski Sovyet coğrafyası özelindeki tecrübesi, etkinliği ve gücü özelinde Rusya'nın ön plana çıktığını görüyoruz. Yakın çevresinde hegemonya kurmayı amaçlayan Moskova, bu bağlamda farklı aktörlerden gelen meydan okumalarla karşı karşıya kalmasına karşın, oluşturduğu kurumsal çabalar eliyle bu yönde çalışmaya başlamıştır. Bu minvalde değerlendirilmesi gereken en önemli atılım ise Avrasya Ekonomik Birliği olarak adlandırılan bölgesel entegrasyon girişimidir. Ne var ki, bu yapının uzun vadede başarı gösterebilmesi için, başta Çin olmak üzere, aynı bölgeye yönelik eğilimleri olan aktörlerle kurulacak ilişkilerin yanı sıra, Avrasya odaklı bu bölgeselleşme girişiminin toplumlarca “meşru” görülmesi ve bu çabanın bölgesel güvenliğe ve istikrara katkı sunacağına ilişkin bir ön kabul oluşturulması elzemdir.

Çalışmada öncelikle bölge ile bölgeselleşme kavramları ve güvenlik arasındaki etkileşim üzerinde durulacak ve güvenlik topluluğu kavramı hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında ise Avrasya Ekonomik Birliği hakkında bilgi verildikten sonra, bu girişimin güvenlik topluluğu yaratabilme çabasına olan etkisi üzerinde durulacaktır. Son olarak ise, bölgesel sorunlar ile farklı küresel ve bölgesel aktörlerin Avrasya Ekonomik Birliği'ne bakış açıları ele alınarak, Avrasya'da güvenlik topluluğu yaratabilmenin ne denli önemli, fakat ne kadar zor olduğu değerlendirilecektir.

Bölgeselleşme ve Güvenlik: Bölgesel Güvenlik Kompleksi ve Güvenlik Topluluğu

Güvenlikte bölgeselleşme, küreselleşmenin uluslararası ilişkilere damgasını vurmasının ardından sıklıkla tartışılan bir husus olmuştur. Küreselleşmeye koşut olarak, ulusal

egemenlik kavramının dışına taşan çok sayıda güvenlik sorununun belirmesi, bu sorunlara çözüm bulunabilmesi için uluslarüstü ya da ulus ötesi kurumsal yapıların oluşturulması ya da bu kurumların güçlendirilmesi gerektiği yönünde bir düşüncenin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Güvenliğin karmaşık doğası, bu alandaki risklerin, toplumun ya da toplumların farklı kesimlerinden ve ulusal ya da uluslararası bağlamlarda değerlendirilmesine de yol açmaktadır. Bir bölgedeki barışın sağlanmasının, o bölgede yer alan devletler arasındaki işbirliğini beraberinde getireceği gibi, o devletlerin kendi içlerindeki toplumsal sorunları da çözümlenmelerinde faydalı olabileceğine dair bir ön kabul de oluşmuştur. Bir bölgede barışın sağlanabilmesi, çok aktörlülük ekseninde kurgulanmış bir çatışma yönetimi anlayışına bağımlı olacağı için, güvenlik risklerinin yönetilebilir hale getirilmesi de çatışma yönetiminin bölgeselleşmesine yol açmaktadır (Fawcett, 2013: 43-69). Çatışma yönetiminin bölgeselleşmesi ve ulusal seviyenin ikinci planda kalarak uluslararası bir güvenlik yönetişimi oluşumu hususunda, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından dünyanın birçok bölgesinde yürürlüğe konan “insani müdahale” uygulamaları ön plana çıkmıştır (Turanly, 2013: 31-38). İnsani müdahale uygulaması, toplumsal güvenliği ön plana koyarak, siyasal sınırları anlamsızlaştırdığı için, ulus devlet kavramını ve özellikle de egemenlik unsurunu zayıflatan bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu yönden değerlendirildiğinde, toplumsal güvenliği önceleyen insani müdahale yaklaşımının, devletin egemenliği/güvenliği anlayışını zayıflatarak ya da meşruiyetini azaltarak, siyasal istikrarsızlıkları tetiklediğine ilişkin bir anlayış da bulunmaktadır (Sak, 2015: 121-153).

Bölge sözcüğünün tam manasıyla neyi ifade ettiği konusunda üzerinde anlaşılmalı bir tanım yoktur. Fakat bu sözcüğün coğrafyadan daha fazlasını ifade ettiği, ancak “sınırlar” doğrultusunda bir kapsama haiz olacağı da ortadadır. Günümüzde, bölgesellik denildiği zaman belli coğrafi sınırlar ekseninde kurgulanan yeni oluşumlar göz önünde bulundurulmaktadır (Hettne, 2008: 88). Nitekim bölgesellik kavramı, daha çok Soğuk Savaş sonrası döneme ait bir alt birim olarak değerlendirilmekte ve kurumsallık, bölgeselliğin en temel unsuru olarak görülmektedir. Dünyaya bölge bazlı olarak yaklaşmak ve o bölgeye içkin bir kurumsal yapıya ya da projeye/inisiyatife odaklanmak olarak görülen bölgesellik, coğrafi olduğu kadar, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel bir altyapıya da haizdir. Bölgeselleşme girişimlerinin oluşumunda genel olarak devletler ön plana çıkıyor olsa da, bu anlamda yalnızca devletlerin inisiyatif aldıkları söylenemez. Nitekim bölgeselleşme girişimleri içerisinde, iş dünyasına dair kuruluşlar, sivil toplum, uluslararası örgütler ve hükümetler dışı farklı organizasyonların da önemli bir payı olduğu bilinmektedir. Hatta bu unsurlar, devletleri bölgeselleşme yönünde cesaretlendiren en önemli aktörlerdir (Hettne, 2008: 89).

Bölgeselleşmeye ilişkin olarak göz önünde bulundurulması gereken en önemli hususlardan biri de, bu girişimin kendi içerisinde ne denli tutarlı olduğudur. Zira bu hususta yüksek bir düzeye ulaşan inisiyatiflerin güvenliğin sağlanması ve uzun vadeli istikrar ve barış ortamının yaratılmasında ciddi bir payı olacaktır. Yüksek bir bölge olma tutarlılığına ya da derecesine sahip olan bölgeselleşme hamlelerinde, birlikte hareket edebilme yeteneği yüksek olduğu gibi, bölgesel kimliklenme başarılı olmakta ve güvenliğe ilişkin sorunlar hususunda bir arada hareket yetisi oldukça gelişkin bir görünüm sergilemektedir. Bölgeselleşme tutarlılığı yetersiz olan girişimler ise, bölgesel kimliklenme düzeyi düşük olduğu için dışarıdan müdahaleye oldukça açık bir görüntüye sahiptir (Hettne, 2008: 89-90). Bu çerçevede güvenlik riskleri de daha yüksektir. Ayrıca, yüksek bir bölgeselleşme derecesine sahip olan inisiyatiflerin/kurumların, yalnızca kendi içerisinde değil, küresel düzeyde de etkin bir güvenlik ağı yaratmaları, hatta örnek olarak alınarak taklit edilmeleri beklenir.

Bölgeselleşme çabaları, tarihsel süreç içerisinde birçok kavram ekseninde değerlendirilmiştir. Barış ve güvenliği tesis etmeyi amaçlayan bu çabaların birincisi, federalizmdir. Bir teori olmaktan daha çok siyasal bir program olarak görülebilecek olan bu yaklaşım, AB'nin oluşum sürecinde de ilham verici bir çaba olmuştur. Ulus devletin üniter

temellerini kabullenmeyen ve merkezîyetçiliğin güvenlik anlayışına karşı çıkan federalizm, çok merkezli ve gücü dağıtan içeriğiyle siyasal meşruiyetin ve barışın tesis edilebileceğini iddia ediyordu (Loughlin, 2008: 9-16). David Mitrany tarafından ortaya konan fonksiyonalizm ise, insan ihtiyaçlarının teknik bir biçimde tanımlanması ve bu bağlamda inşa edilecek ortaklık temelindeki uzmanlık örgütleri eliyle ulus devlet ötesi bir organizasyonun yaratılmasını öngörüyordu (Popovicu, 2010: 162-172). İhtiyaç odaklı ve bu ihtiyaçların giderilmesinde birbirleriyle rekabet halinde olacak ulus devlet modelini dışlayan içeriğiyle fonksiyonalizm, çatışma riskinin azalacağını ve güvenliğin sağlanacağını belirtmektedir. Fonksiyonalizmin bir sonraki basamağı olan neofonksiyonalizm ise, bütünleşme girişimini bir bölge inşa edebilme amacıyla benimseyen ve fonksiyonel temelde kurgulanan işbirliğinin siyasal düzlemde taçlandırılmasını öngören bir yaklaşımdır. Bu noktada Ernst Haas'ın, AB'nin oluşum fikrine yaptığı katkının altını çizmek gerekir (Schmitter, 2005: 255-272).

Karl W. Deutsch tarafından ortaya konan “güvenlik topluluğu” ise, belli bir bölge içerisinde bulunan halklar arasında barışçıl bir yaşayış sürecinin süreklilik arz edeceğini ve uzun vadeli olacağını belirten bir yaklaşımdır. Buna göre, güvenli bir süreç ekseninde, güçlü, yaygın ve meşru kurumlar eliyle inşa edilecek olan barış iklimi, savaş riskini ortadan kaldıracak ya da olabilecek en düşük seviyeye indirgeyecektir. Rekabeti değil, işbirliğini ön plana alacak ve toplumların birbirlerine yabancılaşmasına yol açabilecek izolasyonist yaklaşımı değil de entegrasyon odaklı bir bakış açısını ön plana alacak ve gizliliği ya da gizli diplomasiyi değil de açıklığı benimseyecek bir güvenlik topluluğu, güvensizliğin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır (Dedeoğlu, 2004: 1-21). Güvenlik topluluğu yaratılması, askeri bütçede mali ve parasal yönde azaltmalara gidilebilmesini, hükümetler arası ve hükümetler dışı (sivil toplum odaklı) kurumsallaşma düzeyi ile işbirliğinin kurgulanmasını, kolektif bir güvenlik sistemi oluşturularak silah sistemlerine eklenmiş büyük çaplı kısıtlamaların oluşturulmasını sağlayabilecektir.

Güvenlik topluluğu kurgulandığı andan itibaren, bu topluluğun içerisinde bulunan devletler/toplumlar arasındaki ilişkilerde askeri güç kullanımı artık önemli bir rol oynamayacaktır. Hatta bu topluluk içerisinde yer alan devletler, birlikte hareket etmeleri halinde önemli oranda kaynak tasarrufu da gerçekleştirebilir. Barış iklimi yaratılacağı için, güvenlik topluluğu içerisindeki devletlerin silah alımı yapmamaları, farklı alanlarda kullanılabilir büyük bir mali kaynak da oluşturulabilecektir. Aralarında güvenlik topluluğu oluşturabilen devletler için, ulusal güvenlik stratejileri ile uluslararası güvenlik stratejileri arasında herhangi bir fark kalmayacaktır.

Bugün itibarıyla “güvenliğin bölgeselleşmesi” dediğimizde, yerel çatışmaların, komşu bölgelere/ülkelere yayılarak, o bölgeleri/ülkeleri de istikrarsızlığa ve hatta gerek birbirleriyle, gerekse de iç savaflara sürüklemesi ve buna karşılık olarak da bir bölgesel işbirliği örgütünün diplomatik, askeri veya siyasal müdahalesiyle, çatışmanın çözümüne ilişkin çaba göstermesi olarak da değerlendirilmektedir. Tabii bu durum, daha önce de belirttiğimiz üzere, ulus devletlerin egemenlik anlayışlarını ortadan kaldıran “insani müdahale” yaklaşımının ortaya çıkmasına da kapıyı aralamaktadır. Hukuki ve siyasal açıdan oldukça tartışmalı olan bu yaklaşımın, özellikle güçlü devletler tarafından, kendi çıkarlarını korumak ya da kendileriyle sorunları olan devletleri/halkları cezalandırmak için kullanıldığına ilişkin tespitler de yapılmaktadır (Dağcı ve Zorba, 2016: 46-69). Ortadoğu, Afrika ve Güney Asya'da sık görülen vekalet savaşları ile insani müdahale kavramı ve uygulamaları arasında kurulabilecek bir bağlantı, bu noktada önemli bir farkındalık unsurudur.

Barry Buzan tarafından betimlenen ve inşacı (yapısalcı) bir öze sahip “bölgesel güvenlik kompleksi” yaklaşımı da güvenliğin bölgeselleşmesi üzerinde durmaktadır. Bir grup devleti yakından ilgilendiren temel güvenlik endişelerinin, birbirlerinden ayrı olarak ele

alınamayacak denli birbirine bağlanması olarak tarif edilebilen bölgesel güvenlik kompleksi, esasen Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” adı verilen çalışmasına alternatif olabilecek bir güvenlik yaklaşımı sunmaktadır (Birdiqli ve Gören, 2018: 15). Buzan, uluslararası sisteme yön verecek yeni çatışma ya da ittifakların küresel, sosyo-kültürel, inanç temelli ve medeniyete içkin farklılıklar çerçevesinde değil, bölgeler bağlamında oluşan alt birimler arasında varolan güvenlik etkileşimleri ekseninde kurgulanacağını ifade etmektedir (Birdiqli ve Gören, 2018: 15). Yani, Buzan, bölgeler içerisinde yer alan devletlerin birbirlerine yönelik olarak algıladıkları tehdit düzeyinin, bölge dışında bulunan ülkelere ilişkin olarak hissettikleri tehdit düzeyinden daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Daha açık olarak ifade edilirse, tehditlerin coğrafi anlamda daha yakın mesafeler özelinde daha etkin hissedilir olması, o coğrafi bölge içerisinde yer alan aktörleri, güvenliği sağlayabilme adına birbirlerine bağımlı kılmaktadır. Güvenlik, tehdidin reel bağlamda kendisini gösterdiği bölgeler içerisinde bir bağımlılık yaratmakta ve o bölgedeki/bölgelerdeki aktörlerin birbirlerine ilişkin hissettiği güvenlik ikilemlerini ortadan kaldırmaktadır.

Barry Buzan, bölgesel güvenlik kompleksinin oluşumu hususunda bazı faktörlerin önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, devletlerin coğrafi olarak birbirlerine yakınlığıdır. İkincisi ise, bir bölgede yer alan devletlerin güvenliklerinin birbirleriyle bağlantılı olduğunun ayırında olmasıdır. Bu iki faktörü birbiriyle örtüşüren üçüncü önemli husus, bölge devletlerinin çıkarlarının birbirleriyle uyumlu olması ve buna paralel bir güç ilişkilerinin kurgulanabilir olmasıdır. Son olarak ise, güvenlik kavramını güçlü bir şekilde çağrıştıracak biçimde, bölge devletleri arasında komşuluk, destek, şüphe veya tehdit gibi “güçlü” olduğu söylenebilecek olan unsurların görünür olmasıdır (Şir, 2013: 346). Buzan'ın da bir parçası olduğu Kopenhag Okulu'nun güvenliğe ilişkin beş temel sektörü bulunmaktadır. Bunlar; askeri güvenlik, siyasal güvenlik, ekonomik güvenlik, çevresel güvenlik ve sosyal güvenlik olarak betimlenmektedir (Buzan, 1991: 431-451). Bu ana başlıklar çerçevesinde değerlendirilen güvenlik kavramı, bölgeler nezdinde kolektif bir bağlama kavuşturulmaktadır. Buna göre, bölgesel güvenlik kompleksi içerisinde değerlendirilen her aktörün güvenliği ve tehdit algısı, aynı bölgede yer aldığı belirtilen aktörlere bağımlıdır. Bu çerçevede, güç dengesi, ittifak oluşturma stratejisi ve kutuplaşma gibi hususlar, bölgeler nezdinde anlamlandırılabilir hale gelmektedir (Şir, 2013: 346-347). Barry Buzan, güvenlik sınıflandırması çerçevesinde değerlendirilen beş temel sektörün, birbirlerini de tetikleyebilen hususlar olduğunun da altını çizmektedir. Ortak tehdit algısının oluşturulabilmesi ve bu algının sürekliliği, bölgesel güvenlik kompleksinin etkinliği ve devamlılığında ön planda olan en temel husustur. Tabi bu algının oluşabilmesi için, o bölge içerisinde yer alan aktörlerin birbirlerine bakış açıları, tarihsel arka plan, ihtiyaçlar ve ortak tehdit/düşman algısı yaratabilecek bir dışsal faktör gibi unsurların da var olması gerekmektedir.

Avrasya Ekonomik Birliği ve Bölgesel Güvenlik

SSCB'nin dağılmasının ardından, eski Sovyet cumhuriyetleri arasında ekonomik anlamda bir işbirliği kurgulayabilmek, ticari bağları güçlendirebilmek ve Asya ile Avrupa arasındaki ticari erişimden ortaklaşa bir şekilde yarar sağlayabilmek adına ortaya konan “Avrasya” odaklı kurumsallaşma çabası önemli bir farkındalık unsuru olmuştur. Kazakistan'ın eski devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'in, bahsetmiş olduğumuz bu hususların yanına “ortak savunma” alanı ve bölgesel ticari blok gibi hususların da eklenmesi yönündeki açıklamalarıyla olgunlaşan Avrasya'da işbirliği düşüncesi (Mostafa, 2013: 160-170), siyasi yönü ağır basan BDT'ye paralel olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Nazarbayev'in, 1994 yılında Moskova'da yaptığı açıklamanın ardından başladığı söylenebilecek Avrasya temelli ekonomik işbirliği süreci, 1995'de Rusya, Belarus, Kazakistan ve Tacikistan'ın “gümrük birliği” oluşturabilme yönünde attıkları ilk adımlarla ilerlemeye başlamıştır. 1999'da bu üç

ülkenin yanı sıra Kırgızistan'ın da katılımıyla Gümrük Birliği ve Ortak Pazar yönündeki adımları hızlandıran yeni bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmanın sonucunda, bahsedilen ülkelerce, 2000'de Avrasya Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. Eski Sovyet cumhuriyetleri olan üye ülkeler arasında ortak pazar oluşturarak ekonomik bağımlılığı meşrulaştıran ve konsolide eden bu yapıya 2006'da Özbekistan da katılmıştır (Mostafa ve Mahmood, 2018: 163-172) . AB'nin model alındığı bu süreç (Rotaru, 2018: 1-18), özellikle Gürcistan, Ukrayna ve hatta Kırgızistan'da yaşanan ve Batı yanlısı siyasal değişim girişimleri olarak bilinen “renkli devrim” girişimlerinden olumsuz etkilenmiştir. Nitekim 2007'de imzalanan ve üye ülkeler arasında gümrük birliği kurulmasını öngören antlaşmaya yalnızca Rusya, Belarus ve Kazakistan imza atmıştır (Kirkham, 2016: 111). Bugün Avrasya Gümrük Birliği adını almış olan bu birlik, bahsedilen bu antlaşmanın ardından üç ülke arasında 1 Ocak 2010'da yürürlüğe girmiştir. Avrasya Gümrük Birliği'nin hedefi, bu alana dahil olan ülkeler arasındaki tarife engellerini kaldırmak ve bu birliğin/bölgenin dışında kalan ülkelere karşı ortak bir tarife uygulayabilmek ve tarifeler dışındaki ticari ya da hukuki engelleri de kaldırarak Avrasya Gümrük Birliği'ni, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun izlediği yoldan ilerleyebilir hale getirebilmektir. Eski Sovyet cumhuriyetleri arasında bir bölgesel ticaret bloku oluşturacak bu yapı, sonuç itibarıyla “tek (ortak) pazar” oluşturabilme hedefine yönelmiştir. 1 Ocak 2012'den itibaren Rusya, Belarus ile Kazakistan'ın “Avrasya Ekonomik Alanı”nı kurduğunu görüyoruz (European Commission, 2015). Yani, bu üç ülke kendi aralarında bir “ortak pazar” oluşturmuş ve mal, hizmetler, sermaye ve iş gücünün serbest dolaşımı kaidelerini yürürlüğe sokmuştur. Sanayi, tarım, ulaştırma ve enerji gibi politika alanlarında eşgüdüm sağlamayı öngören anlaşmalar da imzalamış olan bu ülkeler, aynı zamanda ekonomik entegrasyona önderlik edecek teknik yönü ağır basan karar alıcı bir organ olarak “Avrasya Ekonomik Komisyonu”nu oluşturmuştur. Bu bağlamda da AB'nin örnek alındığını ve Avrupa Komisyonu çerçevesinin Avrasya'daki ekonomik entegrasyon sürecine yansıtıldığını görüyoruz. Avrasya Gümrük Birliği, Ortak Pazar ve sonrasında Avrasya Ekonomik Birliği'nin düzenleyici organı olan Avrasya Ekonomik Komisyonu, süreci yöneten ve şekillendiren unsur olarak önemlidir.

Üç devletin 2011 yılında aldıkları ortak bir kararla, 2015 yılı içerisinde Avrasya Ekonomik Birliği'nin resmen kurulacağı ilan edilmişti. Nitekim 29 Mayıs 2014'te üç devlet başkanı bir araya gelerek, Ocak 2015 itibarıyla birliğin hayata geçirilmesini kararlaştırmıştır. Aynı zirvede devlet başkanları nezdinde temsil edilen Ermenistan ve Kırgızistan'ın da birliğe kabul edilmesine karar verilmiştir. Böylece 1 Ocak 2015'te Avrasya Ekonomik Birliği kurulmuş, 2 Ocak itibarıyla Ermenistan, 12 Ağustos'ta da Kırgızistan üye olarak kabul edilmişlerdir (Ter-Matevosyan, 2017: 340-360). Kazakistan lideri Nazarbayev, Mayıs 2014'teki zirvede de kurulan birliğin “siyasal” bir amaç gütmeyeceğini, kimseyi karşısına almadığını ve ekonomik bir blok yaratacağını ilan etmiştir (Tengrinews, 2014). Benzer açıklamalar birlik kurulmadan önce ve sonrasında da Rusya başta olmak üzere tüm katılımcılardan da gelmiştir. Ne var ki, dünya genelinde ve özellikle de Batı Dünyası'nda, Avrasya Ekonomik Birliği'nin, Rusya odaklı olacağı ve bu ülkenin küresel güç olabilme hedefine hizmet etmek üzere Avrasya geneli ve eski Sovyet coğrafyası özelinde yaratmaya çalıştığı hegemonya anlayışına entegre olacağı ifade edilmektedir (Sergi, 2018: 52-60). Bu durumu, Kindleberger'in “Hegemonik İstikrar Teorisi” özelinde betimlemek de mümkündür. Bu teoriye göre, hegemonya, sistem (bölge) içerisinde güçlü olan aktörün, sistemdeki (bölgedeki) tüm devletler adına ortak olarak istenilen hususlara ulaşılması için inisiyatif almasıdır (Webb ve Krasner, 1989: 183-198). Avrasya'da, öncelikle ekonomik yönden başlatılacak olan entegrasyonun, sonuç itibarıyla askeri ve siyasal bir bağlam da kazanarak, birlik üyesi ülkeleri Rusya'ya bağımlı kılacağı değerlendirilmektedir. Hatta Avrasya Ekonomik Birliği'nin geleceği adına çok önemli görülen Ukrayna'nın, Moskova yönünde atmaya çalıştığı adımın ardından büyük çaplı bir siyasal krizin ortasında kalması ve Batı ile Rusya arasında kalmış bir cephe ülkesine dönüşmesi de Avrasya Ekonomik Birliği özelinde değerlendirilebilecek bir gelişmedir.

1994'ten bu yana devam eden bir gelişim sürecinin ardından 2015'te oluşturulan birlik, AB benzeri bir örgütsel yapıyı yansıtıyor olsa da coğrafi bakımdan çok daha geniş bir bölgeye hitap etmekte ve ekonomik bakımdan da yetersiz aktörleri içerisinde barındırmaktadır. Yalnızca 5 üyeye sahip olmasına karşın, Doğu Avrupa, Güney Kafkasya ve Orta Asya'da konumlanan bu aktörlerden dolayı birliğin coğrafi kapsamı oldukça geniştir. Özellikle Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği'nin, eski Sovyet cumhuriyetlerinin tamamına (AB üyesi Baltık ülkeleri dışında) genişletilmesini arzulamaktadır. Hatta bu yönde temaslar da sürdürülmektedir. Avrasya'da ekonomik bir işbirliği gerçekleştirilmesi yönündeki çabalara en başından bu yana destek vermiş Tacikistan'ın, birliğe üye olma konusunda istekli olduğu görülmektedir. Üyelik müzakereleri yürüten Duşanbe'nin, gerekli hazırlıkların yapılması sonrasında birliğe katılmasına kesin gözüyle bakılmaktadır (Panfilova, 2018). Şevket Mirziyoyev'in iktidara gelmesi sonrası Çin başta olmak üzere bölge ülkeleriyle yakın ekonomik ilişkiler kuran ve diplomatik manada oldukça atak bir profil çizen Özbekistan ise, Moskova'nın oldukça istekli olmasına karşın, Avrasya Ekonomik Birliği'ne girmeyi istememektedir (Eurasianet, 2018). BDT ülkeleri arasındaki serbest ticaret bölgesinden yararlanan ve Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ekseninde ciddi bir yatırım yaptığı Özbekistan, şimdilik kaydıyla kendisini hiçbir entegrasyon girişimine bağlamamaktadır. Gürcistan ve Ukrayna ise AB ile yakınlaşma yolunu seçmiş durumdadır (Gardner, 2014). Her iki ülkenin Rusya ile olan sorunları ve bu sorunların toprak bütünlüklerini ortadan kaldırmış olan mahiyeti, bu ülkelerin dış politika tercihlerinin sonucu olduğu gibi, aynı zamanda Rusya'nın bu ülkelere güven vermemesiyle de yakından ilgilidir. Azerbaycan da herhangi bir entegrasyon girişimine bağlanmayı tercih etmeyen ve Türkiye aracılığıyla Batılı ülkelerle kurduğu enerji odaklı bağlarını daha fazla önemseyen bir ülkedir. Moldova ise, topraklarındaki ayrılıkçı bölge (Transdinyester) nedeniyle dış politika tercihleri hususunda Rusya'nın etkisini hisseden, fakat AB'nin soğuk yaklaşması nedeniyle de AB ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında herhangi bir tercihte bulunma şansı olmayan ve AEB'ye gözlemci üye olarak katılmış bir ülkedir (Kofner, 2018).

Avrasya Ekonomik Birliği, bölgesel bir entegrasyon girişiminin ihtiyaç duyabileceği ciddi bir kurumsallaşma düzeyine haizdir. Hatta bu kurumsallaşma düzeyinin güvenlik topluluğunu çağrıştırdığı da söylenebilir. Avrasya Ekonomik Birliği'ne bağlı Yüksek Konsey, birliğin en tepe örgütlenmesidir ve devlet başkanları yılda en az bir kez bir araya gelerek, birliğin genel stratejisini çizer. Yüksek Konsey, Avrasya Ekonomik Birliği Yüksek Mahkemesi başta olmak üzere birliğin en tepede yer alacak yöneticilerini de belirler. Yüksek Konsey'de kararlar oybirliği ile alınır. Hükümetlerarası Konsey ise hükümet başkanlarının (başbakan) yılda en az iki kez bir araya geldikleri ve bütçeyi onaylamak, Avrasya Ekonomik Komisyonu'nun çalışmalarını şekillendirmek ve genel gidişata ilişkin sorunlarla ilgili kararlar almak gibi hususları yerine getirdikleri bir organdır. AB Komisyonu örnek alınarak oluşturulduğunu söylediğimiz ve 2012'den bu yana aktif bir şekilde görev yapan Avrasya Ekonomik Komisyonu ise, birliğin temel yürütme organı olarak bilinmektedir (Ağır ve Ağır, 2017: 114-115). Her üye ülkeden üç üye olmak üzere 15 üyeden oluşan (üye sayısı arttıkça bu rakam artacaktır) Komisyon, kararlarını oy çokluğu ile almakta ve Komisyon'un başkanı da Yüksek Konsey tarafından atandıktan sonra dört yıl görev yapmaktadır. Avrasya Ekonomik Komisyonu, her biri belli politika alanlarına (sektörlere) odaklanmış ve fonksiyonel temelde hareket eden 23 ayrı alt komisyondan oluşmaktadır. Avrasya Ekonomik Komisyonu, birliğin merkezi ülkesi olarak bilinen Rusya'da, Moskova'da konumlandırılmıştır. Komisyon, esasen fonksiyonel temelde ilerletilmeye çalışılan ve AB'yi örnek alan Avrasya Ekonomik Birliği'nin, ekonomik ve teknik bütünlüşmeyi gerçekleştirerek, son kertede neofonksiyonel bir düzleme entegre edilmesini amaçlayacaktır. Birliğin, sürekli olarak görev yapan üst yargı organı konumundaki Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesi ise Minsk'te bulunmaktadır (Shtraks, 2018).

AB ile kıyaslandığında, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)'nin en önemli eksiği ise projeyi halkın da sahiplenmesine yardımcı olacak ve girişimin yalnızca siyasal ve ekonomik elitlerin

kararları ve yönelimlerine bağımlı kılmaktan uzaklaştırarak, demokratik bir bağlama da kavuşturabilecek bir Parlamento'ya sahip olmamasıdır. Bu bağlamda, önümüzdeki dönemde bu hususta belli çalışmaların yapılması bir gereklilik olacaktır. Ne var ki, üye ülkelerin siyasal çoğulculuk ve demokratik katılım hususunda çok da iyi bir düzeyde olmayan aktörler olmaları ve genel itibarıyla otoriter bir siyasal bağlamın birlik üyelerinde güçlü olması, bu yönde atılacak adımlar hususunda belli bir çekingenliğin ve gecikmenin olmasını anlamlı kılmaktadır. Birliğin en temel kurumu olan Avrasya Ekonomik Komisyonu'nun Rusya'da bulunuyor olması ve yine birlik bütçesine Moskova tarafından çok yüksek meblağlarda ve oranlarda katkı sağlanıyor oluşu (Kirkham, 2016: 111-128), Avrasya Ekonomik Birliği'nin, Rusya merkezli ve bu ülkenin Avrasya odaklı hegemonya inşa sürecine ve çok kutupluluk söylemine hizmet edildiği yönündeki iddiaları güçlü kılmaktadır. Zaten üye ülkelerde de bu yönde bir çekingenlik bulunmaktadır. Kazakistan'ın, sürekli olarak, birliğin ekonomik işbirliğine ve bölgedeki ekonomik/ticari potansiyeli geliştirmeye hizmet eden bir blok yaratmayı amaçladığını ve siyasi bir hedefin olmadığına dair açıklamalar yapması, bu yönde gerek bu ülkede, gerekse de diğer üye ülkelerde ve üye olması düşünülen aktörler bazında bir kafa karışıklığının olduğunu göstermektedir. Bunun temel nedeni ise, Rusya'nın, eski Sovyet coğrafyasında yer alan ülkeler üzerinde uyguladığı ve bu ülkelerin kendisiyle örtüşen bir dış politika çizgisinde olmalarını isteyen ve bu yönde çeşitli ekonomik, enerji merkezli ve hatta askeri hamlelerde bulunmaktan kaçınmayan yaklaşımıdır. NATO üyesi olmayı isteyen ve ABD ile AB'ye yaklaşarak, kendisinden uzaklaşan Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü, kendisi açısından, tamamıyla ortadan kaldıran Ağustos 2008 tarihli askeri müdahale bu yönde önemli bir örnektir (Kakachia, 2010: 87-104). Yine, 2005'teki Batı yanlısı Turuncu Devrim sonrasında Ukrayna'ya uygulanan enerji odaklı cezalandırma girişimleri ve 2014'te Euromaidan Olayları sonrasında bu ülkeye bağlı Kırım'ın “tek taraflı” olarak ilhak edilmesi ile Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçılara verilen destek de Moskova'nın kendi çıkarlarına zarar vereceğini gördüğü eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik hamlelerinden en bilinenleri olarak görülebilir (Bebler, 2015: 35-54). Bu bağlamda, Avrasya Ekonomik Birliği üyesi olmuş ya da bu birliğe katılması yönünde Moskova'dan çağrı alan ya da alacak eski Sovyet cumhuriyetlerinin tercihleri, Avrasya'da barış ikliminin Rusya'nın dış politika çıkarları ile fazlaca ilintili olduğu da düşünüldüğünde, ciddi bir bölgesel güvenlik sorunu yaratabilecektir.

Rusya, her ne kadar Avrasya Ekonomik Birliği ile doğrudan bir kurumsal bağı olmasa da, tıpkı NATO gibi kendi güvenlik çıkarlarına içkin bölgesel bir askeri örgütlenme de yaratmıştır. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) adını taşıyan ve “Rus NATO'su” olarak da görülen bu yapı, Moskova'yı ve çıkarlarını merkeze alan ve eski Sovyet coğrafyasında Rusya ile uyumlu bir güvenlik yapılanması öngören bir girişimdir (Markedonov, 2018). Avrasya Ekonomik Birliği, bölgesel entegrasyonun ekonomik ve teknik yönüyle ilgiliyken, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ise savunma ve askeri güvenlik yönüyle ilintilidir. Birlik üyesi tüm ülkeler, aynı zamanda Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü üyesidir. 2002'de kurulmuş olan KGAÖ, birliğe üye ülkelerin dışında, yakın bir zamanda AEB'ye katılması düşünülen Tacikistan'ı da içermektedir. Rusya, eski Sovyet coğrafyasında kendi hegemonyasına entegre olacak bölgeselleşme girişimini kurgularken askeri boyutu da düşünmüş ve NATO ya da farklı bir rakip örgütün bölgeye girişini engellemek ya da üye ülkeleri kendi güvenlikleri adına böyle bir adımı atmaktan caydırabilmek için KGAÖ'yü kurmuştur. Bölgesel güvenlik endişesine odaklanan ve işbirliğinin altını çizen bir yapı olsa da, bölge devletlerini tek yönlü bir tercih yapmaya iten bir girişim olduğu için, bu inisiyatifin kendi içerisinde bir “zorlama” unsuru taşıdığı da ortadadır.

180 milyonluk bir ortak pazar yaratan, gümrük tarifelerinde ortaklaşmanın yanı sıra, tarife dışı engellerin de ortadan kaldırılmasıyla ve gerek finansal, gerekse de mali anlamda ekonomi politikalarının ortaklaştırılmasını öngören Avrasya Ekonomik Birliği, etkin düzenleyici kurumlar eliyle de ekonomi odaklı olarak yaratılabilecek bir bölgesel blok

öngörmektedir. Elektrik, petrol ve doğalgaz ihtiyacını karşılama anlamında da bir bağımlılık ilişkisi üzerinden yakınlaşma ve büyük çaplı fiyat avantajları sunacak olan AEB, görünüm itibarıyla teknokratik ve süreklilik öngören bir statüko yaratmayı planlamaktadır (Sergi, 2018: 152-160).

AEB'nin, Batı Balkanlar'dan Vladivostok'a varan geniş coğrafyada, Moldova ve Sırbistan gibi ülkeleri dahi üye olarak görmeyi öngören ve bu bağlamda da AB ve NATO üyeliği ekseninde betimlenen Batı etkinliğini sınırlandırabilmeyi hedefleyen yaklaşımı (Lisovolik, 2017), birliğin, Rusya'nın sistemsel çıkarlarına ve özellikle ABD ile yaşadığı Avrasya odaklı rekabete hizmet ettiğine ilişkin bir ön kabul yaratmaktadır. Buna göre, Moskova, Nazarbayev tarafından 1990'lı yıllarda ortaya konan Avrasya merkezli ekonomik işbirliği fikrini vitrine koyan, fakat, AB, NATO ve Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ekseninde de Çin tarafından öngörülen bölgesel etkinlik alanlarını daraltabilmek ve kendisine ait bir hegemonya alanı yaratabilmek için AEB'yi kullanmak istemektedir. AEB, Rusya'nın üye olacak ülkelerin dış politika kararlarına doğrudan bir şekilde müdahale etmesini engelleyecektir. Zira birlik aracılığıyla “ortak” ekonomi politikaları izlenmesi ve yaratılan veya yaratılacak yeni kurumsal ve denetleyici yapılar eliyle, Moskova'nın üye ülkelere oranla zaten çok güçlü olan ekonomik ve uzun vadede de siyasal kararları, “yumuşak” bağlamda bir müdahale ekseninde üye ülkelere kabul ettirilebilecektir. Böylece uzun erimli bir hegemonya inşası süreci yaşanacak ve Rusya, “kaba” güç kullanmadan bunu gerçekleştirme yoluna girecektir. Rusya'nın, AEB'nin toplam GSYH (GDP)'sinin %84'ünü oluşturduğu düşünüldüğünde, diğer üyelerin “ekonomik” temelli bu birlik içerisinde Moskova'ya ne denli bağımlı olduğu anlaşılabilir (Shtraks, 2018). Rusya, bu bağımlılık bir veri iken, kendisi için doğru olan ve diğer üyeleri kendisine bağımlı kılmayı sağlayacak ve belki de bu ülkelerin diğer aktörlerle bağımlı olumsuz etkileyecek kararları alarak uygulatabilecektir. AEB'nin Rusya'nın toplam ticareti içerisindeki payının yalnızca %5 olduğu düşünüldüğünde, birliğin Rusya adına ekonomik veya ticari öneminden çok siyasi ve uluslararası sisteme entegre bir değerinin olduğu anlaşılabilir (Sergi, 2018: 152-160). Rusya, henüz gerçekleştirilememiş olsa da “parasal birliği” de tamamlayarak ve ortak bir para birimi (altyn ismini taşıması planlanmaktadır) üzerinden ticari işleyişi gerçekleştirip, ABD Doları'nın küresel kullanım alanını azaltmaya yönelik “çok kutupluluğu” özendirilen yaklaşımını güçlendirmek istemektedir (Kim, 2015). Üye ülkelerin Rusya'ya askeri teknoloji, enerji (gerek ihtiyaçlar, gerekse de boru hatlarının kullanımı), iş gücü (üye ülkeler ve olması düşünülen ülkelere milyonlarca işçi Rusya'da çalışmaktadır), yatırım ve finansal destek hususlarındaki bağımlılığı düşünüldüğünde, AEB'nin “karşılıklı” bir bağımlılıktan çok Moskova'ya olan “asimetrik bağımlılığı” kurumsallaştırdığı da ortadadır. Üye ülkelere Belarus'un 2015 yılı itibarıyla gıda ihracatının %35, makine ihracatının da %22'sinin bu ülkeye yapılıyor olması ve buna karşılık doğalgaz ile petrol ihtiyacının tamamının Rusya tarafından karşılanıyor oluşu, bu bağlamda önemli bir örnektir. Yine, bir başka üye ülke, Ermenistan'ın nükleer santrali Metsamor'un Rusya tarafından işletilmesi ve Rusya merkezli şirketlerin Ermeni Ekonomisi'ndeki hegemonik rolü, bu ülkenin enerji ihtiyacının da Moskova tarafından giderildiği ve aynı zamanda Rusya'nın verdiği silah ve güvenlik desteği ile birlikte düşünüldüğünde kritik bir mahiyettedir. Aynı şekilde, Kırgızistan'ın toplam ticaretinin %42'sinin AEB üyeleri ile yapılıyor olması (%26 Rusya ve %16 Kazakistan) ile Rusya'da çalışan Kırgız işçilerin ülkeye yolladığı sermayenin ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu finansal desteğin karşılanmasındaki rolü, AEB ve Rusya'nın Bişkek adına önemini yansıtan bir örnektir. AEB'nin uzantısı olarak görülen KGAÖ ise, bu asimetrik bağımlılığı güvenlik boyutuyla tamamlamayı öngörmektedir (Kirkham, 2016: 111-128).

AEB, üye ülkelerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve Avrupa ile Çin arasındaki büyük coğrafi alanda bölgesel bir ekonomik blok oluşturmaya yönelik bir girişimdir. Ne var ki, gerek üye ülkelerin SSCB döneminden kaynaklanan ve Rusya'nın bölgesel hegemonya beklentisinden dolayı Rusya'ya karşı duydukları güvensizlik, gerekse de Rusya dışında hiçbir ülkenin ekonomik ve teknik gelişmişlik anlamında birliğin yükünü taşıyacak bir potansiyeli

olmaması nedeniyle “eşitlikçi” bir düzlemde işlemeyecek olmasından dolayı, uzun erimli bir güvenlik topluluğu oluşturma yönünde önemli soru işaretleriyle karşı karşıyadır. Birlik içerisindeki üye ülkelerin, süreci siyasi ve askeri boyuta taşıma hususundaki isteksizlikleri ve Rusya'nın zaten sınırlı olan ekonomik gücüne sürekli bir bağımlılık geliştirme hususunda ortaya çıkabilecek olumsuzluklar, Çin gibi alternatiflerin sunacağı ekonomik avantajlar ve Rusya ile Batı ve belki de Rusya ile Çin gibi aktörler arasında yaşanacak sistemsel anlaşmazlıklar da bir veri olarak alındığında, AEB'nin güvenlik topluluğu oluşturma hedefini anlamsızlaştırabilecektir.

Bölgesel Sorunlar ve Avrasya Ekonomik Birliği

AEB'nin yaratılmaya çalışıldığı eski Sovyet coğrafyası, kendi içerisinde ciddi toplumsal, sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlar içeren bir bölgedir. Her şeyden önce, AEB'nin mevcut ve potansiyel üyeleri ekseninde de görüleceği üzere, farklı tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafi gerçekliklere sahip olan toplumlar bir araya getirilmeye çalışılmaktadır. Her ne kadar, bahsedilen toplumlar öncesinde SSCB içerisinde bir arada yaşamış ve Moskova tarafından koordine edilmiş ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi bir bağımlılık ilişkisi içerisinde yaşamış olsalar da artık SSCB'nin ideolojik bir alternatife ya da ideale de yaslanan ve toplumları bir arada hareket etmeye iten “demir yumruğu” yoktur. Bu nedenle, her şeyden önce, AEB'nin mevcut ve potansiyel üyelerinin farklı coğrafi bölgelerde yer alıyor olmaları, onların dış politika ve hayat tarzına dair yaklaşımlarını etkilemektedir. Üye ülkelerden Belarus ile potansiyel adaylardan biri olarak görülen Moldova'nın, AB üyesi olmuş komşularıyla olan temasları, kültürel ve tarihsel bir derinliğe de haiz olan ilişkileri ve paylaşımları, bu ülke halklarını birbirleriyle daha geniş bir sosyal alanda ve hatta siyasi bir bütünlük çerçevesinde hareket etmeye itebilir. Nitekim AEB üyesi Belarus ve Rusya ile AB arasında sıkışmış ve tercih yapamaz bir görünüm arz eden Moldova'nın ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından, bir zamanlar aynı blok içerisinde (Doğu Bloku) yer aldıkları komşu ve hatta akraba (Moldova özelinde Romanya) toplumların yaşadıkları devletlere/toplumlara oranla çok daha geri bir görünüm arz etmeleri, Rusya'nın AEB özelindeki hegemonya inşasına uzun dönemde zarar verebilir. Zira bu ülkeler, dış politika tercihlerini değiştirerek, AEB'yi Rusya'nın kendileri üzerinde oluşturduğu baskının bir yansıması olarak değerlendirerek, bu projeyi BDT tarzı bir etkisizliğe sürükleyebilir. Üstelik AEB'nin Batı yönünde kendisine entegre etmeye çalıştığı bu toplumlarla Orta Asya ve hatta Güney Kafkasya'daki toplumlar arasında da tarihsel ve sosyo-kültürel anlamda, SSCB dönemi dışında, herhangi bir ciddi paylaşım ya da örtüşme yoktur. Yani, Rusça konuşabilir olmak ya da Rus kültüründen etkilenmiş olmak dışında etno-kültürel ve tarihi birikim ekseninde bir ortaklığın ya da ileri düzey bir paylaşımın olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Orta Asya'da konumlanmış ülkelerin Çin ile olan paylaşım alanlarının artması, bu toplumların Batılı aktörlerden çok, yatırımlar ve finansal destek anlamında kendilerine daha yakın durabilecek Pekin ile yaklaşımlarını beraberinde getirebilir (Sternberg vd., 2017: 1-16). Her ne kadar, Çin ile Orta Asya'daki Türk asıllı toplumlar arasında tarihsel bir arka plana da haiz bir anlaşmazlık olsa da Pekin'in ekonomi-finans odaklı pragmatik yaklaşımı, ekonomik yönden ciddi bir yetersizlik içerisinde bulunan bu toplumlara daha sıcak gelebilir. AEB, orta vadede, önemli bir “başarı öyküsü” yazarak, ekonomik anlamda ciddi bir çekim merkezi haline gelmediği takdirde, üye ülkelerin coğrafi ve kültürel ayrılıkları daha fazla konuşulmaya başlanabilecektir. Zira Doğu Avrupa özelinde AB ve özellikle Orta Asya özelinde Çin'in hamleleri ve varlığı, AEB üyeleri açısından daha elverişli imkânlar sunabilecektir.

AEB'nin güvenlik topluluğu yaratmaya yönelik bir inisiyatif olduğunu düşünürsek, her şeyden önce, güvenlik topluluğu oluşturulacak olan geniş alandaki bölgesel sorunlara dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim Güney Kafkasya özelinde, Ermenistan'ın dışında, birliğe üye olabileceği değerlendirilen Azerbaycan'ın, Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi rayonda devam etmekte olan Ermenistan işgalinden dolayı bunu istemeyeceği ortadadır

(Mustafayeva, 2018: 119-129). Nitekim Ermenistan'ın bu işgali sürdürmesi hususunda Rusya'nın bu ülkeye verdiği askeri destek ve hatta bu ülkenin Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü üyesi olması dahi Bakü'nün dikkate aldığı kritik bir husustur (Terzyan, 2018: 234-250). Azerbaycan'ın AEB ve hatta KGAÖ üyeliği için öncelikli olarak Dağlık Karabağ'daki işgalin Rusya'nın isteği ve desteğiyle son bulması bir ön şart olarak görülebilecektir. Bunun dışında, Moldova topraklarında, Rusya'nın “güvenlik garantisi” altında olduğu ifade edilebilecek Transdinyester'de yaşanan siyasal ayrılıkçılık da Kişinev'in dış politika tercihlerini etkileyen en temel husustur (Rogstad, 2018: 49-64). Toprak bütünlüğüne ilişkin meseleleri, bu ülkelerin dış politika yaklaşımlarını sınırlı da olsa kendi denetimi altında tutmak için kullanmaya çalışan Moskova, bu anlamda belli bir başarı elde ediyor olsa da, bahsedilen ülke toplumları tarafından hiçbir şekilde güvenilir bir aktör olarak görülmemektedir. Yani, muhtemel bir AEB üyeliği, bu toplumlar adına, “istenmeyen” SSCB'nin günümüze olan uzantısı şeklinde algılanabilecektir (Kolganov, 2015).

Bu hususta. Özellikle Ukrayna'da yaşanan gelişmeler kritik bir eşik arz etmektedir. Zira Rusya, Ukrayna'da, Moskova yanlısı Yanukovic'in Euromaidan sonrası devrilmesiyle başlayan süreçte, bu ülkenin AB ve NATO yanlısı bir iktidarın eline geçmesi sonrası, Kiev'e yönelik askeri, siyasi ve ekonomik baskı tedbirlerini derhal gündemine almıştır. Bu hususta da, etnik Rusların çoğunluğu oluşturduğu ve bir Rus üssüne de sahip ve “ayrılıkçı” bir eğilim taşıyan Kırım'ı ilhak ettiği gibi, Donbass Havzası'ndaki Rusya yanlısı ayrılıkçılara da destek verdiği belirtilmektedir. Siyasal ayrılıkçılık girişimleriyle karşı karşıya bulunan ve AEB üyesi olan ya da olması düşünülen ülkeler, hiç kuşkusuz, Ukrayna'daki gelişmeleri yakından takip etmekte ve güvenlik topluluğu yaratmaya aday bir sürecin “güvenlik riski” taşıdığını fark etmektedir (Lapenko, 2014: 121-136).

Kazakistan ve Kırgızistan'ı üyesi olduğu ve Tacikistan ile Özbekistan'ı da potansiyel üyeleri olarak gören AEB'nin, Orta Asya ekseninde karşı karşıya kaldığı birtakım sorunlar bulunmaktadır. Kendi içlerinde ciddi bir güvenlik meselesi haline gelmiş olan bu problemlerin, Avrasya'da güvenlik topluluğu oluşturma girişimine olumsuz yönde etki edeceği de ortadadır. Bu sorunlardan biri, SSCB döneminde çizilen iç sınırlar ekseninde bağımsızlaşan Orta Asya cumhuriyetlerinin, bağımsızlık sonrasında birbirleriyle yaşadıkları “sınır meseleleri” olarak görülmektedir. Nitekim özellikle Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır hattında birçok bölgede belirsizlik vardır (Toktogulov, 2018: 85-106). İki toplumun, tarihsel süreç içerisinde ve SSCB döneminde belli kasaba ve şehirlerde karışık halde yaşamış olması bu durumun temel nedenidir. Bugün Kırgızistan topraklarında, birçok Özbek kasaba ve köyü bulunmakta iken, aynı durum Özbekistan topraklarında kalan Kırgız kasaba ve köyleri adına da geçerlidir. Hatta bu kasaba ve köylerden bazıları, bağlı oldukları ülke toprakları ve halkı tarafından etrafi çevrilmiş bir nitelik taşır haldedir. Yani anavatan olarak gördükleri ülkelerle fiziksel bağları da yoktur. Bahsedilen bu durum, Özbekistan-Kırgızistan ilişkileri'nde gerginliği artıran ve toplumlar arası anlaşmazlıkları körükleyen bir husus olmasına karşın, yıllardan bu yana çözümlenebilmiş değildir. Rusya'nın da bu hususta, tarafları yatıştırmak dışında herhangi bir girişimi olmamıştır. Hatta Moskova'nın bu sorunu, her iki ülkeyle olan ilişkilerinde de bir “koz” olarak kullanmak istediğine dair görüşler de vardır. Sınır aşan bir etnik/ulusal problem olarak görülebilecek bu durum, Özbekistan-Kırgızistan ilişkileri'ni olumsuz etkilemenin dışında, diğer Orta Asya ülkeleri arasında da düşük seviyede de olsa gerginliğe yol açmaktadır. Hatta Kazakistan-Rusya ilişkileri özelinde çok konuşulmuyor olsa da, Kazak başkentinin Almatı'dan Astana'ya taşınmasının gerisinde de Kuzey Kazakistan'daki Rus ağırlığının azaltılması girişimi de yatmaktadır. Nitekim Kuzey Kazakistan, SSCB döneminde Rus toplumunun ağırlığa sahip olduğu bir toplumsal yapıya haizdi. SSCB'nin dağılması ile Rusların, Kazakistan'dan ayrılması süreci hızlansa da Kazakistan yönetiminin başkent hamlesinin, Moskova'nın kendi üzerinde oluşturabileceği muhtemel bir baskıdan kurtulmak amacıyla ortaya konduğu açıktır (Auyezov, 2016). Çin'in Sincan Uygur Bölgesi'nde yaşayan Kazak ve Kırgız azınlık ise, son dönemde, Orta Asya cumhuriyetlerinin Çin ile olan iyi ekonomik ilişkileri nedeniyle fazlaca ele alınmamaktadır

(Kokaisi, 2012: 383-402). Fakat bu hususun da önemli bir toplumsal mesele olduğu ve kimlik tabanlı güvenikleştirmeyi konsolide edebileceği unutulmamalıdır.

Orta Asya özelinde AEB'nin karşı karşıya kalabileceği bir diğer sorun ise son dönemde uluslararası politikaya damgasını vuran radikal terör örgütlerinin varlığıdır. Sınır aşan bir nitelik taşıyan ve özellikle eski Sovyet cumhuriyetlerine komşu olan Afganistan'da büyük bir etkinliğe haiz olan bu örgütlerin, özellikle Tacikistan (Dağlık Bedaşan) ve Fergana Vadisi'nde belli bir ideolojik desteğe ve etkinliğe sahip olduğuna ilişkin analizler bulunmaktadır. Fergana Vadisi'nin, çoğunluğu Özbekistan'da olmak üzere, Özbekistan ile Kırgızistan toprakları arasında bölündüğü dikkate alındığında, radikal terörün bölgede ciddi bir etkinliğe sahip olma potansiyeli taşıdığı ortadadır (Sanderson vd., 2010). Nitekim bu devletlerin yönetimleri, radikal söylemlere sahip olduğunu düşündükleri birçok aktörü ve hareketi yakından izlemekte ve bunların siyasal arenada yer almalarını engellemeye çalışmaktadır. Fakat bu yaklaşım, muhtemel bir terör hareketliliğinin önüne geçememektedir. Zira özellikle El Kaide ve bağlantılı örgütlerin saflarında Orta Asya kökenli çok sayıda isme de rastlanmaktadır. Rusya ve Çin'in kurulmasına ön ayak olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü nezdinde, radikal terör örgütleriyle mücadele hususunda Orta Asya cumhuriyetleri de katkı veriyor olsa da radikal terör hareketlerinin örgütlenmek için alan, zaman ve hatta toplumsal destek buluyor olması önemlidir (Jackson, Steven F. ve Lopez, Andrea M., 2017). Bunun en temel nedeni, bu örgütlerin sansasyonel eylemlerle görünür bir etki yaratmaya başlamasıdır. Afganistan'da, önceleri El Kaide'ye destek vermiş Taliban'ın, ABD ile müzakereler yürüterek ülkedeki etkinliğini siyaseten “meşru” ve yasal hale getirme yönünde ilerliyor olması bu noktada kayda değer bir gelişmedir (Mashal, 2019). Yine, son dönemde, Afganistan'ın kuzeyinde, Orta Asya cumhuriyetlerine komşu bölgede DAESH (İŞİD)'in etkinliğini artırdığına ilişkin haberler yayınlanması da bölgeyle ilgili bir farkındalık unsurudur (Rahim ve Nordland, 2018). Sosyo-ekonomik yönden az gelişmiş bir toplum içerisinde bulunmak ve istikrar vurgusu özelinde otoriter yönetim kalıpları üzerinden toplumsal muhalefetin siyasal bir farkındalık yaratmasının önüne geçiliyor olması, radikal eğilim göstermeyen grupların da zamanla bu çerçeveye taşınmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik refah ve çoğulcu yönetim anlayışının gelişimi önemlidir. Orta Asya özelinde ve eski Sovyet coğrafyası genelinde bu hususlar bakımından ileri adımlar atılması gerektiği de açıktır.

Çin de, Orta Asya'ya komşu Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde El Kaide ile ilişkili grupların (Doğu Türkistan İslami Hareketi şemsiyesi altında) bulunduğunu belirterek, bölgede geniş çaplı ve Uygur halkında huzursuzluğa yol açan güvenlikçi tedbirler uygulamaktadır (Duchatel, 2016). Pekin, uyguladığı güvenlikçi tedbirleri Suriye'de savaşırken etkisiz hale getirilen Uygur kökenlileri örnek göstererek konsolide etmektedir. Tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, bölgesel güvenlik açığı hususunda AEB'nin en temel gündem maddelerinden biri radikal terör grupları olacaktır.

Güvenlik topluluğu oluşumu önündeki önemli sorunlardan biri de Hazar'ın paylaşımına dair anlaşmazlıktır. Her ne kadar, 2018 içerisinde bu yönde anlaşmanın sağlandığına ilişkin haberler yayınlanmış olsa da 50 milyar varillik petrol ve 300 trilyon metreküplük kanıtlanmış doğalgaz rezervine sahip olduğu ifade edilen Hazar'ın deniz dibine ve toprak altına ilişkin, karşılıklı ve komşu kıyılara sahip ülkeler arasında, paylaşım anlaşmaları yapılmadığı için sorun hallolmuş değildir. Egemenlik alanı olarak belirtilen 15 mil ve balıkçılık bölgesi olarak tespit edilen toplam 25 millik alan dışında kalan bölge ortak kullanıma açılmıştır. Fakat karşılıklı ve komşu sahillere sahip ülkelerin petrol ve gazın bulunduğu deniz dibini ve toprak altını birbirleriyle yapacakları anlaşmalarla paylaşmaları gerekmektedir (The Guardian, 2018). AEB üyesi Rusya ve Kazakistan'ın dışında, Moskova'nın AEB içerisinde görmek istediği Azerbaycan ile AEB'nin partnerleri arasında yer alan ve birlik ile serbest ticaret antlaşması imzalamış olan İran'ın da parçası olduğu bu denklem, AEB'nin çözüm hususunda etkin olması beklenen ve ekonomik önemi nedeniyle

de güvenlik sorununa dönüşebilecek bir sorundur. Özellikle Türkmen gazının, Azerbaycan üzerinden Türkiye'ye, oradan da AB'ye aktarılmasını kendi enerji çıkarları açısından olumsuz olarak değerlendiren Moskova'nın yaklaşımı da Hazar'ın paylaşımı ve AEB açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Avrasya Ekonomik Birliği'ne Olan Yaklaşımları

AEB, üye ülkeler tarafından siyasi yönü olmayan ve Doğu/Güneydoğu Asya ile Avrupa arasındaki Avrasya coğrafyasında ekonomik bir blok olmayı hedefleyen bir girişim olarak değerlendiriliyor olsa da, Rusya'nın son dönemde ortaya koyduğu söylem ve eylemler, bölgeyle ilgili küresel ve bölgesel aktörler tarafından farklı bir boyutta ele alınmaktadır. KGAÖ'nün AEB'ye entegre edilmeye çalışılması ve Moskova'nın gerek ekonomik, finansal ve iş piyasası açısından elde tuttuğu üstünlüğü ile üye ülkeleri kendisine bağımlı kılmaya dönük stratejisi, küresel ve bölgesel aktörler tarafından, AEB'nin, Rus hegemonya inşa sürecinin bir parçası olarak görülmesine yol açmaktadır. Moskova'nın, uluslararası sistem düzleminde "çok kutupluluğa" yaslanan stratejisi ve bu stratejiyi kendisi adına anlamlı kılabilmek adına eski Sovyet coğrafyasında kurgulamaya çalıştığı hegemonya, bu bağlamda farkındalık yaratan bir husustur (Kurowska, 2014: 489-508).

ABD, hiçbir zaman etkin bir aktör olarak yer alamadığı eski Sovyet coğrafyasında kendi etkinliğini sınırlamaya yönelik bir girişim olarak gördüğü AEB'yi, SSCB'nin "ideolojiden" bağımsız bir şekilde yeniden kurgulanmasını amaçlayan bir inisiyatif olarak değerlendirmektedir. Milenyum sonrası süreçte "renkli devrimler" eliyle Batı'nın sistemsel anlayışına entegre edilmeye çalışılan eski Sovyet coğrafyasında, Gürcistan ve Ukrayna özelinde de görüldüğü üzere, bu eylemlerin sınırlı bir etkinlik göstermesi ve toplumların beklediği sosyal refah düzeyini beraberinde getirememesi, Batı'nın ve özelden de ABD'nin görünümünü negatife çevirmiştir. Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne ilişkin probleminin sürüyor olması ve hatta Rusya ile savaşmak zorunda kalması, Ukrayna'nın 2005 ve 2014 tarihlerindeki Batı yanlısı değişim hareketlerine karşın, gerek toprak bütünlüğünü kaybetmiş, gerekse de ekonomik ve siyasal anlamda geniş çaplı bir kaosa sürüklenmiş olması, ABD'nin ve hatta AB'nin çoğu eski Sovyet cumhuriyeti nezdindeki görünümünü olumsuz etkilemiştir. Bu durum, özellikle Rusya'ya ekonomik, ticari, finansal ve iş gücü piyasası açısından bağımlı ve enerji ihtiyacını karşılama ya da sahip olduğu enerji kaynaklarını ihraç edebilme noktasında bu ülkeye bağımlı olan eski Sovyet cumhuriyetlerini, Rusya'ya ve AEB'ye yakınlaşmaya itmiştir. Moskova, Kırgızistan gibi "renkli devrim" girişimlerine ev sahipliği yapmış, fakat ardından ekonomik ve siyasal istikrarsızlığa saplanmış ya da Ermenistan gibi, Batı ile işbirliği yapmak isteyen, fakat güvenlik başta olmak üzere hemen her alanda kendisine bağımlı olan ülkeleri AEB'ye çekmekte zorlanmamıştır. Zira mevcut konjonktürde, bu ülkelerin kendisine bağımlılığı sürdüğü gibi, ABD ve AB'nin coğrafi anlamda bu ülkelere erişebilmesi çok da mümkün olmamaktadır. Ayrıca, NATO ve AB üyeliği ekseninde bir dış politika anlayışına yönelen eski Sovyet cumhuriyetlerine (özellikle Saakaşvili'nin Gürcistan'ı ve Yuşçenko ile Poroşenko'nun Ukrayna'sı), bu yönde ciddi bir desteğin ve yol haritasının sunulmamış olması da, bu ülkelerin sonrasında yaşadıkları büyük çaplı sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, Rusya ve AEB tercihini ehven-i şer haline getirmiştir (Matsaberidze, 2015: 77-86).

Çin'in Avrasya Ekonomik Birliği'ne yaklaşımı ise oldukça ihtiyatlıdır. Moskova ile "sistemsel çok kutupluluk" talebi ve ABD liderliğindeki Batı hegemonyasına karşı duruş hususunda ortaklaşan Pekin, BM nezdinde gözler önüne serilen işbirliğine değer vermektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü ekseninde bölgesel güvenlik, terörle mücadele ve sürdürülebilir bölgesel istikrar hususlarında Rusya ile aynı çatı altında bulunan Çin, bu ülkeyle olan geniş çaplı askeri, enerji tabanlı, ticari ve finansal işbirliğini de kendisi adına "stratejik" bir bağlamda ele almaktadır (Lanteigne, 2018: 119-138). Bu minvalde, Çin'in,

Rusya'yı merkeze alan bir bölgesel ekonomik entegrasyon girişimine açıkça karşı çıkması pek mümkün değildir. Ne var ki, Pekin'in 21. yüzyılın en önemli ekonomik/ticari inisiyatifi olarak yansıttığı "Tek Kuşak, Tek Yol" projesinin, AEB ile aynı bölge özelinde Çin nüfuzu yaratacak olması, iki aktör arasında ciddi bir rekabet ve hatta anlaşmazlık doğacağına ilişkin analizlerin yapılmasına neden olmaktadır (Putz, 2018). Hatta orta vadede oluşabilecek böyle bir anlaşmazlığın, ABD tarafından kullanılabilmesi ve Washington'un, özellikle Moskova'yı, yakın çevresinde belli bölgesel tavizler vererek yanına çekebileceği ya da çekmesi gerektiği ifade edilmektedir. Hiç şüphesiz, böyle bir durum Çin tarafından da arzulanmamaktadır. Her ne kadar ekonomik, ticari ve finansal açıdan Rusya'ya oranla ciddi bir üstünlüğe sahip olsa da, Orta Asya özeli ve Avrasya genelinde, Moskova'nın bilgi birikimine ve siyasi etkinliğine ihtiyaç duyabileceğini öngören Çin, bu ülkeyle kurumsal bağlamda işbirliğini sürdürmek istemektedir. Pekin, çok kutupluluk talebinin dillendirilmesi hususunda kendisiyle aynı noktada birleşen ve karşısına alması durumunda, tıpkı SSCB döneminde olduğu üzere, büyük bir güvenlik riski oluşturabilecek Rusya ile ilişkilerinin gerilmesini istememektedir. Bu ülkeyle yaptığı büyük çaplı silah ve askeri teknoloji odaklı antlaşmalar ile 20 yıllık enerji alımı antlaşması gibi hususlar da göz önünde bulundurulduğunda, Moskova'nın, Pekin için ne denli "stratejik" bir bağlama sahip olduğu anlaşılabilir (Jacques, 2019). Bu faktörler bir arada değerlendirildiğinde, özellikle Orta Asya'da bir güvenlik topluluğunun yaratılabilmesi hususunda, Rusya'nın askeri ve siyasi gücü ve enerji rezervleriyle, Çin'in ekonomik, ticari ve finansal potansiyelinin kurumsal bir işbirliği özelinde bir araya getirilebileceği ve tarafların kazan-kazan stratejisi ekseninde işbirliği yapabilecekleri değerlendirilmektedir. AEB ile Tek Kuşak, Tek Yol İnişyatifi'nin birbirine entegre edilmesi, son dönemde sıklıkla üzerinde durulan bir husus olmaktadır (Shtraks, 2018). Çin'in, son dönemde Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi ülkeler özelinde artan ekonomik ve finansal etkinliğine Rusya'nın fazlaca müdahil olmaması, ekonomik, ticari ve finansal anlamda bölge ülkelerinin Çin ile yakın ilişkiler kurmasına Rusya'nın alan açtığını da göstermektedir. Bu husus, AEB ile Tek Kuşak, Tek Yol İnişyatifi'nin "orta vadede" birbirlerine entegre edilebileceği ve Çin'in Avrasya Ortak Pazarı'na dahil olabileceğine ilişkin analizleri güçlendiren bir duruma işaret etmektedir. Kuşkusuz, bu sürecin esas tetikleyicisi de, Çin ile Rusya arasındaki sistemsel işbirliği ikliminin zarar görmesini engelleyerek, ABD başta olmak üzere, farklı küresel/bölgesel aktörlerin Avrasya özelinde güç temerküzünde bulunabilmesini engelleme düşüncesidir.

AEB, Hindistan için de bir farkındalık yaratmıştır. Pakistan ile yaşadığı büyük çaplı siyasi sorunlar ve özellikle de Keşmir Meselesi nedeniyle Orta Asya ve genel itibarıyla Avrasya anakarasına erişim hususunda coğrafi bir engelle karşı karşıya olan Yeni Delhi, bu engeli aşabilmek ve bölgede etkinlik kurabilmek adına yeni bir girişim başlatmıştır. Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol İnişyatifi eliyle Avrasya özelinde elde edeceği ekonomik etkinliği uzun vadede siyasi nüfuzla dönüştürebileceğini öngören Hindistan'ın, bu durumu kendisi adına dengeleyebilmek adına, Rusya ile olan askeri işbirliğini sürdürürken, aynı zamanda Orta Asya ve Kafkasya'ya erişim hususunda "Kuzey-Güney Rotası" adlı bir projeye giriştiğini görüyoruz (Ramachandran, 2019). Hindistan'dan gelen ticaret gemilerinin, Yeni Delhi'nin geliştirilmesi hususunda ciddi bir finansal destek sunduğu İran'ın Çabahar Limanı'na indireceği Hint ihrac ürünlerinin, İran topraklarından kuzeye yönelerek, yenilenecek kara ve demiryolu ağı ekseninde Azerbaycan ve Rusya'ya ulaştırılacağı bu inisiyatif, Güney Asya'yı Avrasya'ya bağlayacaktır (IFPNEWS, 2019). Hindistan, bu ticari güzergâha paralel olarak inşa edilecek enerji rotası ve Çabahar'da kurulacak rafineri ekseninde Rusya, Azerbaycan ve hatta İran'dan enerji talebini karşılamayı da planlamaktadır. Bu proje, aynı zamanda, Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol İnişyatifi içerisinde yer alan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru rotasına paralel olarak inşa edilmektedir. Yeni Delhi, Çin'in Pakistan ile olan işbirliğini, İran ile yaptığı işbirliği üzerinden dengelemeye çalışmakta ve Rusya'ya bu inisiyatif özelinde erişim sağladığı gibi, bu ülkeyle olan geniş kapsamlı askeri işbirliğini de sürdürmektedir. Kuzey-Güney Rotası, Hindistan'ın Orta Asya ve Güney Kafkasya'ya açılımı hususunda Rusya ile İran'ı kritik bir öneme haiz hale getirmektedir. Kuşkusuz bu proje, küresel güçler arasında

işbirliğin gündeme getirdiği gibi, Çin-Hindistan rekabetini de Avrasya denkleminin bir parçası haline getireceği için, AEB'nin güvenlik topluluğu oluşturabilme yaklaşımına olumsuz bir etkide de bulunabilecektir.

Avrasya özelinde bölgesel bir aktör konumunda olan İran ise, komşusu Türkmenistan ile olan ticari, enerji tabanlı ve sosyo-kültürel temas alanını korumak ve “Fars” kökenli bir topluma haiz Tacikistan ile de yakın ilişkiler içerisinde olmayı arzulamaktadır. Tahran'ın Erivan ile de yakın ticari ve enerji odaklı ilişkiler sürdürdüğü ve Bakü ile “sınır aşan” niteliğe sahip etno-kültürel temelli belli sorunlar yaşadığı da bilinmektedir. “Güney Azerbaycan Hareketi” olarak bilinen ve İran'ın toprak bütünlüğüne ilişkin kaygılanmasına yol açan Türk ulusçuluğuna yaslanan girişim ile Azerbaycan'da yaşayan Fars kökenli Talış Halkı ile ilgili zaman zaman ortaya çıkan gerilim, toplumsal güvenlik ile ilgili hususların siyasal arenaya yansıdığını ortaya koymaktadır. 2018'de AEB ile 3 yıllık bir süreç için “geçici” serbest ticaret antlaşması imzalamış olan Tahran, bu bağlamda bölgede oluşan ekonomik entegrasyonun bir parçası olmak istediğini göstermiştir (Mehrnews, 2018). Aynı zamanda, Hindistan tarafından geliştirilen “Kuzey-Güney Rotası”nda da yer alan bu ülke, Avrasya odaklı bölgesel entegrasyon girişimlerinin odağında bulunmak istemektedir. Nükleer programına ilişkin itirazlar nedeniyle, ABD tarafından büyük çaplı bir ekonomik, diplomatik ve siyasal baskı altına alınmış olan İran'ın, AEB'nin bir parçası olmaya dönük bir yönelim içerisine girmesi, Rusya da dâhil olmak üzere AEB üyelerinin ilgisi dâhilindedir. Fakat şimdilik kaydıyla bu ülkenin AEB'ye üye olmak yönünde bir talebi yoktur. Moskova, Tahran ile birçok alanda yakın olmasına karşın, bu ülkenin bölgesel beklentileri ve uzun vadede kullanması ihtimali bulunan enerji potansiyeli ile kendisine rakip olması ihtimalinden belli oranda çekinmektedir. Ayrıca İran'ın karşı karşıya bulunduğu uluslararası baskıyı, muhtemel bir üyelik aracılığıyla AEB içerisine taşıması endişesi de Rusya'nın ve diğer üyelerin istemeyeceği bir durumdur.

Rusya ile askeri, ekonomik ve ticari anlamda ciddi bir yakınlaşma içerisinde olan ve Avrasya'da oluşturmayı istediği bölgesel dengeleyici rolüyle küresel dengelere etki eden bir aktör olabilmeyi hedefleyen Türkiye de AEB bağlamında göz önünde bulundurulmalıdır. Güney Kafkasya özelinde daha fazla olmakla birlikte, Avrasya'da belli bir toplumsal etkinliğe sahip olan bu ülke, son dönemde Batılı aktörlerle yaşadığı sorunlardan dolayı yönünü Avrasya seçeneğine çevirmiş durumdadır. Bu noktada, NATO üyesi olmasına karşın, ABD ile özellikle Suriye, Irak ve Doğu Akdeniz gibi coğrafyalarda çıkar çatışması yaşamaya başlayan Ankara'nın farklı alternatifleri tartışmaya ya da gündeme getirmeye başladığını görüyoruz. ŞİÖ ve AEB, bu bağlamda en fazla dile getirilen kurumsal yapılar olarak görülmektedir. Ne var ki, Türkiye ile Rusya, son dönemde işbirliği ve ortak çıkar eksenli bir ilişki türüne yönelmiş olmalarına karşın, özellikle Avrasya'da etkinlik hususunda farklı görüşleri ya da pozisyonları olan ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne destek veren Türkiye'nin bu hususta Rusya ile anlaşamaması ya da bölge ülkelerinin enerji rezervlerinin kendi toprakları üzerinden Batılı pazarlara ulaştırılması hedefini çeşitli projelerle geliştiren ya da geliştirmek isteyen Ankara'nın, bu noktada Rusya'nın istemeyeceği bir çizgide durması gibi hususlar bu bağlamda önemlidir. Yine, Orta Asya bağlamında Türk kimliği ve dili özelinde geniş çaplı bir işbirliğini kurumsallaştırmaya çalışan Türkiye'nin bu eylemliliğinin, Avrasyacı anlayışın için Rus dili ve kültürü ile doldurmayı hedefleyen Rusya'nın yaklaşımı ile uyumlu olmaması da iki ülkenin Avrasya stratejilerinin önemli oranda farklılaştığını kanıtlamaktadır. Bu bağlamda, Rusya'nın, Ukrayna'ya müdahalesi ve Kırım'ı ilhaki sonrasında ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı aktörlerle ilişkilerinin gerilmesinin yanı sıra, Türkiye'nin ABD ve AB ile yaşadığı sorunlar, iki ülkeyi “konjonktürel” bir ekseninde bir araya getirmiş durumdadır. Uçak Krizi gibi çok önemli bir olayı kısa vadede aşmayı başarmış olmalarına karşın, iki ülkenin Avrasya özelindeki işbirliğinin ve özellikle İran'ın da bir parçasını oluşturduğu ve Suriye'deki krize odaklanmış Astana İşbirliği Süreci'nin ne denli kalıcı olduğu hususunda net bir fikir ortaya koyabilmek için oldukça erken olduğu söylenebilir. Bu

minvalde, Türkiye’de sıklıkla tartışılan Avrasya seçeneğinin ve ŞİÖ ile AEB üyeliği söylemlerinin, şimdilik kaydıyla, gerçekleşmesinin oldukça güç olduğu ifade edilmelidir. Türkiye ile Rusya’nın uzlaşısı içerisinde hareket edeceği ve İran’ın da mevcut pozisyonunu koruyacağı bir iklimde, Avrasya’da güvenlik topluluğu yaratma ihtimalinin yüksek bir seviyeye varacağı da ortadadır.

Sonuç

Deutsch tarafından, toplumsal düzeyde gerçekleştirilen değer aktarımı ve kolektif paylaşım süreci sonrasında, sınırları belli bir bölge özelinde savaş ihtimali kalmayacak denli bir bütünleşme süreci olarak değerlendirilen güvenlik topluluğu kavramı, Buzan’ın bölgesel güvenlik kompleksi adını verdiği bir kavramsallaştırma özelinde biçimlendirilmektedir. Bu minvalde, Buzan’ın öngördüğü “güvenlik kompleksini” kurgulayabilmiş ve bir güvenlik topluluğu oluşturabilmiş tek yapı AB’dir. Ulusötesi bir bağlamda yapılandırılmış ve merkezine toplumsal güvenlik ve entegrasyonu yerleştirmiş bir aktör olan AB, tüm başarılarına karşın dış politika ve savunma gibi alanlarda halen birbirinden bağımsız hareket etmeye çalışan “devletlere” ev sahipliği yapmaktadır. Fakat, özellikle uluslararası sistem geneline yön veren hukuki, siyasal ve iktisadi değerlerin çok büyük bir bölümünün AB özelinde karşılığını bulduğu ve Batı’nın hegemonya inşasında bu yapının büyük bir payı olduğunu söylemek mümkündür.

SSCB sonrası büyük bir siyasal, ekonomik ve toplumsal boşluk içerisine düşen ve yakın çevresindeki etkinliğinin azaldığına şahit olan Rusya, Avrasyacı ideolojinin bir gereği olarak eski Sovyet coğrafyasında, kendi sistemsel yaklaşımına destek olacak bir bölgesel hegemonya oluşturmak istemektedir. Bu noktada, en başarılı örnek olarak AB’yi kendisine örnek almış olan Moskova, Ocak 2015’ten bu yana Avrasya Ekonomik Birliği adlı bir bölgesel entegrasyon inisiyatifi eliyle bir bölgesel ekonomik blok oluşturmayı denemektedir. Şimdilik kaydıyla üyeler bazında fazlaca bir etkinlik sağlayamamış olmakla birlikte, ortak pazar, mal, hizmet, emek ve sermayenin ortak dolaşımı ya da ortak ekonomi politikaları özelinde kurgulanacak ekonomik yakınlaşmanın toplumlara da yansıtacağını düşünen Moskova, fonksiyonel bir işbirliği iklimi yaratmaya çalışmaktadır. Ne var ki, AEB’ye üye olarak düşünülen ülkelerin toplumları ve hatta üye ülkelerin toplumları özelinde dahi karşılığını bulan Moskova’ya dair güvensizlik ve Sovyet geçmişinin yükü, entegrasyon hareketinin merkezinde bulunan Rusya’nın ekonomik problemleri ve sert güce yaslanan siyasal hamleleriyle birlikte düşünüldüğünde, AEB’nin arka planında ciddi sorunlar yumağı bulunmasına yol açmaktadır. Özellikle Ukrayna Krizi ekseninde Rusya’nın izlediği sert güce içkin müdahaleci politika ve yine eski Sovyet coğrafyasında yer alan ülkelerin toprak bütünlüklerine ilişkin meselelerin Rusya tarafından kullanılmaya çalışılması, toplumsal anlamda önemli ve olumsuz bir farkındalık unsuru yaratmaktadır.

Çok kutupluluk söylemi ve bu bağlamda Avrasya’nın oynayacağı rol ekseninde Çin ile aynı paydada birleşen Rusya, bu ülkenin Avrasya’daki ticari ve finansal işbirliği hamlelerine müdahale etmeyerek, ekonomik kısıtlanmışlığını Çin ile yapacağı bölgesel işbirliği ile çözmeye çalışmaktadır. Bu noktada AEB ile Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin birbirine entegre edilmesi yönünde betimlenen çabalar, küresel ve bölgesel aktörler tarafından da yakından izlenmektedir. ABD’nin, bu bağlamda, iki ülkenin birbiriyle anlaşmazlığa sürüklenmesini ve orta vadede, özellikle Rusya’yı kendi yanına çekmeyi düşündüğüne dair analizler de yapılmaktadır. Hindistan, İran, Türkiye gibi Avrasya ile yakından ilgili aktörlerin de AEB özelinde yürütülmeye çalışılan güvenlik topluluğu inşası sürecini yakından izlediği görülmektedir. İran, bu entegrasyon sürecine dahil olma hususunda daha istekli bir görünüm sergilerken, Türkiye’nin ise bu hususu Batılı müttefikleriyle yaşadığı sorunlar ekseninde “söylem” düzeyinde kullandığı görülmektedir. Hindistan ise, coğrafi kısıtlanmışlığını, AEB’den bağımsız olarak giriştiği “Kuzey-Güney Koridoru” özelinde ve yine Rusya ile işbirliği bağlamında aşmaya çalışmaktadır.

Tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda, KGAÖ ile desteklenmeye çalışılan AEB girişiminin, bugün itibarıyla, toplumlar arası güvensizlik, ekonomik yetersizlik ve Moskova'nın yumuşak güç kullanımı hususundaki sorunları nedeniyle, daha çok bürokratik bir bağlamda kaldığı ve halklara ile temasının zayıf olduğu belirtilmelidir. Fakat, özellikle Çin ile yapılacak işbirliğinin ve entegrasyon inisiyatifinin kapsamı ve bu bağlamda inşa edilebilecek bir ekonomik başarı öyküsü, AEB özelindeki entegrasyon hareketinin başarısını ve güvenlik topluluğu inşası sürecinin devamlılığını doğrudan etkileyecektir.

Kaynakça

Fawcett, Louise. (2013) "The Regionalization of Security: A Comparative Analysis", Prantl J. (eds) *Effective Multilateralism*, St Antony' Series, Palgrave Macmillan, London, 43-69.

Turanly, Elvira. (2013) "The Role of Humanitarian Intervention in the Peacekeeping Process (The Necessity of Humanitarian Intervention in the South Caucasus Region)", *Karadeniz Araştırmaları*, 39: 31-38.

Sak, Yıldray. (2015) "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", *Uluslararası İlişkiler*, 11 (44): 121-153.

Hettne, Björn. (2008) "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18): 87-106.

Loughlin, John. (2008) "Federalism, Regionalism and European Union", *Politics*, 13 (9): 9-16.

Popoviciu, Adrian-Claudiu. (2010) "David Mitrany and Functionalism: The Beginnings of Functionalism", *Revista Romana de Geografie Politica*, 12 (1): 162-172.

Schmitter, Philippe C. (2005) "Ernst B. Haas and the Legacy of Neofunctionalism", *Journal of European Public Policy*, 12 (2): 255-272.

Dedeoğlu, Beril. (2004) "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine", *Uluslararası İlişkiler*, 1 (4): 1-21.

Dağcı, Gül Tuba ve Zorba, Hilal. (2016) "ABD'nin Askeri ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek ve Kosova Örneği", *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4 (1): 46-69.

Birdişli, Fikret ve Gören, Merve. (2018) "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği", *İran Çalışmaları Dergisi*, 1 (2): 11-38.

Şir, Aslan Yavuz. (2013) "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya", *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, BİLGESAM*, İstanbul, 346-355.

Buzan, Barry. (1991) "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", *International Affairs*, 67 (3): 431-451.

Mostafa, Golam. (2013) "The Concept of Eurasia: Kazakhstan's Eurasian Policy and Its Implications", *Journal of Eurasian Studies*, 4 (2): 160-170.

Mostafa, Golam ve Mahmood, Monowar. (2018) "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and Possible Future Directions", *Journal of Eurasian Studies*, 9 (2): 163-172.

Rotaru, Vasile. (2018) "The Eurasian Economic Union-A Sustainable Alternative For the Former Soviet Space", *Journal of Contemporary European Studies*, 26 (93): 1-18.

- Kirkham, Ksenia. (2016) "The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful is the Russian Regional Hegemony?", *Journal of Eurasian Studies*, 7 (2): 111-128.
- Eurasian Commission. (2015) "Eurasian Economic Integration: Facts and Figures", http://www.eurasiancommission.org/en/Documents/broshura26_ENGL_2014.pdf (Erişim Tarihi 6.4.2019).
- Ter-Matevosyan, Vahram vd. (2017) "Armenia in the Eurasian Economic Union: Reasons For Joining and Its Consequences", *Eurasian Geography and Economics*, 58 (3): 340-360.
- Tengrinews. (2014) "Nazarbayev Speaks About Launching Eurasian Economic Union", https://en.tengrinews.kz/politics_sub/Nazarbayev-speaks-about-launching-Eurasian-Economic-Union-258082/ (Erişim Tarihi 6.4.2019).
- Sergi, Bruno S. (2018) "Putin's and Russian-led Eurasian Economic Union: A Hybrid Half-Economics and Half-Political Janus Bifrons", *Journal of Eurasian Studies*, 9 (1): 152-160.
- Webb, Michael C. ve Krasner, Stephen D. (1989) "Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment", *Review of International Studies*, 15 (2): 183-198.
- Panfilova, Victoria. (2018) "Tajikistan Takes First Step Towards EAEU", *Vestnik Kavkaza*, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/Tajikistan-takes-first-step-towards-EAEU.html> (Erişim Tarihi 6.4.2019).
- Eurasianet. (2018) "Uzbekistan and Russia: Chilly Weather, Warm Relations", <https://eurasianet.org/uzbekistan-and-russia-chilly-weather-warm-relations> (Erişim Tarihi 6.4.2019).
- Gardner, Andrew. (2014) "Ukraine, Georgia and Moldova Sign EU Deals", *Politico*, <https://www.politico.eu/article/ukraine-georgia-and-moldova-sign-eu-deals/> (Erişim Tarihi 6.4.2019).
- Kofner, Yuri. (2018) "Moldova Received EAEU Observer Status. What Next?", *Greater Europe*, <http://greater-europe.org/archives/5240> (Erişim Tarihi 6.4.2019).
- Ağır, Osman ve Ağır, Ömer. (2017) "Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 103-128.
- Shtraks, Gregory. (2018) "Next Steps in the Merger of the Eurasian Economic Union and the Belt and Road Initiative", *Greater Europe*, <http://greater-europe.org/archives/5464> (Erişim Tarihi 6.4.2019).
- Kakachia, Kornely K. (2010) "Between Russian Assertiveness and Insecurity: Georgia's Political Challenges and Prospect After the Conflict", *Uluslararası İlişkiler*, 7 (26): 87-104.
- Bebler, Anton. (2015) "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict", *Romanian Journal of European Affairs*, 15 (1): 35-54.
- Markedonov, Sergei. (2018) "Will Azerbaijan Join the Eurasian NATO?", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/commentary/77116> (Erişim Tarihi 7.4.2019).
- Lisovolik, Yaroslav. (2017) "Serbia's FTA with the Eurasian Union: A Window of Opportunity", *Greater Europe*, <http://greater-europe.org/archives/3212> (Erişim Tarihi 7.4.2019).
- Kim, Alexander. (2015) "Common Currency For the Eurasian Economic Union: Testing the

Ground?”, *Eurasia Daily Monitor*, 12 (57).

Sternberg, Troy. (2018) “Central Asian Characteristics on China's New Silk Road: The Role of Landscape and the Politics of Infrastructure”, *Land Review*, 6 (55): 1-16.

Mustafayeva, Najiba. (2018) “The Danger of No Peace, No War in Nagorno-Karabakh”, *Turkish Policy Quarterly*, 16 (4): 119-129.

Terzyan, Aram. (2018) “The Anatomy of Russia's Grip on Armenia: Bound to Persist?”, *CES Working Papers*, 10 (2): 234-250.

Rogstad, Adrian. (2018) “The Next Crimea? Getting Russia's Transnistria Policy Right”, *Problems of Post Communism*, 65 (1): 49-64.

Kolganov, Andrei. (2015) “Eurasian Economic Union: Russia's New USSR?”, *Pravda*, http://www.pravdareport.com/russia/131140-eurasian_economic_union/ (Erişim Tarihi 11.4.2019).

Lapenko, Marina. (2014) “The Ukrainian Crisis and Its Effect on the Project to Establish a Eurasian Economic Union”, *Connections*, 14 (1): 121-136.

Toktogulov, Beishenbek. (2018) “The Failure of Settlement on Kyrgyz-Uzbek Border Issues: a Lack of Diplomacy?”, *Bilge Strateji*, 10 (19): 85-106.

Auyezov, Olzhas. (2016) “After Ukraine, Kazakhstan Wary of Ethnic Russians Broaching Autonomy”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-russia/after-ukraine-kazakhstan-wary-of-ethnic-russians-broaching-autonomy-idUSKCN0W51MY> (Erişim Tarihi 11.4.2019).

Kokaisi, Petr. (2012) “Kyrgyz Minorities in China”, *Inner Asia*, 14 (2): 383-402.

Sanderson, Thomas M. vd., (2010) “From the Ferghana Valley to South Waziristan”, *CSIS Report*, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/100324_Sanderson_FerghanaValley_WEB_0.pdf (Erişim Tarihi 11.4.2019).

Jackson, Steven F. ve Lopez, Andrea M. (2017) “The Shanghai Cooperation Organization and the Problem of Radical Islamic Terrorism”, *ISA Hong Kong*, <http://web.isanet.org/Web/Conferences/HKU2017-s/Archive/c3062a77-fb37-4069-921a-969f8cfed4b6.pdf> (Erişim Tarihi 11.4.2019).

Mashal, Mujib. (2019) “2 Weeks of US-Taliban Talks End with Progress But No Breakthrough”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/03/12/world/asia/afghanistan-us-taliban-talks.html> (Erişim Tarihi 11.4.2019).

Rahim, Najim ve Rodland, Rod. (2018) “Taliban Surge Routs ISIS in Northern Afghanistan”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/08/01/world/asia/afghanistan-taliban-isis.html> (Erişim Tarihi 11.4.2019).

Duchatel, Mathieu. (2016) “Terror Overseas: Understanding China's Evolving Counter-Terror Strategy”, *ECFR Policy Brief*, 193, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_193_-_TERROR_OVERSEAS_UNDERSTANDING_CHINAS_EVOLVING_COUNTER_TERROR_STRATEGY.pdf (Erişim Tarihi 11.4.2019).

The Guardian. (2018) “Landmark Caspian Sea Deal Signed By Five Coastal Nations”,

<https://www.theguardian.com/world/2018/aug/12/landmark-caspian-sea-deal-signed-among-five-coastal-nations> (Erişim Tarihi 11.4.2019).

Kurowska, Xymena. (2014) “Multipolarity As Resistance to Liberal Norms: Russia's Position on Responsibility to Protect”, *Conflict, Security and Development*, 14 (4): 489-508.

Matsaberidze, David. (2015) “Russia vs. EU/US Through Georgia and Ukraine”, *Connections*, 14 (2): 77-86.

Lanteigne, Marc. (2018) “Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization: Diverging Security Interests and the Crimea Effect”, Blakkisrud H. ve Wilson Rowe E. (der.), *Russia's Turn to the East*, Palgrave Pivot, Cham, 119-138.

Putz, Catherine. (2018) “Can Russia and China Synergize the Eurasian Economic Union and the Belt and Road Initiative?”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/11/can-russia-and-china-synergize-the-eurasian-economic-union-and-the-belt-and-road-initiative/> (Erişim Tarihi 13.4.2019).

Jacques, Jeremiah. (2019) “Russia-China Cooperation Grows Stronger”, *The Trumpet*, <https://www.thetrumpet.com/18435-russia-china-cooperation-grows-stronger> (Erişim Tarihi 13.4.2019).

Ramachandran, Sudha. (2019) “India Doubles Down on Chabahar Gambit”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/tag/north-south-transport-corridor-instc/> (Erişim Tarihi 13.4.2019).

IFPNEWS. (2019) “INSTC Members Agree to Expand North-South Transport Corridor”, <https://ifpnews.com/exclusive/instc-members-agree-to-expand-north-south-transport-corridor/> (Erişim Tarihi 13.4.2019).

Mehrnews. (2018) “EAEU Confirms Agreement on Free Trade Zone with Iran”, <https://en.mehrnews.com/news/140269/EAEU-confirms-agreement-on-free-trade-zone-with-iran> (Erişim Tarihi 13.4.2019).

Özet

Siyasal amaçlı şiddet kullanımı olarak özetlenebilecek olan terör, her çağda var olmuştur ve var olmaya da devam edecektir. Ancak farklı dönemlerde yaşanan farklı siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik dönüşümler çeşitli terör türlerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş ve öncesindeki terör açıkça tanımlanabilecek bir örgüt yapısına, eylemlerinde konvansiyonel silahların kullanımına, belirli sınıflar ile etno-milliyetçi grupların çıkarlarının savunulmasına ve amaçlarına uygun hedeflere yönelik saldırılara dayanmaktadır. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılışının sembolize ettiği Soğuk Savaş'ın sonu, dini temelli yeni bir terör dalgasının tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Bu yeni terör ortamını en iyi temsil eden örgütler ise Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yönelik olarak gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırılarını yapan El-Kaide ve onun en azından görünürdeki devamı niteliğinde olan Irak ve Şam İslam Devleti (DAEŞ)'dir. Bu terör dalgasından en çok etkilenen ülkelerden biri olan ABD attığı ya da atmadığı bazı adımlarla farkında olarak ya da olmadan bu yeni terörizmin günümüzdeki en önemli temsilcisi olan DAEŞ'in ortaya çıkmasını ve güç ve alan kazanmasını kolaylaştırmıştır. ABD başkanı Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından geliştirilen ve İslam'ı komünizme karşı bir savunma hattı olarak kullanma amacı taşıyan "yeşil kuşak" projesinin bir uygulaması olarak 1979 tarihinde Sovyetlerin Afganistan'ı işgali üzerine onu zor durumda bırakmak için bölgedeki mücahitlere ve onlara destek için gelen cihatçı anlayışa sahip militanlara eğitim ve teçhizat desteği veren ABD doğrudan El-Kaide ile DAEŞ'in kuruluşuna öncülük eden bugünkü cihatçı grubun oluşumuna yardım etmiştir. 11 Eylül saldırılarını takiben Mart 2003'te Irak'a müdahale ederek Saddam rejimini devirmesinin yarattığı boşluğu ülkedeki Şiiileri ön plana çıkararak doldurma yönünde attığı adımlar ise Afganistan'dan kaçan cihatçıların ülkedeki mezhepsel kırılmadan faydalanarak destek ve alan kazanmalarını sağlamış ve Ebu Musab ez-Zerkavi önderliğindeki bir grup cihatçının oluşturduğu örgütün Suriye ve Irak topraklarını kapsayan DAEŞ'e dönüşümünü kolaylaştırmıştır. Ayrıca işgali takiben Amerika tarafından ülkede kurulan hapishaneler, cihatçı örgütler için hem bir ideolojik eğitim alanı hem de adam kazanma merkezine dönüşmüşlerdir. Bu çerçevede çalışmada, günümüzde yeni terörizm olarak adlandırılan terörizmin en önemli temsilcilerinden olan DAEŞ'in ortaya çıkması ve gelişmesinde ABD'nin oynadığı rolün ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Terörizm, DAEŞ, Radikal Dini Terör, El-Kaide, Amerika Birleşik Devletleri.

Abstract

Terror, which can be summarized as the use of political violence, has existed in every age and will continue to exist. However, different political, socio-cultural and

* Dr. Öğreti Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, selim_kt@hotmail.com

economic transformations in different periods has caused various types of terror to come into prominence in different ages. In particular, the terrorism, during the Cold War era and before, has based on a clearly defined organizational structure, the use of conventional weapons in their actions, the defense of the interests of certain classes and ethno-nationalist groups, and the attacks against targets, which were convenient with their goals. But the end of the Cold War, symbolized by the disintegration of the Soviets, has caused to spread a new wave of terrorism based on religion to the whole world. The best representatives of this new terror environment are Al-Qaeda, which was carried out the September 11 terrorist attacks against the United States, and The Islamic State of Iraq and al Sham (ISIS), which is at least apparently accepted as a successor of previous one. The United States, which was one of the countries most affected by this wave of terror, has made it easier for ISIS, the most important representative of this new terrorism, to emerge and to gain power and space, with or without the steps it has taken. As a practice of the green belt project, which was developed by Zbigniew Brzezinski and aimed to use Islam as a defense line against communism, The United States has provided training and equipment support to the mujahedeen and the militants, who had jihadist understanding. And this action helped the formation of the contemporary jihadist groups such as Al-Qaeda and ISIS. The steps, taken by the United States, in the direction of fulfilling gap due to the overthrown of Saddam by featuring Shias in political life of Iraq facilitated for jihadists, who fled from Afghanistan following to intervene by United States following to September 11 attacks, to gain support and land in Iraq by exploiting sectarian divergence in the country. This situation enabled to transformation of the terrorist organization, which consist a group of jihadists led by Abu Musab al-Zarqawi, to ISIS. In addition, the jails established by the United States following the occupation have been transformed into both ideological training area and center for man-win for jihadist organizations. In this context, the aim of the study is to reveal the role of the United States in the emergence and development of ISIS, one of the most important representatives of new terrorism.

Keywords: New Terrorism, ISIS, Radical Religious Terror, Al-Qaeda, United States of America.

1. Terörizm Nedir?

Terörizmin nedenleri ele alındığında, terörün büyük ölçüde insanların zihninde başladığı sonucuna ulaşılabilir. Esasen terör zihinlerde yaşar ve olgunlaşır, bunun nedeni ise insanın bu hususa ilişkin tecrübesinin terör hissiyatına dayanmasıdır. Her bir terörist şiddet olayının ardında eylemciyi motive eden derinden bağlanmış bir inanç sistemi vardır. Bu tür sistemler özünde hoşgörüsüzlük ile tanımlanan aşırılıkçı sistemlerdir. Karşıt çıkarılara ve farklı fikirlere karşı hoşgörüsüzlükle karakterize edilen aşırılıkçılık, terörist davranışlar için en önemli harekete geçme ve motivasyon kaynağıdır. Terörist olmak için sınırı aşan aşırılık yanlıları, şiddet eylemlerini mantıklı ve haklı kılmak için her zaman uluslar, insanlar, dinler veya diğer çıkarılara yönelik asil dayanaklar geliştirirler. Pek çok çalışma, taktikleri, normatif olarak çağrıştırdığı mana ve amaçları tarihsel süreçte dönüşen terörizm adını verdiğimiz faaliyetin tarihsel olarak koşullandığını göstermektedir. Bu nedenle terörün araçsallaştırılmasının tarih ötesi insan gerçekliğine dayanan bir faaliyet ve uygulama olduğu söylenebilir.¹³⁹

Diğer taraftan terörizmin tanımlanması hususu sosyal bilimlerin en tartışmalı

¹³⁹ Ken Booth ve Tim Dunne, *Terror in Our Time* (New York: Routledge, 2012), 18. ve Gus Martin, *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar*, çev. İhsan Çapçioğlu ve Bahadır Metin (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 28.

konularından biridir. Terörizmi, gerilla savaşı, suç veya çılgın seri katillerden ayırt etme probleminin yanı sıra “birinin teröristi, diğerinin özgürlük savaşçısıdır” şeklinde genel olarak bilinen ifade, “terörizm” sınıflandırılmak istediğinde moral bir yargıda bulunulabilmesi problemini de ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle halen terörizme ilişkin olarak yaygın bir şekilde kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Walter Laqueur gibi bazı yazarlar “hem terörizmin kapsamlı bir tanımının bulunmadığını hem de yakın bir gelecekte de bulunmasının mümkün olmadığını” iddia etmektedirler. Diğer taraftan Jeffrey Simon, terörizmin tüm dünyada kullanımında olan en az 212 farklı tanımının olduğunu ifade etmekte ve bunlardan 90’ının hükümetler ve diğer kurumlar tarafından kullanıldığına işaret etmektedir.¹⁴⁰

Terörizm kelimesi Latince kökenlidir. Latince “terrere” kelimesinden gelen sözcüğün anlamı “korkudan titreme” veya “titremeye sebep olma”dır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “yıldırı” şeklinde ifade olunan kelime, Fransızca Petit Rebort sözlüğünde “bir toplumda bir grubun, halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴¹

Zaman içinde terörizmin diğer anlamlarının önüne, “siyasi bir amaçla” yapıyor olmak da eklenmiş, yani siyasi bir amaçla hareket etme, dehşete düşürme ve korku salma terör eyleminin temel unsurları haline gelmiştir.¹⁴² Esasen siyasi amaçla yapılan eylemler tarihi, siyasi bir otoritenin ortaya çıkışıyla ilişkilendirilmekte olup, iktidarın tek bir kişinin eline geçmesi ve bu kişinin ortadan kaldırılmasının siyasi değişime yön verebilmenin en seri ve basit yolu olduğunun keşfedilmesine dayanmaktadır. Bu şekildeki eylemler genellikle ya şahsi ya da hizbi sebeplerden veya taht kavgaları hüviyetinde vuku bulmuşlardır. Bu çerçevede gerçekleştirilen eylemlerin mağdurları kimi zaman bir zorba, kimi zaman da bir haydut olsa da, onu öldürmek bir cinayet olarak değil bir fazilet olarak görülmuş ve bu eylemleri bir fazilete dönüştürecek ideolojik meşruiyet kazandırma çabaları genellikle siyaset ve din bağlamında gerçekleştirilmiştir.¹⁴³

Bu çerçevede, çok genel bir bakış açısından, terörizm bireylerin veya ulus-altı grupların şiddeti, terör eylemlerinin kurbanlarının ötesinde daha büyük bir dinleyici kitesinin gözünü korkutmak suretiyle politik veya sosyal bir amaç elde etmek için önceden tasarlanmış kullanımı ya da kullanma tehdidinde bulunmasıdır.¹⁴⁴

Terörizmi milattan öncesine götürerek bugünkü Filistin topraklarında faaliyet göstermiş bulunan Yahudi kökenli Scari örgütü ile özdeşleştirilenler olduğu gibi Hasan Sabbah’ın Haşhaşin’lerini ilk örgütlü terör hareketi olarak gösteren uzmanlar da bulunmaktadır. Ayrıca terörizmi anarşizmle özdeşleştirerek günümüz eylemlerine referans olarak 18’nci yüzyılda Çarlık Rusya’sında ortaya çıkan Narodnoy Volya’yı verenler bulunsa da,¹⁴⁵ terör kelimesinin, bugünkü anlamında ilk defa Fransa’da, Fransız Devrimi’nden sonra kullanıldığı kabul edilmektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Alexander Spencer, “Questioning The Concept of ‘New Terrorism,’” *Peace Conflict & Development* 8, (Ocak 2006): 2-3.

¹⁴¹ Atilla Yayla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 4, no. 1 (1990): 335. ve “Terör,” Türk Dil Kurumu, erişim tarihi: 05.03.2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts.

¹⁴² Tuğçe Gençtürk, “Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar,” *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (Şubat 2012): 2, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/tgencturk/TerorUluslararası.pdf>.

¹⁴³ Bernard Lewis, *Haşhaşiler: İslam’da Radikal Bir Tarikat*, çev. Kemal Sarısözen (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 194-195.

¹⁴⁴ Todd Sandler, “New Frontiers of Terrorism Research: An Introduction,” *Journal of Peace Research* 48, no.3 (Mayıs 2011): 280.

¹⁴⁵ Ercan Çitlioğlu ve Fatih Dedemen, “Terörizmi Anlamak,” *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 3, no. 2 (Kasım 2014), 26.

¹⁴⁶ Yayla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve,” 335.

Bu çerçevede terör kelimesinin Batı'nın kelime dağarcığına Fransız ihtilalcilerinin iç düşmanlarına yönelik 1793 ve 1794 yıllarındaki eylemleri dolayısıyla girdiği söylenebilir. Kelime doğrudan idam şeklinde tezahür eden hükümet baskısına göndermede bulunmaktadır. Terör iktidarı döneminde yaklaşık 17.000 yasal idam gerçekleşmiş ve 23.000 civarında da yasadışı idam vakası vuku bulmuştur. Bazı uzmanlar 1793-1795 yılları arasındaki son derece kanlı Vendee Sivil Savaşı'nı da Terör İktidarı'nın bir sonucu olarak görmekte olup, bu savaşın da dahil edilmesi halinde yasal araçlarla öldürülenlerin sayısının 200.000 dolaylarına ulaştığı iddia edilmektedir.¹⁴⁷

Fransız İhtilali uzmanları, radikal devrimci gücün etkili olduğu iki yılda orijinal Terör İktidarı'nı Fransız muhaliflere yönelik devletin organize ettiği veya devlet destekli bir şiddet olarak değerlendirmektedirler. Ancak Fransız İhtilali'nden bu yana terör kelimesinin anlamı da genişlemiştir. Halen terör hususunda çalışan uzmanlar terörü vatandaşların gözünü korkutmaya yönelik bir yıldırma politikası olarak görmeye devam etmektedirler. Ancak uzmanlar terör terimini, tıpkı Basklı ayrılıkçıların, İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu'nun ve Sri Lanka'daki Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları gibi yerel muhaliflerin hükümet hedeflerine yönelik gizli saldırılarına işaret etmek için de kullanılmaktadırlar. Zaman zaman etnik temizlik ve soykırım gibi uygulamalar da terör yakıştırmasına maruz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle terim günümüzde çok çeşitli insan gaddarlıklarını tanımlamak için kullanılır hale gelmiştir.¹⁴⁸

2. DAESH'in Ortaya Çıkışında ABD'nin Rolü

ABD, bilerek ya da bilmeyerek, attığı çeşitli adımlarla günümüzde uluslararası güvenliğe yönelik en önemli tehditlerden biri olarak görülen DAESH terör örgütünün ortaya çıkmasında ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Bu rol çalışmada genel olarak üç başlık üzerinden ele alınıp değerlendirilmiş olup, bunlardan ilki ABD'nin SSCB'nin Afganistan'ı işgali üzerine SSCB'yi ülkeden atmak için örgütlenen mücahitlere yaptığı desteğin, günümüzdeki terör örgütlerinin temelini oluşturan cihatçı motivasyon ile insan kaynağının ortaya çıkmasında oynadığı roldür. İkincisi ise ABD'nin Irak'ı işgalini takiben, ülkenin idaresi için hayata geçirdiği Koalisyon Geçici Otoritesi ile uygulamaya koyduğu kanunların ülkedeki Şii-Sünni ayrılığını daha da artırarak, DAESH için hem fikri altyapıyı oluşturması hem de gerekli insan kaynağını teşkil etmesidir. Üçüncüsü ise işgali takiben Amerika'nın önderliğinde kurulan hapisanelerin DAESH için hem ideolojik eğitim hem de insan kazanma alanları olarak faaliyet göstermesidir. Bu bölümde bu üç unsur daha da ayrıntılandırılarak, ABD'nin DAESH'in kuruluşuna ve gelişimine yaptığı katkı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali ve Yeşil Kuşak Projesi

Afganistan, Avrupa ve Asya arasında önemli bir bağlantı noktası olması nedeniyle tarih boyunca önemli ülke olmuştur. Komşu olduğu ya da yakın çevresinde bulunan Çin, Rusya Federasyonu (RF), Hindistan, Pakistan ve İran gibi ülkelerin arzuları ve korkuları da göz önünde bulundurulduğunda gelecekte de bu önemini devam ettirmeyi sürdürmesi beklenmektedir. Politik tarihi boyunca Afganistan hiçbir zaman sömürgeleştirilmemiştir, ancak her zaman için son derece zorlu bir coğrafyada "Tampon Bölge" konumunu sürdürmüştür.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Charles Tilly, "Terror, Terrorism, Terrorists," *Theories of Terrorism: A Symposium, Proceedings* (Washington: American Sociological Association, 2004): 9.

¹⁴⁸ Tilly, "Terror, Terrorism, Terrorists," 9.

¹⁴⁹ Iram Khalid, "Afghanistan: Quest for Peace and Stability: Historical Context," *Journal of Political Studies* 18, no. 2 (2011): 4-5.

Soğuk Savaş döneminde her iki kutup lideri de Güney Asya bölgesindeki etkinliklerini artırmak istemişlerdir. Özellikle Doğu Avrupa'daki konumu istikrarsızlaşan Sovyetler Birliği Afganistan ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Böylelikle Hint Okyanusu'na çıkmayı hedeflemiştir. ABD ise gerek SSCB'yi çevrelemek gerekse enerji zengini Basra Körfezi bölgesini kontrol altında tutmak için Afganistan'a büyük bir önem vermiştir. Her iki ülkenin de bu amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için Afganistan son derece önemlidir. Bu nedenle ülkenin coğrafi konumu her iki süper güç için de son derece hayatiyet arz etmektedir. Hatta bu dönemde ABD'nin ülkeye verdiği önemin bir göstergesi olarak Amerikan Başkanları Richard Nixon 1953 yılında, Eisenhower ise 1959 yılında Afganistan'a birer ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Amerika, ülkedeki Sovyet etkisini azaltmak için Afganistan'a tarım sahasında ve Kajak barajının yapımında yardımda bulunmuştur. Buna karşılık olarak da Kral Zahir Şah 1963 yılında Amerika'ya giderek, Başkan Kennedy ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Zahir Şah hastalandığında ve İtalya'ya gittiğinde kuzeni olan Davud bir askeri darbe gerçekleştirmiş ve Zahir Şah'ı devirmiştir. Ancak kısa bir süre sonra 1978 yılında Albay Abdülkadir liderliğindeki Afgan Ordusu bu kez Davud'u devirmiştir.¹⁵⁰

İktidarı ele geçirenler, Sovyet yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (ADHP) başat siyasal güç olduğu Demokratik Afgan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Parti'nin hapiste bulunan 61 yaşındaki lideri Nur Muhammed Taraki devlet başkanlığına getirilmiştir. Bunun üzerine Sovyetler Birliği, Taraki yönetimine ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmuş ve askeri danışmanlar göndermeye başlamıştır. Taraki yönetimi 1978 yılından beri rejime karşı olan çeşitli Müslüman grupların silahlı direnişi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ancak bu gruplar mücadelelerini eşgüdüksüz ve birbirinden tümüyle bağımsız bir biçimde sürdürdükleri için Sovyetler tarafından silahlandırılan hükümete bağlı birlikler karşısında başarılı olamamışlardır. 16 Eylül 1979'da ise ADHP Merkez Komitesi, sağlık ve akli dengesizlikler nedenleriyle Başkan Taraki'nin istifasının kabul edildiğini ve yerine Hafızullah Amin'in getirildiğini açıklamıştır. Ancak bu yönetim değişikliği ülkedeki dini temelli direnişi tetiklemiştir. 25 Aralık 1979'da eski başbakan yardımcılarında olan ve Doğu Avrupa'da sürgünde bulunan Babrak Karmal bir Sovyet uçağı ile Kabil'e gelmiş ve Sovyet desteği ile Amin'in yerine başkan olmuştur. Bu arada Karmal ile birlikte Sovyet birlikleri de ülkeye giriş yapmışlardır. Esasen Sovyet askerleri, Afgan hükümetinin komünist uygulamalarına karşı "kutsal savaş" açan Müslüman gerillalara karşı savaşmakta olan Afgan kuvvetlerine yardım gereğiyle Afganistan'ı işgal etmişlerdir.¹⁵¹

Sovyetler Birliği üç motorize silah tümeni, bir hava tümeni, bir saldırı tugayı, iki bağımsız motorize silah tugayı ve beş ayrı motorize silah alayından oluşan 40. Ordusu'nu Afganistan'a konuşlandırmıştır. Sovyetler kısa sürede ve etkili bir şekilde geniş nüfuslu bölgeleri ve önemli iletişim hatlarını kontrolleri altına almıştır, ancak kırsal alanda yaşayan savaştan toplumu kontrol altına almakta zorlanmıştır. İşgalden kısa bir süre sonra Afganistan'da işgalci güçlere karşı popüler bir isyan baş göstermiştir. Ve Sovyetler, aralarında zorlu coğrafi koşulların, merkezi otoriteye bağlılığı olmayan parçalanmış bir toplumun ve karşı isyan hususunda iyi eğitilmemiş kuvvet yapısının da yer aldığı pek çok zorlukla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte en önemli problem ise ülkedeki kontrolü tam manasıyla sağlamak için yeterli sayıda birliğinin bulunmamasıdır.¹⁵²

Bahsi geçtiği üzere Amerika da Afganistan ile yakından ilgilenmektedir. Ülkedeki

¹⁵⁰ Muhammad Idrees ve Khan Anwar, "Afghanistan a Battle Ground for The Interests of Super Powers: A Special Reference to USA," *Journal of Political Sciences & Public Affairs* 5, no. 2 (2017): 1.

¹⁵¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 8. Baskı, 2000), 503-505.

¹⁵² Tony Balasevicius ve Greg Smith, "Fighting The Mujahideen: Lessons From The Soviet Counter-Insurgency Experience If Afghanistan," *Canadian Military History* 16, no. 4 (2007): 74. ve Idrees ve Anwar, "Afghanistan a Battle Ground," 2.

kontrolün tamamen Sovyetlere geçmesini istemeyen Amerika gizli bir şekilde muhalif güçleri desteklemeye başlamıştır. Kabil'deki Sovyet yanlısı rejimin düşmanlarına Amerikan yardımı ise sanılan aksine Sovyet ordusu Afganistan'ı işgal etmeden önce başlamıştır. Amerika'nın Sovyet müdahalesinden tam sekiz ay önce, Nisan 1979'da gizli bir şekilde Afganlı isyancıların temsilcileriyle Pakistan'da toplanmaya başladığı iddia edilmiştir. Bu durum Başkan Carter'ın güvenlik danışmanı olan Zbigniew Bzezinski tarafından şu sözlerle teyit edilmiştir: "Tarihin resmi versiyonuna göre Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) mücahitlere yardımı 1980'de, yani Sovyet ordusu Afganistan'ı 24 Aralık 1979'da işgal ettikten sonra başlamıştır. Ama gerçekte, bugüne kadar gizli biçimde korunmuş olarak, durum tamamen farklıdır: Esasen, 3 Temmuz 1979'da Başkan Carter, Kabil'deki Sovyet yanlısı rejimin düşmanlarına gizli yardım için ilk emri imzaladı. İşte tam o gün, Başkana bu yardımın Sovyetlerin askeri müdahalesine neden olacağını açıkladığım bir not yazdım."

Carter yönetiminden Reagen yönetimine geçilmesiyle ABD dış politikasının da tedricen daha sertlik yanlısı bir tutum takındığı söylenebilir. Reagen yönetimi, Carter yönetiminin aksine, müzakereye dayalı anlaşmalar yapmakla ilgilenmemektedir. Bir arada var olma yerine Reagen'ın politikasının özü ödeşmektir. Ona göre, Afganistan Savaşı'nı Sovyetler Birliği'nin Vietnam'ına dönüştürmek için her şey yapılmalıdır. Tek amaç Sovyetleri tüketmektir.¹⁵³

Amerika'nın Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü mücadelenin gerisinde ise büyük ölçüde "Yeşil Kuşak" projesinin yattığı söylenebilir. Amerika'nın Yeşil Kuşak olarak adlandırılan stratejisi, Araplar ile diğer Müslüman milletler arasında yaygın olan, sahip oldukları hilafeti kaybetme seçili travmasının neden olduğu aşağılamanın söz konusu hilafetin yeniden hayata geçirilmesi yoluyla giderilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgalinin gittikçe güçlenen bir isyanı tetiklediği söylenebilir. Söz konusu isyan ise, Arap ülkelerinden radikalleşmiş Müslümanları, Sovyet "kafirleri"ne karşı verilen savaşa katılmak için harekete geçirmiştir. Bu hareket Amerika'nın, güney kanadı boyunca Sovyetler Birliği'ne karşı bir bariyer inşa etme çabaları ile yan yana gelişmiştir. İslam'ın rengine göndermede bulunarak "Yeşil Kuşak" stratejisi olarak adlandırılan söz konusu proje, Yunanistan ile Çin arasındaki geniş bir alana yayılmış Müslüman çoğunluklu ülkelerde İslam'a olan ilgiyi ve yatırımı artırmayı amaçlamaktadır. Bu stratejiyi tasarlayan ve uygulayan ABD, böylelikle bir taraftan Sovyet etkisinin yayılmasını durdurmayı umarken, diğer taraftan da Sovyetler Birliği içerisindeki Müslümanları harekete geçirerek İmparatorluğu içerden yıkmayı hedeflemiştir. Bu stratejide dini eğitim önemli bir rol oynamıştır. Çocuklar ve gençler için İslami okullar olan medreseler, İslam'ın başlangıcından itibaren var olsa da, "Yeşil Kuşak" stratejisi bu okulların sayısını, özellikle de Pakistan'da, önemli ölçüde artırmıştır. Suudilerden gelen mali destekle bu medreseler aşırı dini ideolojinin Vahabi/Selefi versiyonlarının etkisi altında kalmıştır.¹⁵⁴

Görüldüğü üzere Amerika, Afganistan'daki savaşa hiçbir zaman doğrudan müdahil olmamıştır. Bunun yerine sorumluluğu Pakistan ile Afgan mücahitlere yüklemiştir. Bu çerçevede Amerikalılar Pakistan'a askeri ve ekonomik yardımda bulunmuşlardır. Pakistan istihbarat servisi Servislerarası İstihbarat (ISI) ise bu yardımları işgalci güçlere karşı mücadele veren yedi farklı mücahit fraksiyon arasında bölüştürmüştür. Doğu sınırındaki Hindistan ile de sorunları bulunan Pakistan'ın bu savaşta Afganistan'daki Sovyet ordusunun durdurulmasından başka seçeneği bulunmamaktadır. Bu nedenden dolayı Pakistan Afganistan'daki komünizme karşı verilen vekalet savaşında ABD ile el ele vermiştir. Amerika bu savaşta, Sovyet güçlerine karşı kullanılan Stinger füzeleri de dahil, sofistike

¹⁵³ Mahmood Mamdani, *İyi Müslüman Kötü Müslüman*, çev. Sevinç Altınçekiç (İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2005), 133-134.

¹⁵⁴ Vamık D. Volkan, "Preface," in *Fundamentalism and Psychoanalysis*, eds. Werner Bohleber, Lene Auestad, Sverre Varvin ve Linden West (Lecce: Frenis Zero Press, 2017), 34-35.

silahları Afgan mücahitlerine temin etmiştir.¹⁵⁵

Sovyet işgalinin başlangıcında temel olarak Suudi Arabistan ve Pakistan gibi Arap ve Müslüman hükümetlerin yanı sıra hükümet dışı örgütler tarafından da desteklenen insani çabaları çerçevesinde Afganistan'da az miktarda Arap bulunmaktadır. Afganistan'daki Arapların sayısı Filistinli bir Sünni İslam bilgini olan Abdullah Yusuf Azzam'ın liderliğinde ulus-aşırı cihat yönelimi değiştiğinde artmaya başlamıştır. Büyük ölçüde Amerikan ve Pakistan istihbarat servisleri tarafından desteklenen Azzam,¹⁵⁶ Afganistan'daki mücadelenin bir cihat olduğunu ve bu mücadelede savaşmanın "tüm Müslümanların zorunlu bir görevi" olduğunu ifade eden bir fetva yayınlamıştır. Onun fetvasının Suudi Arabistan Baş Müftüsü olan Abd al-Aziz tarafından desteklenmesi, Azzam'ın inanılabilirliğini artırmıştır. Azzam'ın uluslararası cihat çağrısı İslam'ın zafer dolu günlerini çağrıştıran geleneksel ortaçağ cihadının imajı ile ümmet için savaşmayı akıllara getirmiştir. Bu imajlar kendi topluluğunu korumak için üzerlerine düşeni yapmak isteyen genç aşırılıkçı sözde İslamcılarını cezbederek, onları Afganistan'daki mücadeleye katılmaya itmiştir.¹⁵⁷

1980'li yıllarda Afganistan'daki yabancı savaşçıların sayısı 25.000'e ulaşmıştır. Cihat amacı güden Müslüman savaşçıları olan mücahitler Suudiler ve Amerikalılar tarafından finanse edilmiştir. Pakistan gizli servisi ISI'nın 80.000 savaşçıyı eğittiği, Amerika'nın da silahlandığı iddia edilmektedir. İslam'ın radikal yorumuna dayanan bir motivasyona sahip olan bu savaşçıları ölümcül bir savaş silahına dönüştürmüştür.¹⁵⁸

Bu savaşta Sovyetler hem asker hem de teçhizat açısından çok sayıda kayıp vermiştir. Bazı tahminlere göre Sovyetler bu savaşta yaklaşık 13.400 asker yitirmiştir. Birleşmiş Milletler'in (BM) çabalarıyla SSCB, Afganistan ve Pakistan arasında Cenevre'de 14 Nisan 1988 tarihinde Cenevre Anlaşması olarak bilinen bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada Afganistan'daki Rus askerlerinin bir yıl içerisinde geri çekilmesi öngörülmüştür. Sovyetlerin dağılmasından önce her iki süper güç de Afganistan'a yaptıkları yardımları kesmişlerdir. Nihayetinde ülkede Najibullah'ın liderliğinde zayıf bir yönetim tesis edilmiştir. Takiben de Afganistan'daki farklı mücahit grupları arasında 1996 yılının sonuna kadar sürecek olan bir iktidar mücadelesi patlak vermiştir.¹⁵⁹

Ülkedeki Medrese adı verilen İslami Teoloji Okulları'nda eğitim gören etnik olarak Peştun nüfus, Taliban olarak adlandırılacak olan dini temelli siyasi hareketin esasını oluşturmuştur. Taliban ise iç savaş sırasında, iki yıllık bir süreçte, Afganistan'ın %90'ını kontrol altına almış ve ülkedeki pozisyonunu güçlendirmiştir. Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi Müslüman ülkeler Afganistan'daki yönetime hakim olan Taliban hükümetini resmi olarak tanımışlardır. Pakistan, Orta Asya ülkeleri ile ticarini artırmak için Afganistan'da dost bir hükümetin bulunmasını istemiştir. Bununla birlikte RF, İran ve Hindistan gibi ülkeler ise, dini motivasyonları ön planda tutan Taliban yönetimine karşı çıkmışlar ve ülkenin yaklaşık %10'unu kontrol altında bulunduran muhalif Kuzey

¹⁵⁵ Idrees ve Anwar, "Afghanistan a Battle Ground," 2.

¹⁵⁶ Seksenli yılların ortasında "Cihadın Muhafızı" olarak adlandırılan Şeyh Abdullah Yusuf Azzam, El-Ezher Üniversitesi'nden İslami hukuk doktorası bulunan Filistinli bir ilahiyatçıdır. Cidde'deki Kral Abdül Aziz Üniversitesi'nde de ders veren Azzam'ın buradaki öğrencilerden biri de, daha sonra Afganistan'da birlikte cihat edeceği, Usame bin Ladin'dir. Azzam'ın Amerikan istihbarat servisi olan CIA'in koruması altında dünyayı gezdiği ve Suudi televizyonunda ve ABD'deki toplantılarda boy gösterdiği iddia edilmektedir. Kutsal savaşçının ta kendisi olarak görülen ve 1980'li yılların başında ve ortasında ABD'nin bir ucundan diğer ucuna turladığı ifade edilen Azzam'ın Hamas'ın kurucusu olmasının yanı sıra aynı zamanda Afganistan'daki kutsal savaşa çağırarak bir CIA ajanı olduğu da ileri sürülmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Mamdani, *İyi Müslüman Kötü Müslüman*, 136-137.

¹⁵⁷ Amber Atteridge, "Foreign Fighters Post Conflict: Assessing The Impact of Arab Afghans and Syrian-Iraqi Foreign Fighters on Global Security," *International Institute for Counter-Terrorism*, İlkbahar 2016, <https://www.ict.org.il/UserFiles/ICT-Foreign-Fighters-Post-Conflict-May-16.pdf>, 7-8.

¹⁵⁸ Volkan, "Preface," 35.

¹⁵⁹ Idrees ve Anwar, "Afghanistan a Battle Ground," 2.

İttifakı'nı desteklemişlerdir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik olarak gerçekleştirilen saldırının sorumlusu olarak, Taliban yönetimi tarafından desteklenen, Suudi milyoner Usame bin Ladin'in gösterilmesi ise, Taliban yönetimi üzerindeki baskının artmasına neden olmuştur. Amerika, Taliban hükümetinden bin Ladin'in kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Bunun reddedilmesi ise Afganistan'da bir başka yıkıcı savaşın gerekçesi olmuştur. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) desteğini arkasına alan ABD, 2001 yılında Afganistan'a saldırmıştır. Saldırı üzerine zayıf bir direnişin ardından Taliban başkent Kabil'den kaçmış ve işgal güçlerine karşı gerilla savaşına başlamıştır. Takiben Hamid Karzai devlet başkanlığına getirilmiş ve tüm önemli hükümet pozisyonları Kuzey İttifakı temsilcilerine verilmiştir. İşgalin ardından Amerika'yı Afganistan'da kalmaya zorlayan en önemli gerekçelerden biri ise 11 Eylül saldırılarından sonra başlattığı "Teröre Karşı Savaş" kampanyasıdır. Bu kampanyayla bir ölçüde kendi elleriyle yarattığı bölgedeki sözde İslami köktencilik ile terörizme karşılık vermeye çalışmaktadır. Ancak bu planı hayata geçirmekte tam manasıyla başarılı olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Geçen on sekiz yılda dünyadaki terörizmi bitirmek bir yana, şuan Afganistan'daki Taliban gibi isyancı grupları müzakere masasına oturtmaya çalışmaktadır.¹⁶⁰

Diğer taraftan Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan mücahitler, günümüzde uluslararası güvenliğe yönelik olarak en önemli tehdit olarak kabul edilen uluslararası terörizmin temel kaynağı haline gelmişlerdir. Sovyet-Afgan Savaşı sona erdikten sonra yabancı savaşçılar Afganistan'ı terk etmeye ve savaş sonrası yaşamlarına adım atmaya başlamışlardır. Bu savaşçılar büyük ölçüde başka yerlerdeki savaşlara katılmayı seçmişler ve yöntem olarak yine terörizmi tercih etmişlerdir. Afganistan'da dönüşümünü tamamlayan bu yabancı savaşçıların, Sovyetler ile savaşta Afganlılara verdikleri destekten daha çok, uluslararası güvenliğe etkide bulunabilecek olan değerli yetenekler ile bağlantılar elde ettikleri söylenebilir.¹⁶¹

Bu savaşçıların en önemlilerinden biri ise hiç kuşkusuz DAES'in kurucusu olan Ebu Musab ez-Zerkavi'dir. Uluslararası cihada katılmak için 1989 yılında Afganistan'ın Host kentine gelen ez-Zerkavi Sovyetler'in yenilgiye uğratılması nedeniyle Afgan mücahitlerle birlikte Sovyetlere karşı cihad edemese de, memleketi olan Ürdün'e dönmek yerine 1993 yılında Afganistan'ın Kuzey Batı cephesinde kalarak, Sovyet işgali sonrası ülkeye hakim olmaya çalışan tarafların mücadelesine katılmıştır. Bir süre sonra Pakistan'a geçen Zerkavi, Afganistan-Pakistan sınırında, aralarında El-Kaide'nin en önemli eğitim üstlerinden biri olan Sada'l-Melahim'in de yer aldığı bir dizi eğitim kampında görev almıştır. Burada, Dünya Ticaret Merkezi'ne saldırı gerçekleştiren iki El-Kaide militanı olan Remzi Yusuf ile Halid Şeyh Muhammed'i yetiştirmiştir. Takiben memleketi Ürdün'e dönse de içindeki cihad ateşi onu 1999 yılında tekrar Pakistan'a yönlendirmiştir. Buradan Afganistan'a geçerek dönemin küresel cihad hususundaki en önemli önderi olan Usame bin-Ladin ile Kandahar'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise Zerkavi Afganistan'ın üçüncü büyük kenti olan Herat'taki bir El-Kaide kampının yöneticiliğine getirilmiş ve 2001 yılında ABD'nin Afganistan'ı işgali üzerine, cihadını devam ettirmek için yönünü Irak'a çevirmiştir. Görüldüğü üzere DAES'in temellerini atan Zerkavi de esasen ABD'nin de Sovyetlere karşı mücadelede kuruluşuna destek verdiği cihatçı anlayışa sahip olan yapı dolayısıyla küresel cihadın eğitim kampı olarak nitelendirilebilecek olan Afganistan'da teorik ve pratik dönüşümünü gerçekleştirmiştir.¹⁶²

Böyle genelleşmiş bir hareket Arapların seçilmiş tramvalarını seçilmiş bir zafere dönüştürme isteklerinin bir ifadesi olarak bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde tüm dünyadan destek bulmuştur. Böyle bir ortamda terör örgütleri kendi varlıklarını idame ettirmek için

¹⁶⁰ Idrees ve Anwar, "Afghanistan a Battle Ground," 2.

¹⁶¹ Atteridge, "Foreign Fighters," 9.

¹⁶² Michael Weiss ve Hassan Hassan, *İŞİD Terör Ordusunun İçyüzü*, çev. Emine Arzu Kayhan (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016), 7-14.

dolaylı bir desteğe kavuşmuşlar ve DAESH bir halifelik yaratarak ve “zafer” sunarak, eleman kazanma çabalarında yabancılaşmış gençleri etkilemeyi başarmıştır.¹⁶³

2.2. ABD'nin Irak'ı İşgalinin Ülkedeki Mezhep Ayrılığına Etkisi

Mart 2003'te dünyanın güvenliğine bir tehdit olarak görülen Saddam yönetiminin devrilmesi amacıyla ABD ve müttefikleri tarafından “Irak'a Özgürlük Operasyonu” başlatılmıştır. Nisan 2003'te tamamlanan söz konusu operasyon Saddam Hüseyin'in Baasçı rejiminin devrilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁶⁴

Irak'taki Amerikan işgali ve Saddam'ın düşüşü ülkedeki politik dengeyi önemli ölçüde değiştirmiştir. İşgal sonrası Irak'ta devlet inşa süreci için en kritik olan dönem 2003-2006 yılları arasındaki periyottur. Bu dönemde yaşanan “pastadan pay alma mücadelesi” devletteki pozisyonların ve kaynakların topluluk hatları boyunca dağıtılmasını sağlamıştır. Ancak devlet büyük ölçüde Şii-Kürt uzlaşısının bir ürünü olarak şekillenmiş ve Sünnilere politik ve toplumsal alanlarda çok az yer verilmiştir. Iraklı Şiiler ile Kürtlerin her biri yeni devlette etkili bir şekilde faaliyet gösterecek politik partilere sahipken, Sünniler müzakerelerde rol alabilecek güçlü siyasi partilere ya da kurumlara sahip olmadıklarından devlet inşa sürecinden tamamen dışlanmışlardır. Sünnilerin devletin şekillenmesinde rol alma hususundaki inanç kayıplarının göstergelerinden biri de 2005 seçimlerinde de görüldüğü üzere, seçimlere katılım hususunda gösterdikleri isteksizliktir. Bu nedenle, bu durum Sünnilerin direnişçilere katılması ve Şii ağırlıklı hükümet ile onun yabancı destekçilerine karşı savaşması için motive edici bir faktör olmuştur.¹⁶⁵

İşgali takiben ülkenin idaresi için 16 Mayıs 2003'te müttefikler tarafından “Koalisyon Geçici Otoritesi” oluşturulmuştur. Ve o tarihten itibaren, bu yönetim tarafından ülkede yeni bir politik sistem tesis edilebilmesi gerekçesiyle bir takım tedbirler alınmıştır.¹⁶⁶ Ancak Koalisyon Geçici Otoritesi'nin bu yönde aldığı bazı kararlar kalpleri ve zihinleri kazanmak ve halkı destelemek yerine zarar verici ve tersine isyanı güçlendirici bir etki yapmıştır. Hayata etki eden, isyana benzin döken ve etkisini halen daha sürdüren en talihsiz ve sorunlu iki politik karar Irak toplumunu “Baas'tan arındırma kampanyası” ile Irak güvenlik güçlerinin dağıtılmasıdır.

Kararlardan ilkinde göre çoğunluğu Sünni olan Baas Partisi üyeleri görevlerinden atılmış ve gelecekte de devlet görevlerinde yer almaları yasaklanmıştır. İlave olarak bakanlıklarda ya da üniversiteler ve hastaneler gibi diğer hükümet kurumlarında görev yapan şahıslar mülakata tabi tutulmuş ve Baas Partisi ile bağlantısı tespit edilenler görevlerinden uzaklaştırılmışlardır.¹⁶⁷ Baas'tan arındırma kampanyasının 2003'teki ilk dalgasından Baas Partisi üyesi olan yaklaşık 400.000 kişi etkilenmiştir, ancak önemli sayıdaki memurun görevlerine iade edildiği görülmektedir ki, bu oran ordudaki subaylarda %70'e kadar çıkmaktadır. Baas'tan arındırma kampanyası çerçevesindeki tedbirlerin Sünni Arapların sadece %10'unu etkilediği belirtilmelidir. Bu makul bir rakam olarak gözükse de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Nazi'den arındırma kampanyasından etkilenen

¹⁶³ Volkan, “Preface,” 36.

¹⁶⁴ Muntazra Nazir, “Democracy, Islam and insurgency in Iraq,” *Pakistan Horizon* 59, no. 3 (Temmuz 2006): 49.

¹⁶⁵ Renad Mansour, *Iraq After The Fall of ISIS: The Struggle for the States* (London: The Royal Institute of International Affairs, 2017), 3.

¹⁶⁶ Nazir, “Democracy, Islam and Insurgency in Iraq”, 49.

¹⁶⁷ Abdul Basir Yosufi, “The Rise and Consolidation of Islamic State: External Intervention and Sectarian Conflict,” *Connections* 15, no. 4 (Sonbahar 2016): 96.

Almanların sayısından 10 kat daha fazladır. Mevcut durumu daha da vahim hale getiren Baas'tan arındırma yasasındaki 2008 reformu ise yapılan kıyımı daha bariz bir şekilde gözler önüne sermiştir. Ancak bu değişiklik çerçevesinde görevlerinden olanların sayısının ilkinden de az olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Baas'tan arındırma kampanyasının ilk dalgası anonim memur grubunu hedef alırken, ikinci dalga kendisini Irak politik sistemine entegre etme arayışında olan Sünni politikacıları hedef almıştır. 2010 seçimlerine gelindiğinde ise Baas'tan arındırma kampanyasını uygulamakla görevli komisyon, pek çoğu Sünni olan 511 adayı elemiş ve 15 politik partinin de seçimlere girmesini yasaklamıştır.¹⁶⁸ Başbakan Maliki 2011 gibi geç bir tarihte bile çok sayıda kişiyi Baasçı oldukları iddiasıyla tutuklatmıştır.¹⁶⁹ Atılan bu adımların tamamı Baas Partisi üyeleri ile üst kademe yöneticilerinin önemli bir kısmını oluşturan Irak Sünni toplumunu hedef almakta ve onlara karşılık vermekten başka seçenek bırakmamaktadır.¹⁷⁰

Kararlardan ikincisi ise Koalisyon Geçici Otoritesi'nin 23 Mayıs 2003'te yayınlanan direktifiyle hayat bulmuştur. Söz konusu direktif çerçevesinde yine çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu Irak ordusu ile diğer güvenlik kurumları dağıtılmış ve eski rejim tarafından verilen herhangi bir askeri veya diğer rütbe, unvan ya da statü iptal edilmiştir. Bu karar 230.000 Irak eski askeri personelini, gelecekte herhangi bir iş ya da kariyer umudu olmaksızın sokağa atmıştır. Bu durumdaki iyi eğitilmiş ve silahlı pek çok asker DAES ya da diğer isyancı gruplar tarafından yürütülen direniş hareketine katılmışlardır. O zamandan beri Baasçılar ve diğer eski askeri görevliler isyanın belkemiğini teşkil etmektedirler. 2006 yılında Irak eski ordusunun 200 generalinden 99'unun direnişte aktif görev aldığı tahmin edilmektedir. Ebu Bekir el-Bağdadi DAES'in liderliğini devir aldığı anda, zayıflayan direniş hareketini yeniden canlandırmak için 2010 yılında eski Baasçılar ile ordu yetkililerini örgüte kazandırmak için agresif bir kampanya başlatmıştır. Örneğin, El-Kaide'nin 42 üst düzey yöneticisinden 34'ü kısa sürede öldürüldüğünde, Bağdadi bu fırsatı, DAES'in Iraklılaştırması olarak da görülen, söz konusu boşlukları eski Baasçılar ve askeri görevlilerle doldurmak için kullanmıştır.¹⁷¹

Bu çerçevede Saddam'ın Baas rejiminin ve Irak Ordusu'nun kilit pozisyonlarındaki subayların büyük çoğunluğunun Sünni Araplar olmasının, Sünni topluluğunun tamamının rejimden çıkar sağladığı yönünde bir imajın oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Bu durum ise işgalin hemen ardından kurulan Koalisyon Geçici Otoritesi'nin Saddam döneminde Baas rejimiyle ilintili memurların görevden uzaklaştırılmasına ilişkin yasalarının kişisel suç yerine toplu suç anlayışına dayanmaları nedeniyle orantısız bir şekilde Sünni toplumu hedef almalarına neden olmuştur. Iraklı Sünni Arapların bu şekilde damgalanması ise günümüzdeki ayrımcılığın kurbanları oldukları yönündeki algılarının temelini teşkil ederek, onları ülkedeki cihatçı gruplara yaklaştırmıştır.¹⁷²

DAES'in kurucusu olan Zerkavi, Irak'ın politik dönüşümünde yeni başlamakta olmasına rağmen gerçek bir problem teşkil eden devlet kurumlarının yavaşça şovenist Şii politikacılar tarafından ele geçirilmesi sürecini istismar etmiştir. Saddam rejiminin devrilmesiyle, Irak Ordusu'nun dağılması ve Baas rejiminden arındırma programının hayata geçirilmesi sonucunda Sünni topluluk İran destekli Şii muhaliflerin insafına terk edildiklerini düşünmeye başlamıştır. Zerkavi ise ülkedeki bu mezhepçi ayrılığı güçlendirmeye ve Sünnileri direnişe çekmeye çalışmıştır.¹⁷³

¹⁶⁸ Florence Gaub, "Meet Iraq's Sunni Arabs: A Strategic Profile," *European Union Institute for Security Studies*, erişim tarihi:05.03.2019, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2026%20Iraq%27s%20Sunnis_0.pdf, 2.

¹⁶⁹ Yosufi, "The Rise and Consolidation of Islamic State," 97-98.

¹⁷⁰ Yosufi, "The Rise and Consolidation of Islamic State," 96.

¹⁷¹ Yosufi, "The Rise and Consolidation of Islamic State," 97.

¹⁷² Gaub, "Meet Iraq's Sunni Arabs," 2.

¹⁷³ Yosufi, "The Rise and Consolidation of Islamic State," 105-106.

Amerikan güçlerinin Bağdat'ı işgalinden sonra her iki kampanya çerçevesinde Saddam döneminde sivil ve askeri görevler yerine getiren pek çok memur görevlerinden atılmıştır. Söz konusu personelin büyük bölümü Sünni Araplar olduğu için anılan kitle Irak merkezi yönetiminde Şii ağırlıklı bir yönetim kurulmasından endişe duymuş¹⁷⁴ ve bu durum ülkedeki Sünniler ile Şiiler arasındaki gerilimi daha da artırmıştır. Irak'taki bu mezhepsel ayrılıktan DAESŞ iki şekilde yararlanmışır. Öncelikle bu ayrılık, DAESŞ'ten doğrudan ve dolaylı olarak yararlanan isyancı gruplar için cömert fonların ortaya çıkmasını sağlamıştır. İlave olarak Sünni kabilelerin DAESŞ'e verdikleri mezhepsel destek, DAESŞ'i Irak ve Suriye hükümetlerine karşı güçlendirmiştir. Üstelik Suriye'deki mezhepsel ayrılığın tetiklediği çatışma Esad rejimini zayıflatarak, ülkede DAESŞ'in sınırlarını genişletmesi için bir güç boşluğunun ortaya çıkmasına da neden olmuştur.¹⁷⁵

2.3. Amerikan İdaresindeki Hapishaneler

DAESŞ'in Irak'ta kök salmasına, doğrudan olmasa bile dolaylı olarak, etki yapan bir diğer Amerikan uygulaması ise işgal güçleri tarafından kurulan ve idare edilen hapishanelerdir. 2007 yılında suçlu rehabilitasyon programının rehabilite edilmesi amacıyla Irak'taki bütün gözaltı ve sorgulama programının başına getirilen Tümgeneral Doug Stone Irak El-Kaidesi ve DAESŞ'in Amerikan yönetimindeki hapishaneleri sadece "cihatçı üniversiteler" olarak kullanmakla kalmadıklarını, yeni adamlar bulabilmek için de bizzat örgüt üyelerinin hapishanelere sızdıklarını belirterek bu durumu tüm çarpıcılığıyla gözler önüne sermiştir. Bu çerçevede Irak'taki gözaltı merkezleri cihatçıların sosyal ağ oluşturmanın ötesine geçtikleri yerler olarak nitelendirilebilir.¹⁷⁶

Irak Savaşı süresince tutuklular kötü şöhretli Abu Ghraib cezaevinin yanı sıra iki ana tevkif merkezinde tutulmuşlardır. Bunlar Bağdat yakınlarındaki Cropper Kampı ile Basra yakınlarındaki Bucca Kampı'dır.¹⁷⁷ Özellikle cihatçıların eğitimi hususunda Basra'nın güneyinde yer alan Bucca Kampı kötü bir şöhrete sahiptir.¹⁷⁸ Bucca Kampı pek çok El-Kaide ve Al-Mahdi Ordusu üyesini de içeren en kötü mahkumlara ev sahipliği yapmıştır. 2007 ve 2008'li yıllarda kamp dünyadaki en büyük gözaltı tesisi olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁷⁹ Amerikan ordusunun yaptığı bir tahmine göre Bucca'daki 15.000 kişilik genel nüfusun içerisinde yaklaşık 1.500 tecrübeli cihatçı ideolojiye sahip terörist yer almaktadır. Bu teröristlerden kimin kiminle bir araya geldiğinin izlendiği bir gözetim sistemi de bulunmadığı için, mahkumlar kolaylıkla birbirleriyle temas kurup, ideolojilerini birbirlerine aktarabilmişlerdir. Söz konusu hapishanedeki mahkum sayısının 2007 yılına geldiğinde ise iki katına çıkarak 26.000'e ulaştığı iddia edilmektedir.

Mahkumların bazılarının hapishanedeki bu ortamdan faydalanmak için kendilerini bilerek yakalattıkları ve hapishane kabulleri esnasında da özellikle içinde bir çok El-Kaide militanın yer aldığı belirli bloklara yerleştirme talebinde buldukları ileri sürülmektedir. Bu ortam sayesinde teröristlerin Bucca'da son derece iyi organize oldukları ifade edilmektedir.¹⁸⁰

Bucca kampı son derece önemli simalara ev sahipliği yapmıştır. DAESŞ'in tepe yönetimindeki dokuz üyenin tamamının Bucca kampında zaman geçirdiği iddia

¹⁷⁴ Nazir, "Democracy, Islam and Insurgency in Iraq," 61.

¹⁷⁵ Yosufi, "The Rise and Consolidation of Islamic State," 104.

¹⁷⁶ Weiss ve Hassan, *IŞİD Terör Ordusunun İçyüzü*, 96.

¹⁷⁷ Ami Angell ve Rohan Gunaratna, *Terrorist Rehabilitation: The U.S. Experience in Iraq* (Florida: CRC Press, 2012), 64.

¹⁷⁸ Weiss ve Hassan, *IŞİD Terör Ordusunun İçyüzü*, 96.

¹⁷⁹ Angell ve Gunaratna, *Terrorist Rehabilitation*, 66-67.

¹⁸⁰ Weiss ve Hassan, *IŞİD Terör Ordusunun İçyüzü*, 96-97.

edilmektedir. Hiç kuşkusuz bunlardan en önemlisi Bucca'da beş yıl geçiren Ebu Bekir el-Bağdadi'dir. Ancak onun yanı sıra örgütün iki numaralı ismi olan Abu Muslim al-Turkmani, örgütün üst düzey askeri liderlerinden Haji Bakr ile yabancı savaşçıların lideri olan Abu Qasim da Bucca'nın diğer önemli konukları arasında yer almaktadır. Bu isimlerin tamamı Bucca'ya girmeden önce de aşırılıkçı olsalar bile, Bucca'nın da onlara bu konuda katkıda bulunduğu aşıkardır. Hapishanede geçirdikleri zamanın onların aşırılıkçılığını daha da artırdığı ve takipçi sayılarını artırma fırsatı sunduğu da belirtilmelidir.¹⁸¹

Örneğin, hapishane de sorun çıkarmayan bir tip olarak nitelenen Bağdadi'nin en dikkat çekici hareketlerinden birinin, "generaller" olarak adlandırılan Saddam ordusunun düşük rütbeli subaylarıyla hapishane de görüşmelere başlaması olduğu söylenmektedir. Bu generallerden bazılarının Bağdadi'nin bakış açısını paylaştığı ve bu nedenle de ona katıldıkları iddia edilmektedir. Bu hususta Tümgeneral Stone'ın değerlendirmeleri son derece ilginçtir. Stone, Bağdadi'nin İslam Devleti tarafından, yakalanması zor olan örgütün o dönemdeki lideri Ebu Ömer el-Bağdadi'nin yerine geçmesi ve hapishanede örgütü yeni savaşçı bulabilmesi için sahte hedef olarak gönderildiğine inandığını söylemiştir. Ayrıca bir ordu kurmak için Bucca'nın en ideal yerlerden biri olduğunu ifade ederek, hapishanede müstakbel savaşçıları beslediklerini, sağlık hizmeti verdiklerini ve en önemlisi de onları savaşta öldürülmekten koruduklarını belirtmiştir. Bu nedenle de savaşçıları için Bucca'nın Irak'ın herhangi bir yerindeki güvenli bir evden daha güvenli ve konforlu olduğunu ifade etmiştir.¹⁸²

Hapishanenin komutanlarından bazıları esasen tutuklular arasındaki artan aşırılıkçılığı gözlemleyebildiklerini dile getirmişlerdir. Bu komutanlardan biri olan James Skylar Gerrond, hapishanedeki mahkumlar üzerinde daha da aşırılıkçı olmaları için büyük bir baskı olduğunu, mahkumların destek için birbirlerine daha sıkı sarıldıklarını ve bu destek süreci içerisinde radikal elementlerin de var olması nedeniyle mahkumların her zaman için daha da radikal olmaları adına gerekli potansiyelin bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak Bucca Kampı'nın en önemli özelliğinin Saddam Hüseyin'in Baaşçı sekülerizmi ile İslami köktencilik için işbirliği yapmaları için uygun ortamı hazırlaması olduğu söylenebilir. Hapishanede bu iki zıt grubun mantıklı evliliği yaparak birliktelik oluşturdukları ifade edilmektedir. Her iki tarafın da diğerinde olmayan bazı özelliklere sahip olduğu bu birliktelikte, cihatçıların eski Baaşçılardan organizasyon yeteneği ile askeri disiplini, eski Baaşçıların ise cihatçılardan davaları için gerekçeyi öğrendikleri söylenebilir.¹⁸³

Kurulduğu 2003 yılından kapandığı 2009 yılına kadar Bucca Kampı'ndan 100.000'den fazla tutuklunun geçtiği ve bunların pek çoğunun aşırı derece radikalize olmuş bir şekilde kamptan ayrıldıkları tahmin edilmektedir.¹⁸⁴ Bucca kampı, 2009'da Bağdat ile Washington arasında imzalanan Kuvvetler Statüsü Anlaşması'na paralel olarak kapatılmıştır. Bu anlaşma Amerika'nın elinde tuttuğu mahkumların ya salıverilmesi ya da Irak'ın gözetimine terk edilmesi ile ABD askeri birliklerinin 30 Haziran 2009 itibarıyla bütün güvenlik sorumluluğunu Irak'a bırakarak Irak kentlerinden çekilmesi hususlarını şarta bağlamıştır. Anlaşmanın uygulamaya başlanması sonucunda mahkumların çoğu Irak hükümeti tarafından salıverilmiş olup, en tehlikeli mahkumların dahi salıverildiği iddia edilmektedir. Irak İçişleri Bakanlığı yetkilisine dayandırılarak verilen bir haberde serbest bırakılan mahkumların yüzde 60'ının, ister Sünni ister Şii olsun, eski alışkanlıklarına geri

¹⁸¹ Terrence McCoy, "Camp Bucca: The US Prison That Became The Birthplace of ISIS," *Independent*, değişiklik tarihi: 04.11.2014, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-bucca-the-us-prison-that-became-the-birthplace-of-isis-9838905.html>.

¹⁸² Weiss ve Hassan, *İŞİD Terör Ordusunun İçyüzü*, 98-99.

¹⁸³ McCoy, "Camp Bucca."

¹⁸⁴ Alexandra Klausner, "US Prison Camp in Iraq Accidentally Formed ISIS by Housing The Most Radical Jihadists Together and Allowing Them to Organize Terror Group," *Daily Mail*, değişiklik tarihi: 31.05.2015, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3104859/US-Prison-camp-Iraq-accidentally-formed-ISIS-housing-radial-jihadists-allowing-organize-terror-group.html>.

döndüğü ve aktif direnişe ya da terörist gruplara katıldığı ifade olunmuştur.¹⁸⁵

Bu haliyle Irak'ta hapishanelerin sanal üniversiteler, aşırılıkçı radikallerin profesörler, diğer tutukluların ise öğrenciler olduğu ve hapishane otoritelerinin de sorumsuz veliler olduğu bir düzen kurulmuştur. Bu hapishanelerden biri olan ve “Cihat okulu” olarak adlandırılan Bucca'nın küllerinden daha sonra İslam Devleti'ne dönüşecek olan DAESH doğmuştur. 2009 yılında özgürlüğünü elde eden mahkumlar Bağdat'a döndüklerinde iki şeyden bahsetmektedirler, bunlardan biri nasıl radikalleştikleri, ikincisi ise intikam'dır.¹⁸⁶

Sonuç

Terör her çağda var olmuştur ve var olmaya da devam edecektir. Ancak süreç içerisinde değişen terör hareketinin ardındaki motivasyon kaynağıdır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren “din” bir motivasyon kaynağı olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Günümüzde dini temelli bir motivasyonla hareket eden örgütlerden en tehlikelilerinden biri ise hiç şüphesiz DAESH'tir. DAESH'in kuruluşunda ve hızlı bir şekilde dünyanın en tehlikeli terör örgütlerinden biri haline gelmesinde ise ironik bir şekilde ABD'nin çok önemli bir katkısının olduğu söylenebilir. ABD bilerek ya da bilmeyerek attığı çeşitli adımlarla DAESH'in kuruluşunda ve güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

ABD'nin bu hususta attığı adımlar genel olarak üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgali üzerine Amerika'nın ülkedeki Sovyet karşıtı mücahitlere verdiği destektir. Esasen bu desteğin işgal öncesine giden bir geçmişi ve fikirsel dayanakları da bulunmaktadır. Bu yardımın gerisindeki fikri temel ise büyük ölçüde “Yeşil Kuşak” projesidir. Bu çerçevede ABD, güney kanadı boyunca Sovyetler Birliği'ne karşı İslami inanca dayanan topluluklardan oluşan bir bariyer inşa etme amacı gütmüştür. Afganistan'daki mücadele de bu çerçevede değerlendirilerek, Sovyetlere karşı savaşan cihatçı ideolojiye sahip mücahitler Amerika tarafından büyük ölçüde Pakistan eliyle hem ideolojik hem de lojistik manada desteklenmişler ki, bu destek büyük ölçüde günümüzdeki dini temelli örgütlerin hem motivasyonlarını hem de insan kaynağını teşkil etmiştir.

Takiben DAESH'in kurucu olan Ebu Musab ez-Zerkavi'nin Irak'a geldiğinde bulunduğu uygun ortam da örgütün hızlı bir şekilde büyüyerek İslam Devleti'ne dönüşmesini sağlamıştır. Bu ortam esasen kökleri Irak'ın tarihinde bulunan Sünni-Şii çekişmesi çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak bu rekabeti şiddetlendiren Irak'ın işgalinin ardından ABD tarafından yeni Irak devletinin düzenlenmesi amacıyla teşkil edilen Koalisyon Geçici Otoritesi'nin attığı adımlardır. Bunlardan özellikle ikisi ülkedeki mezhep çatışmasının daha da alevlenmesine neden olmuştur. Bu kararlardan ilki Baas'tan arındırma kampanyası olup, bu kampanya çerçevesinde Baas rejimiyle bağlantılı görülen ve pek çoğu Sünni olan devlet görevlileri ile siyasilere bu görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. İkinci karar ise Irak güvenlik güçlerinin dağıtılması olup, bu karar çerçevesinde de çoğunluğu Sünni olan pek çok asker geniş dönüş umutları olmaksızın görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Koalisyon Geçici Otoritesi tarafından alınan bu iki karar sonucunda pek çok Sünni, devlet görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Ve haksızlığa uğradıklarını düşünen çoğunluğu Sünni asker ve sivil görevlilerden oluşan bu kitle ise umutsuz bir şekilde DAESH'in propagandalarına açık bir hale gelmiştir.

¹⁸⁵ Weiss ve Hassan, *İŞİD Terör Ordusunun İcyüzü*, 100-102.

¹⁸⁶ McCoy, “Camp Bucca.”

ABD'nin DAEŞ'in kuruluşu ve gelişimini kolaylaştırma hususundaki üçüncü uygulaması ise Irak'ın işgalini takiben ülkede kurduğu hapishanelerdir. Bu hapishanelerden özellikle Basra yakınlarında yer alan Bucca Kampı'nın DAEŞ'in tarihinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Öncelikle bu hapishane sağladığı uygun ortam nedeniyle gerek teröristlerin ideolojik dönüşümünde gerekse DAEŞ'in eleman kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Mesela DAEŞ'in dokuz liderinin de bir dönem bu hapishanede buldukları iddia edilmektedir. Ayrıca örgütün en önemli liderlerinden biri olan Ebu Bekir el-Bağdadi de bu hapishanede beş sene geçirmiştir.

Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda ABD'nin 11 Eylül saldırılarını takiben en azılı düşmanı olarak tanımladığı küresel terörizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden biri olan DAEŞ'in ortaya çıkmasında ve alan kazanmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Kaynakça

Angell, Ami ve Gunaratna, Rohan, *Terrorist Rehabilitation: The U.S. Experience in Iraq*. Florida: CRC Press, 2012.

Atteridge, Amber. "Foreign fighters post conflict: assessing the impact of Arab Afghans and Syrian-Iraqi foreign fighters on global security." *International Institute for Counter-Terrorism*. Spring 2016. <https://www.ict.org.il/UserFiles/ICT-Foreign-Fighters-Post-Conflict-May-16.pdf>.

Balasevicius, Tony ve Smith, Greg. "Fighting The Mujahideen: Lessons From The Soviet Counter-Insurgency Experience If Afghanistan." *Canadian Military History* 16, no. 4 (2007): 73-82.

Booth, Ken ve Dunne, Tim. *Terror in Our Time*. New York: Routledge, 2012.

Çitlioğlu, Ercan ve Dedemen, Fatih. "Terörizmi Anlamak." *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 3, no. 2 (Kasım 2014), 25-39.

Gaub, Florence. "Meet Iraq's Sunni Arabs: A Strategic Profile," *European Union Institute for Security Studies*, Erişim Tarihi: 05.03.2019. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2026%20Iraq%27s%20Sunni_0.pdf, 2.

Gençtürk, Tuğçe. "Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar." *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*. (Şubat 2012). <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/tgencturk/TerrorUluslararası.pdf>.

Idrees, Muhammad ve Anwar, Khan. "Afghanistan a Battle Ground for The Interests of Super Powers: A Special Reference to USA." *Journal of Political Sciences & Public Affairs* 5, no. 2 (2017): 1-3.

Khalid, Iram. "Afghanistan: Quest for Peace and Stability (Historical Context)." *Journal of Political Studies* 18, no. 2 (2011): 01-16.

Klausner, Alexandra. "US Prison Camp in Iraq Accidentally Formed ISIS by Housing The Most Radical Jihadists Together and Allowing Them to Organize Terror Group." *Daily Mail*. Değişiklik Tarihi: 31.05.2015.

<https://www.dailymail.co.uk/news/article-3104859/US-Prison-camp-Iraq-accidentally-formed-ISIS-housing-radical-jihadists-allowing-organize-terror-group.html>.

Lewis, Bernard. *Haşhaşiler: İslam'da Radikal Bir Tarikat*. Çeviren Kemal Sarısözen. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.

Mamdani, Mahmood. *İyi Müslüman Kötü Müslüman*. Çeviren Sevinç Altınçekiç. İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2005.

Mansour, Renad, *Iraq After The Fall of ISIS: The Struggle for the States*. London: The Royal Institute of International Affairs, 2017.

Martin, Gus. *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar*, Çeviren İhsan Çapçioğlu ve Bahadır Metin. Ankara: Adres Yayınları, 2013.

McCoy, Terrence. "Camp Bucca: The US Prison That Became The Birthplace of ISIS." *Independent*, Değişiklik Tarihi: 04.11.2014. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-bucca-the-us-prison-that-became-the-birthplace-of-isis-9838905.html>.

Nazir, Muntazra. "Democracy, Islam and insurgency in Iraq." *Pakistan Horizon* 59, no. 3 (Temmuz 2006): 47-65.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 8. Baskı, 2000.

Sandler, Todd. "New Frontiers of Terrorism Research: An Introduction." *Journal of Peace Research* 48, no.3 (Mayıs 2011): 279-286.

Spencer, Alexander. "Questioning The Concept of 'New Terrorism'." *Peace Conflict & Development* 8, (Ocak 2006): 1-33.

Tilly, Charles. "Terror, Terrorism, Terrorists." *Theories of Terrorism: A Symposium*, Proceedings. Washington: American Sociological Association, (Mart 2004): 5-13.

Türk Dil Kurumu. "Terör." Erişim Tarihi: 05.03.2019. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts.

Volkan, Vamık D.. "Preface." In *Fundamentalism and Psychoanalysis*, edited by Werner Bohleber, Lene Auestad, Sverre Varvin ve Linden West, 13-47. Lecce: Frenis Zero Press, 2017.

Weiss, Michael ve Hassan, Hassan. *IŞİD Terör Ordusunun İçyüzü*. Çeviren Emine Arzu Kayhan. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016.

Yayla, Atilla. "Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 4, no. 1 (1990): 335-385.

Yosufi, Abdul Basir. "The Rise and Consolidation of Islamic State: External Intervention and Sectarian Conflict." *Connections* 15, no. 4 (Sonbahar 2016): 91-110.

İSRAİL’İN “NÜKLEER BELİRSİZLİK” POLİTİKASI

Cenk ÖZGEN*

Özet

İsrail’in nükleer silah sahibi olduğu hususunda yaygın bir kanaat bulunmamaktadır. Ancak İsrail, en başından beri bu alanda planlı bir belirsizlik politikası sürdürmektedir. Alanyazında nükleer belirsizlik politikası şeklinde geçen bu tutum, özetle nükleer silahlara sahip olunduğunu kabul veya reddeden resmi bir bildirimde bulunulmamasına dayanmaktadır. Çalışmada, İsrail’in nükleer programının tarihsel gelişimi ve buna koşut olarak da sürdürülen nükleer belirsizlik politikası analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Silah, Dimona, Mordehay Vanunu, Nükleer Belirsizlik, Opera Operasyonu.

ISRAEL’S “NUCLEAR AMBIGUITY” POLICY

Abstract

Israel is widely believed to possess nuclear weapons. However, Israel maintains a policy of deliberate ambiguity from the very beginning. According to this attitude, defined as nuclear ambiguity policy in the literature, Israel neither officially confirms nor denies that it has nuclear stockpiles. The study analyzes the historical development of Israel’s nuclear program and the policy of nuclear ambiguity.

Key Words: Nuclear Weapon, Dimona, Mordechai Vanunu, Nuclear Ambiguity, Operation Opera.

Giriş

2019 yılı itibariyle dünyada 9 ülkenin nükleer silah sahibi olduğu kabul edilmektedir. Toplamda sayısının 14.000’e ulaştığı tahmin edilen nükleer harp başlıklarının %90’ından fazlası ABD ve Rusya’nın elindedir. Birleşik Krallık, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail ise nükleer silah sahibi olduğu kabul edilen diğer ülkelerdir (Arms Control Association, 2019).

Uluslararası toplum, 1 Temmuz 1968 tarihinde imzaya açılan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (*Nuclear Non-Proliferation Treaty/NPT*) ile tamamı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyesi olan ABD, SSCB (bugün Rusya), Birleşik Krallık, Fransa ve Çin’i nükleer silah sahibi ülkeler olarak tanımıştır (Durkalec, 2018). Dolayısıyla günümüzde bu 5 ülke dışında kalanların hukuki durumu tartışmalıdır. Bu çerçevede, nükleer programından ötürü tartışmaların odağında yer alan ülkelerden birisi İsrail’dir. İsrail’i aynı konumdaki diğer ülkelerden ayıran özelliği, bugüne kadar nükleer deneme yapmaması ve böyle bir yeteneğe sahip olduğunu kabul veya reddeden resmi bir bildirimde bulunmamasıdır.

Bu çalışmada, İsrail’in “nükleer belirsizlik” politikası mercek altına alınmaktadır. Çalışmada, sırasıyla; Tel Aviv’in nükleer silah programının tarihsel gelişimi, Mordehay Vanunu olayı, belirsizlik politikasının unsurları ve uluslararası toplumun İsrail’in nükleer silah kapasitesine yönelik güncel tahminleri üzerinde durulmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cenk.ozgen@giresun.edu.tr

Nükleer Silah Programının Gelişimi

İsrail, kurulduğu ilk günden itibaren caydırıcılığa büyük önem vermiştir. Caydırıcılık arayışı ise karar vericileri nükleer silah sahibi olma fikrine götürmüştür (Özgen: 2019: 502). Bu süreç ana hatlarıyla özetlenecek olursa, en başından itibaren İsrail stratejik düşüncesi, ülkenin iç ve dış tehditlerle çevrili güvensiz bir coğrafyada yer aldığı varsayımından hareket etmektedir. Bu varsayımın izdüşümü ülkenin ilk Başbakanı David Ben-Gurion'un şahsında açıkça görülmektedir. 1948 Savaşı'nı yaşayan Ben Gurion, her daim karizmatik bir liderin önderliğinde, Arap birliği söylemi altında kurulacak bir koalisyon ihtimali hususunda kaygı duymuştur. Bütün Arap ordularının katılacağı birleşik bir saldırı ihtimalini muhtelif platformlarda dile getiren, hatta bunu düşünmenin "geceleri uykularını kaçırdığını" ifade eden Ben-Gurion, bu konudaki karamsarlığını aralarında Dwight D. Eisenhower, John F. Kennedy ve Charles De Gaulle'nin olduğu yabancı liderlerle de paylaşmıştır. İşte, İsrail'i nükleer silah geliştirmeye götüren de tam olarak bu güvenlik endişesi olacaktır. Öyle ki İsrail, güvenlik sorununu aşmanın yegâne yolunu caydırıcılığın sağlanmasında görmüştür. Ben-Gurion'a göre bunun iki yolu vardır. Birincisi, ülkenin toprak bütünlüğünü garanti altına alacak batılı bir devlet ya da devletlerle müttefiklik ilişkisi geliştirmesidir. İkincisi ise nükleer silah seçeneğine sahip olunmasıdır (Cohen, 1998: 12).

İsrail'in nükleer teknolojiye ilgisi bağımsızlığın ilan edildiği 1948 yılında başlamıştır. Bu bağlamda, nükleer enerji konusundaki ilk araştırmalar Weizmann Bilim Enstitüsü ve Savunma Bakanlığı tarafından görevlendirilen bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir. 1952 sonrasında ise araştırmalar Savunma Bakanlığı bünyesinde gizlice kurulan Atom Enerjisi Komisyonu'na kaydırılmıştır. Bu süreçte Ben-Gurion'un rolünü bir kez daha vurgulamak gerekir. Ben-Gurion, nükleer enerjiyi ülkesinin hasımları karşısındaki doğal kaynak ve insan gücü eksikliğini dengeleyebilecek bir araç olarak görmektedir (Farr, 1999: 2). Nitekim Ben-Gurion'un İsrail için ortaya koyduğu bilim ve teknoloji vizyonu, 1950'li yılların ortalarında başlatılan nükleer silah programının dayanağını oluşturmuştur (Nuclear Threat Initiative, 2014). Diğer taraftan, sürecin başından itibaren Ben-Gurion'un iki kilit yardımcıya sahip olduğunu da vurgulamak gerekir ki bu isimler Atom Enerjisi Komisyonu Başkanı Ernts David Bergmann ve Savunma Bakanı Shimon Peres'tir. Şurası açıktır ki Ben-Gurion'un siyasi iradesi, Bergmann ve Peres'in ise azim ve isteği programın başarıya ulaşmasını sağlamıştır (Cohen, 1998: 14).

1950'li yıllarda İsrail'in en önemli silah tedarikçisi konumundaki Fransa, Tel Aviv'in nükleer silah programının da ana destekçisi olmuştur. Fransa'nın teknik desteğiyle Negev Çölü'ndeki Beerşeba şehri yakınlarında inşa edilen ve 1964 yılında faaliyete geçen Dimona Nükleer Enerji Santrali'nin programın merkezi olduğu söylenebilir (Steinbach, 2002). İsrail, 1966 yılının ikinci yarısında ilk nükleer denemesini yapabilecek duruma gelmiştir. Fakat denemenin gerçekleştirilmesi hususunda tartışmalar yaşanmış ve uluslararası alanda doğabilecek olumsuz sonuçlar göz önünde bulundurularak karar menfi yönde olmuştur (Cohen, t.y.). Öte yandan, bazı kaynaklarda İsrail'in Negev Çölü'nde en az bir yeraltı nükleer denemesi gerçekleştirdiği ve sarsıntının Sina Yarımadası'nda hissedildiği iddiası yer almaktadır (Hersh, 1991: 131). Benzer iddialar, 1979 yılında Hint Okyanusu'nda Güney Afrika ile ortaklaşa bir sualtı denemesi gerçekleştirildiği, hatta bu girişimin ABD'nin *Vela* uydusu tarafından tespit edildiği yönünde de ortaya atılmıştır (Melman, 2016). Denemenin yapılıp yapılmadığı hususundaki tartışmalar bir yana bırakıldığında, 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail'in elinde kullanıma hazır 2 nükleer harp başlığı olduğu öne sürülmektedir (Farr, 1999: 9).

Mordehay Vanunu Olayı

İsrail'in nükleer silah kapasitesine sahip olduğuna ilişkin iddiaların 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren muhtelif platformlarda dile getirildiği görülmektedir. CIA'ya göre 1973 Yom Kippur Savaşı sırasında İsrail'in elinde 10 ila 20 arasında nükleer harp başlığı bulunmaktadır. *Time* Dergisi ise sayıyı 13 olarak vermekte, hatta bir adım daha ileri giderek

Suriye cephesinin yarılması ihtimalinin ortaya çıkması üzerine başlıkların uçaklara bile yüklendiğini iddia etmektedir (Colby vd., 2013: 22).

İsrail'in izlediği belirsizlik politikası nedeniyle bu tip iddiaların uzunca bir süre doğrulanması mümkün olmamıştır. Fakat 1986'daki *Mordehay Vanunu* olayı, ilk kez iddiaları destekleyecek somut delillere ulaşılmasını sağlamıştır. Öyle ki 1977-1985 yılları arasında Dimona'daki nükleer santralde teknisyen olarak çalışan Mordehay Vanunu, 5 Ekim 1986 tarihinde İngiltere'de yayın yapan *London Sunday Times* Gazetesi'nde yayımlanan röportajında, İsrail'in nükleer silah programına ilişkin ayrıntılı bilgiler vermiştir. Görev yaptığı dönemde tuttuğu bilimsel kayıtları ve gizlice çektiği fotoğrafları gazete ile paylaşan Vanunu'nun verdiği bilgilerden İsrail'in nükleer silah geliştirdiği hususunda şüphe kalmamıştır. Üstelik eldeki bilgilerden hareketle İsrail'in elinde o güne kadar tahmin edilenden bile fazla, 100 ila 200 arasında nükleer harp başlığı olabileceği hesaplanmıştır (Norris ve Cochran, t.y.). Açıklamaları ile uluslararası alanda Tel Aviv yönetimini zorda bırakan Vanunu, Roma'da Mossad ajanları tarafından yakalanarak İsrail'e götürülmüştür. Vanunu, casusluk ve vatan hainliği suçlarından 18 yıl hapis cezası almış, 2004 yılında serbest bırakılsada, ülke dışına çıkışı yasaklanmıştır (Jewish Virtual Library, t.y.).

Belirsizlik Politikasının Ana Hatları

Vanunu'nun açıklamaları uluslararası toplumda İsrail'in nükleer kapasitesi hususundaki tereddütleri sona erdirmiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki İsrail, hiçbir zaman böyle bir kapasitenin varlığını kabul veya reddeden resmi bir bildirimde bulunmamıştır. Şüphesiz bu, en başından itibaren belli bir politikanın varlığına işaret etmektedir. Nitekim İsrail'in nükleer silahlar konusunda sürdürdüğü bu politika, alanyazında belirsizlik politikası (*ambiguity/opacity policy*) olarak adlandırılmaktadır.

Bugüne kadarki tutumu dikkate alındığında, İsrail'in belirsizliğe dayalı nükleer silah politikasının dört temel sacayağı üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. İlk olarak, nükleer silahlar bir ilk vuruş unsuru olarak değil, caydırıcılık unsuru olarak görülmektedir. İkinci olarak, bir saldırı karşısında gerektiğinde nükleer silahlarla mukabelede bulunulması öngörülmektedir ki burada ikinci vuruş (*second strike*) yeteneği devreye girmektedir. Üçüncü olarak, resmiyette nükleer silaha sahip olunduğu reddedilirken, resmi ve gayri-resmi kanallar üzerinden böyle bir kapasitenin varlığı ima edilmektedir. Son olarak, tehdit algılanan ülkelerin nükleer silah geliştirmeleri gerektiğinde askeri güç kullanılarak engellenmektedir (Pirinççi, 2010: 311).

Yukarıdaki son cümleyle bağlantılı şekilde İsrail'in sürdürdüğü belirsizlik politikasının en önemli getirilerinden birisinin önleyici saldırı (*preventive strike*) girişimlerinin meşrulaştırılmasına hizmet etme olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere İsrail, Orta Doğu bölgesinde kendisinden başka hiçbir ülkenin nükleer silah sahibi olmasını istememekte, hatta bu yolda askeri güç kullanmaktan bile çekinmemektedir. 1981 yılında İsrail Hava Kuvvetleri'ne ait savaş uçaklarının Irak'ın henüz inşa halindeki Osirak nükleer santraline yönelik icra ettikleri Opera Operasyonu (*Operation Opera*) hala hafızalardadır. Durum böyleyken, nükleer silah sahibi olduğunu resmen deklare etmiş bir İsrail'in, uluslararası toplum nezdinde bu tip saldırılarını haklı göstermesinin zorlaşacağını tahmin etmek güç olmasa gerekir. Belirsizlik politikasının bir diğer önemli getirisi ise ABD ile ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki Washington yönetimi, her yıl İsrail'e milyarlarca dolarlık askeri yardım yapmaktadır. İsrail, NPT Antlaşması'nı imzalamış değildir. ABD yasaları ise NPT'ye taraf olmadan nükleer silah programı geliştiren yabancı ülkelere yardım yapılmasına müsaade etmemektedir. İsrail'in nükleer silah sahibi olduğunu resmen deklare etmesinin, en önemli müttefiki ile ilişkilerde sorunlara yol açacağını ve askeri yardımların alınmasını riske sokacağını öngörmek yanlış olmasa gerekir (Lange, 2017).

Nükleer Silah Kapasitesine Yönelik Tahminler

Hâlihazırda İsrail'in elinde kaç adet nükleer harp başlığı bulunduğu konusunda farklı tahminler yapılmaktadır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (*Stockholm*

International Peace Research Institute/SIPRI) 80 rakamını vermektedir (Kile ve Kristensen, 2017: 1). Bir dönem ABD Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Colin Powell'a göre sayı 200'dür (Gross, 2016). Silahların Kontrolü Derneği (*Arms Control Association/ACA*) (2018) ise kullanıma hazır 80-90 savaş başlığı olduğunu, ayrıca depolarda ilave 200 savaş başlığı üretmeye yetecek kadar malzeme bulunduğunu iddia etmektedir.

İsrail'in nükleer harp başlıklarının taşınmasında; *Jericho-II* ve *Jericho-III* tipi balistik füzeleri ve F-15I ve F-16I tipi savaş uçaklarını kullanabileceği değerlendirilmektedir. Ayriyeten, *Dolphin* sınıfı dizel-elektrik denizaltılardan atılabilen seyir füzelerinin de bu amaçla kullanılması mümkündür (Özgen, 2019: 503). Bu noktada uluslararası alanda büyük tartışmalara yol açması göz önünde bulundurularak, *Dolphin* sınıfı denizaltılara ayrı bir parantez açılacaktır. Stratejik derinliği bulunmayan İsrail'in en büyük çekincelerinden biri baskın tarzında icra edilecek bir saldırıya maruz kalmaktır. Nükleer harp başlığı taşıma kapasiteli *Popeye Turbo* tipi denizaltıdan atılan seyir füzeleri (*submarine-launched cruise missiles/SLCMs*) ile donatılan *Dolphin*'lerin (Global Security, t.y.), ise sağladıkları denizde konuşlu nükleer caydırıcılık (*sea based nuclear deterrence*) ve ikinci vuruş yeteneği ile böyle bir saldırının gerçekleştirilmesi ihtimalini azalttığı söylenebilir. Bu yetenek, bilhassa İran'a karşı kritik önem taşımaktadır. Nitekim İsrail Donanması'nın son yıllarda en az bir denizaltı ile Basra Körfezi'nde daimi varlık göstermeye başlamasını da bu yönüyle değerlendirmek gerekir (Mahnaimi, 2010).

Sonuç

Kurulduğu ilk dönemden itibaren İsrail, iç ve dış tehditlerle çevrili güvensiz bir coğrafyada yer aldığı varsayımından hareket etmiştir. Bu varsayım, İsrail'i askeri güç anlamında caydırıcılığını arttırmaya ve beraberinde nükleer silah sahibi olma fikrine götürmüştür. İsrail'in 1960'ların ikinci yarısında nükleer silah üretebilecek duruma geldiği tahmin edilmektedir. Ancak bugüne kadar bunu keskin olarak doğrulamak mümkün olmamıştır. Zira en başından beri Tel Aviv yönetimi bu alanda planlı bir belirsizlik politikası sürdürmeyi yeğlemektedir. Bu politika, nükleer silahlara sahip olunduğunu kabul veya reddeden resmi bir bildirimde bulunulmamasına dayanmaktadır.

Günümüzde İsrail, Orta Doğu bölgesinde nükleer silaha sahip yegâne ülke durumundadır. İsrail'in kendi güvenlik kaygılarını gözeterek bölgedeki diğer ülkelerin, bilhassa da İran'ın benzer bir kapasiteye sahip olmasını istememesi anlaşılabilir bir durumdur. Fakat burada asıl sorgulanması gereken İsrail'in değil, uluslararası toplumun tutumudur. İsrail'in nükleer silah kapasitesinin görmezden gelinip, İran'ın nükleer programının bölgesel ve hatta küresel güvenliğe yönelik tehdit olarak nitelendirilmesi büyük bir çelişki yaratmaktadır. Hiç şüphe yok ki Orta Doğu coğrafyasının nükleer silahlar da dâhil olmak üzere tüm kitle imha silahlarından arındırılması doğru bir hareket tarzı olacaktır. Ancak uluslararası toplumun İsrail konusunda sergilediği çelişkili tutum, bu alandaki olası girişimlerin önünü kesmektedir. Unutulmamalıdır ki Orta Doğu ülkelerinin birçoğu İsrail'i tehdit olarak görmektedir. İsrail'i dengelemek amacıyla bu ülkelerden birisinin dahi nükleer silah edinmesi, bölgede kaçınılmaz ve de sonuçları çok tehlikeli olabilecek bir yarışa başlatacaktır.

Kaynakça

Arms Control Association. (2018), Arms Control and Proliferation Profile: Israel, Erişim adresi: <https://www.armscontrol.org/factsheets/israelprofile>.

Arms Control Association. (2019), Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance (Fact Sheets & Briefs), Erişim adresi: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>.

- Cohen, A. (1998), *Israel and the Bomb*, New York: Columbia University Yayınları.
- Cohen, A. (t.y.), *Crossing the Threshold: The Untold Nuclear Dimension of the 1967 Arab-Israeli War and Its Contemporary Lessons*, Erişim adresi: https://www.armscontrol.org/act/2007_06/Cohen.
- Colby vd., E. (2013), *The Israeli "Nuclear Alert" of 1973: Deterrence and Signaling in Crisis*, Washington: CNA.
- Durkalec, J. (2018), *The Nuclear Non-proliferation Treaty at Fifty: A Middle Life Crisis*, Erişim adresi: <https://www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/the-nuclear-non-proliferation-treaty-at-fifty-a-midlife-crisis/EN/index.htm>.
- Global Security. (t.y.), *Popeye Turbo*, Erişim adresi: <https://www.globalsecurity.org/wmd/world/israel/popeye-t.htm>.
- Gross, J. A. (2016), *In Leaked Emails, Colin Powell Says Israel has 200 Nukes*, Erişim adresi: <https://www.timesofisrael.com/in-leaked-emails-colin-powell-says-israel-has-200-nukes/>.
- Farr, W. D. (1999), *The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear Weapons* (The Counterproliferation Papers Future Warfare Series No. 2), Alabama: USAF Counterproliferation Center.
- Hersh, S. M. (1991), *The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy*, New York: Random House.
- Jewish Virtual Library. (t.y.), *Vanunu Affair*, Erişim adresi: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/vanunu-affair>.
- Kile, S. N. ve Kristensen, H. M. (2017), *SIPRI Fact Sheet July 2017: Trends in World Nuclear Forces, 2017*, Erişim adresi: https://www.sipri.org/sites/default/files/2017-06/fs_1707_wnf.pdf.
- Lange, J. (2017), *Israeli Nuclear Ambiguity*, Erişim adresi: <http://large.stanford.edu/courses/2017/ph241/lange2/>.
- Mahnaimi, U. (2010), *Israel Stations Nuclear Missile Submarines off Iran*, Erişim adresi: <https://www.thetimes.co.uk/article/israel-stations-nuclear-missile-submarines-off-iran-5z7ncrs7wpj>.
- Melman, Y. (2016), *US Suspected Israeli-South African Nuclear Test Behind Mysterious Flash*, Erişim adresi: <https://www.jpost.com/Israel-News/US-suspected-Israeli-South-African-nuclear-test-474765>.
- Norris, R. S. ve Cochran, T. B. (t.y.), *Nuclear Weapon*, Erişim adresi: <https://www.britannica.com/technology/nuclear-weapon/Other-countries>.
- Nuclear Threat Initiative. (2014), *Nuclear*, Erişim adresi: <http://www.nti.org/learn/countries/israel/nuclear/>.
- Özgen, C. (2019), "İsrail'in Savunma Stratejisi'nde Denizaltı Filosu'nun Rolü", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15 (31), 497-545.
- Pirinççi, F. (2010), *Silahlanma ve Savaş: Orta Doğu'daki Silahlanma Girişimlerinin Küresel ve Bölgesel Güvenliğe Etkisi (Soğuk Savaş Dönemi)*, Bursa: Dora Yayınları.
- Steinbach, J. (2002), *Israel's Nuclear Arsenal and Weapons of Mass Destruction: A Threat to World Peace*, Erişim adresi: <https://www.globalresearch.ca/israeli-weapons-of-mass-destruction-a-threat-to-peace-israel-s-nuclear-arsenal/4365>.

“TO BE OR NOT TO BE”: WILL/SHOULD EMERGING POWERS CHOOSE TO GO NUCLEAR IN AN UNPREDICTABLE WORLD ORDER

“OLMAK YA DA OLMAMAK”: ÖNGÖRÜLEMİYEN BİR DÜNYADA YÜKSELEN GÜÇLER NÜKLEER SİLAH GELİŞTİRMEYİ TERCİH EDECEK Mİ/ETMELİ Mİ?

Şükrü Yazgan¹⁸⁷

Abstract:

The impact of nuclear weapons on security is one of the most controversial topics in security studies. They are considered/presented as illegitimate or inappropriate (if not illegal) instruments of foreign and security policy because they are considered as a threat for the survival of humanity. Therefore, the Non-Proliferation Treaty (NPT) regime has been established with the objective of total elimination of all types of nuclear weapons. However, the success of NPT regime in realizing its objective has been questionable and this failure can be attributed to the fact that it is based on a categorical distinction between *haves* (*Nuclear States* that have the right to possess/keep their nuclear arsenal until total elimination achieved) and *have-nots* (*Non-Nuclear States* that has given up their right to possess nuclear weapons). The calculus on the possession of nuclear arsenal as an instrument of deterrence is further complicated by the transformations in the geopolitical conditions and new developments in nuclear technology: international system is becoming more conflictual due to shifts its power structure; the legal and political restrictions on use of military force as an instrument of foreign policy are weakening; the number of threshold states capable of producing nuclear weapons is increasing; negative and positive guarantees provided by NPT to non-nuclear states are weakening; the advent of new types of nuclear weapons is increasing the possibility of their use in tactical engagements; and normative-political restrictions on use of nuclear weapons is becoming obsolete. These changes are particularly influential for the *emerging powers* that are challenging the existing system of relations and established practices with their increasing capabilities and rising profile within the international system. The aim of this paper is to analyze whether the emerging powers with their aspirations to change the existing system of relations/power in international system will/may choose to develop their own nuclear capabilities, at least, as an instrument for a strategy of deterrence.

Keywords: Nuclear Weapons, Nuclear Proliferation, Threshold States, Foreign Policy, Security (Dilemma).

Özet:

Nükleer silahların güvenlik üzerindeki etkisi güvenlik çalışmaları alanındaki en tartışmalı konulardan birisidir. Bu silahların dış politika ve güvenlik politikasının bir aracı olarak kullanılması, tüm insanlığın bekası için bir tehdit oldukları düşüncesiyle, (yasadışı değilse de) gayri meşru ve uygunsuz olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle tüm nükleer silahların yok edilmesi amacıyla Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) rejimi oluşturulmuştur. Ancak, NPT rejiminin asli amacına ulaşmakta başarısız olduğu görülmektedir ve bu başarısızlığın nedeni sözkonusu rejimin *sahip-olanlar* (topyekûn tasfiye gerçekleşene dek nükleer silahlara sahip olma/koruma hakkına sahip olan *Nükleer Devletler*)

¹⁸⁷ Asst. Prof., Marmara University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, e-mail: syazgan@marmara.edu.tr

ve *sahip-olmayanlar* (nükleer silaha sahip olma haklarından vazgeçen *Nükleer Olmayan Devletler*) arasında oluşturulan bir kategorik ayırım üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Bir caydırıcılık aracı olarak nükleer silaha sahip olup olmama üzerine yapılan hesaplamalar jeopolitik koşullardaki dönüşümler ve nükleer teknolojidaki yeni gelişmelerle daha da karmaşıklaşmıştır: güç yapısındaki kaymalar nedeniyle uluslararası sistemin daha çatışmacı hale gelmesi; askeri gücün dış politikanın bir aracı olarak kullanılması karşısındaki yasal ve siyasi sınırlamaların zayıflaması; nükleer silah üretme imkan ve yeteneğine sahip eşikte bekleyen devletlerin sayısının artması; NPT rejiminin nükleer silaha sahip olmayan devletlere sunduğu negatif ve pozitif garantilerin zayıflaması; yeni tür nükleer silahların ortaya çıkışının taktik çatışmalarda nükleer silah kullanımını artırma potansiyeline sahip olması, ve nükleer silahların kullanılması üzerindeki düzgüsel (normative)-siyasi sınırlamaların giderek etkinliğinin azalması. Bu değişimler, artan imkân ve yetenekleri ve uluslararası sistem içinde yükselen görünüşleriyle, var olan ilişkiler sistemine ve yerleşik uygulamalara meydan okuyan *yükselen güçler* üzerinde özellikle etkilidir. Bu çalışmanın amacı, uluslararası sistemdeki var olan ilişkiler/güç sistemini değiştirmeyi amaçlayan yükselen güçlerin caydırıcılık stratejilerinin bir aracı olarak kendi nükleer imkân ve yeteneklerini geliştirmeyi seçip seçmeyecekleri sorusuna cevap aramaktır.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Silahlar, Nükleer Silahların Yayılması, Eşikte Bekleyen Devletler, Dış Politika, Güvenlik (İkilemi)

A. Introduction

Nuclear weapons have been considered as one of the most controversial topics in security studies. Since their advent, they are perceived and/or presented as inappropriate, and illegitimate instruments of foreign and security policies. Both in theory, and in practice, their potential use has been restricted to strategic deterrence and through a series of international agreements even their possession has been declared as illegal for all but a limited number of selected states—which are also the permanent members of United Nations Security Council.

However, the systemic transformations in the geopolitical conditions, particularly the changes in the power structure of the international system, have seemed to be altering the calculus of the decision to possess or not to possess nuclear weapons/capabilities as part of a deterrence strategy. The change is particularly relevant for the emerging/rising powers¹⁸⁸, that are challenging or will soon challenge the existing power relations, institutional structures and systemic norms/rules with their increasing coercive as well as persuasive capabilities, and their rising profiles within the international system.

This paper try to analyze whether the transformations in the international system may motivate or compel the emerging powers to develop and deploy their own capabilities for nuclear deterrence. In other words, it will try to understand whether India, Pakistan, and lately North Korea are isolated incidents or they are the epitome of a coming global trend to be followed by other states. The answer is a conditional YES: If fundamental structural weaknesses of the NPT regime cannot be solved and the existing non-proliferation regime (based on an power asymmetry) is increasingly considered as unjust and illegitimate; and if

¹⁸⁸ *Emerging powers* as a concept is a sub-category of the concept of *middle powers*. Contrary to *traditional middle powers* (like Canada, Netherlands, etc.) that have a more privileged position within the global political economy due to their structural dominance at the core of the world economy; the *emerging (middle) powers* (like Brazil, Indonesia, Turkey, etc.) are economically developing countries that have a less entrenched position within the global economic hierarchy. Emerging powers mostly benefit from the existing liberal economic order, but their commitment to the existing relations of power is weaker than the traditional middle powers: while the traditional middle powers prefer “pacification and containment of potential threats to world order,” emerging powers have a more “reformist” agenda aiming to reshape the existing world order according to their own priorities, and to continue to benefit from the existing order at the same time. (Jordaan, 2003, pp. 173-178)

the emerging powers have a perception that their economic, political, and military rise will not be accommodated within the international system but tried to be suppressed or prevented by using every means possible, they may choose the nuclear option and try to develop their own nuclear deterrence capabilities—if they can.

B. The Factors Contributing to the Delegitimization of Non-Proliferation Treaty Regime

“The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons” (NPT) (opened for signature in 1968, entered into force in 1970, and has become permanent at 1995 Review Conference) constitutes the basis on which the international regime for the prevention of the spread of nuclear weapons has been established. According to *United Nations Office for Disarmament Affairs* website:

[t]he Treaty is regarded as the cornerstone of the global nuclear non-proliferation regime and an essential foundation for the pursuit of nuclear disarmament. It was designed to prevent the spread of nuclear weapons, to further the goals of nuclear disarmament and general and complete disarmament, and to promote cooperation in the peaceful uses of nuclear energy. (UNODA United Nations Office for Disarmament Affairs, n.d.)

However, as a disarmament regime, NPT has been beset with normative, political and practical problems that have been weakening its appeal and effectiveness in realizing the declared intention of its signatories “to achieve at the earliest possible date the cessation of the nuclear arms race and to undertake effective measures in the direction of nuclear disarmament.” (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 1970)

1. The Normative Critique: the Inherent Difficulty of Justifying the Unjustifiable

The NPT regime has been constructed upon a categorical division between *haves* and *have-nots* based on an arbitrary criterion and from a realist perspective that is its fundamental flaw. Despite all its original promises about a “general and complete disarmament under strict and effective international control,” eventually NPT regime has been instrumentalized in institutionalizing two categories of states in international relations: the *nuclear-weapon States* which (according to article 9-3) “has manufactured and exploded a nuclear weapon or other nuclear explosive device prior to 1 January 1967” and the *non-nuclear-weapon States* which has not. (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 1970)

The arbitrariness of the criterion (a date) for this distinction rather than any ethical criteria is the most significant normative flaw of the NPT regime, which weakens its effectiveness as an instrument for preventing the proliferation of nuclear weapons, and it may eventually induce the *have-nots* (including the emerging powers) to challenge this inherent inequity by developing their own nuclear deterrence capabilities.

Realist perspective in international relations emphasizes the principle of self-help in an anarchic international order and claims that in the absence of a higher authority all states/actors can only rely on their own capabilities for their survival. Therefore, in order to protect itself and its interests, a state/an actor should, at least, ensure a power parity with others. (Terriff, Croft, James, & Morgan, 1999, pp. 30-44; Donnelly, 2001, pp. 29-54) From realist perspective, nuclear weapons (albeit their more destructive nature) can be considered as just any other item in the arsenal of coercive capabilities, and all states/actors should

possess them, at least for their deterrent value against states/actors that are already in possession of them. Thus, from a realist perspective, the NPT regime that has formalized a distinction between *haves* and *have-nots* is nothing more than an attempt for structuralizing and institutionalizing the existing power relations into international norms, organizations and practices through a securitization process.

This structural inequity has been tried to be justified and sustained by *normative arguments* about the threat posed by nuclear weapons to the survival of humanity, and *theoretical arguments* about whether few or many is good for stability and peace, and about the different actors' differing capabilities for rational action in foreign policy. Normative arguments (as they have been embodied in the official text of non-proliferation treaty) claim that a nuclear war may bring devastation to all mankind and "proliferation of nuclear weapons would seriously enhance the danger of nuclear war." (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 1970) Therefore, the nuclear weapons should be considered as a different category of coercive instruments and must be banned for the survival of humanity—for most if not for all states/actors. Theoretical arguments generally claim that nuclear weapons monopolized in the hands of a selected few who can decide and act more rationally is better than nuclear weapons in the hands of many actors, because it will diminish the possibility of an accidental or intentional use of nuclear weapons in an actual conflict with all associated short and long term costs and devastation. (Nye, *The Logic of Inequality*, 1985)

However, a close analysis of all these normative and theoretical arguments shows that their logical validity is (at the best) questionable, and they are mostly designed to serve the status quo in international system. Several questions can be asked to challenge their logic: If the nuclear weapons, with their destructive potential, are real threats for the survival of humanity, why and how can we allow some actors to possess them even for a limited period of time? If total elimination of nuclear weapons are not feasible, and there exist reasons for some actors to continue to possess them for the sake of their own or international security, why the same security concerns are not applicable for the others? How can non-nuclear weapons states be sure that nuclear weapons states will only act altruistically, and will not use their privilege for advancing their own self-interest? Unless reasonable answers to these questions are provided, as Carranza claims, the discriminatory design of the non-proliferation treaty will continue to be the greatest challenge to its existence and it will be nothing but a legitimization of the "disarmament of the unarmed." (Carranza, 2006, p. 489)

Among all problems related to NPT regime, the theoretical arguments that justify the distinction based on the different actors' differing levels of rationality are the most problematic ones. The distinction between more *rational actors* who can act responsibly, and *less rational* or even *irrational rogue, adventurist, or irredentist actors* under the control of mad leaders, only has a propaganda value. First of all, rationality by itself does not preclude use of nuclear weapons. As it was the case in Hiroshima and Nagasaki nuclear attacks by United States in 1945, the decision makers by using an economic rationality can decide to use nuclear weapons even against the civilian population centers of a persistent enemy, or they can rationalize their use of nuclear weapons after the attacks by using the arguments like *protecting the lives of thousands of American soldiers and millions of Japanese civilians* by *persuading/forcing* the Japanese government through nuclear attacks. (Walker, 1990)

Secondly, there exists no evidence that the nuclear weapon states or their leaders will act more rationally or responsibly when it comes to the actual use of nuclear weapons. The analytical premises of the link established between the democratic nature of decision making and more rational decisions or peaceful policy is at best a dubious one, because other factors such as relative power positions, and convergence of interests due to their partnership in status quo have been mostly ignored. Also, the historical record shows that the nuclear weapon states are not less disposed to use of force for protecting or advancing their self-

interest. On the contrary, most of the incidences of threat or use of force in foreign policy have come directly or indirectly from the states which possess a nuclear weapon state status: Russia did not hesitate to use military force in Georgia and Ukraine (Stoner & McFaul, 2015) and USA has a long history of military interventions and wars of aggression in pursuit of its selfish foreign policy goals. Sometimes US Presidents even used military force abroad in order to reach narrowly defined domestic political goals. (Meernik, 2004, pp. 1-18)

If the nuclear weapon states have used conventional weapons lightly when and if they considered it appropriate, there exists no reason that they will refrain from using nuclear weapons if they also consider it appropriate or necessary for the realization of their sacred foreign policy goals. Therefore, the main thesis that is used to sustain/justify the nuclear monopoly of some states (they are too democratic or rational to use them in actual conflict and thus should be allowed to possess them until complete and irreversible elimination of nuclear weapons) is based on unsubstantiated premises and nothing more than, what Singh called, a “nuclear apartheid.” (Singh, 1998) As it has been evident in Indian, Pakistani, North Korean development of nuclear weapons, the attempt to establish a monopoly over nuclear weapons based on an arbitrary criterion only weakens the legitimacy of existing NPT regime, and thus inevitably perpetuate the conditions and logic for further proliferation.

2. The Conjectural Changes Weakening the Efficacy and Legitimacy of NPT Regime

The geopolitical and structural transformations within the international system are negatively affecting the effectiveness of NPT regime in preventing the proliferation of nuclear weapons as these transformations are increasing the sense of insecurity for all the actors involved in the international system.

The first geopolitical transformation is the *rising conflictual nature of international system* due to the shifts in its power structures associated with the relative weakening of the hegemonic power and a probable hegemonic transition period. Increasing economic capabilities of the emerging powers (partly due to relocation of production on a global scale), is reshaping the political and military structures as well as the power balance within the international system. New actors are emerging, while hegemonic actors of the old order are losing their economic, military and political supremacy in relative if not absolute terms. The rise of new actors is strengthening their resolve/quest for playing increasing political and military roles within the international order. (De Graaff & Van Apeldoorn, 2018; Layne, 2018; Nye, *The Rise and Fall of American Hegemony from Wilson to Trump*, 2019) The changing power relations within the international system is making older international agreements (reflecting old realities) obsolete, and the new actors, that no more consider old realities as valid, are trying to reshape the international institutions, norms and rules according to their own priorities and preferences. (Hurrell, 2018)

The conflict between the set of social values of the hegemon and the rising powers, the inability of the weakening hegemon to impose its will on the system, the incessant attempts by all actors to benefit from the systemic transformations, and the uncertainties associated with hegemonic transition periods have the potential to increase the conflicts within the international system. Increasing conflicts within the system also strengthen the willingness or readiness of all states/actors to use force in order to reach their goals and objectives. As the actors within the international system are becoming more willing to acquire coercive means in order to develop their deterrent or aggressive capabilities, their willingness to continue to be bounded by NPT regime is inevitably weakening.

The second geopolitical transformation is related to the weakening of legal and political restrictions on the use of military force as an instrument of foreign policy. Use or threat of war/military force in foreign policy has been considered as illegal in international law since the Briand-Kellogg pact except in rightful self-defense or as part of collective security measures authorized by decisions taken by the UN Security Council. As Denk has

pointed out, the International Court of Justice has declared the refrainment from use or threat of force in international relations as one of the *jus cogens* norms in international law that are binding for all the members of international community. (Denk, 2001) It is also enshrined in the United Nations Charter, article 2(4) that stipulates “[a]ll members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the purposes of the United Nations.” (Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice, 1945, p. 3)

However, in practice those restrictions were always unreliable and the major powers had always found legal loopholes to justify their use of war/military force as a part of their foreign policy, particularly by referring to self-defense, humanitarian intervention, preemptive war, and protection of their nationals abroad. Numerous military operations by the United States during and after the Cold War (such as against Cuba, Grenada, Iraq, Libya, Syria, Serbia) have been legitimized and legalized by broadly interpreting the principles of the international law. Even the requirement of *imminence* of armed aggression in the case of self-defense have been weakened to give a legal basis for an unending “war on terrorism” against an elusive enemy by arguing that the combination of weapons of mass destruction and global networks of terrorism has altered the calculus of threats and has made pre-emption before an actual attack a necessity, because it would be too late after a terrorist attack with weapons of mass destruction. (Arend, 2003, pp. 96-102)

This trend for weakening of legal norms on the use of force is building up and the major actors in the international system engage in military aggressions against other actors without even bothering to provide a legal pretext. As exemplified by the Russian hybrid warfare in Ukraine, the USA’s globalized war on terrorism, the unending French anti-terrorist operations in north-western Africa, and the global or regional actors’ direct involvement in civil wars in Syria, Yemen, Libya, etc.; the major actors usually seem to justify their actions by referring to “might makes it right” motto. This increasing Western involvement and interventionist tendencies in the global south has the potential to strengthen the perception of neo-colonialism and may compel the emerging powers to think that in order to deter military aggressions and protect their national interests—including their physical survival—they need a reliable nuclear deterrence capability.

The third geopolitical transformation is related to the weakening of normative and political restrictions on the actual use of nuclear weapons in a conflict. The International Court of Justice, in its advisory opinion provided on July 8, 1996 at the request of United Nations General Assembly, declared that “a threat or use of force by means of nuclear weapons that is contrary to Article 2, paragraph 4 of the UN Charter and that fails to meet all the requirements of Article 51 is unlawful,” although it also concluded that “neither customary nor conventional international law comprehensively and universally prohibits the threat or use of nuclear weapons.” (Bello & Bekker, 1997, p. 127)

The “Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons” which has been opened for signature in July 8, 2017 explicitly prohibits the possession and stockpiling of “nuclear weapons or other nuclear explosive devices,” and the “[u]se or threaten to use nuclear weapons or other nuclear explosive devices” under any circumstances. (Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, 2017) Although the nuclear-weapon states are not members to the treaty, and therefore it does not have universal applicability; the treaty reflects the opinion of the majority of non-nuclear weapon states in the international relations.

Thus, under the existing international norms, the nuclear weapons are considered or presented as strategic weapons of last resort that are primarily developed and deployed to deter potential aggressors. Even the states that oppose any categorical and universal prohibition on the threat or use of nuclear weapons, consider them as instruments of

deterrence and tend to restrict their use to “the exercise of the right of self-defense against an armed attack threatening their vital security interest.” (Bello & Bekker, 1997, p. 129) Therefore, their existence rather than their use was considered to have a stabilizing effect in the international system by increasing the potential costs of any conflict between peer rivals possessing nuclear weapons.

Nuclear weapon states, as a part of their attempt to convince the states in non-nuclear category, provided negative and positive security assurances non-nuclear weapons states. Negative assurances consist of guarantees by nuclear weapon states that they will not use or threaten to use nuclear weapons against non-nuclear weapon states. Despite repeated calls from a number of non-nuclear weapon states, there exists no international legally-binding treaty or resolution that contain negative security assurances. There only exists a regional agreement covering Latin America and the Caribbean for the denuclearization of these regions by prohibiting the “testing, use, manufacture, production or acquisition by any means whatsoever of any nuclear weapons, by the Parties themselves, directly or indirectly, on behalf of anyone else or in any other way.” (Treaty of Tlatelolco: Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons, 1967)

Instead of a binding international treaty or a United Nations Security Council Resolution, all five nuclear weapon states have made pledges regarding negative security assurances and promised that they will not use nuclear weapons against a non-nuclear weapon state if they are not attacked. Although these negative security assurances were renewed in 1995, with the exception of China negative assurances from all other nuclear weapon states were conditional and restricted. China in a letter to United Nations pledged “not to be the first to use nuclear weapons at any time or under any circumstances” and “not to use or threaten to use nuclear weapons against non-nuclear-weapon States or nuclear-weapon-free zones at any time or under any circumstances.” (United Nations Security Council S/1995/265, 1995) All other nuclear-weapon states (France, United Kingdom, USA and Russia) has declared an exception to negative security assurances: they keep the right to use nuclear weapons against non-nuclear weapon state parties in the case of an invasion or any other attack on their country, territory, armed forces or other troops, allies or on a State towards which they have a security commitment, carried out or sustained by a non-nuclear weapon state in alliance or association with a nuclear weapon state. (United Nations Security Council S/1995/264, 1995; United Nations Security Council S/1995/261, 1995; United Nations Security Council S/1995/263, 1995; United Nations Security Council S/1995/262, 1995)

Positive security assurance is a pledge by “a nuclear weapon state that it will come to the aid of a non-nuclear weapon state if it is attacked by another state with nuclear weapons.” (Negative Security Assurances, n.d.) The first positive assurances have been provided by UN Security Council Resolution 255 that “welcomes the intention expressed by certain states that they will provide or support immediate assistance... to any non-nuclear-weapon State Party to the Treaty... that is a victim of an act or an object of a threat of aggression in which nuclear weapons are used.” (United Nations Security Council Resolution 255, 1968) These positive guarantees are also reiterated by UN Security Council Resolution 984. (United Nations Security Council Resolution 984, 1995)

However, the non-nuclear weapon states considered the positive and negative security assurances as unreliable since the beginning: positive assurances were inadequate and ambiguous, and negative assurances were highly conditional. Therefore, the further weakening of negative assurances through USA’s inclusion of conventional, chemical or biological attacks to nuclear reprisal list in its “Nuclear Posture Review” (Office of the Secretary of Defense, 2018), and all the nine nuclear-weapon states’ boycott and eventual rejection to sign “UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons” (2017) (Shetty & Raynova, 2017) further weaken the positive and negative security assurances’ reliability for non-nuclear weapon states. That is considered as a sign that the (threat of) use of nuclear

weapons has been increasingly normalized, and the “the grand bargain” between the nuclear and non-nuclear states is no more effective. As the grand bargain weakens more non-nuclear weapon states may choose to go nuclear and start a new trend for rapid nuclearization.

The final geopolitical factor contributing to the trend for nuclearization is the instances of actual proliferation that have been left relatively unpunished. The tendency of the international society to implement/enforce the rules of NPT regime selectively and to tolerate or permit some countries to clandestinely develop and deploy nuclear weapons, while sanctioning the others on the basis of suspicions overzealously have created a credibility gap and has weakened the efficacy of the NPT regime. Israel’s nuclear capabilities have been a well-known secret although it has never officially admitted it and has chosen to create an ambiguity. It has developed its nuclear weapons mainly with the assistance from western powers and it has not been punished for the strategic and political reasons. (Farr, 1999; Cohen & Burr, 2006) United States even guarded the secret Israeli nuclear activities from international community, as it was the case when the Carter administration had suppressed the signs of a clandestine Israeli nuclear test on September 22, 1979 at the South Atlantic that was discovered by US satellites. (Burr, et al., 2019) India and Pakistan also have developed their own nuclear weapons, but for political, economic or strategic reasons, the nuclear weapon states and the international community decided to tolerate their nuclear weapons in the expectation that it may bring more stability to the region—although they have never recognized either countries’ nuclear status. (Arquilla, 1997)

However, Iraq, Iran, Libya and North Korea have been accused of having active programs for developing and producing nuclear weapons, and all these countries have been severely punished for their perceived intentions to develop nuclear weapons. Debilitating political and economic sanctions have been imposed on them, and in Iraqi case a regime change was materialized through a military intervention in 2003 without an authorization by the UN Security Council. Libya, whose regime’s survival has been implicitly guaranteed after Libya gave up and dismantle its unproductive nuclear program through a diplomatic deal with the Western countries, had been attacked and its regime has been changed. North Korea, on the other hand has kept its nuclear program and develop nuclear weapons despite all the economic and political sanctions and it seems to survive the American onslaught on the so-called axis-of-evil. (Vorontsov, 2011) These examples of selective punishment and the fate of Libya may weaken the trust in the NPT regime and encourage the other states/actors to seek a nuclear deterrence in order ensure the survival of their regimes.

3. The Practical Problems: Technology and the Decreasing Efficacy of Maintaining Monopoly

New developments in nuclear technology and its inevitable spread to new states and regions are also weakening the NPT regime by lowering the technological threshold for developing nuclear weapons and using them in an actual conflict.

The technological obstacles for acquiring nuclear weapons are becoming less insurmountable due to the spread of relevant dual and/or peaceful technologies and expertise. The historical examples shows that the attempts for establishing a monopoly over a technology have never been successful. The technology can be exported to new countries and regions, if it has peaceful implementations, and if there exist customers who are willing and capable of paying the market price. The Pakistan’s father of the bomb Abdul Qadeer Khan had created and controlled a clandestine international network through which he first acquired materials, machinery, equipment and expertise (required for Pakistan’s nuclear programme) from other countries, and then provided them to countries intended to develop nuclear weapons and willing to pay for it. (Albright & Hinderstein, 2005)

At the same time, diffusion/spread of nuclear technology and infrastructure to new states, as part of their peaceful nuclear programs for generating energy, has made it easier for these states to reach technological capacity and technical capabilities to develop nuclear

weapons. That has increased the number of *threshold states* that which the nuclear latency—the technological capacity, industrial infrastructure and organizational capabilities to produce their own nuclear weapons/deterrence capabilities. The mastery of nuclear fuel cycle is an important threshold and makes nuclear option increasingly possible. For these threshold states that have complete technical prowess to develop a nuclear weapon, it becomes a matter of decision rather than a matter competency to develop and deploy their nuclear deterrence. The textbook example of a threshold state is Japan which have all the technical skills and fissile material required for a nuclear weapon programme. The set of other possible threshold states includes Germany, Australia, Canada, Netherlands, Mexico, South Korea, Republic of China, Argentine, and South Africa. (Whitlark & Mehta, 2019; Rublee, 2010) Thus, the possibility of nuclear proliferation is increasing as more countries have developing latent nuclear capabilities in the field of nuclear technology and acquire materials, expertise and technical capacity.

Concurrently, the invention, production and deployment of new types of nuclear weapons is increasing the possibility of their use in tactical engagements. The modernization of existing nuclear weapons, and the development and production of new nuclear weapons like so-called “mini(ature)-nukes” will inevitably change the rationale and the logic of their use: with their more controllable impact, more accurate targeting, more limited collateral damage, and flexibility of use, these new weapons may have the potential to transform nuclear weapons from strategic weapons of last resort primarily deployed for deterrence into tactical weapons of convenience that can be extensively deployed and used in actual combat operations. (Acheson, 2012; Nelson, 2002) This change in the nature and characteristics of the nuclear weapons may increase the possibility of their use by lowering the threshold and thus making the decision for their deployment during conflicts easier. Therefore, the emergence of a new category of nuclear tactical weapons may compel the other states, including emerging powers, to possess these nuclear capabilities.

C. Will/Should Emerging Powers Choose Nuclear Option?

The decision for emerging powers to go nuclear and develop their own nuclear deterrence capabilities is dependent on the occurrence of certain geopolitical conditions. If and when they believe nuclear option is the only viable instrument left to protect and promote their national interests, they may choose develop their own nuclear deterrent capabilities regardless of the political and economic costs involved.

Emerging powers may remain as *status quo* actors in international system as long as the existing status quo also serves their own interests, and the established rules and norms of the international order are beneficial for their economic, political, and military development. However, if the status quo or the hegemonic power deny them the opportunities for further advancing their power position (in reality or perception), they will most probably follow a more *assertive* diplomatic strategy and actively seek change in the norms and rules of the international order. (Freeman Jr., 1992, pp. 71-75) Therefore, their decision for developing nuclear deterrent capabilities is partly conditioned to the hegemon’s willingness to continue to honor systemic norms and rules even when the rules may become disruptive for the hegemon and more beneficial for the emerging powers. If the hegemon is not willing to play with the norms it has established and try to modify them according its own interest, the emerging powers will lose their trust in the norms and will be more inclined to change them according their own priorities and preferences.

The hegemonic power within the international system is United States, and if its current president Donald Trump continues his rhetoric and policies that prioritize the US national interest over the requirements of the international system, there will be increasing resentment from the emerging powers, as they will think that the established rules of the game is arbitrarily changed during the game to the benefit of the hegemon. This resentment,

if accumulate, will strengthen irredentist behavior among the emerging powers and may increase the potential for nuclear proliferation as more states will consider nuclear deterrence as an indispensable instrument for securing their national interest at the end of the liberal international order. (Stokes, 2018; Parnreiter, 2017)

Once they decide to reshape the norms and take their “rightful place [on the sun],” by challenging the hegemon, they will inevitably need nuclear weapons to deter the hegemonic power during their re-organization of the international system on the basis of their own value system that may not be compatible with the hegemon’s value set. The more incompatible their value sets with the hegemon, the more imperative it will be for them to acquire nuclear weapons as a negotiated settlement between two will become more difficult and a conflict may emerge. In this regard the willingness of the hegemon to accept the rise of emerging powers is an important determinant. If the hegemon is not willing to readjust its policies and position to make room for the emerging powers, the emerging powers may feel that they need nuclear deterrence capabilities to survive with their own value sets and to challenge the dominant value set imposed by the hegemon.

A brief comparison between North Korea and Libya/Iraq, shows the indispensability of even a limited nuclear deterrent capability for the survival of states that have value sets or policies which are incompatible with the values or policies of hegemonic states. For these states the problem is not *to possess or not possess nuclear weapons* but *to be or not be*, as the issue of nuclear deterrence becomes closely intertwined with the issue of survival. The real value of nuclear weapons for these countries lies in their potential as a security shield. As Beardsley and Asal (2009) argues,

[Opponents] will be hesitant to act violently against a nuclear opponent because of the considerable risks of putting a nuclear state on the defensive. Nuclear weapons thus become shields to their possessors that make them less vulnerable to adversary aggression ... all types of opponents—nuclear and non-nuclear—have an incentive to not place a nuclear state on the defensive such that use of the weapons actually enters into the realm of possibility.

However, their perceptions on the resilience of the existing international regimes on NPT will also be an important factor that will affect their decision making process through cost-benefit analysis. If they believe that the NPT regime is weakening, they will be more willing to take risks; but if they believe that the norms and institutions enforcing NPT regime are still effective and even getting stronger, they will be more risk averse and continue to play by the rules. Nevertheless, if emerging powers they believe that within the current NPT regime they are discriminated and forced into a subjugated/dominated status by force or threat of force, or if they perceive that the dominant powers (nuclear weapon states) are manipulating the rules to their benefit through a system of unjust selective enforcement, they may choose to go nuclear even if they believe the regime is strong and the risks are high.

D. Conclusion

The zeal of the hegemonic powers to establish and protect their monopoly over the nuclear technologies indicates the potential of the nuclear deterrence to break apart the legal, moral, and power inequalities on which the international order has been constructed upon. That is why the normative reactions to the existence of nuclear weapons are manipulated by the hegemonic powers and used as an instrument of subjugation. While their possession of nuclear weapons are legitimized by normative and political arguments, any attempt by other countries to acquire even peaceful nuclear technology has been declared illegal by using

dual-use and untrustworthiness arguments. The hegemonic powers, for this end, do not hesitate from instrumentalizing the people's environmentalists concerns and their fear of total annihilation through a nuclear apocalypse by high jacking the national and international NGOs. The common policy positions adopted by all hegemonic powers within the international system (despite their differences on all other topics) shows that they perceive the possibility of nuclear deterrence as a great threat for the established order. Their common action is particularly striking when compared to their relative inaction on all other threats to the survival of humanity.

The emerging powers, as they have value sets that are inevitably divergent from the hegemon's value set, will have to challenge the distinction between *haves* and *have-nots* or they have to accept the power hierarchy established by the NPT's caste system, and the transformation of anarchic international system based on sovereign equality of its members into an empire based on well-defined roles and structural inequalities. This acceptance will turn them into "subjects," restrict them with the value sets imposed by the hegemon, and force them to give up their distinct value sets. Under these conditions, they will be forced either to bear risks of nuclearization or to give up all their own aspirations.

Bibliography

- Acheson, R. (Ed.). (2012). *Assuring Destruction Forever: Nuclear Weapon Modernization Around the World*. New York: Reaching Critical Will.
- Albright, D., & Hinderstein, C. (2005). "Unraveling the A. Q. Khan and Future Proliferation Networks." *The Washington Quarterly*, 28(2), 109-128.
- Arend, A. C. (2003). "International Law and the Preemptive Use of Military Force." *The Washington Quarterly*, 26(2), 89-103.
- Arquilla, J. (1997). "Nuclear Weapons in South Asia: More May Be Manageable." *Comparative Strategy*, 16(1), 13-31.
- Beardsley, K., & Asal, V. (2009). "Nuclear Weapons as Shields." *Conflict Management and Peace Science*, 26(3), 235-255.
- Bello, J. H., & Bekker, P. H. (1997). "Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons." *The American Journal of International Law*, 91(1), 126-133.
- Burr, W., Cohen, A., De Geer, L.-E., Gilinsky, V., Polakow-Suransky, S., Sokoloski, H., Wright, C. (2019, September 22). *Blast From the Past*. Retrieved from Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2019/09/22/blast-from-the-past-vela-satellite-israel-nuclear-double-flash-1979-ptbt-south-atlantic-south-africa/#>
- Carranza, M. E. (2006). "Can the NPT Survive? The Theory and Practice of US Nuclear Non-proliferation Policy after September 11." *Contemporary Security Policy*, 27(3), 489-525.
- "Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice." (1945, June 26). Retrieved from <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/unCharter.pdf>
- Cohen, A., & Burr, W. (2006). "Israel Crosses the Threshold." *Bulletin of the Atomic Scientists*, 62(3), 22-30.
- De Graaff, N., & Van Apeldoorn, B. (2018). "US-China Relations and the Liberal World Order: Contending Elites, Colliding Visions." *International Affairs*, 94(1), 113-131.

- Denk, E. (2001). "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kuralları." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(2), 43-70.
- Donnelly, J. (2001). "Realism." In S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit, & J. True, *Theories of International Relations* (2nd ed.). New York: Palgrave-Macmillan.
- Farr, W. D. (1999). *The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear Weapons*. US Air War College. Alabama: USAF Counterproliferation Center. Retrieved from <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a424783.pdf>
- Freeman Jr., C. (1992). *Arts of Power: Statecraft and Diplomacy*. Washington: US Institute of Peace.
- Hurrell, A. (2018). "Beyond the BRICS: Power, Pluralism and the Future of Global Order." *Ethics and International Affairs*, 32(1), 89-101.
- Jordaan, E. (2003). "The Concept of Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers." *Politikon*, 30(2), 165-181.
- Layne, C. (2018). "The US–Chinese Power Shift and the End of the Pax Americana." *International Affairs*, 94(1), 89-111.
- Meernik, D. J. (2004). *The Political Use of Military Force in US Foreign Policy*. New York: Ashgate.
- Negative Security Assurances*. (n.d.). Retrieved April 24, 2019, from Reaching Critical Will: <http://www.reachingcriticalwill.org/resources/fact-sheets/critical-issues/5442-negative-security-assurances>
- Nelson, R. W. (2002). "Low-Yield Earth-Penetrating Nuclear Weapons." *Science & Global Security: The Technical Basis for Arms Control, Disarmament, and Nonproliferation Initiatives*, 10(1), 1-20.
- Nye, J. S. (1985). "The Logic of Inequality." *Foreign Policy*, 59, 123-131.
- Nye, J. S. (2019). "The Rise and Fall of American Hegemony from Wilson to Trump." *International Affairs*, 95(1), 63-80.
- Office of the Secretary of Defense. (2018). *Nuclear Posture Review 2018*. Department of Defense. Retrieved from <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>
- Parnreiter, C. (2017). "America First! Donald Trump, the Demise of the U.S. Hegemony and Chaos in the Capitalist World System." *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 62(1), 1-13.
- Rublee, M. R. (2010). "The Nuclear Threshold States: Challenges and Opportunities Posed by Brazil and Japan." *The Nonproliferation Review*, 17(1), 49-70.
- Shetty, S., & Raynova, D. (2017). "Introduction." In S. Shetty, & D. Raynova, *Breakthrough or Breakpoint? Perspectives on the Nuclear Ban Treaty* (pp. 2-4). London: European Leadership Network.
- Singh, J. (1998). "Against Nuclear Apartheid." *Foreign Affairs*, 77(5), 41-52.

- Stokes, D. (2018). "Trump, American Hegemony and the Future of the Liberal International Order." *International Affairs*, 94(1), 133-150.
- Stoner, K., & McFaul, M. (2015). "Who Lost Russia (This Time)? Vladimir Putin." *The Washington Quarterly*, 38(2), 167-187.
- Terriff, T., Croft, S., James, L., & Morgan, P. (1999). *Security Studies Today*. Cambridge: Polity Press.
- "Treaty of Tlatelolco: Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons." (1967, February 14). Retrieved from <http://disarmament.un.org/treaties/t/tlatelolco/text>
- "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons." (1970, July 1). United Nations Treaties Database. Retrieved from <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt>
- "Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons." (2017, September 20). Retrieved from <http://disarmament.un.org/treaties/t/tpnw/text>
- United Nations Security Council S/1995/265. (1995, April 6). "Letter Dated 6 April 1995 from the Permanent Representative of China to the United Nations Addressed to the Secretary-General." Retrieved from <https://undocs.org/en/S/1995/265>
- United Nations Security Council Resolution 255. (1968, June 19). "Question Related to Measures to Safeguard Non-Nuclear Weapon States Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons" S/RES/255. Retrieved from <https://undocs.org/en/S/Res/255>
- United Nations Security Council Resolution 984. (1995, April 11). S/RES/984. Retrieved from <https://undocs.org/en/S/RES/984>
- United Nations Security Council S/1995/261. (1995, April 06). "Letter Dated 6 April 1995 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations Addressed to the Secretary-General." Retrieved from <https://undocs.org/en/S/1995/261>
- United Nations Security Council S/1995/262. (1995, April 06). "Letter Dated 6 April 1995 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations Addressed to the Secretary-General." Retrieved from <https://undocs.org/en/S/1995/262>
- United Nations Security Council S/1995/263. (1995, April 6). "Letter Dated 6 April 1995 from the Chargé d'affaires a.i. of the United States of America to the United Nations Addressed to the Secretary-General." Retrieved from <https://undocs.org/en/S/1995/263>
- United Nations Security Council S/1995/264. (1995, April 6). "Letter Dated 6 April 1995 from the Permanent Representative of France to the United Nations Addressed to the Secretary-General." Retrieved from <https://undocs.org/en/S/1995/264>
- UNODA United Nations Office for Disarmament Affairs. (n.d.). *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*. Retrieved April 20, 2019, from United Nations: <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/>
- Vorontsov, A. (2011, September 3). *North Korean nuclear weapons: Lessons from Libya*. Retrieved from East Asia Forum: Economics, Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific: <https://www.eastasiaforum.org/2011/09/03/north-korean-nuclear-weapons-lessons-from-libya/>

- Walker, J. S. (1990). "The Decision to Use the Bomb: A Historiographical Update." *Diplomatic History*, 14(1), 97-114.
- Whitlark, R. E., & Mehta, R. N. (2019). "Hedging Our Bets: Why Does Nuclear Latency Matter?" *The Washington Quarterly*, 42(1), 41-52.

TERÖRİST FAALİYETLER İLE EKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Doç.Dr. Abdullah Özdemir¹⁸⁹

Doç.Dr. Funda Çondur¹⁹⁰

Prof.Dr. Hatice Erol¹⁹¹

Özet

Politik, halka yönelik şiddet ve etnik grup eylemleri şeklinde gerçekleşen terör faaliyetleri, siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçlar yaratmaktadır. Terör faaliyetleri sonucu oluşan can ve mal kaybı yanında oluşan güvensizlik ortamı ekonomideki sorunların derinleşmesine yol açmaktadır. Ekonomik yapıdaki sorunların tek nedeni sadece terörist faaliyetler değildir. Ancak illegal faaliyetlerin meydana getirdiği etkilerin, ekonomideki kırılganlığı artırdığı bilinen bir gerçektir. Kırılganlığın artması, sorunların daha da derinleşmesine ve bu konuda alınabilecek önlemlerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Terörist faaliyetlerin ekonomik yapıda meydana getirdiği sorunlar genelde şu alanlarda ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan ilki ekonomik büyüme üzerinde meydana gelen değişimlerdir. Özellikle reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'da meydana gelen azalmalar önemli bir sorun kaynağı oluşturmaktadır. Terörist faaliyetler ülkeye gelen yabancı yatırımcı sayısını azalttığı için hem sermaye stoğunda hem de doğrudan yabancı yatırımlarda (DYY) azalmaya neden olmaktadır. DYY'ların azalması finansal ve reel sektöre gelen yabancı kaynak miktarını azaltıcı etki meydana getirmektedir. Yasa dışı faaliyetler aynı zamanda ekonomideki temel sektörleri de olumsuz olarak etkilemektedir. Ülkedeki güvensizlik iklimi ticari hayatta işlem hacminin daralmasına yol açmaktadır. Kriz beklentisi ile likitte kalmak isteyen bireyler talep düzeylerini düşürdükleri için ticari faaliyetler minimal düzeye ineabilmektedir. Terörist faaliyetler turizm sektörünü doğrudan etkilemektedir. Terör eylemleri nedeniyle güvensizliğin artması hem yabancı hem de yerli turistlerin destinasyonlara olan ilgisini düşürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Makroekonomik Değişkenler, Ekonomik Kırılganlık, Ekonomik Özgürlük, Politik Özgürlük.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TERRORIST ACTIVITIES AND ECONOMIC VARIABLES

Abstract

Terrorism activities which occurs in the form of political acts, acts of violence against public and ethnic group acts creates political, social and economic consequences. The distrustful environment which arises beside the loss of life and property as a result of terror activities, causes the problems in the economy to deepen. It is not only terrorist activities that cause economic problems. However, it is a known fact that the effects of illegal activities increase the fragility in the economy. The increase in fragility causes the problems to become deeper and the measures that could be taken about it to become insufficient. Problems caused by terrorist activities in the economic structure can generally arise in the following areas. The first of these is changes in economic growth. Inparticular,

¹⁸⁹ADÜ, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, aozdemir@adu.edu.tr

¹⁹⁰ADÜ, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, fcondur@adu.edu.tr

¹⁹¹ADÜ, Nazilli İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, haticeerol@adu.edu.tr

decreases in Real Gross Domestic Product (GDP) constitute an important source of problem. As terrorist activities reduce the number of foreign investors coming to the country, they cause a decrease in both capital stock and foreign direct investment (FDI). Decrease in FDI has the effect of diminishing the amount of foreign resources coming into the financial and real sectors. Illegal activities also adversely affect key sectors in the economy. The climate of insecurity in the country leads to a contraction in the volume of transactions in commercial life. With the expectation of crisis, commercial activities can drop to the minimal levels as individuals who want to stay in liquidity reduce their demand levels. Terrorist activities directly affect the tourism sector. Increased in security due to terrorist acts reduces the interest of both foreign and domestic tourists to destinations.

Keywords: Terrorism, Macroeconomic Variables, Economic Fragility, Economic Freedom, Political Freedom.

Giriş

Terörizm genel olarak, dehşet duygusu oluşturmak ve insanları sindirmek amacıyla politik rakipleri bertaraf etmeye yönelmiş olan hareketler olarak ifade edilmektedir. Terörizm ayrıca, politik bir amaç edinmek için kişi ya da gruplar tarafından genellikle toplumun geneline yönelik olarak korkutma ya da korku yoluyla şiddetin yüksek düzeyde planlanması ya da bu şiddetin kullanılması tehdidi olarak tanımlanmaktadır. Terör sonucu oluşan güvensizlik algısı, hem sosyal hem de ekonomik hayatta önemli olumsuzluklara neden olmaktadır. Toplum içinde tedirgin olan birey, hem diğer insanlarla olan ilişkilerinde daha takıntılı bir yapı sergilemekte, hem de yaşadığı endişe duygusu nedeniyle güvenliğini sağlayabilmek için güvenlik harcamalarını artırmaktadır. Günümüzde bireylerin daha izole, özellikle sitelerde ya da rezidanslarda yüksek bedeller ödeyerek kalmalarının nedenlerinden biri de söz konusu güvenliği sağlama düşüncesidir.

Bu çalışmanın temel amacı terörist faaliyetler ile ekonomik değişkenler arasındaki nasıl bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu kapsamda çalışmada önce terör kavramı ele alınacaktır. Sonrasında Türkiye’de meydana gelen terörist faaliyetler ile ekonomik değişkenler olarak Türkiye’nin büyüme, sermaye stoğu, doğrudan yabancı yatırımlar, ticaret ve turizm sektörleri arasındaki ilişki tabloları yardımıyla ortaya konulacaktır. Çalışmada aynı zamanda terörizm ile Türkiye’deki ekonomik ve politik özgürlük ilişkisi ele alınarak, sonuç ve değerlendirmelere yer verilecektir.

1. Terör Kavramı

Terör kavramı toplumlarda önemli etkilere neden olan bir olgu ve olağandışı bir durumdur. Terör ve terörizm birbirlerinden farklı kavramlardır. Terör, uzun süreli şiddet ve korkuyu ifade etmektedir. Terörizm ise bu durumun ortaya çıkarılmasını amaçlayan stratejiyi anlatmaktadır. Bu çerçevede terör, silahlı propagandanın silah-eylem aşamasını; terörizm ise, propaganda savunma kısmını ifade etmektedir (Özdemir, 2013:28).

Terörizm, belli bir amaca ulaşmak için varolan otoriteye karşı, örgütlü, silahlı ve gizli bir mücadelenin ortaya konulmasıdır. Bu mücadelenin kural dışı, tercihen çok ses getirme amaçlı, vahşi, hedeflerin masum-suçlu ayırımına gerek duyulmadan seçilmiş olması, vatandaşın varolan otoriteye güvenini yitirmesi ve ayaklanmasının sağlanması stratejilerinin tümüdür (Bahar, 2009: 240).

Literatürde terör türleri; siyasal terörizm, karşı siyasal terörizm, devlet destekli terörizm, uluslararası terörizm, biyolojik ve kimyasal terörizm, nükleer terörizm, teknolojik terörizm, asimetrik terörizm, dördüncü nesil savaş, dini motifli terörizm ve etnik ayrılıkçı terörizm olarak ayrılabilir (Özdemir, 2013:30). Terör çeşitleri ülkenin iç dinamikleri, bulunduğu coğrafya, toplumsal yapı ve ekonomik şartlar gibi pek çok unsurdan

etkilenmektedir.

Aşırı baskı ortamında devlet terörizmi olarak tanımlanabilecek bir toplumsal ortam bulunduğu için aykırı görüşler ve eylemler anında ve sert biçimde engellenmektedir. Demokratikleşmesini tamamlamış ve karşılıklı hoşgörünün olduğu toplumlarda terörizmin ortaya çıkma ihtimali azalmaktadır. Ancak ekonomik ve siyasi gelişmişlik düzeylerinin düşük olduğu geçiş sürecinde olan toplumlarda rahatsız kesimler bulunmaktadır. Rakip ülkelerin bu durumu manipüle etmesiyle birlikte terörizm ortaya çıkmaktadır. Bu tür toplumlarda terörizm sorunu genellikle sadece güvenlik boyutu ile ele alınmakta ve silahlı mücadeleye ağırlık verilmektedir. Ayrıca demokratikleşme çabaları ise terörizme taviz olarak görülmektedir. Bu ikileme toplumlar ve devletler çeşitli gelgitler yaşamakta ve çözüme bir türlü ulaşamamaktadırlar. Terörizm her yerde meydana gelebilir, özellikle hızlı modernleşen toplumlarda ve gelişmekte olan ülkelerde daha yaygındır (Çınar, 2009: 107).

Terör saldırıları dünyanın farklı coğrafi bölgelerinde farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle de terör saldırılarının tahmin edilmesi oldukça zordur. Örneğin 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nde, 2004'te İspanya'da, 2005 yılında İngiltere'de, 2015 yılında Paris'te ve 2016'da İstanbul'da gerçekleştirilen saldırılardan sonra terörle mücadele politikalarına Dünya genelinde ağırlık vermeye başlanmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olmaksızın, tüm ülkelerde terörizm sorunu göz ardı edilemez bir niteliğe sahiptir (Kokmaz, 2018:75).

2. Terörizmin Toplumsal ve Ekonomik Sonuçları

Terör ve terörizm ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlara neden olmaktadır. Terör saldırıları bireyleri, ülke ekonomilerini etkileyerek dünya ekonomisinde olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre etkilenmeleri de farklı olabilmektedir. Terörizmden gelişmiş ekonomiler daha az etkilenirken, gelişmekte olan ekonomiler ise daha fazla etkilenmektedirler.

Terörün yol açtığı sorunların başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Terör olayı meydana geldikten sonra ekonomiye etkisi başlar ve uzun dönemde bu olumsuz etki birçok alana yayılmaktadır (Çınar ve Yılmaz, 2017:56).

Terörizmin ekonomik maliyeti dolaylı veya dolaysız, uzun veya kısa dönemli olarak değişebilmektedir. Terör, maliyetleri ve verimsizliği artırarak ekonomi üzerinde olumsuz arz yönlü şoklar yaratmaktadır. Emek ve sermaye kaynaklarının güvenlik harcamalarına aktarılması, daha düşük verimli alanlarda kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Terörizmin ekonomik etkileri terörist saldırılar sonucunda sermayenin (insani ve fiziksel) azalması, terör tehdidinin belirsizliği arttırmasıdır. Ayrıca üretim sektörlerindeki kaynakların güvenlik sektörüne yönelmesinden dolayı güvenlik harcamalarının artması turizm gibi belli sektörlerin negatif olarak etkilenmesini sağlamaktadır (Atik vd. 2016:181).

Terörizm ekonomiyi farklı açılardan olumsuz etkilemektedir. Terör, savunma harcamalarının artmasına, üretim ve işlem maliyetlerinin yükselmesine, turizm gelirlerinin, tasarrufların ve doğrudan yatırımların azalmasına neden olabilmektedir. Ayrıca terörist olayların etkileri kısa dönemli doğrudan etkiler, orta vadeli güven etkisi, uzun vadeli verimlilik etkisi şeklinde de sınıflandırılabilir. Terörist olaylar sonrasında ölüm ve yaralanma vakaları yaşanabilir, fiziksel sermaye ve altyapı zarar görebilir. Bu etkiler terörün kısa dönemli doğrudan etkileridir. Bu ise orta vadede tüketici ve yatırımcı güveninin azalmasına yol açarak, harcama dürtüsünün azalmasına, tasarrufların yükselmesine yol açabilir. Bu süreç konjonktürel dalgalanmalarla ve ticaret kanallarıyla ekonomiye ve diğer ülkelere de yayılabilmekte ve uzun vadede üretkenliği engellemektedir (Öcal ve Yıldırım, 2010: 477).

Terörist saldırılar savunmaya yönelik kamu harcamalarını artırarak kamu kaynaklarının eğitim, sağlık ve diğer üretken alanlara daha az yönlendirilmesine neden olmaktadır. Terörizm ile ülkede politik risk ve ülke riskinin artması doğrudan yabancı yatırımların ve portföy yatırımlarının azalmasına, fiziksel altyapının zarar görmesine, ekonomideki daralmalara dayalı olarak vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Terörizm dolayısıyla artan savunma harcamaları dışlama etkisi yaratarak özel sektör yatırımlarını azaltmaktadır. Ayrıca terör saldırıları ödemeler dengesini ve dış borçlanmayı arttırmaktadır. Bu süreçte artan borçlanma maliyetleri mali sürdürülebilirlik ve finansal krizler gibi sorunlara yol açabilmektedir

Ekonomide, sosyal ve siyasi hayatta yaşanacak belirsizlik ortamı finansal piyasaları da olumsuz etkilemektedir. Terör saldırıları belirsizlik ve güvensizlik ortamı ile riski arttırmakta ve finansal piyasalara olumsuz yönde etki edebilmektedir (Ağırman vd., 2014:105). Terör eylemlerindeki artış, bilginin de hızlı yayılımı, belirsizliği artırarak risk primlerini yükseltmekte ve beklenen getirilerin azalmasına neden olmaktadır (Algan, vd., 2016:151).

Belirsizliğin arttığı ortamlarda yatırımcılar uzun vadeden kısa vadeye doğru yatırımlarını kaydırırlarken aynı zamanda likidite seviyesi yüksek yatırım araçlarını daha fazla tercih etmektedir. Bu yüzden belirsizlik ortamlarında kıymetli madenlere olan talep de artabilmektedir. Tarih boyunca güvenilir bir yatırım aracı olarak görülen altın gibi kıymetli madenlerin fiyatları terör saldırıları sonucu belirsizliğin arttığı dönemlerde fiyatlarında ani değişimler olabilmektedir. (Çetinkaya ve Yenice, 2017:46).

Turizm faaliyetlerinin fazla olduğu ülkelerde kargaşa oluşturarak, sosyal, siyasi ve ekonomik krizi hedefleyen terörizm, turizm endüstrisine yönelik eylemlerini arttırmasına neden olmaktadır. Turizm sektörüne yönelik terör eylemleri bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de zaman zaman meydana gelmektedir (Serçekve Serçek, 2016: 432).

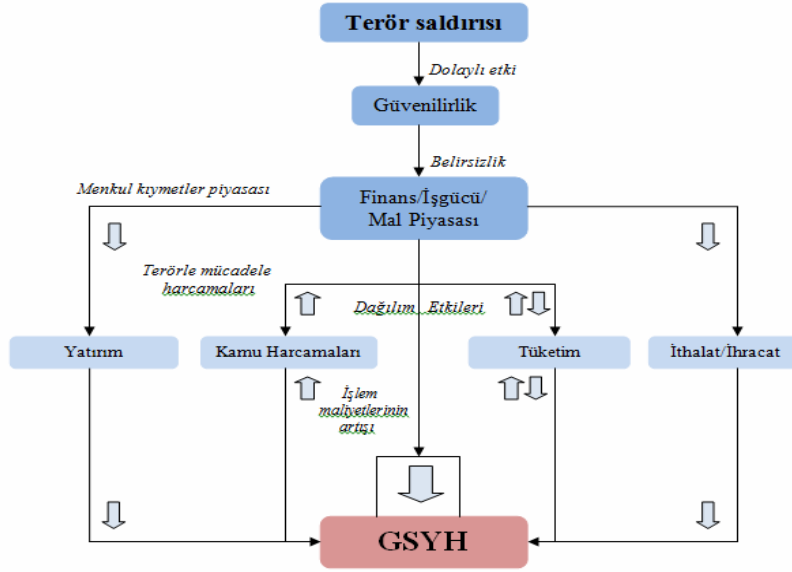
Türkiye dış ticaret açıkları vermekte, bu açıktan doğan döviz ihtiyacının önemli bir bölümünün turizm sektöründeki gelirlerden karşılanması beklenmektedir. Uluslararası ilişkilerde yaşanan olumsuzluklar ülkelerdeki turizm faaliyetlerini önemli derecede etkilemektedir. Örneğin Rusya ve Türkiye ilişkilerinde turizm önemli bir yer tutmaktadır. Rusya, Almanya’ dan sonra en fazla turisti Türkiye’ye göndermektedir. Ancak Rus uçağının düşürülmesi ve Rusya dış işleri bakanının “terör nedeniyle Türkiye’ye gitmeyin” uyarısı Türkiye’ye gelen turist sayısının azalmasına neden olmuştur.

Terörizmden etkilenen bir diğer sektör tarım ve hayvancılık sektörüdür. Ocak 2013 tarihli TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerinin İncelenmesine Yönelik Kurulan Alt Komisyon’un Taslak Raporu’na göre, PKK terör örgütü tarafından uygulanan bir politikanın da vatandaşların geçim kaynaklarını ortadan kaldırarak halkı örgüte mecbur etme olduğu ifade edilmiştir. Yine bu rapora göre, terörle mücadele edilirken yaşanan köy boşaltma eylemleri ve buna bağlı olarak oluşan göç hareketlerinin de ciddi bir sorun olduğu belirtilmektedir. Halkın bir bölümü terör örgütlerinin baskısı bir bölümü de terörle savaşan birimlerin mücadelesi gereği ve zorlamaları nedeniyle vatandaşların kendi köy ve evlerini bırakarak en yakın şehirlere veya akrabası olduğu herhangi bir şehre göç etmeleri gerekmiştir (Alp, 2013:15-16).

Terörle mücadele edilirken köylerin ve mezraların boşaltılması veya tampon bölge olarak kullanılması, bu bölgedeki halkın geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığı da, olumsuz etkilenmektedir. Azalan üretimle birlikte tarımdan elde edilen gelir azalmaktadır (Gür, 2014: 31).

Aşağıda Grafik 1’de terör ve ekonomik büyüme ilişkisi görülmektedir.

Grafik 1. Terör ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynak: Kaplan ve Dayıoğlu, 2017: 628.

Grafik 1’de terör saldırılarının güvenlik üzerinde yarattığı olumsuz etki finans, işgücü ve mal piyasalarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Terörle mücadeleye ilişkin harcamalar, işlem maliyetleri artmaktadır. Yatırım, tüketim, dış ticaret ve kamu harcamaları etkilenmektedir. Ortaya çıkan olumsuz etkiler GSYH’yı azaltmaktadır.

Terörizm; yoksulluk, ekonomik kalkınma, uluslararası ticaret, turizm, savunma harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi faktörler üzerinde önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

2.1. Yoksulluk ve Terör İlişkisi

Yoksulluk ve terör olguları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından biridir. Yoksulluk bireyler, toplum ve devlet açısından önemli bir risk faktörüdür. Devletler, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları çeşitli yollarla hem yoksullukla hem de terörizmle mücadele etmektedir.

Terörizm ve yoksulluk ilişkisi konusunda literatürde farklı iki görüş yer almaktadır. Bazı yazarlar yoksulluğun teröre neden olduğuna yönelik iddialarını savunurken, bazı görüşler ise ikisi arasında böyle bir ilişkinin bulunmadığını ifade etmektedirler.

Yoksulluğun nedenleri arasında doğrudan terörizm yer almakla birlikte dolaylı olarak da bir etkiye sahiptir. Yoksulluk terörizmin sonuçları arasında sıklıkla ifade edilmektedir. Terörizm toplumu iki şekilde yoksullaştırmaktadır. İlk olarak terörizmin ülkeye maliyeti yani ülke kaynaklarının verimli üretken alanlara aktarılması yerine askeri harcamaların artması ve bu nedenle üretken yatırımları yapılamamasıdır. İkincisi ise terörizmin yoğun olarak yaşandığı bölgelere yatırımların ulaştırılamaması ve yoksulluğun bu nedenle artmasıdır. Güvenli olmayan bölgelerde girişimciler yatırım yapmamakta ve bu durum bölgenin yoksullaşmasına neden olmaktadır.

Terörizmin yarattığı güvensizlik ortamı, daha fazla risk üstlenmek zorunda kalan işletmeler için de pazarın çekiciliğini azaltmaktadır. Teröristler belirli endüstrilerin tedarik zincirlerine ya da ulaşım yollarına saldırılar düzenleyerek terörizme duyarlı ülkelerde ticareti doğrudan hedef alabilmektedirler (Saran ve Bitirim, 2010: 94).

Yoksulluğun terörizme neden olup olmadığı, diğer bir ifadeyle terörizmi yoksulluğun bir sonucu olarak görmenin mümkün olup olmadığı konusunda fikir birliğine varılmış değildir. Benzer sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde bakıldığında neredeyse hiçbir çalışmada terörizm, yoksulluğun doğrudan sonuçları arasında sayılmamaktayken bazı çalışmalarda yoksulluk terörizmin nedeni olarak ifade edilmektedir (Özdemir, 2013:2).

Nükleer, biyolojik, kimyasal veya radyolojik terörist saldırıların kapsamlı ve harap edici bir etkisi bulunmaktadır. Büyük oranda ölüm veya yıkıma neden olmasının yanında dünya ekonomisi üzerine çok ciddi bir darbe vurmakta ve milyonlarca insanın yoksulluğa düşmesine neden olmaktadır (BMGK, 2006: 10).

2.2. Ekonomik Kalkınma ve Terör İlişkisi

Bir ülkenin kalkınmasını etkileyen faktörleri komşu ülkelerde yaşanan savaşlar, ülkede çıkan isyan ve karışıklıklar, terör olaylarının yaygın hale gelmesi, düzenin bozulması, deprem, yangın, sel vb. doğal afetlerin ülkeye verdiği zararlar şeklinde sıralamak mümkündür.

Sosyo-ekonomik kalkınmanın istenen düzeyde sağlanamaması ülkelerinin ortak sorunudur. Bu sorunu ortadan kaldırmaya çalışırken bir takım zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklardan en önemlilerinden birisi de terördür. Terörün ekonomik maliyetleri tam olarak belirlenememekle birlikte olumsuz etkileri her alanda hissedilebilmektedir. Küresel bir boyut kazanan sadece faaliyette bulunduğu ülkede değil başka ülkelerin de ekonomik dengelerini bozan, yönetimlerini istikrarsızlaştıran, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatlarını doğrudan ya dolaylı olarak olumsuz yönde etkileyen önemli bir sorundur (Sezgin, 2003: 4).

2.3. Uluslararası Ticaret ve Terör İlişkisi

Küresel terörizm, uluslararası ticareti de olumsuz etkilemektedir. Küresel terör eylemleri ülkelerde istikrarsızlıklara neden olmakta ve buna bağlı olarak ülkelerin kredi notunu düşürmektedir. Ayrıca, ülkelerin yabancı kaynak bulma zorluğu yaşayabildiği, ticari eşyaların sigortalanmasında sorunlarla karşılaştığı, yabancı sermaye girişinin azaldığı, mevcut yabancı sermayenin kaçabildiği ve turizm gelirlerinin azalabildiği görülmektedir

Küresel terörizme karşı yeni güvenlik sistemleri oluşturulması, busistemlerin maliyetlere yansımalarına neden olmaktadır. Makroekonomik açıdan bu durum güvenlik maliyeti olarak ortaya çıkabilmektedir. Teröristler belirli endüstrilerin tedarik zincirlerine ya da ulaşım yollarına saldırılar düzenleyerek terörizme duyarlı ülkelerde ticareti doğrudan hedef alabilmektedirler (Barutçu, 2010:12-13).

3. TÜRKİYE'DE TERÖRİZMİN TOPLUMSAL VE EKONOMİK DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ

Türkiye'de terörizmin toplumsal ve ekonomik değişkenlerle ilişkisi askeri harcamalar, turizm sektöründeki durum, doğrudan yabancı yatırımlar olarak ele alınmıştır.

3.1. Savunma Harcamaları ve Terör İlişkisi

Savunma hizmetleri tam kamusal mal niteliğindedir. Çünkü bu hizmetten ülkedeki

bütün bireyler birbirlerine rakip olmadan yararlanırlar. Savunma hizmetinin bu özelliği, hizmetin sunulduğu alanda bölünmez faydalar sağlamasıdır. Savunmanın saldırdan vazgeçirici özelliğinin sağladığı fayda, ülkenin her yerinde aynıdır. Dolayısıyla, ister bedel ödesin ister ödemesin herhangi bir kimsenin bu hizmetten dışlanması mümkün değildir (Bulutoğlu, 2003:240-241).

Savunma hizmeti iki yönlüdür. İlki, ülkeye karşı yapılacak bir saldırının caydırılması, ikincisi ise saldırının gerçekleşmesi durumunda buna karşı konulmasıdır. Hem caydırıcılık hem de saldırıya karşı konulması barış zamanında araç, gereç, teçhizat için birtakım harcama yapılmasını gerektirir. Savaş halinde savaşın türünü ve yoğunluğunu diğer faktörlerin yanısıra barış zamanında yapılan bu harcamaların boyutu belirleyecektir (Aslan, 1998:249).

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi teorik olarak iki yaklaşım ile açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi, bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu savunan Keynesci yaklaşımdır. Diğeri ise, savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan neoklasik yaklaşımdır (Taş vd.,2013:660).

Toplumda üretken bir sınıf olarak kategorize edilmeyen askeriye savaş ve barış dönemlerinde, toplumun diğer sınıfları tarafından sürekli olarak aynı ve nakdi biçimde desteklenmek suretiyle tehditlere karşı hazır bulundurulmaya çalışılmaktadır. Günümüz medeniyetleri incelendiğinde varlıklarını geçmişte veya buldukları askeri güçlerine bağlı olarak temin ettirdikleri görülmektedir. Her toplum kendi kapasitesine göre yeterince askeri gücü elinde bulundurmaktadır. Bu askeri gücün ne kadar olacağı ise toplumun nüfusu, ekonomisi, siyasi yapısı ve jeopolitik konumu gibi birçok başlığı kapsamaktadır. Bir ülkenin tamamı güvenlik güçlerinden oluşamayacağı gibi, ülkenin hiçbir güvenlik gücüne sahip olmadan varlığını sürdürebilmesi de oldukça zordur. Bu bağlamda her ülkenin ekonomisinde bir miktar savunma harcaması bulunmaktadır. Bahsedilen savunma harcamalarının ekonomideki payı ülkelere ve buldukları konjoktüre göre farklılık gösterebilmektedir (Durgun ve Timur, 2017:127).

Her ülke kendi sosyoekonomik yapısına göre savunma harcamalarını planlamaktadır. Bu durum, bilimsel olarak uluslararası karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, söz konusu karşılaştırmalarda, BM (Birleşmiş Milletler), NATO (Kuzey Atlantik Paketi), IMF (Uluslararası Para Fonu) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından küçük detaylarla da olsa farklı şekillerde yapılan standart tanımlamalar kullanılmaktadır. Bu üç kuruluş içinde, BM'in yapmış olduğu tanım, en anlaşılır ve detaylı olanıdır. Çünkü bu tanım, özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılmak üzere geliştirilmiştir. NATO'nun belirlemiş olduğu tanım ise, öncelikle organizasyon içi hedeflere uygun olması amacıyla yapılmış, daha sonra diğer veri serilerine temel olabilmesi açısından Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Entitüsü gibi uluslararası kuruluşların verilerine uyumlu hale getirilmiştir. Brzoska'ya göre savunma harcamalarının uluslararası alanda savunma konusunda muhtemel harcama kalemleri; silahlı kuvvetlere yapılan ödemeler, savunma ve stratejik amaçlı diğer harcamalar, önceki askeri güçlere ve faaliyetlere yapılan ödemeler, diğer güvenlik kuvvetlerine yapılan harcamalar, diğer sorumluluklar, çeşitli gelirler ve gelecek için zorunlu harcamalardan oluşmaktadır (Brzoska, 1995:46).

Tablo 1'de Türkiye'de askeri harcamaların GSYH içindeki payı verilmiştir

Tablo 1. Türkiye’de Askeri Harcamaların GSYH İçindeki Payı

Yıllar	Ekonomik Büyüme (%)	GSYH (Bin Dolar)	Askeri Harcamaların GSYH İçindeki Payı (%)
2000	6,6	272,979,846,44	3,7
2001	-6,0	200,252,121,40	3,6
2002	6,4	238,428,211,25	3,8
2003	5,6	311,822,906,25	3,3
2004	9,6	404,786,390,74	2,7
2005	9,0	501,416,344,15	2,4
2006	7,1	552,487,224,36	2,4
2007	5,0	675,770204,92	2,3
2008	0,8	764,335,766,42	2,2
2009	-4,7	644,640,000,00	2,5
2010	8,5	771,901,783,33	2,3
2011	11,1	832,523,582,08	2,1
2012	4,8	873,982,182,62	2,1
2013	8,5	950,579,367,58	2,0
2014	5,2	934,185,972,12	1,9
2015	6,1	859,796,691,17	1,8
2016	3,2	863,721,731,06	2,1

2017 7,4 851,549,299,63 2,2

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

2000-2017 yılları arasındaki dönemde ekonomik büyümenin 2001 krizi ve 2008 krizi sonrası 2009 yılında negatif olduğu görülmektedir. 2001 yılında %-6,0 olarak gerçekleşirken 2009 yılında ise %-4,7 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönem itibarıyla GSYH’ında kriz yıllarında azalmış olduğu görülmektedir. Askeri harcamaların GSYH içindeki payı ise 2000 yılından itibaren göreceli olarak azalmaktadır. 2000 yılında %3,7 iken 2015 yılında %1,8 olarak gerçekleşmiştir. 2001 ve 2008 kriz yıllarında bir önceki yıla göre artışlar olmuştur. 2016 yılından itibaren bir önceki yıla göre artış trendine girmiştir.

Tablo 2’de Türkiye’de askeri harcamalar ve askeri harcamaların kamu harcamaları içindeki payı verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Askeri Harcamaların Gelişimi

Yıllar	Askeri Harcamaların İçindeki Payı (%)	Kamu Askeri Harcamalar (Sabit Rakamlarla, Milyon Dolar)
2000	9,22	16890
2001	8,1	15483
2002	9,1	16474
2003	8,5	14869
2004	7,7	13569
2005	7,4	12846
2006	7,0	13784
2007	6,7	13252
2008	6,5	13401
2009	6,6	14340
2010	6,4	14050

2011	6,2	14187
2012	6,0	14498
2013	5,7	14857
2014	5,7	14942
2015	5,5	15412
2016	5,9	17854
2017	6,4	19580

Kaynak: SIPRI- Milex verilerinden derlenmiştir.

Tablo 2 verilerine göre,2000 yılında askeri harcamaların kamu harcamaları içindeki payı %9,2'dir. 2001 yılında %8.1'e düşmüştür. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin toplam etkileri ile 2002 yılında %9,1 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı sonrasında askeri harcamaların kamu harcamaları içindeki payının azaldığı görülmektedir. 2016 yılından itibaren ise artan güvenlik kaygısıyla savunma harcamaları yükseliş trendine girmiştir.

3.2. Turizm ve Terör İlişkisi

Terör, toplum üzerinde bir yıldırma yaratmayı amaçlamakla birlikte, bir devletin ekonomik düzenini değiştirmeye yönelik veya ekonomisini olumsuz yönde etkilemeyi hedefleyen bir boyut da taşımaktadır. Terör saldırılarının ülke ekonomilerindeki etkilerinden biri de turizm sektöründe yaşanmaktadır. Turizm faaliyetleri terör olaylarından doğrudan etkilenmektedir. Turistik bölgeleri hedef seçen teröristler, eylemde buldukları ülkeleri ekonomik olarak zayıflatmayı hedeflemektedirler.

Özellikle Türkiye gibi, turizmin en önemli gelir kalemlerinden birini oluşturduğu ve GSMH içindeki payı yüksek olan ülkelerde, yansımaları çok daha fazla hissedilir. Turizmin havacılık, ulaşım ve konaklama gibi diğer sektörlerle olan yakın ilişkisi, terörizmin hizmet sektörü ve buna bağlı diğer sektörlerle de yansımaları, ekonomiye etkisinin ise çok yönlü bir şekilde hissedilmesine neden olur.

Terörizm, turistlerin önemli terör olaylarının meydana geldiği ülkelere gitmesini olumsuz şekilde etkileyen bir faktördür. Terör saldırıları, zamanla direkt yabancı yatırımları da büyük oranda azaltabilir. Terörizmin, bu kısa ve uzun vadeli direkt maliyetinin yanı sıra, turistleri çekebilmek için daha fazla tanıtım yatırımı yapma gereği ve zarar gören turistik tesislerin onarılması gibi dolaylı maliyetleri de vardır. Avrupa'daki büyük havalimanları artan terör tehditlerine karşı ek güvenlik tedbirleri almak zorunda kalmıştır.

Dünyada yaşanan ekonomik, siyasi ya da sosyal değişimler, krizler turizm sektörünü

önemli ölçüde etkilemektedir. Yaşanan olumsuzluklarla birlikte güven kaybının oluşması turizm hareketliliğini azaltmaktadır. Tablo 3’de terörizmin turizme etkileri 1995-2017 yılları arasında Dünyadaki ve Türkiye’deki turist sayıları ve yüzdesel değişimleri yer almaktadır.

Tablo 3. Terörizmin Turizme Etkileri

Yıllar	Dünya Turist Sayısı	Yüzde Değişim	Türkiye Turist Sayısı	Yüzde Değişim
1995	525.138.403	-	7.726.886	-
1996	555.719.475	5,82	8.614.085	11,48
1997	585.424.881	5,35	9.689.004	12,48
1998	603.463.797	3,08	9.752.697	0,66
1999	628.321.328	4,12	7.487.285	-23,23
2000	677.310.864	7,80	10.428.153	39,28
2001	677.515.946	0,03	11.618.969	11,42
2002	697.734.296	2,98	13.256.028	14,09
2003	688.391.895	-1,34	14.029.558	5,84
2004	760.457.364	10,47	17.516.908	24,86
2005	807.795.975	6,23	21.124.886	20,60
2006	855.819.925	5,95	19.819.833	-6,18
2007	918.788.974	7,36	23.340.911	17,77
2008	934.728.048	1,74	26.336.677	12,84
2009	895.481.086	-4,20	27.077.114	2,81

2010	954.967.210	6,64	28.632.204	5,74
2011	995.605.558	4,26	31.456.076	9,87
2012	1.046.157.198	5,08	31.782.832	1,04
2013	1.096.773.105	4,84	34.910.098	9,84
2014	1.150.504.912	4,90	36.837.900	5,52
2015	1.200.058.480	4,31	36.244.632	-1,61
2016	1.250.000.000	4,16	25.352.213	-30,05
2017	1.341.000.000	7,28	32.410.034	27,84

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü verilerinden derlenmiştir.

Tablo 3’de verilen turist sayıları ve yüzdesel değişimler incelendiğinde 1998 yılında Dünya ekonomisindeki krizler ve 1999 yılında Türkiye’de yaşanan Marmara Depremi turist sayılarında ve yüzdesel değişimde önemli azalmalara neden olmuştur. Yine benzer durumlar 2001 krizinde de dikkat çekmektedir. 2008 Krizi sonrasında da Dünyada ve Türkiye’de turist sayılarında azalmalar olmuştur. Turist sayılarındaki önemli ölçüdeki azalmalara dayalı olarak turizmden elde edilen gelirlerde azalmıştır.

3.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Terör İlişkisi

Gelişmekte olan ülkelerin temel ekonomik sorunlarından biri, ekonomilerine egemen olan yüksek tüketim eğiliminin bir yansıması olarak sermaye birikiminin yetersiz olmasıdır. Bu durumda sermaye birikimini arttırmak ya da yatırımları finanse etmek için gelişmekte olan ülkelerin izlediği yollardan biri doğrudan yatırımları ülkeye çekmektir. Gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan beklentisi sermaye yetersizliği problemine çözüm bulmanın ötesindedir. Doğrudan yabancı yatırım, gerçekleştirdiği üretim ve ihracat ile evsahibi ülkenin dünya piyasalarıyla bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır. Evsahibi ülkede yeni iş alanlarının ve işletmelerin açılmasına katkı sağladığı için, doğrudan yabancı yatırım, gelir ve istihdam düzeyi, dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Bunun dışında doğrudan yatırım, hem yerli bir firmayı satın alarak hem de ihracat hacmini genişleterek ilave döviz girişi sağlamakta ve sonuç itibarıyla evsahibi ülkenin ödemeler bilançosu hesabına katkı sağlamaktadır. Ayrıca doğrudan yatırım sonucu pek çok yenilik ve teknoloji ev sahibi ülkeye aktarılmış olmaktadır.

1980’li yılların başlarından itibaren dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler sonucunda sermaye kıtlığı çeken gelişmekte olan ülkeler doğrudan yatırımlar için bir çekim merkezi olmak için aralarında kıyasıya bir rekabete girişmişlerdir. Bu şiddetli rekabet

sürecinde yabancı yatırımları ülkelerine çekebilmek için diğer ülkelerden farklı avantajlarını ortaya koymak zorunda kalmışlardır. Doğrudan yatırımlarda temel amaç, kârlılık olmasına rağmen, ev sahibi ülkelerin ekonomik, politik, kurumsal ve kültürel faktörlerinden de etkilenmektedir. Bir başka ifadeyle, yabancı girişimciler yatırım yapma kararını verdikten sonra hangi ülkeye yatırım yapacaklarını belirlerken gideceği ülkenin ekonomik, politik, kurumsal ve kültürel yapılarına karşı duyarlılık gösterecektir. Ülkelerin mevcut yapıları doğrudan yatırımlar için özendirici ya da caydırıcı olabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyen büyük bir yabancı sermaye ve teknoloji kaynağı olarak düşünülmesi, terörist faaliyetler nedeniyle doğrudan yabancı sermaye girişlerinin azalmasının büyüme ve kalkınmayı engellenmesi sonucunu doğurmaktadır.

Terörist faaliyetler Türkiye'ye yönelen doğrudan yabancı yatırım girişlerini engelleyen bir faktördür. Terör eylemlerinin artması Türkiye'ye daha az doğrudan yabancı yatırım girişine neden olacaktır (Ak ve İnal, 2017: 27).

Tablo 4'de Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların sektörlere göre gelişimi 2005-2019 yılları itibarıyla verilmiştir.

Tablo 4. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörlere Göre Gelişimi (Milyon Dolar)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
2005	5	908	7.622	8.535
2006	6	2.988	14.645	17.639
2007	9	5.037	14.091	19.137
2008	41	5.187	9.520	14.748
2009	48	3.887	2.331	6.266
2010	81	2.887	3.288	6.256
2011	32	8.040	8.064	16.136
2012	43	5.480	5.238	10.761
2013	47	5.390	5.086	10.523
2014	61	4.258	4.313	8.632

2015	31	5.784	6.278	12.093
2016	38	3.067	4.420	7.525
2017	29	2.022	5.350	7.401
2018	44	2.757	3.733	6.534

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden derlenmiştir.

Tablo 4 verilerine göre Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları sektörler olarak incelendiğinde en çok hizmetler sektörüne yatırım gelmektedir. Tarım sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımlar ise oldukça azdır. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar 2006, 2007, 2008, 2011 ve 2015 yıllarında bir önceki yıla göre artmıştır. 2005-2019 yılları genel olarak incelendiğinde 2007 yılında Türkiye'ye gelen toplam doğrudan yabancı yatırımlar 19.137 milyon dolar ile en yüksek seviyesindedir. 2018 yılında ise 6.534 milyon dolardır. Dolayısıyla Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar 2007 yılının oldukça gerisindedir. Türkiye'ye gelen yatırımların azalmasında tek etken terör olmamakla birlikte önemli bir etkisi vardır. Yatırımı çekmeye yönelik izlenen politikalar ne kadar iyi olursa olsun yatırımcıya sağlanan güven birinci sırada yer almaktadır. Dolayısıyla yabancı yatırımcının güvenini sağlamak üzere güvenlikle ilgili önlemler alınmalıdır.

4. Türkiye'deki Terörist Faaliyetler İle Ekonomik Ve Politik Özgürlük İlişkisi

Türkiye'deki terörist faaliyetlerin ekonomik ve politik özgürlük ilişkisi; ekonomik özgürlük endeksi, hukuksal sistem ve mülkiyet hakları, dış ticaretin serbestleşmesi, küresel barış endeksi ve küresel terör endeksi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tablo 5'de Türkiye'nin ekonomik özgürlük, hukuksal sistem ve dış ticaretin serbestleşmesi endeks değerleri 1970-2016 yıllarına ilişkin olarak verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye'nin Ekonomik Özgürlük, Hukuksal Sistem ve Dış Ticaretin Serbestleşmesi Endeks Değerleri

Yıllar	Ekonomik Özgürlük Endeks Ortalaması	Hukuksal Sistem ve Mülkiyet Hakları	Dış Ticaretin Serbestleşmesi
1970	3,43	4,29	-
1980	3,70	5,45	3,79
1990	5,05	4,38	6,04
2000	5,92	5,28	7,92

2001	5,73	5,26	7,83
2002	5,88	5,49	7,65
2003	6,26	5,91	7,67
2004	6,37	5,87	7,63
2005	6,40	6,39	7,38
2006	6,42	6,28	7,49
2007	6,53	5,7	7,45
2008	6,85	5,49	7,37
2009	6,77	5,27	7,45
2010	6,81	5,06	7,35
2011	7,01	5,33	7,24
2012	6,97	5,30	7,25
2013	6,84	5,06	7,05
2014	6,85	4,80	7,35
2015	6,82	4,74	7,24
2016	6,82	4,78	7,22

Kaynak: FraserInstitutions verilerinden derlenmiştir.

Tablo 5 verilerine göre ekonomik özgürlük endeks ortalaması genel olarak artma eğilimindedir. Aynı şekilde dış ticaretin serbestleşmesinin de artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Hukuksal sitem ve mülkiyet haklarında ise ekonomik siyasi krizlerin yaşandığı dönemlerdeki güvensizliğe dayalı olarak endeks değeri azalmaktadır.

Tablo 6'da Türkiye'nin küresel barış ve terör endeksi değerleri verilmiştir.

Tablo 6: Türkiye'nin Küresel Barış ve Terör Endeksi Değerleri

Yıllar	Küresel Barış Endeksi	163 Ülke İçindeki Yeri	GTI	Dünyadaki Sıra
2008	2,409	134	5,12	18
2009	2,516	141	5,27	20
2010	2,468	135	4,95	23
2011	2,44	132	4,61	23
2012	2,435	132	4,92	19
2013	2,573	143	5,76	14
2014	2,514	141	5,64	18
2015	2,486	138	5,45	17
2016	2,708	145	6,72	14
2017	2,777	146	7,50	9
2018	2,898	149	7,04	12

Kaynak: Vision of Humanity verilerinden derlenmiştir.

Küresel barış endeksinin artması ülkede güven ortamı yaratırken küresel terör endeksinin artması ise güvensizlik yaratmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de 2008-2018 yılları arasında bu endekslere ilişkin veriler incelendiğinde 2010-2012 yılları arasında ve 2015 yılında bir önceki yıla göre göreceli olarak düşmüştür. Küresel barış endeksinin düşmesinin o yıllarda ekonomik göstergelerde de olumsuz etkileri olmuştur. Küresel terör endeksi ise tabloda verilen dönemde 2012 yılından itibaren artma eğilimindedir. Bu durum ülke riskinin dolayısıyla güvensizliğin artmasıdır. Buna bağlı olarak turizm gelirleri, yabancı yatırımlar azalmaktadır

Sonuç

Terörle mücadele eden devletlerin başarılı olması için uluslararası işbirliğini sağlamaları gerekmektedir. Küresel terörizm ile baş edebilmenin yolu ise etkin bir küresel işbirliğinin sağlanmasına bağlıdır.

Terörizm ile mücadelede ekonomik ve toplumsal yapı kaynaklı sorunların çözülmesi gerekmektedir. Yoksul ve çaresiz insanların büyük çoğunluğu toplumsal refah dağılımının adil olmadığını düşünmektedirler. Bu düşünceden hareketle terörist örgütler güçlenme sürecinde yoksul ve gelişmemiş topluluklarda daha başarılı olmaktadır.

Terör geçmişten günümüze değin beklenmeyen ve istenmeyen bir durumdur. Çok yoğun terör olaylarına maruz kalan toplumların gelişmişlik düzeyinin düştüğü ve istikrarsız bir yapıya sahip olduğu söylenebilmektedir. Benzer şekilde ülkelerin politik istikrarı olarak ele alınan terör olayları sadece toplumsal refahı etkilemekle kalmamakta, ekonomik boyutu da olumsuz yönde etkilemektedir.

Küreselleşme ile birlikte finansal piyasaların entegrasyonu, terör gibi ekonomik belirsizlik yaratan olayların sonuçlarının da uluslararası çapta ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Terör eylemlerinin sayısı ile terörde hayatını kaybeden kişi sayısı birlikte değerlendirildiğinde, uluslararası terör eylemlerinin her geçen yıl daha da öldürücü bir şekilde tasarlandığı ortaya çıkmaktadır. Terörün diğer etkilerinin yanı sıra ekonomik etkilerini anlamak da önemlidir. Zirabaşarılı bir terörle mücadele politikasının ön şartı, terörün niteliğini, yapısını ve etkilerini doğru anlamaktan geçer. Gösterdiği ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla terörizm, uluslararası mali sistemin işleyişini zedelemekte ve ulusal ekonomiye ciddi hasarlar vermektedir. Terör, işlem maliyetlerini yükseltmekte, yatırımları azaltmakta ve kamu harcamalarını arttırmaktadır. Terör dolayısıyla artan risk ve belirsizlik ortamı, istihdam olanaklarını dakısıtlamaktadır. Ayrıca yüksek çarpan etkisine sahip turizm sektörünü baltalayan terör, ülkenin önemli gelir kaynaklarının da azalmasına neden olmaktadır.

Terörden, tarım ve hayvancılıkla uğraşan bölge halkı da doğrudan etkilenmekte, buise yeni istihdam olanaklarının aranmasıyla birlikte iç göçe ve beraberinde birçok sosyalsoruna neden olmaktadır. Terör dolayısıyla gelir kalemlerinde yaşanan düşüşler ile gider kalemlerinde ortaya çıkan artışlar, devlet bütçesi üzerinde de bir yük oluşturmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları ve menkul kıymet piyasalarını olumsuz yönde etkileyen terör, ülkenin ekonomik büyümesini de yavaşlatmaktadır. Ancak terörün en önemli ve en büyük maliyeti, insan hayatıdır. Ülkemizde PKK terörü dolayısıyla hayatını kaybeden sadece bir gencin ailesinin içinde buldukları durumun manevi ağırlığı, yukarıda kaleme alınan bütün ekonomik etkilerin ağırlığından daha fazla tutacaktır.

Kaynakça

- Ağırman, E., Özcan M. ve Yılmaz Ö. (2014), “Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 8(2), 99-117.
- Ak M. Z., İnal V., (2017), “Türkiye’de Terör ve Doğrudan Yabancı Yatırım: Saklı Eşbütünlük ve Asimetrik Nedensellik İlişkisi” Bilgi, 35, 27-43.
- Algan, N., Balcılar, M., Bal, H., Manga, M. (2016), Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Türkiye Örneği. International Conference On Eurasian Economies, 624-631.
- Alp İ. A. (2013), “Terörün Ekonomik Etkileri”, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 4 (1), 1-19.
- Aslan, M. H., (1998), Hizmet Ekonomisi, İstanbul, Alfa Yayınevi.

- Atik, M. Yılmaz, B., Köse, Y., Sağlam, F. (2016), “Dünya Medyasındaki Terörizm Temalı Haberlerin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri: İstanbul Borsası Örneği” Savunma Bilimleri Dergisi, 15, (2), 179-205.
- Bahar, H. İ., (2009), Sosyoloji, Uşak Yayınları, Ankara.
- Barutçu, D. (2010), Türkiye’de Terörizmin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- BMGK, (2006), UnitingAgainstTerrorism: RecommendationsFor A Global Counter-TerrorismStrategy. SixtiethSessionAgendaitems 46 and 120. 1-32.
- Brzoska, M. (1995). “World MilitaryExpenditures”, Handbook of DefenseEconomics I, (Ed: KeithHartleyandToddSandler), Amsterdam: ElsevierScience B.V., 45-67.
- Bulutoğlu, K., (2003). Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Kuramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çetinkaya M., Yenice, S., (2017), “Terörizm Temalı Haberlerin Kıymetli Maden Piyasaları Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul A.Ş. Kıymetli Maden ve Kıymetli Taşlar Piyasası Üzerine Bir Uygulama İşletme Araştırmaları Dergisi, 9(1), 45-60.
- Çınar, B., (2009), “TheRootCauses Of Terrorism”. METU Studies in Development. 36, 93-119.
- Çınar, M. ve Yılmaz, A. (2017), “Terör Olaylarının Döviz Piyasası Oynaklığı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, 3(13), 55-66.
- Durgun, Ö.,Timur, M.C., (2017), “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 54, 126-137.
- Dünya Bankası (<https://www.worldbank.org/tr/country/turkey>)
- Dünya Turizm Örgütü (<https://twitter.com/UNWTO>)
- FraserInstitutions (<https://www.fraserinstitute.org/>)
- Gür, L. (2014), Terörün Ekonomiye ve Ekonomik Büyümeye Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Türkiye: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Yönetimi Anabilim Dalı.
- Kaplan E. A., Dayıoğlu M. R., (2017), “Ekonominin Sırtındaki Yük: Terör” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(49), 623-636.
- Korkmaz,Ö. (2018), “Terörizm ve Makroekonomi: Avrasya Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”, International Journal Of EconomicsPoliticsHumanitiesAndSocialSciences, 1 (2), 75-85.
- Öcal, N.,Yildirim, J., (2010), “RegionalEffects of Terrorism on EconomicGrowth in Turkey: A GeographicallyWeightedRegressionApproach”, Journal of PeaceResearch, 47(4), 477-489.
- Özdemir, O. (2013), Yoksulluk ve Terör İlişkisi, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Saran, M., Bitirim, S., (2010), “Terörle Mücadelede Sosyal Pazarlama ve İletişim Stratejileri”, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 1 (2), 86-110.
- Serçek, G.,Serçek, S., (2016), Turizm Sektörünün Gelişmesi Önündeki Engel: Terörizm. TheJournal of AcademicSocialScienceStudies, 5,433-444.
- Sezgin, S. (2003),“Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi”,Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi, 4,3-5.
- SIPRI- Milex (<https://www.sipri.org/databases/milex>)
- Taş, S. Örnek İ., Aksoğan, G., (2013), “Türkiye’de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme”, Gaziantep UniversityJournal of SocialSciences, 12(3):659-682.
- TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (<https://evds2.tcmb.gov.tr>)
- Vision of Humanity(<http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/>)

ULUSLARARASI GÜVENLİK VE FEMİNİZM: BİR İNSANİ GÜVENLİK ELEŞTİRİSİ OLARAK İRANLI KADINLARIN DURUMU

International Security and Feminism: The Situation of Iranian Women as a Critique of Human Security

*Ayşenur KIRILMAZ**

*Doğacan BAŞARAN***

Özet

Devletlerin dış politika yönelimleri, ulusal çıkarlarını nasıl tanımlıyor olduklarıyla yakından ilişkilidir. Zira devletlerin dış politikalarını ulusal çıkar algılamaları çerçevesinde inşa ettikleri bilinmektedir. Ulusal çıkar tanımlamasını şekillendiren en önemli unsur ise ilgili ülkenin güvenlik kaygısı ve bu güvenlik kaygısı çerçevesinde oluşan tehdit algılamasıdır.

Algılanan tehdit, ülkelerin çıkar tanımlamalarında çeşitli farklılaşmaların meydana gelmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle güvenlikçi bir perspektiften bakıldığında, devletler arası ilişkilerin, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamaya çalıştığı bir güç mücadelesi olarak ele alındığı görülmektedir. Bu noktada güvenlik kavramı; ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde farklı biçimlerde tartışmalara yol açan bir kavram olarak göze çarpmaktadır.

Küreselleşmenin dünya üzerinde genel kabul görenek yaygınlaşmasıyla birlikte, etnik ve dinsel hususlar başta olmak üzere kimliğe dayalı sorunların yeniden önem kazanarak öne çıkmasına bağlı olarak devletlerin çıkar ve tehdit algılamalarında meydana gelen farklılaşma ulusal, bölgesel veya küresel düzeyde güvenlik ortamını daha kırılgan bir hale getirerek sistem üzerindeki istikrarın sağlanmasını zorlaştırmıştır. Bu doğrultuda küreselleşmenin dünya üzerinde genel kabul görmesine paralel olarak, bölgesel sorunların da artarak belirginleştiği ifade edilebilir.

Bu çerçevede güvenlik çalışmaları incelendiğinde, kadınların söz konusu çalışmaların dışında tutularak yok sayıldığı ve literatüre erkek egemen bir bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Oysa tarih, ezen ve ezilenler arasındaki ilişkiler üzerinden şekillenmektedir. Bu ezen-ezilen ilişkisi, genellikle sınıfsal analizleri ifade etmek amacıyla kullanılsa da tarih boyunca, toplumların ataerkil yapısının bir sonucu olarak kadın da “ezilen” bir aktör olarak arka plana itilmiş ve erkeklerin tahakkümü altında kalmıştır. Bu bildiride de kadının varlığını kanıtlaması ve kadınların doğal hakkı olan temel özgürlüklerin kazanılması yolunda en önemli ideolojik motivasyon unsuru olan feminist kuramın güvenlik çalışmalarındaki yeri incelenmektedir.

Kadının toplumun tüm bireyleriyle eşit haklara sahip olmasına odaklanan feminizm, cinsiyet farklılıkları üzerinden kadının toplumdaki yerinin ötekiye dönüştürülmesine yükselen itirazı temsil etmektedir. Bu anlamda feminizmin ana odak noktasını kadın oluşturmaktadır. Bu nedenle feminist çalışmalar ataerkil toplum yapısı, kadının ezilmesi ve sömürülmesi, cinsiyet farklılıkları ve egemen iktidarın eril karakteri gibi konulara odaklanmaktadır.

* Ortadoğu ve Afrika Uzmanı, e-posta: aysenurkrlmz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8827-5118.

** Doktor Adayı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: basarandogacan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5055-5069.

Başlangıçta basit bir toplumsal hareket olarak zamanın konjonktürünün de etkisiyle ortaya çıkan feminizm, zaman içerisinde kitlelerde geniş bir karşılık bulan toplumsal harekete dönüşmüş ve tarihin akışı içerisinde feminist mücadelenin talepleri de daha ilerici noktalara taşınarak farklılaşmıştır.

Feminizmin kuramsallaşması, kadının bir birey olarak toplumun her alanında bulunduğu gerçeğinden hareketle, birçok bilimsel alanın da feminist çalışmalara ilgi duyması veya tam zıttı bir deyişle, feminizmin farklı bilimsel alanlarda kadın emeğinin yok sayılması durumuna getirdiği itirazı dillendirmesine sebep olmuştur. Buna bağlı olarak pek çok alan içerisinde kadının teorik varlığını hissettiren çalışmalar ortaya çıkmıştır. Her ne kadar feminist çalışmalar, bu disiplinler içerisinde kendisine yer bulmaya çalışmışsa da bugün gelinen noktada hala bu çalışmaların yetersiz düzeyde olduğu açıktır. Bu bildiride de söz konusu açığın kapatılmasına yönelik mütevazı bir katkı yapılması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda güvenlik ve kadın çalışmaları İran örneği üzerinden incelenmektedir. Çünkü İran'daki kadınların mücadele ve hak talebi son derece önemli ve literatür açısından güncel bir meseledir. Kadınlar, İran gibi Ortadoğu ülkelerinde hem güvenlik zafiyeti açısından hem de "insani güvenlik" tanımlamasının devletin bireyler üzerindeki yükümlülüklerini öne süren kavramlar bakımından düşünüldüğünde hak ihlalleriyle karşı karşıyadır.

***Anahtar Kelimeler:** Güvenlik, Feminizm, Kadın, Uluslararası İlişkiler, İran.*

Abstract

Foreign policy orientations of states, are closely linked to how define their national interests. Because it is known that states are constructing their foreign policies within the framework of national interest perceptions. The most important constituents that shape the definition of national interest are the security anxiety and threat perception of that country.

The perceived threat can lead to various differentiations in the interest identifications of countries. Hence, when viewed from the perspective of security approach, is a seen that intergovernmental relations are deal as a power struggle in states try to provide their own security. At this point, the concept of security is a concept that leads to discussions in different forms at national, regional and global levels.

With globalization becoming spread of generally accepted in the world, identity-based problems -especially ethnic and religious issues- have regained importance. This differentiation can lead to has made more fragile national, regional and global security environments. This differentiation, national, regional and global security environments has made more fragile. Thus, it has become difficult to maintain stability in the system.

From point of security view, it is observed that women are kept out and ignored of the area in question. In other words, a androcentric view of security literature is dominant. However, the history is shaped by the relations between oppressors and oppressed. Generally, as a result of the patriarchal structure of societies, the women have been pushed to the background as an "oppressed" actor and have been under the domination of men. In this study, the place of feminist theory, which is the most important ideological motivation element for gaining fundamental rights and freedoms which are natural right of women, is examined in security studies.

Feminism which focuses on women's having equal rights with all members of society, it represents objection to the factionalization of women's place in common in so far as gender differences. Initially, feminism has emerged under the influence of the spirit of time and as a simple social movement. But over time, Feminism has evolved into a social

movement that finds a wide response in the masses and differentiated in the direction of the demands of women.

Although feminist studies have tried to find a place in the discipline of international relations, It is clear that these studies are still inadequate at the point reached nowadays. Because it is hard to say that equal rights still exist in practice. This notification aims to make a modest contribution to closing the deficit.

In this study, examines security and women's studies from the Iranian case. The legal struggle and demand for right of women in Iran is extremely important and a current issue in the literature. Because, women in the country of Middle East, such as Iran, when considered in terms of human rights violations are faced with both in terms of security weakness and the definition like "humanitarian security".

Keywords: *Security, Feminism, Woman, International Relations, Iran.*

Giriş

Devletlerin güvenlik politikalarını tehdit algılamaları şekillendirmektedir. Zira uluslararası politikada devletler, kendi çıkarlarına azami seviyede ulaşabilmek için ulusal güvenliklerine yönelik tehditleri bertaraf etmeye çalışırlar. Bu nedenle de realistlerin güvenlik anlayışının temelinde devlet bulunmakta ve ulusal güvenlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Realistlere yapılan eleştiriler doğrultusunda uluslararası politikayı ele alırken uluslararası sistem boyutunu da göz önünde bulunduran neorealistler ise güvenliği uluslararası güvenlik şeklinde yorumlamaktadır. Neorealistlere göre küresel barışın sağlanması, uluslararası sistemin güvenliğinin temininden geçmektedir.

Anlaşılabacağı üzere literatüre egemen olan görüş, devlet merkezli bir güvenlik anlayışına dayanmaktadır. Ancak bu eğilim, insanın güvenliği gerçeğini yok saymaktadır. Bu gerçeğin eleştirilmesinden hareketle, insanın güvenliğine odaklanan çalışmalar ise özellikle Soğuk Savaş sonrasında popülerleşmeye başlamıştır. Güvenlik çalışmalarında ihmal edilen insanın güvenliği üzerine yapılan çalışmalarda feministler, güvenlik çalışmalarının erkek egemen yapısına itiraz ederek daha çok kadının güvenliği konusuna odaklanmaktadır.

Kadınların toplumsal ve siyasal baskıya maruz kalması, dünyanın pek çok ülkesinde görülse de Ortadoğu ülkelerinde erkek egemen iktidarlar tarafından İslami olduğu iddia edilen argümanların kullanılması nedeniyle kadınların yaşadığı mağduriyetlerin çok daha ciddi düzeyde olduğu bilinmektedir. Kadınların çeşitli sorunlarla yüzleştiği ülkelerden biri de İran İslam Cumhuriyeti'dir.

İran'daki kadınların durumunun dini bir yönetimin egemen olduğu Suudi Arabistan'a kıyasla, çok daha ileri seviyede olduğu savunulabilir. Ancak bununla birlikte Şii-İslam anlayışındaki kadın erkek eşitliği, diğer eşitlik anlayışlarından biraz farklıdır ve bu durum da İran'daki hak ve özgürlüklerin evrensel standartlarda olmaması anlamına gelmektedir. Çünkü İran'da kadın ve erkeklerin müşterek hukuktan yararlanma hususunda hiçbir farkları olmasa dahi, yaradılışlarındaki farklılıklardan dolayı çeşitli hukuk problemleri yaşanmaktadır. Zira İslam Hukuku'nda, kadın ve erkek hukukunun birliği değil, benzerliği kabul edilmektedir. (Fattahi, 2013: 26) Bu durumun başlıca nedeni ise İslam Hukuku'nda bazı meselelerde kadın ve erkek arasında eşitsizliklerin bulunmasıdır. Örneğin borçlar konusunda Kur'an-ı Kerim'in hükmü esas alındığında, 2 erkeğin şahitliği kabul edilmektedir. Şahitlik hususunda 2 erkeğin olmadığı durumlarda, 1 erkek ve 2 kadının şahitliği gerekmektedir. Kuran-Kerim bu konuya şöyle yer vermiştir: (Bakara Suresi, 282)

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman yazın. Aranızdan bir yazıcı adaletle yazsın. Şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği, eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu durum, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir.”

Benzer bir şekilde İran İslam Cumhuriyeti’nde kadınların çalışma şartlarını düzenleyen Medeni Kanun’un 1117. maddesinde yer alan “Koca kendi hanımını, ailenin maslahatı için kendisinin veya hanımının haysiyetine aykırı olan işler ve mesleklerden men edebilir” ifadesi de kadınların çalışması konusunun bazı koşulların yerine getirilmesine bağlandığını göstermektedir. (Fattahi, 2013: 33) Dolayısıyla İran’da kanunlar kadınların çalışma özgürlüğünü, eşlerinin rızasına bağlamıştır. Benzer bir şekilde İranlı kadınların yurt dışına çıkışları veya başka bir ülkede eğitim almaları gibi koşullar da babalarının ya da kocalarının onayına dayandırılmıştır. Kısacası İran’da kadınlar, devlet tarafından erkeklerin egemenliği altındaki ikinci sınıf vatandaşlar olarak yorumlanmaktadır. Bu durum, siyasi arenaya da yansımıştır. Nitekim İran’da kadınların Dini Rehber veya Cumhurbaşkanı olmalarının önünde makul yasal bir engel bulunmasa da kadınların bu görevlere gelmeleri ve hatta bakan bile olmaları dini otoriteler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Örneğin kadınların Dini Rehber olması hususunda dini otoriteler, Rehber’in fakihler arasından seçilmesi gerektiğini ve fakihlerin de erkek olması gerektiğini öne sürerek kadınların bu makama seçilmelerinin önüne set çekmektedir. Aynı şekilde kadınların Cumhurbaşkanı olmaları hususunda da Anayasa’nın vekalet-velayet tartışmasını içeren 115. maddesine atıfta bulunulmakta ve kadınlar sistemin dışına itilmektedir. Bu nedenle de kadınların İran siyasetine dahil olmaları sembolik seviyeleri aşamamaktadır.

Tüm bu tablo ise kadınların erkek egemen sistem içerisinde ciddi bir baskıya maruz kaldıklarını ve insan hakları ihlalleri yaşadıklarını göstermektedir. Bu da İranlı kadınların güvenliği meselesinin feminist bir bakış açısıyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bildiride de İranlı kadınların durumu, feminist kuram bağlamında eleştirel bir yaklaşımla ele alınmakta ve güvenlik çalışmalarına mütevazı bir katkı yapılması hedeflenmektedir.

Güvenlik

Latince “se” (olmaksızın) ve “cura” (endişe) sözcüklerinin birleşmesiyle ortaya çıkan güvenlik kelimesi, (Arends, 2012: 200) Türkçede ise itimat ve inanmak anlamlarını taşıyan “küven” kökünden türemiştir. (Birdiqli, 2011: 150) En genel anlamıyla güvenlik kavramı, tehditlerden ve korkulardan uzak olmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bir kimsenin ya da birimin güvende olmasının iki duruma bağlı olduğu ifade edilebilir. Bunlardan ilki mevcut değerlere yönelik bir tehdidin olmamasıdır. İkinci durum ise eğer böyle bir tehdit varsa, buna maruz kalan aktörün akılcı yöntemlerle tehdidi ortadan kaldırma yeteneğine sahip olmasıdır. (Karabulut, 2011: 7)

Güvenlik, her yapının oranı fark etmeksizin sahip olduğu ya da elinde bulundurmak isteyeceği bir şeydir. (Wolfers, 2013: 46) Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde sıkça bahsi geçen iki norm olan güç/iktidar ve zenginlik kavramlarıyla güvenlik kavramının birçok ortak noktası vardır. Güç/iktidar, bir aktörün diğer aktörlere normal koşullarda yapmayacağı bir şeyi yaptırma kapasitesini ifade ederken; zenginlik de bir aktörün maddi varlık miktarını açıklamaktadır. Güvenlik ise objektif açıdan, önceden edinilmiş değerlere yönelik tehdidin olmayışı anlamına gelmektedir. Sübjektif açıdan ise devam eden süreçte bu değerlerle ilgili muhtemel bir tehdide ilişkin korkunun yokluğunu ölçmektedir. Bir aktörün güvenliği, bu iki durumda da bir tarafta salt ya da mutlak güvensizlik hissi, diğer tarafta ise salt güvenlik ve korkunun yokluğu hissi olmak suretiyle geniş bir prosese yayılmaktadır. (Miller, 2001: 15-18) İşte bu objektif ve sübjektiflik arasındaki çelişki, aktörlerin güvenlik kaygılarının dozunu oluşturmaktadır. (Terriff, 1999: 63)

Yukarıdaki genel tanımlayıştan anlaşılacağı üzere güvenlik denildiğinde daha çok devletlerin ulusal güvenlik algılayışı anlaşılmaktadır. Niccolo Machiavelli, Edward Hallett Carr ve Hans Morgenthau gibi realist düşünürler tarafından devletlerin çıkarlarını esas alan ve algılanan tehdidin güvenlik algısının merkezine yerleştiği yaklaşım, ulusal güvenlik düşüncesinin temelinde yer almaktadır. Buna ek olarak Kenneth Waltz ve John Mearsheimer gibi neorealist düşünürlerce realizmin devlet merkezli güvenlik anlayışına uluslararası sistem de dahil edilmiştir. Bu yazarlara göre güvenlik veya güvensizlik, büyük ölçüde uluslararası sistemin yapısının sonucudur. (Baylıs, 2012: 155) Buna karşılık özellikle de Soğuk Savaş sonrasında literatürde yaygınlaşan bir eğilim ise küreselleşmenin de etkisi nedeniyle ulusal ve uluslararası güvenliğe yapılan vurgunun yetersiz olduğu yönündedir. (Koldor, 1999) Bu geleneksel vurguya karşı çıkan grupların başında ise feministler gelmektedir.

Feministlerin güvenlik yaklaşımının temelinde uluslararası güvenlik literatürünün erkek egemen bir anlayışla yazıldığı fikri bulunmaktadır. Örneğin Cynthia Elnoe, ulusal güvenlik kavramının erkek egemen düzeni koruduğunu öne sürmektedir. (Elnoe, 1989) Dolayısıyla güvenliğe yönelik feminen bakış açısı, bir yandan erkek egemen sisteme meydan okuma niteliği taşımakta; diğer yandan da devlet merkezli bakış açısına karşı bireyi önceleyen farklı bir yaklaşımı dillendirmektedir. Birey/İnsan güvenliği, hem güvenliğin referans nesnesi olarak insanı kabul etmekte hem de devleti merkeze alan realist yaklaşıma itiraz sesi olarak dikkat çekmektedir. (Ovalı, 2012: 283) Feminist yaklaşım ise insan güvenliği üzerine yoğunlaştığı çalışmaların odağına kadının güvenliğini koymaktadır. Bu noktada feministlerin uluslararası güvenliğe olan yaklaşımının ele alınması gerekmektedir.

Eleştirel Yaklaşımla Uluslararası Güvenliğe Feminen Bakış

Cinsiyetin Sosyal Bilimler alanında kendine en çok yer edindiği iki alan olan sosyoloji ve hukukun aksine, uluslararası ilişkiler literatürünün bu konuya entegrasyonu henüz çok yenidir. İnsan ırkının yaratıldığı ilk zamandan itibaren hem kadın hem de erkeğin var olması, her çalışma alanında ikisine de aynı şekil ve düzeyde odaklanılmasını mümkün ve normal kılmıştır. Ancak bu iki cins, birbirinden çok net ve sert çizgilerle ayrılmış ve çoğunlukla da biri daha fazla merkezleştirilmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininin cinsiyeti önemli bir yere koyabilmesi uzun zaman almış ve bu durumun teorik ve pratik anlamda eş güdümlü olarak ilerleyememesi, son zamanlarda kimi kesimlerce konunun yeni popüler bir çalışma alanı ya da çözüm üretilmesi gereken önemli bir husus olarak algılanmasına yol açmıştır. Buradan hareketle söz konusu disiplinin önemli bir kavramı olan güvenlik üzerinden cinsiyet ve cinsiyet teorilerini tanımlamak gerekmektedir. (Blanchard, 2003: 1300)

1990'lı yıllar itibarıyla uluslararası ilişkilerde 20. yüzyılın dominant bakış açısı olan realist teoriye yapılan eleştiriler, güvenlik konusu üzerinden artış göstermiştir. Bu kapsamda güvenlik kavramının birçok karşılığı olmakla birlikte meseleyi, feminizmin asıl varsayımına uygun olarak eleştirel ve post modernist bir güvenlik bakış açısı ile irdelemek daha doğru olacaktır. Dolayısıyla feminizm, bahse konu tarihten itibaren "ötekileşme sürecine karşı çıkmanın bir aracı" olarak (Keyman, 2000: 241) kendini göstermiş ve uluslararası ilişkilerde bütün alanların bir yenilenme sürecinden geçirilmesi mottosundan yola çıkarak sistemin toplumsal cinsiyet bakışıyla ele alındığının ve bu patriarkal yapıyı değiştirmeye yönelik adımlar atılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 6-7)

Oluşumu 20. yüzyılın ortalarına dayanan post modernizm ve bu bakış açısını benimseyenler güvenliği şöyle algılamaktadırlar:

"Devlet sürekli olarak güvenlik endişeleri yaratmaktadır. Nitekim, devletlerin en önemli varlık sebebi de ülkesinin ve vatandaşlarının

güvenliğini sağlamaktır. Böylece söz konusu aktörler suni tehditler yaratarak nu tehdit alguları üzerinden varlık sebepleri ve ulusal kimlik tanımlamalarını meşrulaştırmaktadırlar.” (Karabulut, 2011: 94)

Bu bağlamda post-modernizmin eleştirel bakış açısını benimseyen feminist teorinin güvenliği tanımlarken benzer yollara başvurduğu ifade edilebilir. Uluslararası politikanın başat aktörlerinden olan devlet, cinsiyet teorileri üzerinden okunduğunda iki şekilde tanımlanmaktadır. Bu iki durum, devleti insanmış gibi tanımlama-anlamlandırma ve tam zıttıdır. (Wadley, 2010: 38) Bu durum, doğal karşılanmakta olup; bir adım daha öteye gidilerek devletlerin cinsiyetlere ayrıldığı da görülmektedir. Bu süreçte de iki fikrinsel yaklaşım vardır: Cinsiyeti kabul edenler ve etmeyenler.

Cinsiyetsiz devlet tanımlaması, kimilerince pozitif olarak algılsa da birçok feminist düşünür için olumsuz bir anlam ifade etmektedir. Zira cinsiyeti sürekli göz ardı etmenin, androsentrik yaklaşımın evrensel bir statüye yükselmesine yol açtığına inanılmaktadır. (Wadley, 2010: 38) Dolayısıyla feminist düşünürler, cinsiyeti göz ardı etmenin feminen ve maskülen normların yabancılaşması ve kutuplaşmasına neden olduğunu öne sürmektedir. (Kantola, 2007: 274) Bu durum, cinsiyetin yarattığı yapıyı devletlerarası ilişkilerde de görmenin önünü açmaktadır. Çok fazla zikredilmese de devletlerin her hamleleri “erkeksi” ya da “feminen” olarak addedilmektedir. Örneğin dış politikasında çatışmacı ya da set güç kullanan bir devletin erkeğin doğasına göre hareket ettiği ya da tam tersi olarak uzlaşmacı ve pasif bir dış politikanın kadınsı ilkelere dayandırıldığı bir yaklaşım söz konusudur.

Yukarıda belirtilen bakış açısı elbette kadını hayatın her alanına dahil etmedeki isteksizliğin bir bakıma bu disiplindeki mücadelesi olmuştur. Bu çerçevede en maskülist yapıya sahip alanlarından bir olan “Güvenlik” hususunun bu yapısını en basit toplumsal cinsiyet normundan aldığı söylemek doğru olacaktır. Kadının toplumda anne, eş, duygusallık ve güçsüzlükle özdeşleştirilmesi ve buna karşılık erkeğin güç ve baskınlıkla özdeşleştirilerek daha realist bir yaklaşımın benimsenmesi, güvenlik konularında bu cinsin ön plana çıkarılmasını meşrulaştırmıştır. (Tickner ve Sjoberg, 2013: 37-41) Diğer bir meşrulaştırma girişimi ise tüm kriz, çatışma, savaş vb. hallerde kadının güvenliğinin öncelenmesidir. Böylece durum resmi metinlere aktarılarak söz konusu cinsiyet, korunması gerekenler¹⁹² arasına alınmıştır. Dolayısıyla güvenlik literatürü içerisinde kadın, ağırlıklı olarak güvenliğinin sağlanması gereken kesim olarak değerlendirilmiştir.

Bu noktada “Kadın, uluslararası güvenliğe ve sorunların/çatışmaların çözümüne erkekle aynı oranda katkı sağlar mı?” sorusu akıllara gelmektedir. Bu husus her ne kadar yazılı metinlerde kısıtlanmamış olsa da androsentrik bürokrasi anlayışına sahip tüm dünya ülkeleri için (Ruanda, İzlanda ve Sri Lanka hariç) mevzubahis anlayış geçerlidir.

Feminizmin güvenlik alanında son dönemde belirginleşmesinin sebeplerinden bir diğeri de uluslararası ilişkiler bağlamında meydana gelen olaylardır. Özellikle de bölgesel ve küresel aktörlerin, sürekli bir çatışma ya da kriz halinde oluşu, barışın temini ve bu bağlamda idealizmin gerekliliğini mümkün kılmıştır. Realizmin sürekli olarak gerilimleri tırmandırıcı bir siyaset (high politics) izlemesinin aksine, idealizmin daha sakin bir yol benimsemesi (low politics) ve küresel sistemin son dönemde bu bakış açısına ihtiyaç duymasıyla feminizmin güvenlik alanındaki varlığı kolaylaşmıştır. (Buzan ve Hansen, 2005: 220) Zira low politics, cinsiyet, çevre, insan hakları, mülteci hakları, göç, küreselleşme gibi yeni

¹⁹² Kadınlar, çocuklar, engelliler ve yaşlılar savaş vb hallerde ayrıcalıklı konu sahiptirler detaylı bilgi için bkz. 1907 Tarihli La Haye Sözleşmesi, 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri, 1977 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek 1-2 Numaralı Protokoller, Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict, CEDAW- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, BM- Çatışmalarda Cinsel Şiddetin Önlenmesi Deklarasyonu.

güvenlik tehditlerini yakın markaja almıştır. (Karabulut, 2014: 61) Nitekim başarısız erkek egemen uluslararası güvenlik algısı eleştirilmeye başlanmış ve böylece feminist kuram, uluslararası güvenlik çalışmalarında kendisine yer bulmuştur.

Bu alandaki feminist düşünürlerin ana çıkış noktası, postmodernist yaklaşımın devlet eleştirisine dayanmaktadır. Feministler kendi aralarında birçok görüş farklılığı ve bölünme yaşasalar da uluslararası güvenlik literatürünün erkeğe özgü ve onun için hazırlandığı hususunda hepsi hemfikirdir. (Tickner, 1988: 433) Konunun fikir anası olarak bilinen Ann J. Tickner, güvenlik sorunlarının kadınları erkeklerden daha fazla olmasa bile, erkeklerle eşit düzeyde etkilediğine; fakat kadınların güvenlik literatüründe nadiren var olduğuna vurgu yapmakta ve bahsi geçen vaziyeti eleştirmektedir. (Tickner, 1992: 79) Zira savaş, çatışma, kriz, iç karışıklık ve herhangi bir güvensizlik ortamından doğrudan etkilenen kesimler kadınlar ve çocuklardır. Bir adım öteye gidildiğinde ise bu tür durumlarda tecavüz ve istismarların savaş suçu olarak kabul edildiği bir süreçte kadının güvenlik politikaları bağlamında göz ardı edilmesinin yaşanan sorunların temel kaynağı olduğu söylenebilir.

Cynthia Enloe, her türlü şiddeti her koşulda ve alanda meşrulaştıran ayrıcalık ve denetimlerin erkek egemen yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. (Enloe, 1988: 37-39) Kadınların uluslararası ilişkilerde teorik ve pratik anlamda çok mühim bir konuma sahip olduğu; lakin androsentrik karar erkleri tarafından arka plana itildiklerinden bahseden Enloe, devletin güç dağılımı yaparken güvenlik alanından daha çok cinsiyetleştirilen başka bir yer olmadığını, kadınların uluslararası ilişkilerden geleneksel olarak dışlandığını vurgulamaktadır. (Terriff, 1999: 91) Feminist bakış açısı, cinsiyetin hem literatürde hem de pratikte güvenlik çalışmalarına dâhil edilmesiyle, bu alana hem yeni meseleler ve alternatif bakış açılarının ekleneceğini hem de güçlü bir alternatif olacak yeni uluslararası güvenlik anlayışının oluşacağını öne sürmektedir.

Küreselleşme Sonucu Oluşan Yeni Uluslararası Güvenlik Anlayışları ve İnsani Güvenlik

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan etnik ve dini çatışmalar, halihazırdaki güvenlik yaklaşımıyla sistemde konumlandırılmamış ve bu tarihten itibaren gerçekleşen olaylar, “birey”in güvenliğine yönelik bakış açılarının önemini artırarak literatürde önemli bir yer edinmiştir. (Buzan ve Hansen, 2005: 220) Bu gelişmenin bir adım sonrasında ise güvenlik ile özgürlük kavramları arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. (Booth, 2007:93) Bu bağlamda devletin güvenliğinin yerini insanın güvenliği almış ve devletin sadece fertlerin korunmasındaki bir araç olduğu vurgulanmıştır. (Edwards, 20019: 770) Tüm bu ifade edilmiş ve tanımlamalar, “İnsani Güvenlik” kavramının güçlü bir şekilde kullanılmaya başlanmasını sağlamıştır.

İnsani güvenlik, bireylerin ortak talebi olarak kabul edilen onurunu, kendini koruma ve özgürleşme gibi değerlerin birbiriyle bütünleştiği bir kavramdır. (Bhattacharjee, 2007: 9) İnsani güvenlik, insanların tek başlarına güvenliklerinin olmadığı; yani şiddet, savaş ve iç karışıklık gibi güvenliği tehdit edici unsurların var olduğu bir ortamda bireyin de hiçbir şekilde emniyette olamayacağı varsayımına dayanmaktadır. Söz konusu nosyon, birey güvenliğine yönelik herhangi bir tehdidin engellenmesi için uluslararası, ulusal çözüm yollarıyla mevcut negatif hareketi ortadan kaldırmayı amaç edinmektedir. (Bhattacharjee, 2007: 11) Bu mefhum, bireylerin her türlü özgürlüklerinin korunması hatta genişletilmesiyle ilgili bir yaklaşımdır. Bu bağlamda 21. yüzyıl devletlerin güvenlikle ilgili görevlerini yerine getirmeyen dahası kendi bireylerinin hak ve güvenliği için tehlike oluşturan bazı devletlerden dolayı klasik güvenlik anlayışında bir kayma yaşanmıştır. (Cassel, 2008) İşte tam da burada eleştirel güvenlik anlayışının zemini hazırlanmış ve hem feminist bakış hem de yeni kavramlar günümüzün uluslararası ilişkilerini şekillendirmede rol oynamaya başlamıştır.

İnsani güvenlik örnekleme, doğrudan insanların geçimini sağlayabilme, yaşama hakkını, onurunu ve emniyetini temin edebilme gibi hakları kapsamakta yani tamamen bireye odaklanmaktadır. (McDonald, 2002:279) Bu kavram kapsamında feminist güvenlik anlayışı irdelendiğinde, söz konusu anlayışın eleştirel güvenlik bakış açılarında meydana gelen en önemli yaklaşım olduğu öne sürülebilir. Nitekim 1994 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı'nın hazırladığı "İnsani Gelişme Raporu" ilk kez "insani güvenlik" kavramına atıf yapmıştır. (Human Development Report, 1994: 3) Mevzubahis raporda insan güvenliğinin kapsamı, 7 ana maddeye ayrılmıştır. Bahse konu maddeler iktisadi güvenlik, gıda ve sağlık güvenliği, çevre güvenliği, birey güvenliği, toplum güvenliği ve siyasi güvenlik alanlarını içermektedir.

Söz konusu rapor kapsamında insan güvenliği, bireylerin yoksulluk, salgın hastalıklar, açlık, zorla yerinden edilme, kuraklık gibi çevresel tehditlerden korunma, toplumsal, etnik, dini ve kültürel baskı ve ayrıştırmalardan korunma ve her tür siyasi baskıdan uzak tutulma gibi birçok alanda garanti alınmaya çalışılmıştır. Raporun ve bahsedilen kategorizasyonun kadınlar üzerindeki durumu ve tanımlanışı önemlidir. Bu noktada raporda belirtilen güvenlik konuları açısından kadınların durumuna bakmak yerinde olacaktır.

- 1. İktisadi Güvenlik Açısından Kadınların Durumu:** Yapılan araştırmalara göre dünyada çalışan insan sayısının yalnızca dörtte biri ekonomik güvenceye sahiptir. Ayrıca son yıllarda hazırlanan anketlerde, ekonomik açıdan iyi durumda olan ülkeler de dahil olmak üzere insanlar bu husustaki güvensiz hislerinin arttığı görülmektedir. (Women in Business and Management: The business case for change, ILO) Zira iş bulmak ve çalışmak giderek zorlaşmaktadır. Bu oran, kadın ve erkek bazında ayrı ayrı incelendiğinde ise kadınların iktisadi güvenlik oranı erkeğe nispeten kat be kat düşük seviyelere tekabül etmektedir. (Map: Explore the gender labour gap around the world, ILO)
- 2. Gıda Güvenliği Açısından Kadınların Durumu:** Rapordaki bu madde, insanların temel gıdalara hem fiziksel hem de ekonomik erişiminin sahip olduğu vurgulama amacı taşımaktadır. Bu kavram, her ne kadar iktisadi güvenlikle bağlantılı olsa da kişinin yaşam ve doğal hakları gereği İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si içinde yer alan ve insanın sağlıklı beslenmesini sağlayacak geçim olanaklarından iradesi dışında mahrum kaldığı durumlarda yiyecek ihtiyacının karşılanmasına yönelik güvencenin oluşturulmasının bir hak olarak tanımlanmasıdır. Sağlıklı beslenme, sosyal bir haktır ve insanların bu haktan mahrum edilmemesi için gerekli önlemleri almak devletin asli görevlerindedir. Bu aşamada kadının ataerkil toplumlardaki -özellikle Ortadoğu- geleneksel yapıdan dolayı besine en son ulaşan kişi olduğu öne sürülebilir. (Human Development Report, 1994: 27)
- 3. Sağlık Güvenliği Açısından Kadınların Durumu:** Bu konu kapsamında kadınların durumu incelendiğinde, kadınların sağlık alanındaki güvenliğinin erkeklere kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Çalışmaların sağlık güvenliğinin kadın boyutunda en çok dikkat çektiği konu ise doğum olarak görülmektedir. Çünkü her yıl 3 milyondan fazla kadın, sağlık haklarına erişemediği ve güvenliği sağlanamadığı doğum vakalarında hayatını kaybetmektedir. (Human Development Report, 1994: 28)
- 4. Çevre Güvenliği Açısından Kadınların Durumu:** İklim ve ekolojik denge değişikliğinin ciddi oranlarda gıda güvenliğine zarar vermesi, sayıları ve tahrip gücü artan doğal felaketlerin insanların yaşamlarını tehdit etmesi, çevre felaketlerine daha fazla maruz kalma durumunda olan topluluklarda çocukların çalışması ve temel eğitimden yoksun kalma tehlikesi, kadınların bu süreçte daha fazla zarar görmesi gibi durumlar son yıllarda oldukça artmıştır.
- 5. Birey Güvenliği Açısından Kadınların Durumu:** Güvenliğin derinleşmesi ise bölgesel ve toplumsal güvenlik gibi orta düzey alanlar kadar güvenliği küresel ya da uluslararası düzeye yükselten ya da birey güvenliğinin düzeyini aşağıya çeken güvenlik düzlemleriyle de ilgilidir. (Krause ve Williams, 1996: 230) Küreselleşmenin sonucu olarak günümüzde devlet ve uluslararası toplum arasında bulunan sınırlar saydamlaşmıştır. Bu durumu birey

güvenliği açısından incelemek gerekirse birçok ülkenin insan hakları ihlalleri hususunda attığı ve atacağı adımlar söz konusu saydamlaşmayla müdahaleye açık hale gelmiştir. Tam tersi olarak müdahale etmeye meşru hale de gelmiştir. Ulusal güvenliğini birey güvenliği üzerinde kurumsallaştırmayan ya da inşa etmeyen devletler, uluslararası sistemde bir güveniksizlik unsuru olarak kabul edilmektedir. (Aksu ve Turhan, 2012: 73-74) Bu kabul sonucu birey ve devletin karşı karşıya geldiği ortamda, daha üst bir erk yani uluslararası sistem duruma dahil olmaktadır. Bireyin korunmasının gerekliliği/zorunluluğu bu durumu meşru kılmaktadır. (Aksu ve Turhan, 2012: 73-74) Burada söz konusu güvenlik türünü kapsayan durumlar şunlardır: İntihar, uyuşturucu kullanımı, kadın ve çocuklara şiddet, saldırı, işkence vb. (Platon, 2006: 8 ve 291) Birey güvenliğinin kadın boyutuna bakıldığında, hiçbir toplumda kadın ve erkeğin eşit güvenlik alanına ya da muameleye sahip olmadığı görülmektedir. Bireysel anlamdaki güvensizlik söz konusu cinsi doğumdan ölüme kadar gölgelemektedir. Evde son yemek yiyen, en son eğitilenler, en son işe alınanlar ama ilk kovulanlar, yaşamları boyunca istismara uğrayanlar, kadınlardır. Günümüzde bile kadınlar, dünya genelinde hane reislerinin üçte birini oluşturmaktadırlar. Ancak yine de cinsiyet güvensizliği/güveniksizliği ve fiziksel şiddet konusunda şok edici birçok gösterge bulunmaktadır. Son zamanlarda gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere evli kadınların üçte birinin eşleri tarafından fiziksel olarak darp edildiğini gösteren veriler mevcuttur. (Facts and figures: Ending violence against women, UN Women) Dahası dünyadaki her 2.000 kadından biri tecavüze uğramakta (Facts and figures: Ending violence against women, UN Women) ve kadının birey güvenliği her ne kadar resmî belgelerle güvence altına alınsa da bu hususta teamülün ötesine geçilememiştir.

6. **Toplum Güvenliği Açısından Kadınların Durumu:** Toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin korunması ve bu bağlamda kadınların aile içi ve aile dışı alanlarda korunmasını içermektedir. (Human Development Report, 1994: 3) Bu güvenlik anlayışıyla “en zayıf” olarak tanımlanmış topluluğu, koruma altına almak amaçlansa da geleneksel toplulukların baskıcı uygulamaları ve buna bağlı olarak kadının meta¹⁹³ olarak görülmesinin önüne geçilmesi pek mümkün olmamıştır.
7. **Siyasal Güvenlik Açısından Kadınların Durumu:** Devlet ve hükümetlerin siyasal baskıları, sistematik insan hakları ihlalleri, toplumun militarize olması/edilmesi ve bu çerçevede kadının toplumsal ve siyasal hayatın dışında tutulması söz konusu güvenlik kategorisinin oluşumunu mecbur kılmıştır. (McDonald, 2002:279)

Görüldüğü üzere, dünya genelinde kadınlar güvenlik çeşitli sorunlarla yüzleşmektedir. Zira kadınlara yönelik bir negatif ayrımcılık söz konusudur. Bu da kadınların ikinci sınıf insan muamelesi görmelerine sebebiyet vermektedir. Kadınların hak ve özgürlükler anlamında en medeni devletlerde bile ayrımcılığa maruz kaldığı somut bir geçektir. Lakin İslami olduğu öne sürülen argümanlar çerçevesinde dini rejimlerin egemen olduğu Ortadoğu ülkelerinde kadın haklarının durumu evrensel standartların da oldukça gerisindedir. Kadınların hak ihlallerine maruz kaldığı ve güvenlik problemi yaşadığı ülkelerin başında ise İran gelmektedir. Çünkü 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi sonrasında İran’da erkeklerden oluşan molla sınıfı iktidarı ele geçirmiş ve kadını ötekileştiren bir yasal sistem tesis etmiştir. Bildirinin bu aşamasında İran örneğine odaklanmak gerekmektedir.

İslam Devrimi’nin İran Kadınlarına Yansıması

Bir İslam Cumhuriyeti olarak İran’daki hak ve özgürlüklere ilişkin yapılan çalışmaların odaklandığı en önemli konulardan biri de kadınların toplumsal ve siyasal hayattaki yeridir. Zira İran’da rejim, kadınlara ilişkin pek çok konuyu Kur’an-ı Kerim’deki ayetler ve Şii gelenekleri çerçevesinde yorumlamakta ve bu da İran’daki kadınların

¹⁹³ Modern kölelik

durumunun incelenmesini cazip kılmaktadır.

İran, 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi öncesinde, batı tipi modern bir ulus-devlet inşa etmeye çalışan Pehlevi Hanedanı tarafından yönetilmekteydi. Pehlevi yönetiminin batı tipi modern ulus-devlet yaratma girişimi, bu dönemde kadınların hak ve özgürlükler anlamında bazı kazanımlar elde etmelerine yol açmıştır. Ancak bahse konu olan dönemde kadınların elde ettiği kazanımların, tüm kadınları kapsadığı da söylenemez. Zira incelendiğinde, İran'daki kadınların statüsünün toplumsal yapıya göre farklılık gösterdiği ve üst ve orta sınıflara ait kadınların bazı kazanımlar elde ettikleri; ancak alt sınıf olarak tanımlanabilecek İranlılara, kadın haklarında meydana gelen gelişmelerin yansımadağı görülmektedir. (Tulunay, 2006: 27) Üstelik İran nüfusunun %80'ini oluşturan bu kesim, muhafazakâr ve erkek egemen bir yaşam biçimini de içselleştirmiştir. Bu nedenle Şah döneminde kadınların bir kısmı, hukuki kazanımlar elde etmişse de halkın büyük çoğunluğu erkeği doğal otorite olarak kabul eden ve kadınları ikinci sınıf vatandaş olarak gören bakış açısından kurtulamamıştır. Dolayısıyla Şah dönemindeki modernleşme girişimlerine rağmen İran'da insanların %80'inin yaşayış biçimi, kimlik algılayışı ve toplumsal ilişkileri Şii gelenekler çerçevesinde şekillenmeye devam etmiştir. (Freidell, 1994: 86-88) Bu durum, Şah'ın modern toplum yaratma ve ulus inşası girişimlerinin toplum nezdinde kabul görmediğini göstermektedir. Üstelik Şah rejimi her ne kadar batı tipi modern bir ulus-devlet yaratmayı amaçlayan bir rejim olsa da bir dikta rejimiydi. Bu durum, hak ve özgürlük anlamında bazı kazanımlar elde etmelerine rağmen kadınların da erkekler gibi, Şah rejiminin karşısında konumlanmalarına yol açmıştır.

Anlaşılabacağı üzere, Şah rejimine oluşan tepkinin devrimci bir sürece dönüşmesiyle birlikte Humeyni, pragmatik bir tutum benimsemiş ve kadınlara ilişkin sert tutumunu kullanmayarak kadınları mücadeleye çekmeye odaklanmıştır. İşte bu süreç, kadınlar arasında da Humeyni'ye olan sempatinin arttığı ve Humeyniciliğin yükselişe geçtiği dönem olmuştur. Lakin İslam Devrimi'nden sonra rejimin kadınlara yönelik yaklaşımı, İran kadınlarının Şah rejimi gibi bir dikta dönemini bile mumla aramasına sebebiyet vermiştir.

İran İslam Devrimi'nin ardından kadının toplumsal statüsüne ilişkin yaşanan gelişmeler genellikle olumsuz gelişmeler olarak gelişmiştir. Bahse konu olan süreçte yaşanan başlıca gelişmeler şu şekilde sıralanabilir: (Tulunay, 2006: 58-60)

- İran'da devrimin ardından evlilik yaşına ilişkin bir düzenleme yapılmış ve evlenme yaşı erkeklerde 14, kızlarda 9 olarak ilan edilmiştir. Karara ilişkin gelen tepkiler üzerine, söz konusu karar gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş ve evlilik yaşı kızlarda 16'ya çıkarılmıştır. Anlaşılabacağı üzere evrensel anlamda 18 yaşın altındaki kişilerin çocuk kabul edildiği düşünüldüğünde İran'da "Çocuk Gelin" problemi bulunmakta ve bu sorun, rejim tarafından meşrulaştırılmaktadır.
- İslam Devrimi sonrasında İran'da, boşanan kadına ailenin sahip olduğu mallarının yarısının verilmesini sağlayan yasa iptal edilmiştir.
- Humeyni'nin İran'a dönüşünden 1 ay sonra, kadınların yargıçlık yapması yasaklanmıştır. Bu ilanın 3 gün ardından kadınların işyerlerinde hicap giymeleri zorunlu hale getirilmiştir.
- İran'da İslami giyim, 1981 senesinde Müslüman olmayan kadınlar ve turistler için de zorunlu hale getirilmiştir.
- Devrim sonrası dönemde, kadınların ücretsiz doğum izni iptal edilmiş ve çalışmaları kocalarının iznine bağlanmıştır. Aslında mevzubahis karar, kadınların iş yaşamının dışına itilmesine yönelik bir hamle olarak yorumlanabilir.
- İran'da devrim sonrası dönemde dikkat çeken gelişmelerden biri de mut'a nikahının yasallaştırılmasıdır. Şüphesiz bu durum, kadına yönelik istismarın devlet eliyle desteklenmesi anlamına gelmektedir.

- İran'da kadınları etkileyen en önemli meselelerden biri de boşanma halinde kadınların çocuklar üzerindeki velayet hakkının kaldırılması olmuştur.
- Devrimin ardından kadınları olumsuz etkileyen bir gelişme de eğitim alanında yaşanmıştır. Söz konusu dönemde yapılan bir düzenlemeyle, bekar kızların yurt dışında eğitim almaları yasaklanmış ve evli kız öğrencilerin de yurt dışı eğitim için gidebilmeleri, kocalarının izin vermesi şartına bağlanmıştır.

Kısacası İslam Devrimi sonrası süreç, kadınların aleyhinde gelişmiş ve bu da İran'daki kadınların bir güvenlik zafiyetiyle karşılaşmalarına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle İran'daki kadınların yaşadığı güvenlik zafiyetlerine güncel bir perspektifle değinilmelidir.

İran'daki Kadınların Güncel Anlamda İnsani Güvenlik Zafiyeti ve Feminizm

İran'daki hak ve özgürlüklere ilişkin en büyük zafiyetlerin başında kadınların toplumsal ve siyasal hayattaki durumu gelmektedir. Zira İran'da rejim, kadınlara ilişkin pek çok konuda, şeriat perdesini kullanarak androsentrik tanımlamalar yapmaktadır. Ülkedeki kadınların uluslararası sistemde kabul görmüş kadın haklarını koruyan ve ihlalleri ortadan kaldırmaya çalışan birçok anlaşma ya da yapıyla bağlantısı da bulunmamaktadır. Hatta kadın haklarının uluslararası anlaşmalar çerçevesinde güvence altına alınması da engellenmektedir. Örneğin İran, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'nin (CEDAW) imzacısı değildir. Aynı zamanda İran, 2017 Küresel Cinsiyet Açığı Endeksi'nde (GGI) listelenen 144 ülkenin 140. sırasında yer almaktadır. (Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update, UNDP) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 2017 İnsani Gelişme Raporu'na göre ise İran, İnsani Gelişme Endeksi açısından 173 ülke arasında 60. sıradadır. Tüm bu verilerden hareketle İran'da yaşanan insan hakları ihlalleri ve bu çerçevede kadınların insani güvenlik zafiyetinin hat safhada olduğu söylenebilir.

İran'daki kadınların sosyal, hukuki, siyasi, ekonomik vb. birçok alanda bu şekilde verilere sahip oluşu ve güvenlik kaygısı yaşamalarının en temel sebebi ülkede egemen olan eril bakış açısıdır. İran'daki insani güvenlik kaygısının kadınları etkileyen en temel alt başlıkları ise modern kölelik, cinsel sömürü ve insan ticareti gibi konulardır.

2016 yılı küresel kölelik endeksi raporunda belirtilen 40,3 milyonluk mağdur kesimin 15,4 milyonunu kadınlar ya da kız çocukları oluşturmakta ve bu kapsama girenler, zorla evlilik ve cinsel sömürü gibi olaylara maruz kalmaktadır.¹⁹⁴ Aslında modern kölelik olarak bahsi geçen tüm bu kavramlarla insani güvenlik başlığı altında incelenen zafiyet alanları ifade edilmektedir. 2017 yılı güncel verilerine göre, nüfusu 79.360.487 olan İran İslam Cumhuriyeti'nin satın alma gücü paritesi baz alınarak hesaplanan kişi başına düşen milli geliri hususunda 19.989 ile 20.199 dolar arasında değişen veriler mevcuttur. (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, İran) Bu kapsamda Şer'i sistemle yönetilen ülke, The Global Slavery Index'in verilerine göre modern kölelik oranları bağlamında dünya üzerinde 167 ülke arasından 10. sırada yer almakta olup; iç basına yansıyan haberler ve devlete bağlı medya organlarının yayınladığı veriler baz alındığında, 1.289.000 modern köle kategorisine giren insan bu ülkede hayatını sürdürmektedir. (The Global Slavery Index, İran) Ülkedeki mağdurların örgütlendiği bir sivil toplum kuruluşu (STK) da yoktur. Dahası modern köle ihbarının yapılabileceği bir telefon destek hattı bile bulunmamaktadır. Ayrıca herhangi bir hak talebi amacıyla kurulmuş sivil toplum kuruluşu ya da aktivist faaliyet yürüten internet

¹⁹⁴ Ülkelerin -özellikle hukuki anlamda gelişmemiş ülkeler- insan kaçakçılığı, zorla çalıştırma, terör unsurlarının ya da silahlı güçlerin çocuk asker kaçakçılığı, seks köleliği gibi birçok alt başlık hakkında gerekli verilerinin olmamasına ya da verilere ulaşılmasının engellenmesi durumlarına karşın ilgili uluslararası sivil toplum kuruluşları ya da diğer aktivist kuruluşlar aracılığıyla tahmini rakamlara erişim sağlanabilmektedir.

siteleri de devlet tarafından sürekli olarak yasaklanmakta ya da sansürlenmektedir.¹⁹⁵

İran'daki birçok aktivist ve insan hakları savunucusu, son yıllarda yaşanan ekonomik krizin özellikle kadınlar üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Hizmet sektöründe ağır şartlarda çalışan kadınlar, ücretlerini/maaşlarını alamamakta; ağır çalışma koşulları kadınların hem fiziksel hem de ruhsal olarak yıpranmasına neden olmaktadır. Söz konusu çalışma şartlarıyla ilgili konuşan Reformist Kadınlar Meclisi Genel Sekreteri Zahra Shojaii, "Yoksulluk kadınlaşmakta. Sosyal ötekileştirme, intihar, kadın ticareti, bağımlılık ve artan sayıda kadın mahkûm, konuyla alakalı karşılaştığımız sorunlardan bazıları." demiştir. (Feminization of Poverty on The Rise not Eradicated in Iran, Women NCRI)

Ülkedeki modern köle kavramının en çok derinleştiği ve birey güvenliği zafiyetinin azami düzeyde olduğu alan olan insan ticareti boyutu hakkında ise doğru bilgiler elde etmek oldukça zordur. Nitekim mevcut bilgiler, rejimin özellikle kadın ve kız çocuklarını seks ticaretinde kullanımına göz yumduğu, 13-17 yaş arasındaki kız çocuklarının yurt dışına satılmasını kolaylaştırdığı, komşu ülkelerden ya da Körfez Bölgesi'nden gelen göçmen çocukların dilenci ve sokak satıcısı olarak kullanıldığını göstermektedir. (U.S. Department of State, 2016) İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun (DMO) özellikle Afgan kökenli çocukları "çocuk asker" olmaya zorlaması da ülkedeki model köleliğin bir başka boyutudur.¹⁹⁶ (U.S. Department of State, 2016) Bahse konu ülkedeki modern kölelik durumunun, özellikle de cinsel sömürünün, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), Pakistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkelerle de bağlantılı olduğu öne sürülmektedir.

İran'daki insan ticareti vakaları, 3 yaşına kadar inmiş durumda olup; mağdurlar, 150 dolar civarında rakamlara satılmakta ve fiziksel ve cinsel istismara maruz kalmaktadır. (U.S. Department of State, 2016) Şüphesiz modern kölelik kavramının bu denli kullanılmasında, rejimin yönetim ideolojisinde negatif cinsiyet ayrımcılığının hat safhada olması önemli rol oynamaktadır. Çünkü ülkedeki hukuk kuralları ve toplumsal normlar, kadınların "ikinci" sınıf insan kategorisinde köle olarak kavramsallaştırılmasının önünü açmaktadır. Ülkedeki din tabanlı ataerkil düzen, gerçek İslam'a ait kurullarla hareket etmemekte, rejimin oluşturduğu bu düzen, Fars toplumundaki kadın düşmanlığını (misogyny) körüklemektedir. Dolayısıyla ülkenin temel insani güvenlik sorunsalını yine ülkenin kendi yöneticileri meydana getirmiştir.

2008 yılında DMO'nun ideologlarından olan Hasan Abbasi, kadınların en büyük güvenlik zafiyeti olan insan ticaretiyle ilgili Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ve bürokrasiden birçok isme ağır eleştirilerde bulunmuştur. Konuyla ilgili olarak Abbasi, "İslami hükümetimizin durumu Şii kız çocuklarının BAE'de müzayedeye çıkarma noktasına ulaşmıştır." demiştir. (YouTube, 2016) Söz konusu açıklama, İran'daki kadınların devlet tarafından meşrulaştırılmış bir güveniksizlik durumunda olduğunun açık göstergesidir.

İran'daki kadınların güvenlik durumunu belirleyen bir anket ya da veri analizi olmasa da ülkedeki birçok yayın organı, yaşanan zafiyeti ortaya koyan haberler yayınlamıştır. 2003 yılı verilerine göre İran'ın Kereç kentinde bulunan turistik mekân olan Yeşil Ev'de (The Green House of Karaj), çok sayıda kadın ve kız çocuğunun ticareti yapılmıştır. İşin vahim tarafı, mevzubahis olay hükümet tarafından göz ardı edilmiştir. Bu olayın yarı resmi haber ajansı olan Hamshahri tarafından rapor edilmesi, devletin sessiz

¹⁹⁵ Sansürlenmiş siteler için örnekler bkz.: <http://www.shaheedoniran.org/persian/>, https://www.icc-cpi.int/EN_Menus/ICC/Pages/default.aspx, <https://www.zanrooz.com/>, <http://www.sunni-news.net/fa/>, <http://news.persian-bahai.org/>.

¹⁹⁶ Suriye İç Savaşı'na müdahil olan İran'ın Esad rejimini desteklemek için kurduğunu Şii milis güçler arasında yer alan Fatimiyyun Tugayı'nda Şii Afganlardan oluşan çocuk savaşçılar da yer almaktadır. Tahran yönetimi bu çocukları, "Türbe Muhafızları" şeklinde tanımlamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. "Iran: Afghan Children Recruited to Fight in Syria", *Human Right Watch*, <https://www.hrw.org/news/2017/10/01/iran-afghan-children-recruited-fight-syria>, (Erişim Tarihi: 28.09.2019).

kaldığının ya da kendi menfaatleri için bu durumu desteklediğinin kanıtıdır. Aynı habere göre, bahsi geçen olayda sekiz ile on iki yaşındaki kız çocukları üç yüz ile sekiz yüz dolar civarındaki rakamlara Arap alıcıları tarafından satın alınmıştır. (Negah, 2016)

2005 yılında yayınlanan bir habere göre İran'ın her ay 16-26 yaş aralığındaki ortalama 54 kadın ve kız çocuğunu Pakistan'ın Karaci Bölgesi'ndeki zengin insanlara sattığı iddia edilmiştir. (Modern Slavery in Iran Report, NCRI Women)

26 Mayıs 2004 tarihinde ise yarı resmi bir İran gazetesinin haberine göre, BAE'nin Füceyre Emirliği'nde İran asıllı erkek ve kız çocuklarının müzayede havasında açık artırmayla satıldığı kaleme alınmıştır. Ayrıca konuyla alakalı haberlerin artması nedeniyle dönemin Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin ismi de olaylara karışmıştır. (Humans Trafficking in Iran Report, Calameo)

Yaşanan kadın ve kız çocuğu ticaretini ortaya koyan bir diğer kişi, BAE Hava Yolları Pilotu Mustafa bin Yahya'dır. Açıklamasında Bin Yahya, her gün düzenli 9 uçuş ve özel 20 diğer uçuşla 10-15 kız çocuğunun İran'dan Dubai'ye transfer edildiğini söylemiştir. Bununla birlikte kızların çoğunluğunun Abadan, Ahvaz, Zahedan, Tebriz ve Kirmanşah'tan olduğunu da ifade etmiştir. Yine her ayın sonunda 3-5 İranlı kızın cansız bedeninin evine - İran'a- taşındığını da sözlerine eklemiştir. (CPI, 2018)

Mehr Haber Ajansı'nın Ekim 2013 tarihinde hazırladığı habere göre İran Devlet Güvenlik Güçleri Göç ve Pasaport Amirliği Şefi Mahmut Sadegi, kız çocuğu ticaretiyle ilgili olarak "İnkâr etmiyorlar kız çocukları Arap ülkelere kaçırılıyor." (Mehrnews, 2012) demiştir.

2017 yılında çıkan haberlere göre, modern kölelikten ötürü 800 kız çocuğu, insan ticareti yapan çeteler tarafından İran'dan kaçırılmıştır. (U.S. Department of State, Tier Placements, İran)

Sayısız örneği olan insan ticaretinin İran'da bu denli ileri seviyede olmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Şii kanunlara bağlı olarak evlilik yaşının alt sınırının 12 ile 15 yaş arasında olması
2. Ülkedeki ataerkil mantalite ve kadını arka planda tutan yasalar, baskı ve söz konusu cinsiyetin değersizleştirilmesi
3. Ekonomik krizlerin azami düzeyde seyir göstermesiyle çıkış yolu olarak eğitimsiz ailelerin kız çocuklarını para karşılığı satışının geçim kaynağı olarak görmesi
4. Güvenlik zafiyetinin ve göz yumulma olaylarının giderek artması
5. İran'ın uluslararası alandaki insan haklarını koruyan ve devletin kendi bireylerine karşı yükümlülüklerini zorunlu kılan anlaşma ya da sözleşmelere taraf olmaması hareket alanını genişletmektedir.

Yukarıdaki bilgiler insan tacirlerinin kız çocukları ve kadınları yoksul kesimlerden seçtiğini göstermektedir. Tacirlerin başvurduğu bir diğer yol ise yine ülke ekonomik durumu ve geçim zorluğundan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi İranlı kadınlar, ülkede üniversite mezunu kişiler bakımından erkeklerden daha fazla olmalarına rağmen düşük pozisyondaki işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bunun sebebi ülkedeki istihdamın yanı sıra devlet bütçesinin yetersiz olması ve kadınların iş hayatında kimlik kazanmalarının hukuksal ya da genel yargılarla engellenmeye çalışılmasıdır. Bu nedenle kadınlar çalışmak için her yolu denemekte ve İran'ın karanlık yüzünü oluşturan insan tacirleri, kadınların diğer çalışma pozisyonlarını öne sürerek seks köleliği, organ ticareti ve Körfez'deki ülkelere satışlarında bu opsiyonel durumu kullanmaktadır. Yine tacirler, ailelerin bir diğer yumuşak karnı şeklinde söylenebilecek tedavi edilemeyen hastalarının ya da tedavi masraflarının çok olduğu kişilerin kızları ve kadınlarına yönelmektedir.

Modern köleliğin en vahim alt dallarından biri olan insan ticaretine ve kadın-kız çocuğu ticaretine maruz kalanlar üçe ayrılabilir. Nitekim bu olaya maruz kalan kadın ve kız çocuklarının birçoğundan haber alınmamakta; birçoğunun cansız bedeni bulunmamakta, geri kalan kısım ise susmaktadır. Örnek olay incelemelerinde dikkat çeken durum şeklinde ifade edilebilecek kız çocukları ve kadınların neden sustuğu gözler önüne serilmektedir. Bu kişilerin kaçırıldıkları ülkede polise gittikleri taktirde, yasa dışı giriş yaptıkları ve pasaportları olmadığı için sınır dışı edilebilme ihtimalleri çok nettir. Ülkesine iade edilecek olan mağdurlar, İran'daki şeri yasalar gereği tecavüz, zina ya da veli/vasi izni olmaksızın ülke dışına çıkışından dolayı yargılanacak ve kırbaçtan idama kadar birçok şekilde cezalandırılacaktır. Bir ihtimal olarak mevzubahis süreci olumlu atlatacak olan bir kız ya da kadının yazılı olmayan İran'ın adet, gelenek kuralları bağlamında ailesi tarafından istenmemesi ya da desteklenmemesi de çok yüksek bir olasılıktır.

İnsani güvenliğin İran'daki kız çocukları ve kadınlar bağlamındaki durumu hakkında yapılan tüm değerlendirmelerin en hassas noktalarından biri, istismarın devlet eliyle meşru kılınmasıdır. Konuyla alakalı olarak DMO İdeoloğu Ali Sadegi, DMO Komutanı İsmail Almadi Mohhadi ve İnsan Hakları Savunucusu Dr. Hüseyin Bagherzâde'nin açıklamaları (İran'daki İnsan Kaçakçılığı, RFI), rejimin çoğu zaman göz yumduğu ve son dönemlerde İranlı kadın ve kız çocuklarını ülkenin turizm sektörünü canlandırma amacıyla kullandığını göstermektedir. (Radio Farda, 2016) Özellikle de Iraklı Şii hacıların hedef alındığı Şii doktrinin dini argümanlarını temsil eden kutsal kaleleri sayılması bakımından Meşhed ve Kum eyaletlerinin kadın ve kız çocuğu ticaretinde ön sıralarda oluşu dikkat çekilmesi gereken bir husustur. Bu eyaletlerde "Yolcu Evi" adı altında gelen hacılar ile İranlı kızlar arasında mut'a nikahı kısılmakta, kız çocukları birkaç günlüğüne ya da kısa süreliğine para karşılığı evlendirilmektedir. Bu vahim olay, İran devleti resmi haber ajanslarından olan ISNA tarafından haberleştirilmiş olup; devlet tarafından da onaylanmıştır. (ISNA, 2019)

İnsan güvenliğine yönelik feminist yaklaşımlarda güvenlik açısından zafiyet gösteren ülkeler çok önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 1979 sonrası yaşanan dönüşümle, son 40 yıllık tarihindeki devrimler, ayaklanmalar ve krizler, İran'ın sivil toplum alanındaki örgütlenmesini hem yavaşlatmış hem de keskinleştirmiştir. Zira İranlı kadınlar, yasaklar hasebiyle çoğu zaman haklarını savunamamakta fakat savunmak için oluşan uygun koşullarda da güçlü bir mücadeleye girişmektedir. Zira kadınların mücadelesini ve güvenliğini elde edeceği bu tür örgütlenmeler, insan güvenliğinin sağlanması bakımından da mühimdir.

İslam Devrimi sonrası kadınlar, İran'ın genelinde ortaya çıkan mezhepsel ideolojinin hedefi olmuşlardır. İranlı kadınlar, artan dinsel baskıyla ve oluşan şeriat yönetiminin dini mercii olan Velayet-i Fakih'in eril bir tahakkümü öne çıkaran politikalarıyla, toplum baskısını en çok hisseden kesim olmuştur. Bu durum, ülkenin tamamında ama özellikle de İran'ın kırsal kesimlerinde mut'a nikahının onaylanması, çocuk istismarı (çocuk evlilikler), kadınların günlük hayatında hicap; yani zorunlu örtünme yasasına uygun olarak giyinmesi gibi sonuçları doğurmuştur. (Kırılmaz ve Erol, 2018: 16)

Kadının ön plana çıktığı bu birey güvenliğinden yoksun yasa ve yapılagelişlerin İran Anayasası'nda bulunan kanunlarla meşrulaştırıldığı; yani söz konusu kadın güvenliksizliğinin devlet eliyle güvence altına alındığı görülmektedir. Nitekim her geçen gün artan kadın ile siyasi erk arasındaki mücadeleye rağmen 40 yıllık süreçte İran'da konuyla alakalı somut bir adım atılamamıştır. Son dönemde hicap yasasına yönelik artan tepkiler her ne kadar uluslararası bir mücadele boyutu kazanmışsa da reformist hükümetin bu yöndeki yumuşatma çabaları, Dini Rehber'e takılıp kalmaktadır. Özellikle de evlilik yaşının 16 -aile onayıyla bu yaş daha küçük rakamlara düşürülebilmektedir- olması, insan ticareti ve çocuk haklarının bu kapsamda da kadın ve kız çocuklarının ülkedeki güvensiz durumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadınların işe girme ve yurtdışına seyahat etme gibi hususlarda eşlerinden izin almak zorunda olmaları ya da yargıç olmalarının ve devlet başkanlığı seçimine girerek siyasi süreçlerdeki varlıklarını sürdürmelerinin yasak olması anayasaya yansımıştır. Yani kadınlar, 13 temel insan hakkından biri olan seyahat özgürlüğünden ve “high politics/yüksek politika” olarak tanımlanan ulusal çıkarları ilgilendiren kararlardan uzaklaştırılmıştır.

Seçim kampanyaları süresince kadın haklarını korumak ve iyileştirmek yönündeki propagandasıyla İran’daki kadınlardan ciddi düzeyde oy alan Reformist lider Hasan Ruhani’nin bu söylemi, 2013 yılından beri devam eden yönetimi süresince gerçekleşmemiştir. İran’daki kadınların her alanda aktifliğinin önünün açılması savunulmasına rağmen ataerkil kodlarla oluşturulan her hükümette olduğu gibi bir kadının Aile ve Kadın Bakanlığı’na getirilmesinden öteye gidilememiştir. Bu da İranlı kadınların siyasete katılımı, dekoratif bir olay olmaktan öteye gidemediğini gözler önüne sermiştir. (Women NCRI, 2018)

Bu şekildeki bir baskı ortamına dış politikada yaşadığı krizler dolayısıyla ambargo süreçlerini de dahil eden İran’da, kadınların sağlık ve eğitim koşullarına ulaşımının kısıtlanması ve temel hijyen koşullarının sağlanamaması gibi insani güvenliğin sacayaklarından biri olan sağlık güvenliği meselesini de ön plana çıkarmaktadır. (Damavandi, Al Jazeera) Ekonomik krizlerin hat safhada olduğu son dönemde özellikle kırsal kesimde saatlerce elektrik kesintileri yaşanmakta ve bu durum, hastane ve okulları büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla ekonomik yaptırımlar, sınıfsal eşitsizliğin ve yoksulluğun ülkedeki kadınların güvenliği açısından da bir sorun olduğunu göstermektedir. Ayrıca ülkede artan su kıtlığı, temiz içme suyuna ulaşamama, barınma ve altyapı gibi daha çok iç işleyişle alakalı sorunlar, kadınların günlük hayattaki rutin işleri olarak tanımlanan ücretsiz ev işçiliğini en zor şartlara taşımakta ve böylece kadınlar hem sağlık güvenliğini kaybetmiş hem de bir birey güvenliği olan toplumdaki statülerinden soyutlanmış bir yaşama itilmişlerdir. (Women NCRI, 2019)

Tüm bu hususlar İran’da ve dünyada feminist güvenlik anlayışının insani güvenliğin, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden değerlendirmesi gerektiğini göstermektedir. Güvenliğe androsentrik olarak yaklaşıldığı müddetçe, süreç aynı sığ kadının güvenliksizliği üzerinden devam edecektir. İran’daki ve tüm dünyadaki kadınlar için güvensiz alanların/ülkelerin tespiti ve güvenlik politikaları üzerine karar alma mekanizmalarındaki varlığının artırılması bu konuda büyük önem arz etmektedir.

Sonuç

Feminist ve eleştirel bakış açısı eşit haklara dayalı bir özgürleşmeyi esas almaktadır. Yani Uluslararası Güvenliğin feminist bakışla okunması, erkek egemen güvenlik anlayışını reddederek insanı merkeze almakta ve kadınların güvenliğinin sağlanmasına odaklanmaktadır. Zira kadınların güvenliğinin tesis edilmesi, onların özgürleşmenin de sağlanmasına hizmet etmektedir. Bu çalışmada ele alınan konu olan İran’daki kadınlara uygulanan baskı politikaları da feminist güvenliğin kendini koruma ve özgürleşme nosyonuyla yakından ilişkilidir. Ancak bir ülkedeki kadınların, aktivistlerin ya da toplumun bu talepleri uluslararası sistem ve aktörler tarafından desteklenmedikçe; dolayısıyla güvenlik açıkları devletler ya da devlet üstü oluşumlar tarafından kabul edilmedikçe, ülke kadınlarının güvenlik hedeflerinin gerçekleşmesi de zorlaşmaktadır. İran örneği incelendiğinde de ülkedeki dini sistem, aynı zamanda eril bir düzenin varlığı anlamına gelmekte ve kadınları toplumsal ve siyasal hayatta kısıtlı bir alana hapsedilmesine sebebiyet vermektedir. Çünkü ülke İslam Devrimi’nden mollalardan oluşan bir erkek azınlık tarafından yönetilmektedir.

İran’daki kadınların insani güvenliğinin sağlanamamış olması, bu hususu inceleyen bir denetim mekanizmasının olmamasından da kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ülkedeki

siyasal sistem, kadınların maruz kaldığı mağduriyetlerin giderilmesinin önüne set çekmektedir. Dahası rejim tarafından yasa dışı insan ticareti ya da ağır yaşam koşulları göz ardı edilmekte ve hatta desteklenmektedir. İran'daki kadınların güvensizlik durumlarını öncelikle azaltmak ve sonrasında da ortadan kaldırmak için bunu teşvik eden siyasi (şeri yönetim), ekonomik (yaptırımlar), sosyal (kadının ülkedeki geleneksel tanımlanışı) ve kültürel (ataerkil düşünce yapısı) koşulların değiştirilmesi ya da en azından reforme edilmesi zaruridir. Her ne kadar İran'daki reformistlerin bu yönde çeşitli çalışmalar yaptığı bilinse de bahse konu çalışmaların yetersiz olduğu ve rejime egemen olan muhafazakârların yapılan çalışmaları engellediği ifade edilebilir.

Ülkedeki insani güvenlik zafiyetinin önlenmesine yönelik yapılacak reformlara ek olarak; bu yönde faaliyetlerde bulunan sivil toplum örgütlerinin de inisiyatif alması gerekmektedir.

Hepsinden de öte ülkedeki güvenlik kaygısının kadın boyutunu çözümlemek, İran'daki 1,2 milyon insanın köle/modern köle olarak hayatını sürdürdüğü, kadın ve çocukların cinsel meta olarak sömürüldüğü, milyonlarca çocuğun zorla ve tehlikeli şartlarda çalıştırıldığı veya çalışmaya mecbur bırakıldığı gerçeğinin kabullenilmesine bağlıdır.

Neticede devletlerin erkek egemen yapısı, güvenlik anlayışlarına da yansımaktadır. Her ne kadar uluslararası güvenlik çalışmalarında erkekler de dahil olmak üzere bireyin güvenliği meselesi göz ardı edilse de varlığı yok sayılan en mühim kimlik grubu kadınlardır. Nitekim İran örneği incelendiğinde de kadınların devlet tarafından "İslami" olduğu iddia edilen koşullar hasebiyle dünyanın diğer ülkelerine kıyasla çok daha zor durumda oldukları görülmektedir. Çünkü bahsi geçen ülkede kadınlara yönelik negatif ayrımcılık somut bir gerçeklik olarak göz önünde durmaktadır. Bu durumun değişmesi için kadınların gerçekleştirdiği çeşitli eylemler vardır. Söz konusu eylemlerin kısa vadede başarıya ulaşması çok mümkün olmasa da orta ve uzun vadede kadınları mağdur eden ve ikinci sınıf insan muamelesi yapan bu düzenin sürdürülebilir olmadığı da aşikardır.

Kaynakça

"Facts and figures: Ending violence against women", *UN Women*, <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>

"Feminization of Poverty on The Rise not Eradicated in Iran", Women NCRI, <https://women.ncr-iran.org/articles/5525-feminization-of-poverty-on-the-rise-not-eradicated-in-iran>

"Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update", UNDP, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf

"Human Development Report 1994", *UNDP*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf, s. 3.

"Human Development, Report 1994" *UNDP*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf, (Erişim Tarihi: 02.08.2019).

"Humans Trafficking in Iran Report", *Calameo*, <https://en.calameo.com/read/00441905639b53d612b22>.

"İran'daki İnsan Kaçakçılığı", *RFI*, <https://goo.gl/sh1vYW>.

"İran", The Global Slavery Index, <https://www.globalslaveryindex.org/2018/data/country-data/iran/>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

- “Map: Explore the gender labour gap around the world”, ILO, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/multimedia/maps-and-charts/enhanced/WCMS_458201/lang--en/index.htm
- “Modern Slavery in Iran Report”, *NCRI Women*, Ağustos 2018, https://women.ncri-iran.org/images/documents/Modern_Slavery_August2018.pdf.
- “Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı”, Genel Ekonomik Durum: İran, <https://goo.gl/Skod9t>,
- “UN Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran”, Shaheed on Iran, <http://www.shaheedoniran.org/persian/>, (Erişim Tarihi: 18.09.2019).
- “Women in Business and Management: The business case for change”, *ILO*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_700964.pdf.
- “اعتماد به فضای مجازی، دختر محصل شیرازی را به خودکشی وادار کرد” (Kaçırılıp Tecavüze Uğrayan Kız İntihar Etti)”, *Mehrnews*, <https://goo.gl/ZKPqSi>.
- “بامداد تابان: «فیلم تازه‌ای برای دویستمین سالگرد، تصویری از تکاپو برای جستجوی حقیقت و معنا» Persian Bahai News, <http://news.persian-bahai.org/>, (Erişim Tarihi: 18.09.2019).
- “سخنرانی دکتر حسن عباسی در مورد فروش دختران در امارات” (Dr. Abbasi'nin Dubai'ye Yapılan Kadın Ticaretiyle İlgili Konuşması)”, *YouTube*, <https://www.youtube.com/watch?v=QZtSkBd1fis>.
- “Su Eksikliği ve İçme Suyu İranlı Kadınların Sorunlarından Biri” *Women NCRI*, <https://bit.ly/2krOZfj>.
- “کودکان نو عروس با رخت عروسی به سینه قبرستان می روند””, *Negah*, <http://negah.org/date/2017/07/page/2>, (Erişim Tarihi: 18.09.2019).
- “İran Medyası İlk Kez Ülkedeki Cinsel Köleliği Kabul Etti””, <https://goo.gl/nkTpW5>.
- “Kadınların İran'a Siyasi Katılımı, Dekoratif Bir Olay” *Women NCRI*, <https://bit.ly/2uynqCe>.
- “هم دولت و هم جامعه، در زمینه مبارزه با قاچاق انسان مسئولند” *Radio Farda*, 2016, <https://www.radiofarda.com/a/b12-trafficking-iran-darvishpour-bryant-pembertonford/28583790.html>, (Erişim Tarihi: 04.08.2019).
- 1907 Tarihli La Haye Sözleşmesi.
- 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri.
- 1977 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek 1-2 Numaralı Protokoller.
- Aksu, M. ve Turhan F. (2012), “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(2), 69-80.
- Arends, J. F. M. (2012), “Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: Avrupa Geleneğinde “Güvenlik” Kavramı”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Ed. Mustafa Aydın vd., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, 199-223.

- Baylıs, J. (2012), "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Ed. Mustafa Aydın vd., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, 153-167.
- Bhattacharjee, D. (2007), "Challenges to the Concept of Human Security", *The Journal of Political Studies*, 1, 1-25.
- Birdiqli, F. (2011), "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1), 144-169.
- Blanchard, E. M. (2003), "Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs*, 28(4), 1289-1312.
- BM-Çatışmalarda Cinsel Şiddetin Önlenmesi Deklarasyonu.
- Booth, K. (2007), *Theory of World Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan B. ve Hansen L. (2005), *The Evolution of International Security Studies*, UK: Cambridge University Press.
- Cassel, D. (2008). "International Human Rights Law and Security Detention", *Case Western Reserve Journal of International Law*, Forthcoming; Notre Dame Legal Studies, 8(32).
- CEDAW- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi.
- Damavandi, S. "Why Iranian Women are Among the Most Vulnerable to US Sanctions", *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/iranian-women-vulnerable-sanctions-181106231744573.html>.
- Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict.
- Edwards, A. (2009). "Human Security and the Rights of Refugees: Transcending Territorial and Disciplinary Borders", *Michigan Journal of International Law*, 30(3), 763-807.
- Enloe, C. (1989), *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Londra: Pandora Books.
- Fattahi, A. (2013), İran Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Freidell, E. (1994), "Notes From the Village: On the Ethnographic Construction", *Reconstructing Gender in the Middle East: Tradition, Identity, and Power*, Ed. Fatma Müge Göçek-Shiva Balaghi, Columbia University Press, New York, s.86-88.
- Kantola, J. (2007), "The Gendered Reproduction of the State in International Relations," *The British Journal of Politics & International Relations* 9(2), 270–283.
- Karabulut, B. (2011), *Güvenlik: "Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek"*, Ankara: Barış Kitap.
- Karabulut, B. (2014), "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi" *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), 57-72.
- Keyman, F. (2000), *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Kırılmaz, A. ve Erol, M. S. (2018), “İran Diasporası’nda Kadın Üzerine Bir Okuma”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 14-43.

Koldor, M. (1999), *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Polity, Stanford CA, Stanford University Press, Cambridge.

Krause, K. ve Williams, M. C. (1996), “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.

Kur’an-ı Kerim.

McDonald, M. (2002), “Human Security and the Construction of Security”, *Global Society*, 16(3), 277-295.

Miller, B. (2001), “The Concept of Security: Should it be Redefined”, *Journal of Strategic Studies*, 24(2), 15-18.

Ovalı, A. Ş. (2012), “Ütopya ile Pratik Arasında Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Ed. Mustafa Aydın vd., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, 281-309.

Platon, (2006), *Devlet*, Kaynak Yayınları.

Terriff, T. (1999), *Security Studies Today*, Cambridge: Polity Press.

Tickner, A. J. (1988), “Hans Morgenthau’s Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation”, *Millennium-Journal of International Studies*, 17(3), 429-440.

Tickner, A. J. (1992), *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving International Security*, New York: Colombia University Press.

Tickner, A. J. ve Sjoberg, L. (2013), *Feminism and International Relations: Conversations about the Past, Present and Future*, Routledge.

Tulunay, Z. M. (2006), *İran ve Mısır’da Kadın Hareketleri*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tür, Ö. ve Aydın Koyuncu, Ç. (2010), “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 3-24.

U.S. Department of State, Tier Placements-İran, <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2017/271117.htm>.

U.S. Department of State, Trafficking in Persons Report 2016, <https://www.state.gov/documents/organization/258876.pdf>.

Wadley, J. D. (2010), “Gendering the State: Performativity and Protection in International Security”, Ed. Sjoberg L. *Gender and International Security*, Routledge, 38-59.

Wolfers, A. (2013), “Muğlak bir Simge Olarak “Ulusal Güvenlik”, Yayına Hazırlayan Esra Diri, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 43-59.

اچاق دختران جوان ایرانی به کشورهای حاشیه خلیج، بردگی تحت حاکمیت جمهوری اسلامی (Bin Yahya Kadın ve Çocuk Ticaretini İtiraf Etti)”, *CPI*, <http://cpiran.org/sokhaneroz/archive/page73.html>.

BÖLGESEL GÜVENLİĞE TEHDİT UNSURU OLARAK KARADENİZ'DE VE KARADENİZ HAVZASI ÜLKELERİNDE ÇEVRE KİRLİLİĞİ SORUNUNUN BOYUTLARI

Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ¹⁹⁷

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bir bölgesel güvenlik tehdidi olarak, Karadeniz ülkelerinde çevre sorununun boyutları ayrıntılı olarak ortaya koymaktır. Bildiride, Türkiye, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'nın çevre sorunları ve bunların ortak deniz olan Karadeniz'e etkisi üzerinde durulmaktadır. Karadeniz'e akan nehir, ırmak ve derelerin ne ölçüde kirletici oldukları, ülkelere göre analiz edilmektedir. Karadeniz ülkelerindeki kimya sektörü, nükleer tesisler ve bunların etkileri değerlendirilmektedir. Çalışma ilgili literatürün ortaya konulması, çevre sorununun tanıtılması ve kısa tarihçesi, konunun boyutları ve Karadeniz ülkelerindeki çevre sorunlarına ilişkin bilgilerin değerlendirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Karadeniz'deki ve Karadeniz havzasındaki ülkelerdeki çevre sorununun nasıl çözülebileceğine ilişkin önerilerin ortaya konulmasıyla son bulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bölgesel güvenlik, Çevre sorunları, Karadeniz, Karadeniz ülkeleri.

THE DIMENSIONS OF ENVIRONMENTAL POLLUTION PROBLEM IN BLACK SEA AND THE BLACK SEA BASIN COUNTRIES AS A THREAT TO REGIONAL SECURITY

ABSTRACT

The aim of this study is to forth the dimensions of environmental problems at the Black Sea countries. Accordingly, the paper includes the examination of the environmental problems in Turkey, Russia, Romania, Bulgaria, Ukraine, Georgia, and Moldavia. The paper also investigates the impact of the environmental problems on Black Sea. In relation with this, it is analyzed, how polluted the rivers or streams which are flowing to the Black Sea. The chemistry sector in Black Sea countries, nuclear facilities and their impacts on the region are also being examined. The study is realized through the review of the related literature, the explanation of the content of an environmental problem, presentation of the dimensions about the topic, and evaluation of environmental problems in the Black Sea countries. This study ends, with the suggestions to solve the environmental problem in Black Sea, and Black Sea basin countries.

Key Words: Regional security, Environmental problems, Black Sea, Black Sea countries.

¹⁹⁷ Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kyilmazgenc@gmail.com

1. Giriş

Çevre sorunu, doğal dengeye zarar veren, bütün canlılar için yaşamın sürdürülebilirliğine tehdit oluşturan durumlardır. Çevre sorunları insanlık tarihi kadar eski olan ve bütün insanlığı tehdit eden, ortak bir sorundur. Ancak, bu sorun özellikle endüstri devrimleri sonrasında boyut değiştirmiş, petrol türevlerini, kimyasal ya da nükleer maddeleri de içerecek şekilde farklı, yeni kirleticiler ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimleri ile birlikte ortaya çıkan çevre kirliliğinin temel unsurları üretimi gerçekleştirilen işletmeler iken, devletler de, özellikle silahlanma yarışı ile kimyasal, biyolojik ya da nükleer silah üretimi ve kullanımı ile bu sürece dâhil olmuşlardır. Diğer taraftan, sanayi devrimleri sonucunda kentlerin çevresinde ortaya çıkan gecekondular ve insan yığılması, kentsel altyapının eksikliğinden kaynaklı, insan sağlığını tehdit eden sorunlar ortaya çıkarmıştır. Fabrikaların atıklarını arıtmadan çevreye, toprağa, denize, nehirlere ya da havaya bırakmaları, evlerdeki her türlü atığın çevreye bırakılması, kentlerde kanalizasyon ve arıtma sistemlerinin olmaması çevre sorununun önemli kaynaklarından.

Çevre konusu çok boyutludur. Yaşamla doğrudan ilişkili bir alan olarak, üretimle, refahla, her türlü işletmecilik işleviyle ilişkilidir (Ayyıldız ve Genç, 2008; Banerjee 2001a; 2001b; 2001c; 2002a; 2002b; 2003). İşletmelerin rekabet edebilirliğinin (Bianchi ve Noci, 1998; Porter ve Van Der Linde, 1995; Taylor, 1992; Taylor, 1993) ve yüksek performans düzeyinin kaynaklarındanken (Hart, 1995; Hart ve Guatam, 1996), ülkelerin de öne çıkması etkileyen temel unsurlardandır. Çevresel duyarlılık, işletmenin ve bir ülkedeki genel verimliliğin yükseltilmesinde anahtar bir ögedir (Clarkson, 1995; Davis, 1991; Decker, 2003). Örnek olarak, sürdürülebilirlik, doğrudan çevreye odaklı bir kavramdır (Dresner, 2002). Diğer taraftan, çevre konusu, işletmelerin ve ülkelerin, toplumların imajını da doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Fineman ve Clarke, 1996; Walley ve Whitehead, 1994). Bu çerçevede, işletme yöneticilerinin ve devlet adamlarının, hükümet mensuplarının, doğal çevrenin korunması yönündeki faaliyetleri sürekli olarak gündemde tutmaları son derece önemlidir (Fineman, 1997; Gladwin, Kennely ve Krause, 1995). Günümüz ekonomilerinde, çevreyi gözardı eden kalkınma politikaları düşünülemez (Heijungs, 2001; Henriques ve Sadorsky, 1999). Bu çerçevede, çevre konusu ya da çevresel duyarlılık işletme ve devlet stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olmalıdır (Hutchinson, 1992; 1996; Jose, 1996; Judge ve Thomas, 1998; Westley ve Vredenburg, 1991).

Çevre konusu, aynı zamanda, bireyler, toplumlar, işletmeler ve devletler için bir güvenlik sorunudur. Bir alanda, çevre kirliliği yaşamı tehdit ediyorsa, bu, elbette ki bir güvenlik sorunudur. Bu anlamda, işletme ve devlet kurumlarını içeren her türlü örgütün çevre başlığını uyguladıkları strateji ve politikaların bir parçası yapmaları bir tür zorunluluktur (Kallio ve Nordberg, 2006; Kleiner, 1991; Lessem, 1991). Bu konunun aynı zamanda uluslararası bir niteliği vardır (MacNeill, Winsemius, Yakushiji, 1991; Perkins, 2007). Dünya, ortak yaşam alanıdır. Bir noktada başlayan çevresel kirlilik, çok geniş bir alanı etkileyebilmekte, hatta bütün Dünya'yı kaplayabilmektedir. Nükleer patlamalar sonrasında ortaya çıkan radyasyon kirliliği bu duruma örnektir. Ukrayna'da, Çernobil Nükleer Satrali'nde, 1986 yılında gerçekleşen patlama ve sonrasında ortaya çıkan küresel etkileri bu durumu çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır. Yine, sera gazlarından kaynaklı olarak Ozon tabakasının delinmesi, bütün ortak küreye, ortak gezegenimize zarar vermiştir ve vermektedir. Ukrayna'daki patlama, 1986 ve sonrasında, 1989'la başlayan dönüşüm sürecinde, sosyalist ülkelerin çevre konusunda yeni politikalar belirlemelerinde, bunları özellikle işletmelerinde uygulamalarında çok belirleyici bir etkiye sahiptir (Rojsek, 2001).

Çevre kirliliği ya da doğal yapının korunması, sürdürülebilirliğin sağlanması, özellikle 1980 ve sonrasında, yasal boyutuyla da gündeme gelmiştir (Rugman ve Verbeke, 2000). Konu ile ilgili birçok uluslararası toplantı yapılmıştır. 1972 yılında toplanan, Stockholm kongresi, önemli bir başlangıçtır. Daha sonra, Rio ve Kalkınma Konferansı (1992) ve Tokyo

Konferansı (1987), çevre hukukunun gelişiminde önemli etkiye sahiptir. 1990 sonrasında, özellikle Avrupa'da birçok ülkede yeşil partiler kurulmuş, bunların önemli bir kısmı koalisyon hükümetlerinde iktidar ortağı olmuşlar ve ülkelerinde çevre hukukunun oluşturulması konusunda öncü olmuşlardır. Kuşkusuz, çevre hukukunun asıl kaynağı, bu konuda imzalanan uluslararası sözleşmeler, ortaya çıkan uluslararası hukuktur. İşletmelerin ve devletlerin uyguladıkları çevre odaklı politikaların (Schramm ve Watford, 1989; Shrivastava, 1995a; 1995b; Starik ve Rands, 1995; Stead ve Stead, 2002) aynı zamanda uluslararası hukuk kaynaklı olduğu açıktır.

Bir ülkede ortaya çıkan çevre sorunları ya da çevre kirliliği, bütün komşu ülkeleri ve hatta bütün Dünya'yı etkileyebilmektedir. Bu yönüyle, çevre sorunları "sınır aşan" niteliktedir. Bu nedenle de ortak duyarlılığın sergilenmesi ve ortak çözümlerin bulunması son derece önemlidir. Karadeniz ve çevresinde ortaya çıkan çevre kirliliği sorunları da bu çerçevede ele alınmalıdır. Bu sorunların, Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler olan, Türkiye, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Gürcistan ve Moldova'nın yanı sıra, özellikle nehirleri Karadeniz'e akan Avusturya, Slovakya, Sırbistan, Macaristan gibi ülkelerin de katkılarıyla, işbirliği içerisinde çözülmesi gerekir. Diğer taraftan, bir açık deniz olan, suları, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz ile okyanuslara ulaşan, okyanuslara karışan Karadeniz'in çevre sorunlarının çözümünde bütün ülkeler de yer almalı, konu ile ilgili uluslararası işbirliği faaliyetlerine ve bu amaçla oluşturulan örgütlere ve fonlara katkıda bulunmalıdırlar. Bu katkının içeriği, uzman desteği ya da finansal destek olabilir. Kuşkusuz, her bir ülke, kendi içindeki çevre kirliliği sorununu en aza indirdiğinde Dünya'nın çevre sorunun çözümüne de en büyük katkıyı yapmış olacaktır. Karadeniz için de aynı durum geçerlidir. Bölge ülkeleri, kendi içlerindeki çevre sorunlarını en aza indirdiklerinde Karadeniz'deki doğal yapının sürdürülmesi, Karadeniz ve çevresinin yaşam için uygunluğunun korunması ve geliştirilmesi konusunda en büyük desteği vermiş olacaklardır.

II. Çevre Sorunlarının Kaynağı

Esas olarak, "sınırlı bir çevrede sınırsız tüketimden" kaynaklanan ve insanlık tarihi kadar eski olan çevrenin kirlenmesi sorununun kökeninde birçok neden vardır. Bunlar:

- Ekonomik büyüme,
- Hızlı nüfus artışı,
- Hızlı ve dengesi kentleşme,
- Sanayileşme,
- Aşırı tüketim,
- Akılcı olmayan kaynak kullanımı,
- Duyarsızlık,
- Yoksulluk,
- Silahlanma yarışı ve savaşlar, çatışmalar,
- Altyapı yetersizliği,
- Plansızlık,
- Plansız kalkınma,
- Toplumsal gelişme ile birlikte insan ihtiyaçlarının çeşitlenmesi,
- Olumsuz turizm faaliyetleri,
- Taşımacılıktır.

Kirliliğin en önemli nedenlerinde bir olan sanayileşme ile kimyasal ya da nükleer atıklar ortaya çıkmış, ormanlar ve diğer doğal kaynaklar, bitki örtüsü tahrip olmuş, bazı canlı türleri

yok olmuştur. Halen devam eden bu sürecin bugünkü aşamasında, hava, su, toprak ve gürültü kirliliği temel sonuçlardır.

Çevre sorunları konusunda uluslararası farkındalık yaratan ilk önemli ve kapsamlı uluslararası faaliyet, 1972 yılında toplanan Stockholm Çevre Konferansı'dır. Özellikle gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında derin görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı bu konferans sonraki dönemdeki ilişkili birçok faaliyeti de tetiklemiştir. Stockholm Çevre Konferansı'nda, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere endüstrileşmemelerini, endüstrileşmenin temel bir kirlilik nedeni olduğu yönündeki telkinler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke temsilcilerinin tepkisine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin önde gelenlerinden Hindistan Başbakanı Indra Gandhi, çevre kirliliğinin planlı kalkınma, planlı endüstrileşme ile önlenebileceğini, endüstrileşme dışında bir yolun yoksulluğa dayalı çevre sorunlarına yol açacağını ifade etmiştir.

Çevre sorunları ile ilgili bir başka tartışma, bu sorunların ekonomik sistemlerle ilişkili olup olmadığıyla ilgilidir. Çevre sorunlarının ekonomik sistemlerle ilişkili olduğu savunan görüş, bu sorunların, tüketim fazlalığına dayalı olarak daha çok liberal ekonomik ve politik yapıya sahip ülkelerde ortaya çıktığını savunmaktadır. Bunun karşısı olan görüş ise, çevre sorunlarının ekonomik sistemlerle ilişkili olmadığını, bütün sistemlerde yaşanabileceğini belirtmektedir. İncelendiğinde görülecektir ki, hemen her ülkede çevre sorunlarına rastlanmaktadır. Bu noktada, ülkelerin endüstrileşme düzeylerine göre ortaya çıkan çevre sorunlarının farklılaşacağı öne sürülebilir. Açıktır ki, çevre sorunları çok boyutludur. Yukarıda bu boyutlar ifade edilmiştir. Bu nedenle, farklı ülkelerde farklı çevre sorunları ortaya çıkabilmektedir.

III. Karadeniz'de ve Karadeniz Havzası Ülkelerde Çevre Sorunun Boyutları

Türkçe çevre literatüründe, Karadeniz'in kirliliği konusunu ele çeşitli çalışmalar vardır. Güneş (2001), Karadeniz'de çevresel işbirliği konusunu, 1992 Bükreş sözleşmesini esas olarak analiz etmiştir. Ökmen (2011), Karadeniz'de çevre sorunları ve işbirliği sorununu incelemiştir. Alkan, Serdar, Fidan (2008), Karadeniz'de kirlilik konusunu ayrıntılı değerlendirmişlerdir. Özkan (2013), Karadeniz Havzası'nda sınıraşan çevresel zararlar ve bölgesel sorumluluk rejimi konusunu değerlendirmiştir. Karabıçak ve Armağan (2004), çevre sorunlarının ortaya çıkış süreci, çevre yönetiminin temel ilkeleri ve ekonomik temelleri konularını ele almışlardır. Büyükgüngör (2006), çevre kirliliği ve çevre yönetimi başlıkları üzerinde durmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018), 2016 verileriyle, Türkiye'de çevre sorunları ve öncelikleri değerlendirme raporu yayınlamıştır. Çevre kirliliği, çok boyutludur Şakar, 2004). Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, çevre konusuna oldukça geniş bir şekilde yer vermiştir. Duru (2002), çevre koruma konusunda, Dünya Bankası ve Küresel Çevre Fonu'nun katkılarını incelemiştir. Türkiye Mimar ve Mühendisleri Odası (TMMOB) Çevre Mühendisleri Odası, Dünya Çevre Günü'nde Türkiye Raporu yayınlamıştır. Sargın (X), çevre sorunlarının orta çıkmasında, hızla artan nüfus, hızlı kentleşme, sanayi tesisleri ve kentleşmenin önemine vurgu yapmıştır. Tanrıvermiş (1997), çevre kirliliğinin vergilendirilmesini ele almıştır.

Denizin Kirliliği

Karadeniz, Dünya'nın en önemli su alanlarından biridir. Avrupa ve Asya kıtalarının ortasında yer alan Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz yoluyla Atlas Okyanusu'na ulaşmaktadır. Avrupa'dan ve Asya'dan birçok nehir ve diğer akarsu bu denize akmaktadır. Bu denizin suyu, Marmara Denizi, Ege Denizi, Akdeniz ve Atlas Okyanusu'na ulaşmaktadır. Karadeniz'in kirlenmesi bu denizleri ve elbette okyanusu da etkileyecektir. Diğer taraftan, buharlaşma, balıkların yenmesi doğrudan denizden kaynaklı kirlenmenin yayılmasının diğer şekilleridir. Genel olarak, Karadeniz'in kirliliği kavramı, Karadeniz'e

kıyısı olan ülkelerin kirliliği anlamında da kullanılabilir.

Karadeniz'in kirliliğinin nedenleri iki temel nedeni vardır: Doğrudan denizde oluşan kirlilik ve çevre ülkelerden kaynaklanan kirlilik. Doğrudan denizde oluşan kirliliğin de esas olarak çevre ülke gemilerinin geçişlerinden kaynaklandığı açıktır. Aynı zamanda, denizin, diğer ülke gemilerinin de ticari ve askeri faaliyetler kapsamındaki geçişlerinde denize döktükleri atıklar yoluyla da kirlenmektedir.

Karadeniz'in çevre ülkelerden kaynaklı kirlilik nedenleri de şunlardır (Güneş, 2001; Ökmen, 2011):

- Nehirlerin taşıdığı kirlilik:
 - o Tuna Nehri ile bu nehrin geçtiği ülkelerden nehre bırakılan atıkların Karadeniz'e ulaşması, Tuna hinterlandındaki sanayi;
 - o Dinyeper Irmağının taşıdığı kirlilik, Dinyeper nehri boyunca kurulu sanayi bölgesi;
 - o Diğer ırmak ve akarsulardan kaynaklanan kirlilik;
 - o Kuzey, batı ve güney sahillerindeki sanayi;
 - o Main – Tuna Kanalı'nın; Tuna – Ren bağlantısını ve bunun sonucu olarak Tuna - Ren bağlantısını kurması;
 - o Nehirlerle taşınan evsel atıklar;
- Kanalizasyon sistemlerinin Karadeniz'e akması; kentlerde atık su arıtma tesislerinin olmayışı;
- Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği Azot Yönetmeliği'ni uygulamamaları;
- Fabrikaların atıklarını doğrudan denize bırakmaları;
- Deniz kenarında çöplük alanlarının oluşturulması ve çöplerin denize karışması; kentsel atıklardan kaynaklı kirlilik;
- Karadeniz havzası ülkelerinde toprağın kirlenmesi;
- Nükleer tesislerden kaynaklı kirlilik;
- Denize nükleer ve kimyasal çöküntü;
- Tersanelerin atıkların doğrudan denize bırakmaları;
- Balıkçılık faaliyetlerinde kimyasal maddelerin, patlayıcıların kullanılması;
- Uçak geçişlerinden kaynaklı kirlilik;
- Hayvan ölümlerinin denize ulaşması; özellikle zehirlenmelere dayalı hayvan ölümlerinin denize ulaşması;
- Tarımda kimyasal ilaçların kullanımı ve bunların yağmurlar sonucu akarsular aracılığıyla ya da doğrudan yağmur suyuyla denize ulaşması
- Karadeniz çevresinde silah denemeleri yapılması;
- Karadeniz'e akan nehirlerdeki su miktarının azalması;
- Sahil hattının mekanik yıkımı, sahil sularında ve nehir deltalarında hidrokimyasal ve hidrolojik sistemlerin yokolması deniz tabanında oksijen dışı tabakaların oluşumuna yol açar;
- Limanlardan kaynaklı kirliliktir.

Karadeniz'de kirliliğe yol açan başlıca maddeler, fosfor, inorganik azot, petrol, civa ve DDT'dir. Diğer taraftan, Karadeniz, %90 oranında oksijensizdir ve dolayısıyla denizdeki su kütlesinin %90'ından yaşam yoktur. Karadeniz'e nehirler üzerinden akan kirliliğin %75'i Tuna Nehri üzerinden, %20'si Rusya ve Gürcistan akarsularından, %5'i de Türkiye ve Bulgaristan akarsularındandır. Karadeniz, Avrupa'nın yarısı için bir kanalizasyon çukuru işlevi görmektedir.

Karadeniz'e Çevre Ülkelerdeki Kirlenme ve Ülkelerin Karadeniz'e Etkisi

Karadeniz'deki çevre kirliliği, öncelikli olarak, bu denize kıyısı olan ve diğer Karadeniz havzası ülkelerindeki çevre kirliliğinin sonuçlarıdır. Bunun dışında, Karadeniz'in bir ulaşım alanı olmasından kaynaklı kirlenme de vardır. Aşağıda, Karadeniz Havzası ülkelerindeki kirlilik ve bunun Karadeniz'e etkisi ortaya konulmaktadır:

Gürcistan'da Çevre Kirliliği ve Gürcistan'ın Karadeniz'in Kirliliğine Etkisi

Gürcistan'daki çevre kirliliğinde, aşırı antropojen (doğal yapının yok edilmesine dayalı) kirlenme, ekosistemin bozulması, evsel, endüstriyel ve tarımsal atıkların akarsular yoluyla Karadeniz'e taşınması, rafinaj ürünü atıkları ve petrol depolama tesislerinden kaynaklı atıkların Batum'dan denize dökülmesi, Kubitskali Nehri'nin, Batum petrol tesislerinden çıkan atıkları Karadeniz'e taşıması, radyoaktif atıkların varlığı; arıtma tesislerinin olmayışı, dev barajların ve hidro-elektrik santrallerinin inşası temel nedenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya'da Kirlilik ve Bu Ülkelerin Karadeniz Kirliliğine Etkisi

Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya da Tuna Nehri aracılığıyla Karadeniz'i kirletmektedirler. Bu ülkelerden özellikle tarımsal kökenli kirleticiler Karadeniz'e akmaktadır. 800.000 km²'lik havzayı katederek Karadeniz'e ulaşan Tuna Nehri, Karadeniz'e 350 km³ su dökmektedir. Karadeniz çanağının kuzey batısı en çok olumsuz etkiye açık alandır.

Bulgaristan'da Çevre Kirliliği ve Bulgaristan'ın Karadeniz'in Kirliliğine Etkisi

Bulgaristan'da çevre kirliliğinin başlıca nedenleri, teknolojik ilerleme, kentleşme, turizm sektörünün gelişmesi ve taşımacılık kaynaklı atıklardır. Sanayi, enerji, ulaşım ve tarım sektörleri işletmeleri suları kirletmektedir.

Romanya'da Çevre Kirliliği ve Romanya'ın Karadeniz'in Kirliliğine Etkisi

Romanya, özellikle, Tuna Nehri aracılığıyla Karadeniz'e kirlilik akıtmaktadır. Tuna Nehri, Romanya'nın %34'üne doğrudan etki etmektedir. Yine, Romanya'da çevre kirliliğinin başlıca kaynakları olarak, teknolojik ilerleme, kentleşme, turizm ve taşımacılıktır. Sanayi, enerji, ulaşım ve tarım sektörlerinin suları kirletmesi, kentleşme, turizm kaynaklı atıklar, taşımacılık, Tuna Havzası'nda hızlı kentleşme ve nüfus artışı, Sulina, Midia, Constanta, Mangalia deniz limanlarının ortaya çıkardığı kirlilik, 1976'dan bu yana devam eden petrol arama ve çıkarma faaliyetleri Romanya'da çevreyi kirletmektedir.

Ukrayna ve Rusya Federasyonu'nda Çevre Kirliliği ve Bu Ülkelerin Karadeniz'in Kirliliğine Etkisi

Karadeniz'in su toplama havzası 14 ülkeyi kapsar. Ukrayna'nın 24, Rusya Federasyonu'nun 12, Belarus'un dört bölgesi Karadeniz'in su toplama havzası içerisindedir. Sanayi ve tarım birlikte gelişmiştir. Antroproje yükü önemli bir sorundur.

IV. Karadeniz'deki Kirliliğin Sonuçları

- 1990'lardan bu yana 21 balık türü yok olmuştur.
- Denize akan yoğun metal bileşimleri insan sağlığını tehdit etmektedir.
 - o Doğal ortam,
 - o Midye ve diğer canlıların tüketimi.
- Karadeniz'e akan yıllık kanalizasyon miktarı 600.000.000 m³'ün üzerindedir.
- Kıyı ülkelerinde birçok bölgede plajlar sağlığa olabilecek olumsuz etkiler nedeniyle kapalıdır (Özellikle: Ukrayna).
- Sağlık sorunları ile doğan bebek sayısının artması;
- Kirlilik bir bölgesel güvenlik sorunu yaratmaktadır.

V. Bir Bölgesel Güvenlik Sorunu Olarak Karadeniz'de Kirlilik

Karadeniz'in ve Karadeniz havzası ülkelerdeki kirlilik aynı zamanda bir bölgesel güvenlik sorunudur. Kirlenme, bu coğrafyada yaşayan bütün canlıları ve dolayısıyla insanları tehdit etmektedir. Bu bölgesel güvenlik sorununun boyutları şunlardır:

- Canlılar için sağlıklı yaşam alanlarının daralması;
- Nükleer maddelerin ve silahların yoğun olarak bulunması;
- Ülkeler arasındaki güç dengesizliklerinin karşılıklı önlem almayı zorlaştırması;
- Boğazlar'ın, petrol ve doğalgaz taşıyan tanker geçişlerinden dolayı tehdit altında olması;
- Birçok canlının tehdit altında olmasının insanın geleceğini de tehdit etmesidir.

SONUÇ – Ne Yapılmalıdır?

Bu çalışmada, Karadeniz'deki ve Karadeniz havzası ülkelerdeki bir güvenlik sorunu olarak çevre kirliliği ele alınmıştır. Metinde de ifade edildiği gibi, çevre sorununun birçok boyutu vardır. Karadeniz'deki ve Karadeniz havzasındaki çevre kirliliği öncelikli olarak, plansız sanayileşme, plansız turizm faaliyetleri, plansız kentleşme, rasyonel olmayan ve denetimsiz taşımacılık faaliyetlerinin sonucudur. Bölgede, özellikle nükleer tesisler de önemli risk kaynaklarıdır. Çevre kirliliği, Karadeniz çevresindeki bütün canlılar için bir tehdit unsurudur. Bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi ya da en aza indirilebilmesi için şunlar önerilebilir:

- Çevrenin durumu belirlenmelidir;
- Çevre yönetimi için bölgeye uygun yöntemler geliştirilmelidir;
- Teknik altyapı güçlendirilmelidir;
- Kurumlar güçlendirilmelidir;
- Yeni teknolojiler geliştirilmelidir;
- Yeni yatırımlar yapılmalıdır;
- Yeni finansman kaynakları sağlanmalıdır.
- Bölgesel işbirliği örgütlerinin temel odak noktaları olmalıdır.
- Çevre konusunun uluslararası durumu vurgulanmalıdır.
- Konuyla ilgili uluslararası konferans, kongre, sempozyum ve paneller düzenlenmelidir.
- Uluslararası Çevre Hukuku tekrar gözden geçirilmelidir.
- Karadeniz ülkeleri için en önemli işbirliği konusu çevre kirliliğinin önlenmesi olmalıdır.

- Karadeniz ülkeleri, devlet ve hükümet başkanları düzeyinde düzenleyecekleri toplantılarla konuyu değerlendirmelidirler.
- Karadeniz havzası ülkelerinde, atıkların nehirlerle ya da doğrudan denize bırakılmasının önüne geçilmelidir.
- Karadeniz havzası ülkeleri ortak bir fon oluşturarak arıtma, geri dönüşüm tesislerinin kurulmasını finanse etmelidirler.
- Karadeniz'in temizlenmesi için ilgili ülkeler ortak bir fon oluşturmalı; ortak ekipler kurmalı; ortak projeler hazırlamalı ve uygulamalıdır.
- Plaj alanlarının temizliği zorunlu kamu hizmetinin ya da kamu kurumlarında hizmet şeklindeki cezaların uygulanma (ifa) alanlarından biri olmalıdır.
- Kıyıların temizliği zorunlu kamu hizmetinin ya da kamu kurumlarında hizmet şeklindeki cezaların uygulanma (ifa) alanlarından biri olmalıdır.
- Karadeniz havzası ülkelerde geri dönüşüm, arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması konusunda ortak politikalar oluşturulmalıdır.
- Sanayi sektörlerinde kaynakların en verimli şekilde kullanımını sağlayacak şekilde iş süreçleri yeniden tasarlanmalıdır.
- Okul müfredatlarında «çevre koruma» dersi zorunlu derslerden olmalıdır.
- Karadeniz'e kıyısı olan kentlerdeki üniversitelerde, Karadeniz Kirliliğinin Araştırılması ve Önlenmesi konusunda enstitüler kurulmalıdır.
- Karadeniz kirliliğinin araştırılması ve önlenmesi konusunda, ortak enstitüler kurulmalıdır.
- Nükleer santraller en güvenli teknoloji ile kurulmalıdır.
- Yenilenebilir enerji kaynaklarına daha çok yatırım yapılmalıdır. Bu konuda da, Karadeniz ülkeleri işbirliği yapmalıdırlar.
- Karadeniz'deki kirlilik Avrupa'nın ortak sorunudur. Bütün Avrupa ülkeleri bu konuda işbirliği içerisinde hareket etmelidirler.
- Nisan 1992'de imzalanan Karadeniz'in Kirliliğe Karşı korunması sözleşmesi (Türkiye, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Gürcistan) (Sözleşme, 1994'te yürürlüğe girmiştir.);
- 1993 Odessa Bildirgesi işlevsel hale getirilmelidir.
- Kentlere atık su arıtma tesisleri inşa edilmelidir.
- 1972 Stockholm ve 1992 Rio Çevre Konferansları'nda alınan kararlar uygulanmalıdır.
- 1996 Karadeniz Stratejik Eylem Planı ana referanstır.
- 1974 Helsinki; 1976 Barselona denizlerin korunması sözleşmelerinin gereği yapılmalıdır.
- Devlet ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) işbirliği yapılmalıdır.
- Kamuoyu'nda çevre duyarlılığı artırılmalıdır.
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) bu yönü ile de öne çıkarılmalıdır.
- Sosyal – Çevre İttifakı güçlendirilmelidir.
- Bölgesel STK ve Dünya genelinde faaliyetleri olan STK'ların bütünleşmesi sağlanmalıdır.
- Çevre denetimleri artırılmalıdır.
- Yaptırımlar artırılmalıdır.

Sonraki çalışmaların, Karadeniz'deki çevre kirliliğini farklı yönleriyle ve doğrudan alandan elde edilen verilerle değerlendirmesi önerilebilir. Diğer taraftan, çevre konusu öncelikli bir bölgesel güvenlik tehdidi olarak kabul edilmelidir. Bölgesel güvenlikle ilgili çalışmaların bu konuyu da kapsamı önemlidir.

KAYNAKÇA

Alkan, Ali, Serdar, Serkan, Fidan, Dilek (2008). Kirlilik ve Karadeniz. SÜMAE Yunus Araştırma Bülteni, 8:1, Mart.

Ayyıldız, Hasan, Genç, Kurtuluş Yılmaz (2008). “Çevreye Duyarlı Pazarlama: Üniversite Öğrencilerinin Çevreye Duyarlı Pazarlama Uygulamaları ile İlgili Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2008, Cilt: 12, Sayı : 2, ss.505-527.

Banerjee, Subharata B. (2001a), “Managerial Environmental Attitudes and Corporate Environmentalism: A Preliminary Investigation”, *Journal of Environmental Education*, 32(4), 49-50.

Banerjee, Subhabrata B. (2001b), “Managerial Perceptions of Corporate Environmentalism: Interpretations from Industry and Strategic Implications for Organizations”, *Journal of Management Studies*, 38(4), 489-513.

Banerjee, Subhabrata B. (2001c), “Corporate Environmental Strategies and Actions”, *Management Decision*, 39(1), 36-44.

Banerjee, Subharata B. (2002a), “Organizational Strategies for Sustainable Development: Developing A Research Agenda for the New Millennium”, *Australian Journal of Management*, 27(Special Issue), 105-117.

Banerjee, Subhabrata B. (2002b), “Corporate Environmentalism: The Construct and Its Measurement”, *Journal of Business Research*, 55, 177-191.

Banerjee, Subhabrata B. (2003), “Who Sustains Whose Development? Sustainable Development and the Reinvention of Nature”, *Organization Studies*, 24(1), 143-180.

Bianchi, Raffealla, Noci, Giuliano (1998). ‘Greening’ SME’s Competitiveness. *Small Business Economics*, 11, 269-281.

Büyükgüngör, Hanife (2006). Çevre Kirliliği ve Çevre Yönetimi. <http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2006-72-hanifebuyukgungor.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2019).

Clarkson, M. B. E. (1995), A Stakeholder Framework for Analyzing and Evaluating Corporate Social Performance, *Academy of Management Review*, 20 (1), 92-117.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018). Türkiye’de Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu (2016 Yılı Verileriyle). Ankara.

Davis, John (1991). Greening Business, Managing for Sustainable Development. Basic Blackwell, Massachusetts, USA.

Decker, Christopher S. (2003), Corporate environmentalism and environmental statutory permitting, *The Journal of Law and Economics*.

Devlet Planlama Teşkilatı (1993). VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Dresner, Simon (2002). The Principles of Sustainability. Earthscan Publications Ltd., London, UK.

- Duru, Bülent (2002). Dünya Bankası, GEF ve Küresel Çevre Sorunları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58(2), 80-95.
- Fineman, Stephen, Clarke, Ken (1996), Green Stakeholders: Industry interpretations and Response, *Journal of Management Studies*, 33(6), 715-730.
- Fineman, Stephen (1997), Constructing the Green Manager. *British Journal of Management*, 8, 31-38.
- Gladwin, Thomas N., Kennelly, James J., Krause, Tara-Shelomith (1995), "Shifting Paradigms For Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research", *Academy of Management Review*, 20 (4), 874-907.
- Güneş, Şule (2001). Karadeniz'de Çevresel İşbirliği, 1992 Sözleşmesi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 28 (3-4), 311-337.
- Hart, Stuart L. (1995), A Natural-Resource-Based View of the Firm, *Academy of Management Review*, 20(4), 986-1014.
- Hart, Stuart L., Guatam AHUJA (1996), "Does it pay to Be Green? An Empirical Examination of the Relationship Between Emission Reduction and Firm Performance?", *Business Strategy and the Environment*, 5, 30-37.
- Heijungs, Reinout (2001). A Theory of the Environment and Economic Systems. Edward Elgar Publishing, Inc., Massachusetts, USA.
- Henriques, I. and P. Sadorsky (1999), The Relationship Between Environmental Commitment and Managerial Perceptions of Stakeholder Importance, *Academy of Management Journal*, 42 (1), 87-99.
- Hutchinson, Colin (1992), "Corporate Strategy and the Environment", *Long Range Planning*, 25(4), 9-21.
- Hutchinson, Colin (1996), "Integrating Environment Policy with Business Strategy", *Long Range Planning*, 29(1), 11-23.
- Jose, P. D. (1996), "Corporate Strategy and the Environment: a Portfolio Approach", *Long Range Planning*, 29(4), 462-472.
- Judge, JR., William Q, Thomas J. Douglas (1998), "Performance Implications of Incorporating Natural Environmental Issues Into the Strategic Planning Process: An Empirical Assessment, *Journal of Management Studies*, 35 (2), 241-262.
- Kallio, Tomi J., Nordberg, P. (2006), "The Evolution of Organizations and Natural Environment Discourse", *Organization & Environment*, 19(4), 439-457.
- Kleiner, Art (1991). What Does It to be Green? Harvard Business Review, July-August, 38-47.
- Karabıçak, Mevlüt, Armağan, Ramazan (2004). Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temel İlkeleri ve Ekonomik Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 203-228.
- Lessem, Ronnie (1991). Foreword: Greening Management, in DAVIS, JOHN (1991). Greening Business: Managing for Sustainable Development. Basic Blackwell. USA.

- MacNeill, Jim, Winsemius, Pieter, Taizo Yakushiji (1991). *Beyond Interdependence: The Meshing of the World's Economy and the Earth's Ecology*. Oxford University Press, New York, USA.
- Ökmen, Mustafa (2011). Karadeniz'de Çevre Sorunları ve İşbirliğine Yönelik Yerel, Bölgesel Perspektifler. *Bilig*, Kış 2011, 56: 165-194.
- Özkan, Arda (2013). Karadeniz Havzasında Sınıraşan Çevresel Zararlar ve Bölgesel Sorumluluk Rejimi. *International Conference on Eurasian Economies*, 970-975.
- Perkins, Richard (2007). Globalizing corporate environmentalism? Convergence and heterogeneity in Indian Industry. St Comp Int Dev Springer Science and Business Media, LLC 2007. DOI 10.1007/s12116-007-9007-3.
- Porter, Michael E., van der Linde, Claas (1995). Green and Competitive. *Harvard Business Review*, (September-October, 1995), 120-134.
- Rojsek, Ica (2001). From Red to Green: Towards the Environmental Management in the Country in Transition, *Journal of Business Ethics*, 33: 37-50.
- Rugman, Alan M., Verbeke, Alain (2000), Six Cases of Corporate Strategic Responses to Environmental Regulation, *European Management Journal*, 18 (4), 377-384.
- Sargin, Sevil. Isparta Şehrinin Çevre Sorunları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, <https://sbd.aku.edu.tr/V2/ssargin.pdf>, 147-165. (Erişim Tarihi: 21.12.2019).
- Schramm, Gunter, Warford, Jeremy J. (Editors) (1989). *Environmental Management and Economic Development*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, U.S.A.
- Shrivastava, Paul (1995a), "Ecocentric Management for A Risk Society", *Academy of Management Review*, 20(1), 118-137.
- Shrivastava, Paul (1995b), "The Role of Corporations in Achieving Ecological Sustainability", *Academy of Management Review*, 20(4), 936-960.
- Starik, Mark, and Rands, Gordon P. (1995), "Weaving an Integrated Web: Multilevel and Multisystem Perspectives of Ecologically Sustainable Organizations", *Academy of Management Review*, 20(4), 908-935.
- Stead, Jean Garner, Stead, Edward (2000), Eco-Enterprise Strategy: Standing for Sustainability, *Journal of Business Ethics* 24: 313-329.
- Şakar, Süleyman (2004). Küresel Çevre Ders Notları. İstanbul. <https://docplayer.biz.tr/7553677-Kuresel-cevre-ders-notlari.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2019).
- Tanrıvermiş, Harun (1997), Çevre Kirliliğinin Vergilendirilmesi: İlkeler, Uygulamaları ve Türkiye Açısından Genel Değerlendirme, *Ekonomik Yaklaşım*, 8(27), 303-328.
- Taylor, Stuart R. (1992), Green Management: The Next Competitive Weapon, *Futures*, September, 669-680.
- Taylor, Geoff (1993), "An Integrated Systems Approach to Environmental Management: A Case Study of IBM UK", *Business Strategy and the Environment*, 2(3), 1-11.
- TMMOB Çevre Mühendisleri Odası (2018). Türkiye Çevre Günü Türkiye Raporu.

http://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/0d4a5b926c005a6_ek.pdf (Erişim Tarihi: 21.12.2019).

Walley, Noah, Whitehead, Bradley (1994), It is not Easy Being Green. *Harvard Business Review*, (May-June 1994), 46-52.

Westley, Frances, ve Vredenburg, Harrie G (1991), “Strategic Bridging: The Collaboration between Environmentalists and Business in the Marketing of Green Products”, *Journal of Applied Behavioural Science*, 27(1), 65-90.

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER: GENEL BİR BAKIŞ

PRIVATE MILITARY COMPANIES: AN OVERVIEW

Ayten ELKATMIŞ*

Öz

Uluslararası İlişkilerin yoğunlaştığı önde gelen çalışma konularından birisi savaş kavramıdır. Tarih boyunca paralı askerler bu savaşların etkili bir aktörü olarak uluslararası ilişkilerin işleyişini etkilemişlerdir. Paralı askerlerin evrim geçirmiş bir hali olarak nitelendirilebilecek “özel askeri şirketler” de günümüzde giderek yaygınlaşmakta ve uluslararası çatışmalarda yeni bir aktör olarak yerini almaktadır. 2003 Irak Savaşını takip eden süreçte ve 2011’de başlayan Suriye Krizinde görüldüğü üzere özel askeri şirketler artan bir ivme ile çatışma alanlarında yer alırken literatürde bu konu hakkında bir eksiklik olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışma, özel askeri şirketlerin, devletlerin ve uluslararası örgütlerin güvenlik taleplerini; askeri danışmanlık şirketleri, askeri hizmet tedarikçisi şirketler ve askeri destek şirketleri olarak karşılamaya çalışan yaygın aktörler olduğunu betimlemektedir. Ayrıca, bu şirketler hakkında uluslararası hukuk düzenlemelerinde ve uygulamalarında eksiklikler olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, çalışma özel askeri şirketlerin evrimini, yapısını ve işlevlerini tartışarak ilerleyen çalışmalar için literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel Askeri Şirketler, Paralı Askerler, Askeri Endüstrinin Özelleştirilmesi, Suriye Krizi, Irak Savaşı

Abstract

The concept of war is one of the leading of subjects that the discipline of International Relations (IR) concentrated. Throughout history, mercenaries have influenced the functioning of the practice of international relations as an effective actors of wars. Private military companies which have evolved from mercenaries tend to increase in numbers, and to appear as new actors in international conflicts. As seen in the Syrian Crisis which started in 2011 and after the process of the Iraqi War in 2003, private military companies have come to take part in conflictual areas with an impetus, along with the fact that there is a lack of literature about it. This study describes private military companies as widespread actors which aim to meet the security demands of both states and international organizations by performing as military provider firms, military consultant firms, and military support firms. Moreover, this study underlines the gap in regulations and implementations of international law as to these companies. Within this framework, this study aims to contribute into the literature for further studies by discussing the evolution, structure and functions of the private military companies.

Key Words: Private Military Companies, Mercenaries, Privatization of Military Industry, Syrian Crisis, Iraqi War

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Anabilim Dalı, Aytenelkatmiss@gmail.com.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze savaşlarda kullanılan paralı askerlerin ve onun evrimleşmesiyle günümüzdeki halini alan özel askeri şirketlerin durumu son yıllarda sıkça tartışılan bir konu olmuştur. Özel askeri şirketlerin varlığı hem etik açıdan hem de uluslararası hukuk açısından sorgulanmaktadır. Aynı zamanda, özel askeri şirketlerin işleyişteki şeffaflık sorunları, karışıklıkları şiddet olayları ve ilgili insan hakları ihlalleri, bu şirketlere yöneltilen eleştirilerden bazılarıdır. 2003 Irak Savaşını takip eden süreçte ve 2011’de başlayan Suriye Krizinde görüldüğü üzere özel askeri şirketler artan bir ivme ile çatışma alanlarında yer alırken literatürde bu konu hakkında bir eksiklik olduğu göze çarpmaktadır. Bu kapsamda, bu makale ilerleyen çalışmalara katkı sunmak üzere özel askeri şirketlerin hukuki altyapılarını, niteliğini, işlevlerini ve faaliyetlerini inceleyen ve mevcut örnekleriyle uluslararası ilişkilerdeki rolüne dair çıkarımlarda bulunan betimleyici bir incelemedir. Çalışmanın amacı, özel askeri şirketlerin tanımlanması yapmak, işleyişlerini açıklayarak ne tür faaliyetlerde bulduklarını ortaya koymak ve uluslararası hukuktaki yerini sorgulamaktır.

Paralı askerler katıldığı savaş ve çatışmalarda kendi ulusunun tarafı olmadığından dolayı hiçbir milli, manevi ya da aidiyet değeri hissetmemektedirler. Paralı askerler tarihte pek çok süreçte yer almıştır. Özel askeri şirketler ise paralı askerlerin kurumsallaşmış bir modelini temsil etmektedir. Günümüzde de birçok ülkede aktif olarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir.

Özel askeri şirketlerin savaşlarda kullanılması artan bir şekilde devam etmekte ve bu şirketlerin uluslararası ilişkilere etkileri sürmektedir. Bu kapsamda çalışma, ilk kısımda özel askeri şirketlerin tanımlanmasını yaparak tarihsel evrimine yer vermiş ve güvenlik meselelerindeki rolünü betimlemiştir. Çalışma, ikinci kısımda, özel askeri şirketlerin hukuki boyutunu ele almakta ve bu kapsamda uluslararası hukukta yer alan sözleşmeleri incelemiştir. Makale, üçüncü kısımda ise özel askeri şirketlerin işlevlerini değerlendirmiş ve faaliyetlerinden örnekler sunmuştur. Çalışmanın bir sonraki bölümü ise, günümüzde varlığını sürdürmekte olan özel askeri şirketlere ait örnekleri Suriye ve Irak özelinde ele almıştır. Çalışma, özel askeri şirketlerin yapısı, işleyişi ve uluslararası hukuki altyapısı hakkında genel değerlendirmelerle son bulmuştur.

Özel Askeri Şirketler

Özel askeri şirketler, paralı askerlerin evrim geçirmiş ve şirketleşmiş bir modelini yansıtmaktadır P.W. Singer (2004b). Paralı askerler, sömürgeciliğin sona ermesi ve savaşın niteliğinin değişmesi gibi değişim arz eden dönemlerle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.

Birleşmiş Milletler, dekolonizasyon sürecinden itibaren Afrika’daki paralı askerlik (*mercenaries*) hususunu takip etmektedir. Bu paralı askerlerin; istihdam edilmesinin, kullanılmasının, finanse edilmesinin ve eğitilmesinin, 1989 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun 44/34 numaralı kararıyla yasaklanmasına karar verilmiş, 2001 yılında bu karar yürürlüğe girmiştir. Ancak özel askeri sektöre ülkeler tarafından ihtiyaç duyulduğu için tüm ülkeler tarafından bu örneklerinde olduğu gibi yerel güçlere güvenemediği durumlarda kendi personelini ve imkanlarını korumak üzere özel askeri şirketlere ihtiyaç duymuştur (PMSCs & the UN, t.y.).

Özel askeri şirketlere dair çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Singer (2004b) “Özel askeri şirketler eski çağlardaki paralı asker ticaretinin ‘evrim geçirmiş, globalleşmiş ve şirketleşmiş’ modelini temsil etmektedir”. Singer’a göre (2005), bu şirketler, ayrıca askeri operasyonlar, stratejik planlama, teknik destek ve lojistik destek gibi çeşitli konularda

uzmanlaşmış tüzel kişilerdir. Özel askeri şirketler, “güvenlik ve askeri olarak geniş bir yelpazede anlaşılabilir olarak hizmet veren ve aktif müdahalede bulunabilecek düzeyde donanıma sahip şirketler” olarak nitelenmektedir (Green Papers, t.y.).

Temel yeteneği savaşmak olan bu şirketler, direkt olarak bu savaşın bir aktörü olabildikleri gibi cephe gerisinde lojistik ve danışmanlık hizmetleri veren firmalar da olabilirler. Özel askeri şirketler, görevlerini ihale usulü ile almakta ve çalışanlarıyla birlikte sözleşmelere tabii olmaktadır. Bu şirketler, özel mülklerin korunması, askeri üslerin idaresi, yardım kuruluşlarının ve bu kuruluşlara ait birimlerin korunması, talep doğrultusunda istihbarat ve lojistik destek verilmesi, ya da ilgili konularda eğitim verilmesi gibi alanlarda faaliyet göstermektedir (Wulf, 2005: 42’ten aktaran Tangör ve Yalçınkaya, 2010: 131). Tanımlaması yapılan bu özel şirketler, aşağıdaki bölümde derlendiği şekliyle, milattan önce bir pratiğe dönüşüp günümüze ulaşan paralı askerlerin evrim geçirmiş hali olarak gözükmektedir.

Paralı Askerlerden Özel Askeri Şirketlere: Tarihsel Süreç

Paralı asker kavramı savaşın kendisi kadar eskidir. İngilizce karşılığı olan “*mercenary*” kelimesi Latince olan “*merces*” kelimesinden türetilmiştir ve “ücret” anlamına gelmektedir (McFate, 2014). Paralı askerler hakkında çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Paralı askerler savaşan bir devletin vatandaşı olmayıp gönüllü olarak katılan ve maddi kazanç arzusuyla hareket eden kişilerdir (Verri, 1992: 71). Paralı askerler, kişisel kazanç ile motive edilmiş, kendi ülkesi dışında yabancı bir orduda görev yapmak için işe alınmış kişilerdir (Lexico Dictionary). Paralı askerlerin uluslararası örgütler nezdinde de çeşitli tanımlamaları yapılmıştır.

İnsancıl hukukun en önemli kaynaklarından biri olan Cenevre Sözleşmeleri 1864, 1906, 1929 ve 1949’da olmak üzere dört Sözleşme şeklinde benimsenmiştir (Öndül, 2008). Bunlar arasında, 1949 Cenevre Sözleşmesi Ek 1 No’lu Protokolünün 8 Haziran 1977 tarihli ekinin 47. maddesinde paralı asker tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre paralı askerler aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

- (a) *Yerel olarak ya da yurt dışında, silahlı bir çatışmada savaşmak üzere işe alınmış,*
- (b) *Aslında savaşlarda doğrudan yer almış olan,*
- (c) *Özellikle özel kazanç arzusu ile savaşlarda yer almak istemiş olan ve aslında, çatışmaya dahil olan bir Tarafça ya da Taraf adına, söz konusu Tarafın, silahlı kuvvetlerindeki benzer rütbe ve işlevler için savaşçılara ön gördüğü veya ödediği miktarın üstünde maddi tazminat alacağı vaat edilen,*
- (d) *Hem Çatışma Taraflarından birinin vatandaşı olmayan hem de bir çatışma Tarafından kontrol edilen topraklar üzerinde ikamet etmeyen,*
- (e) *Bir çatışma Tarafının silahlı kuvvetlerine mensup olmayan,*
- (f) *Çatışma Taraflarından olmayan bir Devlet tarafından bu devletin silahlı kuvvetlerinin bir mensubu olarak resmi görevle gönderilmemiş olanlar (Yamaner ve diğerleri, t.y.).*

Paralı askerler tarihin birçok döneminde kullanılmıştır. Mısır Medeniyeti, Makedonyalılar, Kartacalılar, Antik Yunan ve Roma yönetimleri dönemlerinde de görülmüştür. (Yalçınkaya, 2006: 253). Paralı askerlerden söz eden ilk kayıtlarda, milattan önce 2094-2047 yılları arasında Sümer topraklarında bulunan Ur Kralına hizmet etmiş paralı

askerlerden bahsedilmektedir. Benzer şekilde, 13. yüzyılda gerçekleşen Kadeş Savaşında, Firavun II. Ramses'in ordusundaki "Numidyalılar" olarak geçen paralı askerlerin Hititlere karşı savaştığı kayda geçmiştir (Taulbee, 2007: 145'ten aktaran Singer, 2009: 43).

Paralı askerler, Mısır'dan Sparta'ya, Roma'ya kadar tarihin çeşitli evresinde ortaya çıktıktan sonra Orta Çağ'da görülmeye devam etmiştir. O dönemde genellikle feodal kuvvetlerin kısa vadeli olarak yerine getiremediği daha teknik olan ve uzmanlaşma gerektiren işleri yapmışlardır. İlk özel askeri organizasyonlar, yine bu dönemde ortaya çıkmış ve kendilerine en yüksek ücreti ödeyenlere hizmet eden yetenekli işçilerin oluşturduğu gruplar olarak adlandırılmışlardır. Bunlar genellikle Tatar yayı gibi kullanması uzmanlık gerektiren silahlar için kiralanmışlardır. Benzer şekilde, ateşli silahlar ve tüfeklerle birlikte silahların kullanımı giderek zorlaştığı için bu gruplara ihtiyaç olmuştur. Topların kullanımı buna örnek teşkil etmektedir. Bu dönemlerde topçular bir esnaf loncası kurarak mesleki sırlarının dışarıya sızmasını engellemeyi amaçlamışlardır (Singer, 2009: 46).

Orta Çağ Avrupasında, paralı askerlerden ordular oluşturulup kiralanmaya başlanmıştır. *Condottiere* sistemi, bu orduların para karşılığı kiralanmasının en önemli örneklerinden biridir. Bu sistem Orta Çağın sonlarında İtalya'da ortaya çıkmıştır. *Condottiere* İtalyanca "condotta" (sözleşme) kelimesinden türemiştir (Yalçınkaya, 2006: 253). Bu sistem, en yüksek rakamı veren devletin, bu orduları kiralaması temeline dayanmaktadır (Shearer, 1998: 69).

İtalya'da ortaya çıkan ilk ücretli ordular, İtalyan olmayan kişilerden oluşmaktaydı. Bu yabancı ordular ilk olarak 1303 yılında Güney İtalya'da "Hanedan Savaşları"nda kullanılmıştır (Encyclopaedia Britannica, 2007). İlerleyen dönemde, 1618-1648 Otuz Yıl Savaşlarında, devletler, paralı askerlere güvenemeyeceklerini tecrübe etmişlerdir. Bu paralı askerler acil durumlarda orduya alınıp savaşın sonunda da çıkarılan kitlelerden oluşmaktaydı. O dönem ihtiyaç duyulan hususun; iyi disipline edilmiş, sistemli bir şekilde eğitilmiş, savaşta ve barışta, yaz ya da kış döneminde sürekli hizmet verebilecek, devlete bağlı profesyonel bir ordu olduğu ortaya çıkmıştır. Düzenli orduya olan bu ihtiyaç ve bu paralelde Avrupalı monarkların kalıcı askeri teşkilatları oluşturmak için sarf ettiği çabalar, merkezîyetçi bir devletin konsolidasyonunda da anahtar bir rol oynamıştır (Mears, 1969: 106-107).

Günümüzde hala varlığını sürdüren ve dünya kamuoyu tarafından bilinen paralı asker grupları vardır. Bunlardan biri 1831 yılında kurulan "Fransız Yabancı Lejyonu"dur. Bu askeri birlik, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında, 1961 yılında Cezayir', 1969-1970'de Çad'da, 1978'de Kongo'da, 1980'lerin başında Lübnan'da, 1990'larda Körfez Savaşında, 21. yüzyılda da özellikle barış gücü girişimleri ve askeri operasyonlar kapsamında Afganistan'da, Güney Doğu Asya'da ve Fildişi Sahilleri'nde görev yapmıştır (Porch, 2018). Bir diğer askeri birlik ise "Gurkalar"dır. Nepal dağlarında yaşayan halktan oluşan bu savaşçı birlik ile İngiltere'nin ilk teması 19. yüzyılda Nepal ile girdikleri savaş sırasında olmuştur. Savaşın sonunda İngilizler niteliklerine hayran kaldıkları bu halkı, Doğu Hindistan Şirketi'nin taşeronluğu ile kiralamışlardır. Gurka askerleri İngiltere tarafından Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında da kullanılmıştır (The British Army, t.y.; Rathaur, 2001: 19-24). Soğuk Savaş döneminde, benzer şekilde Sovyetler Birliği ve ABD, Afrika'da meydana gelen iç savaşlarda çeşitli paralı askerleri kendi tarafında olan hükümete destek amacıyla veya karşıt olan hükümeti düşürmek için kullanmıştır (Bloch ve Fitzgerald, 1983: 48'ten aktaran Özalp, 2009: 62).

Yukarıda kısaca ele aldığımız paralı askerler görüldüğü üzere yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca çeşitli siyasal sistemler tarafından farklı şekillerde kullanılarak günümüze gelmiştir. Zaman içerisinde paralı askerlerden özel askeri şirketlere geçiş olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle, Soğuk Savaşın sonra ermesiyle güvenlik piyasasında oluşan

değişimler, serbest piyasa ekonomisinin getirdiği özelleştirme dalgası ve savaşın yapısındaki değişimler sonucunda paralı askerler eski popüleritesinin kaybetmiş ve yerini büyük oranda özel askeri şirketlere bırakmıştır (Singer, 2009: 89-90). Ayrıca bu dönemde savaşlar artık savaşlar simetrik yapıdan asimetrik yapıya doğru değişim göstermiştir. Savaşlar eşit güçteki aktörler arasında değil, asimetrik güçler arasında gerçekleşmektedir. Günümüzde, bu asimetrik savaş ve çatışmalarda, devlet ordularından ziyade devlet dışı silahlı gruplar sıklıkla görülmektedir (Münkler, 2003: 7 – 22).

Özel Askeri Şirketlerin Hukuki Altyapısı

Çeşitli uluslararası sivil toplum örgütü ve devletler, paralı askerliğin yasaklanması, özel askeri şirketlerin kontrol altına alınması gibi konular için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların neticesinde uluslararası düzeyde üç hukuki düzenleme yapılmıştır. Bunlar; 1949 Cenevre Sözleşmesinin 1 No'lu Ek Protokolü (1977), Paralı Askerliğin Kaldırılmasına Dair Afrika Birliği Sözleşmesi (1977) ve Paralı Askerlerin Çalıştırılması, Kullanılması, Finanse Edilmesi ve Eğitimini Yasaklayan BM Sözleşmesi'dir (Topal, 2011: 979-980).

BM'nin 1968 yılında paralı askerliği kınayan bildirgesi, 1970 tarihli "Devletlerarası Dost İlişkiler ve İşbirliği Deklarasyonu"nun bildirimleriyle BM paralı askerliğin yasaklanması için yoğun çaba göstermiştir (Singer, 2004a: 527-528; United Nations, 1970). Bu çabalar neticesinde 1977 yılında 1949 Cenevre Sözleşmesine ek bir protokol dahil edilmiştir. Bu protokole göre "Bir paralı asker, savaşçı ya da savaş esiri olma hakkına sahip olmayacaktır." (Çev. Yamaner ve diğerleri, t.y.).

Paralı Askerliğin Kaldırılmasına Dair Afrika Birliği Sözleşmesi, ilk maddesinde paralı askerliğin tanımını yaparak başlamakta ve bu tanım için 1977 Cenevre Sözleşmesi 1.Nolu Ek Protokolünün 47. maddesini referans almaktadır. Bu hukuki metinlere göre paralı asker olarak tanımlanan bireylerin, ayrı bir suç kategorisi üzerinden yargılanması ve cezalarının bu suça göre uygulanması söz konusu devlete bırakılmıştır. Bu sözleşmenin başlıkları paralı askerliğin tanımı, ağırlaştırıcı koşullar, paralı askerlerin durumu, ceza sorumluluğu kapsamı, devletler ve temsilciliklerin genel sorumlulukları, devletlerin yükümlülükleri, cezalar, yetki alanı, suçlunun ülkesine iadesi, anlaşmazlıkların çözümü gibi başlıkları taşımaktadır (Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa, t.y.).

Cenevre sözleşmesindeki tanım ve değerlendirmelerindeki eksiklikler üzerine BM, 1980 yılında harekete geçmiş ve dokuz yıllık bir çalışma sonrasında tanım için 1977 Cenevre Sözleşmesi 1.Nolu Ek Protokolünün 47. maddesini referans alan bir çalışma yapmıştır. Bu kapsamda, amacı ne olursa olsun bütün paralı askerlik eylemlerini ve kullanımını yasaklamıştır. Bu yasak doğrultusunda BM, askeri firmaların asker toplaması, parasal yönden finanse edilmesi ve eğitilmesi konusunu engellemeyi amaçlamıştır (Topal, 2011: 984-985).

Genişletilen ve paralı askerlik tanımındaki eksikliği gidermeyi amaçlayan tanım şu şekildedir;

a) Özel olarak yerel veya yurt dışında şiddete katılma

I. Bir Devleti devirmek veya anayasal düzenini bozmak

II. Bir Devletin toprak bütünlüğüne zarar vermek;

b) kazanç elde etme arzusuyla motive olur;

c) Savaştan bir devletin vatandaşı değildir;

d) Resmi bir görevle devlet tarafından gönderilmemiş ve

e) kiralandığı devletin silahlı kuvvetlerinin bir üyesi değildir (U.N. Mercenary Convention, 1989).

Özel askeri şirketlerin hukuki durumu başta BM olmak üzere uluslararası kamuoyunda tartışmalara sebep olmuş bir konudur. Özel askeri sektörü hukuki alanda düzenlemek adına çeşitli girişimler meydana gelmiştir. Yapılan girişimlerden ilkinin 1994 yılında BM gerçekleştirmiştir. BM Raportörü Enrique Bernales Ballesteros paralı askerlik ve özel askeri sektörün üzerine bir rapor hazırlamıştır (Yalçınkaya ve Türkeş, 2008: 80). Raportöre göre paralı askerler ve özel askeri şirketler savaş suçlarına ve insan hakları ihlallerine yol açabilmektedir, bu yüzden paralı askerliği ve özel askeri şirketleri hukuksal etkili ve kapsayıcı tanımlamasının yapılmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Raporun özel askeri şirketler konusunda vardığı sonuç ise acil olarak düzenleme yapılması gerektiği yönündedir (Ballesteros, 2003).

Sektörün kendi kendini düzenlemesi ve ön yargının önüne geçme çabaları 2001 yılında 12 özel güvenlik şirketinin üyeliğiyle, Vaşington'da Uluslararası Barış Operasyonları Birliği (*International Peace Operations Association-IPOA*) kurulması ile somutlaşmıştır. IPOA kurulmasından ardından yaptığı açıklamalarda özel askeri şirketlerin önemini vurgulamış ve insan hakları, şeffaflık, çalışanların hakları gibi konularda düzen sağlayarak davranış ilkeleri belirlemeye çalışmıştır. Geniş bir yelpazeye sahip sektörü bu girişim ile kontrol etmek mümkün değildir ancak atılan bir adım olması açısından önemlidir (Holmqvist, 2005: 47).

Özel askeri şirketlerle ilgili bazı ülke tarafından düzenleme yapılmasına rağmen sadece İngiltere, ABD ve Güney Afrika ülkeleri geniş olarak ele alarak yasalarında tanımıştır. İngiltere ve ABD sektörü düzenlemeyi ve kontrolü seçerken, Güney Afrika Cumhuriyeti bu tür şirketlerin devlet aleyhine hareket etmelerinden endişe duyarak doğrudan yasaklamıştır (Yıldız ve Ekmekçioğlu, 2018: 46-47).

Özel askeri şirketler ile ilgili son yapılan düzenlemelerden biri ise 17 Eylül 2008 tarihinde 17 Devlet tarafından oy birliği ile oluşturulmuş "Silahlı Çatışmalar Esnasında Özel Askeri ve Güvenlik Şirketlerinin Operasyonlarına Dair İlgili Uluslararası Yasal Yükümlülükler ve Devletler için İyi Uygulamalara İlişkin Montrö Belgesi"dir. Belge, İsviçre Hükümeti ve Uluslararası Kızıl Haç Komitesi tarafından başlatılan uluslararası bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır ve özel askeri ve güvenlik şirketlerin çatışmalarda yer aldığı zamanlarda, uluslararası insani hukuk ve insan hakları hukukuna saygı duyulmasını amaçlamaktadır. Konuyla ilgili yasal hükümlülükleri iyi uygulamaları ortaya çıkaran bir belgedir. Belge bağlayıcı olmamakla birlikte hukuki alt yapının oluşturulması için önemli bir belge niteliğindedir (International Committee of the Red Cross, 2011).

Özet olarak özel askeri şirketlerin hukuki statüsü ile ilgili girişimler olmasına rağmen özel askeri sektörü düzenleyebilecek, sınırlarını tam anlamıyla çizebilecek düzeyde ulusal ve uluslararası bir kanun bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı da özel askeri şirketlere yönelik hukuksal bir boşluk söz konusudur. Bu hukuki boşlukların temelinde yatan bazı sebepleri Singer şu şekilde açıklamaktadır; çalışanlar mesai süresince kiralandıkları ülkenin askeri bir unsuru olarak varsayılırken, günün sonunda mesaisi bittiğinde sivil statüsüne geçmektedir. Askeri birimler ise günün her saati ve her konuda askeri hukukun yaptırımlarına tabidir. Bir diğer sebep özel askeri şirketlerin genellikle hukuki düzenin sağlanmadığı veya yaptırımların uygulanmadığı bölgelerde görev almasıdır. Örneğin Irak savaşı sırasında Blackwater şirketinin çalışanları 11 Iraklı sivilin ölmesine neden olmuştur. İlgili konuda hukuki bir düzenlemenin olmayışı bu sorumluların yargılanamamasına sebebiyet vermiştir. Yine devletlerin yerel hukuk sisteminde özel askeri şirketlere yer vermemesi hukuki

boşluğun oluşmasına sebebiyet vermektedir. Son olarak özel askeri şirket çalışanları tarafından işlenen bir suçun ister sivil yargı, isterse askeri yargı kanunları çerçevesinde yargılanmasına karar verilebilse bile hangi ülkenin kanunları ile yargılanacağı sorusu hukuki boşluğun oluşmasındaki bir diğer sebeptir. (Singer, 2004c: 11-14). Özel askeri şirketler, netleşmiş bir hukuki temelden yoksun olsalar da aktif bir şekilde işlevlerini sürdürmektedirler. Özel askeri şirketler, aşağıda faaliyetleri ve örnekleri verildiği şekliyle farklı kategorilerde çalışmalarını sürdürmektedirler.

Özel Askeri Şirketlerin İşlevi

Askeri şirketlerin hiçbiri birbirine benzememektedir (Singer, 2009: 149). Singer (2005), özel askeri şirketleri temel yeteneklerine göre üç gruba ayırmıştır. Temel yeteneği savaşmak olan şirketleri askeri hizmet tedarikçisi şirketler; temel yeteneği danışmanlık ve eğitim hizmeti vermek olanlar askerî danışmanlık şirketleri ve son olarak temel yeteneği lojistik ve hizmet desteği sağlamak olanlar ise askerî destek şirketleri olarak adlandırılmaktadır.

Singer'ın yapmış olduğu sınıflandırmanın ilki olan askerî hizmet tedarikçisi şirketlerinin temel yetenekleri muharip faaliyetlerde bulunmaktır. Bu şirketler, uzman personel olarak ya da muharip birliklerinin komuta ve kontrolünü üstlenmek kaydıyla savaş sahasında ön saflarda ihtiyaç olan hizmetleri tedarik etmektedirler (11th Annual Report on Privatization, 1997'den aktaran Singer, 2009: 156). Executive Outcomes (Güney Afrika) ve Sandline International şirketi (İngiltere) askeri hizmet tedarikçisi şirketlerinin klasik örnekleri arasındadır (Singer, 2009: 157).

Askeri hizmet tedarikçi şirketinin tipik müşterileri acil tehdit durumlarıyla karşı karşıya kalan bununla birlikte düşük askeri kapasiteye sahip olan ülkelerdir. Bu şirketler müşterilerine genel birlik paketleri ve özel kuvvet artırıcı olmak üzere iki tip kontrat sunmaktadır. Bu iki tip kontrattın oluşturduğu durumlardan biri; özel askeri şirketin müşterisine bağımsız bir askeri birim sunmasıdır. Özel askeri şirketler sık sık bu tip kontratlar yaparak küçük ekipler temin etmektedir. Bunun yanı sıra özel askeri şirketler müşteri talebine göre cephede savaşacak büyük ölçekli askeri birlikler de sağlayabilir (Spicer, 1999: 43'ten aktaran Singer, 2009: 157). İkinci kontrat tipinde ise özel askeri şirket eksik bulunan uzmanlığı sağlamak adına savaşın değerlendirilmesi, savaşa katılan birimlerin yönetimi ve koordine edilmesini sağlayacak uzmanları temin etmektedir (McNeill, 1982: 119'dan aktaran Singer, 2009: 158).

Özel askeri şirketlerin ikinci kategorisi olarak görülebilecek askeri danışmanlık şirketleri, danışmanlık ve eğitim hizmeti vererek müşterilerinin silahlı kuvvetlerinin tekrardan yapılanmasında rol oynamaktadırlar. Bu tür şirketlerin görevi danışmanlık hizmeti vermek, planlama ve doktrin geliştirme gibi harekât öncesi hazırlıklardır. Bu sebeple savaş alanında bizzat bulunmazlar. Bu tür şirketlere Vinnell Corp (ABD) ve Military Professional Resources Incorporated (ABD-Virjinya) şirketleri örnektir (Singer, 2009: 160).

Özel askeri şirketlerin üçüncü kategorisi olarak görülebilecek askeri destek şirketleri tamamlayıcı askeri hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler; lojistik, istihbarat, teknik destek, ikmal, bakım ve onarım gibi öldürücü nitelikte olmayan yardımlardır (Singer, 2009: 162-163). Askeri destek şirketlerine Brown & Root ve Science Applications International Corp (SAIC) şirketleri örnek gösterilebilir (Singer, 2009: 156).

Özel askeri şirket çalışanlarının çeşitli temel özellikleri bulunmaktadır. İlk olarak bu şirketlerin çalışanları eski askerlerdir. Ayrıca, özel askeri şirket çalışanları, orduda elde edilen kazancın iki ile on katı kadar fazla gelir etmektedirler. Bunlara ek olarak, bu

çalışanların arka planları şirketlere de bir avantaj sunmaktadır. Çalışanların eski asker olması, eğitimlerinin tamamlanmış olması ve tecrübe sahibi olmalarından dolayı, eğitim konusunda şirketin yatırım yapmasına gerek kalmamaktadır (Singer, 2009: 127-132).

Yukarıda ifade edildiği gibi özel askeri şirketler dünyanın birçok alanında yer almakta, askeri hizmet tedarikçiliği, danışmanlık, eğitim hizmeti, lojistik ve hizmet desteği konularında faaliyet göstermekte ve çeşitli krizlerde rol almaktadırlar. Son dönemde ise Irak ve Suriye’de yer alan bu özel askeri şirketler önemli bir aktör olarak görülmüştür. Aşağıda Irak Savaşı ve Suriye krizinden bazı örnekler sunulmuştur.

2003 yılındaki ABD’nin Irak işgali ile birlikte özel askeri şirketlerde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle özel askeri şirketler kademeli olarak büyümüş, Irak’ta oluşan güvenlik boşluğu sonucunda da önemli bir adım kat etmiştir (Güç, 2007: 139). Ayrıca, Irak’ta bulunan özel askeri şirketler, askerlerin beslenmesi ve askerlerin konaklama ihtiyaçlarının giderilmesi, güvenlik sektörü reformu, yerel güçler için eğitim faaliyetleri gibi destek hizmeti sağlamaktadırlar. Bunun yanında ileri düzey silah sistemlerinin (B-2 gizli bombardıman uçağı ve Apache helikopteri gibi) ve ABD savunma sisteminin çalıştırılmasında da rol almaktadırlar (Schmitt, 2005: 512).

Irak savaşı birçok uzamana göre “ilk özelleşmiş savaş” olarak adlandırılmaktadır (Yılmaz, 2018). Irak’ta özel askeri şirketleri gündeme ilk getiren olay; Felluce’de 30 Mart 2004 yılında Blackwater adına çalışan Amerikalı dört özel güvenlik görevlisinin öldürülmesidir. Bir diğer olay ise Ebu Gureyb cezaevindeki işkence skandalıdır. İşkenceyi yapanların ABD askeri olduğu ama onları yönlendirenlerin özel askeri şirket görevlileri olduğu ortaya çıkmıştır (Leigh, 2004). Ancak sivil olduklarından dolayı yargılanmamışlardır (Yılmaz, 2007: 56).

Suriye Krizine baktığımızda ise Rusya’nın yönlendirdiği özel askeri şirketlerin varlığını görmekteyiz. Rusya’nın Suriye’de özel askeri şirketlere bağlı olarak faaliyette bulunan paralı Rus askerleri 2013 yılında faaliyet gösterdiği kayda geçmiştir. Slav Kolordusu (*Slavonic Corps Limited*) olarak bilinen bu şirket Hong Kong kayıtlıdır. Burada 250-270 kişi Suriye’nin Deyrizor bölgesindeki petrol yataklarını ve depoları korumak için görevlendirmiştir. 2014 yılında ise Rusya Askerî İstihbarat Teşkilatı (*Glavnoye Razvedyvatel’noye Upravleniye-GRU*) eski görevlisi “Wagner” lakaplı Dmitri Utkin tarafından “Wagner” isimli özel askeri şirket kurulmuştur. Wagner 2015 yılından itibaren Suriye’de görev yapmaktadır. Askeroğlu’na göre, Kremlin ile yakın ilişki içinde olan şirket iki amaca hizmet etmektedir. Birincisi; Rus enerji şirketlerinin Suriye’deki çıkarlarını korumaktır. İkincisi; devletin kârını maksimize etmesi için Kremlin’in gayri resmî olarak bu gölgelerde varlığının sağlanmasıdır (Askeroğlu, 2018).

ABD’nin Suriye’de Castle International adlı özel bir askeri şirket ile paralı askerlerini kullandığı ortaya çıkmıştır. Şirket tıbbi yardım ve tahliye operasyonları yürütmektedir. Şirket kendisini internet sitesinde "uluslararası askeri hizmetler pazarında tanınmış bir lider" olarak tanımlamaktadır. Special Projects Group adlı koluyla Afrika, Ortadoğu, Kuzey Afrika hizmet vermektedir. Yine internet sitesinde PKK terör örgütünün Suriye kolunu (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2017) oluşturan YPG ile yapılmış bir sözleşme metnine yer verilmektedir. Bu metin de YPG’nin, Castle International şirketiyle muharebe tıbbi yardımı ve lojistik konularındaki uzmanlık alanında uzun soluklu ilişki kurmayı istediği belirtilmektedir (Sabah, 2018). Bu örnekte görüldüğü gibi özel askeri şirketlerin terör örgütleriyle işbirliği yapması ise sorunlu bir husus olarak öne çıkmaktadır.

Özel askeri şirketler geniş bir coğrafyada faaliyet göstermektedir. 1990’larda özellikle Afrika’da daha sonrasında çatışma alanlarında devletlerin kiraladığı bazen de BM gibi uluslararası örgütlerin bile ihtiyaç duyduğu bir konuma yükselmişlerdir. Özel askeri

şirketlerin müşterileri çeşitlilik göstermektedir: “Afrika Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği (AB), BM, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), çok-uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları bunlar arasındadır” (Yalçınkaya ve Tangör, 2010: 132). Bu bağlamda şuan aktif çok sayıda özel askeri şirket vardır ve bunlar günümüzde Irak savaşı ve Suriye Krizi gibi meselelerde etkin olarak rol almaktadırlar.

SONUÇ

Paralı askerlerin evrim geçirmiş ve şirketleşmiş modelini oluşturan özel askeri şirketlerin etkinliği gittikçe artmaktadır. Özel askeri şirketler paralı askerlere göre kurumsal yapıya ve daha geniş kapsamlı müşteri potansiyeline sahip, uzmanlaşmış seviyede olan, bireysel kazanç yerine kurumsal kazancı amaçlayan tüzel kişilerdir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, paralı askerlerden farklı bir yapıya sahip olduğu gözükmektedir.

Özel askeri şirketlerin yapısına bakıldığında farklı kategorilerde özel askeri şirketlerin olduğu göze çarpmaktadır. Bu şirketler, temel yeteneği savaşmak olan “askeri hizmet tedarikçisi şirketler”, temel yeteneği danışmanlık ve eğitim hizmeti vermek olan “askerî danışmanlık şirketleri” ve temel yeteneği lojistik ve hizmet desteği sağlamak olan “askerî destek şirketleri” olarak sınıflandırılmaktadır (Singer, 2005). Bu kapsamda, değerlendirildiğinde özel askeri şirketler güvenlik tehditleri karşısında, danışmanlık ve lojistik destek vermekten muharebe yapmaya uzanan geniş bir yelpazede hizmet sunmaktadırlar.

Özel askeri şirketlerle ilgili önde gelen sorunlardan bir tanesi bu şirketler hakkında uluslararası hukuk mevzuatında çeşitli boşlukların olmasıdır. Bu konuda, “Cenevre Sözleşmesi’nin (1949) 1 No’lu Ek Protokolü (1977); Paralı Askerliğin Kaldırılmasına Dair Afrika Birliği Sözleşmesi (1977); Paralı Askerlerin Çalıştırılması, Kullanılması, Finanse Edilmesi ve Eğitimini Yasaklayan Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1989)” başlıklı üç ana düzenleme yapılmasına rağmen, ülkelerin sözleşmelerin hepsini imzalamamalarından, çeşitli konularda hükümlerin eksik olmasından ya da anlaşmazlık hukukundaki belirsizliklerden dolayı bu eksiklik tam anlamıyla giderilememiş gözükmektedir. Özel askeri sektörü düzenleyebilecek, sınırlarını tam anlamıyla çizebilecek düzeyde ulusal ve uluslararası çalışmalar yetersiz gözükmektedir.

Bu hukuki altyapı eksikliğinin bir yansıması olarak da özel askeri şirketler kontrolü zor aktörler olarak değerlendirilebilir. İnsan hakları ihlalleri, yasa dışı gruplarla olan etkileşimleri konusunda tartışmalar sürmektedir. Bu bağlamda, Irak Savaşı esnasında yaşanan insan hakları ihlalleri ve Suriye Krizi esnasında, terör gruplarıyla bağlantılı olan özel askeri şirketlerin varlığı bu duruma örnek niteliğindedir.

Özel askeri şirketler günümüzde giderek yaygınlaşmakta ve uluslararası çatışmalarda yeni bir aktör olarak yerini almaktadır. Günümüzde güvenlik tehditlerinin, devletlerin karşı koyma kapasitelerini aşmasından dolayı ve başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerin sahadaki girişimlerinin güvenliğinin sağlanması için bu şirketler güvenliğe katkı sunan bir aktör olarak uluslararası ilişkilerde mevcudiyetlerini sürdürmektedirler. Diğer yandan kendi ülke coğrafyası dışında etki alanı oluşturmaya çalışan ülkeler de, bu şirketler aracılığıyla çıkar ve politikalarını yürütmeye çalışma eğilimindedirler. Bu kapsamda, artan sayıda ve etkinlikte Amerika, Orta Doğu, Afrika gibi birçok kıtada aktif özel askeri şirket bulunmaktadır. 2003 Irak Savaşını takip eden süreçte ve 2011’de başlayan Suriye Krizinde görüldüğü üzere özel askeri şirketlerin artan bir ivme ile çatışma alanlarında yer almaya devam edeceği gözükmektedir.

Kaynakça

Askeroğlu, S. (2018), Rusya'nın Suriye'deki Paralı Askerleri, <https://iramcenter.org/rusyanin-suriyedeki-parali-askerleri/>, (Erişim: 15.11.2018).

Ballesteros E. B. (2004), "The Right of Peoples to Self-Determination and its Application to Peoples Under Colonial or Alien Domination or Foreign Occupation". *Special Report on Use of Mercenaries*, E/CN.4/2004/15 24 Aralık 2003, paragraf 70-77.

Convention for the Elimination Of Mercenarism in Africa. (t.y.), Organisation of African Unity, CM/817 (XXIX) Annex II Rev.1.

Encyclopaedia Britannica. (2007), Condottiere Italian History, <https://www.britannica.com/topic/condottiere>, (Erişim: 25.07.2019).

Global Policy Forum. (t.y.), *PMSCs & the UN*, <https://www.globalpolicy.org/pmscs/50225-pmscs-a-theun.html>, (Erişim: 17.07.2019).

Güç, Ç. (2007), Savaş Müteahhitleri, *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 121-142.

Holmqvist, C. (2005), Private Security Companies: The Case For Regulation. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Policy Paper No.9.

International Committee of the Red Cross, (2011), The Montreux Document on Private Military and Security Companies, <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies>, (Erişim: 15.09.2019).

Leigh, D. (2004), Who Commands the Private Soldiers. The Guardian, <https://www.theguardian.com/>, (Erişim: 05.07.2019).

Lexico Powered by Oxford, Mercenary, <https://www.lexico.com/en/definition/mercenary>, (Erişim: 05.07.2019).

McFate, S. (2014), *The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean For World Order*, New York: Oxford University Press.

Mears, J. A. (1969), The Emergence of the Standing Professional Army in Seventeenth-Century Europe, Vol:50, No: 1. Social Sciences Quarterly.

Münkler, H. (2003), "The Wars of the 21st Century", IRRC, Vol.85, No.849.

Öndül, H. (2008), İnsancıl Hukuka Giriş, *İnsan Hakları Derneği*.

Özalp, O. N. (2009), Özel Güvenlik ve Askeri Firmaların Uluslararası Hümaniter Hukuka Göre Statüsü ve Montreux Dokümanı Bağlamında Yeni Arayışlar, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1-2 (67).

Porch, D. (2018), History French Foreign Legion, Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/>, (Erişim: 26.07.2019).

Rathaur, K. R. S. (2001), British Gurjha Recruitment: A Historical Perspective Voice of History, Vol: XVI, No: 2.

Sabah. (2018), ABD'li Özel Güvenlik Şirketinden YPG/PKK'ya Destek, <https://www.sabah.com.tr/>, (Erişim: 20.11.2018).

- Schmitt, M. N. (2005), Humanitarian Law and Direct Participation in Hostilities by Private Contractors or Civilian Employees, *Chicago Journal of International Law*. 5(2), 511–546.
- Shearer, D. (1998), “Outsourcing War”, *Foreign Policy*, No: 112.
- Singer P.W. (2004a), War, Profits, and the Vacuum of Law: Privatized Military Firms and International Law. *Columbia Journal of Transnational Law Association*, 42(2).
- Singer P.W. (2004b), The Dogs of War Go Corporate, <https://www.brookings.edu/opinions/the-dogs-of-war-go-corporate/>, (Erişim: 04.04.2019).
- Singer, P. W. (2004c), The Private Military Industry and Iraq: What Have We Learned and Where to Next?. *Cenevre: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Policy Paper*.
- Singer, P. W. (2005), ”Outsourcing War”, <http://www.brookings.edu/>, (Erişim: 10.12.2018).
- Singer, P. W. (2009), *Kiralık Ordular*, (G. Aral, İ. Yaman, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tangör, B., Yalçinkaya, H. (2010), Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Özel Askerî Şirketler, *Uluslararası İlişkiler*, 25(7).
- The British Army. (t.y.), Gurkha History, <https://www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/brigade-of-gurkhas/>, (Erişim: 26.07.2019).
- Topal, A. H. (2011), Uluslararası Hukuk Açısından Özel Askeri Şirketler ve Şirket Çalışanlarının Statüsü, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60 (4), 965-980.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2017), PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/yayim/teror/PYD_YPG.pdf, (Erişim: 16.09.2019).
- U.N. Mercenary Convention. (1989), 72nd Plenary Meeting, A/RES/44/34, <https://www.un.org/documents/>, (Erişim: 02.11.2018).
- UK Parliament. Green Paper. (t.y.), <https://www.parliament.uk/site-information/glossary/green-papers/>, (Erişim: 17.07.2019).
- United Nations. (1970), Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations, A/RES/2625 (XXV).
- Verri, P. (1992), Dictionary of the International Law of Armed Conflict, *ICRC*, Geneva.
- Yalçinkaya, H. (2006), Özel Askeri Sektörün Oluşumu Ve Savaşların Özelleşmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 250-270.
- Yalçinkaya, H., Türkeş, K. T. (2008), Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4(7), 55-80.
- Yamaner, B. M., Öktem, E., Kurtarcan, B., Uzun, M. C. (t.y.), 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, 42.
- Yıldız, M., Ekmekçioğlu, A. (2018), Özel Askeri Şirketlerin Savunma Politikaları Açısından İncelenmesi, *Amme İdaresi Dergisi*, 51(3), s.27-59.

Yılmaz, S. (2007), 21'inci Yüzyılda Güvenlik Alanının Yeni Sivil Aktörleri: Özel Askeri Şirketler ve Kontratçı Firmalar, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (6), 45-56.

Yılmaz, S. (2018), Kirli İşler ve Özel Askeri/İstihbarat Şirketleri, <http://ankaenstitusu.com/kirli-isler-ve-ozel-askeriistihbarat-sirketleri/>, (Erişim: 05.11.2018).

TEKNOLOJİ TABANLI ŞEHİR GÜVENLİK SİSTEMLERİ VE VERİ MAHREMİYETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON TECHNOLOGY BASED URBAN SECURITY SYSTEMS AND DATA PRIVACY

İmam Bakır Kanlı*

Burak Kaplan**

ÖZET

Güvenlik sadece insanların değil tüm canlıların en temel ihtiyaçlarından biridir. Bu yüzden her canlı türü yaşamın sunduğu risk ve tehditlere karşı korunma içgüdüsüne sahiptir. Neolitik devrimin sonuçlarından birisi olarak, insanoğlunun göçebe hayat düzeninden yerleşik hayata geçişi, mekânı ve mekân güvenliğinin sağlanması konusunu da beraberinde getirmiştir. Sanayi Devrimi şehir güvenliği açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Öte yandan paradigmada büyük kırılmalara neden olan bir diğer devrim şüphesiz endüstri alanında yaşanmıştır. Sanayi Devrimi'nden sonra şehirler yoğun göç almış ve nüfusları ciddi oranda artmıştır. Bunun sonucunda ilk sanayi şehirlerinin suç oranlarında büyük bir artış görülmüş ve şehirlerin çok boyutlu suç önleme yaklaşımı ile daha güvenli yaşam alanları haline getirilmesi hedeflenmiştir. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler sonucunda da teknoloji tabanlı önlemler çok boyutlu suç önleme yaklaşımının bir parçası olmuştur. Günümüzde yapay zekâ, nesnelerin interneti ve büyük veri gibi yeni teknolojiler özellikle Çin, ABD ve Rusya gibi ülkelerde şehir güvenlik sistemlerinin birer parçası haline gelmiştir. Ancak bu sistemlerin güvenlik amacıyla kullanılması durumunda kişisel verilerin mahremiyeti en önemli tartışmalardan biri haline gelmektedir. Bu bağlamda şehir güvenlik sistemlerinde kullanılan teknoloji tabanlı uygulamaların suç önlemede oynadığı rol ve bu uygulamaların veri mahremiyeti açısından sakinlerinin karşılıklı olarak incelenmesi çalışmanın konusudur. Bu çalışmanın amacı toplumların güvenlik ihtiyacı karşılanırken bu durumun insan haklarını ihlal etme riskine cevap aramaktır. Güvenlik uygulamalarının yasal sınırlarının ne olması gerektiği ve sebep olabileceği insan hakları ihlallerinin örnek ülkeler üzerinden açıklanması çalışmada hedeflenmektedir. Çalışma teorik bir çerçeveye sınırlandırılmış ve Çin, ABD ve Rusya uygulamaları üzerinden değerlendirmeler yapılarak Türkiye'nin izlemesi gereken politikalar ele alınmıştır. Çalışma günümüzde şehir güvenlik sistemlerinin en güncel tartışma konularından birini ele aldığı için önemlidir. Çalışmanın ana yöntemi literatür taramasıdır. Ayrıca ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların yayınladıkları teknik ve analitik raporlardan yararlanılmıştır. Çalışmada ülkelerin kendi tehdit algılarına göre bir riskli profili çıkardığı ve bunun sonucunda da masum insanların suç işlemeseler dahi suçlu muamelesiyle karşılaştıkları gibi bir temel sonuca ulaşılmıştır. Bu durumun ortadan kaldırılması için ise şehir güvenliği bağlamında teknolojiden yararlanmanın hangi sınırlar içerisinde olması gerektiği konusuna Türkiye için öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri, mahremiyet, güvenlik, teknoloji, şehir

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, bkanli@yahoo.com

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları Programı, kaplanburak94@gmail.com

ABSTRACT

Security is one of the basic needs of not only people but also living beings. Therefore, each living species have instinct to protect against the risks and threats of life. As a result of Neolithic Revolution, the transition of human settlements from nomadic to settled life has brought about the area and the security of the area. Industrial Revolution was an important breaking point in terms of urban security. On the other hand, another revolution in the paradigm that led to big breaks was existed in the field of industry. After the Industrial Revolution, the urbans received immense immigration and their population increased significantly. Thus, crime rates have increased dramatically in the first industrial urbans. They are aimed to become safer living areas with the multi-dimensional crime prevention approach. As a result of development in science and technology, technology based preventions have been part of multi-dimensional crime prevention approach. Today, new technologies such as artificial intelligence, internet of Things (IoT) and big data have become a part of urban security systems especially in China, USA, Russia. However, when these systems are used for security, personal data privacy is one of the most important debates. In this context, the role of technology-based applications used in urbans security systems to crime prevention and examination of the disadvantages of these practices in terms of personal data privacy is the subject of this study. The purpose of this study is to seek the answer to the risk of violating human rights while fulfilling the security needs of society. The aim of this study is to explain the legal limits of security practices and to explain the human rights violations that can be caused by sample countries. The study was limited to theoretical framework and evaluations were made over China, USA and Russia practices and Turkey need to follow policies are discussed. The study is important to addresses one of the most recent discussion issues of urban security systems. The main method of the study is literature review. In addition, technical and analytical reports which published by national and international institutions and organizations were utilized. In this study, it was concluded that the countries have taken a risky profile with respect to their own perceptions of threat and finally, innocent people were treated as criminal even if they don't commit crimes. In order to eliminate this situation, suggestions were made about the limits of using technology in context of urban security for Turkey.

Keywords: Data, privacy, security, technology, city

1. Giriş

Güvenlik tarih boyunca insanların en temel ihtiyaçlarından biri olarak kendisine yer bulmuştur. İlk insanların vahşi hayvanlardan korunmak amacıyla kesici ve delici aletleri kullanması ve doğada karşı karşıya kalabilecekleri tehlikeli durumlar için mağaralarda yaşaması söz konusu güvenlik ihtiyacının yerine getirilmesi amacıyla gerçekleşmiştir. Hatta insanlığın ilk döneminden günümüze bir hat çizdiğimizde; bugün yaşanan meskenlerde çelik kapının tercih edilmesi, kamera ve alarm sistemlerinin kurulması gibi uygulamalar, güvenlik ihtiyacının sürekli olarak varlığını sürdürdüğüne birer örnektir. Bu durum aslında güvenlik ihtiyacının vazgeçilmez bir fenomen olduğunu ve aynı zamanda da diğer temel hak ve hürriyetlerin ön koşulu olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Nitekim Abraham Maslow (1943: 376) ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde bu duruma dikkat çekmekte ve barınma, beslenme gibi temel fiziksel ihtiyaçlardan sonra güvenlik ihtiyacının yerine getirilmesini belirtmektedir. Tarih boyunca da bu ihtiyacın yerine getirilmesi siyasi otoritelerin sürekli gündeminde olmuştur. Şehirlerin etrafına duvarlar örülmesi, hendekler kazılması, şehir giriş-çıkışlarında nöbetler tutulması ve askerler tarafından devriye turlarının atılmasını bu duruma örnek olarak vermek mümkündür.

Söz konusu uygulamalarla yaşam alanlarında huzur ortamının kalıcılığının tesis

edilmesi ve korku ikliminin oluşmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç tarih boyunca her siyasi otorite için varlığını korumuş; yalnızca uygulama araçlarının değiştiğine tanıklık edilmiştir. Her çağın koşullarına göre uygun stratejilerin belirlendiği bu konuda nihai amaç sürdürülebilir bir toplumsal yapı oluşturmaktır. Ekonomik, sosyal ve çevresel yönleriyle sürdürülebilir bir toplumsal yapının var olabilmesi de yerleşim yerlerinde yaşayan insanların kendilerini güven ve emniyet içerisinde hissetmeleriyle yakından ilgilidir.

Günümüzde bireylerin kendilerini güven ve emniyet içerisinde hissetmelerinin önünde bir takım engeller bulunmaktadır. Bu durumu uluslararası örgütlerin yaptığı çalışmalar da destekler niteliktedir. Karasu (2012: 181) Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılan bir araştırmaya göre beyaz kadınların %60'ı tecavüze maruz kalmaktan korktuğunu ve yine aynı araştırmada toplam nüfusun %50'sinin soygun ve gaspa uğramaktan korktuğu sonucuna ulaştığını belirtmiştir. Benzer bir çalışma Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde de gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda AB üyesi ülkelerde erkeklerin %28'i, kadınların %45'i gece tek başına sokakta yürümekten korktuklarını ve başlarına bir şey geleceklerinden endişe duyduklarını belirterek sokakların güvenli olmadığını dile getirmiştir. Aslında bu durum şehirleşmenin olumsuz sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirleşmenin sonucu olarak toplumsal norm ve kurallarda yaşanan çözümler bireylerin şehre özgü davranış ve kurallara adaptasyon sağlayamamasına; toplumsal gerilimin artmasına ve suç sayıları ile oranlarında önemli artışlara yol açmaktadır (Gökulu, 2010: 214).

Artan suç sayıları ile birlikte günümüzde tehditlerin küresel boyutlara ulaşması ve sınır tanımaz hale gelmesi, bireylerin yaşadıkları endişe ve kaygının artmasına yol açmaktadır. Nitekim küresel terör saldırıları, uluslararası suç örgütleri, organize suçlar, uyuşturucu ve kaçakçılık ticareti; belirli bir bölge için geçerli olmamakla birlikte mücadelede de ulus-üstü yapıları zorunlu kılmaktadır.

Ulus-üstü organizasyonların yanı sıra suçun önlenmesi konusunda çağın getirdiği fırsatlardan yararlanılmaya başlanmıştır. Kuşkusuz bunların başında teknolojik gelişmeler gelmektedir. Teknolojide görülen gelişmeler özellikle bilgisayarın ve internetin yaygınlaşmasıyla günlük yaşamın birer parçası haline almıştır. Bu gelişim süreci de 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkelerin şehir güvenliği için stratejik araçları arasında kendisine yer bulmaya başlamasıyla sonuçlanmıştır. Örnek vermek gerekirse; kapalı devre kamera sistemleri, suç haritaları ve suç analizleri, yapay sinir ağları, hareket algılayabilen sensörler ve erken uyarı sistemlerini sıralamak mümkündür. Aynı zamanda bu araçların her ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılaştığı görülmektedir.

Suçun önlenmesi konusunda yararlanılan teknolojik araçlar hem suça karşı caydırıcılığı artırırken hem de bir suç vakasının yaşanmasının ardından delillerin toplanmasına ve suçu işleyen kişilerin yakalanmasına imkân tanımaktadır. Ancak bu imkânlarla rağmen teknolojinin yaygınlaşması özellikle veri mahremiyeti konusunda önemli tehditleri içerisinde barındırmaktadır. Bu tehditler arasında özellikle de veri mahremiyeti konusu oldukça önemlidir. Çünkü teknolojinin yaygınlaşması bir bakıma gözetim ve kontrolün yaygınlaşması anlamını taşımaktadır. Bu durum bir yandan kişisel verilerin gizliliği ilkesinin çiğnenmesi riskini öte yandan da toplumsal paranoyaya dönüşme ihtimalini içerisinde barındırmaktadır. Dünya'nın herhangi bir bölgesinde yaşayanlar için düşünüldüğünde sürekli gözetlenme hissi ve kişisel verilerin kullanıldığı, işlendiği ve üçüncü kişilerle paylaşıldığı ihtimali, bireyin psikolojik sağlığı açısından da birtakım olumsuz sonuçlara yol açabilecek etkidir.

Günümüzde teknolojinin şehir güvenliği sistemleri için vazgeçilmez bir unsur olduğu düşünüldüğünde, bu sistemleri nasıl bir yapı içerisinde kullanılması ve hangi düzenlemeleri içerisinde barındırması gibi sorularla karşılaşmaktadır. Özellikle ABD ve Çin'in bu

bağlamında attığı adımlar Dünya'nın geri kalan bölgelerine göre oldukça ileridedir. Fakat bu ülkeler de kendi iç koşulları göz önüne alındığında bazı sorunlarla karşı karşıya gelmekte ve eleştiriye maruz kalmaktadır. Türkiye açısından meseleye yaklaşmak gerekirse, Kent Güvenlik Yönetim Sistemi'nin (KGYS) önemli bir yatırım olduğu ve ülke sınırlarının tamamında yaygınlaşmaya başladığını görmek mümkündür. Birçok teknolojik alt yapı sistemini bünyesinde barındıran KGYS'nin de veri mahremiyeti açısından incelenmesi önemli konulardan birisidir.

Bu çalışmanın konusu şehir güvenliği için kullanılan teknolojik altyapılı sistemlerin veri mahremiyeti açısından incelenmesidir. Çalışma günümüzde giderek yaygınlaşan bu sistemlerin ciddi bir tehdidini ele alması bakımından önemli bir hâl almaktadır. Dünya'da uygulanan örnekler üzerinden konuyu irdelemek ve kişisel verilerin mahremiyeti konusunda ne gibi düzenlemelerin getirebileceği konusuna dikkat çekmek amaçlanmıştır. Teknolojik altyapılı sistemlerin birçok yönden incelenmesi mümkün olmasına rağmen bu çalışma, veri mahremiyeti konusuyla sınırlandırılmıştır. Çalışmanın yöntemi literatür taramasıdır. Ayrıca ulusal ve uluslararası ölçekte faaliyet gösteren ilgili kurum ve kuruluşların hazırlamış olduğu teknik ve analitik raporlardan yararlanılmıştır. Çalışma ile şehir güvenliği için yararlanılan sistemlerin suçu önlemede önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık veri mahremiyeti noktasında ülkelerin sıklıkla insan haklarını ihlal ettiği görülmüştür. Dolayısıyla ülkeleri bu konuda sınırlandıran ve vatandaşların haklarını koruyan yasal düzenlemelerin uygulama konusunda etkinliğinin sağlanması gerektiği tespit edilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Makalenin daha anlaşılır olabilmesi için çalışmanın alt yapısını oluşturan güvenlik ve şehir güvenliği ile veri ve veri mahremiyeti kavramlarının açıklanması gereklidir. Böylece teknoloji alt yapılı şehir güvenlik sistemlerinin bir yandan şehir için vazgeçilmez olduğu öte yandan da kişisel veriler açısından sakinlerinin bulunduğu konusunun açıklığa kavuşması amaçlanmıştır.

2.1. Güvenlik ve Şehir Güvenliği

Güvenlik tarih boyunca önemini koruyan bir olgu olarak kabul edilmektedir. Doğadaki en temel unsurlardan biri olan güvenlik kavramı tüm canlı yaşamının sürdürülebilirliği için bir gereklilik olarak incelenmektedir. Dolayısıyla her canlı varlık için güvenlik ihtiyacının giderilmesi emniyet duygusu içerisinde yaşayabilmeleri anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Mortimer (1992: 6) güvenlik kavramını toplumun şiddet olayları ve tehditten arındırılmış bir şekilde yaşamlarına devam etmesi olarak incelemektedir. Güvenlik kavramı aynı zamanda içerisinde birçok farklı unsuru barındırmaktadır. Nitekim güvenlik, yalnızca yaşamsal risklerden uzak olmanın ötesinde refah, statü ve özgürlük gibi dinamiklerle de ilintilidir (Buzan, 1983: 18). Yapılan değerlendirmelere göre güvenliğin iki boyutu olduğu düşünülebilir. Bunlardan ilki bireyin kendisini emniyet içerisinde hissetmesine; ikinci ise güvenlik olgusunun sosyal yönüne dikkat çekmektedir.

Söz konusu değerlendirmelere göre güvenlik kavramının bir ihtiyaç veya gereklilik olduğu anlaşılmaktadır. Aslında söz konusu bu ihtiyacın giderilmesi, yaşama hakkı, eğitim hakkı, seyahat etme hürriyeti, fikir ve düşünce hürriyeti vb. gibi diğer temel hak ve hürriyetlerin garanti altına alınması anlamına gelmektedir. Çünkü güvenliğin olmadığı bir düzlemde temel hak ve hürriyetlerin askıya alınması muhtemeldir (Şeker, 2005: 61). Bu yüzden devletlerin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaktan vazgeçmeleri söz konusu değildir.

Devletler vazgeçmeleri mümkün olmayan güvenlik hizmeti için temelde ikili bir ayrıma gitmektedir. Bunlar dış ve iç güvenlik olarak incelenmektedir. Devletler, dış güvenlik için genellikle ülke sınırları dışından gelebilecek tehditlere karşı organize olmakta,

ülkenin bekasını korumayı amaçlamakta ve uluslararası bir yapı içerisinde hareket etmektedir (Özgür & Erciyes, 2017: 80).

İç güvenlik hizmeti ise iki temel aşamada gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki suçu önleyici tedbirler; diğeri ise yakalayıcı tedbirler olarak ifade edilmektedir (Öztekin, 2015: 15). Bir bakıma iç güvenlik hizmetleri bir ülkedeki kamu düzeninin korunabilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iç güvenlik hizmetleri kamu düzeninin bozulmasını amaçlayanların önlenmesi ve yakalanmasını düzenleyen bir hukuki rejim olarak tanımlanabilmektedir (Özer, 2012: 170). Toplumsal huzurun sürdürülebilirliği için önemli fonksiyonlardan biri olan iç güvenlik hizmeti, şehir yaşamının kalitesini doğrudan etkileyebilmektedir. Şehirlerin emniyet altına alınma ihtiyacı özellikle şehirleşmeye bağlı olarak artan bir sorunun yansıması olarak kabul edilmektedir. Bu konu, şehir güvenliği kavramı boyutunu da içerisinde barındırmaktadır.

Şehir güvenliği kavramı şehirleşmenin bir sonucu olarak görülmüş ve bu doğrultuda güvenlik ihtiyacını giderebilmek adına stratejilerin geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda taşradan farklı bir yaklaşımı da işaret etmektedir. Ayrıca şehir güvenliği kavramının günümüz şehirleri için kullanıldığı belirtilmektedir (Gökulu, 2010: 210-211).

Şehir güvenliği konusu günümüzde küresel örgütlerin de gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, Avrupa Konseyi'nin 1992 yılında kabul ettiği Avrupa Kentsel Şartı'nda güvenlik konusu ilk sırada yer almaktadır (Avrupa Konseyi, 1992). Birleşmiş Milletler (BM) ise 2007 yılında hazırladığı Küresel Şehir Emniyeti ve Güvenliği Raporu'nda şehir alanlarında görülen işsizlik, yoksulluk, konut, eğitim, sağlık ve altyapı gibi sorunların şehirlerde güvenlik sorunlarına yol açabileceğini belirtmektedir (UN-HABITAT, 2007: 9). Avrupa Şehir Güvenliği Formu bu problemlerin çözümünde şehir yönetiminin oynayabileceği role değinerek güvenli ve emniyet altındaki şehir yaşamını etkileyebilen faktörlerin yerine getirilmesine imkân tanıdığını dile getirmektedir (European Forum For Urban Security, 2012: 8).

Sonuç olarak güvenlik ve şehir güvenliği kavramları bireyin kendini emniyet altında hissetmesi ve şehir hayatının huzur içerisinde ve korku atmosferinden uzak bir şekilde devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu durumun oluşması iç güvenlik hizmetleri ile yerine getirilirken hem önleyici hem de yakalayıcı stratejiler kolluk kuvvetleri tarafından geliştirilmektedir. Bu stratejiler geliştirilirken her çağın sunduğu fırsatlardan da yararlanıldığı görülmüştür.

2.2. Veri ve Veri Mahremiyet

Bilginin kaydedilerek işlenmesi ve analizi için bir araya getirilmesine veri denilmektedir. Dolayısıyla bünyesinde bir veya birden fazla bilgi kümesini barındırmaktadır. Araştırma, gözlem, deney, sayım ve ölçüm gibi farklı kaynaklardan elde edilen bilgi türüdür (www.avvg.org.tr, 2019).

Günümüzde veriler birçok kaynaktan elde edilen bilgiler sonucunda işlenerek stratejik sonuçlara ulaşılmaktadır. Farklı yönleriyle eleştirilen bu durum "büyük veri" olarak nitelendirilmektedir. Büyük veri, sosyal medya paylaşımları, cep telefonu operatörleri, fotoğraf, video ve dosya kayıtları gibi farklı kaynaklardan elde ettiği bilgileri anlamlı bir şekilde işleyebilme becerisine sahiptir. Günümüzde bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ilişkişel veri tabanlarında saklanmaktadır (Eyüpoğlu vd., 2017: 177).

Aynı zamanda kişisel verilerin toplanması yalnızca bugüne özel bir durum değildir. 20 yüzyılda, 1970'li yıllarda tıbbi amaçlarla hekimlikte başlayan bu süreç güven değeri üzerinden yükselmiştir. Teknolojide gelişmesiyle birlikte kişisel verilerin çeşitli kaynaklardan toplanmaya başladığı görülmüştür. Böylece gelişen bilgi ve iletişim

teknolojileri bünyesinde yer alan internet ağı; “web sayfaları, bloglar, sosyal medya uygulamaları, sensörler ve birçok veri toplayabilen cihazlar ve uygulamalar” üzerinden bilimsel olsun veya olmasın çeşitli verileri toplayabilmektedir (İzgi, 2014: 30; Doğan & Arslantekin, 2016: 15).

Elde edilen bu veriler özellikle insan hakları konusunda tartışmaların yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Çünkü sanal bir ortamda elde edilen kişisel verilerin ne gibi güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kaldığını belirlemek güçtür. Dolayısıyla internet ortamı üzerinden elde edilen veriler, veri mahremiyeti yönüyle belirli riskleri barındırmaktadır. Bunlar kredi kartı bilgilerinin ele geçirilmesi, gizli video ve ses kaydı ile bilgisayara sızma olarak sıralanabilir. Belirtilen bu durumlar hem kişinin mahremiyeti yönü hem de kişinin bilgileri kullanılarak maddi ve manevi zarar verme olasılıkları ile birlikte düşünülmelidir (Tataroğlu, 2009: 96).

Kişisel verilerin ele geçirilmesi, insanın en temel niteliklerinden olan mahremiyet duygusunun zedelenmesi anlamına gelmektedir. Kant’a göre bu durum insanın en temel değeridir. Ona göre mahremiyet duygusunun zarar görmesi insana ait en temel değerlerin ortadan kalkması riskini barındırmaktadır. Aynı zamanda karşı karşıya kalınan bu durum sürekli ve düzenli bir şekilde gözetleme anlamına da gelmektedir. Bu durumun hem hukuki hem de demokratik kurallar ve işleyişler açısından da sakıncaları bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2004: 1).

Hukuki açıdan kişisel verilerin ve mahremiyet duygusunun korunabilmesi adına hem uluslararası ölçekte hem de ulusal ölçekte belirli düzenlemelerin hayata geçirildiği görülmüştür. Bu konu ele alınırken kişisel verilerin muhafaza edilmesinin bir hak olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda uluslararası ölçekte imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 12. maddesi (www.tbmm.gov.tr, 2019); Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 17. maddesi (www.unmikonline.org, 2019); Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. maddesi (www.danistay.gov.tr, 2019) gibi bir çok uluslararası sözleşme mahremiyetin korunmasını ve özel yaşamın gizli kalmasını amaçlamaktadır.

Mahremiyet konusunda ulusal düzeydeki ilk düzenleme 1973 yılında İsveç’te yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme ile devletin sahip olduğu verilerin şeffaf bir yapıya kavuşması ve sahip olduğu gücün vatandaşlar lehine dengelenmesi amaçlanmıştır. İsveç’i 1977 yılında Federal Alman Hükümeti’nin hayata geçirdiği düzenlemeler takip etmiştir. Bu dönemde Federal Almanya Veri Koruma Yasası yürürlüğe sokulmuştur. Verilerin korunması noktasında Almanya Anayasa Mahkemesi’nin 1983 yılında verdiği karar önemli bir örnektir. Nüfus sayımı sırasında kişisel bilgilerin elde edilmesini sağlayan ve bilgilerini paylaşmayanlara yaptırımlar öngören “Nüfus Sayımı Yasası” parlamentodan oy birliği ile geçmesine rağmen mahkeme düzenlemeyi anayasaya aykırı bulmuştur (İzgi, 2014: 31).

Bu süreç Türkiye için incelendiğinde kişisel verilerin gizliliğini ve korunmasını içeren maddelerin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda yer aldığı görülmektedir. Anayasa’nın kişisel verilerin korunmasını temel alan maddelerine bakıldığında hukuk devleti ilkesi [2. madde]; kişilerin maddi ve manevi varlığını serbestçe geliştirme hakkı [17. madde]; özel hayatın gizliliği [20. madde]; konut dokunulmazlığı [21. madde]; haberleşmenin gizliliği [22. madde]; dini ve vicdani kanaatleri açıklamaya zorlanamama [24. madde] ile düşünce ve kanaatleri açıklamaya zorlanamama [25. madde] örnek olarak verilebilir (www.tbmm.gov.tr, 2019).

Bu örnekleri normlar hiyerarşisinde anayasadan sonra gelen kanunlar düzeyinde de görmek mümkündür. “Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, Vergi Usul Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu, Bilgi Edinme Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 5809 Elektronik Haberleşme

Kanunu, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunundaki Düzenlemeler” örnek olarak verilebilir (Kılınç, 2012: 1132-1139).

Sonuç olarak kişisel verilerin teknoloji çağında giderek açık hedef haline geldiği görülmektedir. İnsanları mahremiyet duygusu yönüyle endişeye sevk eden bu durum karşısında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde düzenlemelerin hayata geçirilmektedir. Şehir güvenliği sistemleri de özellikle gözetleme, ölçme ve değerlendirme mekanizmaları aracılığıyla stratejiler geliştirirken kişisel verilere dayanan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu teknolojiler bir yandan emniyet ve güven ortamının oluşmasına katkı sunarken öte yandan da kişisel verilerin korunması konusunda endişelerin oluşmasına yol açmaktadır. Yasal düzenlemeler aracılığıyla bu endişelerin en aza indirgenmesi amaçlanmaktadır. Çünkü kişisel verilerin korunması en temel insani haklar arasında sayılmakta ve önemi giderek daha anlaşılır bir hâl almaktadır.

3. Şehir Güvenliğinde Kullanılan Teknoloji Altyapılı Sistemlerin Veri Mahremiyeti Bağlamında İncelenmesi

Teknolojinin gelişimi sosyal ilişkilerden ekonomiye; kültür hayatından politikaya kadar birçok farklı alanın değişim ve dönüşüm yaşamasına yol açmıştır. Bu alanlar arasında özellikle güvenlik sistemlerinin öne çıktığı görülmektedir. Nitekim telefon ve telgrafın icadı, polisler açısından ihbar hatlarının devreye girmesi gibi bir sonuca yol açmıştır (www.prezi.com, 2019).

Bilgi tabanlı teknolojilerin gelişmesiyle birlikte Kapalı Devre Kamera Sistemleri, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Suç Haritaları ve Suç Analizleri gibi uygulamalardan suçla mücadelede yararlanılmıştır. 1920’li yıllardan itibaren özellikle ABD’de suç haritalarına ağırlık verildiği, 1970’lerden sonra ise bu suç haritalarının bilgisayar destekli olarak hazırlandığı görülmüştür (Weisburd & McEwen, 1998: 4-8). ABD’de görülen bu gelişim sonucunda farklı eyaletlerde bilgisayar tabanlı suç işleme ve suç haritaları programlarının hayata geçirildiği görülmüştür. Böylece konumsal analizler ile suçla mücadele stratejileri yaygın olarak kullanılmıştır. Bu uygulamalara örnek olarak, Milwaukee’de COMPASS; Philadelphia’da CrimeStat ve New York’ta COMPSTAT verilebilir (Albrecht & Pingel, 2005: 21; Çakar, 2011: 27-28).

21. yüzyılla birlikte görülen teknolojik gelişmeler ise şehir güvenlik sistemlerini Endüstri 4.0 döneminin getirdiği yenilikler, fırsatlar ve tehditler bağlamında etkilemiştir. 21. yüzyılda güvenlik tehditlerinin farklılaşması, mücadelede konusunda da bugüne kadar uygulanmamış stratejilerin hayata geçirilmesini zorunlu kılmıştır (Ahlgren vd., 2016: 52). Bu stratejileri veri madenciliği, büyük veri analizi, algoritmalar ve yapay sinir ağları gibi teknolojilerin kullanılması olarak sıralamak mümkündür.

Veri madenciliği tek bir veriden anlamlı bir sonuç çıkarılmadığı takdirde, anlamlı bilgiyi bulabilme süreci olarak değerlendirilmektedir (Jacobs, 1999: 8). Veri madenciliği istatistik, makine öğrenmesi, veritabanları ile etkileşim içinde çalışarak yeni bir yaklaşım ortaya koymakta ve gelecek hakkında tahminleme yeteneğine sahip olabilmektedir (Hand, 1998: 2). Bu teknolojiden suç amacıyla yararlanılırken birçok veri karşılıklı olarak analiz edilmektedir. Suçlular ve suç davranışlarını tanımlamak için bütün bireylere ait profiller ikili olarak karşılaştırılmıştır (Chen vd., 2003: 2; Bruin vd., 2006: 172).

Teknolojinin gelişmesinin sonucunda yararlanılan bir diğer teknoloji yapay sinir ağlarıdır. Yapay sinir ağlarını genel olarak biyolojik sinir ağlarına benzetmek mümkündür (Fausett, 1993: 3). Veriden öğrenebilen, genelleme yapılabilen, sınırsız değişkenle çalışabilen yapay sinir ağlarının beş temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar, “*girdiler,*

ağırlıklar, toplama fonksiyonu, aktivasyon fonksiyonu ve çıkış” olarak sıralanmaktadır (Öztemel, 2012: 11; Kaynar & Taştan, 2009: 163). Yapay sinir ağlarının suçun önlenmesinde etkili bir araç olduğunu gösteren önemli bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada 1990 ve 1991 yıllarında polise gelen çağrılar dikkate alınarak 1992 yılında meydana gelebilecek uyuşturucu satışları ile ilgili olarak mekânsal tahminler yapılmıştır. Sonucunda elde edilen tahminler uyuşturucu satış noktalarıyla karşılaştırıldıklarında büyük oranda başarılı bir çıkarımda bulunduğu görülmüştür (Yavuz & Tecim, 2011: 299).

Teknolojik gelişmelerden şehir güvenliği amacıyla yararlanan önde gelen ülkelerden Çin Halk Cumhuriyeti’ne bakmak gerekirse yapay zekânın oldukça fazla alanda kullanıldığını söylemek mümkündür. Bir bakıma bu teknolojiler toplum kontrol etmede araçsal bir hâl almıştır. Ancak Çin’de uygulanan yöntemler BM tarafından orantısız gözetim olarak belirtilmiştir. Özellikle de ülkede yaşayan Uygurlar üzerinde bu gözetimin hâkim olduğu ifade edilmiştir. Bu uyarılara rağmen Çin, yapay zekâ temelli gözetim ağını ülkenin geneline yaymayı amaçlamaktadır (Ding, 2018: 38).

Ülke genelinde yayılması planlanan bu gözetleme ağı “*Sosyal Kredi Sistemi*” olarak isimlendirilmiştir. Sistem ile bireylerin izlenmesi, kontrol edilmesi ve davranışlarının düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte veri madenciliği ve veri analizi gibi tekniklerden yararlanılmaktadır. Ancak yapay zekâ teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak gözetleme devletin öngörülemez şekilde büyümesine yol açmıştır. Üstelik bu durum, siyasi kontrol mekanizmasının bir parçası halini almıştır (Hoffman, 2018: 42-43).

Ülke genelinde geliştirilen kontrol ve denetim mekanizması için Çin, 30 milyar doların üzerinde bir yatırım bütçesi ayırmıştır. Ülkenin genelinde 2020 yılına kadar 300 milyon kamera ile vatandaşların gözetlenmesi hedeflenmektedir. Bu durum, bireylerin hem kamusal hem de özel alanlarında mahremiyetlerinin hiçe sayıldığı ve/veya sayılabileceği bir sürecin mihenk taşı niteliğindedir. Karşı karşıya kalınan bu durum insan hakları bağlamında önemli sakıncaları barındırır da Çinli yetkililer bu teknoloji ile birlikte şehir güvenliği açısından başarılı sonuçlar aldıklarını belirtmektedirler (www.acadgild.com, 2019).

ABD açısından şehir güvenlik sistemlerinde teknolojinin kullanılma durumu incelendiğinde, bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Suç bölgelerin tespit edilmesi, bu bölgelere ilişkin analizlerin yapılması, analizlerin sonucuna ilişkin olarak polis gücünün kaynaklarının kullanılması ilk uygulama örnekleri arasında sayılmaktadır (Perry, 2010: 146-149).

Yapay zekâ teknolojisi açısından bakıldığında ise günümüzde istihbarat faaliyetlerinde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda New York’ta terörle mücadele amacıyla 600’den fazla tatbikat gerçekleştirilmiştir. Bölgesel suç analizi merkezleri oluşturularak istihbarat ağı güçlendirilmiştir. Suçla mücadelede yapay zekâ kullanılarak mekânsal çözümler ve analizlerin yapıldığı stratejiler akademi ile işbirlikleri çerçevesinde hayata geçirilmiştir (www.dhsec.ny.gov, 2019). Bu uygulamalara bakıldığında ABD’nin de güçlü bir denetim ve kontrol mekanizmasına sahip olduğunu güvenlik stratejilerini bu mekanizması üzerinden hayata geçirdiğini göstermektedir.

Türkiye’de suçla mücadele noktasında teknolojiden yararlanılması konusunda öne çıkan projelerden biri KGYS’dir. İçerisinde farklı unsurları barındıran bu proje ile şehir hayatının emniyet içerisinde sürdürülebilmesi amaçlanmıştır. Savunma Sanayi Müsteşarlığı ve ASELSAN arasında imzalanan antlaşma ile 81 ilin tek bir merkezden yönetilmesi ve takip edilmesi hedeflenmiştir (www.aselsan.com.tr, 2019). Yine bu sisteme bağlı olarak uygulanan MOBESE ağı ülkenin birçok noktasında toplumun denetim ve kontrolü için emniyet güçlerine yardımcı olmaktadır. Bu sayede güvenlik birimlerine suçun önlenmesi ve

caydırıcılığında sistem yardımcı olurken, denetim kişisel hayata ve mahremiyet duygusunun zedelenmesine verdiği zararlar da bulunmaktadır. Nitekim MOBESE sistemi uzun yıllardır uygulanıyor olsa dahi bu konu ile ilgili yasal düzenleme oldukça gecikmeli bir şekilde yürürlüğe girmiştir (www.dunya.com, 2019).

Sonuç olarak her ülke için şehirlerinde ve özellikle metropol alanlarında güvenliğin sağlanması önemli misyonlardan biri olarak görülmektedir. Bu teknolojiler suç önleme stratejileri açısından hem önleyici ve denetleyici bir yapıyı hem de suçluların yakalanmasında gerekli delillerin toplanabilmesine imkân tanımaktadır. Tüm bunlara rağmen bu mekanizmaların toplumun kontrol edilmesi ve mahremiyet yönüyle kişisel verilerin ihlali açısından sakıncaları bulunmaktadır.

Şehir güvenlik sistemlerinde kurulan teknolojiler suçun önlenmesi konusunda olumlu sonuçlar doğuruyor olsa bile gözetleme ve denetim mekanizmasının kurumsallaşmasını da beraberinde getirmektedir. İkinci sorunsal ise her ülkenin tehdit algısının farklılık göstermesidir (Bozoğlu, 2018: 265-266). Bu durum toptancı bir bakış açısıyla o kitle içinde yer alan insanların suç işlememiş olsalar dahi suç analizlerinin içerisinde yer almalarına ve hatta bu durum, yakın bir gözetleme ve takibin muhatabı olmalarına kadar varmaktadır. Çin'de Uygurlar veya ABD'de siyahilerin yaşadıkları durumlara bu konuda örnek olarak gösterilebilir.

Bu bağlamda, suçun önlenmesinde teknolojiyen yararlanması iki araçsal faydayı beraberinde getirmiştir. Bunlar gözetim ve denetleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Gözetimin mekân üzerindeki kurumsallaşmasında coğrafi bilgi sistemleri ve kent bilgi sistemlerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Scott, 2008: 92-93). Kamera sistemleri ise mahremiyet bağlamında en tartışmalı konulardan biri olarak görülmektedir. Her ne kadar elde edilen veriler kamera sistemlerinin suçu önlemede başarılı olduğunu gösteriyor olsa da aslında bu sistemler, toplumu gözlem altında tutmaya yarayan ve kamusal alanda yaygınlaşmasıyla birlikte bireyin özgürlük alanını sınırlayan bir araç haline gelmektedir (Sucu, 2011: 131).

Yapay zekânın yaygınlaşmaya başlaması ise veri mahremiyeti açısından yeni tehditleri beraberinde getirmiştir. Bu tehditler içinde özellikle Çin'de hayata geçirilen uygulamaların ön plana çıktığı görülmektedir. Hayatın her alanının izlenmesi verimlilik ve kaynakların doğru planlanabilmesi konusunda avantajlar sağlıyor olsa da mahremiyet kaygılarının artmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim sınıf ortamından toplu ulaşımaya kadar her türlü kamusal alandaki sistemik gözetimi bireyleri distopik bir endişeye sevk etmektedir (Bozoğlu, 2018: 281-282). Bireyin böyle bir endişe yaşamasının hiçbir geçerlilik payı olmadığı gibi gözetim ağının legal sınırları, siyasiler ve yasal düzenlemeler aracılığıyla belirlenmelidir (Lyon, 1994: 3).

Sonuç olarak şehir hayatının sürdürülebilirliği için güvenliğinin sağlanması öncelikli koşullardan birisidir. Bu bağlamda birinin canına, malına veya ırzına gelebilecek herhangi bir saldırının önlenmesi; toplumsal huzurun korunması ve güven duygusunun aşılması bir devletin en asli görevlerinden biri olmuştur. Nitekim bu amaca uygun olarak da devletler her çağın kendi koşullarına göre stratejiler geliştirmişlerdir. Teknolojik gelişmeleri de bu bağlamda ele almak ve incelemek mümkündür. Çünkü bu stratejiler suçla mücadelede kolluk kuvvetlerine önemli bir avantaj kazandırmaktadır. Ancak burada kişisel haklara, gözetim ve denetimin sistematik olarak kurumsallaşmasına ve kişisel verilerin ve bilgilerin üçüncü kişilerin eline geçmesine ve paylaşılmasına önemle dikkat edilmelidir. Teknolojiyen yararlanmanın sınırları önceden yasal düzenlemelerle belirlenmeli, oluşabilecek sınırsız gözetimin, denetim ve baskı mekanizmasının, siyasal açıdan toplumda yol açabileceği anti-demokratik durumlar engellenmelidir.

4. Sonuç

İnsanların bir arada yaşamaya başlaması ve nüfusun artması ile birlikte güvenlik ihtiyacı, bireyin kendi öz savunmasının sınırlarını aşarak kamusal alanın korunmasını gerekli kılmıştır. Böylece yaşam alanlarının etrafı çevrilmiş; bir bakıma sınırları belirlenmiştir. Bu sınırların korunması için kaleler ve surlar inşa edilmiş, hendekler kazılmış, giriş ve çıkışlarda nöbetler tutulmuş ve belirli zaman aralıklarında devriyeler atılmıştır. Kuşkusuz bu alınan önlemler tarihsel süreçteki en basit ve ilkel tekniklerdendir. Toplumsal gelişim ve dönüşüm süreci şehirlerdeki güvenlik sorunlarını etkilemiş, şehir yönetimlerini daha karmaşık güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu sorunların çözümü noktasında da çağın getirdiği yeniliklerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla teknolojinin şehir güvenlik sistemlerine entegre edilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Teknolojik sistemler temel iki fonksiyonuyla güvenlik ve emniyetin tesisinde rol üstlenmektedir. Bunlardan ilki suça karşı caydırıcılığı arttırmasıdır. İkincisi ise işlenen suçlarla ilgili olarak delillerin toplanması ve suçluların gereken cezayı almalarını sağlayacak delillerin toplanabilmesine imkân tanınmasıdır. Bu sistemler her ne kadar bu iki yönüyle vazgeçilmez olsalar dahi, kişisel verilerin mahremiyeti konusunda tartışmaları yönleri bulunmaktadır. Gözetim ve denetleme mekanizmasının artan yapay zekâ teknolojisiyle sistematikleşmesi ve kurumsallaşması insan haklarının ihlali gibi sonuçlara yol açmaktadır. Bu yüzden kurulan gözetleme ve denetleme mekanizmalarının yasal düzenlemelere uygun olarak hayata geçirilmesi ve evrensel insan hakları normlarını dikkate alması gerekmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yapay zekâ temelli uygulamaların kişilere ait birçok veriyi kullanarak ilişkisel ve anlamlı sonuçlar çıkarabilmesi ve geleceği öngörebilmesi kişisel verilerin gizliliği konusundaki endişeleri arttırmaktadır. Veri madenciliği ve büyük veri analizinin gelişmesi veri mahremiyeti açısından ortaya çıkabilecek en sakıncalı konular arasında yer almaktadır. Makine öğrenmesi de bu alandaki en önemli yeniliklerden biri olarak kabul edilmektedir. Yine diğer uygulamalar gibi veri mahremiyeti açısından endişeleri barındırmaktadır. Çünkü insanlar tarafından üretilen makineye insani özellik olan öğrenebilme yeteneği kazandırılmaktadır.

Bu bağlamda şehir güvenlik sistemlerinin öncelikli olarak kişisel verilerin korunmasını önceleyen bir yaklaşımla kullanılması gerekmektedir. İkinci olarak kişisel verilerin korunması için yasal düzenlemeler yapılmalıdır ve bu yasal düzenlemelerin dikkate alınmaması halinde önceden belirlenen cezai yaptırımlar uygulanmalıdır. Gözetimin kurumsallaşmaması adına kamera ile takip sistemleri her ülkenin kendi koşullarına göre mahremiyet duyguları dikkate alınarak kurulmalıdır.

Kaynakça

- Ahlgren, B., Hidell, M., & Ngai, E. C. (2016). Internet of Things for Smart Cities: Interoperability and Open Data. *IEEE Internet Computing*, 20(6), 52-56.
- Albrecht, J., & Pingel, J. (2005). GIS as a Communication Process: Experiences from the Milwaukee COMPASS Project. F. Wang içinde, *Geographic Information Systems and Crime Analysis* (s. 1- 23). London: Idea Group Publishing.
- Avrupa Konseyi. (1992). Avrupa Kentsel Şartı. https://rm.coe.int/168071923d#P12_317 (26 Eylül 2019).
- Bruin, J. S., Cocx, T. K., Kosters, W. A., Laros, J. F., & Kok, J. N. (2006). Data Mining Approaches to Criminal Career Analysis. *Proceedings of the Sixth International Conference on Data Mining* (s. 171-177). Hong Kong: ICDM.

- Buzan, B. (1983). *People States and Fear The National Security Problems in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Chen, H., Chung, W., Qin, Y., Chau, M., Xu, J. J., Wang, G., Atabakhsh, H. (2003). *Crime Data Mining: An Overview and Case Studies*. International Conference Proceeding Series (s. 1-4). ACM.
- Çakar, B. (2011). *Factors of Affecting Police Officers Acceptance of GIS Technologies: A Study of the Turkish National Police*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Texas: University of Texas.
- Dedeoğlu, G. (2004). Gözetleme, Mahremiyet ve İnsan Onuru. *TBD Bilişim Dergisi*, (89), 1-4.
- Ding, J. (2018). The Interests Behind China's AI Dream. N. D. Wright içinde, *AI, China, Russia, and the Global Order: Technological, Political, Global, and Creative Perspectives* (s.37-41). Washington, DC: Department of Defense United States of America.
- Doğan, K., & Arslantekin, S. (2016). Büyük Veri: Önemi, Yapısı ve Günümüzdeki Durum. *DTCF Dergisi*, 56(1), 15-36.
- European Forum For Urban Security. (2012). *Security, Democracy and Cities: The Manifesto of Aubervilliers and Saint-Denis*. Paris.
- Eyüpoğlu, C., Aydın, M. A., Sertbaş, A., Zaim, A. H., & Öneş, O. (2017). Büyük Veride Kişi Mahremiyetinin Korunması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(2), 177-184.
- Fausett, L. (1993). *Fundamentals of Neural Networks Architectures, Algorithms and Applications*. Texas: Pearson.
- Gökulu, G. (2010). Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-226.
- Hand, D. J. (1998). Data Mining: Statistic and More? *The American Statistician*, 52(2), 112-118.
- Hoffman, S. (2018). Managing the State: Social Credit, Surveillance and the CCP's Plan for China. N. D. Wright içinde, *AI, China, Russia and The Global Order: Technological, Political, Global and Creative Perspectives* (s. 42-47). Washington, DC: Department of Defense United States of America.
- İzgi, M. C. (2014). Mahremiyet Kavramı Bağlamında Kişisel Sağlık Verileri. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 1(1), 25-37
- Jacobs, P. (1999). Data Mining: What General Managers Need to Know. *Harvard Management Update*, 4(10), 8-9.
- Karasu, M. A. (2012). Kent ve Suç Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 175-193.
- Kaynar, O., & Taştan, S. (2009). Zaman Serisi Analizinde MLP Yapay Sinir Ağları ve Arıma Modelinin Karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 161-172.
- Kılınç, D. (2012). *Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunması*. Ankara

- Lyon, D. (1994). *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Mortimer, E. (1992). European Security After The Cold War. *Adelphi Papers*, 32(271), 2-72.
- Perry, A. E. (2010). *The Evolution of Police Organizations and Leadership in the United States: Potential Political and Social Implications*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Boston: Northeastern Üniversitesi, Hukuk, Politika ve Toplum Doktora Programı.
- Özer, M. A. (2012). Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* (33), 147-180.
- Özgür, E., & Erciyes, E. (2017). Kamu Yönetiminde Yaşanan Dönüşümlerin İç Güvenlik Sektörüne Yansımaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(1), 79-110.
- Öztekin, A. (2015). Devletin Asli ve Sürekli Görevleri (Temel Kamu Hizmetleri) ve Özellikleri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*(30), 10-19.
- Öztemel, E. (2012). *Yapay Sinir Ağlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- UN-HABITAT. (2007). *Enhancing Urban Safety and Security Global Report on Human Settlements 2007*. London: Earthscan.
- Scott, J. C. (2008). Devlet gibi Görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu (Çev. N. Erdoğan). İstanbul: Versus Kitap.
- Sucu, İ. (2011). Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler. *Atatürk İletişim Dergisi*, 2, 125-140.
- Şeker, G. (2005). Kent Güvenliği Örgütlenmesinde Mahalle ve Çarşı ve Mahalle Bekçileri. *Polis Bilimleri Dergisi*, 7(4), 59-90.
- Tataroğlu, M. (2009). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(18), 95-120.
- Yavuz, Ö., & Tecim, V. (2011). CBS Tabanlı Suç Önleme Çalışmalarında Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Mekansal Karar Sistemi Oluşturulması. Suç Önleme Sempozyumu (s.295-309). Bursa: Emniyet Müdürlüğü Yayınları.
- Weisburd, D., & McEwen, T. (1998). *Crime Mapping and Crime Prevention*. D. Weisburd, & T. McEwen içinde, *Crime Mapping and Crime Prevention: Crime Prevention Studies* (s. 1-23). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- <http://www.dhSES.ny.gov/media/documents/NYS-Homeland-Security-Strategy.pdf>, (27.09.2019).
- <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovCivPolRights.pdf>, (27.09.2019).
- <https://acadgild.com/blog/artificial-intelligence-security-surveillance-china>, (27.09.2019).

https://prezi.com/_w7xayjifecc/history-of-police-communications/, (27.09.2019).

https://www.aselsan.com.tr/KGYS_Kent_Guvenligi_3873.pdf, (27.09.2019).

<https://www.avvg.org.tr/yazilar/157-veri-nedir-turleri-nelerdir.html>, (27.09.2019).

<https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>, (27.09.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, (27.09.2019).

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, (27.09.2019).

<https://www.dunya.com/gundem/mobese039ler-039kanunsuz039-cikti-haberi-209824>,
(27.09.2019).

SELF DETERMİNASYON UYGULAMASI VE GÜNEY AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Yasemin AYDIN

Özet

Uluslararası hukukun dayanağı olan uluslararası sözleşmelerde belirtildiği gibi self determinasyon yani kendi kendini yönetme hakkı bir hak olarak bütün toplumların başvurabileceği bir yoldur. 20.yüzyılda uluslararası hukukun en önemli kavramlarından birisi haline gelen self determinasyon, dünya toplumunda yeni bir yapılanma ve tanımlama sürecini başlatmıştır. Önceleri siyasi bir ilke olduğu düşünülen self determinasyon kavramı; 1918 Wilson İlkeleri, 1941 Atlantik Demeci, Milletler Cemiyeti ya da Birleşmiş Milletlerde tanımlandığı üzere hukuki bir hak haline gelmiştir. İlk ifade edilmeye başlandığı dönemlerde sadece sömürge yönetimi altındaki halklara tanınması öngörülürken dönem içinde farklı tanımlamalarla da ifade edilmiştir.

Uluslararası alanda İran'ın yeniden yapılanması tartışılırken, İran'da 35 milyon nüfusu ve belirgin coğrafyası ile 1925 yılından günümüze Fars yönetiminin baskı ve asimile politikalarına maruz kalan, temel insan haklarına sahip olmayan Güney Azerbaycan Türklerinin kamuoyuna yansıyan açıklamaları doğrultusunda federatif ya da bağımsız bir yönetime sahip olmak istediklerini görmekteyiz. Bu yüzden Güney Azerbaycan Türklerinin self determinasyon üzerinden akademik anlamda incelemeye ve onların görüşlerini eldeki mevcut kaynaklar üzerinde ortaya koymaya çalışacağız.

Bu çalışmayı yaparken öncelikle giriş kısmında self determinasyon kavramını ve uygulamalarını açıkladıktan sonra birinci başlıkta Güney Azerbaycan'ın jeostratejik ve jeopolitik konumunu ve genel olarak tanıtımını ortaya koyacağız. İkinci ve üçüncü başlıklarda ise self determinasyona yönelik istek ve önerilerini yazacağız.

Anahtar Kelime: Güney Azerbaycan, İran, Fars, Self Determinasyon, Birleşmiş Milletler

APPLYING SELF-DETERMINATION AND EXAMPLE OF SOUTH AZERBAIJAN

Abstract

As stated in international agreements based on international law, self-determination is a way that all societies can apply as a right. In the 20th century, self-determination, which became one of the most important concepts of international law, initiated a process of new structuring and identification in the world society. The concept of self-determination, which was initially thought to be a political principle; 1918 The Wilson Principles, as defined in the Atlantic Treaty of 1941, the League of Nations or the United Nations, became a legal right. In that period when it was first expressed, while it was foreseen to be given only to the peoples under colonial rule and it was expressed in different definitions during the period.

While being discussed the reconstruction of Iran in the international arena, we see that they want to have a federative or independent government in Iran in accordance with the statements of the people of South Azerbaijan who have been subjected to the pressure and assimilation policies of the Persian administration since 1925 and who do not have the basic human rights. For this reason, we will try to examine the South Azerbaijan Turks in the

academic sense through self-determination and present their views on the available sources.

While studying this subject, after explaining the concept of self-determination and its applications, we will present the geo-strategic and geopolitical position of South Azerbaijan in the first part of the project. In the second and third chapters, we will write the requests and suggestions for self-determination.

KEYWORDS: South Azerbaijan, Iran, Persian, Self-Determination, United Nations

SELF DETERMİNASYON NEDİR?

Uluslararası hukukun dayanağı olan uluslararası sözleşmelerde belirtildiği gibi self determinasyon yani kendi kendini yönetme hakkı bir hak olarak bütün toplumların başvurabileceği bir yoldur. Kendi geleceğini belirleme anlamına gelen “self determinasyon” kökeni 19.yüzyılda “ Milletler İlkesi’nde bulunan siyasi bir kavramdır. 20. Yüzyılda ise uluslararası hukukun en önemli kavramlarından birisi haline gelen self determinasyon dünya toplumunda yeni bir yapılanma ve tanımlama süreci başlatmıştır. Kendi kaderini tayini ilkesi çeşitli anlayış biçimleri devlet, ulus, etnik gibi tanımların günümüz uluslararası sistemdeki çeşitli uygulamalar açısından ne anlama geldiklerinin örneklerini oluşturur. Kavramın ortaya çıkışı Batı Avrupa’daki siyasi uyanış ile aynı döneme denk gelmektedir. Temelde dönemin “ halk egemenliği” ilkesine dayanan görüş gelişen liberal düşünce akımı içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu yönüyle tamamen Avrupa kökenlidir. Bu bağlamda self determinasyon temelde iki şekilde tanımlanabilir.

1)Her devletin halkının kendi siyasi rejimi ve anayasal düzeninin serbestçe belirleyebilmesi

2)Ülke topraklarının ayrılması veya katılmasının ilgili nüfusların serbestçe ortaya koydukları iradeye uygun şekilde gerçekleşmesi bakımından tanımlanmaktadır.

Önceleri siyasi bir ilke olduğu düşünülen self determinasyon kavramı 1918 Wilson Prensipleri, 1941 Atlantik Demeci, Milletler Cemiyeti ya da Birleşmiş Milletlerinde tanımladığı şekilde hukuki bir hak haline gelmiştir. İlk ifade edilmeye başladığı dönemlerde sadece sömürge yönetimi altındaki haklara tanınması öngörülürken dönem içinde farklı tanımlamalarla da ifade edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ile Avusturya- Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu dağılmış ve savaş sonrasında ABD başkanı Woodrow Wilson’un 14 maddelik “Wilson Prensipleri” ile self determinasyon ilkesi uluslararası ilişkilerde bir siyasi çözüm yolu olarak kabul edilmiştir. 8 Ocak 1918’de ABD Kongresi’nde 14 prensibi açıklayan Wilson self determinasyon ilkesinin Avrupa düzeninin temelleri için devlet adamları tarafından zorunlu bir eylem ilkesi olarak kabul edilmesini istemiştir. Böylece Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’daki siyasi sınırların belirlenmesinde self determinasyon ilkesi benimsenmiştir. Self determinasyon süreci daha sonra 1941 Atlantik Demeci ile de önem kazanmış burada ise self determinasyonun uluslararası alanda yer alabilmesi tam anlamıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. 14 Ağustos 1941 tarihinde İngiltere Başbakanı Churcill ve ABD Başkanı Roosevelt tarafından yayınlanan Atlantik Demeci’nin ikinci ve üçüncü maddelerinde bu ilkedden bahsedilmiştir. Burada iki devlet; topraklarını genişletmek istemediklerini her ulusun kendi istediği hükümet şeklini seçme hakkına uyacaklarını Nazi diktatörlüğünün yıkılmasından sonra bütün uluslara sınırları içerisinde güvenle yaşama olanağı sağlayacak bir barışın yapılanması şeklinde belirtilmiştir.

Kavram daha sonra Milletler Cemiyeti ya da Birleşmiş Milletler kararlarında da yer bulmuştur. Fakat Milletler Cemiyeti’nde self determinasyon yaklaşımı sadece “ siyasi ilke”

olarak belirlenmiştir. İlke esasen uluslararası hukuk kuralı değildir. Siyasal bir ilke ya da bir bölgeye münhasır olarak self determinasyon 1945 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Antlaşmasında söz edilmiştir. Anlaşmada self determinasyondan iki maddede söz edilmiştir. Bunlar; BM amaçları ve ilkelerini düzenleyen madde 1/ (2) ve dokuzuncu bölümün 55.maddesidir.

Madde 1/2: Uluslararası eşit haklara ve halkların self determinasyonu ilkelerine saygıya dayanan dostane ilişkileri geliştirmek ve evrensel barışı güçlendirmek için gerekli tedbirleri almak

Madde 55: Hayat standartlarını yükseltmeyi, tam istihdamı, kültürel iş birliği ve istikrar ve mutluluk şartlarını oluşturmak amacıyla uluslararası dostane ve barışsa dayanan ilişkilerin gelişebilmesi için eşit haklar prensibine ve halkların self determinasyonuna dayanarak gerçekleştirilecek insan haklarına riayet edilmesi şeklindedir.

Buradan anlaşılacağı üzere self determinasyonun bir hak değil ilke olduğu düşüncesi mevcuttur. Kavramın hak yerine ilke olarak kullanılması halkların kendi kaderini tayini ilkesinin hukuksal gücünü hafifletmektedir.

Sonuç olarak self determinasyon ilkesinin dayandığı esas temsili hükümet sistemidir. Ulusal yönetimler için düşünülen temsili hükümet sisteminin uluslararası alanın bugünkü yapısı içinde uygulanması olanağının bulunmadığı ortadadır. Bu yüzden BM uygulamasında ulusların kaderlerinin kendilerinin tayin etme ilkesinin sömürgelerin bağımsızlığı dışında uygulanması görüşü pek rağbet görmemiştir.

Uluslararası alanda İran'ın yeniden yapılandırılması tartışılırken İran'da 35 milyon nüfusu ve belirgin coğrafyası ile 1925 yılından günümüze Fars yönetiminin baskı ve asimile politikalarına maruz kalan, temel insan haklarına sahip olmayan Güney Azerbaycan Türklerinin kamuoyuna yansıyan açıklamaları doğrultusunda federatif ya da bağımsız bir yönetime sahip olmak istedikleri görülmektedir. Bu bağlamda self determinasyon uygulamasında Güney Azerbaycan Türklerini konu aldık.

GÜNEY AZERBAJYCAN'IN JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Jestratejik olarak Güney Azerbaycan; Bir ülkenin ya da bir coğrafyanın jeostratejik olarak önemi; bölgesel ve küresel ölçekte; fiziki, ekonomik, siyasi ve sosyal unsurların ayrı ayrı ya da bölgesel ve küresel anlamda bir değer ifade etmesidir.

Güney Azerbaycan; Coğrafi konumu itibariyle Kafkasya'nın bir parçası olarak Kafkasya'nın jeostratejik avantajlarının tamamını bünyesinde bulunduran bir coğrafyadır. Konumunun dışında bölgesel güçlerin mücadele alanı, denizlerin ulaşım güzergâhı ve enerji ulaşım güzergâhında ciddi paya sahip bir coğrafya olarak küresel dengelerin belirlenebileceği bir eşiktir. Güney Azerbaycan; fiziki anlamda hem Orta Doğu'nun hem de Türk Dünyasının bir parçasıdır. Kafkasya, Orta Doğu ve Türk Dünyasının bir parçası olan Güney Azerbaycan; küresel anlamda ekonomik değerlendirmelerde önemli bir anlam ifade etmektedir. Çünkü Kafkasya ve Orta Doğu'da gerek doğalgaz ve petrol rezervleri gerek doğal gaz ve petrol nakil güzergâhı üzerinde olmaları dolayısıyla küresel enerji ihtiyacının yarısından fazlası bölgelerden üretilen ya da bölgeler üzerinden nakledilen enerjilerle karşılanmaktadır. Siyasi ve sosyal anlamda Güney Azerbaycan; önemli bir konumda olması nedeniyle İngiltere, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından takip edilen, kontrol edilen bir bölge olması nedeniyle risk içermektedir. Lakin yaklaşık 310 milyon nüfusa sahip Türk Dünyasının bir parçası olması ve Kuzey Azerbaycan, Irak ve Suriye Türkmen Bölgeleri ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni içine alan oğuz coğrafyası ile yakın ilişkisi olan Güney Azerbaycan'ı; siyasi anlamda güçlü ve önemli konuma itmektedir. Sosyal anlamda ise İslam Dünyası ve Türk Dünyasının bir parçası olması ve İran coğrafyasında 1000 yıldan fazla siyasi hâkimiyet

kuran bir toplum olmasıyla kültürel bağlamda kendini ifade edebilme olanağına sahiptir.

Jeopolitik olarak Güney Azerbaycan; Güney Azerbaycan; Kuzeyde; Aras Nehri, Batıda; Türkiye ve Irak, Güneyde; İran'ın Kürt bölgesi ve Hamse, Doğuda; Hazar Denizi ile çevrili bölgede yer almaktadır. Güney Azerbaycan; Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Erdebil, Zencan ve Kazvin olarak İran yönetimleri tarafından 5 bölgeye ayrılmıştır. İran Coğrafyası; Kuzeyden Azerbaycan, Ermenistan, Türkmenistan; Doğudan Afganistan ve Pakistan; Güneyden Bosna ve Umman Körfezleri, Batıdan Irak ve Türkiye ile çevrilidir.

GÜNEY AZERBAJYCAN TÜRKLERİ NE İSTİYOR?

Güney Azerbaycan'da demokratik hak ve özgürlükler adına öne çıkan isim ve grupların istedikleri; 1990'lı yıllara kadar "İranlılık" eksenini yitirmeden, İran'ın toprak bütünlüğünü tartışmaya dahi açmadan, kimliklerinin ve dillerinin kabul edildiği, kendi bölgelerinin yönetiminde etkin oldukları bir sistemi benimsemişlerdir. 1990'lı yıllardan sonra bölge ve dünyadaki gelişmeler ile İran'ın uyguladığı politikalar nedeniyle İran yönetiminden umudunu kesenlerin artması üzerine Güney Azerbaycan merkezli bir siyasi oluşumun ortaya çıkması gerektiğini savunanlar ortaya çıkmıştır.

İran'ın yeniden yapılandırılması tartışılırken Güney Azerbaycan Türklerinin federal yönetim istekleri doğrultusunda milli hükümet programında şu maddelere yer verilmiştir;

- Milli Hükümetin Programında;
 - 1) Güney Azerbaycan'a muhtariyet verilmelidir.
 - 2) Eyalet ve vilayet encümenleri toplanmalıdır.
 - 3) Güney Azerbaycan okullarında 3. Sınıfa kadar sadece Azerbaycan Türkçesi ile eğitim verilmeli 3. Sınıftan sonra Farsça ile birlikte Azerbaycan Türkçesi eğitim dili olarak kullanılacak.
 - 4) Güney Azerbaycan'da sanayileşmenin artırılması sağlanacak.
 - 5) Ticaretin geliştirilmesi sağlanacak.
 - 6) Toprak reformu yapılarak, topraksız köylülere; devlet toprakları, vakıf toprakları ve büyük toprak sahiplerinden bedelleri ödenmek kaydıyla alınan topraklar dağıtılacak.
 - 7) Güney Azerbaycan'da fabrikalar inşa edilecek ve ulaşım yolları yapılacak.
 - 8) Güney Azerbaycan nüfusuna göre milletvekili sayısı belirlenecek.
 - 9) Güney Azerbaycan'da görev yapacak devlet memurları doğru seçilecek.
 - 10) Vergiler gelirlere göre eşit alınacak.
 - 11) Demokratik devletler ile ilişkiler güçlendirilecek.
 - 12) Fedailerden askeri birlik kurulacak.
 - 13) Milli bir üniversite kurulacak.
 - 14) İşsizlikle mücadele edilecek.
 - 15) İş kanunu ve sigortalar ile ilgili düzenlemeler getirilecek.
 - 16) Güney Azerbaycan'da yaşayan azınlıklara aynı haklar verilecek.
 - 17) Azınlıkların; milli dil, medeniyet, adet ve ananelerinin gelişmesine devlet katkı sunacak.
 - 18) Azınlıklar kendi dilleri ile birlikte Azerbaycan dilini öğrenecekler.
 - 19) Seçimlerin demokratik yapılması sağlanacak.
 - 20) Şehir ve kasabalarda imar faaliyetleri gerçekleştirilecek.

Güney Azerbaycan hak ve özgürlükler hareketinin önde gelen isimleri olan Settar Han, Hiyebani, Pişeveri, Şeriatmedari gibi isimler birçok faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1997 sonrası teşkilatlanarak görüşlerini açıklayan Milli Medeni Hareketin öncüsü; Prof. Mahmut Ali Çehreganlı önderliğinde ise bu fikirler ortaya atılmıştır;

-Fars şovenizmi yabancı bir komplodur ve İran'ı parçalamaya götürecektir

- Güney Azerbaycan'da Türk kimliğini korumak amaçlanmaktadır.
- İran Türk yurdu olarak görülmekte ve Türklerin İran tarihinde anahtar rolü bulunmaktadır.
- Milli hareket her türlü şiddete karşıdır ve sivil bir harekettir.
- İran; İranlıların sloganına sahip çıkmaktadır.
- Azerbaycan Türkçesinde basın televizyon oluşturulmalıdır.
- Güney Azerbaycan'da ana dilde eğitim verilmelidir.
- Federasyon yönetim uygulanmalıdır.
- İran'daki gelirin eşit dağılması gerekmektedir.
- Vali ve yöneticiler Azerbaycan Türkü olmalıdır.
- Güney Azerbaycan iç işlerini kendi düzenlemeli aynı zamanda dış işlerinde Güney Azerbaycan'ın görüşlerine önem verilmelidir.

Güney Azerbaycan Türklerinin önderlerinden ve GAMOH Genel Başkanı Mahmut Ali Çehreganlı bugün Güney Azerbaycan Türklerinin 35 milyonluk bir nüfusa sahip olduğunu ancak Fars merkezi yönetimi tarafından yok sayıldığını belirtmiştir. Çehreganlı, İran yeniden yapılandırılırken İran'da bulunan 35 milyonluk Güney Azerbaycan Türkünün de uluslararası toplantılarda masada olması gerektiğini, Güney Azerbaycan Türklerine kendi kaderini tayin etme hakkının mutlaka verilmesi gerektiğini belirtmiş ve Güney Azerbaycan Türklerinin bağımsızlıktan sonra Kuzey Azerbaycan Türkleri ile mutlaka yeniden birleşeceğini ifade etmiştir.

Güney Azerbaycan Türkleri bu gelişmelere paralel olarak gerekli karşı duruşu sergiledikleri gibi 1990 sonrası Güney Azerbaycan coğrafyası, Güney Azerbaycan bayrağı ve Güney Azerbaycan Türk'ü gibi kavramlarda ortak paydaya doğru ciddi yol almıştır.

Sonuç olarak günümüze baktığımızda veya öncesine baktığımızda Güney Azerbaycan Türkleri, İran'ın asli unsuru ve 20.yy. kadar İran'da söz sahibi olmasının yanında İran'da söz sahibi olmaya en fazla hakkı olan toplumdur. İran'daki nüfuslarının yönetimde bulunan farslardan daha fazla oldukları dikkate alınırsa ne kadar doğru olduğu görülebilir. Güney Azerbaycan Türklerinin özgürlük mücadelesi bu somut gerçekten kaynaklanmaktadır. Güney Azerbaycan Türklerinin yükselmesini istemeyen Rusya, İngiltere ve ABD gibi emperyal ülkeler Güney Azerbaycan merkezli bir gücün oluşturulmasını istememektedir. Çünkü Hazar Havzası'nda, Kafkasya'da, Orta Doğu'da ve Anadolu'da yaşayan birbirlerini anlayan ve kültür bakımından benzerlik gösteren aynı milletin bir araya gelmesi merkezi bir rol oynamaktadır. Böyle durumda dünyada yeni bir güç merkezi oluşacaktır. Bu durumda diğer güçler için hoş olmayan bir durum haline gelecektir.

KAYNAKÇA:

DUMAN, Selçuk, "Güney Azerbaycan Türklerinin Demokratik Hak ve Özgürlük Mücadelesi", Berikan Yayınevi, Ankara-2017.

DUMAN, Selçuk, "Jeopolitik Tartışmaların Odağındaki Güney Azerbaycan'ın jeostratejik Olarak Değerlendirilmesi", III. Uluslararası Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu, 26-27 Şubat 2019, Giresun, s. 4-5.

DUMAN, Selçuk, "İran'ın Yeniden Yapılandırılması Tartışılırken Güney Azerbaycan

Türklerinin Federal Yönetim İstekleri”, II. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, 7-8 Aralık 2018, Antalya, s. 745-765.

DUMAN, Selçuk, “Güney Azerbaycan Özgürlük Hareketleri ve Talepleri”, IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Nisan 2017, Niğde.

UÇAROL, Dr. Rifat, “Siyasi Tarih”, Der Yayınları, 10. Basım.

SUR, Melda, “Uluslararası Hukuk Esasları”, s.108-110.

GÖNLÜBOL, Mehmet, “Uluslararası Politika (İlkeler, Kavramlar, Kuramlar)”, Siyasal Kitabevi, 2014, s.333-335.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, “Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi”, s.685-697.

ATATÜRK'ÜN MİSAK-I MİLLİ VİZYONU

THE NATIONAL PACT VISION OF ATATÜRK

Mahmut ŞEN*

Özet

Türkler tarih boyunca Sibirya'dan Macaristan içlerine kadar uzanan doğrultuda, Sahra Çölü'nü geçip bugünkü Nijer'e ve oradan ise Aden Körfezi boyunca uzanan derinlikteki bölgede Türk hâkimiyetinde güçlü devletler oluşturmuştur. Yöneticilerin izlediği politikalar sonucunda Türk devlet geleneği yapısında zayıflık oluşması Türk devletlerinin gerilemesine neden olmuştur. Bu durumun en net örneği olan Osmanlı Türk İmparatorluğu 16. yüzyıldan itibaren askeri, siyasi ve idari anlamda Türk devlet geleneğinden uzaklaşmasıyla gerileme sürecine başlamış ve 19. Yüzyılın başlarından itibaren yıkılma sürecine girmiştir. Bu sürecin etkin hale geldiği 19. yüzyılın son çeyreğinde Selanik'te doğan Mustafa Kemal Atatürk, Türk İmparatorluğu'nun içinde bulunmuş olduğu bu durumdan kurtarılması için yapılan tartışmaların odağında yer almış ve çok erken tarihlerden itibaren hazırlanan kurtuluş reçetelerine fikirleriyle katkı sunmuştur. Atatürk, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinden itibaren devlet yönetimi için millet egemenliğini ön plana çıkararak cumhuriyet kurulması düşüncesini geliştirerek şekillendirmeye başlamıştır. Milliyet temelli bağımsızlık hareketlerinin oluşmasıyla dini birliktelik düşüncesinin pratikte işlevsizliği netleşerek milliyet temelli bir kurtuluşun gerekliliği ön plana çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ittifak devletlerinin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine de Atatürk Türklere dayalı bir cumhuriyetin kurulması için kuramsal anlamda görüşlerini yakın arkadaşlarıyla paylaşmış ve mili mücadele döneminde ise yapılan toplantılarda bu görüşleri yazılı hale gelmiştir. Yoğun geçen görüşme sürecinin içinde şekillenen Misak-ı Milli resmîyet kazanmasıyla birlikte Türk milletinin kaderini belirleyen metin olarak kurtuluş savaşının uygulandığı coğrafyanın Türklere aidiyetini gösteren bir belge olmuştur.

Biz de bu çalışmamızda Mustafa Kemal Atatürk'ün Osmanlı Türk İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde Türk milletine dayalı ve Türklerin ağırlıklı olarak yaşadıkları bölgeleri esas alan bir devlet kurma projesindeki vizyonunu değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Misak-ı Milli, Milli Mücadele, Türk Milleti, Türk Hinterlandı

Abstract

The Turks formed strong states under the Turkish sovereignty during history in the region from Siberia to the inland of Hungary, from Niger to the area stretching along the Aden Gulf. The weakness emerging in the Turkish state tradition due to the policies followed by the leaders caused the regression of Turkish states. Ottoman Turkish Empire, the best example for this situation, entered into the process of regression in the military, political and administrative aspects as a result of departure from the Turkish state tradition from 16th century and Mustafa Kemal Atatürk, born in Thessaloniki in the last quarter of 19th century was in the center of the discussions to rescue the Turkish Empire from the dire situation it was experiencing. He offered contributions with his ideas to the rescue recipes that had been prepared from the early dates on. Before the First World War, Atatürk started

* Öğrenci, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı, Türkiye, mahmutsen52@gmail.com

to develop and shape his opinions on establishing a republic that gave prominence to the national sovereignty for the state administration. It was clear that the idea of religious unity became disfunctional with the emergence of nation based independence movements and the necessity of a nation based liberation came to the foreground. Upon Central Powers' loss of First World War, Atatürk shared his visions in the theoretical concept about the foundation of a republic based on Turks with his close friends. And during the War of Independence, those visions turned into a written form after the meetings held. The National Pact took its shape after intense debate process and thus became official. That text, sealing the fate of Turkish Nation, indicated that the geography on which the War of Independence was executed belongs to the Turks.

In this study, we will assess Mustafa Kemal Atatürk's vision about founding a state that takes into consideration the Turkish Nation and the areas on which the Turks are living predominantly during the Ottoman Turkish Empire's dissolution period.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, National Pact, War of Independence, Turkish Nation, Turkish Hinterland.

Giriş

Devlet mekanizması; Millet, Ülke, Egemenlik ve Politik Örgütlenme olarak dört temel unsur üzerinden şekillenmektedir. (Duman, 2010:46) Devlet yönetiminde günümüz demokrasi anlayışının geçmiş dönemlerdeki temelinde indiğimizde Aristokrat Cumhuriyet kavramıyla karşılaşmaktayız. Bu kavram günümüzde Yunan şehir devletleriyle ilgili olarak tanımlansa da M.Ö 500 yıllarında Hindistan'da uygulamaları görülmüştür. (Duman, 2015:54) Aristokrat sınıfın oluşumu Duman'a göre Yunan krallarının etrafında bulunan danışmanlar, zaman içerisinde onay makamına dönüşerek yönetimi kontrol altına almışlardır. (Duman, 2006:246) Aristokrat Cumhuriyet kısaca yönetimin tek bir kişide toplanmayıp belirli bir grubun kontrolü altında olması durumudur.

İslam öncesi Türk devletlerinde sosyal örgütlenme yapısını Kafesoğlu; Oguş (Aile), Urug (aileler birliği), Bod-boy(siyasi teşkilatlı), Bodun (boylar birliği) ve il/el (devlet) olmak üzere 5 unsur üzerinden şekillendiğini belirtmektedir. (Kafesoğlu, 1997:227). Bu yapılanma içerisinde monark bir anlayış olmayıp beylerin seçimle belirlendiği bir organizasyon ile karşılaştığımızı düşündüğümüzde oluşan devlet konfederasyon olarak nitelendirilebilir. (Duman, 2015:56) Devleti yöneten Hakan/Kağan/Han ünvanlı kut sahibi kişiler beyler, üst düzey memurlar ve halkın katıldığı geniş çaplı kurultaylarda seçilmiştir. Meclis yapısına baktığımızda ise Avrupa Hunları'nda *Seçkinler Meclisi*, Tabgaçlar'da *Devlet ve Nazırlar Meclisi*, Hazar Hakanlığı'nda *İhtiyarlar Meclisi*, Kuman-Kıpçaklar'da *Devlet İstişare Meclisi*, Tuna Bulgarları'nda *Millet Meclisi* ve Peçenekler'de *Kararlar Meclisi* olmakta olup bunlar biri dini ve ikisi devlet işleri olmak üzere yılda üç kez toplanmışlardır. (Kafesoğlu, 1997:160-161 / Duman, 2015:59) Yönetim mekanizmasının yanı sıra Göktürk ve Uygur Devletlerinde Aygucu, Bilge, Tayanç ve Kengeşi olarak isimlendirilen danışmanlar hükümdara yol gösterici fikirler sunmuştur. Genel olarak baktığımızda İslam Öncesi Türk devletlerinde günümüz devletlerinin bir kısmında dahi karşılaşmadığımız demokratik ortam olduğu görülmektedir.

Yukarıda açıkladığımız demokratik devlet geleneği zaman içerisinde terkedilerek yapısal bozulmaya neden olmuştur. Bu durumu konuyu dağıtmadan bütünleştirici olması açısından Osmanlı Türk İmparatorluğu üzerinden kısaca açıklamak bu çalışma için yeterli olacaktır. Osmanlı devlet yapılanmasında bütün güçler padişah etrafında toplanmış olup hukuki düzen örfi ve şerri hukuk ekseninde icra edilmiştir. Padişah tüm tebaa üzerinde hak sahibi olsa da geleneklerin ve kanunun dışında davranışta bulunması beklenmiştir. (Duman, 2011:31) Devlet meselelerinin tartışıldığı Divan-ı Hümayün yapılanması padişahın

başkanlığında toplanırken Fatih döneminden sonra yürütme yetkilerinin önemli bir kısmını sadrazama devredildiği görülmüştür. 16. Yüzyılın sonlarına doğru bu yapılanma önemsizleşmeye başlamış ve padişahın mutlak monarklığı ön plana çıkmıştır. Devlet yapılanmasında önemli kademelerden Türklerin dışlanması suretiyle farklı etnik kökenden kişiler etkin olmaya başlamıştır. Askeri yapılanmada özellikle yeni çeri ocağının ön plana çıkarak yönetim üzerinde baskı oluşturması sonucu bozulma yaşanmıştır. Bu durum süregelen devam etmiş ve demokrasiyi barındıran devlet geleneği ve askeri disiplinden uzaklaşarak devlet yapısı bozulmasıyla parçalanma meydana gelmiştir.

Osmanlı'nın dağılma sürecinde uluslararası alanda meydana gelen olaylara baktığımızda Katolik Hristiyan yönetimde olan Avusturya İmparatorluğu'na karşı Protestan Hristiyan Bohemya bağımsızlık için 1618 yılında başlattığı savaş 1648 yılında Westphalia (Vestfalya) anlaşmasıyla son bulsa da tarihsel anlaşmada bir dönüm noktası oluşturarak ulus devlet anlayışını ön plana çıkartmıştır. (Sönmezoğlu, 2012:30) 1640 – 1648 yılları arasında yaşanan İngiliz iç savaşı sonucunda cumhuriyet tarzı yönetim anlaşılışı ön plana çıkmış ve takiben 1689 yılında yürürlüğe giren Bill of Rights (İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi) ile kralın yetkileri sınırlandırılmıştır. 1789 yılında Fransa'da ihtilali ile kralın mutlak hakimliği yıkılmış ve takiben yayılan milliyetçilik akımı çok etnikli yapıların sonunu hazırlamıştır. Osmanlı III. Selim döneminde Meşveret Meclisi oluşturulmuş, daimi elçilikler ve tercüme okulları açılmıştır. Askeri sistemde yenilik yapma girişimleri üzerine suikast sonucu öldürülmüştür. II. Mahmut ile idari ve askeri alanlarda reform yapılmıştır. 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi ile meclis oluşturulsa da 1878 yılında feshedilmiştir. 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilerek takiben 1909 anayasası ile padişahın yetkileri kısıtlanmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen demokrasi tesisinde oldukça geç kalınmış ve dönemin toplumlarında yaşanan gelişme oldukça geriden takip edilmiştir.

1.Kavramsal ve Kuramsal Olarak Misak-ı Milli Nedir?

Türkler Türkistan coğrafyasından başlayan bölgesel hakimiyeti küresel anlamda imparatorluklarla taçlanmış ve köklü devlet sistemleri ortaya çıkarmıştır. Tarihsel süreçte birbirini tamamlayan devlet geleneği ne birkaç çadırdan oluşmuş ne de ovada kurulmuştur. İmparatorluk oluşumu tamamen tarih boyunca süregelen askeri ve siyasi yapılanmaların getirdiği bir birikimin ürünüdür. Doğuda Sibiryaya, batıda Macaristan, güneyde Aden Körfezi ve Nijer' e kadar dağılan coğrafyada döneminin etkin devlet yapılarını oluşturmuştur. Bu coğrafyalarda zaman içerisinde asimile olanlar olsa da bugün Sibiryaya – Macaristan doğrultusunda Halep (Suriye) derinliğinde Türklerin etkin olduğunu görmekteyiz.

Tarihçi Arnold Toynbee Osmanlı Türk İmparatorluğu'nu Roma ve Britanya İmparatorlukları ile birlikte dünyada kurulmuş en önemli üç imparatorluktan biri olarak nitelendirmektedir. (Duman, 2011:40) Üç kıtada hakimiyet kuran imparatorluk ulus devlet anlayışıyla dağılmaya başlamış ve yeni arayışlar içerisine girilmiştir. Kurtuluş fikirleri Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük üzerinden şekillenmiş ve kendi önerilerini ileri sürmüşlerdir. Kısaca fikirleri tanımladığımızda Osmanlıcılık fikri II. Mahmut döneminde ortak kimlik oluşturma çabası olarak öne çıkmış, İslamcılık fikri II. Abdülhamid döneminde hilafet makamını kullanarak Müslümanların Osmanlı çatısı altında toplanması arzulanmış ve üçüncü olarak Türkçülük ile Türk milletine dayalı yapı oluşturmayı hedeflenmiştir. Akçura'nın da Üç Tarz-ı Siyaset makalesinde de belirttiği gibi ilk iki fikir pratikte üst düzey kişiler tarafından uygulamaya konulmuş olmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (Akçura, 1976:20-24) Türkçülük fikri Akçura tarafından somut edilmiş olsa da öncesinde Ali Suavi'nin devletin dilinin Türkçe olarak resmiyette değiştirilmesi gerekliliğini belirttiği ve Paris'te çıkarttığı Ulum gazetesinde Türkleri ön plana çıkaran yazılar kaleme aldığı bilinmektedir. Bu iki ismin yanı sıra Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet ve Ahmet Rıza gibi kişilerde Türkçülük fikrine katkı sağlamışlardır. Misak-ı Milli yani Türklere dayalı bir devlet kurma düşüncesi bu ortamda

yoğun geçen görüşmelerin ardından şekillenerek dönemin Türk hinterlandını temsil etmektedir.

2.Misak-ı Milli'nin Oluşum Süreci

Cebesoy, Atatürk'ün Misak-ı Milli sınırları konusunda 1907 yılında tespit oluşturduğunu ve Karaferiye'de II. Meşrutiyet'in ilanının yeterli olmayacağını belirterek yaralamış imparatorluğun Türk çoğunluğun yaşadığı kısımlarda Türk devleti kurulması gerekliliği düşüncesini belirtmiştir. (Cebesoy, 1967:114) Atatürk o zamanlar imparatorluğun çöküşüyle ya topyekün yok oluş ya da imparatorluğa sadık ve oldukça geri plana itilmiş Türkler ile bağımsız bir devlet kurulması gibi iki seçenek olduğunu ifade etmektedir. Atatürk'ün 1907 yılında Cebesoy'a tasvir ettiği sınırlar; kuzeydoğuda Doğu Trakya ve Batı Trakya'yı içine alan bölgenin Türk devleti hududunda kalacağını ve bu iki alan hariç Rumeli bölgesinde bulunan bölgelerin paydaş devletlerle İstanbul'da düzenlenecek bir konferans dahilinde nüfus yoğunluğuna göre taksim edileceğini; sahillerde bulunan yakın adaların Türk devletine ve uzak olanın ise Yunanlılara verileceğini; güneyde Hatay-Halep-Musul hattının Türklerde kalarak geri kalanının Araplara verilmesi; doğu hattında ise hakimiyetinde değişiklik olmayacağını (Batum dahil) belirterek dışarıda kalan bölgelerde Türk nüfusun mübadele ile yeni devlete geleceğini söylemiştir. (Cebesoy, 1967:116-117) Atatürk, 3 Kasım 1918 tarihinde 2. ve 7. orduya gönderdiği talimatta Suriye sınırı için Lazkiye kuzeyinden Hanşeyhun'un güneyine indiğini ve Halep'in $\frac{3}{4}$ ünün Arapça konuşmasına rağmen Türk olduğunu ifade etmiştir. (Duman, 2017a:93) O dönem baktığımızda İttihat ve Terakki hükümetinde milliyet prensibine dayalı bir hükümet şekli veya cumhuriyet biçimi düşüncesinin oluşmadığını görmekteyiz. Atatürk, 1913 yılında Kazım Özalp'e Enver Paşa'nın Napolyon modeli bir anlayışta olduğunu ve sorunun bu şekilde çözülmeyeceğini belirterek cumhuriyet esaslarına dayalı bir devlet kurulması gerektiğini söylemiştir. (Duman, 2017b:123-124) O zamanlar böyle bir düşünce pratiğe dökülebilseydi savaş durumu değiştirilebilir cephe daraltılabilirdi. Konuyu dağıtmadan özüne dönecek olursak Misak-ı Milli'nin oluşum sürecinin cumhuriyet fikriyle birlikte inşa edildiğini görmekteyiz. O yüzden sadece bir sınır ya da bağımsızlık bildirgesi olarak düşünmekten ziyade modern bir devlet olumunu da içeriğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Atatürk, 22 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'dan başbakanlığı (sadaret) gönderdiği mektupta "*millet, milli hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışılacaktır.*" ifadelerini kullanarak Türk milletine dayalı bir hakimiyet tesis edileceğini resmi olarak bildirmiştir. (Eroğlu, 1997:19) Atatürk, Edirne'de bulunan 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği 18 Haziran tarihli mektupla Trakya ve Anadolu'nun ayrılmaz bir bütün olduğunu belirterek teşkilatlanma emri vererek yanına gönderilmek üzere iki temsilci istemiştir. (Atatürk, 2018:31) Milli mücadelenin amaç ve yönteminin ilk olarak belirlediği 21 – 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi'nin 1. maddesi "*vatanın bütünlüğü, milletin istikbalini tehlikeydedir.*" ve 3. maddesi "*Millletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*" millet egemenliğine atıf yapmaktadır. Atatürk kongre için bulunduğu Erzurum'da 20 Temmuz günü Kansu'nun kurulacak devletin yönetim şeklini sorması üzerine "cumhuriyet" olacağını belirtmiştir. (Kansu, 1997:74) 23 Temmuz – 7 Ağustos 1919 tarihlerinde düzenlenen Erzurum Kongresi'nin "*Milli sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz.*" ve "*Kuva-yı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve milli iradeyi hakim kılmak esastır.*" maddelerinde sınırlar ve millet hakimiyetinin vurgulandığını görmekteyiz. Milli mücadelenin ve dahilinde Misak-ı Milli ve cumhuriyet düşüncesinin netlik kazandığı Sivas Kongresi 4 – 11 Eylül 1919 tarihlerinde toplanmıştır. Sivas Kongresi'nin uluslararası arenada da etkisi olmuş ve İngiliz Yüksek Komiseri Robeck 17 Eylül günü Dışişleri Bakanı Curzon'a ilettiği mektupta kongreyi cumhuriyet rejim olarak nitelemiştir. (Duman, 2017b:124) Bir bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde Erzurum Kongresi'nin 1. maddesinde "*Trabzon ili ve Canik*

Sancağıyla doğu illeri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van ve Bitlis'in ayrılmaz bir bütün olduğu" belirtilmek suretiyle Misak-ı Milli'nin somutlaştırılmaya başlandığının farkına varmak gerekmektedir. (Yazıcı, 2015:23) Takiben Sivas'ta da kararlar tekrarlanarak sınırlara atıf yapılmıştır. Atatürk, 18 Ekim günü Amasya'da Bahriye Nazırı Salih Paşa ile bir araya gelerek 20 – 22 Ekim tarihlerinde görüşme gerçekleştirerek Sivas Kongresi'nin 1. Maddesi'nde belirtilen sınırların askeri düzeyde kabulüne ve Trakya'da Edirne – Meriç sınırının her ne şartta olursa olunsun terkedilmeyeceği hususunda anlaşmaya varmışlardır. Atatürk, 27 Aralık günü Ankara'ya gelerek bir sonraki gün vatandaşlara ülkenin içerisinde bulunduğu mevcut durumu açıklayan bir konuşma yapmıştır. (Yalçın, 1994:344) Yeni seçilen mebusları Ankara'ya davet ederek milli bilinçten bahsedilerek Misak-ı Milli'ye son şekil verilmiştir. (Duman, 2017b:127) Necati Albayrak'a yazdırılan metin Trabzon Milletvekili Hüsrev Gerede ile Meclis-i Mebusan'a iletilmiştir. Ocak 1920'nin başlarında görüşmeler başlamış ve metin 28 Ocak günü yapılan görüşmelerde 121 milletvekili tarafından imzalanmıştır.

9 Şubat günü Hükümetin beyannamesinin okutulmasının ardından 17 Şubat günü Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Bey tarafından okunarak ilan edilmiştir. Misak-ı Milli Fransızca'ya da çevrilerek Avrupa için yayınlanarak Türk milletinin birleştirici ve mücadelecî gücünün gösterilmesi amaçlanmıştır. Kabul edilen metin şudur;

“Birinci Madde; Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşik olduğu, 30 Ekim 1918'de mütarekenin imzalandığı tarihte, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerin kaderi, halkının serbestçe verecekleri karara uygun olarak belirlenmesi gerekeceğinden, adı geçen mütareke hattı içinde ve dışında din, ırk ve soy bakımından birleşik ve birbirine karşı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu olarak soy ve toplum hukukları ile çevre koşullarına tam uyan Osmanlı Müslüman çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu bölgelerin hepsi gerçekten veya hükmen hiçbir şekilde bölünmez bir bütündür.

İkinci Madde; Halkı, ilk serbest kaldıkları zaman halkın oylarıyla anavatana katılmış olan üç sancak (Kars, Ardahan, Artvin) için gerektiğinde yeniden serbestçe halkoyuna başvurulmasını kabul ederiz.

Üçüncü Madde; Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumunun saptanması da, halkın tam bir serbestlik içinde açıklayacakları oylara uygun olarak yapılmalıdır.

Dördüncü Madde; İslam Hilafet ve Saltanat Merkezi ve Osmanlı hükümet merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak (korunmuş) olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın dünya ticaret ulaşımına açılması hakkında, bizimle diğer bütün ilgili devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir.

Beşinci Madde; İtilaf Devletleri ile düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan antlaşma esasları çerçevesinde azınlıklar hukuku komşu ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları güvencesiyle tarafımızdan desteklenecek ve sağlanacaktır.

Altıncı Madde; Milli ve ekonomik gelişme olanağını elde etmek ve daha çağdaş ve düzenli bir yönetim şeklinde işleri yürütmeyi başarabilmek için, her devlet gibi, bizim de, gelişme sebeplerimizin sağlanmasında tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavuşmamız, varlığımızın ve hayatımızın esasıdır. Bu sebeple, siyasi, adli, mali ve benzeri gelişmelerimize engel kayıtlara karşıyız. Gerçekleşecek borçlarımızın ödeme koşulları da bu ilkelerle çelişmeyecektir.” (Yazıcı, 2015:37-38)

3.Misak-ı Milli'ye Yönelik Tepkiler

Metnin kabulünü takiben bir grup yerel aktörlerden olumlu tepkilerini medya üzerinden destek vermesiyle belirtmişken bir diğer grup İttihat ve Terakki girişimi olarak yorumlamıştır. (Duman, 2017b:130) Tarihçi Arnold Toynbe Misak-ı Milli'yi modern Türklerin içlerinde barındırdıkları duygunun ürünü olduğunu belirtmiştir.

Misak-ı Milli Türklerin kurtuluş mücadelesinin temelini oluşturan, savaş coğrafyasında geri çekilebilecek en son alanın sınırlarını belirleyen ve içten dışa doğru bir etkiyle topyekün var oluş mücadelesinin savunma stratejisidir. Türk milletinin ve devletin istikbalini muhafaza etmek için kabul edilen prensiplerdir. (Süslü, 1998:26) Misak-ı Milli dış politikanın eksenini oluşturmuş ve Londra Konferansı sürecinde bu eksenden uzaklaşmış olan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in görevden alınmasının belirleyicisi olmuştur. (Yalçın, 2007:54-57) Burada da gördüğümüz üzere milli egemenlik ilkesini merkezinde bulduran TBMM, Misak-ı Milli'nin ürünü olmuş ve takibi yıllarda da ilkelerin koruyucusu olmuştur. TBMM'nin çeşitli oturumlarında milletvekillerinin Misak-ı Milli için görüşlerine bakacak olursak; Karesi Milletvekili Basri Bey, Ankara'da tesis edilen yapının bir itilaf değil de Misak-ı Milli çerçevesinde sınırları koruma amacı olduğunu, meclisin muhalif kanadında yer alan Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, Misak-ı Milli konusunda görüş birlikteliğine atıf yaparak "*Misak-ı Milli Meclisidir burası*" ifadesini kullanmıştır. (Kaymaz, 1985a:54) Dışişleri Bakan Vekili Yusuf Kemal Bey 15 Ekim 1921 ve Mersin Milletvekili İsmail Sefa Bey 16 Ekim 1921 tarihli TBMM oturumlarında Misak-ı Milli'nin zulme karşı hak savunması olduğunu ve yaşanabilecek sınırları oluşturduğunu belirtmişlerdir. (Kaymaz, 1985b:34)

Lozan görüşmeleri 20 Kasım 1922 tarihinde Dışişleri Bakanı İsmet Paşa başkanlığındaki heyet ile başlamış, görüşme öncesi Atatürk'ten heyete verilen direktiflerde Misak-ı Milli'nin sınırlarını çizdiği alanın korunması istenmiştir. (Alp, 2017:536-537) Lozan'da Misak-ı Milli'den fazlası talep edilmemiş olup Türklerin çoğunluğu kapsadığı coğrafyada tam olarak siyasi ve iktisadi bağımsızlık için mücadele edilmiştir. Musul, Misak-ı Milli sınırlarına dahil olan fakat Lozan'da Türkiye ve İngiltere arasında sonuç alınamayan konudur. İngiltere konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşımış, Milletler Cemiyeti sorunun çözümü için komisyon kurmuştur. Komisyon, 16 Aralık 1925 tarihinde İngiltere'nin Milletler Cemiyeti üzerindeki etkisiyle İngiltere'nin tezini destekler argümanlar ortaya koymuştur. (Duman, 2017c:37) Türkiye'de meydana gelen isyanların etkisiyle 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Anlaşması ile Musul'un Irak'ın bir parçası olduğu kabul edilmiştir. (Duman, 2017c:37) 1932 yılında ABD Generali Mc Arthur ile yaptığı görüşmede; Musul, Kerkük, Adalar ve Batı Trakya coğrafyalarını da vatan toprağına katmak için mücadele vermeye devam edeceğini belirtmiştir. (Alp, 2017:538) Atatürk ilerleyen dönemde Misak-ı Milli için mücadelesini devam ettirmiş Türk Boğazları (Atabay, 2017:1308) ve Hatay meselelerini de Misak-ı Milli'ye göre sonuçlar alınmasını sağlamıştır. (Atabay, 2015:193-194) Buradan da görüyoruz ki Atatürk son nefesini verene kadar Misak-ı Milli için mücadelesini sürdürmüştür.

Misak-ı Milli'nin oluşturduğu sınırlar sadece kendi dönemi içerisinde kalmayıp günümüze kadar uzanan süreçte Türkiye'nin dış politikasında güncelliğini korumuştur. Irak'ta mevcudiyetini sürdüren Türkler 1946 Kerkük Katliamı ile başlayan sürecin I. ve II. Körfez Savaşları ile devam etmesiyle yerlerinden edilerek bölgenin Türksüzleştirilmesi politikası uygulanmış, Musul ve Kerkük'ün Türkiye ile olan bağı koparılmak istenilmiştir. Bu uygulama İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. ve 5. maddeleri ile Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 55. Maddesinde suç olarak kabul edilmektedir. (TBMM, 1945 - 1949) 1926 tarihli Ankara Anlaşması'nın 6, 7, 8, 9. ve 10 maddelerinde sınır hattında meydana gelen olaylara 75 kilometre derinliğe kadar müdahale edilebileceği belirlenmiş olup 2017 yılında Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin bağımsızlık girişimleri karşısında Türkiye,

Anlaşması'nın gereğinin uygulanabileceği belirtilmiştir. (Habertürk, 2017) Suriye sınırlarında yaşanan güvenlik algılamasının da temel dayanağı yine Misak-ı Milli merkezinde şekillenerek 30 Mart 1940 tarihli Türkiye – Suriye Dostluk Anlaşması'nın 7. maddesine atıfta bulunmasıyla 50 km derinliğe kadar hukuki zemin oluşturmaktadır. (Resmi Gazete, 1940:14110)

Sonuç

Türkler, İslam öncesi dönemlerde başlattığı demokratikleşme adımlarını İslamiyet'in benimsenmesiyle askıya almıştır. Atatürk'ün I. Dünya Savaşı öncesinde hayalini kurduğu demokrasi düşüncesi, savaşın kaybedilmesiyle başlayan Kurtuluş Savaşı sürecinde kuramsallaşmıştır. Demokrasi ihtiyacının uygulanacağı alan ise Misak-ı Milli çerçevesine alınarak uygulamaya konulmuştur. Kıt kaynaklarla verilen topyekün mücadelede sonunda Misak-ı Milli'de belirlenen Türklerin hâkimiyetinde ulusal bir devlet kurulmuştur. Atatürk Misak-ı Milli'nin belirlediği tüm alanlar için ömrünün sonuna kadar mücadele etmiş ve kazanımlar sağlamıştır. Atatürk'ten sonraki süreçte de Türkiye'nin uluslararası alandaki yaklaşımlarının dayanağı Misak-ı Milli olmuş ve Türk vatandaşı üzerindeki ruhu ilk günkü canlılığını sürdürmektedir. Bu canlılık günümüzde Türkiye'nin yüz yüze geldiği güvenlik tehdidi ile artarak devam etmektedir.

Kaynakça

Akçura, Y. (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, (Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi, Sayı:73), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Alp, İ. (2017), “Misak-ı Milli Hedeflerinin Lozan Antlaşması'na Yansıması”, *Yeni Türkiye*, 23 (93)

Atabay, M. (2017), “Misak-ı Milli'de Boğazlar Sorunu ve Çözümü”, *Yeni Türkiye*, 23 (93).

Atabey, F. “Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 4 (7).

Atatürk, M. K. (2018), *Nutuk*, İstanbul: ALFA

Birleşmiş Milletler Anlaşması, TBMM, Web: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.

Cebesoy, A.F. (1967), *Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul ve Genç Subaylık Hatıraları*, İstanbul: Baha Matbaası

Duman, S. (2006), “Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet'in Nitelikleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (1).

Duman, S. (2010), “Türklerde Devlet Başkanı'nın Nitelikleri”, *Kıbrıs Türk STAD*, 1 (6).

Duman, S. (2011), *Türklerde Devlet Başkanlığı Başkanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız*, Ankara: Berikan Yayınevi

Duman, S. (2015), “İslam Öncesi Türk Devletleri'nde Aristokrat Cumhuriyet Gerçeği”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (1).

Duman, S. (2017a), *Milli Mücadele Dönemi Dış Etkiler ve Mustafa Kemal'in Tepkisi*, Ankara: Berikan Yayınevi

Duman, S. (2017b), "Modern Türkiye'nin Kuruluş Belgesi ve Doğal Hinterlandı Misak-ı Milli", *Yeni Türkiye*, 23 (93).

Duman, S. (2017c), "Irak ve Suriye'de Türkmen Gerçeği", *Devlet*, 14 (469).

Eroğlu, H. (1997), *Atatürk ve Milli Egemenlik*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

İnsan Hakları Evrensel Beyanname, *TBMM*, Web:<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.

Kafesoğlu, İ. (1997), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötügen

Kansu, M. M. (1997), *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Kanunlar, *T.C. Resmi Gazete*, Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4542.pdf> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.

Kaymaz, N. (1985b), "TBMM'nde Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu –II*", *Tarih ve Toplum*, (21).

Kaymaz, N. (1985a) "TBMM'nde Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu – II", *Tarih ve Toplum*, (20).

MGK Bildirisinde Altı Çizilen Uluslararası Haklar Neler?, *HaberTürk*, Web: <https://www.haberturk.com/ankara-anlasmasi-tam-metni-1926-ankara-anlasmasi-maddeleri-nelerdir-1643392> 25 Nisan 2019'da alınmıştır.

Milli Egemenlik Belgeleri, *TBMM*, Web: <file:///C:/Users/aacer/Downloads/201503186.pdf>, 17 Mart 2019'da alınmıştır.

Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: DER Yayınları

Süslü, A. (1998), "Misak-ı Milli, 1914 – 1920", *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

Yalçın E. S. (2007), *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Gazi Kitabevi

Yalçın, E. S. (1994), "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10 (29).

Yazıcı, S. (2015), "Milli Egemenlik Belgeleri", *TBMM*, Web: <file:///C:/Users/aacer/Downloads/201503186.pdf> 17 Mart 2019'da alınmıştır.

TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI KAPSAMINDA AFAD’IN SURIYE KRİZİNDEKİ FAALİYETLERİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME

ACTIVITIES OF DISASTER AND EMERGENCY MANAGEMENT AUTHORITY IN THE SYRIAN CRISIS WITHIN THE CONTEXT OF TURKISH SECURITY POLICIES: AN OVERVIEW

*Hacer KAYA**

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramı yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. ‘Kim için güvenlik? Neye karşı güvenlik?’ soruları kapsamında Uluslararası İlişkiler aktörleri ve tehditler çeşitlenmiş gözükmektedir. Bu değişimin güvenlik çalışmalarında da yansımaları olmuş, özellikle eleştirel teoriler, güvenlik konularının genişlemesi ve aktörlerinin derinleşmesi hususunda çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu kapsamda aktörler olarak “birey” öne çıkmış ve çevresel, toplumsal, ekonomik, enerji, siber, gıda, göç, sağlık, cinsiyet gibi konular güvenlik kapsamına dahil edilmiştir. Bu çalışma, güvenlik çalışmalarının derinleşmesi ve genişlemesi çerçevesinde, 2011 Suriye Krizi sürecinde Türkiye’nin güvenlik perspektifini Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) faaliyetleri kapsamında incelemektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan değişime Türkiye açısından bakılacak olursa, sınır bölgelerine yakın yerlerde yaşanan krizlerden dolayı Türkiye, güvenlik algılamasında askerî güvenliği ön planda tutmuş gözükmektedir. Yaşanan etnik çatışmalar, iç savaşlar, göç problemi ve kaçakçılık gibi sorunları önlemek amacıyla Türkiye’nin askerî güvenlik konusuna ağırlık verdiği gözükmektedir. Diğer bir yandan tüm bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye güvenlik tehditlerinin genişlemesi ve derinleşmesi dolayısıyla yeni kurumlar inşa ederek bu tehditlere cevap vermeye çalışır adımlar atmaktadır. AFAD’ın yurtiçi ve yurtdışı faaliyetleri bu çabaların açık bir örneğidir. Özellikle 2011 sonrası Suriye Krizinde AFAD etkin bir rol üstlenmiş, geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine karşı faaliyetler icra etmiş ve bireylerin güvenliğini sağlamak için çalışmalarda bulunmuştur. Türkiye bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı her ne kadar askerî güvenlik boyutunu benimsiyorsa da AFAD’ın yapmış olduğu faaliyetler sadece öyle olmadığını ortaya koyar niteliktedir. Suriye’deki iç savaşta mağdur olmuş Suriyeli vatandaşlar için yapmış olduğu çalışmalarla AFAD, Türk güvenlik politika algılamasının genişletildiğinin ve derinleştirildiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma AFAD’ın Suriye krizinde yapmış olduğu faaliyetler ile Türk güvenlik politikası uygulamalarını konu almıştır. Bu kapsamda çalışma öncelikle literatürdeki güvenlik çalışmalarının gelişimi hakkında genel bir değerlendirme yapacak daha sonra Suriye krizine yönelik Türk güvenlik politikasını genel hatlarıyla analiz edecektir. Bir sonraki bölümde AFAD’ı kısaca tanıttıktan sonra, Suriye Krizindeki faaliyetleri

* Y.L. Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Anabilim Dalı, e-posta: hcrkya95@gmail.com

derlenecektir. Sonuç kısmında bahsedilen aktiviteleri ilgili kriz kapsamında güvenlik politikasının genişlemesi ve derinleşmesi yansımaları olarak değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Güvenlik, güvenliğin genişlemesi, güvenliğin derinleşmesi, AFAD, Suriye Krizi

ABSTRACT

In the post-Cold War period, the concept of security has begun to gain a new dimension. Along with the questions “Security for whom?” and “Security against what?”, actors and threats in International Relations seem to have diversified. This change has also direct reflections on security studies, particularly in the areas of critical theories, as the widening of security issues and deepening of the actors. In this context, while individuals come to prevail as an actor in security studies, issues such as environmental, social and economic issues, energy, cyber-security, food, migration, health and gender are included in the scope of security.

This study examines the activities of Disaster and Emergency Management Authority (AFAD) in the Syrian crisis to analyze Turkish security policies with regard to the framework of deepening and widening of security studies.

Turkey seems bound to prevail military security issues in her security perceptions in response to the military threats emerged adjacent to Turkey’s borders, in the post-Cold War period. With these concerns, Turkey has focussed on ethnic conflicts, civil wars, immigration and trafficking problems in the region.

On the other hand, parallel to these developments, Turkey has also widened and deepened its security perspective and taken step by building new bureaucratic institutions to cope with security challenges. The domestic and international activities of AFAD seem to be clear examples of these efforts. Especially in the post-2011 Syrian Crisis, AFAD has played an active role and carried out various activities against non-traditional security threats, and exerted efforts to secure individuals.

Despite the fact that Turkey recurrently seems to adopt military security dimensions due to its geopolitical location, the activities of AFAD solely forms a clear example confirming that this policy is not limited to the military security aspect. Activities undertaken by AFAD for the Syrian citizens suffered from Syrian Civil War, have become an indicator of the policy of widening and deepening embedded to the perception of the Turkish Security Policy.

This study is subjected to Turkish security policy implementations, through the activities taken by AFAD during the Syrian Crisis. In this context, this paper first overviews the evolution of the security studies in the literature, then analyze Turkish security policy towards the Syrian Crisis in a general context. In the next section, after briefly introducing AFAD, this study examines its activities regarding the Syrian Crisis. In conclusion, these aforesaid activities will be evaluated in reflection to widening and deepening of the Turkish security policy for the crisis involved.

Keywords: Security, widening security, deepening security, AFAD, Syria Crisis

Giriş

Soğuk Savaş dönemi boyunca dünyaya hâkim olan realist bakış açısı, etkisini güvenlik tanımlamalarında da göstermektedir. Devlet merkezli ve güç odaklı olan bu teori, devletleri güvenliği sağlaması ve güvenliğinin sağlanması gerektiği konusunda en üstte

tutmaktadır. Bunun da ancak askeri gücün maksimize edilmesiyle mümkün olabileceği görüşünü savunan realistler, askerî güvenlik konularına ağırlık vererek güvenliği sadece bu açıdan ele almaktadırlar. Devletlerarasındaki ilişkilerin aldatma olabileceği ve devletlerin güçlerini en üst seviyeye çıkartmaya meyilli oldukları düşüncesini savunarak bunun işbirliğini engelleyen bir durum olduğunu belirtmektedirler.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle başlayan yeni dünya düzeni sadece askerî güvenlikle açıklanamayacak bir hâl ortaya koymaktadır. SSCB'den ayrılıp kendi bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan devletlerdeki otorite boşlukları, etnik çatışmalar, açlık, fakirlik, insan, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ve bunların ticareti, yoğun ve düzensiz göç hareketleri, salgın hastalıklar, su, toprak ve hava kirliliği gibi insanların hayatlarını olumsuz şekilde etkileyen bu faktörler yeni güvenlik tehditlerini beraberinde getirerek sadece askerî yöntemlerle önlemler alınamayacağı gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de güvenlik çalışmaları 2000'li yıllarda hız kazanmaya başlamaktadır. Bulunduğu jeopolitik konumu sebebiyle pek çok güvenlik tehdidiyle karşılaşan Türkiye, askerî gücüne ağırlık vermiş gözükmektedir. Ancak yaşanan doğal afetler (özellikle 1999 Marmara Depremi sonrası) ve düzensiz göçler sonucunda ortaya çıkan durumlar sadece askerî güvenliğin yeterli olamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'deki güvenlik algısı da bu noktadan sonra çok boyutlu bir hal almaya başlamaktadır. Bu anlamda da Türkiye'de güvenlik sadece askerî konulardan mı ibaret yoksa derinleşme ve genişleme etkisi gösterilmiş mi onu anlamak gayesiyle hazırlanmış olan bu çalışmada soruna AFAD örneği incelemesiyle cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Nitel araştırma tekniklerinden örnek olay incelemesi ve gömülü teori yöntemleri ile gerçekleştirilen bu çalışmada veri toplama yöntemleri olarak literatür taraması ve yazılı kayıtlar sonucu elde edilmiş olan veriler kullanılmaktadır. Örnek olay incelemesi, seçilmiş olan örneğin derinlemesine bir şekilde ele alınmasını ifade etmektedir. Var olan örneğin üzerinde durularak farklı bakış açılarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Gömülü teori tekniği ise daha öncesinde açığa çıkarılmamış mesajları bularak yepyeni bir kuram oluşturulmasının sağlanmasıdır. Daha önce fark edilmemiş olduğu düşünülen anlamların keşfedilmesidir. Bu araştırmada da bu yöntemlerin seçilmesinin sebebi, var olan örneği farklı yaklaşımlarla inceleyerek daha öncesinde fark edilemeyen yönlerinin ortaya koyulmasının hedeflenmesidir.

Çalışmada ilk olarak güvenlik tanımlamalarından bahsedilerek realist bakış açısına değinilecektir. Daha sonra Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi konuları incelenecektir. Son olarak ise konu Türkiye açısından değerlendirilerek AFAD örneği ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Güvenlik

Uluslararası ilişkiler literatüründe yaşanan sıkıntılardan birisi de kavramların tanımları sorunudur.¹⁹⁸ Güvenlik kavramı muğlak¹⁹⁹ bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik, pek çok araştırmacı tarafından farklı şekillerde algılanıp, farklı tanımlamalarla karşımıza çıkabilmektedir. İnsanların yaşamlarını sorunsuz bir şekilde idame ettirmeleri olarak tanımlanabilmektedir. Çiçero tarafından bu kavram, herhangi bir sıkıntının yaşanmaması ve insanların ulaşmak istedikleri hedef şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰⁰ Güvenlik, uluslararası konjonktüre göre değişkenlik gösterebilen, farklı dönemlerde farklı algılanabilen, çizilen çerçeveye itibarıyla farklı yorumlanabilen bir kavram

¹⁹⁸ Arif B. Özcan, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri, s. 447

¹⁹⁹ Pınar Bilgin, Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları, 2010, s. 69-96

²⁰⁰ Eyyub Kandemir, ABD Başkanları G. W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S. Walt'un İttifak Teorisi, 2011, s. 122-151

olmaktadır.²⁰¹ Devletlerde algıladıkları tehditler doğrultusunda da farklı tanımlamalarda bulunabilmektedir.

Özcan'a göre güvenlikle ilgili farklı tanımlamaların ortaya çıkmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki algı meselesidir. Yani güvenliği sağlanacak ya da sağlayacak şeyin tam olarak belirlenememesidir. İkinci olarak devletlerin farklı tehditlerle karşı karşıya kalmaları ve üçüncü olarak ise devletlerin güvenliklerini arttırmalarının başka devletler tarafından tehdit olarak görülmesidir. (Özcan, 2011: 448)

Güvenlik ikileminden, bir devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla güvenlik önlemlerini arttırması ve diğer devletler tarafından bu durumun tehdit olarak algılanması olarak bahsedilebilmektedir. Aslında devletler kendileri için bir güven ortamı yaratmaya çalışırken güvensizlik ortamının oluşmasına yol açabilmektedir.²⁰²

Soğuk Savaş Dönemi Güvenlik Algılamaları: Realist Bakış Açısı

Realist bakış açısı uzun yıllardır hâkimiyetini korumuş ve dünyaya egemen olmuş bir bakış açısı olma özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Dünyayı anlamaktan çok açıklamaya odaklanmaktadır. Devletleri uluslararası sistemin temel aktörü olarak gören güç odaklı bir güvenlik anlayışını savunmaktadır. Güvenliği sağlaması ve güvenliği sağlanması gereken öznenin devlet olduğunu savunmaktadırlar.

Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenlik, strateji kelimesinin arka planında kalmaktadır. Bu dönemde güvenliği tehdit eden sorunlar askerî kökenli olduğu için güvenlik ve strateji kavramları birlikte kullanılmaktadır. Strateji, genel tanım itibarıyla askerî tehditlere karşı nasıl politikalar uygulanacağını belirleyen araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kandemir'e göre, bu dönemde uluslararası güvenlik daha ziyade askerî ve siyasi içerikte ele alınmaktadır. Strateji kavramı, güvenlik kavramının yerine kullanılmış ve askerî güvenlik ön planda tutulmuştur.²⁰³

Uluslararası sistem, devletlerin kendi güvenliklerini en önemli gördükleri ve güvenliklerini sağlayabilmek için de her türlü askerî önlemleri aldıkları, bu konuda taviz vermelerinin mümkün görülmediği bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden de uzun süreli bir barışın sağlanmasına olanak verilmediği görüşü ağır basmaktadır.²⁰⁴

Realizm içerisinde de farklı tartışmalara rastlamak mümkündür. Bazı realist yazarlar işbirliğinin mümkün olamayacağını, işbirliği gerçekleşse bile bunun uzun süreli olamayacağını savunurken, yapısal realistler, işbirliğinin sorunların çözümünde etkili bir yöntem olabileceğini belirtmektedir. Onlara göre işbirliğinin gerçekleşmesi ve sürdürülmesi öngörülen bir durum olmaktadır.²⁰⁵

Güvenliğin Genişlemesi ve Derinleşmesi Çalışmaları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenlik çalışmaları hız kazanmış ve geleneksel güvenlik anlayışına eleştiriler artmaya başlamıştır.²⁰⁶ Geleneksel güvenlik anlayışı literatüre hâkim iken bu algı değişmeye ve yerini başka güvenlik konularına bırakmaya başlamaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan konjonktür güvenliğin sadece askeri konularla tehdit edilmediği ve alınacak önlemlerde de askerî yöntemlerin eksik

²⁰¹Mustafa Aydın, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, 2015, s. 160

²⁰² A.g.e. s. 448-449

²⁰³ Baysal ve Lüleci, Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi, 2015, s. 61-96

²⁰⁴Aydın, s.154-165

²⁰⁵Alan Collins, (2013), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, Çev. Nasuh Uslu (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul) s. 16-17

²⁰⁶ Collins, s. 2

kalabileceği gerçeğini ortaya koymaya başlamaktadır. Özellikle de 'Neyin güvenliği?' ve 'Kimin güvenliği?' soruları karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁷

Güvenlik artık başka bir boyut kazanmaya başlamaktadır. Askerî güvenlik konusunun dışına çıkılmakta ve yeni güvenlik tehditleri gündemi meşgul etmektedir. Hâlâ devletler sistemin en güçlü aktörleri olarak görülse de güvenliği sağlanması gereken tek aktör olma özelliği zayıflamaktadır. Güvenlik, sadece siyasi ve askeri konulara dayalı, devletlerin güçlerini maksimize etme adına bir güç yarışına girdikleri düzenden, çevre felaketlerine yönelik antlaşmaların ve enerji kaynaklarının korunmasına yönelik çalışmaların yapıldığı, azınlık, insan, kadın ve çocuk haklarının konuşulduğu bir düzene dönüşmektedir.²⁰⁸

Kopenhag Okulu

Kopenhag Okulu, Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramı üzerinde fazlaca durmaktadır. Güvenliği askerî terimlerden sıyrarak ona yeni bir anlam yüklemektedir. Güvenlik dendiğinde artık sadece devlet güvenliği ve askerî güvenlik akla gelmemektedir. Barry Buzan'ın ortaya koyduğu güvenliğin beş faktörde ele alınması ve aktörünün de sadece devlet olarak görülmemesi gündemi oluşturmaktadır. Bu beş faktör; askerî güvenlik, siyasi güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevre güvenliğidir. Aktörler ise, devletin yanı sıra uluslararası sistem ve birey olarak farklılığa uğramaktadır.²⁰⁹ Güvenliğin sadece askerî meselelerle sınırlı tutulmasına karşı çıkarak, güvenliğin konularını genişletmişlerdir. Ayrıca da güvenliği sağlayan ve sağlanan aktör olarak devleti merkez alan geleneksel güvenlik anlayışına da eleştiri de bulunarak devlet dışı aktörleri de dahil ederek güvenlik çalışmalarını derinleştirmişlerdir.²¹⁰

Askerî güvenlik, güvenlik konularının genişlemesiyle birlikte artık tek başına güvenlik literatürüne hakim olmayan ama yine de önemini kaybetmeyen bir güvenlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler her ne kadar işbirliği konusu üzerine eğilmiş olsalar dahi hâlâ kendi egemenliklerine yönelik bir tehdit algısı barındırdıkları düşüncesiyle askerî güvenlik harcamalarında bir azalma gözükmemektedir. Devletlerin kendi güvenliklerini sağlamaları kaygıları içerisinde askerî güvenliğe fazla harcama yapmaları diğer güvenlik sorunları için yapılacak harcamaları etkilemektedir. Askerî güvenliği sağlama çabaları güvenlik ikilemi sorununa da yol açabilmektedir.²¹¹

Siyasi güvenlik, devletlerin iç ve dış egemenliklerinde söz sahibi oldukları ve istikrarın sağlandığı, halk tarafından meşru kabul edilen bir sistemin yer aldığı güvenlik konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışında da ön planda bulunan siyasi güvenlik, güvenlik konularının genişlemesiyle beraber önemini korumaktadır.

Toplumsal güvenlik, güvenlik konularının genişlemesiyle birlikte literatüre dahil olmuştur. Aynı toplum içerisinde farklı etnik köken ve kimliğe²¹² ait olan bireylerin haklarının korunması olarak açıklanabilir. Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik çatışmaların yaşanması toplumsal güvenliğe ivme kazandırmıştır. Eski Yugoslavya'da, Bosna'da ve Ruanda'da yaşanan etnik çatışmalar bu duruma örnek olarak getirilebilir.

Ekonomik güvenlik, insanların ekonomik refahlarının sağlanması, devletin ekonomik gücünün olması (ihracat gelirlerinin fazla olması gibi), işsizlik sorununun yaşanmaması gibi

²⁰⁷ Kandemir, s. 123

²⁰⁸ A.g.e. s. 460

²⁰⁹ Collins, s. 131-132

²¹⁰ Bilgin, s. 69-96

²¹¹ Collins, s. 158

²¹² Mustafa Aydın ve Sinem Açıkmeşe, "İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri" Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008) s. 197-214

durumların sağlanması üzerinde durulduğu bir konu olarak önem arz etmektedir. Devletlerin cari açıklarının az olması, diğer devletler üzerinde prestij yaratabilmektedir. Ekonomik yönden güçlü olan ülkeler ise ekonomik yaptırımlar yoluna giderek problem çözme tekniğini uygulamaktadır.

Çevre güvenliği, Soğuk Savaş dönemi boyunca geri planda kalan bir konu olmuştur. Uluslararası etki yaratan çevre sorunlarının yaşanmasıyla gündemde yerini almıştır. Ozon tabakasının delinmesi ve sera gazı etkisi, küresel ısınma²¹³ sonucu buzulların erimesi gibi küresel ölçekli çevre sorunları dünyanın gündemini kendi üzerine çekmektedir. Stockholm Antlaşması, Kyoto Protokolü gibi çok taraflı çalışmalara imza atılmaktadır.

Güvenikleştirme eylemi(Ole Weaver), daha öncesinde güvenlik tehdidi olarak görülmeyen bir konunun güvenlik sorunu haline getirilmesi ve bunun söz eylem ile yani karar vericiler tarafından dile getirilmesi durumunu anlatmaktadır. Güvenikleştirmenin gerçekleşebilmesi için halk tarafından o konunun güvenlik sorunu olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Eğer halk bunu kabul etmezse güvenikleştirme gerçekleşmemektedir. Güvenlik dışılaştırma ise, güvenlik meselesi haline getirilen o konunun artık tehdit olarak algılanmaması durumudur.²¹⁴

Aberystwyth Okulu

Aberystwyth Okulu'nun güvenlik çalışmalarına önemli katkıları bulunmaktadır. Güvenliği askerî konularla sınırlandıran geleneksel güvenlik anlayışına eleştiri getirilerek güvenlik konularının genişlemesine, güvenlik aktörlerinin ise derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Aberystwyth Okulu öncüsü Ken Booth, daha çok bireyin özgürleştirilmesi üzerinde durmaktadır. Birey güvenliğinin ön plana çıkarılmasına vurgu yapılmaktadır. Özgürleştirme(emanicipation) kavramı ise, insanın gündelik hayatında yapması mümkün olan şeylerden kısıtlanmamasıdır. Devlet, güvenliği sağlanması gereken bir amaç değil bireylerin güvenliğini sağlaması gereken bir araç olarak değerlendirilmektedir. Güvenlik sorunlarının çözümünü de güvenikleştirmede görmektedir.²¹⁵

Aberystwyth Okulu'nun yapmış olduğu çalışmalar neticesinde insani güvenlik kavramı önem kazanmaya başlamıştır. İnsani güvenlik, insanların gündelik hayatlarında herhangi bir korku yaşamamaları, tehdit hissetmeleri ve normal koşullarda hayatlarını sürdürmeye devam etmelerini kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁶ Soğuk Savaş sonrası yaşanan olaylar insanların bir güvenlik aktörü olarak ele alınmasını sağlamıştır.²¹⁷

Türkiye'de Güvenlik Algılamalarının Dönüşümü: AFAD Örneği İncelemesi

Türkiye, bulunduğu jeopolitik konumu sebebiyle askerî güvenlik konularına önem vermekte ve bölgesel bir güç olma gayesiyle adımlar atmaktadır. Sınırlarında yaşanan problemler Türkiye'yi askerî önlemler almaya yönlendirmektedir. Bundan sebep ki Soğuk Savaş döneminde de Soğuk Savaş sonrası dönemde de ağırlıklı olarak 'sert güvenlik' konuları üzerinde durulmaktadır.²¹⁸

Soğuk Savaş sonrası dönem, her ne kadar ağırlıklı olarak askerî güvenlik

²¹³ Çağla Vural, Çevresel Güvenliğin Gelişimi, 2018, s. 20-38

²¹⁴ Collins, s. 133-142

²¹⁵ A.g.e., s. 162

²¹⁶ Aydın, s. 293

²¹⁷ A.g.e. s. 281

²¹⁸ Aydın, s. 492-506

önlemlerinin alındığı bir dönem olarak devam etse de genişleme ve derinleşme hareketlerinin varlığı da Türkiye üzerinde etkisini göstermeye başlamaktadır. Bu süreç başlarda biraz yavaş ilerlemiş olsa da Türk halkının yaşanan afetler sonrası hükümetten bir 'kurtarma ekibi'²¹⁹ istemesi çağrısı sonucunda hız kazanmaktadır. Farklı konuların gündeme taşınmaya başlanması, afet olaylarının yaşanması, halkın ekonomik gücü durumu/işsizlik, terör problemi, kimlik sorunu gibi konular artık yeni güvenlik tehditleri olarak karşımıza çıkmaya başlamaktadır. Ancak Türkiye'nin üç bölgesel güvenlik kompleksi(Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu) içerisinde yer alması askerî önlemlerin önemini arttırmaktadır.²²⁰

Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze Türkiye'nin güvenlik politikası, biri coğrafi konum, diğeri komşu ülkelerle ilişkiler olmak üzere iki temel olgu dikkate alınarak şekillendirilmektedir. Bu iki belirleyici faktör, Türkiye'yi, Avrupa, Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinin ötesinde güvenlik alanında önemli bir aktör hâline getirmektedir.²²¹ Kitle imha silahlarının ve bunların fırlatma vasıtalarının yayılmasının önlenmesi, silahsızlanmanın teşvik edilmesi, istikrara katkı sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin küresel ölçekte artırılması ve ortaklığa, diyaloga ve yumuşak güce dayalı güvenlik anlayışı da giderek ön plana çıkmaktadır. Öte yandan, terörizm, organize suç, temel kaynakların azalması veya tehdit edilmesi, silahlı çatışmalar sonucu insanların kontrol dışı kitlesel hareketleri ve siber saldırı gibi sınamalar 21. yüzyılda uluslararası güvenlik konusunda ortak çabalarla mukabele edilmesi gereken sınamalar haline gelmektedir. Söz konusu risk ve tehditlerin bir bölümünün esas itibarıyla askerî nitelikte olmaması nedeniyle, güvenlik artık yalnızca askerî imkân ve yeteneklerle sağlanamamaktadır. Güvenliğin tanımının genişlemiş olması risk ve tehditlerle mücadele yöntemlerinin de çeşitlendirilmesini gerektirmektedir.²²²

Türkiye, yaşanan kitlesel göçlerin küresel bir boyut kazanmış olmasıyla birlikte, bu göçlere karşı sınırlarında illegal geçişlerin engellenmesini sağlamak amacıyla güvenlik önlemleri alması, Türkiye'ye kontrollü geçişleri sağlanan göçmenlere yönelik politikalar geliştirmesi, kitlesel göçün yaşandığı ülkelerdeki problemlerin çözüm süreçlerinin takip edilmesi ve gerekli desteklerin sağlanmasının yanı sıra Türkiye'ye geçiş yapan göçmenler için gerekli önlemlerin alınması gibi çok boyutlu güvenlik tedbirleri almaktadır.²²³ Tüm bu güvenlik önlemlerinin yönetimini ise AFAD üstlenmektedir.

Suriye Krizi

2011 yılında Ortadoğu'da 'Arap Baharı' olayları olarak başlayan ve bölgede büyük yankı uyandıran bu süreç birçok Arap ülkesini etkisi altına almıştır. Bu yaşanan olaylar sonucunda, Beşar Esad'a karşı Suriyelilerin takınımış oldukları olumsuz tavırlar artmış ve bu olaydan destek alan muhalif taraf Esad karşıtı gösterilerde bulunmaya başlamıştır. Beşar Esad'ın da muhaliflere karşı askerî güç kullanmasıyla birlikte protestolar iç savaşa dönüşmüştür.²²⁴ Olayların Suriye'de etkisini göstermesiyle birlikte artan iç karışıklıklar nedeniyle çok fazla sayıda Suriyeli ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Suriye'den ayrılan insanlar sınır ülkelerine göç etmeye başlamışlardır. Bu durumdan en fazla etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Yoğun bir kitlesel göç hareketi ile karşı karşıya kalan

²¹⁹A.g.e. s. 505

²²⁰ Zerrin Ayşe Öztürk, Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları, 2007, s. 35-50

²²¹<http://www.mfa.gov.tr> Erişim Tarihi: 18.12.2018

²²²<http://www.mfa.gov.tr> Erişim Tarihi: 18.12.2018

²²³ T.C Dışişleri Bakanlığı, 'Düzensiz Göç ve İnsan Ticaretiyle Mücadele', <http://www.mfa.gov.tr> Erişim Tarihi 01.01.2019

²²⁴ AFAD(2013), Suriyelilerin Konakladığı Geçici Barınma Merkezlerindeki Harcama ve Maliyet Analizi, Ankara s.12

Türkiye, sınır bölgesinde güvenlik önlemlerini artırma yoluna giderek Suriyelilerin Türkiye'ye kontrollü geçişlerini sağlamaktadır.

2010 yılının Aralık ayında, Muhammed Bouazizi isimli gencin Tunus'ta kendini yakarak intihar teşebbüsünde bulunmasıyla patlak veren olaylar, kısa sürede tüm Arap coğrafyasına yayılmış ve başta Mısır, Libya ve Suriye olmak üzere Cezayir, Ürdün, Bahreyn ve Yemen gibi Arap ülkelerini etkilemiştir. Bu sürecin sonunda bazı ülkelerde rejim değişiklikleri meydana gelirken bazı ülkelerdeki iç karışıklıklar ise halen devam etmektedir. Olayların sıçradığı ülkelerden biri olan Suriye Arap Cumhuriyeti'nde, iç karışıklıklar Mart 2011'de baş göstermiştir. Çatışma ortamından kaçan Suriyeliler, ilk kez 29 Nisan 2011'de Hatay ili Yayladağı ilçesinden 260 kişilik bir grup olarak Türkiye'ye giriş yapmıştır. 4 Nisan 2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91 inci maddesine dayanılarak hazırlanan ve 22 Ekim 2014 tarihli ve 29153 numaralı Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği ile geçici koruma statüsü altına alınan Suriyelilere sağlanan tüm hizmetlerin koordinasyonu AFAD'a verilmiştir. Güvenlikten eğitime, barınmadan sağlığa kadar çok sayıda hizmet, gerek geçici barınma merkezlerinde gerekse geçici barınma merkezlerinin dışında ilgili kurum ve kuruluşların da işbirliğiyle Suriyelilere sunulmaktadır.²²⁵

AFAD'ın Suriye Krizinde Aldığı Güvenlik Önlemleri

AFAD'ın kurulum aşamasında güvenliğin artık başka bir boyutta ele alınıyor olmasının Türkiye üzerinde etkilerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Kurumun temel görev ve amacı; afet olayları yaşanmadan önce gerekli önlemlerin alınması ve en az hasarla bu durumun atlatılması, afetlerde zarar görmüş insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması olarak hedeflenmektedir. AFAD, hem Türkiye'de hem Türkiye dışında çalışmalarını sürdürmekte olup, birçok noktada insani yardımlar gerçekleştirmektedir.²²⁶

Afet ve Acil Yönetimi Başkanlığı veya kısa adıyla AFAD; 17 Haziran 2009'da kuruldu. AFAD; Sivil Savunma Genel Müdürlüğü ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü kurumlarını tek çatı altına toplamış ve 2009'da tek bir isim ile kuruluş adı resmi gazetede yayınlanmıştır. Eşgüdüm sağlanması gereken kurumların afetlerle ilgili yetki ve sorumluluklarının yeniden tanımlanması ihtiyacı afet ve acil durumlarda yetki ve koordinasyonun tek bir elde toplanmasını zarurî kılmaktadır. Bu doğrultuda da afetlerle ilgili olarak görev yapan İçişleri Bakanlığı'na bağlı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na bağlı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık'a bağlı Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü kapatılarak 2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı yasa ile Başbakanlık'a bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurularak yetki ve sorumluluklar tek bir çatı altında toplanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile ilgili yapılan düzenlemeler kapsamında, 15 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 4 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır.²²⁷

Türkiye-Suriye sınırında AFAD'ın aldığı önlemlere bakacak olursak; Suriye'de kullanılan kimyasal silahların Türkiye'de bir soruna yol açıp açmayacağından emin olunması için sınıra KBRN(kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer silahlar) keşif araçları

²²⁵ AFAD (2017), Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, Ankara, s. 11

²²⁶ <https://m.sabah.com.tr/galeri/turkiye/krizlerin-kurulusu-afad> Erişim Tarihi: 18.12.2018

²²⁷ <https://www.afad.gov.tr/tr/2211/AFAD-Hakkinda> Erişim Tarihi: 18.12.2018

gönderilmiş ve tarama gerçekleştirilmiştir. Bölgede ilaç ve gaz maskeleri muhafaza edilmekte olup bölge halkı bu konuda bilgilendirilmektedir. Suriye'den gelen sığınmacılar için ise sınırda sığınak kurulması çalışmaları hız kazanmaya başlamaktadır. Sığınaklar, misafirlerin yaşamsal faaliyetlerini sorunsuz bir şekilde gerçekleştirebilmeleri gayesiyle planlanmaktadır. Güvenlik önlemlerinin alınmasının yanı sıra temel ihtiyaçlar da giderilmeye çalışılmaktadır. Sığınaklara giriş çıkışlarda da önemli önlemler alınmakta olup bunlardan birisi ise parmak izi uygulaması olmaktadır.²²⁸

Türkiye'ye giriş yapan ve kamplarda kalan Suriyeli sığınmacıların kayıtları AFAD tarafından tutulmaktadır. Kamplarda kalan sığınmacı sayısı ile ilgili sayısal verilere ulaşılabilirken kamp dışında kalan ya da illegal yollardan Türkiye'ye geçiş yapan Suriyeli sığınmacıların sayısı tam olarak bilinmemektedir.²²⁹ AFAD tarafından barınma merkezlerindeki sığınmacıların yaşamlarını güvenli bir şekilde devam ettirebilmeleri için çalışmalar yapılmaktadır. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç çatışmalar neticesinde büyük bir kitle hâlinde Türkiye'ye göç hareketleri başlamış olup Türkiye ise buna karşın önlemini 2012 yılının Aralık ayında AFAD tarafından çadırkent ve konteyner kurulumu ve yönetimine ilişkin kararlar çıkararak almaya başlamıştır.²³⁰

AFAD tarafından çadırkentlerde kalacak Suriyeliler için tüm temel ihtiyaçların karşılanması şeklinde planlamalar yapılmış, güvenlikten temizliğe, barınmadan gıdaya, sağlık, eğitim, spor kompleksleri hazırlanmış ve iş eğitimiyle ilgili kurslar açılarak Suriyelilere bu konularda destek sağlanması amaçlanmıştır. Çeşitli kurslar ve aktiviteler ile de Suriyeli misafirlerin kolay adaptasyon sağlamaları hedeflenmektedir. Çadırkentler mahalleler halinde oluşturulmuştur. Ayrıca buralarda muhtarlık seçimleri de yapılmakta olup Suriyelilere siyasi hakları kullandırılmaktadır. Erkekler ve kadınlar için ayrı ibadethaneler bulunmaktadır. Spor alanları oluşturulmakta insanların gündelik yaşamları aktivitelerle canlandırılmaktadır. Ayrıca eğitimlerinden geri kalmış çocuklar için okul yapılmakta ve Suriyeli çocukların buralarda hem Türkçe eğitimi alarak dil problemini aşmaları hedeflenmekte hem de kendi müfredatlarına uygun bir şekilde eğitim alarak eğitimlerinde geri planda kalmaları önlenmektedir. Altı yaş grubu altındaki çocuklar için ise anaokulları oluşturulmaktadır. Ayrıca çadırkentlerde oyun parkları da bulunmaktadır. Sağlık açısından ise Serra Hastanesi hizmet vermektedir. Hamile kadınlar ve erken doğum riski taşıyan kadınlar için ayrı önlemler alınmasıyla birlikte sağlık alanında daha iyi iletişim sağlanması amacıyla Arapça-Türkçe bilen kadınlar kayıt kabulde ve hastanenin farklı alanlarında çalışmaktadır. Böylelikle şiddet görmüş, tacize ya da tecavüze uğramış, daha öncesinde çalışmamış, geri planda bırakılmış kadınların topluma kazandırılması hedeflenmektedir. Bu durum da AFAD'ın cinsiyet güvenliği alanında yapmış olduğu çalışmaları ortaya koymaktadır.²³¹ Çadırkentlerde hemen her gün su analizleri yapılmaktadır. Ayrıca 20 kişiye bir tane olmak üzere çamaşır makinesi ve bulaşık tezgâhı bulunmaktadır. Ayrıca kadın ve erkeklere ayrı olmak üzere banyolar da mevcuttur.²³²

Barınma merkezleri yerleşime uygun, mevcut sosyal tesislere yakın, insanların kendilerini güvende ve huzurlu hissedebilecekleri, sağlanan hizmetlerden etkin ve verimli bir şekilde faydalanabilecekleri yerlere kurulmaktadır. Barınma merkezlerinin kurulacağı alanlar, elektrik, su ve kanalizasyonun şehir şebekesine bağlanmaya elverişli olduğu bölgelerden seçilmektedir. Hizmet Gruplarını da içeren yönetim binası, il emniyet veya il jandarma, lojistik ve dağıtım, seyyar hastanenin yerleri barınma merkezinde yaşayan insanların kolayca ulaşabileceği

²²⁸ <https://www.hurriyet.com.tr> Erişim Tarihi: 18.12.2018

²²⁹ AFAD(2013), ' Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, Saha Araştırması Sonuçları, Ankara

²³⁰ A.g.e. s. 20

²³¹ A.g.e. s. 31-57

²³² AFAD(2014), Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar, Ankara, s. 60

yerlerde olacak şekilde planlanmaktadır.²³³

AFAD almış olduğu tüm bu önlemlerle ve yürütmekte olduğu tüm bu çalışmalarla güvenliğin askerî meseleler dışında da var olduğunu ortaya koyarak, güvenliğin sağlanması için sadece askerî tedbirlerin yeterli olamayacağı gerçeğini yansıtmaktadır. Aynı zamanda güvenliği sağlanması gereken aktör olarak devlet dışına çıkıldığı görülmektedir.

AFAD tarafından kurulan ve yönetilen 10 ilde 26 geçici(265 bin Suriyeli) barınma merkezleri bulunmaktadır. Barınma merkezlerinde dağıtılan AFADKART ile tüm Suriye vatandaşları marketlerde alışverişlerini yaparak, gıda ve temizlik malzemesi ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Mobil hastanelerde (617 personel) sağlık hizmetlerinden faydalanmakta, Türk ve Suriyeli öğretmenlerle birlikte eğitimlerine devam etmektedirler. Güvenlik hizmetleri, jandarma ve özel güvenlik personeli tarafından sağlanmaktadır. Günün her saati güvenlik kameraları tarafından izlenmektedir. Haberleşme, tercümanlık, çevre temizliği, itfaiye, bankacılık, psikososyal destek gibi hizmetler de sunulmaktadır. Barınma merkezlerinde muhtarlık seçimleri de gerçekleştirilmektedir.²³⁴

AFAD'ın Suriye'deki iç çatışmalardan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyeli sığınmacılara yapmış olduğu faaliyetler Türkiye'deki güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi bağlamında önem teşkil etmektedir. Baktığımızda Türkiye, jeopolitik konumu sebebiyle askerî güvenlik önlemlerine daha fazla önem veriyor gibi gözükse de diğer konularda da kurmuş olduğu kurumla ilgilenmeyi de sürdürmektedir.

Sonuç

Türkiye'de Soğuk Savaş sonrası dönemde askerî güvenlik konularından bir tık uzaklaşarak diğer konular üzerinde de çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak bu durum gerek Türkiye'nin yer aldığı jeopolitik konumu sebebiyle gerekse jeostratejik değerler sebebiyle biraz ağır ilerlemektedir. Türkiye'nin sınır komşuları ile iyi ilişkiler kurma çabalarının yanında sınırlarında yaşanan çatışmalardan dolayı askerî güvenlik konularına daha fazla önem verdiği görülmektedir. Yine de Türkiye güvenlik konularının genişlemesi ve derinleşmesi bağlamında önemli adımlar atmaktadır. AFAD'ın hem yurt içerisinde hem yurt dışında gerçekleştirmekte olduğu faaliyetler göz önüne alındığında birey, kadın, topluluk, çocuk odaklı güvenlik önlemlerinin alınmasının yanı sıra sağlık, eğitim, barınma, gıda, giyecek ve temizlik gibi temel gereksinim ve ihtiyaçların giderilmesi için çalışmaların yapılması da konuların bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilip güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi çalışmalarının Türkiye'de hangi boyuta ulaştığını göstermektedir. AFAD'ın Suriye krizinde yapmış olduğu faaliyetler askerî güvenlik konularından uzak olup, güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi noktasında önem teşkil etmektedir. Bu noktada AFAD'ın faaliyetleri daha çok desteklenmeli ve çalışma alanları genişletilmelidir.

Kaynakça

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2013), Suriyelilerin Konakladığı Geçici Barınma Merkezlerindeki Harcama ve Maliyet Analizi. Erişim Adresi <https://www.afad.gov.tr/tr/25296/Suriye-Raporlari> Erişim Tarihi: 23.12.2018

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2014), Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar. Erişim

²³³ AFAD (2016), Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında, Kamp Yönetim Sistemi ve Kuruluş Süreci (Bölüm 1) Ankara, s. 20-41

²³⁴ AFAD (2016), Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında, Barınma Merkezlerinde Sunulan Hizmetler(Bölüm 2), Ankara, s. 48-66

Adresi <https://www.afad.gov.tr/tr/25296/Suriye-Raporlari> Erişim Tarihi: 23.12.2018

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2016), Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında, Kamp Yönetim Sistemi ve Kuruluş Süreci(Bölüm 1). Erişim Adresi <https://www.afad.gov.tr/tr/25296/Suriye-Raporlari> Erişim Tarihi: 24.12.2018

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2016), Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında, Kamp Yönetim Sistemi ve Kuruluş Süreci(Bölüm 2). Erişim Adresi <https://www.afad.gov.tr/tr/25296/Suriye-Raporlari> Erişim Tarihi: 24.12.2018

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2017), Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması. Erişim Adresi <https://www.afad.gov.tr/tr/25296/Suriye-Raporlari> Erişim Tarihi: 25.12.2018

Aydın M, Brauch HG, Çelikpala M, Polat N ve Spring UO(Der.). (2015), 'Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe Seçme Makaleler', İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Aydın, M. ve Akgül Açıkmeşe S. (2008), 'İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri' Uluslararası İlişkiler, 5(18), 197-214

Öztürk Z. A. (2007), 'Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları', 21. Yüzyıl Dergisi, 1(3), 35-50

Baysal, B, ve Lüleci, Ç. (2011), 'Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi', 5: 61-96

Bilgin, P. (2010), 'Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları', Stratejik Araştırmalar Dergisi, 8(14): 30-53

Collins, A. (2013), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, çev. Nasuh Uslu. (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul)

Kandemir, E. (2011), 'ABD Başkanları G. W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S. Walt'un İttifak Teorisi', Savunma Bilimleri Dergisi, 10(2), 122-151

Özcan, Arif B.(2011), 'Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri', Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 11(22), 445-466

Vural, Ç.(2018), 'Çevresel Güvenliğin Gelişimi', Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 6(11), 20-38

https://insamer.com/tr/insani-mudahaleden-koruma-sorumluluguna_224.html 8/9/2015
Erişim Tarihi: 18.12.2018

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 'Türkiye'nin Güvenliği ve NATO İle İlişkileri', <https://www.mfa.gov.tr> Erişim Tarihi 01.01.2019

T.C Dışişleri Bakanlığı, 'Düzensiz Göç ve İnsan Ticaretiyle Mücadele', <https://www.mfa.gov.tr> Erişim Tarihi 01.01.2018

<https://m.sabah.com.tr/galeri/turkiye/krizlerin-kurulusu-afad> 7/12/2014 Erişim Tarihi: 18.12.2018

<https://www.afad.gov.tr/tr/2211/AFAD-Hakkinda> Erişim Tarihi: 18.12.2018

PKK- PYD İLİŞKİSİ PYD’NİN SURİYE’DEKİ ETNİK TERÖR UYGULAMALARI

Ayten KARAKOÇ

ÖZET

PKK Terör Örgütü’nün temellerini 1994 yıllarına dayanan ve Abdullah Öcalan tarafından sağlanması ve kalıcı olması için temelini ideoloji olarak Marksizm’e dayanarak Güney ve Doğu’da Kürt halkının varlığından hareketle bağımsız bir Kürdistan kurmayı amaçlamıştır. PKK Terör Örgütü, kişileri bünyesinde toplayan ve varlığının devamı içinde şiddete başvuran, silahlı faaliyet gösteren bir yapı olarak ortaya çıkmıştır, bu yapısını daha da genişleterek başka bölgelerde ve başkaları üzerinden terör uygulamalarına yön vermiştir.

2003 yılında Kuzey Suriye’de PKK Terör Örgütü tarafından kurulan Demokratik Birlik Partisi (PYD) daha sonra Suriye Devriminin oluşturduğu kırılma sonucu nüfuz alanı Kuzey Suriye’de en önemli aktörlerden biri konumuna gelmiştir. Bununla birlikte PYD bölgesel özerklik idealiyle, Esen rejiminin doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. PKK ile ilişkisi olmadığını iddia eden PYD, iç tüzüğünde “teşkilat nedir” kısmında Kongre-Gel’i Kürdistan halkı için yüksek yasama organı” olarak tanımlamıştır, bu da ilişkiyi gözler önüne sermeye yetecektir. PKK Terör Örgütü’nün PYD üzerinden yürüttüğü ve ilişkisini bu denli ortaya çıkaran bir başka kavram ise terördür. Günümüz dünyasına bakıldığında ise aynı şekilde ve bir ülkenin veya bir bölgenin karşılaştığı bir sorun olmaktan çıkmış, dünyanın hemen her bölgesinde neredeyse bütün devletlerin belli ölçüde karşılaştıkları bir gerçek olmuştur. Genellikle ideoloji bir temele dayalı olarak ortaya çıkan terör hareketleri bazen de sosyal, siyasal, dini ve etnik temellere dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle etnik bir kimliğe dayalı olarak ortaya çıkan etnik terörün, nihai amacı olan ayrı bir devlet yaratma sonucunu elde edinmek istendiğini göstermektedir. PYD’ nin Suriye’de uyguladığı etnik terör ise, milyonlarca insanın yurdundan edilmesine, keyfi tutuklama, infaz ve tecavüz gibi uygulamalarla çirkin yüzünü göstermiştir. Biz de bu çalışmamızda Türkiye’nin Ulusal ve Uluslar arası düzeyde güvenlik hinterlandında gerçekleşen PKK/PYD/YPG adlarıyla anılan terörist faaliyetlerini kaynaklar ölçüsünde değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: PKK/PYD/YPG, Kongre-Gel, Etnik Terör, Ulusal Güvenlik Sorunu, Türkiye

ABSTRACT

PKK Terror Organization whose origin time back to 1994, sought to create an independent Kurdistan by virtue of Kurdish public who live in the South and East. The basis of the organization based on Marxism ideology to make the organization permanent by Abdullah Öcalan. PKK Terror Organization showed up as an armed structure that recruits and resorts to violence to protect its existence, further, directed terror actions in other regions by using other people.

The Democratic Union Party (PYD) which was founded by PKK Terror Organization in North Syria in 2003, has become one of the most important agent in North Syria owing to the breakdown of the Syrian Revolution. Thus, PYD took up a position at the Assad Regime for the purpose of regional autonomy. PYD that denies their relationship with PKK, defined

the Kongra-Gel as “supreme legislative council for the Kurdish public”, in the tranche of their byelaw “definition of the governance” , which is sufficient to unfold the relationship. Another notion that reveals the relationship is terror, which has been carrying out by PKK Terror Organization by means of PYD. When we look at the today’s world , it is no longer a problem that faced by a country or a region of the world. Terror organizations, which usually based on ideological basis, sometimes occur due to social, political, religious and ethnic foundations. Ethnic terror which appears by reason of ethnic identity show that to create a separate state is the original purpose. PYD’s ethnic terror in Syria has raised its ugly face by causing millions of people to leave their country and practices such as arbitrary arrest, execution and rape. At his mission, we are going to investigate terrorist activities (PKK/PYD/YPG) that have been occurring in the security hinterland of Turkey, in accordance with the resources.

Key Words: PKK/PYD/YPG, Kongra-Gel, Ethnic Terror, National Security Problem, Turkey

GİRİŞ

PKK Terör Örgütü 27 Kasım 1974’te Diyarbakır’ın Lice ilçesi olan Fis köyünde Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Bu kuruluş döneminin daha öncesinin olduğu ve birçok aşamalardan geçtiği, aynı zamanda çoğu bölgelerde etki göstererek geliştiği çoğu kaynakta ortaya konulmuştur. PKK Terör Örgütünün kurulmasıyla birlikte bir bölge de sınırlı kalmamış, Anadolu toprakları yanında Irak, İran ve Suriye ‘yi kapsayan Ortadoğu coğrafyasında da etki oluşturmuştur. Bu etkinin temelinde sadece silahlı bir örgüt olarak faaliyet göstermekle kalmayıp, siyasi anlamda da faaliyetler yürüterek, ihtiyaç duyduğu desteği her zaman yenileyebilmek için bu yönde varlığını sürdürmüştür. Örgütün kuruluş felsefesine bakacak olursak esas olarak Marksist-Leninist ideolojik çizgide “Bağımsız Kürdistan “ hedef ve “Maocu uzun süreli Halk Savaşı” stratejisiyle yola çıkan PKK’nın bugün gelinen noktada silahlı şiddeti reddederek nihai hedefini “Demokratik Özerk Kürdistan” olarak ortaya çıkarması ve aynı zamanda devletin terör ve azgelişmişlik sorunundan, Kürt sorununa doğru çevrilerek siyasi çözüm anlayışına ulaşmayı öngörmüştür.

Daha sonraki yıllarda PKK Terör Örgütü’nün bir uzantısı olarak ortaya çıkan PYD, 2002’deki Abdullah Öcalan talimatıyla kurulmuştur. “PKK- PYD ilişkisi, PYD’nin Suriye’deki Etnik Terör Uygulamaları” başlıklı makalede ki amaç PKK ve PYD’nin nasıl ortaya çıktığı ve bu sürecin hangi şekillerde gerçekleştiği, aralarında bulunan fakat bir türlü kabul edilmeyen ilişkilerin altını çizmek ve PYD’nin Suriye’deki masum çoğu insan üzerinde uyguladığı etnik terör uygulamalarını ortaya koymaktır. Bunun üzerine Özgür Algan’ın “PKK Terör Örgütü’nün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci” adlı tezi terör ne olduğunu hangi amaçla yapıldığını ve PKK Terör Örgütü’nün kuruluş aşamasındaki süreçleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve bu yazıyı destekleyecek niteliktedir. Makalenin birinci bölümünde PKK Terör Örgütü’nün ortaya çıkışı, o bölgede ki etkileri ve diğer bir uzantısı olan PYD’nin ortaya çıkışı ve PKK ile olan ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Etnik Terör kavramının anlamını ve hangi amaçlar doğrultusunda ortaya çıktığını daha sonra PYD’nin etnik terörle Suriye’deki insanlara ne gibi uygulamalar yaptığı ortaya konulmuştur.

PKK TERÖR ÖRGÜTÜ’NÜN KURULUŞU

Kuruluş ve Abdullah Öcalan

PKK’nın kuruluş aşamasındaki yıllar Kürtçülük faaliyetlerin artış gösterdiği Adnan Menderes Başkanlığında Demokrat Parti’nin son dönemlerine tekabül eden ve 14 Temmuz 1958 tarihinde özgür Subaylar tarafından yapılan devrimin sonrasında olan Molla Mustafa Barzani’nin Irak’a dönüşü için af çıkarıldığı dönemde daha da güç kazanmıştır. Bu dönüşün

doğal olarak Kürtçülük faaliyetlerini hızlandırmaya yol açmıştır.²³⁵ Barzani: Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki Kürtlerin bir araya gelerek ulusal bir kongre toplanması konusunda söylemlerde bulunmuştur. Bu durum Türkiye'deki Kürtçülük taraflarını cesaretlendirmiş ve konu basın- yayın tarafından Kürt meselesi olarak ülke gündemine girmeye başlamıştır.

Daha sonraki dönem içerisinde Türkiye'de meydana gelen 27 Mayıs 1960 Darbesinin meydana gelmesi ve Kürtçülük faaliyetlerinde bulunduğu iddia edilen kişilerin tutuklanması üzerine yaygınlaşma hızında azalma olmuştur. Bu dönemden sonra kapsamlı özgürlükler içeren 1961 Anayasası'nın kabul edilmesine karşın, bu özgürlüklerin istismar edilmesine, bu yönde çalışma gösteren örgütün, cemiyet ve derneklerin giriştikleri faaliyetlerde Türkiye'de şiddet ve terör ortamının yaşanmasına yol açmış ve aynı zamanda ülke içinde legal veya illegal birden fazla örgüt kurulmasında rol oynamıştır.²³⁶ Bunlar dışında bir taraftan Ortadoğu'da çıkarlarını korumaya ve sürdürmeye yönelik istismara müsait olan ülkeler üzerinde çalışma yapmışlar, diğer yandan geçmişten gelen bu coğrafya da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin hakim kılmaya çalıştığı Marksist ideoloji doğrultusunda Kürtçülük düşüncelerinin yeniden canlanması üzerine çalışılmıştır. Türkiye'nin gündemine 1970'lerin sonralarına doğru giren terör kelimesi, ilk ortaya çıkmasında dehşet saçan anlamında olan "tedhişçi" ilerleyen yıllarda ise "eşkiya" ve terör olarak kullanılmaya başlanmıştır. Terör örgütünün ortaya çıkması için bazı gerekli unsurlar vardır, bu unsurlar; ideolojik yapı, iç veya dış destek olarak para ve elemandır.²³⁷

PKK Terör Örgütünün yapılanmasında 1974'te Abdullah Öcalan'ın çevresinde toplanan öğrenciler ve bunlarca kurulan Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği'ne dayanmaktadır.²³⁸ PKK Terör Örgütü, silahlı faaliyet içinde kendini gösteren bir yapıdadır. Binlerce kişileri bünyesinde toplayan ve kendi varlığının devamı için de şiddeti olmazsa olmazı olarak ortaya koyan, örgütlenme gerekçesini belli bir ırka mensup bireylerin haklarını savunduğunu ortaya koyarak kendini sağlamlaştıran ve ideolojik olarak dönemler içerisinde değişikliklere uğraması açısından da sosyal bir oluşumdur.²³⁹ PKK Terör Örgütü, Güney ve Doğu'da Kürt halkının varlığından hareketle, bu bölgedeki amacının bağımsız bir Kürdistan Devleti kurmak ve kurulacak devletin siyasi sisteminde ideolojik olarak Marksizm'e dayanacağını, devletin kuruluş aşamasında ortaya sürmüştür. Terör netice itibariyle bir sebep değil, terör oluşumundan ortaya çıkan bir sonuçtur. Dolayısıyla PKK Terör Örgütü'nün kurulmasındaki süreçte iç ve dış faktörlerin birlikte etkili olduğunu söylemek daha doğru olur.

27 Kasım 1978 tarihinde grubun Ankara çıkışlı ilk öcülerıyla Doğu ve Güneydoğu'daki çalışanların önde gelen bazı elemanlarının katıldığı toplantı Diyarbakır ili Lice ilçesi olan Fis köyünde yapılmıştır. PKK kişilerinin toplandığı bu kongre, çeşitli konuların görüşlerini ortaya koyan bir kongre değildir.²⁴⁰ Bu kongre Abdullah Öcalan'ın kafasında şekillendirdiği bir tür eğitim çalışmasını yansıtır ve bu anlayışı hala da devam etmektedir. Bakıldığı zamanda bir başka ayrıntıda PKK'nın yaptığı tüm kongre ve toplantıların her zaman özü ve biçimiyle ilk yapılan toplantının yansması oluşudur. PKK Terör Örgütü'nün kuruluşu aşamasında ilk toplantının yapıldığı yer olan fis köyünde 7 kişilik bir yürütme komitesi seçilir. Bu seçimle merkez komite üyeleri direk seçilmez, öncesinde toplantıya katılanlara "siz merkez komitesi üyesi olabilirsiniz" denir. Burada ki

²³⁵ Özgür ALGAN, "PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci", 3 Temmuz 2012, s.49

²³⁶ ALGAN, "PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci", s.49

²³⁷ Orhan SARAÇ, "PKK Terör Örgütü: Kuruluşundan 2000'li Yıllara Temel Unsurlarda Yaşanan Değişim", Ankara 21 Ekim 2015, s.89

²³⁸ Muhittin SOYVURAL, "Terörizmin Anatomisi", Veritas yayınları, 3.baskı, Ankara 28 Mart, s.208

²³⁹ SARAÇ, "PKK Terör Örgütü: Kuruluşundan 2000'li Yıllara Temel Unsurlarda Yaşanan Değişim", s.90

²⁴⁰ Ahmet Cem ERSEVER, "Kürtler, PKK Ve Abdullah Öcalan", Ankara 1993, s.49

amaç; Apo'nun özendirme ve çatışma taktiklerinin uygulanmasıdır.²⁴¹ Bu komitenin tek yetkileri ise eylem kararı almak ve bu eylemi yaptırmaktır. Öncelikle toplantıda, Apo kendisini kurulan partinin genel sekreteri olarak ortaya koyar ve daha sonra alınan ilk karar ise toplantının ve partinin gizli olmasıdır. Bunun neticesinde bölge komitelerine görev verilerek bölgelere dağılması sağlanır. Bu grubun içerisinde ilişkide bulunan herkesin elinde olan işlerini bırakıp, sadece grubun faaliyetlerine katılması istenir. Bu düşünceye hitaben de herkesten işi, okulu ve en önemlisi aileleriyle bağlarını koparılması istenir ve bu anlayış giderek zamanla yaygınlaştırılır. PKK Terör Örgütü bu ilişki koparmadaki ısrarı, tuzak bir dayatılmadır.²⁴² Temelde aslında militanlardan istenen örgüt faaliyeti propagandadan çok askeri eylem biçimleridir. Bunlar örgütünün oluşumu sırasındayken, bir yandan partinin alt örgütlenmeleri ile diğer yandan esas olarak kapsamlı bir program hazırlanmaktadır. Genel olarak programında hedef alınan kişiler olarak şunlar baş gösterir:

Devlet Güvenlik kuvvetleri ve bunların istihbarat kaynakları, Türk Milliyetçisi Örgütler ve bunların istihbarat kaynakları, Doğu-Güneydoğu'daki nüfuzlu ve popüler kişiler, Güneydoğu Milletvekilleri, Belediye Başkanları, Aşiretlerin ileri gelenleri, Sosyal şoven olarak isimlendirilen tüm sol örgütler ve özellikle Halkın Kurtuluşu Örgütü, Türkiye İşçi Köylü Partisi, Özgürlük Yolu, Demokratik Kültür Dernekleri ve Kürdistan Ulusal Kuruluşları gibi ve aynı zamanda tüm Türkiye'deki Sağcı'sından Solcu'suna; Kürçüsünden tarafsızına kadar Abdullah Öcalan herkese savaş ilan etmiştir. Bunu uygularken ideolojik değil, siyaset alanında da esas olarak eylem alanında "Bizden olmayan düşmandır" mantığını elemanlarına hakim kılmaya çalışmıştır.²⁴³ PKK'nın amaçsal olarak kendi adamlarına aile, dostluk ilişkilerini soyutlanması gereken bir engel olarak görürken bir diğer dışa dönük amacı ise "Bir Halk Savaşı" gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüştür. Bu görüşüyle de halkın mücadelenin içinde yer alması dolayısıyla halka ulaşmak gerektiğinin inancındadır. PKK'ya göre ayrıca, mevcut siyasal sistemin şahsında Türkiye Cumhuriyeti için halkın gözünde küçük düşürülmesi gerekir.²⁴⁴

27 Kasım 1978 tarihinde kurulan PKK, varlığını 1979 yılı Temmuz ayında Milletvekili Mehmet Celal Bucak'a saldırarak ilan etti. Böylece bu olay neticesinde PKK eylemleri kırsal kesim eylemleri ve şehir eylemleri olarak temelde iki kola ayrılmış oldu. Kırsal kesimlerdeki eylemlerin temeli; birbirine düşman olan iki aşiret, kabile ve ailelerin birine yanaşarak ve onların desteğiyle diğerine saldırmaktır. Örnek verecek olursak Hilvan'da bu aşirete dayanılarak Süleyman'lara ;Siverek'te gene bu aşirete dayanılarak Bucaklar' saldırılmıştır.²⁴⁵ Öte yandan bir diğer örnek olarak Mardin'de bir kabilenin maddi olanaklarına dayanarak Kahraman'lara saldırılar yapılmıştır. Bu örnek olayları çoğaltmak mümkündür, çoğunun perde arkası kamuoyuna yansıtılmamıştır. Abdullah Öcalan'ın buradaki amaç görünümü taktiği, bu kesimlerden savaşçı ve her türden eleman temin edebilmek içindir. Böyle oyunlara gelmeyen aile ve kabileler için farklı provokatif eylemlere başvurarak, onları çatışma içine çekmek için birtakım uygulamalara başvuruyordu. Bunun diğer bir kolu olan şehirlerde ise tamamen üslenilecek sendika, dernek vb. gibi açık hedef olabilecek yerlerde faaliyet gösteriyorlardı. Örnek olaydan bahsedecek olursak Nizip ilçesi ve benzeri yerde küçük imalathane sahiplerine "mafya" yöntemleriyle "ya malın ya canın" tarzında yaklaşarak onlar üzerinde baskı oluşturuluyorlardı.²⁴⁶ Bu şekilden bölgeleri etki alanına alarak kuruluş aşamasını hızlandırmıştır. Son olarak PKK'nın kuruluşuyla ilgili bir Zamanlama söyleyecek olursak, 12 Eylül 1980 Darbesi öncesinde kuruluş aşamasını tamamlamış, silahlı ve örgütlü faaliyetlerine 12 Eylül'den sonra başlamıştır. Bu tarihten sonra aktif bir

²⁴¹ ERSEVER, "Kürtler, PKK Ve Abdullah Öcalan", s.49

²⁴² ERSEVER, "Kürtler, PKK Ve Abdullah Öcalan", s.50

²⁴³ ERSEVER, "Kürtler, PKK Ve Abdullah Öcalan", s.50

²⁴⁴ SOYVURAL, "Terörizmin Anatomisi", s.208

²⁴⁵ ERSEVER, "Kürtler, PKK Ve Abdullah Öcalan", s.51

²⁴⁶ SOYVURAL, "Terörizmin Anatomisi", s.209

şekilde mücadeleye devam etmesinin temelinde Irak, İran ve Suriye ile olan ilişkilerinin sıklaştırılması yatmaktadır.

Abdullah Öcalan

1947 yılında Şanlıurfa ili Halfeti ilçesi Ömerli köyünde dünyaya gelmiştir. Abdullah Öcalan karmaşık bir aile yapısına sahiptir ve ekonomik durumu iyi olmayıp, ailesinin geçim kaynağı çiftçiliktir. Öcalan'ın yaptığı açıklamalarında kaynaklara yansıyan sağlıklı bir çocukluk geçirmediği yönünde olup, yedi kardeşin en büyüğüdür. Abdullah Öcalan, ilkokulu Soylakkaya köyünde, ortaokulu ise yakın bir akrabasının yanında Nizip'te okumuştur. 1969 yılında olarak okuduğu Tapu Kadastro Meslek Lisesi'ni dereceyle bitirmiş ve eğitimini tamamlamıştır.²⁴⁷ Çocukluk döneminden gençlik dönemine kadar çoğu ortamdaki etkilenmiştir. Bu dönemde "Komünizme Mücadele Derneği" faaliyetlerine katıldığını ifade etse de Akşam Gazetesi'nde yayımlanan "Barzani röportajı" başlıklı seriyi fazlasıyla takip edip etkilendiğini aynı zamanda Erivan Radyosu'nda yayınlanan Kürtçe parçaları da sıklıkla dinlediğini de dile getirmiştir. O dönemlerde gelişmekte olan Kürtçülük hareketlerine ve Türkiye İşçi Partisi tarafından yapılan "Doğu mitinglerinden" de oldukça etkilendiğini ifade etmiştir.²⁴⁸ Abdullah Öcalan okulunun bitimiyle birlikte Diyarbakır'a kadastro memuru olarak atanmıştır. Daha sonra 1970 yılında İstanbul Avcılar'a tayin edilmiş ve burada üniversite sınavı için dershaneye gitmiştir. Öcalan, bu dönemlerde siyasi tercihini İstanbul DDKO'larına üye olarak aslında göstermiş olup, sonraki dönemlerde ise seminerlerden dinlediği THKP/C'nin önde gelen isimlerinden Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Sinan Kazım Özdoğru'nun konuşmaları fikri yapısında oldukça önemli bir rol oynamıştır.²⁴⁹ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırdıktan sonra 1971 yılında kaydını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'ne almıştır. Öcalan Mahir Çayan'ı idol ve ulaşılamaz dava adamı olarak görüyordu bu sebepten üniversitenin ilk senelerinde Çayan'ın güvenlik güçlerince öldürülmesi üzerine protesto etmek için düzenlenen eyleme katıldı ve 7 Nisan 1972 yılında "Slogan atmak ve Bildiri dağıtmak" suçlarından dolayı tutuklanarak Mamak Cezaevine girmiştir. Sonucunda 7 aylık bir cezası esnasında devrimin ancak şiddet temelinde olabileceğini birlikte kaldığı devrimcilerle temellendirdi.²⁵⁰

Sol devrimci düşüncesinin bölücülük, temelinde birleşmesini hapishane tecrübesiyle olgunlaştıran Öcalan 1973 yılından itibaren kendi tezleriyle hareket etmeye başladı. Hapisten çıktıktan sonra silahlı altyapı çalışmaları için Kürt sosyalistlerle anlaşmaya çalıştı. Bu yönde ideolojiyi araştırmaya çalıştı, ancak Kemal Burkay gibi çok kişiden red cevabı alınca kendi başına hareket etti ve kendinden başka herkesi işbirlikçi, fırsatçı ve küçük burjuva ilan etti. Daha sonraki yıllarda ideoloji düşüncesini de Türkiye'deki sol örgüt liderlerine olan hayranlığı ve sol örgütlerin devrim başarılarından dolayı Marksist ve Leninist ideolojiyi benimsemiştir.²⁵¹ Son olarak da Abdullah Öcalan Ankara Dikmen'de oluşturduğu grubun içerisinde örgütün ilk fikri alt yapısını oluşturdu. Bu yıllara kadar örgütlenmelerini çoğaltmış ve tam bir silahlı bir terör örgütü kurmuştur. 1999 yılında Nairobi'de Kenya güvenlik birimlerince yakalanması sonucunda Türk Ceza Kanunu'nun 125.Maddesine göre vatana ihanet suçu gereğince hakkında idam cezası istendi. 29 Haziran'da silahlı terör örgütü kurmak ve yönetmek suçuyla idama mahkum edilse de Avrupa Birliği uyum yasaları gereğince cezası ağırlaştırılmış müebbet hapse çevrildi. Günümüzde ise İmralı Cezaevin'de hapis yatmamaktadır.

²⁴⁷ ALGAN, "PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci", s.51

²⁴⁸ ALGAN, "PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci", s.51

²⁴⁹ ALGAN, "PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci", s.52

²⁵⁰ ALGAN, "PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci", s.52

²⁵¹ SARAÇ, "PKK Terör Örgütü: Kuruluşundan 2000'li Yıllara Temel Unsurlarda Yaşanan Değişim", s.102

PKK Terör Örgütünün Amaç ve Hedefleri

PKK Terör Örgütü komünist bir işçi partisi örgütüdür. Örgütün ismindeki işçi parti ifadesi Komünizm teorisini Karl Marx tarafından gerçekleştirilen öngörülen işçi devrimini işaret etmektedir. Karl Marx kapitalizmin gelişmesiyle gerçekleşeceğini varsaydığı işçi devrimi kendiliğinden meydana gelmediği için Lenin tarafından Marksizm'e farklı bir yorum getirilmiş ve bu devrim ancak silahla yapılacağı varsayılmıştır. Bunun sonucunda dünyada terörün komünist yöntem yolunda benimseyen birçok işçi partisi başta olmak üzere ortaya çıkmıştır. PKK Terör Örgütü de yasal dışı ortaya çıkan örgütlenmelerden bir tanesidir. PKK Terör Örgütü'nün kurucusu olan Abdullah Öcalan PKK'nın Marksist-Leninist yani; komünizm ideolojisini şu sözlerle anlatmaktadır;

“PKK Marksizm-Leninizm geleneğine uygun bir gelişme yaşamıştır. Bundan sonrası açığı ki etle tırnak gibi birbirinden ayrılmayan bu miras üzerine şekillenecektir.”²⁵²

Yani bu açıklamaya da bakacak olursak; PKK'nın kuruluşu, Marksist- Leninist temelinde şekillendiği açıkça ortaya konulmuştur. PKK Terör Örgütü kurulduğu yıllarda Marksist-Leninist ideolojisiyle ortaya çıksa da zamanla bu ideolojisinden sapmıştır. Temelde etnik ve ayrılıkçı fikirleri savunmuş ve aynı zamanda dini hassasiyetleri suistimal ederek faydacı ve ayrılıkçı bir ideoloji çerçevesinde şekillenmiştir. Diğer taraftan da terör örgütü nihai amacı ve hedefi olan dört ana strateji ortaya atılmıştır, bunlar:

- Marksist-Leninist temelde bir bağımsız Kürdistan Devletini kurmaya yönelik olarak kültürel ve sosyal hak ve özgürlüklerin sağlanması,
- Özerk veya Federasyon tipi bir yönetim oluşturulması
- Sözde Kuzey Kürdistan Devletinin kurulması
- Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Büyük Kürdistan Devletinin kurulması öngörülmüştür.

Bu stratejik aşamaların gerçekleşmesi içinde bir Halk Savaşı'nın gerekli olduğunu, bunun ancak gerilla faaliyetleriyle mümkün olacağını ortaya koyulmuştur.²⁵³

PKK Terör Örgütü'nün asıl amaç ve hedefi olan temel varsayım: Türkiye'nin sömürgeciliğini ortadan kaldırmak ve devletin güvenlik güçlerinin bütün varlığına son verilmesi, Kürdistan Devletini kurarak amaç ve hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktır.²⁵⁴ Abdullah Öcalan'ın yayınladığı ilk bildiri olan “Kürdistan Devriminin Yolu: Manifesto” adlı bildiride de amaç ve hedeflerinin ne olması gerektiği konusunda fikir vermiştir. Bu bildiride Abdullah Öcalan; “Kürt insanına, Kemalizm'in “Misak-ı Milli” sınırları dâhilin de “tek ulus-tek dil” ülküsünü gerçekleştirmek amacıyla, ilkokuldan itibaren Türk tarihi, dili, edebiyatı, sanatı özümseletirmeye çalışılır.”²⁵⁵ Başka sömürgelerde, örneğin zengin uluslar olan İngiliz ve Fransız sömürgelerinde bile görülmeyen, ama Kürdistan'da bol ve çeşitli olan “eğitim kurumları”, diğer bir deyişle “kişisizleştirme kurumları”, bu amaçla açılmışlardır. Eğer bu amaçla çelişirse, bu okullar bir günde kapatılır. Bununda gösterdiği gibi amaç, ülke hakkını eğitmek ve uygarlaştırmak değil, Türkleştirmek ve uşaklaştırmaktır” şeklinde düşüncesini ortaya koymuştur.²⁵⁶ Öcalan'ın bu amaçladığı görüşünde; Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bir Kürt Devleti kurmak adına

²⁵² İbrahim GÜÇLÜ, “Kürdistan'da Halk Kahramanlığı”, Doğruhaber.com.tr, s.78

²⁵³ Sait YILMAZ, “Terör Ve Türkiye-Düşünce Strateji, Eylem”, (Der:Özgür Algan), Kum Saati Yayınları, 2011, s.223

²⁵⁴ Nihat Ali ÖZCAN, “PKK Tarihi, İdeolojisi ve yöntemi, (Der: Özgür Algan), 1999, s.81

²⁵⁵ ALGAN, “PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci”, s.56

²⁵⁶ YILMAZ, “Terör Ve Türkiye-Düşünce Strateji, Eylem”, (Der:Özgür Algan), s.222

girişimlerde bulunmak ve PKK Terör Örgütünün bu bölgelerde yaşananların, Türk ırkından farklı olduğunu, aynı zamanda kültür ve dillerinin asimile edilmeye, ortadan kaldırılmaya çalışıldığını ileri sürerek, bu amaçların ortadan kaldırmak içinde Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de bulunan Kürt halkının yaşadığı bölgelerden oluşan Büyük Kürdistan’ı kurmak olduğunu ileri sürmüştür. Bu amacının doğrultusunda ise; Türkiye sınırları içinde olan Kürdistan topraklarını 22 ili kapsayacak şekilde bağımsızlığa başvurularak diğer 3 ülke ile topraklarını birleştirerek hedefledikleri Bağımsız, Demokratik ve Birleşik Kürdistan Devletini kurmaktır.

PKK Terör Örgütü’nün PYD İle İlişkisi

Suriye’nin Kuzeyi Türkiye-Suriye sınırını ve Kuzey Irak Bölgesel yönetiminin kontrolünde olup bu bölgelerde Rabia-Sincar üzerinden Irak- Suriye hakkını oluşturması nedeniyle jeopolitik açıdan önemlidir. Aynı zamanda Kürtlerin yoğun olduğu bilhassa Kuzey Suriye önemli petrol yatakları bakımından zengindir. Suriyeli Kürtlerin yaşadıkları coğrafyanın önemini yanı sıra etnik açıdan da Suriye’deki en büyük azınlığı oluşturmaları ve hak talep nedeniyle ve Esed rejiminin bir tehdit olarak görülmesi sonucunda özel takibe alınmışlardır.²⁵⁷ Bu bağlamda PKK ile rejim arasında bir bağ oluşturmuştur. Sonucunda ise Türkiye’ye karşı birliktelik arz eden ve bu birlikteliği Suriye Kürtlerinin rejim için tehdit olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Suriye rejimi Türkiye’nin siyasi ve iktisadi adamlarına karşı caydırıcılık oluşturmak ve karşı hamleler üretebilmek için kendi Kürt sorununu Türkiye’ye bağlamaya çalışmıştır. Esed rejimi Türkiye’den kaçan Abdullah Öcalan’ı kendi ülkesinde kalmaya izin vermişken diğer taraftan ülkenin kuzeyindeki Kürtlere karşı baskıcı ve ayrımcı politikalarına devam etmiştir. Esed rejimi Öcalan’ı Suriye’deki Kürtlere karşı bir avantaj olarak elinde tutmaya çalışmıştır.²⁵⁸

1990’lı yıllarda PKK’daki Suriyeliler, örgüt içerisinde zamanla en büyük grup haline gelmiştir. PYD, PKK’nın Suriye topraklarında faaliyet gösteren bir uzantısıdır.”²⁵⁹ Bu faaliyetlerini PKK’nın Kandil dağlarında bulunan koşula ve kontrol yapılanması altında yürütmektedir. PKK ve PYD’nin arasında bulunan bu ilişki ve PKK’nın Suriye’deki Kürtler arasında taban oluşturması 1980 yıllarına uzanmaktadır. İlk PYD lideri Barzani Muhammed ile halihazırda ki lideri Salih Müslim’in PKK liderlerinden Murat Karayılan ve Abdullah Öcalan ile geçmişe dayanan ilişkileri mevcuttur. PKK’nın Suriye’de izlediği stratejiyi “Üçüncü Yol Hat” olarak nitelendirilmektedir. Bu teoriye göre; Suriye sahasında açıkça taraf olmamak, çıkarları gerektiğinde, bir ya da birden çok aktörle kolaylıkla işbirliği yapma stratejisidir. Abdullah Öcalan’ın talimatı ve PYD adı altında örgütlenmeye gidilmesiyle bu strateji hayata geçirilmesinin ilk adımı olmuştur. PYD’nin meydana gelmesinin; PKK’nın içinde etkin olmasının yanı sıra DEAŞ tehdidi ile Suriye rejimiyle de bu görünümü arttırmıştır. PYD tüzüğünde yer alan “PYD, Abdullah Öcalan’ı kendi önderi halk kongresini, Kürdistan halkının üst kalkını, KCK-Batı’yı Suriye’deki Kürt halkının Demokratik sistem olarak görür” maddesi partinin kuruluş amacını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda tüzük de “parti üyelerinin Abdullah Öcalan’a bağlı kalarak onun özgürlüğü için mücadele etmesi gerektiğini” tanımlamaktadır.²⁶⁰ Abdullah Öcalan PKK örgütünü Suriye’de daha etkin olması için PYD’nin kurulması için talimat vermiştir. Bunun sonucunda Suriye başta olmak üzere Irak ve İran’da örgütün etkisinin çoğaltılması hedefi vardı, aynı zamanda örgütün insan kaynağı sıkıntısı da bu şekilde giderilmeye çalışılacaktı. Kongreler PKK’nın talimatlarıyla olurken, bunların gerçekleştiği yer ise;

²⁵⁷ Can ACUN, Bünyemin KESKİN, “PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG”, SETA, 1.baskı, İstanbul 2016, s.9

²⁵⁸ ACUN, KESKİN, “PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG”, s.9

²⁵⁹ SETA, “PKK- PYD ilişkisi”, S.6

²⁶⁰ SETA, “PKK- PYD ilişkisi”, S.7

örgütün kontrol ettiği kamplarda gerçekleştirilmiştir. Neticede PKK Terör Örgütü'nün bir uzantısı olarak ortaya çıkan PYD 2002'deki 8. Kongreyle Abdullah Öcalan'ın talimatlarıyla kurulmuştur, kongrede Türkiye'nin yanı sıra Irak, İran ve Suriye'de yeni örgütlenmelere gidilmesi gerektiğini ortaya atarak bu yönde kararlar alınmıştır.²⁶¹ Terör örgütü PKK, Suriye'deki eylemlerini sürdürmek için PYD örgütünü kendi bir alt yapısı olarak ortaya çıkardı, varlığını ise Kandil dağlarında iç savaş daha başlamadığı zamanda Suriye'nin kuzeyinde eğitimle PYD oluşturmuştur.²⁶² DEAŞ ile mücadele etme bahanesiyle uluslar arası destek alan PYD/PKK Suriye Türkiye sınırında kurduğu işgalleri pekiştirmek amaçlı halkı zorla silah altına aldı ve göçe zorladı.

Suriye'de Mart 2011'de Beşşar Esed rejimine karşı başlayan gösterileri fırsata çeviren PYD/PKK, ülkenin kuzeyindeki oluşumuna hız vermiştir. Bazı güvenlik kaynaklarından edilen bilgilere göre PYD/PKK'nın Suriye'deki kolu olarak paylaştığı teşkilat yapısı, yönetici kademesi, taktik, askeri yapılanma, finans kaynakları ve eğitim kampları gibi birçok yerini örgütle paylaşıyor ve bu da örgütün birlikteliğini açıkça ortaya koyuyor. Kurulduğu zamanlarda PKK'nın Kandil dağlarını kullanan PYD Suriye'de iç savaşın başlamasından sonra Suriye'nin kuzeyinde kendi kamplarını oluşturmaya başladı.²⁶³ Bununla birlikte PKK'nın seçtiği PYD üst düzey terörist kadrolarında Kandil kampında çok sayıda PKK üyesi yer almaktadır. PYD Terör Örgütü'nün PKK'nın sözde eş başkanlık sistemini kopyalarken, PYD'nin iç tüzüğünü bizzat PKK elebaşları hazırlamıştır. Bu birlikteliğin tüzüğe yansımaları da PKK'nın PYD arasındaki organik ilişkiyi açıkça ortaya koyuyor. Bu bağlar, PKK elemanlarının Suriye yapılanmasında PYD'nin içerisine güvendikleri ve kişisel ilişkilere olan teröristleri yerleştirerek, örgütün yönetimini elinde tuttuğunu ortaya koyuyor. Bu ilişkiyi ortaya koyacak olan bir diğer bilgi ise istihbarat birimlerinin tespitidir. Bu tespite göre; PKK kadrolarında yer alan bazı üst düzey isimlerin PYD içinde görev alması bu birlikteliği ortaya koyuyor.²⁶⁴ Ayrıca TSK'nın hava operasyonları sonrasında, güvensiz bölge haline gelen Kandil'in bazı bölgelerindeki kadroların kışı daha güvenli olan Rojova'da geçirmesine PKK-PYD ilişkisinin bir diğer işaretidir. Aslında bu yukarıda bahsettiğim PKK-PYD karşı olan sadece bir ön göstermeydi. Bu birlikteliği asıl ortaya koyan ilişkilerini açıkça gün yüzüne getiren PYD'nin kongrelerinde alınan kararlardır. Ayrıca PKK ve PYD iç tüzüğünün benzer olması başka bir kanıttır. PYD'nin kongrelerinde alınan bazı kararlara göre;

- PKK'ya ait Kandil Dağı/ şehit Ayhan kampının, bir dönem PYD'nin karargâhı olarak kullanılması.
- PKK yürütme konseyi üyesi Mustafa Abdi Bin Halil'in, PYD faaliyetlerinin sorumlusu olarak görevlendirilmesi.
- Abdullah Öcalan ile irtibatlı Salih Muhammed Müslim'in ilk PYD Başkanı Barzani Muhammed'in yerine başkan seçilmesi.
- PYD iç tüzüğünde, PYD'nin A.Öcalan'ı komutan ve KCK'nın yasama organı olarak KONGRA-GEL'İ Rojova'nın da yüksek yasama organı olarak kabul ettiği ifadesine yer verilmesi.
- PKK'da mevcut eş başkanlık sisteminin PYD'de de başlatılması.
- PYD'nin Uluslararası alanda meşru sayılması" gibi ilişkilerini ortaya koyacak benzer maddeler vardır.²⁶⁵ Bir başka ilişkiyi gösterecek olan tüzüklerin benzer oluşudur.

PYD tüzüğündeki hedef şu şekilde ifade ediliyor: "Kürt sorununun Batı Kürdistan'da demokratik çözümü, demokratik özerklin sağlanması, demokratik ekoloji ve cinsiyet

²⁶¹ İçişleri Bakanlığı, "PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu PYD-YPG", Mayıs 2017, s.7

²⁶² SETA, "PKK- PYD İlişkisi", S.8

²⁶³ SETA, "PKK- PYD İlişkisi", S.12

²⁶⁴ Tolga ŞARDAN, "İşte PKK-PYD İlişkisi", Milliyet Gazetesi, <http://m.ensonhaber.com/candas-tolga-iste-pkk-pyd-iliskisi>, 16.12.2018

özgürlüğünün ve demokratik sosyalizmin sağlanması bütün Kürdistan parçalarında demokratik kuruluş mücadelesinin desteklenmesi ve Kürdistan Ulusal Birliği'nin Demokratik Konfederalizm Sistemi çerçevesinde çözüme kavuşturulması” olarak tanımlıyor. PKK tüzüğünde ise; Demokratik, ekolojik ve cinsiyet özgürlüğünü toplum paradigması ve demokratik sosyalizm çizgi temelinde demokratik konfederal yapılanmayı inşa etmek, Kürt sorununun bulunduğu ülkelerde çözümü özerk Demokratik Kürdistan temelinde gerçekleştirmek” tanımı yer alıyor,²⁶⁶ tüzüklerdeki yer alan benzer tanımlamalar PKK-PYD ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.²⁶⁷

ETNİK TERÖR VE SURIYE

Etnik Terör Kavramı ve Amacı

İlk başta Etnik Terörün ne olduğunu ve amacını anlamak için “Terör nedir” bunu anlamak gerekir. Terör kavramı; etimolojik olarak Latince “terere” kelimesinden türetilmiştir. Eski Türkçedeki kelime karşılığı “tedhiştir”, bu ise Arapça dehşet sözcüğünden ileri gelmektedir.²⁶⁸ Kelime anlamı olarak ise; ürkütme, korkutma, titremek, sindirmek ve yıldırma gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamı daha açık ifade edecek olursak; savaş dışı durumlarda belli bir hedefe, amaca ulaşmak için yapılan planlar doğrultusunda hareket etmektir. Bunun yanı sıra şiddete ve tehdide başvurmak anlamı da taşımaktadır.²⁶⁹ Terörizm’e bakacak olursak bir ideoloji veya bir doktrin değildir, hatta sistematik bir fikir hiç değildir. Terörizm bir yöntem, taktik ve strateji olduğu gibi aynı zamanda savaş biçimidir. Terörizmi diğer şiddet eylemlerden ayıran yanı ise; eylemin siyasal amaç taşıması, ve sivil insanları hedef almasıdır. Terörizm’in hedef alışı şekli ise birey olarak değildir, öncelikle ya tesadüf ya da sembol olarak seçilmişlerdir.²⁷⁰ Aslında araç olarak kullanılan mağdur savunmasızdır ve böyle bir eylemi beklememektedir.

Terörizm’in birçok amacı olabilir, bu konu üzerine 1936-1981 yılları arasında tam 109 farklı terör tanımı yapılmıştır. Bu konuda yapılan bazı tanımlara göre terör; Kuralsız ve örgütlü bir şekilde siyasal amaca ulaşabilmek için yapılan şiddet eylemi şeklinde ifade edilirken bir diğer tanıma göre; “politik amaçlı bir şiddet hareketi” olarak ifade edilmektedir. Terörle ilgili bir diğer bir diğer tanım ise; Terörle Mücadele Kanunu’nun birinci maddesidir, bu kanuna göre; “Terör; baskı, cebir, şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve millet ile bölünmez bütünlüğü bozmak, Türk Devleti’nin ve Cumhuriyeti’nin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zarara uğratmak veya yıkmak, temel hak ve hürriyetleri yok etme, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini ve genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylem” olarak tarif edilmektedir.²⁷¹ Bu konuda yapılan çalışmalara ve tanımlara bakılacak olursa terör ve terörizm amaçları ilgili farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda genel bir ifade şekline bakarsak terörizmin amaç ve hedefleri; halkı veya hedef olan topluluğu korkutmak dehşete düşürmek veya yerleşik otoriteyi tahrip etmek; masum insanlar üzerinde

²⁶⁶ Anadolu Ajansı, “PKK Suriye’deki Varlığını PYD Üzerinden Sürdürüyor”, <https://www.aa.com.tr>, 16.12.2018

²⁶⁷ Tolga ŞARDAN, “İşte PKK-PYD İlişkisi”, <http://m.ensonhaber.com/candas-tolga-iste-pkk-pyd-iliskisi>, 16.12.2018

²⁶⁸ Cemile ARIKOĞLU ÜNDÜCÜCÜ, “Uluslararası Sistem Ve Terörizm Arasındaki İlişkisi”, 2.cilt, s.1, Ocak 2011, s.2

²⁶⁹ Sıddık TARANCI, “Etnik Terör”, TÜİÇ Akademi, 8 Mart 2012

²⁷⁰ Emre ÖKTEM, “Uluslararası Hukukta Terörizm”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sergisi, Haziran 2004, s.138

²⁷¹ ARIKOĞLU ÜNDÜCÜCÜ, “Uluslararası Sistem Ve Terörizm Arasındaki İlişkisi”, s.2

terörist aracılığıyla baskı kurmak, düzene ve otoriteye karşı olan güçleri harekete geçirmek veya var olan yönetimi devirmek gibi olumsuz yönde amaç ve etkileri vardır. Ele aldığımız bütün tanımlamalarda ortak temel nokta, şiddet kullanmayı içinde bulundurmasıdır.

Terörizm kapsamı bakımından Aşırı Sağ'dan Aşırı Sol'a kadar yapılan politik hareketlerinin çoğuna damgasına vurmuştur. Teknolojik gelişmelerle beraber ise; otomatik silahlar elektrikli fünyeli patlayıcılar teröristlere daha da hareketlilik ve öldürücülük kazandırmıştır.²⁷² Son olarak terörizm mevcut olan siyasi kurumları sarsma ve yıkmaya çalışan kişi ya da kurumlar tarafından çok yaygın bir şekilde benimsenmektedir. Bununla birlikte terörizm, siyaseti reddeder ve medeniyeti işlenmez hale getirir. Bunun sebebi siyasetin medeniyet içerisinde temel çalışmada vazgeçilmez bir parça oluşudur.

Etnik Terör

Başlangıçta genel bir ifadeyle etnik terörden bahsedecek olursak; bir örgütün veya bireylerin bir etnik kimlik kastı ile şiddet kullanmasının yanı sıra kendisi desteklenip desteklenmemesine bakılmaksızın, sivillere ya da tarafsız gruplara karşı onlar üzerinde korku ve onları etkileme olarak açıklanabilir.²⁷³ Etnik terörü anlamak için yakın ilişki içinde olduğu etnik azınlık kavramına bakmak gerekir, bu yönden etnik azınlık; bir grup insanın egemen gruptan dil, din, ırk, milliyet ve kültürel öğelerin belirgin biçimde ayrılması şeklinde açıklanabilir. Etnik azınlık dediğimiz bu kavram millet temeli üzerine kurulan, milli devletin sınırları içinde yaşayan insanların ortak bir kültür, dil, etnik köken ve hatta din paydası üzerinde buldukları varsayıdır. Etnik terör, kültürel öğelerin önemli bir terör türü olup, bunun üzerinden yürümek isteyenler kendilerini o kültürün kimlik bekçisi olarak ortaya koyarlar. Bakıldığı zaman öncelikle etnik farklılıklardan dolayı haksızlığa uğradıklarını düşünerek oluşan grubun, kendisi için bu grubun öncüsü olarak görüp, bu yönde bu toplumun geleceğini yönlendirmek amacıyla, iktidar gücünün dağılımında söz sahibi olması isteğinin bir göstergesidir. Bir başka açıdan bakacak olursak, ayrılıkçı bir nitelik kazanmaya başlayan etnik terörün zamanla bölücü teröre de dönüşebileceği kaçınılmazdır.²⁷⁴

1900'lü yıllardan itibaren etnik temelli terör olayları devletin iç politikalarını etkilemede önemli rol oynamıştır. Burada ki amaç devletlerin iç politikalarında yer tutarak odak noktasının kendileri olduğunu düşündürerek bir uğraş alanı olmaya çalışmışlardır.²⁷⁵ Bu gelişmelerden en fazla etkilenen bir ülke göstermek gerekirse bu Türkiye'dir. Bunu destekleyecek ifade ise; ASALA ve PKK terör gruplarının ortaya çıkması ve gerek ülke içinde, gerek ülke dışında Türkiye'ye karşı yürüttüğü terör eylemleri olmuştur.²⁷⁶ Etnik terörün temelinde şiddet olmakla beraber bir başka temel özelliği ise; şiddet yoluyla iktidara baskı yaparak, siyasal otoriteden taviz alabilmektir. Amaçsal olarak etnik terörün başka yönüne bakacak olursak devletler tarafından dışlandıkları ve bu yönde kendilerine haksızlık yapıldığını söyleyerek, hitap ettiği kitlelere aşılıyarak, bu kitleden daha fazla destek almayı amaçlamışlardır.²⁷⁷ Etnik terör örgütlerinin amaçları unutulmamalı ki; yönettikleri grubu etkilemek ve kendi saflarına çekmektir, bu etkilemeyi yapmak içinde şiddet içeren yöntemler kullanmakta ve bunu kullanırken çekinmemesidir. Etnik terörün peşinde koştuğu amaçlarının gerçekleştirilmesinin bir hayli zor olacağından, bu amaçlara ulaşmak için daha fazla şiddet kullanmaya yönelmesinde bir gerekçe olacaktır. Terör kavramına baktığımız zaman terörün zayıfın silahı olduğuna ve terörist gruplarının zayıf oldukları için bir gerilla

²⁷² SOYVURAL, "Terörizmin Anatomisi", s.20

²⁷³ Murat ŞİMŞEK, "Terörizm Kavramsal Bir Çalışma", Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi, Kırgızistan Mart 2016, s.329

²⁷⁴ ARIKOĞLU ÜNDÜCÜCÜ, "Uluslararası Sistem Ve Terörizm Arasındaki İlişkisi", s.13

²⁷⁵ TARANCI, "Etnik Terör", TÜİÇ Akademi

²⁷⁶ Abdulkadir BAHARÇİÇEK, "Etnik Terör Ve Terörle Mücadele", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 cilt, Elazığ 2000, s.13

²⁷⁷ Orçun KEÇEÇİ, "Etnik Bir Terör Örgütü: IRA", Bolu 2012, s.5

savaşı yerine, terör gibi daha kolay ve kullanışlı bir yöntemi kullanmayı tercih etmesi onların zayıflığını ortaya koyar. Etnik teröre bu yönden baktığımızda ideolojik, dini ve maddi temele dayalı şiddet hareketlerinden ayrılır. Etnik teröristler bir ülkenin etkilenmesine yol açmak için önce ülkenin tamamını değil, öncelikle kendi bölgesinde bunu yaparak, devletler tarafından sunulan kimliğin yerine kendi düşündükleri ve farklı olduğuna inandıkları etnik kimlikleri ön plana çıkarırlar. Yani bakacak olursak etnik teröristlerin devlet tarafından sunulan kimliğin tersine, toplumsal bir kimlik inşa etmek için mücadeleye girişirler ve bu kimliğin inşası içinde terörizme başvurmaktan kaçınmamaktadırlar. Bazı terörizm faaliyetlerine bakıldığı zaman etnik kimlik aidiyeti ile saldırılar yapmaktan ve hedef gözetilmemektedir. Bunun üzerine ortaya konulacak en iyi örnek PKK'dır. PKK Terör Örgütü eylemlerini yaparken sadece Türk vatandaşlarına karşı değil, ayrıca kendi kürt vatandaşlarını da hedef almaktadır, bu şekilde hedeflerinin üzerinde korku oluşturarak amaçlarına ulaşma gayesi gütmektedir. Etnik terör dünyanın her bölgesinde çıkabilecek bir olgudur, Sri Lanka'da TAMİL, Filistin'de IRGUN, Türkiye'de PKK, Kuzey İrlanda'da IRA, İspanya'da ETA ve Ermeni Örgütü ASALA bu gruplara örnek gösterilebilir.²⁷⁸ Dünyanın her bölgesinde olmasının sebebi ise; etnik çatışmaların çağımızın en önemli sorunlarından biri oluşudur. Sonuç olarak bakacak olursak etnik terör eylemleri ulus-devlet kurma mücadelesi olarak görülmektedir.²⁷⁹ Bu eylemleri gerçekleştirmek içinde her türlü yola başvurmaktan çekinmeyişi oluşudur. Eylemler karşısında verilecek cevap veya tepki o devletin güçlü olup olmadığının da bir kanıtıdır. Bu tür eylemlere izin verilmediği takdirde devletler bir bütünlük içinde yaşama hakkını koruyacaklardır.

PYD' nin Suriye'deki Etnik Terör Uygulamaları

Ortadoğu ülkesi olan Suriye, barındırdığı dini ve etnik çeşitlilik, zengin petrol rezervleri, sınırlı su kaynakları, kontrolsüz silahlanma ve ekonomik sorunlar gibi bölgeye has olan özelliklerden ve aynı zamanda yabancı unsurlardan etkisi veya dış faktörlerden dolayı her dönemde çözümler üretmenin uygulanmasının güç olduğu bir coğrafyada yer almıştır.²⁸⁰ Bu güçlüklerden kaynaklanan toplumsal çatışmalar, terörizmin bu bölgede yaygınlaşmasına yol açmıştır. Etnik ve dini bağların, siyasal yapının oluşmasında ve hatta belirlenmesinde en etkin biçimde rol oynadığı ülkelerden biri kuşkusuz Suriye'dir.²⁸¹ Buna bağlı olarak Suriye'de hala demografik bir yapının oluşmamasında en önemli engel bu dini ve etnik yapıdır. Nasıl PKK Türkiye'nin üzerinde özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerde halk üzerinde baskı oluşturup, terör eylemleriyle korku salmaya çalışıyorsa, PYD'de Suriye'nin kuzeyinde demografik yapıyı değiştirmek için sivil halka yönelik sistematik olarak baskı yapmaktadır, Buna bağlı olarak Suriye'nin Kürtlere ait olduğunu söyleyerek, PYD o bölgede ki halkı bu doğrultuda göç etmeye zorlamaktadır. Örgüt Maksimalist bir yaklaşım sergileyerek Kürtlerin azınlık olduğu hatta hiç kürt bulunmayan yerleri dahi ele geçirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de bölgedeki binlerce sivili korku, işkence ve göçe zorlayarak yurdundan etmiştir. PYD'nin uyguladığı birden fazla etnik terör uygulamaları vardır, bunlardan bahsedecek olursak başlıca;

- “Kişilerin çatışmalar nedeniyle terk ettikleri memleketlerine dönüşleri izin verilmemesi,
- Özel mülklere el konulması baskı kurmak amaçlı tahrik edilmesi
- Keyfi tutuklama, infaz, tecavüz ve işkence uygulamaları

²⁷⁸ BAHARÇİÇEK, “Etnik Terör Ve Terörle Mücadele”, s.14

²⁷⁹ TARANCI, “Etnik Terör”, TÜİÇ Akademi

²⁸⁰ Evren BARUT “ Ortadoğu Ve Terörizm”

²⁸¹ Salih AKDEMİR, “ Suriye'deki Etnik Ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, Avrasya Dosyası, s.209

- Yerel halkın zorla askere alınması ve Suriye'nin kuzeyinde örgüt tarafından Rojova olarak adlandırılan bölgenin, örgüt destek olan kürt kesimler haricindeki diğer etnik unsurlarından temizlenmeye çalışılması”,

gibi birçok sivile zor kullanma şekilleriyle Suriye Haseke'de yüzlerce Arap köylülerin evleri boşaltılmış ve bu uygulamalarla beraber halk yurdundan edilmiştir.²⁸² Bu tür etnik çatışmalardan olmasına bir dayanak gösterecek olursak Uluslararası AF Örgütü'nün 2015 yılında yayınladığı raporu göz önünde bulundurulabilir. Rapora göre; “ kuzeyinde özellikle Arap ve Türkmen köylülerinin ve (Halk Koruma Birliği) tarafından ateşe verildiği ve köylülerin de bölgeyi terk etmeleri için de ölümle tehdit edildiği vurgulanmıştır. Daha sonra Uluslararası AF Örgütü, İnsan Hakları İzleme Komisyonu'nun farklı raporlarında da; “ PYD'nin etnik temizlik yaptığı ve çatışmalarda çocukları kullanarak, savaş suçu işlediğine dair bilgilere yer verilerek konuya dikkat çekmektedir. PYD/ YPG ihtiyaç olarak duyduğu insan kaynağını temin edebilmek için ve aynı zamanda bölgede bulunan insanlara baskı kurabilmek bir gerek oluşturmak için sözde askerlik yasasını çıkarmıştır.²⁸³ Özellikle 2015 yılından itibaren, çatışmalara girmek istemeyen gençler üzerinde baskı kurarak zorla askere alınmaya başlanmıştır. Bu kapsamda yapılan zorla yaptırımlardan dolayı çoğu kişi kaçarak komşu ülkelere sığınmıştır. YPG kendi bölgesindeki denetim alanlarına, okul ve ailelerden yaşlarına bakılmaksızın küçük kızlar zorla YPJ (Kadın Koruma Birliği) kadrolarına alınmaktadır. Buna ilişkin bir başka raporda, 9 Şubat 2017 basına yansıyan Amerika Dergisi Nationun'dur. Rapora göre; 80'den fazla Suriyeli, Arap ve Kürt mültecinin yanı sıra eski PKK/PYD mensuplarıyla görüldüğü; YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde kontrol altına tuttuğu bölgelerde on binlerce Arap ve Kürt sivil sürgüne zorladığı ve savaş suçu işlediği, YPG'nin bölgede DEAŞ'le çatışmadığını, aksine çatışan grupları engelleyen bir hareket tarzı işlediği yer almaktadır²⁸⁴. Sonuç olarak aslında birbirlerine hizmet eden iki tür örgüt karşımıza çıkıyor. PYD'ye bağlı bir askeri grup olan YPG şimdi İŞİD ile mücadele eden bir örgüt görünümündedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

PKK Terör Örgütü kuruluşundan, temelli altyapı oluşturmalarına kadar geçen sürede ideoloji olarak Marksizm-Lenizm düşüncesiyle hareket ederek, bu yönde hedeflerini belirlemiş ve bu ideoloji dayanağına göre de 2000'li yıllarda devletleşmeye yönelik örgütlenme arayışına girmiştir. Bu yönde çalışmalarını gerçekleştirmesinde bütün gizli örgütler de olduğu gibi varlığını korumayı hedef almış ve bu maksatla da baskıcı yöntemlerle örgüt dışına bilgi taşınmasına fırsat vermemiştir, özellikle 1990'lı yılların ortalarına kadar şiddeti yoğun olarak uygulamıştır, şiddeti çok etkili bir araç olarak görmüş ve bölgede halkın aklını karıştırma yolunda hareket ederek devletin kötü görünmesine amaçlamıştır. Neticede bakacak olursak örgütlenme yönünden ve yayılma açısından gerçekte hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Oysa PKK'nın hangi amaç ve ideolojide olduğunu bildiği halde örgütü engelleyecek hiçbir engel çıkmamıştır. Yayılmacı politikalarla bölgede etkin olma amacıyla taktiklerini uygulamış, uzanamadığı bölgelere ise örneğin PYD Terör Örgütünü ortaya çıkarmıştır. Ne kadar PYD'nin PKK'nı ilişkisi olmadığı inkar edilebile bu çok açık olarak 2003'te PKK'nın talimatları doğrultusunda, hareket ettiği düşünüldüğünde PYD varlığını PKK tarafından PKK için ve PKK sayesinde olduğu anlaşılmaktadır. PKK silah ve terörü yöntem olarak görmüş, dolayısıyla temsil ettiği bir kitle yoktur, kendi Kürt halkını dahi küçük gören bir insan elbette ki amaçları gerçekleştirme yönünden her zaman kendi çıkarları önde planda olacaktır. Unutulmamalıdır ki; terör PKK'nın varlık sebebidir, terör ki ırk, din, dil ayrımı gözetken, birbirine milyonlarca insani düşman

²⁸² SETA, “PYD'nin Etnik Terör Uygulamaları”, s.30

²⁸³ SETA, “PYD'nin Etnik Terör Uygulamaları”, s.36

²⁸⁴ SETA, “PYD'nin Etnik Terör Uygulamaları”, s.32

eden, böyle bir zulme yol açan bu kavram; PKK'nın en yetkin olduğu durumdur. PYD'nin, üzerinden gerçekleştirdiği eylemleri çoğu insanı evinden, yurdundan alıkoyduğu ve devamında hala bu şekilde devam ettiği, uygulamalarıyla insanlara "terörü" farklı bir anlamda daha cazipleştirerek, ortaya koymuştur. Örneğin PKK'nın hala bugün bile devam ettirdiği Türkiye'de bölücü uygulamaları da başlı başına bir terördür. Bugün Türkiye'de Kürt sorunu yoktur, "Ayrılıkçı Kürt sorunu" vardır, bunu farklı şekilde ortaya atan PKK Terör Örgütü, etnik nedenleri bir büyük sorun halinde Kürt sorunu diye lanse edip, Türk-Kürt ayrımına sebebiyet getirerek ülkeyi bölmeyi amaçlamıştır. Bunu ancak Kürt ile Kürtçü anlamının ortaya net bir şekilde koyularak, Kürt yurttaşların Türkiye Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunun altını çizilmesi durumunda bölücülüğün engellenmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAP

Muhittin SOYVURAL, "**Terörizmin Anatomisi**", Veri tas yayınları, 3.baskı, Ankara 28 Mart, s.208

MAKALE

Acun, KESKİN, ACUN," **PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG**", s.107

ACUN, Can, KESKİN, Bünyemin "**PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG**", SETA, 1.baskı, İstanbul 2016, s.46

AKDEMİR, Salih, "**Suriye'deki Etnik Ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü**", Avrasya Dosyası, S.37

ALGAN, Özgür , "**PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Siyasallaşma Süreci**" ,Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 3 Temmuz 2012, s.178

ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ, Cemile, "**Uluslararası Sistem Ve Terörizm Arasındaki İlişkisi**", 2.cilt, s.1, Ocak 2011, s.20

BAHARÇİÇEK, Abdulkadir, "**Etnik Terör Ve Terörle Mücadele**", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 cilt, Elazığ 2000, s.11,27

BARUT, Evren, "**Ortadoğu Ve Terörizm**", Polis Akademisi Güvenlik Bilimler Enstitüsü, 2011

ERSEVER, Ahmet Cem ,"**Kürtler, PKK Ve Abdullah Öcalan**", Ankara 1993, s.50,164

KEÇEÇİ, Orçun, "**Etnik Bir Terör Örgütü: IRA**", Bolu 2012, s.13

SARAÇ, Orhan,"**PKK Terör Örgütü: Kuruluşundan 2000'li Yıllara Temel Unsurlarda Yaşanan Değişim**", Ankara 21 Ekim 2015, s.223

SETA, "**PYD'nin Etnik Terör Uygulamaları**", s.38

SETA,"**PKK- PYD İlişkisi**", s.38

Sıddık TARANCI, “Etnik Terör”, TUIÇ Akademi, 8 Mart 2012

ŞİMŞEK, Murat, “ Terörizm Kavramsal Bir Çalışma”,Uluslararası Hakemli Sosyal Bilgiler E Dergisi, Kırgızistan Mart 2016, s.54

İçişleri Bakanlığı,” PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu PYD-YPG”, Mayıs 2017, s.68

ÖKTEM, Emre, “Uluslararası Hukukta Terörizm”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Haziran 2004, S.15

İnternet

Anadolu Ajansı,” PKK Suriye’deki Varlığını PYD Üzerinden Sürdürüyor”, <https://www.aa.com.tr>, 16.12.2018

ŞARDAN, Tolga ,“İşte PKK-PYD İlişkisi”, Milliyet Gazetesi, <http://m.ensonhaber.com/candas-tolga-iste-pkk-pyd-iliskisi>, 16.12.2018

HANEHALKI EKONOMİK GÜVENLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mustafa Malkoç YAŞAR²⁸⁵

Ekonomik güvenlik olgusu içerdiği kapsama göre farklı şekillerde değerlendirilmeye açık bir kavramdır. Makro ve mikro ayrımı ile çerçevelenmiş bu olgu, geniş anlamda ülkelerin ekonomik durumlarını ekonomik güvenlik kapsamı içine aldığı gibi; daha mikro anlamda ise hanehalklarının ekonomik güvenliklerine yönelik çeşitli göstergeleri güvenlik kapsamında değerlendirebilmektedir. Hanehalklarının ekonomik güvenlikleri sadece gelirleri ile değil aynı zamanda yaşam koşulları ile bağlantılıdır. Yaşam koşullarının temel belirleyicileri ise bireylerin gıda, barınma, ısınma ve tatil ihtiyaçları gibi çeşitli ihtiyaçlarından oluşmaktadır. Bu en temel insani ihtiyaçların karşılanmasında hanehalklarının yaşadıkları ülkenin güven ve istikrarı kadar, ülke ekonomisinin ve bu ekonomin uluslararası sözleşmeler kapsamında içinde bulunduğu uluslararası örgütlerin faaliyetleri büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda hanehalklarının ekonomik güvenliğine odaklanan bu çalışma Türkiye ve seçilmiş Avrupa Birliği ülkelerinden sağlanan veriler ile karşılaştırmalı bir analiz sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın sonucunda ülkelerin ekonomilerini geliştirici bir örgüte katılımlarının hanehalkı ekonomik güvenliğine olumlu bir etkisi olduğu sonucunu varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Güven, Avrupa Birliği, Maslow Hiyerarşisi

AN INQUIRY ON ECONOMIC SECURITY OF HOUSEHOLDS

Economic security concept is a relative term in the literature. In the macro perspective, this concept refers to the economic security of countries. On the other hand, various indicators of households may also handle in the micro field of the economic security concept. The economic security of households not only connected with their income level but also highly related to their living conditions. The determinants of living conditions are diverse such as nutrition, housing, warming and holiday. Executing these requirements are strongly correlated with conditions of the economies where households are residing. It is also connected with the integration of economies into international organizations. In this concept, this study aims to show a comparative analysis between Turkey and selected European Union countries by using statistical data. Results show that integration to international organizations has a positive effect on household economic security.

Keywords: Economic Confidence, European Union, Maslow Hierarchy

1. GİRİŞ

Ekonomik güvenlik kavramı çeşitli anlamlar ihtiva eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesjasz (2008), ekonomik güvenlik kavramının birçok güvenlik türü ile yoğun bir bağlantı halinde olduğunu, bu nedenle ekonomik güvenlik fikrinin gerek kurumsal gerekse siyasal açıdan kavranmasının oldukça zor olduğunu ifade etmiştir.

Ekonomik güvenlik kavramının içerdiği bu karmaşık ilişkiler ağına kavramsal çerçeve bölümünde detaylı olarak değinilecektir. Bu çalışma hanehalkı ekonomik güvenliği üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda kavramsal çerçevenin ilerleyen bölümlerinde hanehalkı yaşam koşulları ile ilgili bilgiler verilerek ve Avrupa Birliği üyeliğinin hanehalklarının ekonomik güvenliklerine etkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

²⁸⁵ Araştırma Görevlisi, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomik güvenlik kavramı makro ve mikro ölçekte farklı güvenlik kavramlarını içermektedir. Makro kavramları büyükten küçüğe doğru sıralamak gerekirse ittifakların ve birliklerin ekonomik güvenliği en kapsamlı kavram olacaktır. Zira bu tip birliklerin yetki alanı oldukça geniştir. Avrupa Birliği bir örnek olarak ele alındığında, bu birliğin üye devletlerin ulusal egemenlik yetkilerinin bir kısmını devretmesiyle oluşan uluslararası bir örgüt olduğu gözlemlenmektedir (Özlük ve Doğan, 2010). Söz konusu devredilen yetkiler birliğin tüm üyelerini doğrudan veya dolaylı olarak bağlamaktadır (Alyanak, 2015). Avrupa Birliği dışında dünyada ülkeler üstü çeşitli birliklerde mevcuttur. Bu nedenle en kapsayıcı ekonomik güvenlik kavramı olarak birliklerin ekonomik güvenliği gelmektedir. Bu kapsamda ekonomik güvenliği sağlamayı amaçlı alınan tedbirler ve uygulamalar ülkeler üstü bir niteliğe sahiptir ve birden çok ülkede yaşayan bireylerin yaşantılarına doğrudan etki eden bir öneme sahiptir.

Birliklerin ekonomik güvenliğinin ardından yine makro kapsamda değerlendirilebilecek olan ülkelerin ekonomik güvenliği gelmektedir. Bir ülkenin ekonomik güvenliği kapsamında ortaya konulacak aksiyonlar o ülke vatandaşlarını doğrudan etkilemektedir.

Birliklerin ve ülkelerin ekonomik güvenliği dışında kalan kavramlar mikro kavramlar olarak değerlendirilebilir. Bu kavramları sıralamak gerekirse belirli bir sektörün ekonomik güvenliği, bir şirketin ekonomik güvenliği, hanehalklarının ekonomik güvenliği gelmekte ve en dar kapsamda bireyin ekonomik güvenliği gelmektedir.

Bu kısımda hanehalkı tanımı ile birey tanımı arasında bir karmaşa ortaya çıkmaktadır. Birey, kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık, fert olarak tanımlanmaktadır (TDK,2019). Hanehalkı kavramına ilişkin ise Türkiye ve Avrupa Birliğinde birbirine yakın olmakla beraber farklı tanımlar mevcuttur.

TÜİK (2019) Hanehalkını, aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya aynı konutun bir bölümünde yaşayan, temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan, hizmet ve yönetimine iştirak eden bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluk olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte EUROSTAT (2019) ise yalnız yaşayan bir kişi veya aynı adreste yaşayan insan gruplarından ortak aktiviteler gerçekleştiren (günde en az bir öğün ortak yemek veya oturma odasını paylaşmak gibi) ve ortak bir uzlaşya sahip olan topluluk olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımların ışığında hanehalkının tek bir bireyden oluşabileceği gibi birden fazla bireyden oluşabileceği anlaşılmaktadır. Ekonomik güvenlik olgusunu belirleyen kriterler bireylerin ihtiyaçları ile doğrudan ilgilidir. Bu kapsamda ilerleyen bölümde bireylerin ihtiyaçları ile ekonomik güvenlik olgusu arasındaki ilişki açıklanacaktır.

3. İHTİYAÇLAR VE EKONOMİK GÜVENLİK

Ekonomik güvenlik kavramı bireylerin ihtiyaçları ile doğrudan bağlantılıdır. Bu çalışmada bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve sınıflandırılması amacıyla ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımı kullanılacaktır.

İnsanların beş temel grupta sınıflandırılacak ihtiyaçları mevcuttur. Bu ihtiyaçlar kısa bir şekilde fiziksel ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ve sevgi ihtiyacı, değer ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme olarak özetlenebilir (Maslow, 1943). Bu teoriden üzerinden çeşitli çalışmalar yapılmış olup çalışmanın kapsamında vurgulanan ihtiyaç piramidi Şekil – 1'deki gibidir.

Şekil – 1: İhtiyaç Piramidi

Kaynak: Sirgy (1986)

İnsanlar ihtiyaçlarını ekonomik açıdan karşıladıkları ölçüde kendilerini ekonomik olarak güvende hissederler. Bu kapsamda bireylerin Şekil – 1’de bulunan ihtiyaçlarının ne düzeyde karşılanabildiği ölçüldüğünde hanehalklarının ekonomik güvenliğine yönelik çıkarımlarda bulunulabilir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde Türkiye ve seçilmiş Avrupa Birliği ülkelerinde söz konusu ihtiyaçların karşılanma düzeyleri analiz edilecek ve buna bağlı olarak ekonomik güvenlik kavramı üzerinde durulacaktır.

4. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİ VE EKONOMİK GÜVENLİK ÜZERİNE ETKİLERİ

Bilindiği gibi Türkiye, resmi olarak Avrupa Birliği aday ülkelerinden biri konumundadır. Bununla beraber birliğe katılım için yaklaşık yarım asırdır çaba harcamaktadır. Paralel olarak Avrupa Birliği ise 1973 yılından başlamak üzere çeşitli genişlemeler yaşamıştır ancak Türkiye henüz birliğe tam katılım sağlayamamıştır.

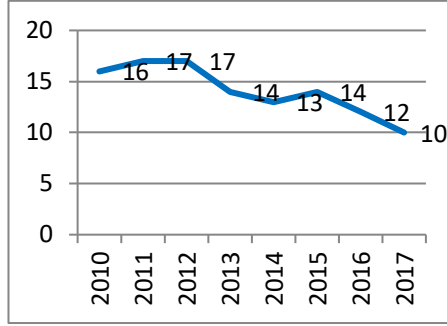
Avrupa Birliği’nin temel amaçların biri, birlik üyesi ülkelerin ve dolayısıyla tüm birliğin ekonomik refahını arttırmaktır. Ekonomik refahı artan toplumlarda yaşayan bireyler ise doğal olarak ihtiyaçlarını daha yüksek ölçüde karşılama imkanı bulacaklardır.

Türkiye’de TÜİK Avrupa Birliğinde ise EUROSTAT tarafından Şekil – 1’de yer alan ihtiyaçlarının giderilme durumunu ölçmeye yönelik gelir ve yaşam koşullarını belirleyici çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliği’nin son iki genişleme dalgası ile birlikte birliğe üye olan ülkeler Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan ile Türkiye arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Avrupa Birliği üyeleri arasından bu üç ülkenin seçilme sebebi kişisel gelir açısından Türkiye’ye yakın olmaları ve birliğe en yakın tarihte tam üyelik gerçekleştiren ülkeler olmalarıdır.

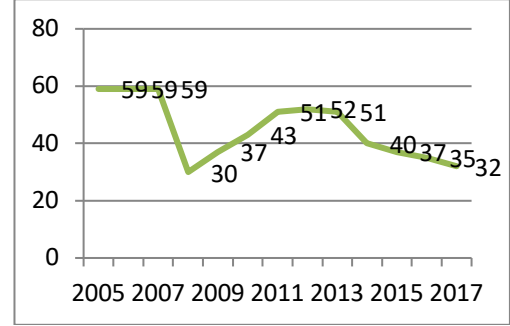
Şekil – 1’de gösterilen ihtiyaçların birinci basamağında gıda yer almaktadır. Gelir ve

yaşam koşulları araştırmasından gıda ihtiyacına yönelik elde edilebilecek temel çıkarım hanehalklarının iki günde bir et, tavuk veya balık içeren yemek masraflarını karşılayabilme durumudur. Seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de hanehalklarından bu temel gıda ihtiyaçlarının karşılayamayanların oranı Şekil – 2’de gösterilmiştir.

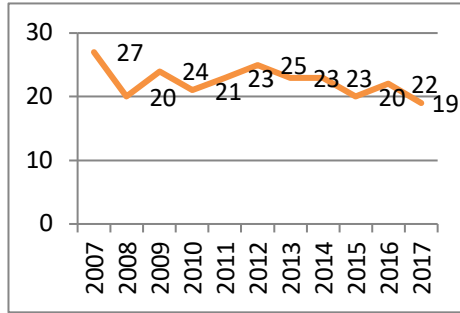
Şekil – 2: İki Günde Bir Et, Tavuk Ya Da Balık İçeren Yemek Masrafını Karşılayamayan Hanehalkları(%)

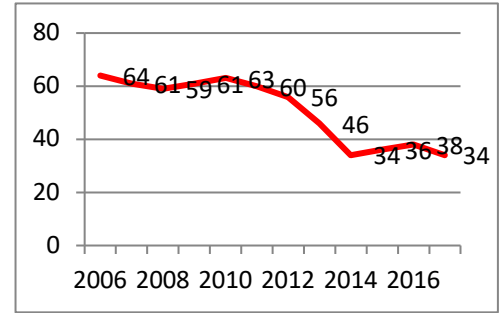
Hırvatistan

Bulgaristan

Romanya

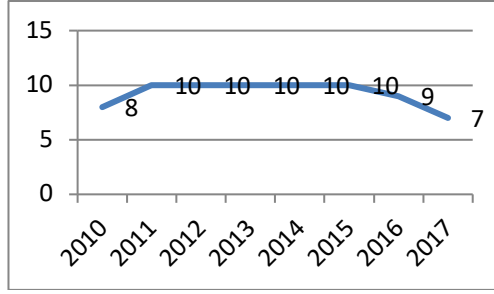
Türkiye

Kaynak: TÜİK (2019) ve EUROSTAT (2019)

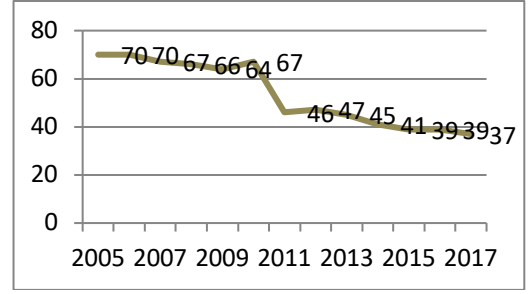
Hayvansal protein ihtiyacını karşılayabilme kapsamında her dört ülkede de olumlu gelişmeler ortaya çıkmıştır. Şekil – 2’den de görülebileceği üzere birliğe üye olmanın en çok fayda getirdiği ülke Bulgaristan olmuştur. Zira Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne tam üyelik gerçekleştirdiği yıl olan 2007 yılından sonra hayvansal protein ihtiyacını karşılayamayanların oranında önemli ölçüde düşüş gözlemlenmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de ise 2014 yılında bir yapısal kırılma yaşandığı gözlemlenmektedir.

Şekil – 1’de yer alan piramidin yine birinci basamağında barınma ihtiyacı bulunmaktadır. Barınma ihtiyacının giderilmesinin ardından barınma konforu bir alt ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Barınma konforunun en önemli unsuru ise ısınma ihtiyacıdır. Seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de hanehalklarından barındıkları evin ısınma ihtiyacını karşılayamayanların oranı Şekil – 3’te gösterilmiştir.

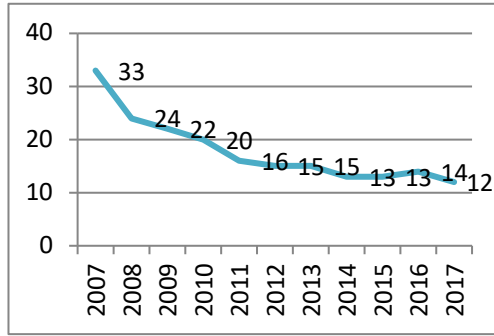
ekil – 3: Evin Isınma İhtiyacını Ekonomik Olarak Karşılayamayan Hanehalkları(%)

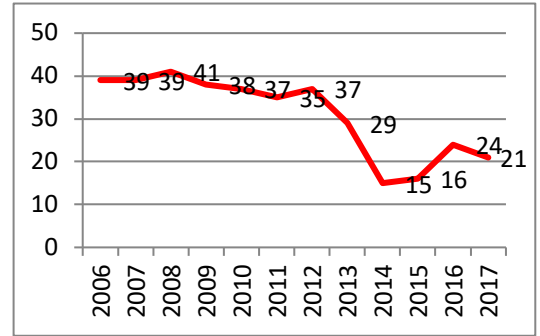
Hırvatistan

Bulgaristan

Romanya

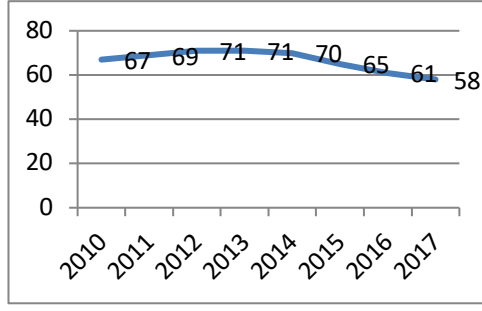
Türkiye

Kaynak: TÜİK (2019) ve EUROSTAT (2019)

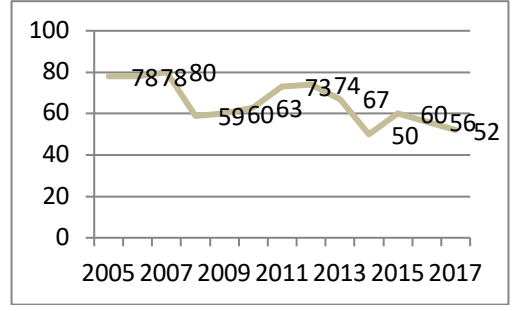
Evlerinin ısınma ihtiyaçlarını karşılayamayan hanehalklarının oranı her dört ülkede düşüş göstermiştir. Ancak Bulgaristan ve Romanya da bu düşüşün Avrupa Birliği'ne üyelik ile doğrudan orantılı olduğu gözlemlenmektedir. Şekil – 3'ten görüldüğü gibi her iki ülkede bu oranlar birliğe tam üye olunan tarih olan 2007 den itibaren hızlı bir şekilde düşmüştür. Aksine Türkiye'de bu oran 2006 – 2014 yılları arasında çok yakın bir değere sahiptir. Bununla birlikte yine 2014 yılında Türkiye'de bir yapısal kırılma meydana gelmiştir.

Şekil – 1'de bulunan piramidin üçüncü basamağında sosyal ihtiyaçlar gelmektedir. Bu kapsamda tatil bir sosyal ihtiyaç olarak ele alındığında, ekonomik olarak tatil yapabilmek kabiliyetinin ekonomik güvenlik ile doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'de hanehalklarından evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayamayanların oranı Şekil – 4'te gösterilmiştir.

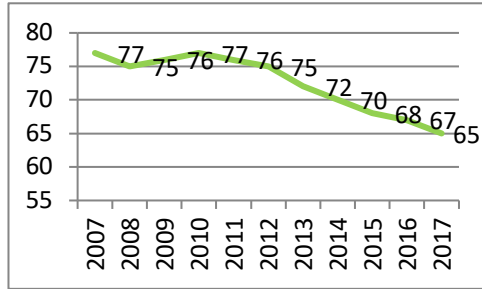
Şekil – 4: Evden Uzakta Bir Haftalık Tatil Masrafını Karşılایamayan Hanehalkları(%)

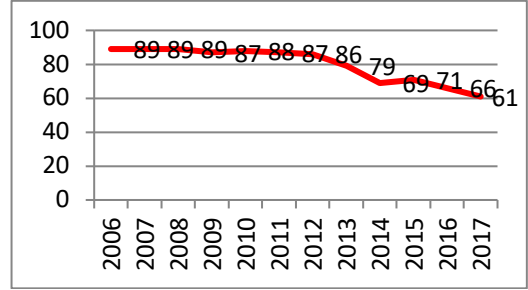
Hırvatistan

Bulgaristan

Romanya

Türkiye

Kaynak: TÜİK (2019) ve EUROSTAT (2019)

Her dört ülkede de evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayamayanların oranında düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüş ile Avrupa Birliği'ne üyelik arasında önemli bir bağlantı bulunmaktadır. Bulgaristan ve Romanya'da 2007 yılından sonra hızlı bir düşüş gerçekleşmekle birlikte Hırvatistan'da artan bu oran birliğe tam üye olunan tarih olan 2013 yılından sonra düşüş trendine girmiştir. 2006 – 2014 yılları arasında sabit bir trend izleyen bu oran ise Türkiye'de 2014 yılından başlamak suretiyle düşüşe geçmiştir.

5. SONUÇ

İhtiyaçların karşılanmasına yönelik yapılan araştırmalar sonucunda çeşitli basamaklardaki ihtiyaçların karşılanma oranları her dört ülke hanehalkları için olumlu bir seyir izlemektedir. Avrupa Birliği üyeliği hanehalklarının ekonomik güvenliğini sağlayıcı temel unsur olmamakla birlikte, ekonomik güvenliği sağlama konusunda olumlu bir etki yarattığı gözlemlenmiştir.

2007 sonrası dönemde birliğe üye olan ülkeler arasında ekonomik güvenliğin en çok iyileştiği ülke Bulgaristan'dır. Birliğe en son üye olan ülke olan Hırvatistan ise hanehalkı ekonomik güvenliği konusunda olumlu yol kat etmektedir ancak birlik üyeliğinin ekonomik güvenliğin iyileştirilmesine olan etkisini ölçmek için daha uzun veriye ihtiyaç vardır.

Türkiye verilerinde 2014 yılına yönelik bir yapısal kırılma gözlemlenmekte olup, bu kırılmanın sebebinin örneklem seçiminden kaynaklı olup olmadığı önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöntemin değişmediği varsayımı ile birlikte 2014 yılından itibaren verilerde gözlemlenen bu yapısal kırılmanın nedenini açıklayabilecek anlamlı bir neden bulunamamıştır. Avrupa Birliği üyeliğinin Türkiye'de hanehalkların ekonomik güvenliğine ne şekilde etki edeceği sorusu ise uzun vadede cevap bulacaktır.

KAYNAKÇA

- Alyanak, S. (2015) “Avrupa Birliği Hukukunda Yetki Sorunu”, Ankara: Yetkin Yayınları
- EUROSTAT (2019). <https://ec.europa.eu/eurostat> Erişim Tarihi: 27.04.2019
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological review*, 50(4), 370.
- Mesjasz, C. (2008). Ekonomik Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 124-150.
- zlk, E., & Doğan, F. (2010). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerini Egemenlik Devri Tartışmaları zerinden Okumak. *Ankara Avrupa alışmaları Dergisi*, 125.
- Sirgy, M. J. (1986). A Quality-of-Life Theory Derived from Maslow's Developmental Perspective: ‘Quality’Is Related to Progressive Satisfaction of a Hierarchy of Needs, Lower Order and Higher. *American Journal of Economics and Sociology*, 45(3), 329-342.
- TDK (2019). Güncel Türkçe Sözlük, <https://www.sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.03.2019
- TÜİK (2019). <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 27.04.2019

TERÖRÜN EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON ECONOMIC EFFECTS OF TERROR

Nadide HÜSNÜOĞLU²⁸⁶

Mehmet DURKAYA²⁸⁷

Özet

Şiddet, korku, endişe, yıldırma, panik, risk, belirsizlik, dehşet, kaos ve kargaşa gibi çok farklı çağrışımlar içeren terör eylemleri, ülkelerde sosyal ve siyasal etkiler yanında ekonomik yönden de olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Hem reel hem de finansal kesimi olumsuz etkileyen terörün beşeri ve fiziksel sermaye üzerinde oluşan etkileri terörün öncelikli maliyetleri arasında görülmektedir. Can ve mal konusunda oluşan kayıplar ve zararlar, sadece bu etkilere maruz kalanlarla sınırlı olmayıp toplumun geneline yansıyan olumsuz boyutlar oluşturabilmektedir. Bir başka ifade ile terör sadece can ve mal kayıplarına yol açmayıp genel ekonomi üzerinde de bozucu ve negatif etkiler yaratmaktadır. Bu süreçte farklı ekonomik değişkenleri mikro ve makro açılardan olumsuz etkileyebilmektedir. Mikro yönden birey, bölge, sektör ve firma davranışları ile ilişkili görülen terör eylemleri kamu kesimi, dış ticaret, ekonomik büyüme ve işsizlik gibi boyutlardan da makro ekonomik etkiler içermektedir.

Bu çalışmanın amacı, terör eylemlerinin genel ekonomik faaliyetleri nasıl ve hangi yönlerden etkileyebileceğini ortaya koymaktır. Bununla birlikte terörün firmalar, tüketiciler, devlet ve dış alemden oluşan ekonomik karar birimlerinin davranışlarını nasıl etkilediği de araştırmanın kapsamı içinde yer almaktadır. Çalışmada, öncelikle terör ve terörizm kavramlarının içeriği üzerinde durulmaktadır. Daha sonra terörün ekonomik karar birimleri üzerindeki etkileri çerçevesinde, üretim, yatırım, istihdam, tüketim, turizm, yabancı sermaye akımları, ekonomik büyüme, kamu harcamaları, vergiler, borçlanma ve bütçe açıkları açısından ekonomik etkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Terör, Güvenlik, Risk, Savunma Harcamaları

Abstract

Terrorist actions, which include many different connotations such as violence, fear, anxiety, intimidation, panic, risk, uncertainty, dread, chaos and turmoil, have negative consequences for the countries economically as well as social and political effects.

The effects of terror, which adversely affects both the real and financial sectors, on human and physical capital are regarded among the priority costs of terror. Losses and damages to life and property are not only limited to those exposed to these effects, but also may have negative aspects that redound on the general public. In other words, terrorism does not only cause loss of life and property but also creates disruptive and negative effects on the general economy. It can negatively affect different economic variables from micro and macro aspects. Terrorist acts considered as being related to behaviours of individual, region,

²⁸⁶ Dr. Öğr.Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü (n_husnuoglu@hotmail.com)

²⁸⁷ Prof. Dr. Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü (mehmet.durkaya@giresun.edu.tr)

sector and firm from the micro aspect also include macroeconomic effects on public sector, foreign trade, economic growth and unemployment.

This study aimed to explore how and from which aspects terrorist activities can affect the general economic activities. On the other hand, how terrorism affects economic decision units composed of firms, consumers, state and the rest of the world is within the scope of the study. The study primarily focused on the content of terror and terrorism concepts. Next, it evaluated terrorism's economic effects in terms of production, investment, employment, consumption, tourism, foreign capital inflows, economic growth, public expenditures, taxes, borrowing and budget deficits.

Keywords: Economy, Terror, Security, Risk, Defense Spending

Giriş

Terör eylemleri korku, panik, endişe, şiddet ve kargaşa kanallarıyla kitleler üzerinde sosyal ve siyasal etkiler veya baskılar oluşturmaya yönelik eylemler bütünüdür. Toplumun barışçıl kesimlerini planlı olarak tehditlerle risk ve belirsizlik altında tutma yönlü faaliyetleri içermektedir.

Terör olayları sosyal ve siyasal anlamda olduğu kadar ekonomilerde de mikro ve makro yönlerden olumsuz etkilerin nedenleri arasında yer almaktadır. Mikro ekonomik açıdan bireylerin ekonomik davranışlarını, tüketim ve tasarruf kararlarını, firmaların beklentilerini ve karlılığını olumsuz etkilediği gibi sektörler açısından da bozucu ve negatif etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Artan risk ve belirsizlikler tüketiciler yanında yatırımcıların da ekonomiye güvenini olumsuzlaştırmaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyüme, istihdam, dış ticaret, bütçe dengesi ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi makroekonomik çerçevede olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir.

Bu çalışmada terörün ekonomik etkileri araştırılmıştır. Bu çerçevede terörün ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu harcamaları, bütçe dengesi, sermaye stoku, ekonomik karar birimlerinin davranışları, finansal piyasalar ve turizmle ilişkisi değerlendirilmiştir.

1. Terörizm ve Ekonomi

Terörizm, doğrudan teröre maruz kalanlarla birlikte genel halkı korkutmak yoluyla, belirlenmiş sosyal ve politik hedeflere ulaşmak için bireyler veya gruplar tarafından şiddet ve saldırganlığın tehdit edici bir biçimde kasıtlı kullanımınıdır. Standart terörist eylemler arasında bombalamalar, intihar saldırıları, adam kaçırma, suikastlar, tehditler ve diğer saldırgan faaliyetler yer almaktadır (Sandler ve Enders, 2008).

Terörizm, doğrudan ve dolaylı yönlerden maliyetler ortaya çıkarmaktadır. Doğrudan maliyetler, can kaybı, mal kaybı ve yaralanma ile altyapı ve üstyapı hasarları gibi bir terör eyleminin neden olduğu ani zararları içermektedir. Dolaylı maliyetler ise daha karmaşık olup uzun bir zaman aralığına yayılabilmektedir. Terör etkilerinden dolayı ekonomik dengelerin bozulması, artan güvenlik harcamaları, ticari faaliyetlerin gerilemesi, doğrudan yabancı yatırımların ve turizm sektörünün daralması bu çerçevede değerlendirilebilir (IEP, 2014: 45).

1.1. Terör ve Ekonomik Büyüme

Terörün en belirgin sonuçları ekonomik büyüme üzerinde görülmektedir. Altyapı ve

üstyapı yatırımlarının zarar görmesi yanında genel olarak fiziksel ve beşeri sermaye donanımının olumsuz etkilenmesi, ekonomik güven azalışları ve risk artışları terörün ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemesi ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca dış ticaret kayıpları, doğrudan yabancı yatırımların gerilemesi, kamu harcamalarının verimlilik artışı sağlayacak alanlardan uzaklaşarak savunma ve güvenlik harcamalarına yönelmesi, başta turizm sektörü olmak üzere sektörler açısından üretim ve gelir azalışları ile reel ve finansal piyasanın bozulması terör ile ekonomik büyüme arasındaki negatif yönlü ilişkinin varlığını açıklamaktadır. Gaibulloev ve Sandler (2009), 1970-2004 yılları arasında Asya'da terör ve çatışmaların kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisini araştırmışlar ve ulus ötesi terör saldırılarının büyümeyi sınırlayıcı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Kamu harcamalarının artışı ve azalan yatırımlar, terör sürecinde büyümeyi azaltıcı nedenler olarak gösterilmektedir. Ayrıca çalışmada, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere göre terör etkilerini telafi etme gücünün daha fazla olduğu öne sürülmektedir. Blomberg ve diğerleri (2004), 1968-2000 dönemi verileri ile 177 ülke açısından uluslararası terörizmin makroekonomik sonuçlarını incelemiştir. Buna göre terörizm, ekonomik faaliyetlerin yönünü yatırım harcamalarından kamu harcamalarına kaydırarak büyüme üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu olgu hem kamu hem de özel yatırımların engellenmesi olarak değerlendirilmekte ve ekonominin üretken kapasitesinin daralması ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte terör olayları, daha yüksek ücretler, daha büyük sigorta primleri ve daha yüksek güvenlik harcamaları nedeniyle iş yapma maliyetini artırarak büyümeyi engellemektedir. Söz konusu yüksek maliyetler azalan karlara ve dolayısıyla daha düşük yatırım getirilerine neden olmakta ve büyümeye zarar vermektedir (Gaibulloev ve Sandler, 2009: 360).

1.2.Terörün Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkileri

Terörist faaliyetler, oluşturduğu risk ve belirsizlikler nedeniyle doğrudan yabancı yatırımları negatif yönde etkilemekte ve yatırımların yönünü değiştirmektedir. Bu süreçte terör eylemlerine maruz kalan ülkelerde siyasi riskle birlikte ülke riskinin de yükselmesi, nispeten düşük riskli ve güvenilir ülkelerin tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu olgu, gelir farklılıkları meydana getirerek gelişmişlik ve az gelişmişlik derecelerinin açıklanmasında bir etken olarak görülmektedir. Terörizm yabancı yatırımcıları beklenen getiriler konusunda endişelendirir. Eğer terörden dolayı beklenen getirilerde bir artış görülmezse kaynaklar terör olaylarının olduğu ülkelere güvenli ülkelere kaymaktadır. Belirsiz bir ortam maliyetli güvenlik önlemlerinden dolayı yabancı yatırım gelirlerini düşürmekte ve verimsiz bir yatırım süreci oluşturmaktadır. Ayrıca terörün yollar, köprüler ve telekomünikasyon gibi altyapıya zarar vermesi iş yapma maliyetini artırarak yabancı yatırımların azalmasına neden olmaktadır (Zakaria ve diğerleri, 2019: 1799-1800).

Gelişmekte olan ekonomilerin kırılgan ve değişken yapısı, yatırımların risk düzeyini artırarak bu ülkelerdeki yabancı yatırımları büyük ölçüde azaltmaktadır. Güvenlik primlerindeki artışın ekonomik faaliyetin maliyetini artırması yatırımcıları başka yerlere yönlendirmektedir. Bu olgu, geliştirmekte olan ülkelerdeki terör eylemlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki olumsuz etkisinin gelişmiş ülkelere göre daha fazla olması ile açıklanabilir (IEP, 2014: 46). Ullah ve Rahman (2014), Pakistan'da terörizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki uzun dönem ilişkiyi 1995-2013 dönemi üzerinden araştırmışlardır. Terörizmin doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılan çalışmada, terör saldırılarının yatırımcı davranışlarını olumsuz etkilemesi ve yatırımların güvenli ekonomilere yönelmesi neden olarak gösterilmektedir. Bezić ve diğerleri (2016), Avrupa Birliği ve Avrupa Ekonomik Alanı ülkeleri için terörizmin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada terörizm ve kurumsal istikrarın doğrudan yabancı yatırım girişleri için etkili olduğu, terörist faaliyetlere maruz kalan güvenlik sorunlarının yaşandığı ülkelerde yatırımcıların güven kayıplarının doğrudan yabancı yatırımları azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

1.3. Terör, Kamu Harcamaları ve Bütçe Dengesi İlişkisi

Hükümetlerin terör faaliyetleri sonucunda oluşan zararları karşılama yanında terör saldırılarını önlemek için güvenlik tedbirlerini artırmaları kamu harcamalarını artırarak bütçe açıklarına neden olmaktadır. İktisat teorisinin önemli tartışma alanlarından birisi olan kamu kesiminin ekonomideki rolü konusunda minimal devleti savunan Klasik yaklaşım, güvenlik konusunda devlete faaliyet alanı açmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kamu kesiminin en etkili rollerinden birisi iç ve dış güvenliğin sağlanmasıdır. Terörizm kamu harcamalarının yönünü eğitim, sağlık, Ar-Ge, teknoloji, beşeri sermaye, altyapı ve üstyapı yatırımları gibi alanlardan güvenlik harcamalarına doğru kaydırmaktadır. Bir başka ifade ile kamu kaynakları üretken ve verimli alanlardan uzaklaşmakta, fiziksel ve beşeri sermaye donanımını azaltarak gelecek dönemler için ekonomik büyüme oranını olumsuz etkilemektedir. Chuku ve diğerleri (2017: 11), genellikle teorik anlamda kamu harcamalarının terörizm ile ilişkisini iki ana görüşle açıklamaktadır. Birincisi, artan terör faaliyetlerinin büyüme için gerekli sermayeyi baskı altına alması ve hükümetlerin kaynakları nispeten verimsiz olan terörle mücadele harcamalarına yönlendirmesidir. İkincisi ise artan belirsizlik ve kamu harcamaları ile birlikte yüksek faiz oranlarının oluşturduğu yatırım azalışına bağlı düşük ekonomik büyümedir. Kaynakların özel yatırımlar yerine kamu harcamaları yönünde kullanılması terörün özel yatırımları dışlaması olarak değerlendirilebilir.

Terör olaylarının yaşandığı ülkelerde risk, belirsizlik ve güvensizlik sonucunda ekonomik faaliyetlerde görülen daralmalar vergi gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Bu olgu kamu harcamalarındaki artışla birleştiğinde bütçe açıkları yönünde sonuçlar ortaya çıkarabilmekte ve açığın finansmanında borçlanma tercihinin kullanımı ise ülkeleri aşırı borçluluk sorunuyla karşı karşıya getirebilmektedir.

1.4. Terörün Fiziksel ve Beşeri Sermaye Donanımına Etkileri

Solow-Swan büyüme modelinde de öne çıktığı gibi bir ekonominin üretim düzeyi sermaye stokunun doğrudan bir sonucu olarak görülmektedir. Buna göre ekonomik büyüme artışı sermaye stoku artışına dayandırılmaktadır. İnsanların öldürülmesi, binaların, altyapı ve üstyapının tahrip edilmesi sonuçlarına yol açan terör eylemleri ile oluşan yıkım ve kayıplar hem fiziki hem de beşeri sermaye donanımına zarar vermektedir (Krieger ve Meierrieks, 2019). Terörizmin stres, kaygı veya kişisel ruh sağlığı açısından dolaylı etkilerinin varlığı sadece mevcut kuşaklar için değil gelecek nesiller üzerinde de olumsuz sonuçlar oluşturarak beşeri sermaye donanımını etkilemektedir (Domeque ve Serrano, 2014: 1).

1.5. Terör ve Dış Ticaret

Terör nakliye ve sigorta maliyetlerini artırarak dış ticaret mallarının fiyatlarını artırıcı etkiye sahiptir. Bu durum uluslararası ticareti kısıtladığı gibi tüketicilerin refahını da olumsuz etkileyecektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin üretim ve ihracat yapılarının ithalata bağımlılığı sadece dış ticaret hacminin kısılması yönünde değil üretim, istihdam ve ekonomik büyümenin de olumsuz etkilenmesi sonuçlarını ortaya çıkarabilecektir. Terör nedeniyle artan güvensizlik ve tedarik zincirlerinin bozulması toplam ticaret hacmini azaltmaktadır. Bu durum terörizmden etkilenen ülkelerle ikili ticareti azaltması yanında yeni maliyetler yükleyen alternatif ticaret yollarına ve ortaklarına yönelik ikame ile sonuçlanabilir (Pham ve Doucouliagos, 2017: 4). Terörizm ayrıca bir ekonomide belirli sektörlerin üretken kapasitesini tahrip ederek bu sektörlerin ithalata bağımlılığını artırabilir (Bandyopadhyay ve diğerleri, 2017: 297).

1.6. Terörün Tüketici Davranışlarına Etkisi

Terör bireylerin tüketim ve tasarruf gibi ekonomik kararları üzerinde belirgin bir role sahiptir. Terörün yarattığı risk ve belirsizlik ortamı genellikle tüketim harcamalarının azaltılması ile sonuçlanabilmektedir. Tasarrufların artması yönünde ortaya çıkan eğilimler piyasaları ve ticaret hacmini daraltıp ekonomileri durgunluk ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu süreçte artan kamu harcamalarının finansmanı açısından borçlanma veya vergi artışı beklentisi bireylerin tasarruflarını artırmasının başka bir nedeni olarak gösterilebilir. Eckstein ve Tsiddon (2004), İsrail örneği üzerinden terörün makroekonomik etkilerini araştırmışlar ve terör eylemlerindeki artışın üretimi, tüketimi, yatırımı ve ihracatı önemli ölçüde azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte terör dönemlerinde tüketim harcamalarının bileşiminde de değişimler görülmektedir. Hina (2017), Pakistan’da oldukça kritik bir olgu haline gelen terörizmin ekonomiyi önemli ölçüde etkilediğini öne sürmektedir. Bu bağlamda kişisel güvensizlik duygusunun hane halkı tüketim kalıbı üzerindeki etkisini incelemiş ve güvensizlik algısı durumunda hane halkının gıda maddelerine yönelik harcamalarını artırdığını, gıda dışı ürünler bakımından ise azalttığını ortaya koymuştur.

1.7.Terörün Finansal Piyasalara Etkileri

Finansal piyasalar doğrudan ve dolaylı olarak terörist saldırıların etkilerine maruz kalabilir. 11 Eylül 2001 tarihinde dünyanın ana finans merkezi olarak öne çıkan Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırılarda görüldüğü gibi finansal sistemin istikrarını bozmak için finansal piyasa doğrudan terör saldırılarına uğramış olabilir. Bununla birlikte finansal piyasalar artan belirsizlik ve piyasa dalgalanmaları ile karşı karşıya kalmıştır (Johnston ve Nedelescu, 2005: 3-5). Terör eylemlerinin kısa süreli etkileri öncelikle finansal piyasalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yatırımcılar ortaya çıkan belirsizliklerden dolayı hisse senetleri ve spekülasyon yatırım araçlarından uzaklaşarak hazine bonusu, altın ve nakit gibi daha güvenli, daha likit ve daha kısa vadeli varlıklara yönelirler. Riskin fiyatlanması ile oluşan bu süreç, artan belirsizliğin piyasadaki oynaklığı ve risk primlerini artırması nedeniyle oluşmaktadır (Saxton, 2002: 2). Bir ülkedeki terör saldırıları sadece o ülkenin finansal piyasasını değil uluslararası finansal piyasaları da etkileyebilmektedir. Bu etkiler genellikle terörist saldırıya uğramış ülkenin GSYH büyüklüğüne, dış ticaret hacmine, finansal büyüklüğüne ve dış pazarlar açısından önemine bağlıdır. Kumar ve Liu (2013), terörizmin uluslararası menkul kıymet borsası üzerine etkilerini araştırmışlardır. Borsa endekslerinin kullanıldığı 63 ülke için yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, bir ticaret ortağı terör saldırısına uğradığında bir ülkenin borsa endeksi önemli derecede olumsuz etkilenmektedir. Ticaret ortağı olmayan ülkelere yapılan terör saldırılarının ulusal borsa endekslerini etkilemediğini belirten çalışma, daha büyük ekonomilerin daha küçük ticaret ortağını hedef alan terörist saldırıların olumsuz yayılma etkisine karşı daha dirençli olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede terör saldırıları daha büyük ticaret ortağından daha küçük ticaret ortağına yayılmaktadır.

1.8.Terörün Turizme Etkisi

Turizm, ülkelerin dış açıklarının finansmanı yanında, ekonomik büyüme, dış girdi ve teknoloji sürecinde ihtiyaç duyduğu dövizin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Göreli emek yoğun niteliği ise istihdam olanaklarının genişlemesinde belirgin role sahiptir. Turizm sektörünün diğer sektörlerle arz, talep, gelir ve harcama akımları ile oluşan etkileşimi turizmin ekonomiler için önemini daha da artırmakta, sektörü öncü endüstriler arasına dâhil etmektedir.

Bununla birlikte ülkelerin turizm sektöründen sağladığı yararlarından birisi de devletin turizm faaliyetleri sonucunda elde ettiği vergi gelirleridir (Masinde ve diğerleri, 2016: 10).

Bu çerçevede terör eylemleri, ülkelerin risk düzeyini artırarak güvenlik ve imaj

yönünden olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu olgu turistlerin yer seçimlerini ve turizm planlamasını etkilemekte, daha güvenli ülkelerin tercih edilmesine neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde terör nedeni ile oluşan turizm sektöründeki kayıplar bu ülkelerin kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir. Kuto ve Groves (2004), 1997’de yerel topluluklar arasındaki etnik çatışmalara, 1998’de ABD büyükelçiliğini hedef alan saldırılara ve 2002’de otel bombalamalarına bağlı olarak terörizmin Kenya’da turizm sektörünü olumsuz etkilediğini ve binlerce kişinin işini kaybettiğini öne sürmüşlerdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Terör, ekonomilerde öncelikle risk ve belirsizlik yaratmaktadır. Üretim ve istihdam gibi reel alanlarda olumsuz sonuçlar oluşturabileceği gibi para ve sermaye piyasaları üzerindeki etkileri ile finansal piyasalara da olumsuzluklar yüklemektedir. Bu süreç yatırımcıların kararlarında belirleyici role sahip olan güven ortamını zedeleyerek farklı sektörlerde ortaya çıkabilecek yatırım olanaklarını daraltmaktadır. Yatırımcıların geleceğe dair beklentilerinin olumsuzlaşması, yatırım kararlarının ertelenmesi veya durdurulmasında temel bir etkidir. Bununla birlikte firmaların kuruluş yeri seçiminde de terör bölgelerinin dışlanması, saptırıcı etkiler içermektedir. Firmaların erişebileceği pazarları daraltması, ürünlerin arz güvenliğini etkileyerek tüketicilerle buluşmasını engellemesi ve değişimde işlem maliyetini artırması gibi etkiler olumsuz sonuçlardan bazılarıdır. Ayrıca, tüketicilerin güvenini de olumsuz etkileyen terörist saldırılar bireylerin ulaşım ve konaklama gibi faaliyetlerini de kısıtlamakta, tüketim harcamalarının azalması yönünde baskı oluşturarak ekonomik durgunluk yaratabilmektedir.

Bu süreçte yatırım, üretim ve piyasa daralmalarının yol açtığı ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiler, istihdam azalışları yönünde sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle turizm faaliyetleri açısından da olumsuz sonuçlar ortaya çıkaran terör eylemleri, turizm gelirlerini azaltmakta, ülkenin dış açıklarının finansmanını zorlaştırmakta ve ödemeler bilançosu üzerinde baskı yaratmaktadır. Ayrıca ülke güvenliğinin olumsuzlaşmasının yarattığı etkilere bağlı olarak yabancı sermaye girişleri üzerinde de bir tehdit unsurunun varlığı, ülkeye döviz girişlerini kısıtlamaktadır. Bu sürece ülkeden döviz kaçıışı ile birlikte döviz kuru baskısı da eklenebilir.

Terör eylemlerinin yaygınlaşması nedeniyle güvenlik politikalarının öne çıkarılması zorunluluğu savunma harcamalarını artırarak kaynakların dağılımını etkilemektedir. Devletin terör eylemleri ile mücadelede etkin rol alması, savunma harcamalarını artırarak kaynakların üretken ve uzun dönemli sürdürülebilir büyüme potansiyeli sağlayan alanlardan çekilmesine neden olmaktadır. Eğitim, ar-ge, sağlık, altyapı ve üst yapı gibi birçok alanda kaynakların daraltılarak savunma harcamalarına aktarılması kaynakların etkin kullanımını engellemektedir. Bu süreçte artan kamu harcamaları bütçe dengesini de bozarak borçlanma ve vergi artışı yönünde maliye politikalarının öne çıkmasına neden olmaktadır. Borç stokunun artması ve vergi artışından kaynaklı tüketici refahındaki azalışlar terörün olumsuz boyutlarını genişletmektedir.

Terörün gelişmiş veya azgelişmiş ayırımı yapmaksızın tüm ülkeler için uluslararası düzeyde bir tehdit olduğu yönündeki gerçek, ülkelerin terörle mücadelede ortak politikaları belirlemesi ve uygulamasını öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte gelişmişlik farklarının azaltılması, eğitim düzeyindeki ilerlemeler ve yoksulluğun azaltılması da terörle mücadele açısından belirgin role sahiptir.

KAYNAKÇA

Bandyopadhyay, S. ,Sandler, T. and Younas, J. (2017), “Terrorism, Trade, and

Welfare”, *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Third Quarter, 99(3), 295-306.

Bezić, Heri, Tomislav G. T. and Mišević, P. (2016), “The Impact of Terrorism on the FDI of the EU and EEA Countries”, *Zb. rad. Ekon. fak. Rij.*, 34(2), 333-362.

Blomberg, S. B., Hess, G. D. and Orphanides, A. (2004), “The Macroeconomic Consequences of Terrorism”, *Journal of Monetary Economics*, 51, 1007–1032.

Chuku, C., Abang, D. and Isip, I. A. (2017), “Growth and Fiscal Consequences of Terrorism in Nigeria”, *African Development Bank Group*, Working Paper, No: 284, 1-29.

Domeque, C. Q. and Serrano, P. R. (2014), “Terrorism and Human Capital at Birth: Bomb Casualties and Birth Outcomes in Spain”, *IZA Discussion Paper*, No. 8671, 1-47.

Eckstein, Z. and Tsiddon, D. (2004), “Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel”, *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 971- 1002.

Gaibulloev, K. and Sandler, T. (2009), “ The Impact of Terrorism and Conflicts on Growth in Asia”, *Economics & Politics*, 21(3), 359-383.

Hina, H. (2017), “Household Consumption Behavior in Pakistan under the Shadow of Personal Insecurity”, *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 77410.

IEP (2014), *Global Terrorism Index 2014, Measuring and Understanding the Impact of Terrorism*, Institute for Economics and Peace, New York, 1-91.

Johnston, R. B. and Oana M. N. (2005), “The Impact of Terrorism on Financial Markets”, *IMF Working Paper*, WP/05/60, 1-22.

Krieger, T. and Meierriecks, D. (2019), “The Economic Consequences of Terrorism for the European Union”, *Discussion Paper Series, Wilfried Guth Endowed Chair for Constitutional Political Economy and Competition Policy, University of Freiburg*, No. 2019-02.

Kumar, S. and Liu, J. (2013), “Impact of Terrorism on International Stock Markets”, *Journal of Applied Business and Economics*, 14(4), 42-60.

Kuto, B. K. ve Groves, J. L. (2004), “The Effect of Terrorism: Evaluating Kenya's Tourism Crisis”, *e-Review of Tourism Research (eRTR)*, 2(4), 88-88.

Masinde, B. K., Buigut, S. and Mung’atu, J. K. (2016), “Modelling the Temporal Effect of Terrorism on Tourism in Kenya”, *International Journal of Economics and Finance*, 8(12), 10-20.

Pham, C. S. and Doucouliagos, H. (2017), “An Injury to One Is an Injury to All: Terrorism’s Spillover Effects on Bilateral Trade”, *Discussion Paper, IZA Institute of Labor Economics*, IZA DP No. 10859.

Sandler, T. and Enders, W. (2008), *Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview*. In P. Keefer & N. Loayza (Eds.), *Terrorism, Economic Development, and Political Openness* Cambridge: Cambridge University Press, 17-47.

Saxton, J. (2002), “The Economic Costs of Terrorism”, Joint Economic Committee United States Congress, pp.1-11.https://www.jec.senate.gov/public/_cache/files/79137416-2853-440b-9bbe-e1e75d40a79d/the-economic-costs-of-terrorism---may-2002.pdf

Ullah, I. and Rahman, M. U. (2014), "Terrorism and Foreign Direct Investments in Pakistan: A Cointegration Analysis", *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(15), 233-242.

Zakaria, M., Jun, W. and Ahmed, H. (2019), "Effect of Terrorism on Economic Growth in Pakistan: An Empirical Analysis", *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 1794-1812.

SİBER TEHDİTLER KARŞISINDA KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERİN (KOBİ) GÜVENLİĞİ

SECURITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (SMEs) IN THE FACE OF CYBER THREATS

Cevdet ÖZMEN*

Özet

Yaşanan küresel dönüşüm ve post-modernizmin gölgesinde kaos temelli ulusal ve uluslararası güvenlik tehditleri arasında yer alıp, sınır tanımadan, zaman ve mekândan bağımsız olarak gerçekleştirilebilen siber saldırılar ülke ekonomilerini yüksek oranda tehdit etmektedir. Gelişmiş ülkelerde tüm işletmeler içindeki oranı %90, toplam istihdam içindeki payı %65, toplam yatırım içindeki payı %35'den fazla olan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) yeterli bilişim teknolojileri ve insan kaynakları donanımlarına sahip olmadıkları için siber saldırılara daha kolay maruz kalabilmekteler. KOBİ'lere yönelik siber saldırılarla ilgili, özellikle güncel veriler dikkate alındığında, ekonomik üretkenliğin korunabilmesi, sürdürülebilmesi ve istihdama olan katkılarının devamı açısından KOBİ güvenliğinin ülke (ekonomi) güvenliği anlamına da geldiği kolayca fark edilebilecektir. KOBİ'ler için devlet destekli güvenlik platformlarının oluşturulması, özellikle siber saldırılardan korunabilmeleri için teknik destek ve eğitim faaliyetlerinin ortak bir çatı altında yürütülmesinin gerekliliği gün geçtikçe daha çok su yüzüne çıkıp daha çok önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, KOBİ'lerin ülke ekonomilerine olan katkıları ve karşı karşıya kaldıkları siber saldırıların boyutlarının ve zararlarının analitik bir çalışma ile çeşitli verilere dayandırılarak ortaya konulması ve bu konuya dikkatlerin daha çok çekilmesidir. KOBİ güvenliğine yönelik alınabilecek basit ama etkili önlemler ile ülke ekonomilerine yapılan siber saldırıların belirli bir boyutundan da olsa yüksek oranda korunabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siber tehditler, küçük işletmeler, orta büyüklükteki işletmeler, KOBİ, güvenlik

Abstract

In the shadow of global transformation and post-modernism, chaos-based national and international security threats are among the threats of cyber attacks that can be carried out independently of time and place. Small and medium-sized enterprises (SMEs) with more than 90% of all enterprises in developed countries, 65% of total employment and a share of more than 35% in the total investment are more easily exposed to cyber attacks because they do not have sufficient information technologies and human resources equipment. When it comes to cyber attacks against SMEs, especially considering current data, it can be easily realized that SME's security means security of the country in terms of maintaining and sustaining economic productivity.

Öğr. Gör. Giresun Üniversitesi, mr.cevdetozen@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8820-6032>

The necessity of the establishment of state-supported security platforms for SMEs, technical support and training activities in order to protect them from cyber-attacks, is becoming more and more important. The main purpose of this study is to develop a perspective on the contribution of SMEs to the economies of the country and the dimensions and harms of the cyber attacks they face with an analytical study that will be presented based on various datas. It is foreseen that cyber attacks on the country's economies can be maintained at a high level, even with a simple but effective measure for SME security.

Keywords: Cyber threats, small businesses, medium-sized businesses, SMEs, security

GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası güvenlik tehditleri arasında yer alıp, sınır tanımadan, zaman ve mekândan bağımsız olarak gerçekleştirilebilen siber saldırılar ülke ekonomilerini yüksek oranda tehdit etmektedir. “Bilgi Çağı” olarak da adlandırılan, içinde bulunduğumuz bu dönemde, özellikle bilişim teknolojileri alanındaki gelişmeler baş döndürücü bir hızda ilerlemektedir. Ana çatıyı ifade etmek için kullanılan siber uzay başlığı altında ilerleyen ve şekillenen bu gelişmeler gerek kişisel, gerek iş dünyası, gerekse devletler açısından birçok yenilik, avantaj, fırsat ve bunların yanı sıra çeşitli risk ve tehditleri beraberinde getirmektedir. Ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını sürdürebilmeleri ve gelişmelerinin temini için gerek kamu gerekse özel sektörde faaliyet gösteren kuruluş ve işletmelerin fiziksel güvenliklerinin korunması kadar teknolojik korunmalarının da sağlanması gerekmektedir. Özellikle *sosyal mühendislik* ve teknoloji tabanlı siber saldırılara karşı ülke ekonomilerinin dinamosu olan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) korunması gün geçtikçe önem kazanmakta ve dikkatleri bu yöne çekmektedir.

Gelişmiş ülkelerde, tüm işletmeler içindeki oranı %90, toplam istihdam içindeki payı %65, toplam yatırım içindeki payı %35’den fazla olan KOBİ’ler yeterli bilişim teknolojileri ve insan kaynakları donanımlarına sahip olmadıkları için siber saldırılara daha kolay maruz kalabilmekteler. Sermaye bulmakta sıkıntı çekmek gibi çeşitli dezavantajları bulunmasının yanı sıra, hareket kabiliyetleri yüksek, hızlı karar alabilen ve yenilikçi kuruluşlar olan KOBİ’ler özellikle kriz dönemlerinde ekonomiye can vermektedir.

Ülkeden ülkeye göre değişiklik gösteriyor olmakla birlikte genel kabul gören ve Avrupa Birliği Komisyonunun ilk defa 3 Nisan 1996’da yapmış olduğu ve tavsiye kararı haline getirmiş olduğu KOBİ tanımına göre küçük ölçekli işletmelerin tanımında dört kriterin kullanıldığı görülmektedir; sermayesinin %25’inden fazlası büyük işletmelere ait olmayan, çalışan kişi sayısı 10-49 arasında olan, yıllık cirosu 7 Milyon Euro’yu veya yıllık bilanço toplamı 5 Milyon Euro’yu geçmeyen işletmeler küçük ölçekli işletme olarak tanımlanmaktadır. Yine aynı şekilde, orta ölçekli işletmelerin tanımında da dört kriter kullanılmıştır; sermayesinin %25’inden fazlası büyük işletmelere ait olmayan, istihdam edilen kişi sayısı 50-249 arasında olan, yıllık cirosu 40 milyon Euro’yu veya yıllık bilanço toplamı 27 milyon Euro’yu geçmeyen işletmeler olarak tanımlanmıştır.

BITKOM'un 503 üst düzey yönetici ile yaptığı "sanayinin korunması" anketi sonuçlarına göre Almanya'nın sanayi şirketlerinin üçte ikisi son iki yılda endüstriyel casusluğa ve siber saldırılara maruz kalmış ve söz konusu dönemde 50,5 milyar Dolar zarara uğradığı tespit edilmiştir. BITKOM Başkanı Achim Berg, ülkede 10 sanayi şirketinden 7'sininin son iki yılda sabotaj, veri hırsızlığı ve casusluk faaliyetlerinin kurbanı olduğunu, bilgi teknolojilerinin güvenliğine yatırım yapmayan şirketlerin "ihmkâr" ve işlerini tehlikeye attıklarının altını çizerek, küçük ve orta ölçekli şirketlerin söz konusu saldırılara açık olduğunu bildirmiştir (Gönültaş, 2018). İşletme büyüklüğü gözetilmeden yapılan siber

saldırlara karşı savunmasız kalan KOBİ'lerin ülke ekonomilerindeki payları dikkate alınırsa ulusal (ekonomik) güvenliğe kolayca zarar verecek boyutlara ulaşabilecek tehditlere aralanan bir *arka kapı* görevi gördükleri gözlerden kaçmaktadır.

KOBİ'lerin ülke ekonomilerine olan katkıları ve karşı karşıya kaldıkları siber saldırıların boyutlarının ve zararlarının analitik bir çalışma ile çeşitli verilere dayanılarak ortaya konulması bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. KOBİ'lere yönelik siber saldırılarla ilgili, özellikle güncel veriler dikkate alındığında, ekonomik üretkenliğin korunabilmesi, sürdürülebilmesi ve istihdama olan katkılarının devamı açısından KOBİ güvenliğinin ülke güvenliği anlamına da geldiği kolayca fark edilebilecektir. KOBİ'ler için devlet destekli güvenlik platformların oluşturulması, özellikle siber saldırılardan korunabilmeleri için teknik destek ve eğitim faaliyetlerinin ortak bir çatı altında yürütülmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. KOBİ güvenliğine yönelik alınabilecek basit ama etkili önlemlerle ülke ekonomilerine yapılan siber saldırıların belirli bir boyutundan da olsa yüksek oranda korunabileceği öngörülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, ülke ekonomilerinin dinamoları kabul edilen KOBİ'lerin siber tehditler karşısında güvenliklerinin ancak devletlerin ulusal ve uluslararası düzeyde ortak platformlar geliştirerek desteklemesi suretiyle engellenebileceği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Bu çalışmada; KOBİ'lerin tanımı, gelişim süreçleri, ülkeler için sosyo-ekonomik açıdan önemi ve karşılaştığı güçlükler çeşitli verilerle ele alınacaktır. Ayrıca siber tehditlerin neler olduğu, neleri kapsadığı, ülke ve ekonomilerine ne düzeyde zarar verdiği KOBİ'ler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

1. KOBİ'LER

Birinci Sanayi Devriminin başladığı 18.yüzyılın ikinci yarısından 1970'li yılların başlarına kadar devam eden süreçte sosyal, ekonomik ve politik değişikliklere bağlı olarak büyük işletmelere olan ilgi özellikle 1970'li yıllarda oluşan petrol bunalımı sonrasında değişmiş, küçük ve orta boy işletmelere yönelmiştir. 1970'li yıllarda dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler (daralmalar) sırasında KOBİ'lerin büyük işletmelere oranla daha esnek davranabildikleri ve başarılı oldukları anlaşılmaya başlamıştır. Özellikle 1973, 1980 petrol krizlerinin yaşandığı dönemde, enerji fiyatları ve buna bağlı olarak üretimde girdi maliyetlerinin hızla yükselmesi ve ortaya çıkan talep daralması karşısında küçük işletmelerin büyük ölçekli işletmelere oranla daha dayanıklı oldukları ve krizi daha az maliyetle atlattıkları görülmüştür. Bu gelişmeler ise mevcut sanayi yapısının yeniden gözden geçirilmesine yol açarak küçük ölçekli, kısa zamanda seri üretim yapabilen çeşitli ekonomik birimlerin doğuşuna yol açabilen modeller üzerine eğilmeyi gündeme getirmiş ve böylece sanayi devriminin "ölçek ekonomisi" anlayışına karşın "küçük güzeldir" anlayışı alternatif olarak daha çok kabul görmeye başlamıştır. KOBİ'lerin yükselişini de bu süreç çerçevesinde değerlendirmek uygun olacaktır.

1.1 KOBİ Kavramı

İşletmeler faaliyette buldukları ülkelerin ekonomik gücüne doğrudan katkı sunan birim veya girişimlerdir. İşletmelerin sınıflandırılmasında genel olarak üç kriter öne çıkmaktadır, bunlar: NACE²⁸⁸ sınıfı, çalışan sayısı ve mali bilanço büyüklüğü²⁸⁹ ve net satış

²⁸⁸ **NACE Sınıfı:** Avrupa Birliği'nde işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin istatistiki sınıflamasıdır. NACE Kodu, işletmelerin faaliyet gösterdikleri alanlara göre tehlike sınıflarını belirleyen altı haneli bir koddur. Bu Kod'un ilk iki rakamı genel faaliyet sınıflandırmasını, son dört rakamı ise alt faaliyet sınıflandırmasını ifade eder.

²⁸⁹ **Mali Bilanço Büyüklüğü:** Bilanço usulüne göre defter tutuluyorsa; aktif ya da pasif toplamından, işletme defteri usulüne göre tutuluyorsa; (Gider Bölümü+Kar / Gider Bölümü-Zarar) formülü ile hesaplanır.

hasılatı²⁹⁰'dır. NACE sınıfı işletmenin faaliyet gösterdiği alan ve bu alanın teknoloji düzeyini belirlemede kullanılmaktadır. Çalışan sayısı ve buna bağlı veriler, işletmenin işgücünü belirlerken, mali bilanço büyüklüğü/net satış hasılatı kavramları ise işletmelerin ekonomik gücünü belirlemektedir (<http://dipmo.net/2018/06/08/kobi-tanimi>). İşletmelerin ekonomik büyüklük olarak sınıflandırılmasında ise birçok farklı parametre kullanılıyor olsa da en çok kullanılan sınıflandırma; çalışan sayısı, bilanço büyüklüğü ve satış miktarını göz önünde bulundurarak yapılan sınıflandırmalardır. Genel KOBİ tanımları, büyük oranda bu parametreler gözetilerek yapılmaktadır.

1.2 KOBİ'lerin Tanımı

Genel olarak orta ve küçük ölçekli işletmelere KOBİ denmektedir. Ölçek kavramı ise ülkelere ve kuruluşlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Aşağıda çeşitli ülke ve kuruluşların KOBİ tanımlarına yer verilmiştir.

1.2.1 Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) KOBİ Tanımı

ABD'de genel olarak 100'e kadar işçi çalıştıran işletmeler küçük sanayi içinde kabul edilmektedir. Bazı durumlarda bu sınır 500 işçiye kadar genişletilmektedir. Orta ölçekli işletmeler için ise genel kabul gören sınır 100 işçidir. Burada da istisnai durumlarda bu sınır 1500 işçiye kadar artırılabilir (Müftüoğlu, 1991: 109).

ABD'de küçük işletmelere her türlü bilgi ve finansman desteği veren federal bir kuruluş olan SBA (Small Business Administration) Büyüklük Standartları Bürosu tanımlamasına göre küçük işletme kriteri olarak imalat sanayiinde personel sayısı (0-1500 kişi), toptancı kuruluşlarında personel sayısı ve yıllık satış gelirleri (500'e kadar personel ve 25 milyon Dolar satış), perakendeciler ve hizmet işletmeleri için de yıllık satış gelirleri (3-13 Milyon Dolar) göz önüne alınmaktadır (Akgemci, 2001: 12).

1.2.2 Avrupa Birliği (AB)'nde KOBİ Tanımı

Avrupa Birliği Komisyonu ilk defa 3 Nisan 1996'da KOBİ tanımı yapmış ve bunu tavsiye kararı haline getirmiştir. Komisyonun bu kararı, Üye Ülkeler, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Yatırım Fonu başta olmak üzere Birliğin diğer organları tarafından dikkate alınarak mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin gerek ulusal gerekse Birlik düzeyinde desteklenmesine yönelik tüm çalışmaların etkinlik ve tutarlılığını artırma amacını gütmektedir (Cumalıoğlu, 2003: 8).

Küçük ölçekli işletmelerin tanımında dört kriterin kullanıldığı görülmektedir; sermayesinin %25'inden fazlası büyük işletmelere ait olmayan, çalışan kişi sayısı 10-49 arasında olan, yıllık cirosu 7 Milyon Euro'yu veya yıllık bilanço toplamı 5 Milyon Euro'yu geçmeyen işletmeler küçük ölçekli işletme olarak tanımlanmaktadır. Orta ölçekli işletmelerin tanımında da dört kriter kullanılmıştır. Buna göre orta ölçekli işletmeler; sermayesinin %25'inden fazlası büyük işletmelere ait olmayan, istihdam edilen kişi sayısı 50-249 arasında olan, yıllık cirosu 40 Milyon Euro'yu veya yıllık bilanço toplamı 27 milyon Euro'yu geçmeyen işletmeler olarak tanımlanmıştır.

AB, KOBİ tanımları konusunda gerek ulusal gerekse Birlik bazında karışıklığa neden olmamak için yeni bir ortak tanım geliştirmiştir. 1 Ocak 2005 yılında KOBİ tanımı güncellenmiştir (Tablo 1.1) ve bu tanım; işçi sayısı, bilanço büyüklüğü ve bağımsızlık derecesinden oluşan ölçütleri kapsamaktadır.

²⁹⁰ **Net Satış Hasılatı:** Brüt satışlardan satış iskontoları ve iadeleri ile diğer indirimlerin düşülmesi sonucu bulunan tutardır.

Tablo 1.1. AB’de KOBİ Tanımı

KOBİ Tanımı	Çalışan Sayısı	Yıllık Ciro	Veya	Bilanço
Mikro Ölçekli İşletme	10’dan az	2 milyon Euro’ya kadar		2 milyon Euro’ya kadar
Küçük Ölçekli İşletme	50’den az	10 milyon Euro’ya kadar		10 milyon Euro’ya kadar
Orta Ölçekli İşletme	250’den az	50 milyon Euro’ya kadar		43 milyon Euro’ya kadar

Kaynak: The Activities of the European Union for small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) SME Envoy Report,

KOBİ’lerin tanımlanmasında kullanılan bir diğer kriter ise bağımsızlık düzeyidir. Bağımsızlık düzeyi; hisselerin veya sermayesinin %25’den fazlasının büyük bir grup tarafından sahip olunmamasıdır.

1.2.3 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) KOBİ Tanımı

OECD’nin küçük ve orta ölçekli sanayi konusunda kabul ettiği sınıflandırmada sadece işletmede çalışan işçi sayısı esas alınmaktadır (Müftüoğlu, 1991: 121). OECD bünyesinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin sınıflandırılmasına göre küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük çoğunluğu 100 işçiden daha az işçi çalıştırmaktadır. Bu işletmelerin %95’i 100’den daha az işçi çalıştırmaktadır. Sadece %2 veya %3’ü 100-500 işçi çalıştıran işletmeler kategorisindedir (Küçükçolak, 1997: 4).

- Çok Küçük (Mikro) İşletmeler (1-20 işçi çalıştıran)
- Küçük İşletmeler (21-99 işçi çalıştıran)
- Orta Ölçekli işletmeler (100-499 işçi çalıştıran)
- Büyük Ölçekli İşletmeler (500 den fazla işçi çalıştıran) (Müftüoğlu, 1991: 121).

1.2.4 Japonya’da KOBİ Tanımı

Japonya’daki KOBİ sınıflandırılmasında, istihdam sayısı ve yatırılan sermaye kriterleri dikkate alınmıştır. Bu tanımlamalarda kullanılan kriterler sektörden sektöre değişebilmektedir. Örneğin sanayi sektöründe istihdam edilen kişi sayısı 300 kişiden az olan ve yatırılan sermaye miktarı 100 milyon Yen’in altında kalan işletmeler; ticaret sektöründe, istihdam edilen kişi sayısı 100 kişiden az olan ve yatırılan sermaye miktarı 30 milyon Yen’in altındaki işletmeler, hizmet sektöründe ise istihdam edilen kişi sayısı 50 kişiden az olan ve yatırılan sermaye miktarı 10 milyon Yen’in altında kalan işletmeler KOBİ olarak tanımlanmıştır (Civan ve Uğurlu, 2005: 7).

1.2.5 Hindistan’da KOBİ Tanımı

Asya ülkeleri grubundaki Hindistan’da ise farklı bir sınıflandırma yapılmış ve işletmelerin yaptıkları sabit yatırımlar dikkate alınmıştır. Arazi ve makine yatırımları 300 bin Doları aşmayan işletmeler KOBİ; 16 bin Doları aşmayan işletmeler ise çok küçük işletme olarak tanımlanmıştır (Akgemci, 2001: 13).

1.2.6 Türkiye’de KOBİ Tanımı

24 Haziran 2018 Tarihli ve 30458 Sayılı Resmî Gazete’de açıklanan "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte

Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" kararı ile bir işletmenin "küçük ve orta büyüklükte işletme (KOBİ)" olarak tanımlanabilmesi için yıllık net satış hasılatı veya mali bilanço üst sınırı 125 milyon lirayı (2019 Nisan ayı döviz değerlerine göre yaklaşık 20 milyon Euro) aşmayan, 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve Yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimler olarak tanımlanmış, bunların sınıflandırması ise şu şekilde yapılmıştır:

- Mikro işletme: 10 kişiden az çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan²⁹¹ biri 3 milyon lirayı aşmayan işletmeler.
- Küçük işletme: 50 kişiden az çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan biri 25 milyon lirayı aşmayan işletmeler.
- Orta büyüklükteki işletme: 250 kişiden az çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan biri 125 milyon lirayı aşmayan işletmeler."

1.3 KOBİ'lerin Genel Özellikleri

KOBİ'lerde işletme sahibi, işletmenin kimliğini belirleyen temel unsurdur. İşletme sahipliği ile girişimcinin aynı kişide bütünleşmesi KOBİ'lerin önemli özelliklerinden biridir. İşletmede görünürde bir yönetici bulunsa bile, nihai kararlar daha çok işletme sahibi tarafından alınır. İşletme sahibi tüm zamanını, emeğini ve fikrini işletmesi için kullanır.

KOBİ sahibine yönelik başlıca nitel özellikler şunlardır (Müftüoğlu, 1991: 45).

- İşletme sahibi, girişimci ve yönetici aynı kişide bütünleşmektedir.
- KOBİ'lerin tepe yönetiminde bulunan kişiler, aynı zamanda işletme sahibi olarak, işletmeye yönelik tüm riskleri üzerine almaktadır.
- KOBİ'lerde işletme sahibi işletmede fiilen çalışmaktadır.
- KOBİ'lerde, işletme sahibi ile işletmede çalışan personel arasındaki ilişki esas itibarıyla resmi bir ilişki şeklinde olmayıp, kişisel bir ilişki niteliğindedir.
- KOBİ'lerde emek-yoğun üretim teknikleri daha yaygındır.
- Büyük işletmeler genellikle piyasaya üretim yaparlar. KOBİ'lerde ise sipariş üzerine üretim daha yaygın olup, işletme ölçeği küçüldükçe bu üretim biçimi daha büyük önem kazanır.
- Büyük işletmelerin üstünlüğü daha çok fiyat ve kalite konusundadır. KOBİ'lerin rekabet gücü ise daha ziyade teslim tarihinin çabuklaştırılması, sipariş verenin özel koşullarının dikkate alınabilmesi ve isteklerine uyum sağlanabilmesi gibi nitel konulardadır.
- KOBİ'lerde, aynı zamanda işletme yöneticisi durumunda olan işletme sahibi, genellikle üretim tekniği konusunda tecrübeli, işin içinde yetişmiş, bu konularda bilgili bir kimsedir. Bu özellik, KOBİ'lerde ürün ve teknik yenilikler konusunda önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

1.4 KOBİ'lerin Avantajları ve Dezavantajları

KOBİ'ler çok çeşitli avantajlara ve dezavantajlara sahiptirler. Bunları şu şekilde açıklamak mümkündür:

1.4.1 KOBİ'lerin Avantajları

KOBİ'lerin avantajlı yönlerinden biri tüketici gereksinimlerine kolayca uyum sağlayabilmeleridir. Çünkü bu işletmeler müşteriye ve tüketiciye büyük işletmelere göre daha yakın çalışmakta, doğabilecek sorunları çözümlenmeyi büyük sanayi işletmelerine göre

²⁹¹ **Mali Bilanço:** Mali yasalar ve bu yasaların koymuş olduğu kural ve müeyyideler göz önünde tutularak hazırlanan bilançodur, "vergi bilançosu" da denilmektedir.

daha düşük maliyetlerle gerçekleştirebilmektedirler (TÜGİAD, 1995: 5). KOBİ'lerde kararlar çoğunlukla çalışanlarla birlikte verilip uygulamaya konulduğundan, başarı oranı yüksektir. Oysa büyük işletmelerde, üretim hattı ile ilişki içerisinde olmayan ve uygulamadan uzakta çözümler arayan büyük işletme yöneticilerin verdikleri kararlar hatalı olabilmekte, işler daha zorlaşabilmektedir (TÜGİAD, 1995: 5). KOBİ'ler, faaliyete buldukları yerel pazarları daha iyi tanıdıklarından pazarın özelliklerini ve ihtiyaçlarını daha iyi görürler ve pazardaki alıcı ve satıcılarla daha yakın ilişki içerisinde olabilirler. Özellikle müşteriyle olan yakın ilişkiler bu işletmelere büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Büyük işletmelere göre, küçük ve orta boy işletmelerin daha çok müşteriye yönelik çalışmaları, değişik düzeydeki müşterilere daha yakın olmaları bunların müşteri sorunlarını daha kolay anlamalarına ve buna bağlı olarak hemen uygulanabilir teknik yeniliklerde bulunabilmelerine de olanak sağlar.

Pazarı yakından takip edebilen, müşterilerin ihtiyaçlarını daha iyi bilen ve personeliyle daha yakın ilişkiler kurabilen KOBİ'ler üretim, pazarlama ve hizmet konularında büyük işletmelerden daha fazla bir esnekliğe sahiptirler. Bu esneklik, dış çevrede meydana gelebilecek değişikliklere yerinde ve zamanında uyum sağlayabilme olanağı tanıdığından, KOBİ'ler birçok olumsuzluğu daha az bir zararla geçiştirebilmektedirler (Akgemci, 2001: 14).

“KOBİ'ler, talep değişikliklerine daha hızlı uyum sağlamaktadırlar. Bunda, sabit varlıklara olan yatırımların az olması önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda esneklikleri fazladır. Dar bir müşteri çevresi olduğundan, müşterilerle ilişkileri iyi ve kişisel ilişkilerin geliştirilmesi daha kolay olmaktadır. İşçi-işveren ilişkisi daha samimidir. Müşterilere mal ve hizmetlerle daha iyi hizmet verebilmektedirler. Müşterilere özel değişiklikler yapma imkanları fazladır, standardizasyon yerine özel ihtiyaçları daha kolay karşılarlar. Küçük sermaye söz konusu olduğundan daha kolay kurulurlar. Sermaye yoğun olmayıp, emek yoğun çalışmaları söz konusudur. Sınırlı sayıda personel çalıştırdıklarından, bunların kontrolü daha kolaydır. İnsan ilişkilerinin önemli olduğu durumlarda (hizmet sektörü) daha etkindirler. Büyük işletmeler tarafından cazip gelmeyen küçük pazar birimlerini hedef kabul edip, bu alanlarda daha yüksek karlılığa ulaşabilirler. Mülkiyet ve yönetimde bağımsızlık söz konusu olduğundan, yönetimde çoğunlukla “sahip-yönetici” anlayışı vardır. Dolayısıyla bürokratik işlemler az olduğundan karar verme daha hızlı ve pazar fırsatlarını yakalama daha kolay olmaktadır” (Ekşi, 2007: 35-36). Yine iş ahlakı üzerine yapılan bir çalışmada, KOBİ yönetici ve sahiplerinin müşterilerine karşı iş ahlakı ve sosyal sorumluluklarının derecesinin çok yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tarlak ve Özdemir, 2003: 157).

1.4.2 KOBİ'lerin Dezavantajları

KOBİ'lerin stratejik pazarlama yaklaşımlarında bir takım eksiklikleri ve küçük pazarlarda faaliyet göstermekten dolayı ana pazara yönelmede zayıflıkları vardır. Benzer işletmelerle birlikte hareket edemediklerinden yeterli pazar gücüne sahip değildirlere. Benzer işletmelerin iflas etmeleri, bankaların KOBİ'lere kredi verme olasılığını azaltmakta, verildiği takdirde ise kredi karşılığında istenen teminatın işletmelerin finansal boyutunu aşmasından dolayı, finansal sorunlara çözüm bulmaları güçleşmektedir. Yetersiz sermayeye sahip olan KOBİ'ler sürekli sermaye sıkıntısı içinde olup, üretimlerine zaman zaman ara vermektedirler. Ancak bu işletmeler, sınırlı pazardan mümkün olduğunca yararlanmak suretiyle, söz konusu olumsuzlukları azaltmaya çalışmaktadırlar.

KOBİ'lerde bir diğer dezavantaj, kaynak ve bilgi yetersizliğinden doğan ve bu nedenle piyasanın teknolojik gelişmelerinin istenen ölçüde izlenememesi sonucu, uyum önlemlerinin zamanında alınmamasıdır. Küçük işletmeler AR-GE'ye kaynak ayırabilecek finansal güce sahip olmadıkları gibi, AR-GE için gerekli olan personeli istihdam edebilecek olanakları da yoktur.

Küçük işletmelerin dezavantajlarından bir diğeri ise geniş çıkar gruplarına ve monopolistik davranışlara karşı etkili olarak mücadele edebilecek güce sahip olmamalarıdır.

KOBİ'lerin eksik veya olumsuz tarafları arasında olumsuz rekabet, genel yönetim yetersizliği, özellikle stratejik kararların işletme sahibi veya ortaklarınca alınıp, orta ve/veya alt düzey görevlilerin tam katılımının sağlanamaması, işletme bünyesinde, mali danışman veya uzman istihdam edememe, uzman bir finansman ekibi veya departmanından yoksunluk, sermaye ve finansal planlama yetersizliği, finansal kurumlardan ve sermaye piyasasından yeterince yararlanamama, ürün geliştirme eksikliği, üretim ve satış arasındaki koordinasyon yetersizliği, modern pazarlama etkinliklerini uygulayamama ve işletmelerin küçük veya orta ölçekli olması sonucu ihale vb. etkinlikleri izleyememek sayılmaktadır (Akgemci, 2001: 16).

KOBİ'lerin başlıca avantaj ve dezavantajlarını genel olarak şu şekilde (Tablo 1.2) sıralamak mümkündür:

Tablo 1.2. KOBİ'lerin Başlıca Avantaj ve Dezavantajları

Avantajları	Dezavantajları
<ul style="list-style-type: none">• Tüketici gereksinimlerine kolayca uyum sağlar.• Müşteriye daha yakın çalıştıkları için onların sorunlarını anlamaları ve çözüm üretmeleri daha kolaydır.• Sorunları daha düşük maliyetlerle çözebilirler.• Çalışanlarla ortak karar verildiği için başarı oranı yüksektir.• Yerel pazarları daha iyi tanır, bu pazarlara girmeleri daha kolaydır.• Dış çevreye karşı daha esnek olduklarından, değişikliklere uyum sağlamaları daha kolaydır.• Talep değişikliklerine daha kolay uyum sağlarlar.• Özel ihtiyaçları daha kolay karşılayabilirler.• Bürokratik işlemler daha az olduğundan karar alma ve uygulamaları daha kolaydır.• İş ahlakı ve sosyal sorumlulukları daha yüksektir.	<ul style="list-style-type: none">• Yeterli pazar gücüne sahip değildirler.• Kredi almakta/bulmakta zorlanmaktadır.• Sermayeleri yetersizdir.• Kaynak ve bilgi yetersizliği bulunmaktadır.• Teknolojileri ve teknolojik yatırımları zayıftır.• Ar-Ge'ye kaynak ayıramamaktadırlar.• Ürün geliştirme zorlukları vardır.• Rekabet güçleri zayıftır.• Yönetim zafiyetleri bulunmaktadır.• Uzman personel istihdam etmeleri zordur.• Koordinasyon eksikliği bulunmaktadır.• İhalelerde zayıftırlar.

Kaynak: Araştırmacı

1.5 KOBİ'lerin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Küçük ve orta ölçekli işletmeler yalnızca az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilere özgü kuruluşlar olmayıp, dünyanın tüm sanayileşmiş ülkelerinde, küçük ölçekli işletme olarak kabul edilen işletmeler oldukça önemli bir yere sahiptir. Bazı ülkelerde

KOBİ'lerin ülke ekonomilerindeki yüzdelik payları çeşitli kategoriler altında şu şekildedir (Tablo 1.3).

Tablo 1.3. Bazı Ülkelerde KOBİ'lerin Ekonomideki Yeri (%)

Ülkeler	Tüm işletmeler içindeki Oran	Toplam İstihdam içindeki Payı	Toplam Yatırım içindeki Payı	Katma öğer içindeki Payı	Toplam İhracat içindeki Payı	Toplam Kredilerden Aldığı Pay
A.BD.	99,7	56,6	38	43	32	42,7
Almanya	99	64	44	49	31	*
Japonya	99,4	81,4	40	52	38	50
Fransa	99	67	45	54	26	29
Hollanda	98	57	45	32	38	*
Hindistan	98,6	63	27,8	50	40	15,3
G.Kore	98,8	59	35	35	20	47
Tayland	98	64	*	47	50	*
Türkiye	99,8	76,7	26,5	38	(8*)	(4*)

Kaynak: Aktaş, 2000:3

* Bilgi yok yada güvenilir değil.

KOBİ'ler sadece gelişme çabası içindeki veya geri kalmış ülkelere özgü olmayıp, gelişmiş ekonomilerde de önemli bir yere sahiptir. Tabloda dikkati çeken bir nokta Japonya'da KOBİ'lerin toplam istihdam içindeki payının %81,4 ve toplam kredilerden aldığı payın %50 gibi yüksek bir oranda olmasıdır. Japonya'da bu oranların bu kadar yüksek olması, Japonya'nın gelişmesinde KOBİ'lerin önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Japonya bu tür işletmelere ilişkin özel politikalar izlemesi ve bu yaklaşımın oldukça eskiden buyana var olması ile ün yapmıştır.

KOBİ'lerin ülke ekonomilerindeki yeri ve önemini bazı karşılaştırmalarla daha da somutlaştırabiliriz. Örneğin, Almanya'da mevcut işletmelerin %85'i 100'den daha az işçi çalıştıran işletmelerdir. Japonya'da 300'den daha az işçi çalıştıran işletmeler, mevcut işletmelerin %99'unu kapsamaktadır. ABD'de ise 100'den daha az işçi çalıştıran işletmelerin mevcut işletmelere oranı %34'dür. Fransa ve Şili'de ise 9'dan daha az işçi çalıştıran işletmelerin mevcut işletmelere oranı, sırayla %99.9 ve %99'dür (Karabıçak ve Altuntepe, 2001: 284). OECD ülkelerinde üretimin önemli bir kısmını da KOBİ'ler gerçekleştirmektedir. KOBİ'ler, ABD'de toplam üretimin yaklaşık olarak %40'ını gerçekleştirirken, OECD ülkelerinde imalat sanayindeki üretimin yaklaşık 1/6'ni gerçekleştirmekte ve bu oran, Portekiz, İtalya, İspanya, Belçika, Norveç ve İsviçre gibi bazı ülkelerde ise daha yüksek çıkmaktadır (OECD, 2002: 8). Latin Amerika ülkelerinde de KOBİ'ler ekonomide önemli bir yere sahiptirler. Örneğin, imalat sanayinde faaliyette bulunan işletmelerin Arjantin'de (1993 yılında) istihdamın %44,6'sını ve üretimin %35,9'unu, Brezilya'da (1997 yılında) istihdamın %66,8'i ve üretimin %60,8'ini, Meksika'da (1993 yılında) istihdamın %44,6'sını ve üretimin %31,1'ini, Kolombiya'da (1996) istihdamın %52,5'ini ve üretimin %33,3'ünü KOBİ'ler gerçekleştirmektedir (OECD, 2002:61).

KOBİ'ler, ülkelerin sosyal ve ekonomik yapı özellikleri içinde endüstrileşme, sağlıklı kentleşme, optimum dağıtım ve ticaret uygulamaları için önemli bir özellik taşımaktadır. Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinden, üretim kaynaklarının etkin olarak kullanılmasına kadar ekonominin vazgeçilmez bir unsuru olmuşlardır. Bundan dolayı bütün ülkelerin politika ve stratejilerinin oluşumunda etkin olmaktadır. KOBİ'ler, ülke ekonomisine bir taraftan yatırım, üretim, istihdam, ihracat ve ödedikleri vergiler açısından katkıda bulunurken, diğer taraftan da coğrafi açıdan ülkenin bütün bölgelerine dağılmış olmaları nedeniyle bölgesel kalkınmada son derece önemli rol oynamaktadırlar. Ayrıca iç göçün önlenerek sağlıksız kentleşmenin önüne geçilmesinde, tam

rekabetin sağlanmasında, sosyal barışın korunmasında ve kalifiye eleman yetiştirilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. (...) ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, istihdamın %40-80'i ve gayri safi milli hâsılanın %30-70'i KOBİ'ler tarafından oluşturulmaktadır. (...) Ekonomik kalkınmışlık düzeyi ne olursa olsun, tüm ülkelerde KOBİ'ler gerek sayısal, gerek istihdam yaratma gücü açısından ekonomik ve toplumsal düzenin bel kemiğini oluşturmaktadır. Ülkelerin hemen hemen hepsinde toplam işletmelerin neredeyse tamamını KOBİ'ler oluşturmaktadır. Buna göre bütün ülkelerde KOBİ'lerin etkin bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak günümüzde, dünya pazarlarının küreselleşmesiyle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, KOBİ'lerin sosyal ve ekonomik değişimlere uyum gösterme esnekliklerinin ve yeteneklerinin daha fazla farkına varmakta, bunun sonucunda rekabet güçlerini ve teknolojik düzeylerini artırıcı yönde teşvik tedbirleri uygulamalarına ağırlık vermektedirler (Ersöz, 2010).

1.6 Dünya Ülkelerinin KOBİ'lere Finansal Açıdan Bakış ve Yaklaşımları

Harhoff ve Körting tarafından Almanya'daki küçük işletmeler üzerinde yapılan bir çalışmada, faiz oranlarında banka ilişkilerinin yoğunluğunun etkisi olmadığı gözlemlenmişken, Peterson ve Rajan tarafından ABD'de faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmeler üzerinde yapılan çalışmada çok yönlü banka ilişkilerinin borçlanma oranlarını daha da yükselttiği tespit edilmiştir (Degryse ve Ongena, 2000: 2). Berger ve Udell tarafından ABD'deki KOBİ'ler üzerinde yapılan bir çalışmada, banka ilişkilerinin sürekliliğinin faiz oranı ve garanti talebi üzerinde ters bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Yine ABD'de Cole tarafından KOBİ'ler üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise, banka ilişkilerinin sürekliliğinin, kredi teminini doğrudan doğruya etkilediği tespit edilmiştir (Cardone, Casasola ve Samartin, 2005: 14). Degryse ve Van Cayseele tarafından Belçika'daki KOBİ'ler üzerinde yapılan çalışmada, uzun vadeli banka ilişkilerinin yüksek faiz oranını beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Yine Belçika'daki KOBİ'ler üzerinde Bodt, Lobez, Statnik tarafından yapılan bir başka çalışmada ise, uzun vadeli banka ilişkilerinin, daha yüksek kredi sağlamada başarı getirdiği tespit edilmiştir (Cardone vd., 2005: 15). Riportella ve Martinez tarafından İspanya'daki KOBİ'ler üzerinde yapılan bir araştırma, KOBİ'lerin genelde içsel kaynakları kullandıklarını, büyük ölçekli işletmelerin ise daha çok banka kredisi kullandıklarını ortaya koymuştur (Riportella ve Martinez, 2003: 22). Haas ve Naaborg (2005: 3), ABD'de ve Arjantin'de yapılan çalışmalarla ilgili yaptıkları literatür taramasında, yabancı bankalarla büyük bankaların küçük ölçekli işletmelere daha az kredi verme eğiliminde olduklarını gözlemlemişlerdir. Bu durumun nedeni olarak da KOBİ'lerin şeffaflıklarının az olması gösterilmektedir. Rusya ve Bulgaristan'daki KOBİ niteliğindeki işletmeler üzerinde yapılan çalışmada, Bulgaristan'daki işletmelerin borç/öz kaynak oranlarının %48, Rusya'dakilerin ise %30 olduğu ortaya konulmuştur. Yine bu çalışmada sahiplik yapısının ve aile yapısının önemli rol oynadığı tespit edilmiştir (Pissadires, Singer ve Svejnar, 2000: 19). Aynı paralelde Almanya'daki KOBİ'ler üzerinde yapılan diğer bir çalışmada da, KOBİ'lerin yine en büyük dışsal finansman kaynaklarının banka kredisi olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarından birisi de, riski yüksek olan yatırımların borçla finanse edilmesine karşılık, başarı şansı düşük, nakit akışı yüksek olan yatırımların venture capital (risk sermayesi) tekniği ile finanse edildiğidir (Schafer, Werwatz ve Zimmermann, 2004: 21). Çin'de faaliyet gösteren KOBİ'lerin yapısal karakteristikleri üzerine Wang tarafından yapılan bir diğer çalışmada, KOBİ'lerin öz sermaye ve risk sermayesi imkanlarından yararlanamadıklarından çoğunluğunun özellikle ilk kurulduklarında finansman bakımından kredi kurumlarına bağlı olduğu, üretim süreci ve yatırım genişletme sürecinde de finans kurumlarına bağlılığın küçümsenemeyecek derecede olduğu, borçlanma ile sahiplik yapısının, bölgenin ve ölçeğin önemli derecede ilişkili olduğu, orta ölçekli işletmelerin daha kolay borçlanabildikleri, tersine özellikle küçük ölçekli özel aile işletmelerinin süreç geliştirme ve kuruluş sırasında daha fazla fona ihtiyaç

duydıkları, KOBİ'lerin borçlanmalarının çalışma sermayesi borçlanması olduğu, borçlanmalarının kısa vadeli olduğu gözlemlenmiştir (Wang, 2004: 42-44).

1.7 Dünya'da ve Türkiye'de KOBİ'ler

Aksümer'in (2013) KOBİ'lere yönelik vermiş olduğu şu bilgiler genel bir tablo oluşturması açısından oldukça faydalı ve yeterli gözükmektedir:

KOBİ'lerin ekonomik ve toplumsal kalkınmada üstlendikleri rol, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısını yansıtacak şekilde farklılık göstermiştir. Küreselleşme süreci ile önem kazanan KOBİ'ler esnek yapıları ile dünya ekonomisinde gözde kuruluşlar haline gelmiştir.

Almanya, ülkeler arasında KOBİ altyapısı güçlü bir ülkedir. KOBİ'lerin güçlü olması, müşteri odaklı ve uzun vadeli planlamaya dayanan yönetim anlayışı, Ar-Ge çalışmalarına verilen önem ile güçlü mesleki örgütlenmesine dayanmaktadır. Ülkede 2013 yılında KOBİ'lere 160 milyar Euro yatırım yapılırken, 2014 yılında 180 milyar Euro yatırım yapılmıştır. Türkiye'de ise bu oran 2012 yılında 13 milyar Dolar iken, 2013 yılında yalnızca %13'lük bir artış göstererek 14 milyar Dolar olmuştur. Yatırımların sürekli artıyor olması ülkenin ekonomik büyümesinde büyük öneme sahip KOBİ'lerin Pazar payını arttırıyor ve ihracatta ilk sıralara yükselmesini sağlıyor. Almanya'daki işletmelerin %99'unu oluşturan kobilerin ülke kalkınmasında temel aktör niteliğindedir.

İngiltere'ye baktığımızda ise ülkede faaliyet gösteren 4,8 milyon adet işletmenin %99,9'u KOBİ'dir. Bu işletmeler yaklaşık 14 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. KOBİ'lerin toplam ciroya katkısı %48 oranındadır. İngiltere'de, KOBİ piyasasına ve piyasanın aktörlerine devlet müdahalesi asgari düzeydedir. Bu bağlamda, İngiltere'de iş kurmak konusunda İngiliz Hükümeti, bürokrasiyi azaltma yoluna gitmiştir. Hibelerden ziyade Hükümet, kredi piyasasını canlandırarak küçük işletmelere finansal açıdan destek olmayı yeğlemiştir.

Rusya'da ise yeni vergi uygulamalarından sonra KOBİ'ler ciddi anlamda ticari sıkıntılar yaşamaktadır. Rusya'da KOBİ'lerin ekonomideki payı %25 civarındadır. Bu oranın diğer ülke ekonomilerine göre düşük olması Rusya ihracatını da etkilemiş ve pazar alanını kısıtlamıştır. Rusya, Türkiye için ihracat yolunda bir pilot ülke haline gelmelidir. Türkiye'nin ivedi bir şekilde Rusya pazarına yoğunlaşması, KOSGEB ve benzeri kurumların KOBİ'ler üzerindeki tecrübelerini Rusya ile paylaşarak Türk-Rus ekonomik kalkınmasını hızlandırması şarttır. Rusya'da 2014 verilerine göre 415 bin 500 şirket açılırken, 483 bin 600 işletme de kapanmıştır. Türkiye'de bu sayı kurulan şirket sayısı bakımından 4 bin 67 iken kapatılan şirket sayısı bakımından 874'tür.

Türkiye'de KOBİ'ler sanayi ve hizmet sektörlerinde 2012 yılında 2.646.117 adet girişim faaliyet göstermiştir. KOBİ toplam girişim sayısının %98,8'ini, istihdamın %75,8'ini, maaş ve ücretlerin %54,5'ini, cironun %63,3'ünü, faktör maliyetiyle katma değer %54,2'sini ve maddi mallara ilişkin brüt yatırımın %53,2'sini oluşturdu. KOBİ'ler 2012 yılında en fazla ticaret sektöründe faaliyet göstermiştir. 2013 yılında KOBİ'ler Türkiye ihracatının %59,2'sini gerçekleştirmiştir. İhracatın %91,5'ini imalat sanayi ürünleri oluşturmuştur.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 2015-2018 KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı (Taslak Plan) verilerine göre ülkelerdeki KOBİ'lerle ilişkili verilerin bir kısmına aşağıda yer verilmiştir (Tablo 1.4, 1.5, 1.6, 1.7).

Tablo 1.4. AB ve Seçilmiş Diğer Bazı Ülkelere İlişkin KOBİ Bilgileri

Ülke	Referans Yıl	KOBİ Sayısı
AB 28	2013	21,571 Milyon
Hindistan	2011	24,5 Milyon
ABD	2011	18,2 Milyon
Brezilya	2011	4,2 Milyon
Japonya	2012	3,9 Milyon
Rusya	2011	1,7 Milyon
İsrail	2011	370 Bin
Norveç	2013	282 Bin

Tablo 1.5. AB ve Seçilmiş Diğer Bazı Ülkelere İlişkin İhracat KOBİ Dağılımı

Ülke	İhracatçı KOBİ Sayısı	Toplam İhracat İçerisinde KOBİ'lerin Payı (%)
Almanya	345.200 (2010)	29,6 (2011)
İngiltere	198.300 (2011)	34,2 (2011)
Fransa	116.232 (2013)	38,0 (2011)
İtalya	188.915 (2011)	51,7 (2011)
İspanya	105.025 (2010)	46,2 (2011)
ABD	298.900 (2013)	32,6 (2013)
Kanada	114.975 (2011)	40,1 (2011)
Hindistan	-	40 (2006-2007)

Kaynaklar: Yıllık Avrupa KOBİ'leri Raporu 2013/2014, OECD Bir Bakışta Girişimcilik Raporu 2014, Kanada Temel KOBİ İstatistikleri Ağı

Tablo 1.6. Ticari Kesim Ar-Ge Harcamalarından KOBİ'lerin Aldıkları Pay

Ülke	KOBİ Payı
Türkiye	%34,9
Almanya	%11,0
Fransa	%22,1
Polonya	%29,2
İspanya	%50,2
ABD	%16,8
Kore	%23,1
Japonya	%6,5

Kaynak: TÜİK 2013, Avrupa'da Bilim, Teknoloji ve İnovasyon 2013 Raporu

Tablo 1.7. Yüksek Teknoloji İhracatı

Ülke	Yüksek Teknoloji İhracatının Payı
Türkiye	%1,83
Almanya	%15,8
Fransa	%25,4
Polonya	%6,95
İspanya	%6,99
ABD	%17,8
Kore	%26,2
Japonya	%17,4

Kaynak: Dünya Bankası

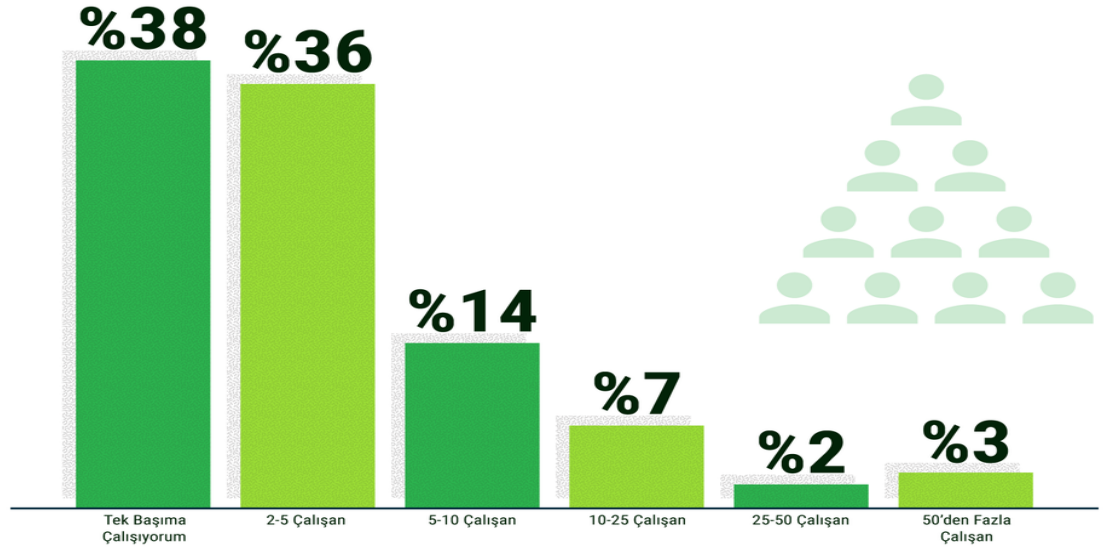
KOBİ Stratejisi Eylem Planı 2015-2018 verilerine göre Türkiye’de KOBİ’lerin ana sektör dağılımı ve genel pay oranları sırasıyla şu şekildedir

(<http://www.kobi.org.tr/index.php/bilgibankasi/statistikler>):

- Tarım %9
- Sanayi %12,5
- Ticaret %51,4
- Toplam işletmelerin %99,9'u
- KOBİ’lerin toplam mal ve hizmet satın alışları içerisindeki payı, %65,5
- KOBİ’lerin üretim değerindeki payı, %56,2
- KOBİ’lerin maddi mallara ilişkin brüt yatırımdaki payı, %53,2
- KOBİ’lerin çalışanlar sayısı içerisindeki payı, %75,8
- KOBİ kredilerinin bankacılık sektörü toplam krediler içerisindeki payı, %26
- Toplam katma değer %55'ini,
- Toplam satışların %65,5'ini,
- İthalatın %39,9'unu
- Toplam yatırımların %50'sini,
- İhracatın %59,2'sini

TOBB verilerine göre Türkiye’de istihdamın %75.8’i KOBİ’ler tarafından sağlanmakta ve ekonominin en önemli yapı taşı oluşturmaktadır. Armut.com’da hizmet veren 300.000’in üzerindeki KOBİ arasından gerçekleştirilen araştırmada, hizmet sektöründeki KOBİ’lere yönelik Türkiye’den 55 farklı ilden 2.562 katılımcının cevaplarıyla yürütülen çalışmada işletme büyüklüklerine göre (Şekil 1.1) KOBİ’ler arasında en kalabalık grubu %38 ile tek başına çalışanlar oluştururken, 2-5 kişilik işletmelerin oranı %36 ve 5 kişiden fazla ekibi olanların oranı ise %26 (<https://info.armut.com/kobi-arastirmasi-2018>) olarak belirlenmiştir. Bu verilere göre çalışan sayısı 5 kişiden az olanların oranı %74. Bu rakam bize insan kaynağının yetersizliği ve iş bölümlerine göre uzmanlaşmanın KOBİ’lerde zor olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yetişmiş elemana, profesyonel yardıma, eğitim ve teknolojik destek hizmetlerine ihtiyaçları olduğunu söylemek de mümkündür.

Şekil 1.1. Türkiye’de Hizmet Sektöründe İşletme Büyüklüklerine Göre KOBİ’ler

Kaynak: <https://info.armut.com/kobi-arastirmasi-2018>

2. SİBER SALDIRI, SİBER TEHDİT VE SİBER GÜVENLİK

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gün geçtikçe ilerlemesi, hızlanması ve yaygınlaşan alt yapı ağları sayesinde daha geniş kitlelere kullanım olanakları sağlaması sonucunda kişilerin özellikle de şirketlerin veri ve bilgi varlıkları, son zamanlarda adını sıkça duyduğumuz bulut bilişim platformları sayesinde dijital ortamlara taşınmış ve neredeyse tüm süreçler bu yapı üzerinden işletilmektedir. Müşteri ve personel bilgileri, kimlik bilgileri, projeler, satışlar, bilançolar, envanterler, veri bankaları, satış kayıtları, stok bilgileri, know-how'lar ve daha onlarca artık internet ortamında zamana ve mekâna bağımlı olmadan yetkili kişilerin ve kullanıcıların erişimine açık hale getirilmiştir. Bu avantajların yanı sıra yetkisiz ve izinsiz erişimlerin sağlanması, zararlı yazılımlar, hacklenmeler, Truva atları, virüsler, sakıncalı e-posta ve web siteleri tüm bu “varlıkları” risk altına sokmaktadır. Bilgi güvenliği ve siber güvenlik alanlarına giren bu konular artık tüm dünyayı meşgul etmektedir. Yeterli bilgilendirme, eğitim ve güvenlik yatırımlarının yapıp uygun şartlarda ve gelişmiş standartlarda hizmet sağlamanın kaçınılmaz olduğu bu süreç yalnızca şirket ve kuruluşlarca değil hükümetler ve devletler tarafından da yakından izlenmektedir.

Ulusal İstihbarat eski müdürü ve NSA Direktörü Mike McConnell, “Siber tehditler, her yerde işletmelerin ve hükümetlerin yenmek için çalışması gereken dinamik rakiplere dönüşüyor. En başta tehditin ne olduğunu ve kişinin kendi savunmasını bilmesi bu savaşı kazanmanın ilk adımlarıdır” demektedir. Sun Microsystems’in kurucu ortak ve eski CEO’su Scott McNealy ise, “Artık mazeret yok. Siber tehditlerin farkında olmadan bir iş yapmaya çalışmak kovulmayı talep etmektir” demektedir (<http://thecyberthreat.com/>).

Bu Bölümde siber saldırı, siber tehditler, sosyal mühendislik, fidye yazılımlar ve son olarak siber güvenlik konuları ele alınarak bilgi ve siber güvenlik alanına yönelik olarak kısıtlı da olsa bir temel oluşturulmaya çalışılacaktır.

2.1 Siber Saldırı (*cyber attack*)

Hedef seçilen şahıs, şirket, kurum veya devletin bilişim sistemlerinin işleyişinin engellenmesi, bozulması veya değiştirilmesi yoluyla, iş, ticaret, yönetim veya toplumsal hayat üzerinde olumsuz etki oluşturacak girişimler bütünüdür. Sosyolojik, ekonomik, politik veya askeri amaçlı olarak ulusal ya da uluslararası düzeyde planlı (bazı durumlarda eş

güdümlü) bir faaliyet olarak gerçekleştirilebilmektedir (www.bilgiguvenligi.org.tr).

2.2 Siber Tehditler (*cyber threat*)

Siber tehditler, teknoloji ve bilişim sistemleri üzerinden zarar vermek, tehdit etmek, çıkar sağlamak, yönlendirme, manipülasyon, veri ve bilgi hırsızlığı gibi bir çok amaçla gerçekleştirilen ataklar bütünüdür. Bu tür tehditler kişi, kurum ve ülkeleri zora sokmakta ve modern savaş yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekâ çalışmalarının hız kazanması siber tehditleri daha etkili bir hale dönüştürmekte ve gün geçtikçe tehlike boyutları endişe verici düzeylere ulaşmaktadır. Saldırıları, merkezi sunuculara, hastanelere, elektrik ve nükleer santrallere, üniversitelere, işletmelere ve neredeyse hedef gözetmeden her sektöre ve ülkeye düzenlenebilmektedir. Tehditlerin boyutları yıkıcı düzeylere erişmekte ve büyük iş ve ekonomik kayıplara yol açmaktadır.

Giles (2019), "2019 yılında ortaya çıkan beş siber tehdit endişesi (five emerging cyber-threats to worry about in 2019)" başlığını taşıyan köşe yazısında ana risklerin özellikle Yapay Zekâ (Artificial Intelligence-AI) ile güçlendirilmiş derin sahte videolar ve *blockchain* destekli *akıllı sözleşmelerin* (smart-contracts) ele geçirilmesini göstermekte ve öne çıkmakta olan belli başlı beş siber tehdit alanının şunlar olacağı uyarısında bulunmaktadır:

- Yapay Zekâ tarafından oluşturulan sahte video ve sesleri kullanmak
- Yapay Zekâ destekli güvenlik savunmaların aşılması
- Akıllı sözleşmelerin hacklenmesi
- Kuantum bilgisayarları kullanarak şifrelemelerin kırılması
- *Bulut* üzerinden gerçekleştirilen bilgi işlem saldırıları

HaberTürk (2018) Teknoloji Departmanının internet sayfasından "Hacker'lar 2019 yılında şu yıkıcı saldırılara odaklanacak" başlığı ile duyurduğu yazıda şu bilgilere yer verilmektedir: Siber güvenlik kuruluşu Kaspersky Lab, "2019 Tehdit Tahminleri" raporunda uzmanların geçtiğimiz yıl boyunca elde ettiği bilgilere göre yapılan analizlerle, 2019 yılı için endüstrilere ve teknolojilere yönelik öne çıkacak olan tehdit tahminlerini şu şekilde belirledi;

- Tedarik zinciri saldırıları devam edecek
- Zararlı yazılımların da bir yere gittiği yok
- IoT botnet sayısı durdurulamaz bir hızla artacak
- Hedef odaklı kimlik avı saldırıları daha büyük önem kazanacak
- Sahneye yeni gelişmiş hedef odaklı saldırı yöntemleri çıkacak
- İnsanların tepkisi sektörü şekillendirecek
- Daha sessiz ve derinden ilerleyecekler

2.3 Siber Güvenlik (*cyber security*)

Siber kelimesinin İngilizce karşılığı "Cyber"dan gelmekte olup bilgisayar ağlarını, interneti ve sanal gerçekliği belirtmek için kullanılan bir kelimedir. Yaygın anlamıyla siber güvenlik ise, en yalın haliyle internet ortamındaki güvenlik olarak tanımlanabilir (<https://berqnet.com/blog/kobilere-ozel-siber-guvenlik>). Siber güvenlik, siber saldırılara karşı koymak ve zararlarını en aza indirmek için alınan tedbirler bütünüdür. Kurum, kuruluş ve kullanıcıların varlıklarını korumak için kullandığı araçlar, geliştirilen politikalar ve uygulamalardır. Yazılı belgeler, elektronik ortam dokümanları, etkinlikler, eğitimler ve bilişim alanında kullanılan güvenlik teknolojilerinin tamamı siber güvenliğin unsurları arasındadır (www.bilgiguvenligi.org.tr).

Siber güvenlik; bilgisayarlar, internete bağlı olan cihazlar ve mobil cihazların

güvenliği yanı sıra veri güvenliği, bilişim güvenliği, kişilerin ve kurumların siber suçlardan kaynaklı maddi ve manevi hak ve güvenliklerini korumakla da ilgilidir. Dolayısıyla bir taraftan yasal süreçler de işin içine girmektedir. Netice olarak siber güvenlik çok boyutlu bir yapı olarak incelenip ele alınmalıdır. Siber güvenlik tehlikelerinden en yaygın olarak kullanılanları şu şekilde sıralamak mümkündür; virüsler, kötü amaçlı yazılımlar (malware/trojan/spyware), kimlik hırsızlığı, oltalama tekniği (phishing), DDoS atakları, sosyal mühendislik ve fidye yazılımlar (ransomware).

2.3.1 Virüsler

Sistemlere ve cihazlara donanımsal ve yazılımsal zarar veren küçük boyutlu yazılımlardır.

2.3.2 Kötü Amaçlı Yazılımlar (*malware/trojan/spyware*)

Sistemleri ve cihazları uzaktan kontrol etmek amacı için geliştirilen ve genellikle ön girişimlerde kullanılan yazılımlardır.

2.3.3 Kimlik Hırsızlığı

E-posta, sosyal medya, çeşitli yazılımlar ve tekniklerle kişi ve kurumlara ait bilgilerin (e-posta hesapları, kimlik bilgileri, PIN kodları, parolalar, banka, kredi ve sosyal güvenlik bilgileri vb.) ele geçirilmesidir. Daha sonra bu bilgiler kullanılarak maddi ve manevi çeşitli zararlar verilebilmektedir.

2.3.4 Oltalama Tekniği (*phishing*)

Güvenilir bir kişi ya da kurum gibi davranarak, toplu e-posta yoluyla güvenlik filtrelerinden korunarak, kullanıcı adı, parolalar, kredi kartı bilgileri gibi hassas bilgileri toplama tekniğidir.

2.3.5 DDos Atakları

İnternet aracılığı ile bir bilgisayara, sunucuya aşırı trafik yükü göndererek sistemlerin çalışmasını engelleme girişimleridir.

2.3.6 Sosyal Mühendislik (*social engineering*)

Sosyal mühendislik (SM), bir saldırganın bir kuruluşteki insan unsuruna saldırarak teknik kontrolleri atlamasını sağlayan bir metodolojidir (Major, 2009: 40). SM, bireyin, grup üyelerinden birisinin veya bir grubun belirli bilgilere erişim sağlamak veya belirli bir davranışı gerçekleştirmek için manipüle edildiği bir dizi yöntemdir (Şerban ve Şerban, 2014). SM, insanları çeşitli eylemlerde bulunma ya da gizli bilgileri açığa çıkarma konusunda manipüle etme sanatıdır. Terim tipik olarak bilgi toplama, dolandırıcılık, kimlik hırsızlığı veya bilgisayar sistem erişimidir. Kişilerarası etkileşimi içeren SM saldırıları doğrudan iletişim (şahsen veya telefonla olduğu gibi) veya elektronik yollarla aracılık edilen etkileşimdir (ör. elektronik medya, e-posta ve internet) (Kumar, A., Chaudhary, M. ve Kumar, N., 2015: 15).

SM saldırıları insan tabanlı ve teknoloji tabanlı saldırılar olarak ikiye ayrılmıştır. İnsan kaynaklı saldırılar, saldırgan ile değerli bilgilere sahip olan mağdur arasındaki etkileşimlerdir. Buna karşılık, teknoloji tabanlı saldırılar, açılır pencereler, e-posta ekleri ve web siteleri gibi bilgisayar programları kullanarak gizli bilgilere erişme girişimleridir (Jain, A., Tailang, H., Goswami, H., Dutta, S., Sankhla, M.S., Kumar, R., 2016: 95).

2.3.7 Fidyeye Yazılımlar (*ransomware*)

Fidyeye yazılımlar, zararlı içerik barındıran kodların/yazılımların (daha çok Truva atı formunda) saldırı yapılan kişi ya da kurumun bilgisayarlarına erişim sağlayarak verilerinin şifrelenmesi işlemidir. Saldırgan, şifrelenmiş verilerin serbest bırakılıp tekrar kullanıma açılması için fidye istemektedir. İlk temasta anlaşma sağlanamazsa, saldırı yapanlar fidye miktarını iki katına çıkartmakta, bazı durumlarda fidye ödense bile, ya şifre kaldırılmamakta, ya da belli bir süre sonra aynı saldırı tekrarlanabilmektedir.

Eset yazılım güvenliği firmasına göre fidye yazılımı operatörleri tarafından kullanılan birçok teknik vardır (<https://www.eset.com/tr/ransomware/>). Bu teknikler genel olarak şunlardır:

- DiskCoder: fidye yazılımı tüm diski şifreler ve kullanıcının işletim sistemine erişmesini engeller.
- Ekran kilitleyici: cihazın ekranına erişimi engeller.
- Kripto-fidyeye: kurbanın diskinde saklanan verileri şifreler.
- PIN kilitleyici: Android cihazlarını hedefler ve kullanıcıları kilitlemek için erişim kodlarını değiştirir.

Fidyeye yazılım saldırılarından korunmak için en temel olarak iki güvenlik önleminden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki; verilerin düzenli olarak yedeklenmesi ve birkaç tam yedeğin farklı ortamlarda ve çevrimdışı olarak saklanmasıdır. İkincisi ise; tüm yazılımların, işletim sistemleri de dâhil olmak üzere güncel tutulması (sürekli güncellenmesidir).

Birleşik Devletler Ulusal İstihbarat Yönetim Ofisi ve İç Güvenlik Departmanı, 2017 Kamu-Özel Analitik Değişim Programı, Fidyeye Yazılım ve Sosyal Mühendisliğin Geleceği başlıklı çalışmasında fidye yazılımlar ve SM atakları için önümüzdeki yakın süreçte olabileceklerle ilgili şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

- Fidyeye-yazılımı finansal olarak motive edilmiş siber aktörler tarafından kullanılmaya devam ederken, inkâr ve aldatma gibi diğer amaçlar için artan bir şekilde kullanılmaya devam edecek veya diğer siber tekniklerle birleştirilecektir.
- Bir fidye yazılımı saldırısı, bir kuruluşun tüm yönlerini etkileyebilir. İlk etki, mağdurun fidyeyi ödeyip ödememesiyle sınırlı olsa da, bir saldırının uzun vadeli etkileri çok daha kapsamlı ve maliyetli olabilir.
- Fidyeye yazılım araçlarının çoğalması nedeniyle saldırıların sayısının artacağı beklenmektedir.
- Fidyeye yazılım saldırıları muhtemelen Nesnelerin İnterneti (IoT) cihazlarının hedeflenmesini içerecek şekilde genişleyecektir.
- SM, bir siber suçlunun bir fidye yazılımı saldırısı yapmak için bir bilgisayar sistemine erişmesi için en kolay yollardan biri olmaya devam edecektir. Bu bilgiyi toplamak için teknolojiyi ve insan manipülasyon yöntemlerini içeren çeşitli teknikler kullanılmaya devam edilecektir.

3. SİBER TEHDİTLER VE KOBİ GÜVENLİĞİ

“Tüm dünyada ve Türkiye’de ticari işletmeler gittikçe artan şekilde siber saldırılara uğruyor ve bu saldırılar sonucu her yıl büyük ekonomik kayıplar yaşıyor. Sayısı her geçen gün artan bu siber saldırılar, özellikle küçük işletmeleri maddi ve manevi olarak derinden etkiliyor. Bu sebeple küçük işletmelerin de siber saldırılara yönelik tedbir alması artık bir zorunluluk hâline dönüşmüş durumda” (<http://www.hurriyet.com.tr/kesfet/hackerlar-hedef-tahtasina-neden-kucuk-isletmeleri-koyuyor-41113105>).

Son zamanlarda KOBİ'lerin daha çok saldırıya uğrama gerekçelerinin başında KOBİ yöneticilerinin hem kendi işletmelerinin hem de müşterilerinin veri ve bilgi güvenliklerini yeterince dikkate almamaları, güvenlik önlemleri için yapılması gereken masrafları bütçelerine yük olarak görmeleri ve siber saldırılara uğramayacaklarını (biz küçük bir işletmeyiz neden bize saldırırsınlar ki?) düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Siber saldırganlar ise KOBİ'lerin bu yaklaşımlarını çok iyi bildikleri için ve küçük miktarlarda çekilen paraların anlaşılmasının ve takibinin zor olduğundan dolayı hedeflerini buralara yöneltmektedirler. Ayrıca, KOBİ'lerde yeterli eğitimi almamış ve güvenlik konusunda bilgilendirilmemiş personellerin istihdam edilmesi KOBİ'leri SM saldırılarına da oldukça açık hale getirmektedir. Küçük işletmeleri en çok fidye yazılımlar, Truva atları, casus yazılımlar ve zararlı içerik ya da link barındıran e-postalar tehdit etmektedir. Yeterli insan kaynağı ve donanıma sahip olmayan küçük işletmeler bu tür saldırılar karşısında genellikle savunmasız ve çaresiz kalmakta, profesyonel yardımlar değil ama kişisel ilişkileri ile bu sorunlara çözüm aramaktalar.

Kötü amaçlı yazılım mağdurlarının %58'ini küçük işletmeler oluşturmaktadır:

- Her 5 KOBİ'den 1'i fidye yazılım tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır.
- Saldırıya uğrayan her 8 işletmeden 1'inin kaybı 5 bin Doları aşmaktadır.
- Güvenlik ihlali yaşayan her 10 küçük işletmeden 3'ünün marka itibarı derinden sarsılmaktadır.
- Küçük işletmelere yönelik saldırılara bakıldığında, hacker'ların %83'ünün bir arka kapı oluşturduğu görülmektedir.
- Saldırıya uğrayan küçük işletmelere ait web sitelerin %10'u arama motorları tarafından kara listeye alınmaktadır.

(<http://www.hurriyet.com.tr/kesfet/hackerlar-hedef-tahtasina-neden-kucuk-isletmeleri-koyuyor-41113105>).

Küçük işletmelerin web siteleri genel olarak siber saldırılar için kolay bir hedef durumundadır. Çoğu işletme sahibi, web sitesi güvenlik konusundaki bilgileri sınırlı ve bütçeleri kısıtlı olduğu için büyük şirketlerinin kullandığı gelişmiş koruma yöntemlerini uygulayamıyor. Yalnızca saldırıya veya maddi kayba uğradıklarında çözüm aramaya çalışıyorlar. GoDaddy'nin (2017-2018) siber güvenlik araştırmasına göre, ABD'deki 1-5 çalışanlı çok küçük işletmelerin %67'si web sitesi güvenlik önlemleri için yılda 1\$ ile 500\$ arası para harcamaktadır. GoDaddy anketine katılan işletmelerin sadece %30'u web sitelerinin güvenlik açıklarını düzenli bir şekilde kontrol ettiklerini söylerken, %40'ı neredeyse hiç kontrol etmediğini bildirmektedir (<https://tr.godaddy.com/blog/godaddy-kucuk-isletme-web-sitesi-guvenlik-raporu/>). Artık neredeyse işlemlerin tamamının internet üzerinden gerçekleştirildiği ve işletme varlıklarının hareketlerinin büyük bir kısmının internet üzerinden sağlandığı düşünüldüğünde, siber güvenliğin KOBİ'lere tahmin ettiklerinden daha fazla bir risk getirdiği ortadadır. GoDaddy, küçük işletme sahiplerinin siber risklerin farkında olduklarını fakat kendilerini tamamen koruyacak uzmanlığa ya da finansmana sahip olmadıklarını belirtmektedir. Araştırmalarına göre, her 5 işletmeden 1'i (%20) web sitesi koruması için hiç para harcamazken, sadece %4'ü 1.000 Dolardan fazla para harcadığını belirtmektedir. Bu veriler küçük işletmelerin kabaca %90'lık bir kısmının siber güvenlik için harcadıkları paranın yıllık olarak 1.000 Doların altında olduğunu, siber güvenlik için yeterli bir bütçe ayırmaya istekli olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Allianz 2019 Risk Raporuna göre iş dünyasındaki en büyük riskler sıralamasında siber tehditler, iş kesintilerini tetikleyen yangın ve doğal afetleri geçerek en korkulan riskler arasında birinci sırada yer almaktadır. Aralarında CEO'ların, risk yöneticilerinin, brokerların ve sigorta uzmanlarının da bulunduğu 86 ülkeden 2.415 uzmanın katılımlarıyla

gerçekleştirilen araştırmaya göre 2014 yılında dünya ekonomisine 445 milyar Dolar zarar veren siber suçlar bugün 600 milyar Dolara çıkmış bulunmaktadır. Bu rakam doğal felaketlerden kaynaklanan ortalama 208 milyar Dolarlık yıllık ekonomik kaybın üç katına denk gelmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

KOBİ'ler ekonomik sistemdeki işletmelerin önemli bölümünü oluşturmakta, bu işletmelerden elde edilen gelirle hayatlarını sürdüren işletme sahipleri ve çalışan işçilerin sayısı da oldukça yüksek bir orandadır. Bu nedenler başta olmak kaydıyla, KOBİ'ler ekonomik öneminin dışında sosyal olarak da oldukça önemlidir. Son yıllarda sosyo-ekonomik anlamda meydana gelen değişiklikler ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte ulusal ekonomi politikaları gittikçe birbirine yaklaşmakta, dünyada para, sermaye ve mal hareketleri sınır tanımamaktadır. Küreselleşen piyasa ekonomisinin temeli olan rekabetin yerleşmesi ve devam ettirilebilmesi KOBİ'lerin varlığına bağlıdır. KOBİ'ler bir ekonominin, sosyo-ekonomik yapısı çerçevesinde endüstrileşmesinin, sağlıklı kentleşmenin ve optimum dağılım ve ticaret uygulamalarının sürükleyici faktörü ve vazgeçilmez ögesidir. KOBİ'ler yeni üretim yöntem ve tekniklerine, yeni pazarlama stratejilerine uyum sağlayabilecek esneklik ve yenilik niteliğine sahip oldukları için sanayileşme sürecinin itici gücünü oluşturmaktadır. KOBİ'lerin istihdam yaratmadaki rolü, bölgesel ve yerel kalkınmaya katkıları ve ekonomideki önemi tüm dünya ekonomileri tarafından kabul edilmektedir. KOBİ'ler gelişmiş ülkelerde; toplam işletmelerin %95, toplam istihdamın %50, toplam yatırımların %40, toplam üretimin %50 ve toplam ihracatın %30-40'ını oluşturmaktadır (Yonar, 2008). KOBİ'lere sadece bu veriler ışığında bakacak olsak dahi, ülke ekonomilerine hem hacim, hem sağladıkları istihdam açısından önemli katkılar sunduğu görülebilmektedir. Ülkelerin yaşadıkları kriz dönemlerini atlattırma ise KOBİ'lerin önemli bir enstrüman olduğu düşünülmektedir. KOBİ'lerin hem gelişmiş, hem az gelişmiş ülkelerde tercih edilen bir işletme türü olarak rol aldıkları ve ülke ekonomilerine olan etkilerini giderek arttırdıkları gözlemlenmektedir. Belirli alanlarda iyileştirmelere ihtiyaçları olduğu bilinen KOBİ'lerin (örneğin: finans sağlama konusunda çektikleri sıkıntılar, güvenilirliklerinin ve kredibilitelerinin artırılması, bilgi teknolojileri ve güvenliklerinin geliştirilmesi vb.) ekonomi bakanlıkları ve ilgili kuruluşlarınca dikkatle takip edilerek sorunlarına çözüm üretilmesi (örneğin; İngiltere'de olduğu gibi, bürokrasinin azaltılarak, KOBİ'lerin kuruluşlarının kolaylaştırılması gibi) ülke ekonomisine büyük katkılar sunacaktır. Birçok avantajlı yönleri olmasına rağmen, halen birçok dezavantajı da bulunan KOBİ'ler üzerinde yapılacak titiz çalışmalar neticesinde bir kısım dezavantajların ortadan kaldırılabileceği, bunun sonucunda da KOBİ'lerin ülke ekonomilerine olan katkılarının daha da artacağı öngörülmektedir.

Kritik altyapı olarak kabul edilen bilişim, enerji, gıda, sağlık, ulaşım, savunma ve kamu güvenliği gibi ana başlıklar içerisinde yer alan ekonomi başlığı altında şekillenen KOBİ'lerin siber saldırılara karşı güvenlikleri direk olarak kendilerini, dolaylı olarak vatandaşları ve hükümetleri, dolayısıyla devletleri ilgilendirmektedir.

Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı himayelerinde Bilgi Güvenliği Derneğinin 2012 yılında yayımlanmış olduğu Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi isimli çalışmasında "siber güvenlik olarak ifade edilen zorluğun, dağınık ve birbirinden habersiz ve eşgüdüm olmaksızın, gerçeklerden ve çağdaş uygulama örneklerinden uzak bir şekilde yürütülebilmesi mümkün olmadığı, siber güvenliğin ülkelerin en üst seviyede ve geniş kapsamda ele alacağı konular arasından olması gerektiği", yine aynı çalışmada siber güvenliğin; yönetsel, teknik, sosyolojik, tarihsel, yasal, politik, askeri ve akademi gibi çok sayıda alanın devreye girdiği bir konu olduğu ve bu konuların etkin bir şekilde ele alınarak en doğru yöntem ve doğrultuda yönetilmesi gerektiği, bunun da ancak ilke ve stratejilerin belirlenmesi ile mümkün olabileceği görüşüne yer verilmektedir. Bu tespitlerin aynı zamanda bir uyarı ve hassasiyet göstergeleri olmaları açısından dikkate değer oldukları

açıktır.

Sonuç olarak KOBİ'lerin güvenlik paradoksu yaşadıkları gözden kaçırılmamalıdır. Bütçelerine yük olduğunu düşündükleri için güvenlik önlemlerine harcama yapmıyorlar (yapamıyorlar), güvenlik zafiyeti gösterdikleri için de maddi kayıplarla karşı karşıya kalıyorlar. Aynı durum virüslü/zararlı içerik barındırdıkları için kara listeye alınan KOBİ'lerin resmi web siteleri için de geçerli. Google gibi arama motorları bu tür siteleri tespit edip kara listeye almakta ve bu işletmeler artık arama motorlarında yer alamamaktalar. Özellikle küçük işletmeler için arama motorlarında yer alamamak büyük iş kayıpları demektir. KOBİ'lerin kara listeden çıkmaları için yine belirli bir harcama yaparak profesyonel yardım almaları gerekmekte bu da paradoksun devamı anlamına gelmektedir.

KOBİ'ler için devlet destekli yapılabilecek çalışmaları genel olarak şu başlıklar altında toplamayı uygun bulmaktayız:

- Düzenli aralıklarla eğitimlerin verilmesi (özellikle mesleki, teknik ve teknolojik alanlarda)
- Merkezi platformların oluşturulması
- Proaktif ve reaktif yardım merkezlerinin oluşturulması
- Sanal ortamlarda gerçekleştirilen alış-verişler (e-ticaret) için merkezi doğrulama ve veri güvenlik çalışmalarının hız kazanması
- Sızma Testlerinin uygulanması ve sonuçlarının işletmelere raporlanması
- Güvenlik standartlarının uygulanması (özellikle Kurum Bilgi Güvenliği ve ISO Güvenlik Standartlarının uygulanması ve denetimi)
- Siber saldırılara karşı hazırlanan eylem planlarında KOBİ'lere yönelik olarak teknik ve uzman desteklerinin sağlanması
- KOBİ'ler için siber saldırılara karşı kriz masalarının oluşturulması

Yukarıda açıklanan yaklaşım, girişim ve önlemler sayesinde devletler ekonominin dinamikleri olan KOBİ'leri ve onların (siber) güvenliklerini, dolayısıyla kısmen de olsa kendi ekonomik gelişme ve (siber) güvenliklerini sağlamış olacaktır.

Kaynakça

- Akgemci, T. (2001). *KOBİ'lerin Tanım Sorunları ve Sağlanan Destekler*. Ankara: KOSGEB Yayınları.
- Aksümer, S. (2013). *KOBİ'lerin Ekonomideki Yeri, Yapısal Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Konya Ticaret Odası, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü.
- Birleşik Devletler Ulusal İstihbarat Yönetim Ofisi ve İç Güvenlik Departmanı, 2017 Kamu-Özel Analitik Değişim Programı (Office of the Director of National Intelligence and the Department of Homeland Security, 2017 Public-Private Analytic Exchange Program, *The Future of Ransomware and Social Engineering*) https://www.dni.gov/files/PE/Documents/6---2017-AEP_The-Future-of-Ransomware-and-Social-Engineering.pdf (Erişim: 17.04.2019).
- Cardona, C., Casasola, M. ve Samartin, M. (2005). Do Banking Relationships Improve Credit Conditions For Spanish SMEs?, *Universidad Carlos III De Madrid, Working Paper 05-28* Departamento De Economía De La Empresa Business Economics Series 06.
- Civan, M. ve Uğurlu, M. (2005). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde KOBİ'ler; Gaziantep İli Örneği.
- Cumalıoğlu, Y. (2003). KOBİ Tanımları, ABGS Sektörel ve Bölgesel Politikalar Dairesi,

Ankara.

Degryse, H. ve Ongena, S. (2000). Bank Relationships And Firm Profitability, *Center For Economic Research* No. 2000-14

Ekşi, İ. H. (2007). *Finansal Krizlerin KOBİ'ler Üzerinde Etkileri ve Başarılı-Başarısız KOBİ'lerin Kriz Dönemi Stratejileri*. (yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Isparta.

Ersöz, V. (2010). AB, Türkiye ve Konya'da KOBİ'lerin Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri, Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi.

Giles, M. (4 Ocak 2019). Five emerging cyber-threats to worry about in 2019.

<https://www.technologyreview.com/s/612713/five-emerging-cyber-threats-2019/>
(Erişim: 17.04.2019).

Gönültaş, B. (2018, 13 Eylül). İnternet casusluğu Alman şirketlerine 50,5 milyar dolara mal oldu. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/internet-casuslugu-alman-sirketlerine-50-5-milyar-dolara-mal-oldu-/1253821> (Erişim:19.03.2019).

Haas, R. ve Naaborg, I. (2005). Foreign Banks in Transition Economies: Small Business Lending and Internal Capital Markets De Nederlandsche Bank, Monetary and Economic Policy Division.

HaberTurk, (23 Aralık 2018). <https://www.haberturk.com/2019-da-hacker-lar-bu-yontemlerle-saldiracak-2270056-teknoloji#> (Erişim: 17.04.2019).

Jain, A., Tailang, H., Goswami, H., Dutta, S., Sankhla, M.S., Kumar, R. (2016).

Social Engineering: Hacking a Human Being through Technology. *IOSR Journal of Computer Engineering (IOSR-JCE)*, 18(5), 94-100. DOI: 10.9790/0661-18050594100

https://www.researchgate.net/profile/Rajeev_Kumar153/publication/309234725_Social_Engineering_Hacking_a_Human_Being_through_Technology/links/5806568908aeb85ac85f4742/Social-Engineering-Hacking-a-Human-Being-through-Technology.pdf (Erişim: 17.04.2019).

Karabıçak, M., ve Altuntepe, N. (2001). *KOBİ'lerin Kredi Yoluyla Finansmanı*, I. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, Ankara: KOSGEB Yayınları.

Kumar, A., Chaudhary, M. ve Kumar, N. (2015). Social Engineering Threats and Awareness: A Survey. *European Journal of Advances in Engineering and Technology*, 2(11), 15-19. <http://www.ejaet.com/PDF/2-11/EJAET-2-11-15-19.pdf> (Erişim: 17.04.2019).

Küçükçolak, R. A. (1997). KOBİ'lerin Finansman Sorununun Sermaye Piyasası Yoluyla Çözümü, İstanbul: İMKB Yayını

Major, S. D. A. (2009). Social Engineering: hacking the wetware!, *Information Security Journal: A Global Perspective*, 18(1), 40-46, DOI: 10.1080/19393550802623214

Müftüoğlu, T. (1991). Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler; Sorunlar ve Öneriler, 2. Baskı, Ankara: Desen Ofset AŞ.

OECD (2002). Small and Medium Enterprise Outlook, France.

Pissadires, F., Singer, M. ve Svejnar, J. (2000). Objectives and Constraints of Entrepreneurs: Evidence from Small and Medium Size Enterprises in Russia and Bulgaria, *European Bank for Reconstruction and Development*, Working Paper:346.

Riportella, C. ve Martinez, M. (2003). What Do We Know About The Financial Behaviour Of The Spanish SME?: An Empirical Analysis, *Universidad Carlos III De Madrid*

Schafer, D., Werwatz, A. ve Zimmermann, V. (2004). The Determinants of Debt and (Private) Equity Financing in Young Innovative SMEs: Evidence from Germany, *German Institute for Economic Research Discussion Papers* No:411.

Şerban, V. G. ve Şerban, O. (2014). Social Engineering a General Approach. *Informatica Economică*, 18(2) , 5-14. doi:10.12948/issn14531305/18.2.2014.01

<http://www.revistaie.ase.ro/content/70/01%20-%20Greavu,%20Serban.pdf>
(Erişim: 17.04.2019).

Tarlak, Ö. ve Özdemir, Ş. (2003). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Yöneticilerinin İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Anlayışları Üzerine Bir Alan Araştırması*, 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 22-24 Mayıs, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No:57.

TÜGİAD (1995). 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımları: Küçük ve Orta Boy İşletmeler, İstanbul: TUGİAD Yayınları

Wang, Y. (2004). Financing Difficulties and Structural Characteristics of SMEs in China, *China & World Economy*, 12-2, 34-49.

Yonar, Ö. (2008). KOBİ'lerin Dünya Ekonomisindeki Yeri, USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu), <http://www.usak.org.tr/tr/usak-analizleri/ekonomi/kobi-lerin-dunya-ekonomisindeki-yeri> (Erişim: 27.03.2016).

<https://berqnet.com/blog/kobilere-ozel-siber-guvenlik> (Erişim: 20.04.2019).

<http://dipmo.net/2018/06/08/kobi-tanimi/> (Erişim: 25.04.2019).

<http://theyberthreat.com/> (Erişim: 18.04.2019).

<http://www.hurriyet.com.tr/kesfet/hackerlar-hedef-tahtasina-neden-kucuk-isletmeleri-koyuyor-41113105> (Erişim: 16.04.2019).

<http://www.kobi.org.tr/index.php/bilgibankasi/statistikler> (Erişim: 25.04.2019).

<https://info.armut.com/kobi-arastirmasi-2018> (Erişim: 24.04.2019).

<https://tr.godaddy.com/blog/godaddy-kucuk-isletme-web-sitesi-guvenlik-raporu/>
(Erişim: 16.04.2019).

https://www.bilgiguvenligi.org.tr/wp-content/uploads/2016/03/Ulusal_Siber_Guvenlik_Stratejisi.pdf
(Erişim: 15.04.2019).

<https://www.eset.com/tr/ransomware/> (Erişim: 16.04.2019).

DİNİ AŞIRILIĞI ÖNLEYECEK BİR FAKTÖR OLARAK DİN EĞİTİMİ: ORTA ASYA ÖRNEĞİNDE

RELIGIOUS EDUCATION AS A FACTOR TO PREVENT RELIGIOUS EXTREMISM: IN THE CENTRAL ASIAN EXAMPLE

Alim Emin YUSUFOĞLU*

Öz

Dini aşırılık, çağımızın evrensel sorunu haline gelmiş durumdadır. Bunun bir örneğini de Post Sovyet ülkelerinde görmek mümkündür. Sovyetler birliğinin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletler, radikal grupların yeni hedefleri haline gelmişti. Özellikle Müslüman nüfusun ağırlıkta olduğu Orta Asya Türkî Cumhuriyetler, dini radikalist grupların ilgi odağı olmuştur. Bu dönem boyunca Müslüman vatandaşlar dinlerini yaşayamamış ve öğrenememiş, doğru dini bilgilere erişememiştir. Sovyet totaliter rejim, hayatın her alanında olduğu gibi vatandaşlarının dini hayatlarını da sıkı kontrol altında tutmaya çalışmış, yetmiş yıllık dini yasağın sona ermesiyle, bağımsızlığını kazanmış olan bu devletlerde gerçek anlamda bir dini uyanış yaşanmıştır. Devlet, din adına yürütülen tüm faaliyetlere kolaylık tanımıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında, devlet kontrolün mekanizmalarının ve vatandaşların dini bilgilerinin eksikliğini fırsat bilen radikal gruplar, bölgede faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilmişlerdir. Zamanla devlet sisteminin oturması, resmi din eğitimi veren kurumların açılması ve vatandaşların doğru dini bilgilerinin artmasıyla, bölgede radikal dini grupların faaliyetleri kısıtlanmış ve sonunda tamamen yasaklanmıştır.

Çalışmada, İslam dini adına başta Hizbu't-Tahrir, Özbekistan İslam Hareketi, İslami Yeniden Doğuş Partisi gibi radikal dini grupların Orta Asya ülkelerinde yürüttükleri faaliyetlere yer verilecektir. Bununla birlikte, söz konusu ülkeler örneğinde radikal dini cemaatlerin faaliyetlerini önleyecek faktör olarak din eğitimi konusunda neler yapıldığına ve daha neler yapılması gerektiğine bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Din, Aşırılık, Eğitim, Orta Asya.

Abstract

Religious extremism has become the universal problem of our time. One example of this is apparent in the post-Soviet countries. The states that gained their independence with the dissolution of the Soviet Union became the new targets of the radical groups. The Central Asian Turkic Republics, with a predominantly Muslim population, have been the focus of attention for religious radical groups. During this period, Muslim citizens could not live and learn their religion and could not access the correct religious information. The Soviet totalitarian regime tried to keep the religious life of its citizens under strict control, as in all areas of life, and a real religious awakening occurred in these states which gained their independence after the end of the seventy years of religious prohibition. The State has facilitated all activities carried out in the name of religion. In the early years of

* Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Doktor Öğretim Üyesi, elvin.iusubov@giresun.edu.tr

independence, radical groups, who realized the lack of mechanisms of state control and the religious knowledge of citizens, were able to carry out their activities easily in the region. Over time, with the establishment of the state system, the opening of institutions providing formal religious education, and the spread of correct religious knowledge among the citizens, the activities of radical religious groups in the region were restricted and ultimately banned.

In this study, the activities of radical religious groups such as Hizb ut-Tahrir, Islamic Movement of Uzbekistan and Islamic Revival Party in Central Asian countries are included. However, in the case of these countries, we will look at what is being done and what needs to be done about religious education as a factor preventing the activities of radical religious communities.

Keywords: *Islam, Religion, Extremism, Education, Central Asia.*

Giriş

Radikal kelimesi “kök, köken, kaynak, temel” anlamında Latince kökenli “*radix*” kelimesinden gelmektedir. Türkçe’ye Fransızca “köke ait, kökten, siyasette kökten reformları savunan” anlamında kullanılan “*radical*” kelimesinden geçmiştir. Radikalizm kavramı ise 19. yüzyıldan itibaren sosyal ve politik reformları desteklemeyi amaçlayan siyasi gündem çerçevesinde kullanılmaya başlanmıştır. Kavram “mevcut durumun kapsamlı siyasal veya sosyal reformlar ile değişmesi gerektiğini savunan kişilerin inanç veya eylemleri” olarak tanımlanmıştır. Türkçe’de radikalizm kavramı “köktencilik” anlamlarına gelmektedir. Radikalizm ile birlikte kullanılan kavramlardan ilki “fundamentalizm”dir. Fundamentalizm, Latince “temel” anlamına gelen “*fundamentum*” kökünden türetilmiştir. Türkçe’de kullanılan bu kavram “kökten dincilik” anlamına gelmektedir. Radikalizme ilişkin açıklanması gereken bir diğer kavram “*extremism*” kavramıdır. Türkçede “aşırı” ve “aşırıılık” anlamlarına gelmektedir. Sıradaki diğer bir kavram “fanatizm”dir. Fransızca “*fanatisme*” kelimesinden Türkçe’ye geçen terim “bağnazlık” anlamına gelmektedir. Radikalizm ile ilişkili olarak açıklanması gereken son kavram “terörizm” kavramıdır. Terör kelimesi “ürpermek ve ürpermeye neden olmak” anlamına gelen Latince “*terrere*” sözcüğünden türemiş olup, “cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma” anlamına gelmektedir. Son zamanlarda radikalizm kavramı “terörizm” ile aynı manada kullanılmaktadır. Birbiriyle ilişkili olan bu iki kavram, aslında farklı anlamları ifade etmektedir. Burada önemli olan, “aşırıılık” ve “şiddet içeren aşırıılık” kavramlarını birbirinden ayırmaktır. “Aşırıılık”, “şiddet içeren aşırıılık” hâlini aldıktan sonra hedeflenen ideolojik veya siyasi amaç bağlamında kendisine terörizm kavramının anlamı yüklenebilir. (Kurum, Avcı, 2014: 43-49).

Radikalizm, tarihsel olarak özellikle Avrupa’da politik aşırıılık anlamında sıklıkla kullanılmış olmasına rağmen, son yıllarda kavram sadece dinî aşırılık ve cihatçılık anlamına indirgenmiştir. Artık, dini radikalizm, dini tutumlarda aşırıılık denildiğinde maalesef ilk akla İslam etiketli aşırılık gelmektedir. Çağın egemen güçleri dini radikalizmin İslam dinini çağırıştırması ve temelinde barışı temsil eden bir din olan İslamla ayna anlama gelmesi için, büyük çaba sarf etmiştir. Söz konusu güçler, “İslam radikalizmi” kavramı altında İslam dininin kendi egemenliklerine tehlike oluşturduğunu ve mücadele edilmesi gerektiğini dünyaya kabul ettirmişlerdir. Onlar, İslam dinini kullanan ve istismar eden radikalist yapılanmaları doğrudan ve dolaylı yoldan destekleyerek, hedeflerine ulaşmışlardır. Bu tarz radikal gruplar, İslamı kavramadıkları için bu güçlerin çoğu zaman bir maşası olarak kullanılmıştır. Tarih, emperyalist güçlerin bu oyunlarının örnekleriyle doludur. Halbuki dini konularda aşırı tutuculuk sadece belli bir din mensuplarına ait bir olgu değildir. Başka

dinlerde de aşırı tutuculuk ve radikalizm örneklerini rahatlıkla görmek mümkündür. (Bayraktar, Kaya, www.yaklasansaat.com).

Örneğin, Hindistan'da faaliyet gösteren ve radikal Hıristiyanlardan oluşan, ideolojisinde bağımsız ve Hıristiyan bir eyalet kurma hedefi olan "The National Liberation Front of Tripura" terör örgütü, yine Hindistan'da faaliyet gösteren "The National Socialist Council of Nagaland" radikal Hıristiyan örgütü, merkezi Tel Aviv'de bulunan, fanatik Hıristiyanların kurduğu, Arap ve Müslüman karşıtı olan "Guardians of the Cedars", Uganda'da faaliyet yürüten "Tanrının Direnişi Ordusu" gibi radikal yapılanmalar; dini radikalizmin sadece İslam'a atfedilecek bir olgunun olmadığını göstergesidir. Bu örnekler, din istismarı ve radikalizm kavramlarının Müslümanlar ve İslam dini ile özdeşleştirilemeyeceğini kanıtlamaktadır. (Çelik, 2015: 103).

Bunun yanı sıra tarih biliminde, "dini aşırılık" kavramının tek bir doktriner tanımının olmadığını, hatta bu terimin kullanımının meşruiyetinin sorgulandığı belirtilmelidir. Bu bağlamda, "İslami terörizm" hakkında konuşmak, terörizmi İslam ile tanımlamak tamamen yanlıştır. Ortak çabalarla İslam dinini kullanan ve istismar eden aşırı dini gruplara karşı mücadele etmek ise tamamen başka bir şeydir. Çoğu araştırmacı verilen ifadenin haksız ve yanlış olduğunu düşünür ve semavi dinlerin saldırganlık belirtileri taşımadığını savunur. Bununla birlikte, "dini aşırılık" olarak adlandırılan bir olgunun aslında yalnızca siyasi aşırılık olduğuna inanır, aşırılığı haklı gerekçe olarak göstermeye çalışan ideolojinin kendisini kabul ettirmek için dini içeriğe büründüğünü düşünür. Ancak, son yıllarda özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında yaşanan algı sürecinde medya sayfalarında, televizyon programlarında, kesinlikle yanlış olduğunu düşündüğümüz "İslam terörizmi", "İslamofobi" gibi tanımların kavramsallaştığı görülmektedir ki bu büyük dine hakaretten başka bir şey değildir. Dolayısıyla, "İslam'ın Radikalleşmesi" yerine "Radikalleşmenin İslamlaşması" ifadesini kullanmak daha doğru olacaktır. Nitekim, her din yorumlamaya göre birtakım radikal hareketlere kaynaklık edebilir. Netice itibarıyla dinsel radikalleşmelerde, radikallik aslında dini öğretilerde değil, birtakım insanların yorum ve yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Din ve dinî metinler ise, hedeflere ulaşmada araç olarak kullanılmaktadır.

İslam Tarihinde Aşırı Dini-Siyasi Akımlar

İslam tarihinde, Hz. Ali zamanından başlayarak, bugüne kadar ortaya çıkan İslam'dan sapmalar, İslam dininin temelini doğru algılayamamış tüm akım ve eylemler dini aşırılığın boyutlarını sergilemektedir. Haricilik'le başlayıp sapma tarih boyunca ortaya çıkmış tüm aşırı fırkalar ve günümüzde özellikle şiddete başvuran radikal hareketler bunun en bariz örneğidir.

Haricilik, Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasi ve itikadi nitelikli ilk farklılaşma hareketidir. Harici fikri ilk kez Hz. Osman aleyhtarları arasında ortaya çıkmış ve eyleme dökülmüştür. Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından Hz. Ali'yi destekleyip Muaviye'ye karşı savaşanların bir kısmı Harici fırkanın ilk temsilcilerini oluşturmuşlardır. Bu akımın siyasal bir hal alması ise, genellikle Sıffin Savaşı ve Hakem olayı ile ilişkilendirilmektedir. Bilindiği üzere Hakem olayının ardından Hz. Ali'nin ordusunda bir bölünme yaşanmıştır. Bu gruba, "Hz. Ali'den uzaklaşanlar/ona isyan edenler ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar" anlamına gelmek üzere "Harici" ismi verilmiştir. Bu sebepten, 658 yılı Haricilerin tarih sahnesine çıktıkları yıl olarak kabul edilmektedir. (Onat, Ateş, 2014: 63-64; Taşdemir, 2016: 4).

İlk Haricilerin yaşam koşulları ve sosyokültürel boyutlarına bakıldığında, bunların

daha çok Arap bedevilerden ve ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan neredeyse tamamının alt tabaka topluluklardan olduğu görülmektedir. Hariciliğin özü Kur'an'ı zahiri anlamlarıyla yüzeysel biçimde yorumlaması, Müslüman toplumun direkt olarak Kur'an ve onun ilkelerine dayandırılması anlayışı idi. Eğer İslam toplumu buna uymama girişiminde olursa, bunun mücadelesi verilmeliydi. Allah'tan yani Kur'an'dan başka otorite tanımıyor oluşları, Haricilerin İslam düşünce tarihine getirdikleri en önemli ilkelerden biridir. Bununla birlikte, şu görüşlerde oldukları bilinmektedir: Hakem olayının reddi, hakemlerin ve onların görüşlerini kabul edenlerin tekfir edilmesi; zalim imama karşı ayaklanmanın gerekliliği; müslüman birisinin haramdan ve şüpheli şeylerden sakınması gerektiği hususu ve büyük günah işleyenlerin tekfir edilmesi. Onlara göre, Hz. Osman, hilafetin ilk altı yılından sonra, Hz. Ali de hakem tayinini kabul ettiği için küfre düşmüştür. (Onat, Ateş, 2014: 66; Taşdemir, 2016: 8).

Hariciler, ısrarla Kur'an'a tutunmalarına rağmen, Kur'an'ı anlama ve ondan faydalanma konusunda fazla mesafe alamamışlardır. Şekilcilik, Harici zihniyetin en belirgin özelliği olmuştur. Harici düşüncenin ayırt edici yanlarından biri de Müslüman toplumunun saf olmadığını ve içinde temiz olmayan unsurlar taşıdığını düşünmeleridir. Onlara göre Müslüman toplumda saf mü'minler ve saf olmayanlar karışıktı. Hz. Peygamber'in ashabını öldürecek kadar ileri giden Harici zihniyet kendilerinden olmayan Müslümanlara karşı şiddet sergilemekteydiler. Bunlar, kendileri gibi düşünmeyen kimseleri, öldürmekten hiç çekinmemişlerdir. Savaştan ve ölümden hiç çekinmemeleri, nasların zahirini esas alarak dışlayıcı ve tekfirci bir tutum sergilemeleri ile onların, İslam'ın hoşgörü ve merhamet anlayışı ile örtüşmeyen bir çelişki içinde olduklarını zikretmek mümkündür. (Onat, Ateş, 2014: 67; Taşdemir, 2016: 9-11).

İsmailiyye, İsmail b. Ca'fer es-Sadık'a nisbet edilen aşırı Şii mezhebi olup yedi imamı kabul ettikleri için Seb'iyye, dini hakikatlerin sadece nassların batını yorumlarıyla anlaşılabilceğini öne sürdükleri için Batıniyye, Hamdan el-Karmat'a bağlandıkları için Karmatiyye, gerçeklerin ancak masum imamın öğretmesiyle bilinebileceğini savundukları için Ta'limiyye olarak bilinmişlerdir. Talimiyye ifadesine gelince, daha çok Hasan Sabbah ile birlikte Alamut Nizari İsmailileri için kullanılan bir isimdir. Onlara bu ismi ilk olarak İmam Gazali'nin verdiği düşünülmektedir. İsmailiyye'ye göre, nassların bir zahiri bir de batınî manası vardır. Nasslarda asıl olan herkesin anladığı zahiri anlam değil, batınî manalardır, bunları da sadece imamlar bilir. Bu nedenle dinin gerçekleri ancak masum imamın talimi, yani öğretmesi ile elde edilebilir. Dolayısıyla masum imamın talimi dışındaki her türlü öğretim yanlıştır. Bunlar kendi görüşlerini yayma çabasında, tam anlamıyla dogmatik olup İslam tarihinde en acımasız fanatik fırka olmuştur. Bununla birlikte, İsmailiyye nassların zahirini terk ederek batınına yönelme, devir ve tenasüh inancını benimsemiş, biri susan, diğeri konuşan olmak üzere iki imamın varlığını kabul etme gibi görüşlere sahiptir. Kurdukları örgüt ve misyonerleri aracılığıyla görüşlerini benimsetmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde Nizari İsmaililerini Ağa Han ailesi devam ettirmektedir. (Çelebi, 2013: 53-54; Tan, 2014: 244).

Selefiyyenin, aslında İslam düşünce tarihinde ve günümüzde bir mezhep değil, yaklaşım tarzı ve bir yöntem olduğunu belirtmek gerekir. Selefi hareket bir mezhep değil, tarihin her döneminde görülebilecek bir anlayıştır. Ancak mezhepleşme çabası diyebileceğimiz süreç ise hicri ikinci asrın yarısından sonra Ahmed b. Hanbel ile başlamış, hicri yedinci asırdan itibaren de İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim ile sistemli bir hale gelmiştir. Arapça kökenli olan "Selefi" kelimesi, Türkçe anlamı itibarıyla de "önce gelenler, yaşça veya makamca önde gelenler, görüşleri kendinden sonra taklit edilen kimse" gibi anlamlara gelmektedir. Esasen "Selefi"ten kastedilen mana Hz. Peygamber'den sonraki üç kuşaktır. Son dönemde bir algı yönetimi olarak, dünyanın farklı yerlerinde silahlı mücadeleye girişmiş olan Selefi gruplar, İslam karşıtı medya organları ve siyaset odakları tarafından dünyaya Sünnilerin terör ve şiddete yatkın oldukları mesajı verilerek

“İslamafobia” anlayışı bilinçli olarak yayılmaya çalışılmaktadır. Selefi zihniyet *el-Kaide*, *el-Nusra*, *eş-Şebab*, *Boko Haram*, *İŞİD* (Erdoğan, Deligöz, 2015: 5-37) gibi terörist gruplara kaynaklık etmektedir. Bu Selefi grupların İslam coğrafyasında kargaşa ve kaosa yol açmaları, dünyanın İslam’a karşı önyargılı olmalarına neden olmakta ve bunu fırsat bilen Batılı güçlerin Müslüman yurtlarının işgallerine gerekçe oluşturmaktadır. (Taşdemir, 2016: 11-30).

Vehhabilik, Muhammed b. Abdilvehhab (1703-1792) tarafından Arap yarımadasında başlatılan dini ve siyasi bir harekettir. Bu hareketin ortaya çıkmasında Osmanlı’nın gücünü kaybetmeye başlaması, Arap yarımadasında yaşayan kabilelerin sahip olduğu bedevi karakter ve içinde yaşadıkları coğrafi şartlar, Hicaz bölgesinde yaygın olan yozlaşmış din anlayışı gibi, dönemin siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal, coğrafi ve dini sebepler etkili olmuştur. Vehhabilerin Osmanlı yönetimine isyan etmeleri, ameli imanın ve tevhidin bir parçası sayarak büyük günah işleyenleri tekfir etmeleri ve şiddete başvurmaları dolayısıyla, Türk tarihçileri tarafından Haricilik olarak da isimlendirilmişlerdir. Dini inançları ve uygulamaları Ahmed b. Hanbel ve onun takipçisi İbn Teymiyye’nin din anlayışına göre şekillenmekteydi. Bu anlayışa göre, müteşabih ayetler, akıl yürütme yoluyla veya tevile yorumlanamaz. Bunların manasını, sadece Allah bilir. Dinin esasları, Kur’an ve selefin uygulamalarında belirlenmiştir. Bu hususlarda kelam ve mantık yoluna başvurulamaz. Akıl yürütme, istidlal, kıyas, rey ve ichtihadla ortaya konulan fikir, inanç ve uygulamalar bidattır. (Kutlu, 2014: 483-485).

Ortaya çıkışından kısa bir süre sonra İbn Abdilvehhab Allah yolunda cihat etmek ve birbirlerine yardım etmek üzere 1744 yılında Deriyye’de Suud ailesinin reisi Muhammed b. Suud’la ittifak yaptı. Bir Alim ile bir Emir’in işbirliğine dayanan bu ittifak sonucunda, Arap yarımadasında Muhammed b. Suud önderliğinde bir devlet kuruldu. Tekfir ettiklerinin canını, malını, ırzını helal sayan bir anlayışa dönüşen Vehhabilik, Suudi yönetimiyle yapılan işbirlikleriyle de siyasi bir boyut kazanmıştır. Özellikle Vehhabiler’in ayet ve hadislerin zahirleriyle amel etmeleri neticesinde, İbn Teymiyye’nin aşırı görüşlerini teoriden daha da radikal biçimde pratiğe geçirmişlerdir. (Kutlu, 2014: 486-487).

Günümüzde Vehhabilik, Suudi Arabistan’ın resmi mezhebi durumundadır. Son zamanlarda Vehhabiler, ilk üç neslin (sahabe, tabiin, tebe-i-tabiin) dini anlayışlarına ve hayat tarzına dönmeyi talep etmeleri sebebiyle Selefiyye adını tercih etmeye başlamışlardır. Özellikle, İran İslam devrimi ve Afganistan cihadı, Selefilere ulusal ve uluslararası siyasete ilgi duymaya, fikirlerini gerçekleştirmek için radikal yöntemlere başvurmaya teşvik etti. Başka bir ifadeyle yirminci yüzyılın ikinci yarısı Selefilik içinde klasik Vehhabiliğin ağırlığının azalması ve radikal Selefilik’in güçlenmesi gibi önemli gelişmelere sebep oldu. Bununla birlikte, Selefi anlayış içinde var olan karmaşa 11 Eylül 2001 saldırılarıyla yeni boyut kazanarak, Selefilik veya Vehhabilik için önemli bir kırılma noktası oldu. Suudi Arabistan başta olmak üzere İslam dünyasında benzeri eylemlere cihad kavramı kapsamında teşvik eden belli bir Selefi zihniyet önceden beri vardı. Ancak bu tür eylemleri meşru görmeyen diğer bir Selefi kesim de mevcuttu. Her iki taraf birbirini gerçek Selefilik’den sapmış olmakla suçluyordu. Son dönemde genelde dünyada, özelde İslam dünyasında yaşananlar, Selefilik/Vehhabilik içinde eskiden beri var olan Cihadi ve Suudi Selefilik farklılaşmasını derinleştirdi. Suudi Arabistan’da *Cihadi Selefiyye’nin* yükselişe geçmesinde öncü isimlerin başında Selman el-Avde ve Sefer el-Havali gelmektedir. Cihadi Selefiyye’nin önemli öncülerinden birisi de Usame b. Ladin’dir. Onların derslerinde ve vaazlarında kullandıkları söylemleri, diğer Selefi şeyhlerinden oldukça farklıydı. Onlar, İslam ve Arap dünyasının siyasi gündemini sert bir şekilde eleştirerek, Suudi yöneticilerin ve onları destekleyen ulemanın şer-i kanunlara dönmesini, Suudi Arabistan’ın tam anlamıyla bir İslam devleti olmasını, yarımadanın tamamen kafirlerden temizlenmesini istemekteydiler. *Suudi Selefiyye* ise, Suudi Krallığı’nın dini ve siyasi uygulamalarının meşruiyet kaynağıdır. Aynı zamanda kendilerinin Selefilik’in dünya üzerindeki yegâne temsilcileri olduklarını ileri

sürerek İslam dünyasındaki diğer Selefi eğilimli hareketleri kontrol altında tutmaya çalışırlar. Suudi Arabistan'ın maddi ve manevi desteğiyle Selefilik/Vehhabilik İslam coğrafyasında kendisine taraftar bulmaya çalışmaktadır. (Kutlu, 2014: 501-505). Son zamanlarda İslam dünyasındaki mezhebi anlaşmazlıklar, uluslararası siyasi ilişkilerde kendini göstermeye başlamıştır. Uluslararası güçler İslam dünyasındaki sorunları bir fırsat bilerek, Müslümanları kendi içinde çatıştırarak çözmeye çalışmaktadırlar.

Orta Asya'da Dini Radikalizm ve Politik İslami Hareketler

Yirminci yüzyılın son çeyreği, elbette dünyanın en büyük ülkesi olan SSCB'nin çöküşüyle, muazzam siyasi ve ideolojik değişim zamanı olarak tarih sayfalarına geçmiş oldu. Bu değişim, Sovyet sonrası devletleri derinden etkiledi. Birliğin dağılmasıyla, Sovyet sonrası tüm ülkeler coğrafi, sosyo-politik ve ideolojik sorunların sahnesi haline geldi. Nüfusun yaşam standardında keskin bir düşüş, çeşitli siyasi güçlerin ve dini-politik partilerin ortaya çıkması, Orta Asya'daki düzen ve barışın bozulmasına sebep oldu. Aynı zamanda, Sovyet döneminde dini geleneğin sistematik olarak "ortadan kaldırılması" siyasetinin, Sovyet sonrasında dini politikasının aşırı liberalleşmesi yönünde değişmesi, Orta Asya topraklarında aşırılık yanlısı ideolojilerin sızmasına ve yayılmasına neden oldu. Bölge devletlerinin ulusal güvenliğine tehdit oluşturan, sosyo-politik durum üzerinde istikrarsızlaştırıcı bir etkiye sahip olan radikal İslami köktencilik düşünceler harekete geçmiş oldu. Tacikistan'daki kanlı iç savaş, Özbekistan'daki bir dizi patlamalar, Kırgızistan'daki Batken olaylarında uluslararası teröristlerin saldırısı, Fergana Vadisinde yasadışı aşırı dini hareketlerin daha aktif hale gelmesi o sürecin en belirgin örneklerini teşkil etmektedir. Tacikistan ve Özbekistan'daki olayların etkisiyle, bölgede İslam'ın siyasallaşmasına, Şeriat devleti kurmak hedefinde olan Hizbu't Tahrir el-İslami (İslam Özgürlük Partisi), Özbekistan İslam Hareketi gibi aşırı dini grupların canlanmasına uygun zemin hazırlanmış oldu.

Bununla birlikte şunu zikretmek gerekir ki, bölgede ve özellikle Fergana Vadisinde ilk geleneksel olmayan İslami düşüncelerin yayılmasının başlangıcı, perestroyka ile SSCB'nin zayıfladığı seksenli yıllara denk gelmektedir. Seksenlerin ikinci yarısında Orta Asya'da siyasal İslam'ın ortaya çıkmasında, özellikle: Ortadoğu'da İran'daki İslam Devrimi'nin zaferi, Afganistan'daki İslam Mücahitlerinin hükümet karşıtı gösterileri; SSCB'nin nüfusun dindarlık düzeyi üzerindeki ideolojik kontrolünün zayıflaması, SSCB'de sosyal ve politik yaşamın glasnost ve perestroyka döneminde serbestleşmesine yol açması; bilimsel ve teknik işbirliğinin geliştirilmesi ve delegasyonların değişimi çerçevesinde Orta Doğu ülkeleriyle temasların genişletilmesi; Perestroyka dönemini fırsata çeviren özellikle Arap ülkelerine ait olan İslami vakıf ve merkezlerin faaliyetleri; Fergana Vadisi'ne dönmeye başlayan zengin göçmenlerin torunlarının, camilerin yapımına yatırım yapmaları, özel dini okullar açmaları, İslami değerlerin tanıtımını, dini edebiyatın yayılmasını ve diğer dini faaliyetleri teşvik etmeleri gibi faktörler katkı sağlamıştır. (Kurbanova, 2008: 65).

Orta Asya Cumhuriyetlerinde yetmiş yıllık ateist baskıdan sonra dine ilişkin liberalizm, bölgede yeteri kadar sorun yarattı, ancak bununla birlikte, dinin devlet ve toplumdaki rolü konusunda henüz bir fikir birliği oluşturamamıştır. Bağımsızlık sonrasında din devlet ilişkilerinin nasıl olacağı büyük tartışma yaratmıştır. Devlet modeli oluştururken laikliğin esas alınmasını isteyen yönetim ile dinin siyasi ve toplumsal hayatta daha büyük rol oynaması gerektiğini düşünen kişi ve gruplar karşı karşıya gelmişlerdir. Günümüzde de dinin sorunları ile toplumdaki rolü pek çok araştırmacı, devlet adamı ve din adamı tarafından tartışma konusu yapılmakta ve önemini korumaktadır. Bölgede dini yelpaze geleneksel İslami anlayıştan şiddete başvuran aşırı hareketlere kadar geniş bir çerçeve oluşturmaktadır. Aşağıda, Orta Asya Cumhuriyetlerinde din-devlet ilişkilerine, din uygulamalarına kısaca değinmeye çalışacağız.

Tacikistan, İslamcı bir siyasal partinin mecliste hukuken temsil edildiği tek Orta Asya ülkesidir. Eylül 1991’de Tacikistan bağımsızlığını ilan etmiş ve Aralık 1991’de Tacikistan’ın İslami Canlanma Partisi Said Abdullah Nuri’nin başkanlığında Adalet Bakanlığında tescil edilmiştir. Ülkede 1992 yılı başında yapılan devlet başkanlığı seçimlerini Tacikistan komünist partisinin eski sekreteri Rahman Nabiyev’in kazanması üzerine demokrat, milliyetçi ve islamcılardan oluşan muhalif taraf gösterilere başlamışlardır. Muhalif cephenin liderliği görevini Tacikistan İslami Canlanma Partisinin başkanı Said Abdullah Nuri üstlenmiştir. Hükümet güçleriyle göstericilerin çatışması giderek yaygınlaşmış ve 1997 yılına kadar sürecek olan iç savaşa dönüşmüştür. Nabiyev’in istifasından sonra yerine geçen İmamali Rahmon güçleri, ülkenin belli bölgelerinde kontrolü sağlamışlardır. Ülkenin gelişimini engelleyen ve yaklaşık 50 bin kişinin hayatını kaybetmesine yol açan, iç savaş Moskova’da 1997 yılında İslami Canlanma Partisini meşru kabul eden barış anlaşmasıyla sona ermiştir. (Ülger, www.bilgesam.org: 448-449).

Günümüzde İslamî Canlanma Partisi daha ılımlı bir çizgi takip etmektedir. Dini özgürlüklere saygı gösteren demokratik ve laik bir idare oluşturulmasından yanadır. Bununla birlikte parti, şeriat yönetimine geçişi savunmakta, bunun adım adım olması gerektiğini düşünmektedir. Tacikistan’daki mevcut dini durumu, ılımlı, gelenekçi İslam anlayışını savunan kanat ve radikalizme meyilli siyasallaştırılmış gruplar olarak nitelendirmek mümkündür. Aşırı dini grupların arasında Selefi ve Hizbu’t Tahrir hareketinin takipçileri bulunmaktadır. Uzmanlara göre, ülkede söz konusu grup mensuplarının sayısı yirmi bini geçmiş durumdadır. Tacikistan’da ulusal birliği ve ülkedeki istikrarı koruma adına Selefi/Vehhabi zihniyetin tüm çalışmaları Tacikistan Yüksek Mahkemesi’nin aldığı kararlar yasa dışı kabul edilip, faaliyetleri ülke topraklarında yasaklanmıştır. (Kurbanova, 2008: 70).

Bugün Tacikistan’da dine eğitimin yoğunluk kazandığı, toplumda barış ve hoşgörü üzerine bina edilmiş dini değerlerin ve milli kültür ilkelerinin geliştiği görülmektedir. 2006-2007 eğitim-öğretim yılından itibaren ülkede orta öğretim kurumlarında zorunlu olarak İslam Tarihi dersi okutulmaktadır. Dersin amacı, dinin özünü doğru şekilde öğretmek, vatandaşlarda birbirlerine karşı saygı uyandırmak ve böylece yeni hoşgörülü bir neslin yetişmesine katkı sağlamaktır. Ayrıca, yüksek din öğretimi kapsamında ülkede Tacikistan İslam Üniversitesi faaliyet göstermektedir. Ülkede, geleneksel İslam anlayışının temellerini güçlendirmek, dini değerleri yaymak ve devletin laik yapısını güçlendirmek için özel programlar ve seminerler uygulanmaktadır.

Özbekistan’ın, bağımsızlıktan sonra din-devlet ilişkilerinin gelişiminde iki ana aşamadan geçtiğini söylemek mümkündür. 1990-1992 yılları arasındaki ilk aşamada, Özbekistan yönetimi büyük ölçüde İslam’ın canlanmasına katkı sağlamıştır. Bu dönemde Özbekistan’ın ilk Cumhurbaşkanı İslam Kerimov’un desteği veya izni ile çok sayıda cami inşa edilmiş ve halka Kuran-ı Kerim dağıtılmıştır. Camilerin sayısı kısa sürede altı kat artarak iki bine kadar ulaşmıştır. Eski bir komünist olan ve 1992 yılında hacca giden İslam Kerimov, Aralık 1991’deki ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerinde zafer elde etmek amacıyla din faktörünü kullanmıştır. Aynı dönemde, Özbekistan’da “İslami Canlanma Partisi”, “Tövbe”, “Adalet”, “Tebliğ” gibi farklı İslami hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu hareketler, teokratik bir devlet oluşturma ve “İslami bir düzen” kurma hedefinde olduklarını açıklamışlardır. Bu partiler, vatandaşlara Şeriat davranış normlarını öğretmek adına toplantılar, mitingler ve yürüyüşler düzenlemekteydiler. Hükümet karşıtı toplantılar ve grevler yaparak, yetkililer üzerinde baskı yapmaya çalışarak hedeflerine ulaşmaya çalışmaktaydılar. Ortaya çıkışlarının üzerinden çok fazla zaman geçmeden, bu hareketlerin liderleri birleşme kararını almışlardır. Bu nedenle Ekim 1991’de, Tahir Yuldaşev’in öncülüğünde “İslam Merkezi” kurulmuştur. (Kurbanova, 2008: 72-74).

Bundan sonra ülkede dini partilere ve hareketlere karşı baskı uygulanmaya başlandı. Partilerin aktivist ve eylemci kadrosu tutuklandı. Ancak, T. Yuldaşev bir grup taraftarıyla

Afganistan'a kaçmayı başararak, orada İslamcılar ile bağ kurmayı ve desteklerini almayı başardı. Diğer İslamcılar 1992'de, Tacik militanları tarafından kontrol edilen doğu Tacikistan'a kaçtılar. Tacikistan'daki iç savaş, Özbek makamlarını ciddi şekilde alarma geçirdi. Kerimov, komşu bir devletteki iç savaşın her an kendi bölgesine yayılabileceğinden korkmaktaydı. Böylece, Özbek cumhurbaşkanının zorlu baskıcı mücadele yöntemleri, İslami muhalifleri ellerinde silahlarla mücadele etmeye teşvik etti.

1993-1998 yılları arasında gerçekleşen ikinci aşamada, din adamlarına ve dini örgütlere karşı baskı süreci artarak devam etti. O dönemde camilerin % 80'inden fazlası kapatıldı, cumhurbaşkanlığı için rekabet oluşturabilecek güçlü adaylar görevlerden çıkarıldı ve büyük klanlarının temsilcileri siyasetten uzaklaştırıldı. Özbekistan'da gerçek bir siyasi muhalefet olmadığından, İslamcılar ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalıştılar. 1996 yazında Tahir Yuldaşev (Muhammed Tahir Faruk) ve Cuma Namongoni (Cuma Hociyev) başkanlığında Özbekistan İslam Hareketi (ÖİH) kuruldu. İslam Kerimov rejimine karşı cihad etmeyi ana hedef olarak belirlediler. Tahir Yuldaşev, birçok İslami örgütle geniş ilişkiler kurmaya başladı ve Özbekistan'da İslami muhalefet için finansal kaynak toplamaya başladı. Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret ettikten sonra, 1997'de ÖİH Özbekistan'da iktidarı ele geçirmek için terör eylemlerine başladı. ÖİH ilk terör eylemini 16 Şubat 1999'da gerçekleştirdi. O gün, Bakanlar Kurulu ve İçişleri Bakanlığı yakınında 19 kişinin öldürüldüğü patlama da dahil olmak üzere, Taşkent'in çeşitli bölgelerinde aynı anda beş bomba patlatıldı. 25 Ağustos 1999'da ÖİH, Özbekistan hükümetinin devrilmesi çağrısını içeren resmi bir tebliğ yayınladı. ÖİH ve el-Kaide militanları Ağustos-Eylül aylarında Tacikistan üzerinden Doğu Özbekistan ve Fergana Vadisi'ne geçmek için, Kırgızistan'ın Çon-Alay bölgesini işgal ettiler. Ardından 2000 yazında, ÖİH militanları Özbekistan'ın Surhandarya bölgesini ve Kırgızistan'ın Batken bölgesini işgal ettiler. Sonunda ABD'nin Afganistan'da 7 Ekim 2001'de başlattığı, Taliban hareketi ve el-Kaide'nin mağlup edildiği terörle mücadele operasyonu sayesinde ÖİH'nin bölgeye silahlı saldırıları sona erdi. (Ruzaliyev, 2004: 25; Kasenova, 2000: 51).

Böylece, ÖİH'nin gerçekleştirdiği silahlı saldırılar, eğitilmiş küçük silahlı birimler karşısında kendi birliklerinin çaresizliğine tanık olan Özbekistan ve Kırgızistan'ın resmi makamları için bu, sonuç çıkarılması gereken bir ders oldu. Bölge ülkeleri uluslararası terör tehdidinin farkına vardı ve bu da güvenlik alanında daha yakın bir işbirliği yapmalarını sağladı. İslami köktencilik kendisini, sosyo-ekonomik sorunların, nüfusun çoğunluğunun yoksulluk içinde olduğu Fergana Vadisi'nde göstermesi tesadüf değildir. Yetkililer, köktencilik tezahürlerini engellemek ve sebeplerini ortadan kaldırmak için bir takım tedbirler aldılar. Mayıs 1998'de, dini alandaki hak ve özgürlükleri yasaklayan ve sıkılaştıran, yeni bir Vicdan Özgürlüğü ve Dini Örgütler Yasası hazırlandı.

Sonunda şunu belirtmek gerekir ki, söz konusu baskıcı ve engelleyici önlemlerin, kültürel tarihi bir fenomen olarak İslam dinini değil, siyasal İslam'ı ilgilendirdiğine dikkat edilmelidir. Resmi İslam'a gelince, ülkede günümüzde din ve din eğitimi adına iki binin üzerinde cami, Semerkand'ta bir İslam Enstitüsü, onun üzerinde medrese faaliyet göstermektedir. Ayrıca, 1995'te Taşkent'te kurulan Uluslararası İslam Araştırmaları Merkezi ve 1999'da da Özbekistan Cumhurbaşkanı kararnamesiyle açılan Taşkent İslam Üniversitesi, halen faaliyet yürütmektedir. (Levitin, 2001: 256).

Türkmenistan, uzun yıllar boyunca bölgenin en kapalı ülkesi konumundaydı. 1985-2006 yılları arasında yirmi bir yıl boyunca, Türkmenistan'ın değişmez lideri, dünyada "*Tüm Türkmenlerin Başı*" olarak bilinen Saparmurat Niyazov'du²⁹². Uzun yıllar boyunca, Türkmenistan'da kendi kişisel kültürünü ayakta tutmak için otoriter bir rejim uygulamaktaydı. Bu bağlamda, tüm eski Sovyet cumhuriyetleri arasında dini cemaatlerle ilgili en katı

²⁹² Saparmurat Niyazov, 1985-90 yılları arasında Türkmenistan Komünist Partisinin Yürütme Komitesinin Başkanı, 1990-2006 yılları arasında da Türkmenistan'ın Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.

politikayı yürütmesi oldukça doğaldı. Ülkede tüm dini kurumlar ve dini faaliyetler başkanın sıkı kontrolü altındaydı. Din hizmetleri bir devlet kurumu olan müftülük kanalıyla yürütülmekteydi. Ülkede sınırlı biçimde Sünni İslama ve Rus Ortodoks kilisesine izin verilmekteydi. Bütün cami imamları şahsen cumhurbaşkanı tarafından atanmaktaydı. (Ülger, www.bilgesam.org: 446).

İnsan hakları aktivistlerine göre, Niyazov'un dönemi boyunca Türkmenistan'da din özgürlüğü alanında olumlu bir değişiklik olmamıştır. 1997 yılının Mart ayında, Vicdan Özgürlüğü ve Dini Teşkilatlar Hakkında Kanun'da yapılan değişiklikler kabul edildi. Yasanın kabulüyle birlikte, ülkede dini durum daha da zorlaştı. 1998'den itibaren çeşitli dini azınlıklara mensup olanlar tutuklamalara ve hapis cezaları dahil olmak üzere baskıya maruz kaldılar. Tüm yabancı vaizler, rahipler ve misyonerler ülkeden ihraç edildi. Kısıtlamalar İslam eğitimi de es geçmedi. 1997-2001 yılları arasında ülkede tüm medreseler kapatıldı. Yasal olarak İslam eğitimi, Başkent'teki Türkmen Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki az sayıdaki öğrenciyle sınırlı kaldı. Son dini ortaöğretimi kurumu da, 2003 yılının Nisan ayında kapatıldı. (Mitrohin, www.portal-credo.ru).

Din eğitimi boşluğunu doldurmak için devlet, Niyazov'un kaleminden çıkmış olan "*Ruhnama*" (Uysal, 2003: 115-131) eserinin camilerde okutulmasını zorunlu tutmaktaydı. Söz konusu çalışma ülkenin tüm halkı için bir bilgi, etik ve ahlak kaynağı olmalıydı. 2002'de, cumhurbaşkanının danışma organı olan Halk Konseyi Cumartesi gününü Ruhnama günü olarak ilan etti ve ülkenin bütün vatandaşları o günü kitabı inceleyerek geçirmek zorundaydılar. Hatta bazı camilerde bu kitabın girişe konulduğu ve tüm inananların içeriye girerken ona dokunmak zorunda kaldıkları noktaya kadar varıldı.

Niyazov'un Aralık 2006'da ölümünden sonra, Şubat 2007'de yeni seçilen Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulı Berdimuhamedov, iç politikada Niyazov'un en abartılı yeniliklerini yavaş yavaş ortadan kaldırmaya çalıştı. Böylece ülkede tiyatro yasağı kaldırıldı, on yıllık okul eğitime dönüldü, Niyazov'un ders müfredatlarından "gereksiz" gerekçesiyle çıkarılan bir çok ders yeniden okutulmaya başladı, Bilimler Akademisi yeniden kuruldu. Bir yandan, eğitim alanında değişiklikler yapıldı, ancak, diğer taraftan, eğitim alanı aynı totaliter yöntemlerin esaretinde kalmaya devam etti. Açık, erişilebilir ve yüksek kaliteli bir eğitim ortaya çıkmadı. Durum, bu iktidarın da özü değiştirmeden sadece formda değişiklik yaptığını göstermektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporuna göre, Türkmenistan Saparmurat Niyazov'un ölümünden sonra başlatılan reformlara rağmen, halen de dünyanın en baskıcı ve otoriter devletlerinden biri olmaya devam etmektedir. Yüzlerce, binlerce insan siyasi gerekçelerle haksız yere parmaklıklar ardında kalmaktadır. Bunu fırsat bilerek, ülkede son derece sınırlı olan radikal islami hareketler, (örn. yasadışı olarak faaliyet gösteren Hizbu't-Tahrir örgütü) siyasi sistemden memnun olmayan vatandaşlardan destek almaya çalışmaktadır. Ülkede ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar devam etmektedir. (Kurbanova, 2008: 85-90).

Kazakistan'da, Sovyet döneminde uygulanan yüksek düzeydeki modernleşme süreçleri ve uygulanan ateizm politikası nedeniyle, uzun zaman İslam toplum hayatının dışına itildi. Bu nedenle Kazakistan'da, Tacikistan veya Özbekistan gibi Orta Asya ülkelerinin aksine, İslami canlanma süreçleri nispeten daha zayıf olmuştur. Çoğunluğun dini olan İslam, ülkede yaşanan sosyo-politik süreçler üzerinde gözle görülür bir etkiye sahip değildir. Kazakistan devamlı olarak, ülkenin bütün politik sisteminin sürdürülebilirliğini ve istikrarını sağlayacak siyasi reformları yürütmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, bugün Kazakistan'da İslami sosyo-politik parti yoktur. Ülke yönetimi, İslam'ın radikalleştirilmesi durumunda, toplumda gelişen rasyonel ve pragmatik yönelimin baltalanacağından korkmaktadır. Topraklarında 130'dan fazla etnik grup yaşamakta olan Kazakistan, sivil entegrasyon ve toplumda istikrarın korunmasını birincil görev olarak ortaya koymaktadır. Devletin bu konudaki yaklaşımı Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından şöyle

ifade edilmiştir: “Devleti dinden ayırarak, vicdan ve din özgürlüğünü kısıtlamayacağız. Birçok dinin özünü oluşturan manevi değerler, karşılıklı saygılara dayanan ilişkiler devlet desteğini de hak ediyor.” (Nazarbayev, 1996). Yine Nazarbayev’in inisiyatifiyle Eylül 2003’te, Kazakistan’da Dünya ve Geleneksel Dinler Kongresi gerçekleştirildi. Kongrenin amacı, dünya dini liderlerinin birbirleriyle diyaloga girmelerini sağlamak, ülkedeki dinlerinin temsilcilerini birleştiren yeni, kalıcı kararlar almaktır.

Kazakistan Dini İdaresinin verilerine göre, bugün ülkede faaliyet gösteren beş binden fazla cami bulunmakta olup, camilerin çoğunda temel dini bilgileri öğrenmek isteyen herkes için kurslar düzenlenmektedir. Ülkede son on yılda, Kazak-Kuveyt Üniversitesi, Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Uluslararası Kazak-Arap Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, İslam Üniversitesi gibi dini veya din odaklı eğitim kurumlarının sayısı artış göstermektedir. (Buluktayev, 2000: 48).

Bu gelişmelerin yanı sıra, Özbek nüfusunun yoğun olduğu Kazakistan güney bölgesi, son yıllarda Arap ülkeleri, Pakistan ve Afganistan’dan gelen misyonerler tarafından güçlü bir radikal dini söylem propagandasına maruz kalmaktadır. Kazakistan’da siyasal İslam’ın varlığı 2000’li yıllarda ülkenin güney bölgesinde, Hizbu’t-Tahrir örgütünün üyelerinin tutuklanmasıyla ortaya çıkmış oldu. Ülkede ortaya çıkan aşırı dini hareketler, faaliyetlerini İslam’ın saflığını ve Pan-İslamcılık kimliğini koruma mücadelesi adı altında yürütmeye çalışmaktadırlar. Güvenlik güçleri periyodik olarak, Orta Asya ülkelerinde yasal yönetimin devrilmesine çağrı yapan çok sayıda broşür, video ve yazılı materyallere el koymaktadır.

Kırgızistan’da, İslam’ın yeniden canlanması süreci, Marksist ideolojinin reddedilmesi, İslam’ın ideolojik boşluğu doldurması, demokratik kurumların kurulması, ekonominin serbestleşmesi ve nüfus çoğunluğunun yaşam standartlarındaki keskin düşüş karşısında toplumun belli bir bölümünün radikalleşmesi, halkın dine ilgisinin ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında farklılık göstermesi gibi eğilimler doğrultusunda gerçekleşti. 1991-1995 yılları arasında Kırgızistan’da, İslami kurumlarının açılması ve yasal bir çerçevenin oluşturulması süreci yaşandı. Bu dönemde, İslami eğitim kurumlarının açılması ve cami sayısındaki dinamik büyüme süreci başlamış oldu. Ülkede dini yaşam üzerindeki devlet kontrolünü oldukça aza indiren “Din Özgürlüğü ve Dini Kurumlar” kanunu kabul edildi. Bu nedenle, din faktörünü kendi çıkarıları doğrultusunda kullanmak isteyen hem dış hem de iç güçler giderek artmaya başladı. Bölgenin diğer ülkeleri gibi, Kırgızistan da dini aşırılık yanlısı dalgalanmaları önleyemedi. Ülkede aşırıcılık, belli bir ölçüde demokrasinin bir yan etkisi olarak ortaya çıktı. (Nazirov, 2003: 187).

Doksanların başında, Kırgızistan’a Vehhabiler gelmeye başladı. 1999 yılının Ağustos ayında, Tahir Yuldaşev ve Juma Namangani önderliğinde Özbekistan İslami Hareketi militanları, Kırgızistan’ın güney bölgelerini işgal etti. 2006 yılının Mayıs-Temmuz aylarında, ülkenin güneyinde radikalciler ile güvenlik güçleri arasında birkaç silahlı çatışma yaşandı. Özbekistan’ın da yardımıyla, Kırgız makamları radikal İslam destekçilerine karşı geniş çaplı bir kampanya başlattı. Ortadoğu’dan gelen yabancı misyonerlerin Kırgız kültüründe olmayan fikirleri yayması, Kırgız gençliğinin İslam merkezlerinde eğitim alması, vakıf ve dini örgütlerin faaliyetleri gibi dış ve iç sebepler Kırgızistan’da dini radikalizmin yayılmasında özel bir rol oynadı. Ayrıca, yetkililerin yurt dışından gelen dini etkilere karşı liberal tutumlarının yanı sıra, ülkedeki çok sayıda sosyo-ekonomik sorunlar ve Özbekistan’dan kaçan radikalcilerin Kırgızistan’ın güneyine yerleşmeleri, güneyde İslamcılara sempati duyan önemli bir nüfusun oluşumuna yol açtı. (Guşer, 2006: 8).

Bugün, tüm bu faktörler nedeniyle, resmi makamların sert müdahalelerine rağmen, aşırılık yanlıları ülkede kendilerini gösteriyor ve saflarına yeni destekçiler çekmekte zorlanmıyorlar. Ülkede dini aşırıcılığın ortaya çıkışı, sosyo-ekonomik, politik, coğrafi ve uluslararası nitelikte bir dizi faktörle ilişkilidir Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi Din

İşleri Devlet Komisyonu ile birlikte, İslam'ın siyasallaşmasını engelleme konusunda sürekli olarak, ülkenin her bölgesinde halka yönelik önleyici ve pratik çalışmalar yürütmektedir.

Bağımsızlıktan sonraki dönemde, farklı yıllarda Orta Asya ülkelerinde faaliyet göstermiş olan ve günümüzde faaliyetlerini yürütmeye devam eden *Tebliğ, İslami Yeniden Doğuş Partisi, Adalet, İslam Askerleri, Halifatçılar, Nur, Özbekistan İslam Hareketi, Türkistan İslam Partisi, Hizb-ut Tahrir, Hizb-un Nusra* (Bibikova, 1999: 48-52), gibi aşırı dini parti, hareket ve örgütler olmuştur. Aşağıda kısaca, günümüzde bölgede varlığını koruyan ve aktif olarak faaliyetlerini yürütmeye çalışan aşırı dini hareketlere göz atmaya çalışacağız.

İslami Yeniden Doğuş Partisi, fundamentalist eğilimli siyasal bir hareket olarak, Sovyetler Birliğinin dağılmak üzere olduğu, Haziran 1990 tarihinde Rusya'nın Astrahan şehrinde kuruldu. Sovyetler Birliğinde yaşayan tüm Müslümanları birleştirmeyi amaçlayan panislamist çizgideki bu partinin programında İslami prensiplere dayalı olarak sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik hayatın düzenleneceği vurgulanmaktaydı. Sovyetlerin dağılmasından sonra, parti taraftarları değişik Orta Asya ülkelerinde ayrı partilere bölünmüştür. Bunlardan Tacikistan İslami Rönesans Partisi, Talibanın desteğini elde ederek, 1992-1997 yılları arasında Tacikistan'da devam eden kanlı iç savaşın taraflarından biri olmuştur. İç savaşın ardından 1997'de varılan anlaşma gereği adı geçen örgüt, siyasal parti olarak tanınmış ve seçimlerde oldukça düşük oy almasına rağmen, varlığını korumuş ve bugün Tacikistan'da yasal olarak faaliyet göstermektedir. İslami Rönesans Partisinin 2006 yılında yapılan kongresinde başkanlık görevine seçilmiş olan Muhittin Kabiri, partinin çizgisini "muhafazakar hükümet politikaları ile radikal dini akımlar arasında itidal yolu" şeklinde tanımlamıştır. (Bukatcha, 2018: 33).

Özbekistan İslam Hareketi, çeşitli İslami fraksiyonların oluşturdukları bir tür koalisyonudur ve Özbekistan'da ilk başta Kerimov rejimine, bugün ise mevcut yönetime karşı muhalefet etmektedir. Kökleri 1990'lı yılların başlarına dek uzanan ÖİH, Tahir Yoldaşev ve Cuma Namangani tarafından Kerimov yönetimine karşı cihat ilan ederek faaliyete geçmiştir. Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında devam eden iç savaşta ÖİH militanları Tacikistan islamcı muhalefet lehine çatışmalara katılmıştır. ÖİH 1999 yılında, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te gerçekleştirdiği saldırı sonrasında dikkatleri üzerinde toplamıştır. Örgüt o dönemde özellikle Kırgızistan'ın güneyinde bulunan Batken bölgesinde faaliyet göstermekte ve örgütlenmekteydi. Özbekistan İslam Hareketi bünyesinde Özbeklerin dışında Tacik ve Kırgız gibi diğer uluslara mensup olanlar da yer almaktadır. Partinin temel amacı öncelikle Özbekistan'ı kurtarmak, var olan siyasi düzeni değiştirerek İslami bir devlet inşa etmek, ardından diğer ülkeleri Orta Asya İslami Hilafeti çatısı altında bir arada toplamaktır. (Çaman, Dağci, 2014: 16-18).

Hizb-ut Tahrir, doksanların sonlarına doğru Özbekistan'da faaliyete geçen bir örgüttür. Kökleri 1953 yılında tanınmış Kudüslü İslami düşünür ve hukukçu Takuiddin an-Nabhani'ye uzanan bu örgütün Orta Asya'ya girişinin Ürdünlü vaizlerin 1990'larda Özbekistan'a gelmeleriyle gerçekleştiği düşünülmektedir. Örgüt sadece Orta Asya'da değil Rusya'da, Batı Avrupa'da dünyanın her yerinde faaliyet göstermektedir. Hareketin Orta Asya'daki faaliyetleri hemen her ülkeyi kapsamaktadır. Örgütün Özbekistan'daki ayağının diğer adı İslami Özgürlük Partisi'dir. HT, ideolojik olarak Batı tipi demokrasi ve liberal piyasa ekonomisinin ideolojik eleştirisini yapan bir örgüttür. Antisemitist ve Batı karşıtı bir ideoloji benimseyen HT, Batı tipi "özgürlük" konseptine de karşı çıkmaktadır. Hizbut Tahrir'in formüle ettiği temel hedef hilafet devleti kurmaktır. Örgütün mesajı son derece basittir; Manevi uyanma ve İslam devleti çatısı altında refah içerisinde yaşama. Bu mesaj kötü yönetim, yolsuzluk ve işsizliğin yaygın olduğu bölgede gençlerin ilgisini çekmektedir. Küresel Halifelik hedefi, günümüzde faaliyet gösteren birçok cihatçı radikal örgüt tarafından nihai amaç olarak görülmektedir. (Çaman, Dağci, 2014: 18-19).

Tebliğ Cemaati, Muhammed İlyas Kandehlevi tarafından 1926 yılında Kuzey Hindistan'da kurulan bir harekettir. Modernleşmenin kısılcacındaki İslam inancının “orijinal” köklerine geri dönmesini savunan Selefi bir düşünce olarak ortaya çıkan Deobandi hareketinin bir parçasıdır. Bu dönemde, daha az dindar Müslümanlar olarak gördükleri Kuzey Kırgızistan ve Kazakistan Müslümanlarına ulaşmaya çalışan Tebliğ, günümüzde Türkmenistan dışında tüm Orta Asya ülkelerinde etkindir. Pakistan ve Hindistan'da eğitim gören yerel mensuplarca sürdürülen faaliyetler bugün Fergana Vadisi'nde yoğunluk kazanmıştır. Orta Asya'da “Davetçiler” olarak tanınan dini grup, ülkedeki mensupları itibariyle tamamen yerli bir yapıya kavuşmuştur. Cami merkezli çalışma yürüten Tebliğ Cemaatinde tebliğciler, bir kaç günden bir kaç aya kadar varan süreyle tebliğe çıkmaktadırlar. Bugün Tebliğ'in Orta Asya'da on bin mensubu bulunduğu düşünülmektedir. Kırgız, Kazak ve Özbek ülke makamları Tebliğ'i aşırılık yanlısı ve terörist olarak nitelendirmektedirler. Bu nedenle hareket Özbekistan'da yasaklanmış, Kırgızistan'da ise yasaklanması konusunda çalışmalar sürdürülmektedir. Kazakistan'da ise Astana Şehir Mahkemesi tarafından Şubat 2013'te aşırılık yanlısı olarak nitelendirilmiş ve Tebliğ Cemaati'ne ait iki yüzden fazla temsilciliğin faaliyetleri yasaklanmıştır. (Bukatcha, 2018: 33).

Özetlemek gerekirse, SSCB'nin dağılmasından sonra, Orta Asya ülkelerinin hepsinin İslam dünyası ile temas kurduğunu, onların sponsorluğuyla camilerin ve dini okulların açıldığını, yerel halkın mensup olduğu hanefi mezhebine aykırı gelen dini ve siyasi edebiyatın ve misyonerlerin bölgeye akın ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca, eski ekonomik ilişkilerinin kopması ve piyasa ekonomisine geçişin bir sonucu olarak, sosyal ve ekonomik problemler her yerde başlamış, tüm bölge ülkelerinde işsizlik ve düşük bir yaşam standardı ortaya çıkmıştır. Sosyo-ekonomik alanda devlet reformlarının eksikliği ve başarısızlığı, halk arasında iktidara karşı artan hoşnutsuzluk, vatandaşın yaşam koşullarını iyileştirmek adına programlarını sunan radikal hareketlere elverişli bir ortam oluşturmuştur. Bununla birlikte, tarihsel nedenlerden ötürü nüfusun çoğunluğunun dini cehaleti, devlet kurumlarının ve emniyet güçlerinin yetersizliği, radikal güçlerin İslam'ı kendi yaklaşımları doğrultusunda öğretmelerine imkan tanımıştır. Pakistan-Afganistan sınırında çok sayıda bulunan Selefi-Deobandi medreselerinde, yüzlerce Orta Asya'lı öğrencinin eğitim görüyor olması bölgedeki aşırı dini gruplarının varlığını sağlamıştır. Ayrıca, uyuşturucu trafiği bölgede İslami aşırıcılık ve terörizmin büyümesini teşvik eden ciddi bir faktör haline gelmiştir. Uyuşturucunun, Orta Asya ülkeleri aracılığıyla dünyanın diğer ülkelerine gönderildiği iyi bilinmektedir. Söylenenlerden, şu sonuç çıkarılabilir; İnsan hayatının sağlam sosyo-ekonomik temeli, edindiği doğru dini bilgiler, onu apolitik kılar ve radikal fikirlere karşı duyarsız hale getirir.

Dini Aşırılığı Önleyecek Bir Faktör Olarak Din Eğitimi

Din her zaman toplumun sosyal, kültürel ve eğitim alanlarını aktif olarak etkilemiştir. Orta Asya'da din eğitiminin kendine özgü çok eski bir tarihi vardır. Orta Asya'da tarihsel olarak, eğitim meseleleri Müslüman eğitimi bağlamında şekillenmekteydi. Burada eğitim sistemi ve yöntemleri, İslam dini ve ulusal gelenekleri ile uyumlu bir şekilde birleşmekteydi. Dini eğitimin temeli ailede atılmaktaydı. İslam'ın ve ahlaki değerlerin etkisi altında, vatan sevgisi, büyüklere saygı, ebeveynlere ve akrabalara hürmet gibi değerler öğretilmekteydi. Ebeveynler çocuklarına adalet, onur, vicdan ve sorumluluk duygusunu aşılarmaktaydı. Müslüman okulları ve medreseler, okuryazarlığın yayılmasına yardımcı olmakta ve etnik kimliğin oluşumuna katkı sağlamaktaydı. Eğitim kurumları olarak mektepler ve medreseler, nüfusun eğitim düzeyini artırmış ve bu durum giderek ulusal farkındalığın güçlenmesine yol açmıştır. Rus Devrimi öncesi dönemin eğitim uygulamasında Ruslaştırılma siyaseti karşısında, Müslüman okullarının deneyimi bölge halklarının aydınlanmasında, dinlerini ve

kültürlerini yaşamasında kritik rol oynamıştır.

Bu bakımdan günümüzde bölge ülkeleri, demokratik temellere, geçmişe saygılı, toplumsal barışı içeren, İslami değer ve geleneklere dayanan, artan küreselleşme süreçlerine karşı kültürel kimliğini koruma yollarını geliştirmelidirler. Bölge toplumunun doğru dini bilgilere sahip olmaları, ülkelerin iç istikrarını, ekonomik, politik ve kültürel gelişimini sağlamanın en önemli temellerindedir. Tartışılmaz dini ve ahlakî değerler, her toplumun kendine özgü tarihi ve kültürel tecrübesidir. Ve bugünün küresel dünyasında koşulsuz öncelik, devlet, din ve toplum arasındaki uyumdur. Çok uluslu bu bölgede, iç istikrarı, sivil huzuru ve manevi uyumu korumak önem arz etmektedir. Toplumunu sosyalleştiren temel faktör geleneksel manevi mirastır. Bununla birlikte bölge ülkelerindeki durum, dini bir eğitim sistemi oluşturma konularının oldukça karmaşık ve çelişkili olduğunu göstermektedir. Toplumun dil ve kültürlerinin korunması, ulusal dini eğitim sisteminin gelişimi gibi günün acil sorunlarını çözmeye önceki nesillerin tecrübeleri, ülke yönetimleri tarafından dikkate alınması gerekmektedir. (Abdirasilkızı, Kabilov, 2013: 164-166).

Doğal olarak, bölge ülkelerinin eğitim alanındaki yetersizlikleri dini radikal grupların yaygınlaşmasına etki etmektedir. Özellikle genç nesiller radikal dini akımların hedefi haline gelmektedir. Eğitim kurumlarının zayıflaması, etkinliğinin azalması, okullarda dini radikal gruplara karşı öğrencileri bilinçlendirme faaliyetlerinin yetersiz olması, kaliteli uzman kadronun azalması başlıca nedenler arasındadır. Okullardaki eğitim, gençlerin eleştirel düşünme, analiz etme ve yorumlama becerilerini geliştirememektedir. Böyle bir eğitim kurumunda yetişen gençler, toplumdaki yolsuzluk, yoksulluk ve diğer sorunların çözüm aracı olarak sadece dini aşırılığı görüyor olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu sonuç dini grupların gençleri kendi içlerine çekmelerini kolaylaştırmaktadır. Devlet kurumları radikal dini gruplara yönelik önlemleri almada yetersiz kalmaktadır. (Bukatcha, 2018: 34).

Bununla birlikte, gençler arasında önleyici çalışmaların yapılması ciddi önem arz etmektedir. Çünkü bu grup, bir dizi farklı faktörden dolayı, olumsuz etkiye maruz kalma açısından daha hassastır. Gençlerin sosyal ve maddi güvensizlikleri, değerlendirmelerde ve yargılamalarda acelecilik, psikolojik olgunlaşmamışlık ve başka kişilerin görüşlerine önemli ölçüde bağımlılık, kendilerine aşırı uçlu fikirlerin kolayca aşılabilmesini mümkün kılmaktadır. Gençler arasında dini ve siyasi aşırılığın yayılmasının temel nedenlerinden biri, dinin özü hakkında tam ve güvenilir bir bilgi eksikliğinin olmasıdır. Dini konulardaki bilgi eksikliği basitçe bencillik ve ahlaksızlığa yol açtığı halde, fragmentatif ve yüzeysel bilgi çoğunlukla, radikal ve aşırı yargılara yol açmaktadır. Doğal olarak, dini bilgi eksikliği nedeniyle, birey gerçeği ortaya çıkaramaz ve başka bir kişinin görüşünü dini gerçek olarak kabul eder. Dinin özü ve hedeflerinin anlaşılmasında, yetersiz din eğitimi, ahlak ve davranışlardaki eksikliklere yol açmakta, sinirlilik, saldırganlık, kibir, şüphe, düşmanlık ve nefret gibi yıkıcı karakter özelliklerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Bu da, aşırı grupların ideologlarının kendi takipçileri arasında geliştirmeye çalıştıkları niteliklerdir. (Darıbayeva, 2013: 56).

Şüphesiz, dinin kimlik kazanmadaki etkisi din eğitiminin önemini ortaya çıkarmaktadır. Ancak, Orta Asya'daki devletlerin hiçbirinde kurumsallaşmış bir din eğitiminden bahsetmek zordur. Burada geçmişten beri süregelen devlet anlayışı, laiklik prensipleri, toplumun manevi ihtiyacını gidermedeki dinin rolünün hafife alınması gibi nedenler din eğitiminin devlet eliyle sağlıklı şekilde yapılmasını geciktirmiştir. Din-devlet ayrı olduğu için, medrese, mescit/cami ve evler gibi din eğitimi yapılan yerlerde denetim zayıftır. Dolayısıyla, radikal dini grupların öğretileri bu kurumlarda rahatlıkla öğretiler. Özellikle, Tebliğ Cemaati camilerde eğitim-öğretim faaliyetlerini yaygın bir şekilde yürütmektedir. Bunu denetleyen, yaygın ve örgün din eğitimi alanındaki öğretim birliğini sağlayacak mekanizma henüz oluşturulmamıştır. Bütün bunları en aza indirmek için bölge ülkelerinin kendi ulusal değerlerine, geleneklerine ve jeopolitik durumuna uygun din eğitimi

modelini benimsemeleri gerekmektedir. (Bukatcha, 2018: 37).

Orta Asya'nın en demokratik ülkesi olarak tanınan Kırgızistan örneğinden yola çıkarak bölgedeki din eğitiminin mevcut durumunu özetlemek mümkündür. Kırgızistan'da din eğitimi İlahiyat fakültelerinde, İslam Enstitülerinde ve medreselerde, cami ve mescitlerde, farklı yerleşim yerlerindeki geleneksel din adamlarının yönettiği evlerde yapılmaktadır. İlahiyat Fakülteleri dışındaki tüm kurumlarda yürütülen eğitim-öğretim faaliyetinin ibtidai düzeyde olduğunu ve çok düşük standartlarda yapıldığını vurgulamak gerekir. Bu bağlamda, dini eğitim kurumu olan medreselerdeki hocalar, genellikle yaygın din eğitimi almış veya Pakistan ve diğer Arap ülkelerinde okumuş olan kişilerdir. Medreseler herhangi bir finansal devlet desteği almamaktadırlar. Medresenin tüm eğitim kademelerinde müftülük tarafından onaylanan eğitim programları uygulanmaktadır. Ancak, medreselerde hoca kadrosunun yetersiz olması ve etkili kontrol eksikliğinin bulunmasından dolayı bu programlar tam olarak uygulanmamaktadır. Medrese öğrencilerinin çoğunluğu düşük ve orta gelirli ailelerden gelmektedir. Bu tür aileler medreselerin maddi sorunlarını çözmede yetersiz kalmaktadırlar. Asıl sorun, medresenin kendi giderlerini karşılayacak düzenli gelir kaynağına sahip olmamasıdır. Bazı medreselere maddi yardım çeşitli vakıflar tarafından sağlanmaktadır. Maddi yardım sağlayan bireyler ve vakıflar medresenin iç düzenini etkilemesede, maddi desteğin arkasında bazen gizli hedef ve niyetler olduğundan dolayı, bu eğitim kurumlarının baskı ve etkiye maruz kalma riskleri yüksektir. Yüksek (üniversite) eğitim seviyesindeki dini eğitim kurumları ile ilgili olarak, ülkede iki farklı yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri medreselerin devamı olan ve özel bir statüye sahip olan İslam Üniversitesi'dir. Bu üniversite müftülük tarafından onaylanan 5 yıllık bir eğitim programı uygulamaktadır. Üniversitede uygulanan eğitim programı belirlenmiş devlet standartlarına uygun olmadığından dolayı, üniversitenin verdiği diploma devlet tarafından tanınmamaktadır. Yüksek din eğitimi veren diğer kurumlar devlet üniversitelerindeki ilahiyat fakülteleridir. Toplamda, ülkede 4 ilahiyat fakültesi bulunmaktadır. Bu fakültelerin müfredatı Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış durumdadır. İslam Üniversitesi'ne gelince, problemi ortadan kaldırmak için eğitim faaliyetlerini ülkenin devlet standartlarına uygun olarak yürütmeleri gerekmektedir. Çünkü, ülkenin birliğini ve bütünlüğünü tehdit eden potansiyel riskleri ortadan kaldırmak açısından, devlet standartlarını karşılamayan eğitim faaliyetlerinin yasaklanması gerekmektedir. (İsmailov, 2014: 177-178).

Yukarıda özetlenen durum aşağı yukarı tüm bölge ülkelerinde benzerlik göstermektedir. Nitekim, dini eğitim sistemlerinin analizi, modern eğitim alanında yeni bir manevi ve ahlaki alanın dikkatlice oluşturulması gerektiğini kanıtlamaktadır. Ve bu bağlamda, dini aşırılık ve terörizmin önlenmesinde önemli bir faktör olarak manevi eğitim ve aydınlanmaya odaklanmak gerekmektedir. Yetişen nesillerin hem laik, hem de dini eğitim-öğretim sürecinde, kültürlerinin geleneksel manevi değerlerine hakim olmalarını sağlamak için, ülkelerinin medeniyeti ve sosyo-kültürel kimliğine dikkat edilmelidir. Yeni ve modern bir dini eğitim kalitesine ulaşmak için, eğitim sürecinin genişletilmesine ve yoğunlaştırılmasına ihtiyaç vardır. Orta Asya ülkelerinde dini eğitim sisteminde yeni organizasyonel yapısal modellere ve yeni öğrenme teknolojilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bölge devletleri, okullarda ve dini kurumlarda eğitim programlarının içeriğini kontrol etmelidir. Özellikle yüksek din öğretiminde yüksek bir seviye oluşturulmalı, üniversite mezunları mesleki bilgi, etkili çalışma becerisine sahip olmalı, dini bilgiler konusunda toplumun taleplerini karşılamalı ve toplumdaki kültürel ve manevi geleneklerin korumasını sağlamalıdır. Bu durum, eğitim alanını geliştirme ve aynı zamanda manevi ve ahlaki değerleri koruma, nasıl gerçekleştirilebilir sorusunu beraberinde getirmektedir. Dini içerikli eğitim programlarının derin analizinin yapılması ve gerçek durumlarla karşılaştırılması önemlidir. Dini konularda halkın ve yetişen genç nesillerin çoğunlukla bilgisiz olduğu kabul edilmelidir. Artan dini aşırılık ve özellikle bölge toplumunda dini terörizm tezahürlerinin sıklığı, dini sloganlar altındaki bazı yıkıcı güçlerin çıkarlarını gerçekleştirme istekleri, devletin siyasi mekanizmalarını ortadan kaldırma niyetleri eğitim kurumlarının verimliliğini

artırma ihtiyacını zaruri hale getirmektedir. 21. yüzyıl, televizyon, radyo, sosyal medya aracılığıyla, toplumun ve bireylerin dünya görüşünü ve ahlakını etkilediği bir bilgi çağıdır. Medyanın kamusal iklimi şekillendirme yeteneği, aşırılık yanlısı ideologlar ve diğer eğilimler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Hal böyle olunca, her şeyden önce, hoşgörü, kültüre ve dine saygı, manevi değerlere sahip çıkma fikirlerinin yayılması için bir bilgi alanı oluşturmak gerekmektedir. Kültürel ve dini değerlerin teşvik edilmesinin yanı sıra, özgür ve açık diyalogu teşvik etmek, mevcut sorunları tartışmak, hoşgörüsüzlüğü savunan gruplara ve ideolojilere karşı kayıtsızlığı aşmak için medyanın potansiyelini kullanmak gerekmektedir. (Abdirasilkızı, Kabılov, 2013: 161-163).

Tüm bu söylenenlerle birlikte, bölge ülkelerinde mevcut din eğitimi sorunlarını çözmeye, aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Örgün dini eğitim kurumları, bölge ülkelerinin Eğitim Bakanlıkları'na bağlı olmalıdır. Dini eğitim kurumları, ülkedeki diğer tüm örgün eğitim kurumları gibi, eğitim faaliyetlerini kesinlikle Eğitim Bakanlığı'nın kontrolü ve rehberliğinde yürütmelidir. Bu bağlamda, söz konusu kurumların eğitim faaliyetlerini kontrol etmek ve yönetmek için, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Din Öğretimi Müdürlüğü'nün oluşturulması gerekmektedir.

2. Türkiye'de olduğu gibi halkı aydınlatacak din görevlilerini yetiştiren, ilahiyat fakültelerine öğrenci hazırlayan İmam-Hatip liselerine benzer bir yapı oluşturulmalıdır. Ayrıca, Türkiye'deki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi gibi bir ders, bütün okullarda okutulmalıdır.

3. Medreselerde sadece belirlenmiş standart ders programları uygulanmalıdır. Medreseler arasındaki farkları ortadan kaldırmak için, ortak standart eğitim programları geliştirilmelidir. Ayrıca, öğrencilerin dini ve genel eğitim almalarını sağlamak için medresenin eğitim programları devlet okullarının programlarıyla entegre edilmelidir. Bu, medrese mezunlarının aynı anda devlet okulunu bitirmelerini ve diploma almalarını sağlayacaktır.

4. Medrese hocalarının yükseköğretim kurumlarından mezun olmaları ve uygun pedagojik eğitim almaları şartı getirilmelidir. Tüm eğitim kurumlarında yürütülen eğitim faaliyetleri bilimsel ve pedagojik ilkelere dayanması nedeniyle, medreselerde eğitim de bu ilkelere uygun olarak yapılmalıdır. Medrese hocalarının mesleki yeterliliklerini ve niteliklerini kontrol etmek ve mesleki uygunluğunu teyit eden sertifikaları vermek için özel bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyon, Eğitim Bakanlığı ve müftülük temsilcilerinden oluşabilir. Ayrıca, medrese hocalarının ve diğer din görevlilerinin devlet memuru olarak kadrolu atanmaları sağlanmalıdır.

5. Yüksek din öğretimi de devlet standartlarına dayanmalıdır. Din eğitimi alanındaki birliği, tutarlılığı ve bütünlüğü sağlamak, ayrıca perspektifte istenmeyen aşırılıkları önlemek için, özel statüde olan dini kurumlar devlet standartlarına uygun olarak faaliyet yürütmeli ve devlet diplomalarını mezunlarına kazandırmalıdır. Ayrıca, Yüksek öğretimde din eğitimi ilahiyat fakülteleriyle sınırlı kalmadan, diğer fakültelerin ders programlarında da zorunlu veya seçmeli olarak dinî içerikli derslere yer vermelidir. (İsmailov, 2014: 179-180).

Bu bağlamda, bölge ülkelerinde aşırılığın önlenmesi için söz konusu hususlara dikkat edilmelidir. Özellikle gençler arasında doğru dini bilgilerin geliştirilmesi, ortaya çıkan farklılıkları yapıcı bir şekilde çözüme ve yanlış görüşleri aşma yeteneğinin kazandırılması sağlanmalıdır. Tüm eğitim kademeleri, öğrencilere ülkelerindeki inançların tarihi, ahlaki ve manevi değerleri hakkında gerekli bilgileri vererek, din eğitimi teşvik etmelidirler. Son olarak, dini aşırılık mevcut tüm yasal yollarla etkisizleştirilmelidir. Dini aşırılığa güçlü ve etkili bir şekilde karşı koymak, ancak hem devlet kurumlarının, hem din adamlarının, hem

de bilim camiasının ve ülke vatandaşlarının ortak çabalarıyla mümkün olabilir.

Sonuç

İslam bir barış dini olarak, dünyaya ve toplumlara bir tehdit oluşturmaz, aksine toplumda maneviyatın gelişmesini, ahlaki iklimin iyileştirilmesini, barışın ve sosyal uyumun güçlendirilmesini amaçlar. Ancak İslam, yalnızca din olmaktan çıktığında ve belirli ülkelerde, bölgelerde veya küresel ölçekte gücü ele geçirmek için tasarlanan politik bir ideoloji olarak kullanılmaya başladığında tehdit oluşturabilir. Radikal grupların Orta Asya ülkelerine nüfuz etmesi, SSCB'nin Orta Doğu ülkeleriyle olan uluslararası ilişkilerinin geliştirilmesi, yerel ve Arap din adamları arasında kültürel ve bilimsel işbirliği yoluyla, özellikle Tacikistan'a, daha sonra Özbekistan'a, oradan da Kırgızistan'a ve Kazakistan'a bağlantıların kurulması sonucunda başladı. Türkmenistan'ın tarafsızlık ve kapalılık politikası, ülkeye radikal grupların girmesini oldukça zorlaştırdı.

Bölgede aşırı din anlayışının yayılmasına sadece dış etkenler değil, aynı zamanda bölgenin bütün devletlerine özgü bir dizi faktör neden olmuştur. Bunlar:

- İdeolojik - Komünist ideolojinin çöküşünden sonra, devlet düzeyinde geçerli bir ideolojik programın yokluğu;
- Sosyal - işsizliğe ve nüfusun yaşam standardında keskin bir düşüşe neden olan ekonomik çöküş;
- Yasal - yasaların vicdan ve din özgürlüğü konusundaki kusurları;
- Ahlaki - toplumun ideolojik ve manevi boşluğu;
- Eğitim - geçiş koşullarında toplumun dini bilgilerinin yokluğudur.

Orta Asya ülkeleri için dini radikalizm tehlikesi, devletlerin hala modernleşme aşamasında olmaları nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır. Bölge ülkelerinde dini aşırılığın yayılmasındaki sebeplerin içinde, özellikle din eğitimi alanındaki eksiklikler öne çıkmaktadır. Çünkü genç nesillerin radikal dini gruplara üye olmaları bölgenin geleceği açısından tehlike oluşturmaktadır. Söz konusu bu tehdidi azaltmak için, devlet kontrolü altında din eğitiminin organizeli ve programlı bir şekilde verilmesi gerekmektedir. Orta öğretim okullarında ve yüksek eğitim kurumlarında, dini bilgileri okutacak disiplinler getirmek gerekmektedir. Çünkü toplum ve özellikle gençler din konusunda çoğunlukla bilgisizdirler. Eleştirel bakış açısıyla dini bilgilere sahip olacak bireyleri yetiştirmek gerekmektedir. Bölge ülkeleri kendi milli değerlerine uygun din eğitimi müfredatı ve bunu okutabilecek profesyonel kadrolarını oluşturmalıdır. Bunun için mevcut din eğitimi kurumları gözden geçirilmeli ve din adamları yetiştiren yeni modern eğitim kurumları açılmalıdır. Yurt dışından ve içinden özel vakıflar tarafından maddi olarak desteklenen dini kurumların faaliyetleri ve durumları sıkı denetimden geçirilmelidir. Yaygın din eğitimi alanında, vatandaşların eğitim ve kültürel seviyelerini göz önünde bulundurmak suretiyle, aktif üretim ve sosyal aktivitelerden ayrılmış olan vatandaş kategorilerine özel dikkat gösterilmelidir. Dini aşırılığın yanı sıra, gençlerin ahlaki olarak bozulması, uyuşturucu bağımlılığı, alkolizm, tütün kullanımı, fuhuş gibi, modern toplumun negatif fenomenine karşı mücadelede dini öğretilerin evrensel değer potansiyelini kullanmak gerekmektedir. Aile değerlerini teşvik etmek, çocuklara en iyi insani erdemleri ve yüksek ahlaki nitelikleri aşılacak gerekmektedir.

Sonuç olarak, bugün tüm Orta Asya devletlerinin, halk arasında hoşgörülü düşünce ve davranışlar oluşturmak, toplumdaki sosyo-psikolojik gerilimleri azaltmak, tüm kademelerde sağlıklı dini eğitim programları geliştirmek ve dini tezahürlerde aşırıcılıkla

mücadele etmek için devlet çapında önlemler ve mekanizmalar sağlama çabalarına yoğunlaşması gerekmektedir. Devlet ve dini kurumlar, dini sloganlar altında, kendi hırslarını gerçekleştirmeye çalışan radikal güçleri etkisiz hale getirme çabalarını birleştirmelidir. Bu öncelikli görevlerin çözümü, devlet ve dinin ahenkli etkileşimine katkı sağlayacak, onların bu medeni, sistematik diyalogu vatandaşların dini eğitiminin, ahlakının yükseltilmesi ve devletin güçlendirilmesi gibi ortak hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

Abdirasilkızı, A., Kabilov, N. (2013), Astana: Materialı respublikanskoy naučno-praktičeskoy konferentsiyi “**Duhovnoye Obrazovaniye i Prosveşeniye kak Faktor Profilaktiki Ekstremizma i Terorizma**”.

Bayraktar, H., Kaya E., “**Radikalizm**”: İslam Değil “**Hastalıktır**”, www.yaklasansaat.com, 15.05.2019.

Bibikova, O. (1999), **Fenomen Vahhabizma**, Aziya i Afrika, №8.

Bukatcha, Akimjan Kyzy (2018), **Yeni Dini Akımların Orta Asya Gençliği Üzerindeki Etkileri ve Din Eğitiminin Rolü**, Gelecek Vizyonlar Dergisi, 2(4).

Buluktayev, Y. (2000), Almatı: **Faktor İslamskogo Vozrojdeniya v Kazahstane: Vliyaniye na Politiku Grajdanskoy İntegratsiyi i Ukrepneniyu Stabilnosti**.

Çaman, E., Dağcı K. (2014), **Özbekistan’da İslam, Siyasi Sistem ve Radikalizm**, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 8.

Çelebi, İ. (2013), Ankara: **İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları**, Ed. Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları.

Çelik, O. (2015), **Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı, 22.

Darıbayeva D.K. (2013), Astana: **Profilaktika Religiozno-Političeskogo Ekstremizma v Molodejnoj Srede**, Materialı respublikanskoy naučno-praktičeskoy konferentsiyi “**Duhovnoye Obrazovaniye i Prosveşeniye kak Faktor Profilaktiki Ekstremizma i Terorizma**”.

Erdoğan, Ş., Deligöz, E. (2015), **İrak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği**, Savunma Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı, 1.

Guşer, A. (2006), **Çto novogo v Arsenale Terroristov**, Aziya i Afrika Segodnya, №4.

İsmailov, N.A. (2014), Astana: **Aktualniye Voprosı Pravovogo Regulirovaniya Deyatelnosti Religioznh Učebnh Zavedeniy v Kırğızstane**, Materialı mejdunarodnoy konferentsiyi “**Rol İslama v Tsentralnoy Aziyi**”.

Kasenova, N. (2000), **Religiozniy Ekstremizm v Tsentralnoy Azii- Predskazaniye, Kotoromu Pomogayut Sbıtsya?**, Tsentralnaya Aziya i Kavkaz, 5 (11).

Kurbanova, N. (2008), Bişkek: **Proyavleniye Političeskogo İslama v Postsovetstikh Tsentralnoaziatskih Gosudarstvah na Rubeje XX-XXI vv.**, Altın Tamga Yayınları.

Kurum, M., Avcı, E. (2014), **Radikalizm ve Aşırıılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin**

Araçsallaştırılması, Araştırma Makalesi, Güvenlik Stratejileri, Sayı, 28.

Kutlu, S. (2014), Ankara: **Vehhabilik**, Ed. Hasan Onat/Sönmez Kutlu, İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları.

Levitin, L. (2001), Moskova: **Uzbekistan na İstoriçeskom Povorote**.

Mitrohin, N., **Religioznaya Situatsiya v Sovremennom Turkmenistane**, www.portal-credo.ru, 30.05.2019.

Nazarbayev, N.A. (1996), **Poslaniye Prezidenta Respubliki Kazahstan Narodu Kazahstana**, //Mısl, №12.

Nazirov, D. (2003), **Politiçeskiy İslam v Tsentralnoy Azii: istoki, etapı stanovleniya**, Tsentralnaya Aziya i Kavkaz, Stokgolm, №4 (28).

Onat, H., Ateş O. (2014), Ankara: **Haricilik**, Ed. Hasan Onat/Sönmez Kutlu, İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları.

Ruzaliyev, O. (2004), **İslamskoye Dvijenije Uzbekistana**, Tsentralnaya Aziya i Kavkaz, 3 (33).

Tan, M. (2014), Ankara: **İsmaililik**, Ed. Hasan Onat/Sönmez Kutlu, İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları.

Taşdemir, D. (2016), **Türkiye’de Selefi Hareket ve Dini Radikalizm**, Uludağ Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Uysal, E. (2003), **Ruhname ve Ahlaki Boyutu**, Uludağ Üniversitesi, İ.F.D., Cilt 12, Sayı 2.

Ülger, İ. K., **Orta Asya’da Radikalizm Tehdidi: Gerçek Mi? Efsane Mi?**, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, www.bilgesam.org., 30.05.2019.

TÜRKİYE’NİN GELİŞEN ASYA VİZYONU

Betül KARAGÖZ YERDELEN*

Özet

Tarihi anlamda Asyalı bir toplum olan Türkiye Türkleri, yeni kuramsal yaklaşımlara göre önce Anadolu havzasından merkezi Asya’ya, oradan, yani Uluğ Türkistan’ın Bozkırlarından da, tekrar Anadolu coğrafyasına göç etmiş bir topluluktur. Söz konusu göçün üzerinden geçen bin yılları aşkın süre zarfında çeşitli devletler kuran Türkler, sonunda Anadolu’da kalıcı olmayı başarmışlardır. Anadolu’da kurulan en önemli Türk devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, gerileme dönemine girmesinin ardından, karşılaştığı sorunları Batılılaşarak aşacağı düşüncesine kapılmıştır. Nitekim yaklaşık 150 yıldır Türklerin dış politika vizyonunda Batı’ya yöneldiği görülmekte idi ve Batılılaşma da, Türkler tarafından modernleşme yolunda uygulanması gereken bir kurtuluş reçetesi olarak algılanmakta idi. Ancak dünyada meydana gelen güç değişikliği, küresel ekonominin Batı’dan Doğu’ya doğru kaydığını göstermektedir. Nitekim günümüzde Çin’in, açıkça ABD’ye meydan okuduğu görülmektedir. Benzer bir şekilde bir Güney Asya devleti olan Hindistan’ın kayda değer bir yükseliş içerisinde olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak Doğu Asya’da yer alan Güney Kore ve Japonya da teknoloji, sanayi ve ekonomisiyle dünyanın öncü devletleri arasına girmeyi başarmıştır. Malezya da önemli bir Asya ülkesi olarak yükselmektedir. Türkiye, son dönemde başta ABD olmak üzere, Batılı devletlerle ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu nedenle dış politikasında yeni bir vizyonu tartışmaya açmış ve hem söz konusu ülkelerle olan ilişkilerini geliştirmeyi hem de tarihi bağları bulunan Asya’daki eski komşuları ve Büyük Türkistan’daki soydaşlarıyla yakın münasebetler geliştirmeyi önemsemiştir. Bu durum, Türkiye’nin Asya Açılımı adı altında bir dış politika stratejisi geliştirme eğilimini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Asya, Gelişen Asya, Türkiye’nin Vizyonu, Türkistan

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun 5 Ağustos 2019

* Prof. Dr., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, e-mail: drbetulkaragozyerdelen@gmail.com

tarihinde gerçekleştirilen 11. Büyükelçiler Konferansı'nda "Yeniden Asya" adı verilen programı ilan etmesi,²⁹³ Türkiye'nin "Asya Açılımı"nı işaret etmiştir. Bu sempozyumun gerçekleşmesinden sonra yaşanmış olsa da, bu büyük işareti Türk dış politikasında bir miheng taşı olarak görerek, sempozyum metnine ekleme gereği duydum. Bahsi geçen tarihten itibaren Türkiye'nin Asya'yla olan tarihi bağları daha sık konuşulmaya başlanmış, bölge ülkeleriyle olan ilişkileri öne çıkarılmış ve var olan ilişkilerin geliştirilmesinin yolları aranmıştır, bu süreç artarak devam etmektedir. Bu nedenle de bu bildiri konusu, Türkiye'nin yeni dış politika vizyonunun anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. Bildiriyi ortaya çıkaran soru, Türkiye'nin Asya'yla olan bağlarının nelere dayandığı ve günümüzde Asya'da ne gibi politikalar üretebileceğidir. Bu kapsamda çalışmanın sorularını yanıtlamak üzere ortaya konulan hipotez, Türkiye'nin fiziken Avrupalı olduğu kadar Asyalı bir devlet de olduğu ve iki bölgenin de istikrarının ve güvenliğinin temininde aktif bir rol alabileceğidir.

İki başlıktan oluşan bu bildirin ilk başlığında, Türkiye'nin Asya'yla olan tarihi bağları okuyucuya anlatılmaktadır. İkinci başlıkta ise Dış İşleri'nin, Ankara'nın Yeniden Asya Açılımı politikası analiz edilmektedir.

1. Asya Jeopolitiğinin Tarihi Bir Öznesi Olarak Türkiye Türkleri

Türklerin kadim genel kültürü konar göçer yaşam tarzına dayanmaktadır ve Türkler göçebe bir kültüre sahiptir. Bu nedenle de bozkırlar, Türklerin doğal yaşam alanları olmuştur.²⁹⁴ Nitekim Türklerin daha sonra yerleşik hayatı içselleştirmeleri yaşanmışsa da devlet yapıları, gelenek ve görenekleri, dini inançları ve toplumsal ilişkileri bozkır kültürünün etkisi üzerinden şekillenmiştir.²⁹⁵ Türkiye Türkleri de, bozkırdan göç ederek Anadolu'ya gelenlerin torunlarından oluşmaktadır.

Anadolu'da, Beylikler döneminin ardından Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'ni kuran Türkler, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Merkezi Asya ile tarihi bağlarının bulunduğu bir hakikattir. Zaten bu bağlar, aradan geçen bin yılı aşkın süreye rağmen dil, kültür ve inanç gibi özelliklerde kendini göstermeye devam etmektedir. Örneğin Türkiye'deki Müslümanların ağırlıklı olarak itikadını bile, Türkistan kökenli bir İslam yorumu olan ve temelinde akıl ve hoşgörünün yer aldığı Yesevilik teşkil etmektedir.

Her ne kadar Batı Türkistan'da yaşayan Kazaklar, Özbekler ve Kırgızlar Çarlık Rusyası ve daha sonra da Sovyetler Birliği dönemlerinde bağımsızlıklarından yoksun

²⁹³ "Çavuşoğlu Yeniden Asya Açılımını Duyurdu", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dunya/yeniden-asya-acilimi-3501093>, (Erişim Tarihi: 30.12.2019).

²⁹⁴ Dinmuhammed Ametbek, "Türk Dünyasında Jeopolitik Özneler Etkileşimi ve Devamlılığı", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, s. 148.

²⁹⁵ Aynı yer.

kalmaları yüzünden, Anadolu'yla yakın bağlar kuramamışsa da, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben bölge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması, Türkiye'nin Asya jeopolitiğinde etkin bir aktör olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Benzer bir şekilde Azerbaycan Türkleri de, önce İran işgali ve daha sonra da Sovyet yönetimi altına alınarak hayatlarını idame ettirmişlerdir. Şüphesiz bu durum, Türkiye Türkleri dışında, bütün Türk Dünyası'nın uzun yıllar asimilasyona maruz kaldığını göstermektedir. Örneğin İran topraklarında yaşayan Türklerin bu coğrafyada Şiileşmesini tetiklemiştir, Türklerin dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Türklerle olan münasebetlerinin zayıflamasına sebebiyet vermiştir.²⁹⁶ Benzer bir şekilde Türkistan'daki Sovyet işgali de, Türklerin boylarına göre bölünmesine neden olmuş ve entegrasyonun sağlanmasının önüne set çekmiştir.²⁹⁷ Ancak bahsi geçen Türk-soyluların bağımsızlıklarını kazanmaları, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Asya'ya yönelik ilk açılımı gerçekleştirmesini sağlamıştır.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye, dış politikasında Türk Dünyası'yla entegre olmayı öncelikli bir hedef haline getirmiştir. Uzun yıllar süren komünizm baskısı sonrasında bağımsızlığını kazanan devletlere demokrasisiyle örnek olmak isteyen Türkiye, soydaşlarına "Türk Modeli"ni sunmuştur. Türkiye tarafında ise, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" sloganı etkin bir biçimde kullanılmıştır.²⁹⁸ Benzer bir şekilde bahsi geçen dönemde, 21. yüzyılın "Türk Yüzyılı" olacağı öne sürülmüştür.²⁹⁹ Buna muazzam bir öğrenci hareketliliği eşlik etmiştir. Türkistan'dan yüzlerce öğrenci Türkiye'ye okumaya gelmiştir.

Bahse konu olan dönemde Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulmasıyla Türk Dünyası'nın entegrasyonuna yönelik somut işbirliği adımları atmıştır. Benzer bir şekilde bu dönemde Merkezi Asya Türk-soylu devletlerde de, Türk Dünyası vizyonu gelişmiş ve Türkiye'ye yönelik ilgi artmıştır. Örneğin 1993 yılında Kazakistan'ın öncülüğünde Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) kurulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin Türk Dünyası'na sahip çıkarak yardım eli uzatması, bölge ülkelerinde de bir karşılık bulmuş ve umut verici bir gelişme olarak yorumlanmıştır.³⁰⁰ Ancak Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde bölgeye yönelik başlayan bu ilgi, daha sonraki dönemlerde devam ettirilememiştir. Bu durum, Türkiye'nin bölgede Rusya'yla nüfuz mücadelesine girmesinden kaynaklanmıştır. Oldukça zor bir rekabet olan Rusya'nın

²⁹⁶ Atay Akdevelioğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları", *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), Yaz 2004, s. 130.

²⁹⁷ D. Mehmet Doğan, *Türkistan-Türkiye Gergefinde İran*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 8.

²⁹⁸ Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkeleri Üzerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt12, Sayı 1, Yaz 2012, s. 2.

²⁹⁹ Erel Tellal, "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005, s. 50.

³⁰⁰ Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Kitap, Ankara 2011, s. 37.

etkisinin sınırlandırılması girişimi, Moskova'nın "Yakın Çevre Doktrini" çerçevesinde post-Sovyet coğrafyayı NATO'dan uzak tutma arzusu nedeniyle belli bir etkinin üzerine çıkamamıştır. Rusya, yakın çevresindeki Batıcı her girişimi, ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak yorumlamıştır.³⁰¹ Nitekim Türk siyasetinde bölgenin arka plana itilmesi, değişen paradigma nedeniyle Soğuk Savaş sonrasındaki Avrasya açılımının yarıda kalmasına yol açmıştır. Bu yüzden de Türkiye, Türk Dünyası ülkeleriyle olan münasebetlerini enerji işbirliği ve TİKA ile YTB gibi kurumların yürüttüğü kamu diplomasisinin ötesine geçememiştir. Günümüzde ise Ankara, Türk Dünyası'nı da içine alan kapsamlı bir dış politika açılımı yapmanın eşliğinde; yeni bir günün şafağındadır. Bildirinin ikinci bölümünde de söz konusu politika incelenmektedir.

2. Türkiye'nin "Yeniden Asya" Açılımı Politikası

Tanzimat Dönemi'nden itibaren yaşadığı problemleri Batılılaşarak aşabileceğini düşünen Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrasında uygulamaya koyduğu Türk Dünyası vizyonu "Birinci Asya Açılımı" olarak nitelendirilebilir. Lakin söz konusu açılım, ABD başta olmak üzere Batı'nın bölge politikalarıyla uyumlu bir çizgide, Rus nüfuzunun azaltılması amacıyla gerçekleştirilmiş ve tam anlamıyla amacına ulaşamamıştır. Lakin günümüzde uygulamaya konulan "Yeniden Asya Açılımı" çok daha ilerici bir vizyonu barındırmaktadır. Zira Türkiye, Yeniden Asya Açılımı'nı, Batı'yla yaşadığı güvensizlik problemlerinin de etkisiyle yürürlüğe koymaktadır. Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler nedeniyle NATO'yla ciddi bir güven problemi yaşamıştır. Daha ötesi ABD'nin, Türkiye'ye çeşitli yaptırımlar uygulayacağı tartışılmakta ve AB üyelik sürecinde yaşanan durağanlık yapılaşmaktadır. Belki daha da önemlisi Türkiye, ABD'nin terör örgütü PYD aracılığıyla Suriye üzerinden kendisini kuşatmaya çalıştığını düşünmektedir. Üstelik bu kuşatma, Suriye'yle de sınırlı değildir. Zira ABD'nin Yunanistan'da askeri üsler elde etmesi konuşulmakta ve Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve İsrail'in birlikte hareket ettiği görülmektedir. AB de bahse konu ülkeleri desteklemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin güneyden kuşatılmasına yönelik bir strateji uygulanmaktadır.³⁰²

Tüm bu gelişmeler karşısında Türkiye ise dış politikasında bir eksen değişikliği yapmaktadır. Nitekim Suriye İç Savaşı'nın sonlandırılması amacıyla uygulamaya konulan Astana Süreci'nde Ankara, Asyalı aktörler olan Moskova ve Tahran'la birlikte hareket etmektedir. Daha da önemlisi Türkiye, NATO'yla yaşadığı güven problemi bağlamında

³⁰¹ C. W. Blandy, "The Caucasus Region and Caspian Basin: Change, Complication and Challenge", *Directorate Doctrine and Development*, The Conflict Studies Research Centre, Surrey, Royal Military Sandhurst, Nisan 1998, s. 1-2

³⁰²Doğacan Başaran, "Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler ve Kıbrıs'ta Denktaş Ruhunun Dönüşü", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/dogu-akdenizdeki-gelistmeler-ve-kibirista-denktas-ruhunun-donusu/>, (Erişim Tarihi: 30.12.2019).

Rusya'yla olan savunma ilişkilerini de derinleştirmektedir. Ruslardan S-400 Hava Savunma Sistemleri'nin satın alınması da mevzubahis durumun göstergesidir. İşte bu ortamda Yeniden Asya Açılımı'nın hayata geçirilmesi, Ankara'nın Asya yöneliminin son derece isabetli bir strateji olduğunu göstermektedir.

Üstelik Asya, dünyanın yükselen güçlerini barındırmakta ve büyük bir ekonomik potansiyeli taşımaktadır. Örneğin Çin merkezli olarak varlığını sürdüren BRICS yapılanması, 015 yılından itibaren Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve benzeri örgütleri nüfus ve ihracatta geride bırakmış ve ithalatta da Avrupa Birliği'nden sonra ikinci sıraya yerleşmiştir. Bu da Çin merkezli bir sistemin, Amerikan hegemonyasına karşı alternatif bir kurumsallaşma ortaya koyabileceğine işaret etmektedir.³⁰³ Benzer bir şekilde Çin ve Rusya'nın öncülüğünde varlığını sürdüren Şanghay İşbirliği Örgütü de Asya'daki güvenlik problemlerinin çözüm adresi olma yolunda önemli aşamalar kat etmektedir. Yine Rusya merkezli Avrasya Ekonomik Birliği'nin de ciddi bir uluslararası organizasyona dönüştüğü söylenebilir. Nitekim Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2018 yılında düzenlenen BRICS Liderler Zirvesine onur konuğu olarak davet edildiği gibi, Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusunda niyetinin bulunduğunu da zaman zaman dile getirmektedir. Dolayısıyla hem Asya devletlerinin Türkiye'ye hem de Türkiye'nin Asya'yla işbirliğine niyetinin olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bunlara ek olarak Türkiye, Çin'in öncülüğünde hayata geçirilmeye çalışılan Kuşak-Yol Projesi'nde de önemli bir konuma sahiptir. Proje kapsamında orta koridorun Türkiye'den geçmesi planlanmaktadır.³⁰⁴ Bu durum ise Türkiye'nin Çin'le olan ilişkilerinde iktisadi anlamda önemli kazanlar elde edebileceği anlamına gelmektedir. Dahası Türkiye'nin Japonya ve Güney Kore gibi Doğu Asya ülkeleriyle olumlu ilişkilerinin bulunduğu ve bu devletlerden yatırım çekebileceği bilinmektedir. Zaten bu yüzden de açılımın ilanından kısa bir süre sonra [Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı](#) Başkanı [Takehiro Yasui](#), iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da derinleşeceğini belirtmiştir.³⁰⁵ Bu nedenle de Ankara, dünyanın jeopolitik ve jeoekonomik merkezinin Batı'dan Doğu'ya kaydığını; yani yeni bir dünyanın kurulduğunu³⁰⁶ da görerek Yeniden Asya Açılımı'na yönelmektedir.

³⁰³Doğacan Başaran, "Türkiye'nin BRICS Seçeneği", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/turkiyenin-brics-seceneği/>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).

³⁰⁴Elif Nuroğlu, "Kuşak-Yol Projesi Çerçevesinde Türkiye-Çin İlişkileri", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kusak-yol-projesi-cercevesinde-turkiye-cin-iliskileri/1538112>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).

³⁰⁵Betül Usta, "Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımına Çin ve Japonya'dan Tam Destek", *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/08/07/turkiyenin-yeniden-asya-acilimina-cin-ve-japonyadan-tam-destek>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).

³⁰⁶Bülent Erandaç, "Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/turkiyenin-yeniden-asya-acilimi-kose-yazisi-10872>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).

Yeniden Asya Açılımı'nın Türkiye'ye sunduğu bir diğer fırsat ise Türk Dünyası'nın entegrasyonunun hızlanacak olmasıdır. Zira bu açılım, Soğuk Savaş sonrasındaki Avrasya yöneliminden farklı olarak Rusya'yla rekabet etmeyi gerektirmemektedir. Aksine Türk Cumhuriyetleri, Rusya ve Türkiye'nin bir arada hareket edebileceği yeni bir işbirliğinin önünü açabilir. Bu da iktisadi ve kültürel ilişkiler başta olmak üzere pek çok alanda kazan-kazan durumu yaratabilir. Daha da önemlisi bölgenin istikrarı ve güvenliği içinde uygun bir zemin oluşturabilir.

Yukarıda ifade edilen özelliklerden hareketle Yeniden Asya Açılımı'nı hayata geçiren Türkiye, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olan Stratejik Araştırmalar Merkezi aracılığıyla Yeniden Asya Çalıştayı'nı icra etmiştir. Söz konusu çalıştayda Türkiye'nin Asya'ya yönelik geliştirebileceği politikalar üzerinde beyin fırtınaları gerçekleştirilmiş ve Dışişleri Bakanı tarafından Türkiye'nin beklentileri akademi dünyasına aktarılmıştır. Bu da Türkiye'nin mebzubahis politikanın hayata geçirilmesi hususundaki kararlılığını net bir şekilde gözler önüne sermiştir.

Sonuç

Türkiye, Osmanlı modernleşmesinden itibaren karşılaştığı sorunları, Batı Dünyasına yönelerek çözebileceği düşüncesini benimsemiştir. Bu nedenle uzun yıllar boyunca Asya'daki soydaşlarından uzak kalan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında Batı'nın Avrasya stratejisiyle uyumlu bir şekilde Türk Dünyası'na açılarak tarihi köklerine dönmeye yönelik bir politikayı hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak Soğuk Savaş travmasını çabuk atlatan Rusya'nın kendi yakın çevresindeki nüfuzunu korumak istemesi, Türk politikasının hedeflerine tam anlamda ulaşmasını önlemiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin benimsediği Avrasya vizyonu, Ankara'nın "Birinci Asya Açılımı" olarak tarihteki yerini almıştır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı sonrasında Özal ve Demirel tarafından uygulanan bu politika, ilerleyen yıllarda arka plana itilmiştir. Ancak dünya jeopolitiğinde yaşanan değişimler ve ekonomik anlamda Asya ülkelerinin mucizevi kalkınmaları, Türkiye'nin bölgeye yeniden ilgi duymaya başlamasını sağlamıştır. Daha da önemlisi Türkiye'nin algıladığı tehdidin yönünün değişmesi; yani Ankara'nın Batı kaynaklı tehdit algılaması, Türkiye'nin Rusya ve Çin gibi ülkelerle yakın münasebetler geliştirmesinin önünü açmıştır. Bu güvenlik endişesi bir yandan yeni ittifakların kapısını aralarken; diğer yandan da Rusya'yı ürkütmeden Türk Dünyası'nda bir jeopolitik hat inşa etmenin işaretini vermektedir. Bu nedenle de Türkiye, Yeniden Asya Açılımı'nı yürürlüğe koymuştur. Söz konusu açılımın Türkiye'ye, Asya pazarından mühim yatırımlar çekme fırsatı sunduğu ve sunacağı gibi, Türk Dünyası'nın iktisadi ve kültürel bütünleşmesi

yönünde somut gelişmeler yaşanacağını habercisidir. Bu yüzden de Ankara'nın Asya vizyonunu benimsemesi ve kıta ülkeleriyle olan ilişkilerini derinleştirecek adımlar atması gerekmektedir.

Kaynakça

- “Çavuşoğlu Yeniden Asya Açılımını Duyurdu”, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dunya/yeniden-asya-acilimi-3501093>, (Erişim Tarihi: 30.12.2019).
- AKDEVELİOĞLU, Atay, “İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), Yaz 2004, s. 129-160.
- AMETBEK, Dinmuhammed, “Türk Dünyasında Jeopolitik Özneler Etkileşimi ve Devamlılığı”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, s. 143-168.
- BAŞARAN, Doğan, “Türkiye'nin BRICS Seçeneği”, *ANKASAM*, <https://ankasam.org/turkiyenin-brics-secenegi/>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).
- BAŞARAN, Doğan, “Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler ve Kıbrıs'ta Denktaş Ruhunun Dönüşü”, *ANKASAM*, <https://ankasam.org/dogu-akdenizdeki-gelistmeler-ve-kibirista-denktas-ruhunun-donusu/>, (Erişim Tarihi: 30.12.2019).
- BLANDY, C.W., “The Caucasus Region and Caspian Basin: Change, Complication and Challenge”, *Directorate Doctrine and Development*, The Conflict Studies Research Centre, Surrey, Royal Military Sandhurst, Nisan 1998, s. 1-2
- DOĞAN, D. Mehmet, *Türkistan-Türkiye Gergefinde İran*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- ERANDAÇ, Bülent, “Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/turkiyenin-yeniden-asya-acilimi-kose-yazisi-10872>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).
- EROL, Mehmet Seyfettin, “Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkeleri Üzerinden Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Yaz 2012, s. 1-20.
- EROL, Mehmet Seyfettin, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”, Mehmet Seyfettin Erol, der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Kitap, Ankara 2011, s. 7-52.
- NUROĞLU, Elif, “Kuşak-Yol Projesi Çerçevesinde Türkiye-Çin İlişkileri”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kusak-yol-projesi-cercevesinde-turkiye-cin-iliskileri/1538112>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).
- TELLAL, Erel, “Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, Bahar 2005, s. 49-70.
- USTA, Betül, “Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımına Çin ve Japonya'dan Tam Destek”, *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/08/07/turkiyenin-yeniden-asya-acilimina-cin-ve-japonyadan-tam-destek>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).

TÜRKİYE’NİN NÜKLEER ENERJİ POLİTİKALARINDA

ÇEVRESEL GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

Arda ÖZKAN*

ÖZET

Türkiye, enerji ihtiyacını giderebilmek ve dışa bağımlılıktan kurtulmak amacıyla nükleer enerji projelerini yürüten ülkelerden birisi olarak santrallerin güvenli biçimde çalışabilmesi için tasarımı, yapısı ve işleyiş mekanizması ile ilgili kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Nükleer enerjinin kullanımı ile ilgili sorunları çözmek amacıyla bu teknolojiye güvenlik kültürü ve kurumsal faktörlerle ilgili çözüm üreten yaklaşımları benimsemesi gerekmektedir. Nükleer santralleri bütüncül olarak değerlendirebilmek için teknoloji, organizasyon ve insan faktörlerini birlikte ele alan çalışmaların yapılması son zamanlarda sıklıkla öne sürülen çevresel güvenlik kültürü ile ilgili düşünceler arasındadır. Bu çalışmada, Türkiye’de inşası devam eden Mersin Akkuyu ve Sinop İnceburun nükleer santral projelerinin sağlayacağı güvenlik kültürüyle uluslararası standartların aynı olup olmadığını, nükleer enerji ucuz mu, nükleer enerji çevre dostu mu, nükleer enerji verimli mi ve nükleer enerji güvenli mi gibi sorularla sınıyarak bir analiz yapılması hedeflenmektedir. Bu hedef kapsamında yapılan analizle çevresel güvenlik kültürünün nükleer enerji alanında uygulanmasının önemi dile getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nükleer enerji, çevre, güvenlik, yönetim.

ENVIRONMENTAL SECURITY CULTURE IN NUCLEAR ENERGY POLICY OF TURKEY ABSTRACT

Turkey also designs to operate in a safe way of nuclear power plants as one of the countries carrying out nuclear energy projects in order to escape to resolve its energy needs and export from addiction, it is in need of comprehensive regulations regarding the structure and operation mechanism. In order to solve problems related to the use of nuclear energy, it is necessary to develop security culture in this technology and adopt preventive and solution-oriented approaches to institutional factors. Working with an approach that tackles technology, organization and human factors to assess nuclear power plants as a whole is among the most often considered the idea of environmental security culture that has recently been put forward. In this study, the ongoing construction in Turkey in Mersin Akkuyu and Sinop İnceburun the safety culture will provide the nuclear power plant project that international standards are the same like questions does nuclear energy cheap, does nuclear energy friendly to environment, does nuclear energy efficient and does nuclear power safe, a political analysis is targeted. An analysis of this goal will be highlighted in the application of the environmental safety culture in the nuclear energy field.

Keywords: Nuclear energy, environment, security, governance.

Giriş

Nükleer enerji seçeneğine günümüzde birçok devlet kuşkuyla yaklaşmaktadır. Çünkü, nükleer bir kaza gerçekleştiği takdirde ortaya çıkan zararlar, çevresel açıdan giderilmesi olanak dahilinde olmayan ciddi zararlardır. Devletlerin korkuyla yaklaştığı husus, nükleer atıkların depolanması ve nakledilmesi sırasında meydana gelen zararların yanında, santrallerin ömrünü doldurduktan sonra reaktörlerin söküm aşamasındaki mali külfetlerdir. Özellikle, Fukuşima nükleer kazası sonrasında dünya enerji politikalarının değişmesiyle birlikte bazı devletler nükleer enerji programlarını ertelemiş, bazı devletler nükleeri askıya

* Arş.Gör.Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (e-mail: ardaozkan83@hotmail.com).

almış, bazı devletler de nükleere hızla devam edeceklerini açıklamıştır. Nükleere devam etme kararı alan devletler sorumluluk açısından çevresel güvenliğin oluşturulması için çalışmalar başlattıklarını ve işbirliği içerisinde bulunacaklarını ilan etmiştir. Nükleer güvenlik konusunda sorumluluk taşıyacak bir kurum/kuruluş, nükleer santral tasarımında meydana gelecek hataları önlemek, santraldeki reaktör yapılarının güvenlik açısından etkilerini bertaraf etmek, güvenlik içeren yapıların oluşumuna imkan sağlamak, çalışanların reaktörlerin güvenliğine yardım edecek faaliyetleri işlevsel hale getirmek için bir güvenlik kültürü oluşturmalıdır. Bu kurum/kuruluş, politikalarını inşa ederken güvenlik konusu üzerine öncelik vermesi ve sorumluluklarının sınırlarını açık bir biçimde ortaya koyması gerekmektedir.

Nükleer enerji santralleri, kurulum aşamasında büyük yatırımlar gerektirmesinin yanında, işletme güvenliği, sökülme aşamaları ve atık sorunu gibi nedenlerden dolayı üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir konudur. Nükleer teknolojiye, finansal altyapıya, kalifiyeli işgücüne sahip olmaması ve bu teknolojinin kısa bir süre içerisinde elde edilemiyor olması, Türkiye'nin neden günümüze kadar bir nükleer santrale sahip olamadığının cevabını açıklayıcı niteliktedir. Türkiye açısından neredeyse 60 yıllık geçmişi olan nükleer enerji konusu daima gündemi meşgul etmiştir. 1955 yılında atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılması amacıyla toplanan I. Cenevre Konferansından sonra 1956 yılında Türkiye'de Atom Enerjisi Komisyonu kurulmasına rağmen, geçen bu sürede Türkiye'de nükleere yönelik istenen sonuçlar elde edilememiştir. 1960'lardan beri birkaç kez ihaleye açılan nükleer santral antlaşmaları da neticelendirilmemiştir.³⁰⁷ Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma için nükleer enerji santrali kurma girişimleri daima bir tartışma yaratmıştır. Türkiye'de nükleer enerji konusuna yönelik tutumlarda nükleer enerjiyi tehdit savunan yönlü ayrışmalar, dünya genelindeki birçok devletle benzer olmasına rağmen, örneğin Akkuyu'da yapılacak olan nükleer santralin kendine has özelliklerinden dolayı farklılaşmaktadır. Akkuyu Nükleer Santrali'nin %51'lik kısmının Rus şirketine ait olması ve kullanımı boyunca Ruslar tarafından işletilmesi bu farklılığın temel sebebidir. Zira dünyada ilk kez bir devlet başka bir devletin topraklarında nükleer bir santrale sahip olacaktır (Kaya ve Göral, 2016: 421-422).

1. Çevresel Güvenlikte Nükleer Enerji Sorunsalı³⁰⁸

Nükleer enerji ile ilgili tartışmalarda bu konunun ekonomik, sosyal ve politik yönlerine bakmak gerekmektedir. Nükleer enerji santrallerinin ekonomik performansı, işletimleri sırasında çevreye verdikleri zarar, nükleer atık depolama problemleri, terörist faaliyetlere ve kazalara karşı güvenliklerinin sağlanması ve nükleer silaha yönelik bir basamak olması endişesiyle yurt içi ve yurt dışı kaygılar sıklıkla dile getirilen sorunlardandır. Buna karşın, enerji arzında çeşitliliğe ve dolayısıyla arz güvenliğine katkısı, fosil yakıtlara göre sera gazı salmaması, küresel ısınma katkısının olmaması, nükleer silahlara sahip olmak için bir atlama taşı olması gibi avantajları nükleer enerjiyi destekleyenler tarafından öne sürülmektedir (Bilgin, 2009: 58). Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (IAEA) göre dünyada çalışabilir durumdaki nükleer reaktör sayısı, 2018 sonu itibarıyla 454'tür. Fakat, çalışabilir durumda bulunan nükleer reaktörlerden bazıları uzun zamandır atıl durumdadır. Japonya bunun en iyi örneğini oluşturmaktadır. Ülkede 42 çalışabilir nükleer reaktörden sadece 9 tanesi çalışmaktadır. 2019 başında dünyada 28 reaktörün de uzun süredir elektrik üretmediği, bunların atıl durumda olduğu bilinmektedir (NKP, 2019: 8).

³⁰⁷ Türkiye'de nükleer enerji ile ilgili tartışmalar 1960'lı yıllarda başlamış, Türkiye'de kurulması istenen, ancak ihale iptalleri ile gerçekleştirilemeyen nükleer santraller, son günlerde çok daha tartışılır hale gelmiştir. Taraf olanlar ve karşı olanlar olmak üzere nükleer enerji ile ilgili gruplar, Türkiye'de nükleer enerjinin geleceği için görüşler ortaya koymuşlardır (Yıldırım ve Örnek, 2007: 33).

³⁰⁸ Bu bölüm, yazarın doktora tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

UAEK'nin öncelik verdiği en önemli husus, nükleer güvenlik kültürüdür. UAEK'ye göre, nükleer güvenlik kültürü, nükleer güvenliği destekleme ve arttırmakla görevli birey, kurum ve kuruluşların özellik, tutum ve davranışlarının bütününe verilen isimdir. Nükleer güvenlik kültürünün temelinde dikkate değer bir tehdidin varlığını ve nükleer güvenliğin önemli olduğunu kabul etmek yatmaktadır. Bu yönde bir kültürün şekillendirilmesi, nihayetinde karar alıcılara, düzenleyicilere, yöneticilere ya da çalışan bireylere ve belli bir düzeyde kamuoyuna bağlıdır. Nükleer güvenlik kültürü kavramının tanıtılması ve geliştirilmesi uluslararası bir yönlendirmenin sağlanması ile kamu ve özel sektörlerin tamamını kapsayacak bir biçimde ilgili tarafların tamamının farkındalığını artıracak bir bakış açısıyla belirginleşebilir. Bu bağlamda, UAEK nükleer güvenlik ve emniyet anlayışına dayalı olarak kapsamlı bir nükleer güvenlik yönetimi oluşturulması çağrısı yapmakta ve bu türde bir yönetimin oluşturulmasını sağlayacak küresel standartları geliştirmeyi amaçlamaktadır. UAEK'ye göre, nükleer güvenlik yönetimi, yasama ve düzenleme, istihbarat toplanması, radyoaktif maddeler ile ilgili tesis ve sahalara yönelik tehditlerin değerlendirilmesi, idari sistemler, çeşitli teknik donanım sistemleri, müdahale kapasitesi ve yatıştırma faaliyetleri gibi geniş kapsamlı unsur ve faaliyetleri içermektedir (Han ve Çelikpala, 2016: 86-87).

Nükleer enerji kaynağı, her zaman çevre dostu, ucuz ve verimli bir enerji kaynağı olarak gösterilmektedir. Fakat, bu üç olguya rağmen güvenli bir enerji kaynağı olmadığı hemen her platformda dile getirilen önemli bir konudur. Nükleer enerjinin çevre dostu, ucuz veya verimli enerji kaynağı olarak gösterilmesine rağmen içerisinde bir Çernobil büyüklüğünde tehditler barındırabilmektedir. Bu nedenle, nükleer enerji kullanımı ile ihmal asla birleşmemelidir (Pelzer, 1999: 1). Çünkü, nükleer enerji risk faktörü o anda oluşmayan, fakat oluştuğunda da çok yıkıcı zararlar verebilen bir enerji kaynağıdır (Kaya, 2012: 88). Devletler, nükleer enerji kaynağını yüksek teknolojiye sahip bir güvenlik mekanizmasına teslim etmeli ve ancak ondan sonra enerji üretimi yapmalıdır. Diğer bir deyişle, nükleer güvenlik kültürüne sahip olmalı. Böylece, "nükleere neden evet ya da hayır denmelidir?" sorusunun cevabını vermiş bulunacağız. Bu sorunun cevabını vermiş olan devletler nükleer enerji politikalarını ve projelerini uygulamaya koymaya başlamışlardır.

1.1. Nükleer Enerji Çevre Dostu mu?

Nükleer enerjinin tercih edilen bir enerji olmasının nedenleri arasında radyoaktif maddelerin izolasyonu ve hatta çevreye karşı duyarlı (!) olması konusunda elverişliliği yatmaktadır. Fakat, çevresel duyarlılık konusunda radyoaktif maddelerin depolanması sürecinde nükleer santrallerin yapılması için kullanılan teknoloji kadar yüksek teknoloji mekanizması sağlanmalıdır (Dönmez, 1998: 62). Öyle ki, Fransa ve Japonya'da çevreciler halk ve sanayi için yararlı elektrik sağlamak üzere PWR reaktörlerinin 1/50 ile 1/100'ü kadar az miktarda Uranyum tüketen FNR tipi hızlı nötron reaktörlerinin geliştirilmesini önermiştir. 1,300 MWe gücündeki Superphenix hızlı nötron reaktörünün endüstriyel ölçekte işletimi, bu konseptin teknik olarak uygulanabilir, ekonomik olarak sürdürülebilir ve çevresel olarak temiz olduğunu göstermektedir (Comby, 2006: 179). Bu yüzden, nükleer enerji santrallerinin ekonomik ve çevresel anlamda sürdürülebilir, uygulanabilir ve günümüz teknolojisi kullanılarak yapılması gerekmektedir.

Nükleer enerji santrallerinin coğrafi açıdan yerlerinin belirlenmesi de önemli bir husustur. Çevreye verdiği sınıraşan zararlar göz önüne alındığında zararların seviyesi çok yüksek oranlara ulaşabilmektedir. Nükleer santrallerde kullanılan soğutma sularının miktarı yüksek olduğu için nükleer santrallerin kurulacağı bölgeler su gereksinimi nedeniyle genellikle kıyı bölgeleridir. Bu tercih yapılırken de herhangi bir yerleşme durumunun olmadığı, aynı zamanda insan faaliyetlerinin gerçekleşmediği kıyı bölgeleri ve suyun fazla olduğu alanlar seçilmelidir. Fakat, kıyı bölgeleri genellikle nüfusun çok olduğu ve turizm açısından yoğun olan bölgelerdir. Buna karşılık, nükleer santrallerin kurulması hususunda

tercih edilen bölgenin nüfus bakımından yoğun olmayan alanlardan seçilmesi gerekmektedir. Nükleer santrallerin çevreye ve insanlığa verdiği zararlar göz önünde bulundurulduğunda bu durum bizi haklı çıkarmaktadır. Bu yüzden, nükleer santrallerin coğrafi açıdan radyasyonun hemen yansımayacağı güvenli bölgelere yapılması gerekmektedir.

1.2. Nükleer Enerji Ucuz mu?

Nükleer enerji kullanımını avantajlı kılabilecek en önemli özelliklerden biri, hem üretim ve hem de tüketim aşamasında stratejik unsur olan enerjinin arz güvenliğine katkısıdır. Fosil enerji kaynaklarından doğalgaz, petrol ve kömürün fiyatında aniden büyük dalgalanmalar meydana gelebilmektedir; buna karşın, nükleer enerjinin kaynağı Uranyum madeninin fiyatında dalgalanmalar görülse de bu durumun enerji maliyetine etkisi daha sınırlı olmaktadır. Çünkü, yakıt maliyetlerinin petrol, doğalgaz ve kömür gibi yakıtların üretim maliyetlerindeki oranı %55-60'lar seviyesindeyken, Uranyum gibi nükleer enerji kaynaklarında bu oran %5-10'larda seyretmektedir. Nükleerin kaynağı olan Uranyum taşınabilirlik ve zenginleştirilebilirlik gibi özelliklere sahiptir. Uranyum, aynı miktarda enerji üretiminde kullanılan kömürün takriben 20 binde biri kadar ağırlığa sahiptir (Köksal ve Civan, 2010: 120). Bu avantajı sayesinde Uranyum kaynağına sahip olmayan devletlerin bile kolaylıkla bunu ithal edip büyük miktarlarda stok yapması mümkün hale gelebilmektedir.

Günümüzde işletilen nükleer enerji santrallerinin ilk yatırım maliyeti, diğer enerji teknoloji seçeneklerine göre daha yüksek seviyede seyretmektedir. Bu durumda büyük ölçüde kalite standartları ve güvenlik anlayışı rol oynamaktadır. Nükleer santrallerin ilk yatırım maliyeti, coğrafi ve stratejik nedenlerden dolayı veya teknolojik gelişmelerle değişmekle birlikte 1,500-3,500 dolar/KWe arasındadır. Bu maliyet kömürde 1,300-1,500 iken, doğalgazda 1,500-1,700 dolar/KWe arasında değişmektedir (Külebi, 2007: 180). Yatırım maliyetinin yaklaşık %40'ını güvenlik mekanizmasının işlemesi için harcanan kalemler oluşturmaktadır (Turan, 2006: 5). Nükleer enerji ile elektrik enerjisi üretimi çoğu ülkede kömür, petrol ve doğalgazla elde edilen enerjiden kümülatif olarak daha pahalıya mal olmaktadır (Comby, 2006: 127). Nükleer yanlısı çevrecilerin “nükleere evet” demek için savunduğu görüşler açısından bakıldığında, bu enerjinin üretim maliyetinin fosil kaynaklardan daha pahalıya çıkması durumu da tezat oluşturmaktadır.

1.3. Nükleer Enerji Verimli mi?

Bütün insan yapımı araç, yapı ve tesislerde olduğu gibi nükleer enerjinin çevresel güvenlik açısından bir tehlike veya risk taşıyıp taşımadığını söylemeye artık gerek yoktur. Burada önemli olan bu enerji kaynağının getireceği risk ve tehlikenin diğer enerji kaynaklarındaki mevcut tehditlerden daha zararlı olup olmadığına farkına varmaktır. Dünya enerji ihtiyacının artması, fosil kaynaklı yakıt türlerinin rezervlerinin zamanla tükenmeye başlaması ve çok ciddi çevre sorunları karşısında nükleer enerjinin getireceği önemli faydalar da bulunmaktadır (Aybers, 1994: 58). Nükleer taraftarlarının savundukları en önemli şey, nükleer santrallerden elde edilecek en önemli yararın enerji verimliliği olduğunu dile getirmeleridir. Bu yüzden nükleer projelerin yaygınlaştırılması gerektiği dile getirilerek devletlerin nükleer enerjiye ilgisinin artmasının elektrik enerjisi elde etme bakımından da çok yararlı olabileceği düşüncesi sergilenmektedir.

Nükleer santrallerden verimli bir şekilde enerji üretimi sağlandığı, nükleer enerji taraftarı kişilerce dile getirilen en önemli düşüncelerdendir. Nükleer enerjinin kullanımı sonucunda küresel ısınmaya sebep olan herhangi bir olumsuz faaliyetin açığa çıkmadığı belirtilen bir diğer düşüncedir (Parfit, 2005: 96). Nükleer enerjinin sahip olduğu rezerv potansiyeli çok yüksek olduğu içindir ki dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri

tarafından tercih edilen en önemli enerji kaynağı olarak gösterilmektedir (Temurçin ve Aliagaoglu, 2003: 27). Örneğin, sadece bugünkü nükleer rezervler dikkate alınsa bile dünyaya yaklaşık 150 yıl elektrik enerjisinin yeteceği yapılan hesaplar arasındadır. Nükleer enerjinin bu kadar verimli olması düşüncesinin kuvvetle savunulması, nükleer enerjiyi yoğun kullanan devletler açısından avantajlı bir durum yaratmaktadır. Öte yandan, çevreye zararlı olacağı düşüncesi çevresel duyarlılık sahibi devletler tarafından da sürekli itiraz edilen bir husustur.

1.4. Nükleer Enerji Güvenli mi?

Asimetrik tehditlerin ön planda olduğu 21. yüzyılda nükleer enerji santrallerinin güvenlik mekanizmasını oluşturmak artık önemli bir sorun haline gelmiştir. Çünkü, dünyadaki nükleer santrallerde yalnızca uçak düşmesine karşı güvenlik tedbirleri alınmış, güvenlik hazırlıkları buna uygun yapılmış ve başka herhangi bir güvenlik tehdidi öngörülmemiştir. Yakıtı dolu olan bir uçağın nükleer reaktörlere çarpması durumu bile bizlere bir facianın kaçınılmaz olacağı sonucunu göstermektedir (Küpeli ve diğerleri, 2006: 14). Bu kapsamda, nükleer enerjinin dünyanın birçok ülkesinde kullanımı pek güvenli olarak görülmemektedir. Çünkü, bir uçak kazasından öte nükleer bir santral patlaması gerçekleştiğinde büyük miktarda radyoaktivite ortaya çıkacak ve bu radyoaktif atıklar tamamen çevreye yayılacaktır. Nükleer enerji santralinde meydana gelen patlamadan çıkan radyoaktivite, iyonize edici radyasyonlarla birlikte nükleer kazanın çevresindeki insanlara zarar verebilmektedir (Külebi, 2007: 193-194).

Nükleer bir kaza olması durumunda tesisler içerisinde ve etrafında bulunan yüzlerle, hatta binlerle ifade edilen kişiden tutun kilometrelerce uzaktaki devletlerde bulunan yüz binlerce insana kadar hemen her canlı etkilenmektedir. Çünkü, nükleer enerji kullanımı sonrası radyoaktivite veya nükleer atıklar ortaya çıkarmaktadır (Külebi, 2007: 193-194). Radyoaktif atıklar veya radyasyon, çevrede zararlı sonuçlara neden olmaktadır. Bu yüzden, önleyici özel işlemlerin yapılmasını gerektirmektedir (Altın ve Kaptan, 2006: 9-10). Bu yüzden, uluslararası toplum, çevresel güvenliğe bir tehlike oluşturan nükleer atıkların veya radyoaktif gazların bertaraf edilmesi için devletlerarası işbirliği çerçevesinde tüm önlemlerin alınması için harekete geçmelidir (Schacter, 2001: 460). Tehlikeli atıklar ve radyoaktif gazlar, aktiviteleri azalmaya kadar depolanmalıdır veya zararlarının çevreye yayılmasının önlenmesi için çimento ile karıştırılarak kara parçalarına yüzeysel olarak yerleştirilmelidir veya deniz diplerine gömülmelidir (Turan, 2006: 2).

2. Türkiye'nin Nükleer Politikaları ve Çevresel Güvenlik Kültürü

Geçmişten günümüze Türkiye'de nükleer santral konusunda değişik çevrelerce pek çok iddianın ortaya atılarak tartışıldığı ve konunun hem savunucuları ve hem de karşıtları tarafından istismar edildiği görülmektedir. Popüler olan, nükleer enerji ya da santral konusunda "tümünden evet ya da tümünden red" ekseninde konuya yaklaşılmasıdır. Oysa bilimsel ve teknolojik özellikleriyle tartışılması, avantaj ve dezavantajlarının bilimsel platformlarda açık ve net biçimde ortaya konulması, ulusal enerji politikasına entegre siyasal kararlılıkla uygulanması gereken bir konu olması beklenirken, nükleer enerji konusu, ulusal ya da uluslararası alanda özel/küresel çıkarların temsil edildiği, sadece siyasi içeriği ile geçici yaklaşımlarla gündeme gelmekten öteye gidememektedir. Diğer bir deyişle, günümüze gelinceye kadar, yaklaşık yarım yüzyılı bulan nükleer enerji konusundaki girişimler genellikle 'başarısızlıkla' sonuçlanmıştır. Bu çerçevede, enerji politikasından yoksun niteliğiyle başarısız olarak değerlendirilen bu girişimlerin başlıca özelliği, dünyada güncel gelişmeleri takip etme düşüncesindeki siyasal tutumun çok önemli eksik ve kısıtlarla giriştiği idari ve teknik çabalardan öte geçememesidir. Girişilen çabalarla edinilen kazanımların değerlendirilemediği, her bir aşaması tekrar baştan başlayan niteliği ile zaman, sermaye, personel ve kullanılabilir bilgi anlamında kayıp süreçlerdir (Palabıyık, Yavaş ve

Konunun, tüm nitelikleriyle değerlendirildiği, siyasal karar alıcılar başta olmak üzere ulusal ve yerel kamuoyunu bilgilendirici özgün bilimsel çalışmalara duyulan gereksinim ise açıktır. Nükleer santrallerin halka rağmen değil halkın istek ve desteğiyle kurulması gerekmektedir. Ancak, ulusal kamuoyu desteği açık ve net sağlanamamıştır. Ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelere konu olan bilgi edinme ve katılım odaklı yeni yaklaşımlarla ulusal kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ulusal kamuoyunun nükleer santraller konusuyla yakından ilgilenmesi tarihin en büyük nükleer kazası olarak adlandırılan Çernobil felaketi ile olmuştur. Bu nedenle sıklıkla ifade edilen enerji darboğazının giderilmesi arayışlarında en iyi seçenek olarak sunulan nükleer santrallere kamuoyunun büyük kısmı şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu yüzden, nükleer teknolojinin Türkiye'ye kazandırılmasında kamunun öncülüğünde özel sektörün katılımının planlı ve kontrollü olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Branşlar arası işbirliğini gerektiren nükleer teknoloji alanında geliştirme faaliyetleri, aynı zamanda üniversiteler ile sanayi ve araştırma kuruluşları arasında işbirliği içinde yürütülmelidir (Palabıyık, Yavaş ve Aydın, 2010: 180).

Nükleer enerjide kullanılan teknoloji, niteliği gereği kendine özgü yüksek düzeyde uzmanlık ve titiz çalışma gerektirmektedir. Uzun dönemli, yüksek maliyetli, karmaşık ve yüksek teknolojiye dayanan, herhangi küçük bir aksaklığın ya da yanlışın telafisi olanaksız ya da muazzam zararlara neden olabileceği göz önünde bulundurulmalı ve projenin her aşamasında buna uygun proje yönetimine mutlak surette uyularak hareket edilmelidir. Projenin yer seçiminden başlayarak, projelendirme, inşa, işletme ve sonlandırılması süreçlerindeki lisans verme ve uygulamalara her aşamada üst düzeyde güvenlik ve kalite gerekleri egemen olmalıdır. Projelendirme ve işletim çok yoğun, karmaşık ve detaylı teknolojik uygulama ve analizleri gerektirmektedir. Bunu karşılayacak ulusal ve uluslararası bilgi, uygulama ve deneyime sahip yetişmiş, güncel gelişmelerden haberdar olan uzman personele gereksinim bulunmaktadır. Uygulamanın her aşaması, uluslararası kabul gören standartlara uygun geliştirilmiş ulusal normlara uygun gerçekleştirilmelidir. Nükleer yatırımlarda kullanılan teknoloji iyi seçilmeli, nükleer atık çöplüğü ya da nükleer çöplük olma tehlikeleri göz ardı edilmemelidir. Konunun teknik ve mali boyutu dikkate alındığında bazı durumlarda kötü niyetinden şüphe edilemeyecek yanlı bilgi ve bilgi kirlenmesinden de söz edilmesi gerekmektedir (Palabıyık, Yavaş ve Aydın, 2010: 180-181).

Dünya enerji üretiminde yeni yollar aranırken, Türkiye nükleer güç deneyimini 1960'lı yıllarda başlatmış ve 1962 yılında Küçükçekmece'de 1 MW gücünde bir araştırma reaktörü kurmuştur. Daha sonraki yıllarda, ABD ve İspanyol firmaları Türkiye'de fizibilite çalışmaları yaparak 400 MW gücünde nükleer bir santral kurulması için proje teklif etmişler, ancak bu proje gerçekleştirilememiştir. 1972'de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) denetiminde Mersin - Akkuyu'da bir santral kurulması düşünülmüş, bu proje de gerçekleştirilememiştir. 1993 yılında Akkuyu projesi tekrar gündeme gelmiş ve 1996 sonu itibarıyla ihalesi açılmış, 1997 yılında yapımı plânlanan santral için üç farklı konsorsiyumdan, güçleri 1400 ilâ 2800 MW arasında değişen proje teklifleri alınmıştır. Ancak, ekonomik koşullar ve yolsuzluk iddiaları nedenleriyle ertelenen karar 2000 yılında da iptal edilmiştir. Kamuoyunda özellikle çevresel etkileri itibarıyla tartışılan projenin iptal edilmesindeki en önemli neden olarak, projeye verilen tekliflerin boyutuna bağlı olarak 2,5 ile 4 milyar dolara ulaşan maliyetin karşılanmasında yaşanan sıkıntılar gösterilmiştir. Bununla birlikte, Hazine Müsteşarlığı'nın projenin anahtar teslimi yönetimi yerine "Yap - İşlet - Devret" modeli çerçevesinde yapılmasını istemesi ve yapım sürecinde herhangi bir finansal destek garantisi vermemesi iptalin önemli nedenlerinden biri olmuştur. Halihazırda yürütülen herhangi bir proje olmamasına rağmen, Türkiye'nin enerji planlarında 2012'ye kadar üç nükleer santral kurulacağı belirtilmiştir. Özellikle, 2005 yılı sonlarında, Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan doğalgaz krizi, İran'ın Türkiye'ye gönderdiği gazı azaltması ve

giderek artan petrol fiyatları Türkiye'yi nükleer santrallere yöneltmiştir (Kılınç, 2006: 22; Arık ve Turan, 2006: 28; Yıldırım ve Örnek, 2007: 35-36).

1964 yılındaki 3. Cenevre Konferansı'nı takiben dünyada nükleer santrallerin inşasına hız verilmiş, büyük güçlü ticari nükleer santraller 1969-70 yıllarından sonra artan bir hızla işletmeye girmişlerdir. Türkiye'de de ilk defa 1960'ların ortasından itibaren nükleer santral için fizibilite çalışmaları yapılmış ancak 1970-1971 yıllarındaki ekonomik ve politik koşullar nedeniyle bu plan hayata geçirilememiştir. İkinci girişim 1970 yılında kalkınma perspektifi ile bir kamu tekeli olarak kurulan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) öncülüğünde nükleer santral kuruluşuyla ilgili çalışmaları yürütmek üzere Nükleer Santraller Dairesi'nin kurulması ile başlamıştır. 1974-1975 yıllarında yapılan yer belirleme çalışmaları neticesinde özellikle nüfus yoğunluğu ve deprem yönünden en uygun yer olarak Akkuyu sahası seçilmiştir. 1976 yılında AEK Akkuyu sahasının uygun olduğuna karar vermiştir. Yer belirlendikten sonra 1977 yılında yapılan ihale sonucunda Asea Atom - Stal Laval - Spie Batignolles şirketler grubu ile Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) arasında müzakereler başlamıştır. Uzun süren sözleşme görüşmeleri karara bağlanamamış, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından ihale sonuçlandırılmamış ve çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Üçüncü girişim, darbeden sonra 1983 yılında zamanın Cumhurbaşkanı tarafından, Türkiye'nin üç adet nükleer santral kurmaya karar verdiği ve tüm ihale, mühendislik, imalat, tesis, işletme, yakıt temini ve kullanılmış yakıtların depolanmasını yürütmek üzere Nükleer Elektrik Santralleri Kurumu'nun kurulduğunun açıklanması ile başlatılmıştır. 1 İhale TEK tarafından düzenlenmiş ve santralin Yap-İşlet-Devret modeli ile yapılması öngörülmüştür; ancak finansman sorunları yüzünden ihale sonuçlandırılmamış ve görüşmelerin kesilmesini takiben Çernobil kazasının gerçekleşmesi ihalenin iptal edilmesine ve çalışmaların sonuçsuz kalmasına yol açmıştır. Dördüncü kez nükleer santral kurma girişimi yine Akkuyu sahası için 1996 yılında yapılan ihale ile gerçekleşmiştir. Değerlendirme sürecinde ihalenin sonucunun açıklanması altı kez ertelenmiş ve 2000 yılında ihale Bakanlar Kurulu toplantısında nükleer santral yapımı için elverişli koşullar oluşuncaya kadar Türkiye'nin Nükleer Programı'nın ertelenmesine karar verildiğinin açıklanması üzerine Bakanlar Kurulu Kararı ile ihale iptal edilmiştir. Beşinci girişim, "Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun Tasarısı"nın 8 Mayıs 2007 tarihinde mecliste kabul edilerek yasalaşmasını takiben başlamıştır. 2008 yılında yapılan yarışma sonucu Rusya menşeli VVER tasarımının yarışma ölçütlerini sağladığı belirtilmiş, ancak 2009 yılında Danıştay'ın verdiği yürütmeyi durdurma kararıyla nükleer santral kurmak üzere yapılan bu girişim de başarısız olmuştur (BAA, 2018: 2-3).

Yukarıda sıralanan pek çok sonuçsuz girişimin ardından, projelerin sürekli yargı yoluyla iptal edilmesinin önüne geçmek, Sayıştay denetimlerinden ve Kamu İhale Kanunu'ndan muaf tutabilmek adına santral projesinin uluslararası ikili anlaşmalar ile yapılması yoluna gidilmiştir. Bunun sonucunda 2010 yılında "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır. Bugün Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşası 1976 yılında karar verilen sahada bu anlaşma çerçevesinde yürütülmektedir (BAA, 2018: 3). Söz konusu Anlaşma, 15 Temmuz 2010 tarihinde TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş, 6 Ekim 2010 tarihli ve 27721 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Antlaşmanın gerçekleştirilmesi kapsamında Proje Şirketi, 13 Aralık 2010 tarihinde ise Ankara'da Akkuyu NGS Elektrik Üretim A.Ş. adı ile kurulmuştur (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018: 7).

Rus sermayesi ile kurulan özel bir şirket olan Akkuyu Nükleer A.Ş antlaşma uyarınca üretilen elektrik de dâhil olmak üzere santralin sahibidir. Diğer bir deyişle, Akkuyu Nükleer Santrali Türk topraklarında bir Rus santrali olacaktır. Yine antlaşma uyarınca Rus tarafının şirketteki toplam payı hiçbir zaman %51'den az olamaz. Şirketin geri kalan azınlık

hisselerinin dağıtımı, her zaman, ulusal güvenlik ve ekonomi konularında ulusal çıkarların korunması amacıyla her iki tarafın rızasına bağlı olacak şekilde tarif edilmiştir. Santralin inşası için yüklenici olarak, Rosatom'un yurtdışındaki nükleer santrallerin inşaatı ve modernizasyonu alanında faaliyet gösteren Atomstroyexport şirketi belirlenmiştir. Santralin kurulacağı Akkuyu sahası 1976 yılında çıkarılan lisansı ve mevcut altyapısı ile birlikte bedelsiz olarak santralin sökülme sürecinin sonuna kadar şirkete tahsis edilmiştir. Yani şirket arazi için de devlete herhangi bir kira ödemeyecektir. Santral her biri 1200 MW gücünde 4 reaktörden oluşacak ve Rusya'da inşaatı devam eden Novovoronejskaya-2 santralının bir benzeri olacaktır. Santralin işletme ömrü ise 60 yıl olarak öngörülmektedir. Santral için gerekli ekipmanların çoğu Rusya'dan temin edilecek, Türkiye'den esas olarak inşaat ve montaj işleri için tedarik yapılacaktır (BAA, 2018: 4).

2012 yılında ÇED süreci başlamış ve Mart 2012'de halkın katılımı toplantısı yapılmıştır. Yine aynı yıl 1976'da çıkarılan yer lisansı güncellenmiş ve TAEK tarafından kabul edilmiştir. Yaklaşık üç yıl süren ÇED süreci sonunda Aralık 2014'te olumlu ÇED raporu alınmıştır. Kararı takiben Nisan 2015'te Akkuyu'da bir temel atma töreni düzenlenmiş ancak atılan temelin santrale değil "kıyı yapılarına" ait olduğu açıklanmıştır. Ardından Suriye'de Rus Hava Kuvvetleri'ne ait bir uçağın düşürülmesi ile başlayan gerilim sürecinde proje duraksamıştır. Siyasi krizin aşılmasının ardından Haziran 2017'de EPDK tarafından üretim lisansı, Nisan 2018'de ise TAEK tarafından nükleer santralin 1. ünitesi için inşaat lisansı verilmiştir. Kamuoyuna yansıyan bilgilere göre, şu anda santralin 1. ünitesinin inşaatı devam etmektedir ve 2023 yılında bu ünitenin işletmeye alınması planlanmaktadır (BAA, 2018: 4-5). TAEK tarafından 2007 yılında Akkuyu ve Sinop nükleer santrallerinin inşasına başlamak amacıyla "Ulusal Nükleer Teknoloji Geliştirme Programı" kurularak; nükleer güç santrallerine yönelik Ar-Ge altyapısının oluşturulması, nükleer reaktör teknolojisinin ve kalifiyeli eleman geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır. 14 Mecliste kabul edilen bu yasa sonrası TETAŞ, Akkuyu'da kurulacak olan nükleer santrale yönelik ihaleye çıkmıştır. 2008 tarihinde sonlanan ihalede sadece Atomstroyexport-Inter RaoPark Teknik Ortak Girişim Grubu teklif vermiştir. Tek şirketin teklif vermesindeki en büyük etken, Türkiye'nin hazine garantisi vermemesi ve nükleer enerji santrali yapımına yönelik YİS (Yap-Sahip ol-İşlet) modelini tercih etmesidir (Kaya ve Göröl, 2016: 425).

Sinop'ta kurulmak istenen nükleer santralin ise 4560 MW gücünde dört reaktörden oluşması planlanmaktadır. Santralin Japon şirketi Mitsubishi Heavy Industries (MHI) ve Fransız Engie'nin önderliğinde, EÜAŞ'ın payının da yüzde 49 olacağı düşünülmektedir. Santralin ÇED başvuru dosyası, vergi cenneti olarak bilinen Jersey Kanal Adaları'nda kurulan EUAS International ICC şirketi tarafından yapılmıştır. Bu da vergi kaçırma ve Sayıştay denetiminden kaçma çabası şeklinde yorumlanmıştır. Projenin MHI, Engie ve EÜAŞ tarafından üstleneceği biliniyor. İlk reaktörün ise 2025 yılında devreye girmesi planlanmaktadır. Akkuyu'da olduğu gibi bu santralden üretilecek elektriğe de yüksek bir fiyattan alım garantisi verilmiştir. Santralin üreteceği elektriğin tamamı, 20 yıl boyunca kilovat saati 10,87 dolar sentten satın alınacaktır. Nükleer santral projesinin üst ölçekli planlarda yer almaması nedeniyle açılan davalar sürüyor. Santralde kullanılması planlanan Atmea 1 reaktörleri daha önce hiçbir ülkede kullanılmadı. 6 Şubat 2018'de Sinop NGS ÇED Raporu halkı bilgilendirme toplantısına halk alınmamıştır. Toplantı salonu önceden seçilmiş kişilerle doldurulmuş ve salona girmek isteyen milletvekilleri ve belediye başkanları da içeri alınmamıştır. Toplantıya halkın alınmaması nedeniyle açılan davada takipsizlik kararı verildi. Bu yüzden de dava bir üst mahkemeye taşınmıştır. Çernobil kazasının 32. yıldönümü nedeniyle Sinop'ta yapılacak miting, güvenlik sorunu gerekçe gösterilerek Sinop Valiliği tarafından yasaklanmıştır. Yasak, İstanbul'da ve birçok şehirde eş zamanlı basın açıklamaları yapılarak protesto edilmiştir. Sinop'ta ise 1,5 saat süren kitlesel bir basın açıklaması yapıldı. 24 Nisan' da Japon finansman şirketi Itochu Corporation, yapılan fizibilite çalışmalarını sonucu, maliyetlerin iki katına çıktığını belirterek Türkiye'nin Sinop

nükleer santrali projesinden çıktığını açıklamıştır (NKP, 2019: 5-7).

Türkiye'nin inşa etmeyi hedeflediği nükleer santraller, ülkenin enerji politikasında ve elektrik talebini karşılamada oynayacakları hayati rolün yanı sıra, nükleer teknolojiye sahip olmanın yaratacağı riskler ve bu risklerin dayatacağı gereksinimler nedeniyle de önemlidir. Bu bağlamda Türkiye, nükleer enerjiye geçişin yarattığı bir takım özel tehditlerle karşı karşıyadır. Ülkenin yeni oluşmaya başlayan nükleer güvenlik anlayışını bir "kültüre" dönüştürebilmesi için; özellikle nükleer ve güvenlik gibi konulardaki farklı davranış kalıpları, anlayışları, öncelikleri ve yaklaşımlara sahip uluslararası ortakları olan, Rusya, Fransa ve Japonya ile işbirliği içinde hareket etmelidir. Taraflar arasında hâlihazırda var olan farklılıkların giderilmemesi durumunda, çok karmaşık sorunlarla karşılaşılacağı aşikârdır. Bu nedenle Türkiye, önceden çizdiği bir yol haritası çerçevesinde tarafların yaklaşımlarının koordinasyonu ve uyumlulaştırılması sürecinde etkin bir rol oynamalıdır. Öte yandan Türkiye'nin durumu, nükleer hedeflerini gerçekleştirmek için seçtiği model nedeniyle daha da karmaşık bir haldedir. Nükleer santrallerinin iki tanesi, nükleer teknolojinin doğrudan ithali yoluyla inşa edilecektir. Bunlardan ilki olan Akkuyu Nükleer Santrali, 'Yap-Sahip ol-İşlet' finans modeline uygun olarak inşa edilecektir. Bu model, nükleer santralin inşası konusunda ülke içerisinde bir çoğunluğu tesisin fiziki emniyet ve güvenliğine odaklanmış olan temel bir takım eleştirilere yol açmıştır. Zira tesisi inşa edecek Rus yüklenici şirket aynı zamanda tesisin ömrü boyunca sahibi olacaktır; bu da Türkiye'nin tesisin işletilmesi konusunda söz hakkını ciddi oranda kısıtlayacaktır. Türkiye nükleer enerji üretme ihtimali olan bir UAEK üyesi olduğu için, kurumun genel yaklaşımını benimsemeli ve uygulamalıdır. İlk nükleer enerji santralinin 'yap-sahip ol-işlet' modeliyle yapılacak olması nedeniyle, ülkenin UAEK düzenlemelerine uyumu yalnızca tesisin işletim usulleri ve yasal düzenlemeler konularıyla sınırlı olmamalıdır. Türkiye bunun da ötesinde, ülkenin bütün nükleer paydaşlarının UAEK standart ve esaslarına bütünüyle uyumlu ve bağlı şekilde işlemesi için elinden geleni yapmalıdır (Han ve Çelikpala, 2016: 93).

Sonuç

Türkiye'nin de nükleer programın sürdürülebilirliği için önem arz eden ve en kısa zamanda tamamlanması gereken politika ve strateji çalışmaları i) nükleer güvenlik, ii) nükleer yakıt çevrimi ve iii) kullanılmış yakıt ve radyoaktif atık yönetimi başlıkları altında özetlenebilir. Nükleer enerji programının sürdürülebilirliğinde en önemli etken program kapsamında yürütülecek tüm çalışmalarda nükleer güvenliğin sağlanmasıdır. Nükleer enerji kullanımına yönelik bütün faaliyetler uluslararası güvenlik standartlarına uygun bir biçimde yürütülmelidir. Bununla birlikte, Türkiye'nin kendi düzenleyici çerçevesinin oluşturulması ve bağımsız bir düzenleyici otoriteye sahip olması da gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle nükleer alanda düzenleyici yapıyı belirleyen, düzenleyici otoritenin siyasi otoriteden ve işleticiden bağımsızlığı, saydamlık, kamuoyu tarafından izlenebilirlik gibi kurumsal özelliklerini detaylı olarak tanımlayan, gerekli mevzuat altyapısını belirleyen ve nükleer güvenlik, emniyet ve güvence konularını bütünlük olarak ele alan bir "nükleer güvenlik politikası" çalışması yapılmalıdır. Ayrıca, düzenleyici altyapıyı oluşturan çalışmalara paralel olarak nükleer güç programının uygulanmasında ihtiyaç duyulan insan kaynağının geliştirilmesi ve teknik altyapının oluşturulması yönünde stratejiler geliştirilmelidir. Akkuyu Nükleer Santrali ve Sinop Nükleer Santrali projeleri nükleer enerji yakıt tedarikine ilişkin hükümler içermektedir. Bu projelerde yakıtın dışarıdan tedariki nedeniyle Türkiye'nin dışa bağımlılığının devam etmesi söz konusu olacaktır. Oysa nükleer enerji programının sürdürülebilirliği açısından uranyum rezervlerinin yeni yöntemlerle tekrar belirlenmesi, nükleer yakıt üretimine ilişkin araştırmalar yapılması ve yakıt üretim teknolojisinin hükümetler arası anlaşmalar çerçevesinde transferi önem arz etmektedir. Böylece en azından nükleer program kapsamında kurulacak yeni nükleer enerji santrallerinin yakıtının temininde dışa bağımlılığın önüne geçilebilir (TÜBA, 2019: 60-61).

ÇORUH NEHRİNDE REKRASYON ÇALIŞMALARI, KENT VE SU GÜVENLİĞİ

Esmeray Alacadağlı*
M. Veysel Çankaya*

Giriş

Su insan ve toplum yaşamının sürdürülebilmesi için yaşamsal bir kaynaktır. Bireyin yaşamını sürdürmesi için gereksinim duyduğu üç temel çevresel öğeden biri olan su, aynı zamanda, ülkelerin varlığı, sürdürülebilirliği, ekonomik gelişimi ve güvenliği açısından da büyük önemi olan bir kaynaktır. Tarih boyunca ilk uygarlıklar su havzaları yanında kurulmuştur. Uygarlığın temeli olan suya sahip olmak geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli olup her dönemde yeterli miktarda suya sahip olma devletlerin öncelikleri içinde yer almıştır. Dünyanın üçte ikisi sularla kaplı olmakla birlikte kullanılabilir su kaynakları açısından dünyamız zengin değildir. Kullanılabilir kaynaklar çok az ve sınırlı olup sanayileşme, kentleşme, göçler gibi birçok etmene bağlı olarak ortaya çıkan küresel ısınma, kıtlık, kirlenme, kuraklık gibi çevresel sorunlarla sürdürülebilirliği tehdit edilmektedir.

Dünyadaki su kaynakları yer ve zaman olarak düzensiz bir şekilde dağılmıştır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere insanoğlunun faaliyetleri, sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı hızlı nüfus artışı ile su yetersizliği giderek artmaktadır ve günümüzde dünya nüfusunun %40'ından fazlası su kıtlığı ile karşı karşıyadır. 2050'lerde bu oranın %65'e çıkması beklenmekte olup suyun kullanımında da ülkeler açısından büyük bir eşitsizlik söz konusudur. Örneğin bir ABD'li günde ortalama 500 litre su kullanırken, bazı Afrika ülkelerinde kişi başına düşen günlük su miktarı 3 litreye kadar düşmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (World Health Organization- WHO) göre de her gün 5 yaşın altındaki 4.000 çocuk su ve suya bağlı hastalıklardan yaşamını kaybetmektedir (Parlar ve Aslantürk, 2013:75)

Dünyadaki kullanılabilir su kaynaklarının çok az ve sınırlı olması ve insanoğlunun eylemleriyle giderek azalması, suyun uluslararası kriz kaynakları listesinde üst sıralara taşınmasına neden olmuştur. Bu durum hem suyun jeopolitik bir kaynak olarak uluslararası güç dengeleri üzerinde etkili olmasına, hem de suyun kıt olduğu bölgelerde oluşan bu kaynağa yönelik rekabetle, ulusların suyu bir ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Günümüzde devletler, atıklarla kirlenen, üzerinde yapılan ekonomik sosyal amaçlı uygulamalarla doğası değiştirilen su kaynaklarıyla ilgili giderek artan sorunlar yaşamakta ve politikalarında suya daha fazla yer vermektedirler. Bugün gelinen noktada insan toplum yaşamının temel kaynağı olan su, su kıtlığının yoğun olduğu ülkelerde daha da fazla olmak üzere, önemli bir ulusal ve uluslararası güvenlik unsurudur. Özellikle sınıraşan su niteliği taşıyan su havzaları, onu paylaşan havzadaş devletler arasında ciddi uyuşmazlıklara, gerginliklere hatta su savaşlarına yol açabilmektedir. Bu suların adil, eşit yararlanım ilkesiyle kullanımına yönelik politikalar, uygulamalar, uzun dönemde su güvenliğini sağlayarak bölgesel barış ve güvenliğin tesisine katkı sağlarken aksi durumlar

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü;
ealacadaagli@bayburt.edu.tr

* Bayburt Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü 4. sınıf öğrencisi; veysel_cankaya@hotmail.com

ise -yani yetersiz su kaynakları ve suya ilişkin diğer problemler- tam tersi bir etki yaratarak suyu istikrarsızlığın kaynağı haline getirebilmektedir.

Güvenlik eski çağlardan beri insanlığın üzerinde önemle durduğu; birarada yaşamak, yaşadıkları yerleşimlerin etrafını surlarla çevirmek gibi yöntemler geliştirdiği; en temel olgulardan biridir. Bir anlamda kentlerin, kent devletlerinin ortaya çıkış nedenlerindedir. Günümüz dünyasında insanlığın yarısı kentlerde yaşamaktadır. 2030'larda bu nüfusun %60'ının kentlerde yaşanması beklenmekte olup kent güvenliği sağlandığında ülkenin de güvenliği sağlanacaktır demek yanlış olmayacaktır. Ancak bir yönüyle insanların güvenlik ihtiyacını gidermenin aracı olan kentler diğer taraftan hızlı ve sağlıklı kentleşme, sanayileşme, ulaşım, turizm gibi nedenlerle çevresel değerler üzerinde baskı oluşturarak kent ve çevre güvenliğini olumsuz olarak da etkilemektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; enerji üretimine yönelik mevcut barajlarla suyu büyük ölçüde azalan Çoruh'ta, 2016 sonunda Bayburt Belediyesince başlatılan ve nehir yatağını ciddi oranda daraltarak rekreasyon alanları açmaya yönelik yeni bir projenin, kent ve su güvenliği açısından yaratacağı riskleri, sonuçları ortaya koymaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma verilerini sağlamak üzere literatür taraması, yerinde gözlem, anket ve mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın bilimsel ve kavramsal çerçevesine yönelik veriler literatür taraması ile sağlanmıştır. Çoruh Nehri rekreasyon çalışmaları konusundaki veriler ise uygulayıcılar ve kent halkı ile yapılan anket/mülakatlarla sağlanmıştır.

Sınıraşan Sular

Bir ülkenin resmi sınırları içinde kaynağını alıp yine o ülkenin resmi sınırları içindeki bir havzaya sularını deşarj eden yeryüzü sularına ulusal akarsu adı verilir. Coğrafi yaklaşıma göre bir akarsu, iki veya daha fazla devletin topraklarına yayılıyorsa uluslararası akarsu niteliğinde olup sınıraşan bir sudur. Uluslararası su ve sınıraşan su kavramları çoğu kez birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Ancak tabii oldukları hukuki rejimler açısından bu iki kavram birbirinden farklıdır. Sınır aşan su, bir ülkede doğan, beslenen ve bu ülkede bir müddet aktıktan sonra bir veya birkaç ülkede akan ve sonlanan suları ifade eder. Örneğin ülkemiz akarsularından Fırat, Dicle ve Çoruh sınıraşan sulardır. Ancak Türkiye ile Ermenistan arasındaki Arpaçay gibi, iki devletin sınırlarını çizen ve ulaşımında ortak kullanılan sular "uluslararası su/akarsu" olarak nitelenirler. İki ya da daha fazla sayıda devletin ülkesinden geçerek denizlere ulaşan ve bu devletler arasında doğal sınır oluşturan bu sular; geçiş serbestisinin olduğu, kıyı devletlerinin hiçbir şekilde ulaşımı engelleyecek önlemler alamayacağı, özel hizmetler dışında ücret talep edemeyecekleri bir hukuki statüye sahiptir. Uluslararası sulara, nehir suyunun kullanımında nehirden yararlanan tüm ülkeler söz sahibi iken sınıraşan sulara suyun kullanımında belirleyici olan nehrin doğduğu ve beslendiği ülkedir (Saltürk, 2006:25-26). Bazı sular ise; örneğin Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırı çizen Meriç gibi; hem sınıraşan hem de uluslararası su statüsüne sahiptir (İlgar ve Khalef, 2004:53-55).

Dünya nüfusunun yaklaşık %40'ı birden çok ülkenin paylaştığı ve söz konusu suların üçte ikisinde ortak su yönetimine ilişkin bir anlaşmanın bulunmadığı 263 nehir havzasında yaşamaktadır. Söz konusu havzalar yeryüzündeki karaların %45,3'ünü ve dünya toplam nehir akışının %60'ını oluşturmakta; toplam 145 ülkenin sınıraşan akarsu havzasında toprağı bulunmakta ve sınıroluşturan akarsularla birlikte bu sayı 200'ü aşmaktadır. Kanada eski başbakanının; "beklenen ciddi kıtlık sorunları nedeniyle çok az konunun uluslararası sınırları aşan müşterek su yönetiminden daha fazla uyumsuzluk yaratma ihtimali olduğu" şeklindeki ifadesi de sınıraşan suların önemini gösterilmesi açısından iyi bir örnektir (Parlar ve Aslantürk, 2013:76)

Suya ilişkin uyumsuzlukların çoğu "sınır aşan su" kaynaklarından

kaynaklanmaktadır. Buna karşın uluslararası su yollarının kullanımından doğan uyuşmazlıklarda uluslararası alanda kapsayıcı, kabul görmüş, uygulanan hukuk henüz oluşturulmamıştır. Bu konuda genellikle tarafların ikili ya da çok taraflı antlaşmalarıyla çözüm yoluna gidilmektedir. Bu bağlamda uygulanagelen çok taraflı antlaşmalardan birkaçı; 1992 Helsinki, 1997 BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Maksatlarla Kullanımına İlişkin Sözleşme ve Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifidir (Ekmen ve Fırat, 2017:179). Bunlardan, uluslararası su kaynaklarına yönelik ilke ve yöntemlerin geliştirilmesi çalışmalarında büyük katkısı olan BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun katkılarıyla hazırlanan ve uluslararası suyollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanılması konusunda düzenlemeler getiren 1997 tarihli BM Çerçeve Sözleşmesi, bu su yollarının kullanımında atılan uluslararası nitelikli en önemli adımdır. Sözü edilen çok taraflı sözleşmelerde ya da devletlerin kendi aralarındaki uyuşmazlığa ilişkin sözleşmelerde, ortaya çıkan anlaşmazlıkların, sorunların çözümüne yönelik herkesçe kabul görmüş belli doktrinler vardır. Uyuşmazlıkların bu sözleşmeler dahilinde çözüme ulaştırılmaması durumunda ise usulün elverdiği ölçüde uluslararası hukuk normları çözümde etkili olmaktadır.

Genel olarak bakıldığında sınıraşan sulardan faydalanma konusunda dört temel görüş bulunmaktadır. Bu konudaki bir görüş; bir ülkenin kendi topraklarından kaynaklanan suları dilediği gibi kullanabileceğine dayanan "Mutlak Egemenlik" görüşüdür. Bir ülkede akan suların, o ülke toprağının ayrılmaz bir parçası olduğu ve membadaki ülkelerin bu suyun doğal nicelik ve niteliğini değiştirme hakkı olmadığı esasına dayanan "Alansal Bütünlük" görüşü bir diğer görüştür. Üçüncü görüş; mansap ülkelere belirgin zarar vermemek üzere, akarsuyun her bir ülkedeki yağış alanı, sağladığı debi, geçmiş ve mevcut kullanımı, gelişme ihtiyacı, sosyal ve ekonomik koşullar, su tasarrufu, diğer seçenekler, dengeleme olanakları gibi bir dizi etkenin dikkate alınarak su tahsisini öngören, diğer ülkelere önemli zarar vermeden "Hakça ve Makul Yararlanma" görüşüdür. Sınıraşan sulardan faydalanma konusunda dördüncü görüş; ülkeler arasındaki sınırları gözetmeden, bir akarsudan "Havza Bütününde En İyi Yararlanma"yı esas almaktadır (Köle, 2017: 126; Akça, 2014:28-47).

Kent ve Su Güvenliği

BM verilerine göre, insanlığın yarısı kentlerde yaşamaktadır. 2030 yılında bu oran %60 olacaktır. Ülkemiz açısından baktığımızda -orandaki yükseklik bir ölçüde 2016 yılında il sınırları içinde yer kırsal alanların mahalle yapılarak kent toprakları içine katılmasına dayalı olmakla birlikte- 2016 TÜİK verilerine göre ülkemizdeki nüfusun %92,3'ü kentlerde yaşamaktadır. Bu verilere bakıldığında ve sistematik olarak yaklaşıldığında, bir ülkenin güvenliğinin kentlerinin güvenliğine bağlı olduğu görülmektedir.

En genel anlamda güvenlik, kasıtlı ya da olası olaylara karşı korunmanın sağlanması olarak ifade edilirse kent açısından güvenlik ya da kent güvenliği; insanların kasten hareket ettiği olaylardan ve kent sakinlerini etkileyebilecek insan kaynaklı risk ve tehditlerden kent sakinlerinin korunmasının sağlanmasıdır. Ancak bu korumanın sağlandığı kentlerde yaşayan birey ya da gruplar, kentsel yaşam ihtiyaçlarını karşılarken, ilişkilerini gerçekleştirirken bunu güvenlik içinde yapabilirler. Güvenlik ihtiyacı, insanların bir araya gelmesinin, kentlerin, devletlerin ortaya çıkışının da nedenlerinden biridir.

Önemli bir çevre elemanı olan bazıları içinden geçtikleri kentler için simge konumuna dönüşen akarsular; kent içinde akarken oluşan iki yakayla su ve kara kullanım potansiyeli yaratan alanlardır. Bu alanlar sosyal ve ekolojik ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan fiziksel düzenlemeler ile yeniden şekillendirilebilirler. Bu bağlamda dünyanın birçok ülkesinde yapılan kıyısal alan geliştirme projeleriyle, su kanalları, körfez kıyıları, liman bölgeleri, nehir ve deniz kıyıları gibi farklı kıyı bölgelerinin yeniden canlandırılarak kullanım potansiyelleri yükseltilir. Ancak bu canlandırma yapılırken, bu alanlar kıyısal kullanımlara açılırken, bunun akarsular için de fayda sağlayacak, onu yıllar sonra da

kullanabilecek şekilde yapılması gerekir. Bu yaklaşımın aksine uygulamalarda bu akarsu alanları, çoğunlukla geri dönüştürülemez şekilde kirlenmekte ya da seller, taşkınlarla çevreleri için güvenlik sorunu yaratarak yeniden canlandırma projelerini zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan; i. Mevcut endüstriyel işlevin kıyıdan geri çekilme sürecinde yok olması ile boşalan alanların yeniden canlandırılması için rekreasyonel kullanıma açık yapılan projelerin, ii. Taşkın kontrolü adına yapılan yatak ve kıyı düzenlemelerinin, iii. Sanayileşme ve kentleşme ile kirlenen akarsu mekanlarının, kıyı ve yatak temizliğinin ardından yapılan çevre düzenleme projelerinin, iv. Mevcut rekreasyonel işlevinin kuvvetlendirilmesi adına yapılan daha geniş çaplı ve modern projelerin, v. Mevcut akarsu kıyısı kullanımına ek olarak yapılan küçük çaplı alan düzenlemeleri ile canlandırılması ve işlev kazandırılması amaçlı projelerin kamu yararına uygun, akarsuyun sürdürülebilirliğini etkilemeyecek, su, kent ve çevre güvenliği açısından sorun yaratmayacak şekilde yapılması, olmazsa olmaz bir zorunluluktur (Önen, 2007: xiv-xv)

Güvenli bir kentte yaşamak, her kentlinin en temel haklarından biridir. Nedeni her ne olursa olsun, yaşanılan yerde can ve mal güvenliği yoksa orası güvenli bir yer sayılır. Birey; kent güvenli ve huzurlu ise, orada yaşamaya devam eder, değilse daha güvenli bir yere gider, yani göç eder. Kişilerin kendilerini güvenli ve emin hissetmedikleri bir ortamda maddi ve manevi gelişimlerini sağlamaları da mümkün değildir (Kaypak, 2016:42). Günümüzde, kentsel güvenlik yaşama hakkı ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, kentsel altyapı eksikliği de güvenliği ilgilendiren temel bir sorun alanıdır. Öte yandan yolların, parkların, rekreasyon alanlarının planlanması kentsel güvenlik açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü bireylerin, sadece kişisel yaşam alanı olan konutlarında değil ortak yaşam alanları olan, sokak ve caddelerde de güvenli olduğunu hissetmeleri gerekir. Daha güvenli yaşamak için yapılan toplumsal sözleşmeye göre bunun sağlanması devletlerin temel görevidir. Devlet hem birey açısından insani güvenliği oluşturan temel unsurları hem de devlet olarak varlığını korumak ve sürdürmek üzere içeride ve dışarda güvenliğini sağlamak zorundadır. Bu ise her düzlemde; ekonomik, sosyal, siyasal, askeri ve çevresel açılardan güvenliğin sağlanmasıyla mümkündür. Benzer yaklaşımlar kentlerin ne ölçüde güvenli olduğunu ölçmeye yönelik göstergeler için de geçerli olup, “40’den fazla nicel ve nitel göstergeye dayandırılan Güvenli Kentler İndeksi’nde güvenliği belirleyen göstergeler; dijital, kişisel güvenlik, sağlık ve altyapı güvenliği olarak dört tematik kategoriye ayrılmıştır” (Gündüzöz, 2016: 343).

Ülkemizde Kentsel, Çevresel Güvenlik ve Su Güvenliği

Anayasa’nın 56 Maddesi;”Herkes sağlıklı ve dengeli yaşama hakkına sahiptir” demektedir. Ülkemiz Anayasa’sında da temel bir hak olarak tanımlanan bu hakkın gereklerinin yerine getirilmesi devletin en temel görevlerinden biridir. Bu ifadeye göre devlet/devlet kurumları; güvenli kent ve çevreye sahip yaşam ortamlarını sağlamak zorundadır. Devletin temel politikalarının tanımlandığı kalkınma planlarında güvenli kentler, sağlıklı çevreler oluşturmak için yapılması gerekenlere bir başka ifade ile kent ve çevre güvenliğini sağlamaya yönelik politikalara ve yapılacaklara yer verilmektedir. Kalkınma planlarında (KP), kent, çevre, kamu hizmetleri ile ilgili olarak getirilen yasal düzenlemelerde, gerek merkezi yönetim gerekse yerel yönetimlerin kentsel güvenliği sağlamak üzere çalışmalar yapması öngörülmektedir. Bu belgeler incelendiğinde yapılacak çalışmaların amacının; kentsel alanı daha etkin bir biçimde kullanarak orada yaşayanların sosyal yaşam ve yeşil alanlara olan gereksinimlerini gidermek, çevreyi geliştirmek, kent halkının, vatandaşın güvenliğini, yaşam kalitesini artırmak olduğu gözlemlenmektedir. ”Yaşanabilir Mekanlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında izlenecek politikaların tanımlandığı 10. KP’da; “Yaşanabilir mekân olgusunun en önemli boyutlarından birisi de çevresel kalitenin korunması, gelecek nesillerin refah ve mutluluğunu azaltmayacak bir kalkınma ve mekânsal gelişme anlayışının benimsenmesidir”denilmektedir (KB, 2013 :118). 10. Planda ayrıca; “ sürdürülebilir kalkınma anlayışının daha da ileriye taşınması için özel sektörün, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının rolünün artırılacağı,

sürdürülebilir büyüme ve sürdürülebilir kent yaklaşımına uygun olarak kentlerin niteliksiz büyüme, barınma, trafik, güvenlik, altyapı, sosyal uyum ve çevre sorunlarının yarattığı riskleri yöneterek, uygun müdahalelerle yaşanabilir mekânlara dönüştürülmesinin, kentsel imaj yönetimi ve markalaşma çabalarıyla çekim merkezi olması gözetilmesinin”gerektiği vurgulanmaktadır (KB, 2013 :2, 117-118). Kamu kurumları için emredici olan kalkınma planlarının temel aldığı ilkeler, öngörülerinin gereği olarak merkez ya da yereldeki ilgili kurumlar sorumluluk alanına giren faaliyetlerini yaparken; çevresel sorunları azaltacak, kentsel sürdürülebilirliği artıracak, enerji, su ve kaynak verimliliğini sağlayacak, gürültü ve görüntü kirliliğini önleyecek şekilde davranmak ve bu faaliyetlerini ilgili kurum kuruluşların, STK’ların katılımını sağlayacak şekilde yapmak zorundadır.

1983’de çıkarılan ve 5491 sayılı Kanun kapsamında 2006’da bazı değişiklikler yapılan Çevre Yasası’nın 3. Maddesinde; “Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler. Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesine yönelik her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar. Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, karar alma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini gözetirler. Yapılacak ekonomik faaliyetlerin faydası ile doğal kaynaklar üzerindeki etkisi sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirilir. e) Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür” denilmektedir.

Avrupa Konseyi’nin 1992 yılında kabul ettiği Avrupa Kentsel Şartı’nda kent sakinlerinin sahip olduğu hakların ilk sırasında güvenlik yer almaktadır. Şartta, plansız kentleşmenin önüne geçilmesi, güvenli yaşam mekânlarının oluşturulması ve sosyal alanların inşa edilmesiyle kentlerin daha güvenli hale geleceğini belirtmektedir. Ayrıca kentsel yatırımların inşa sürecinde doğal, kültürel ve tarihi dokunun korunmasına azami derecede dikkat edilmesi gerektiğini vurgulanmaktadır (Kaypak, 2016: 45-46).

Avrupa Mekânsal Gelişim Perspektifi ile AB karar ve hedef belgelerinde yer verilen sürdürülebilir kentsel gelişme ve yenilemeye yönelik dört hedefe göre; i. Kasaba ve kentlerdeki ekonomik refah ve istihdam olanakları artırılmalı, ii. Kentsel alanlarda eşitlik ve sosyal katılım özendirilmeli, iii. Kentsel çevre koruyarak iyileştirilmeli, iv. İyi yönetişime ve yerelin güçlendirilmesine olanak sağlanmalıdır (Erdoğan, 2016:57-58). Tüm bu hedeflerle, katılımcı anlayışlarla yapılan düzenlemelerle; sağlıklı, dengeli kentler ve yaşam çevreleri yaratılmak istenmektedir. Kent güvenliğini sağlama ve kentli haklarının yaşama geçirebilme düzeyi, 20. yüzyıldan itibaren örgütlenmiş toplumlarda gelişmişlik düzeyini göstermekte olup ülkemiz AB mevzuat uyumunu ve imza koyduğu uluslararası sözleşmelerin gereğini sağlamak için bu kapsamda düzenlemeleri yapmak ve uygulamak zorundadır.

Akarsular ile ilgili düzenlemelere bakıldığında; 1982 Anayasası’nın 43. maddesinde; “Kıyıları devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyıları ve bu kıyıları çevreleyen sahil şeridinden yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetilmesi gerekir”denilmektedir. Yine 3621 sayılı Kıyı Kanunu’nun 5. Maddesi, Medeni Kanun’un 715. maddesi uyarınca kıyıları, akarsu kenarları kamusal mekanlar olup devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve herkesin eşit ve serbest olarak yararlanmasına açıktır. Yine Çevre Yasası ve bu yasa kapsamında çıkarılan Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği’nde hava, su, toprak gibi tüm çevresel değerlerin korunması için düzenlemeler getirilmektedir. Bu çerçevede, planlanan bir faaliyetin, yatırımın çevre üzerinde yapabileceği tüm etkilerin belirlenerek değerlendirilmesi ve tespit edilen olumsuz etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek hale getirilmesi istenmektedir.

Üyelik başvurusunda bulunduğumuz ve mevzuat uyumunu sağlamak üzere pekçok çalışma yaptığımız AB'nin su kullanımı ile ilgili Su Çerçeve Direktifi havza esaslı su yönetimini benimsemekte, bu bağlamda konuya bütünsel yaklaşılarak uluslararası düzlemde devletlerarası işbirliği ve katılımı ulusal düzlemde ise o coğrafyada yer alan ve yapılan eylemlerden etkilenen tüm yerel aktörlerle işbirliği yapılmasını ve onların süreçlere, kararlara katılımını öngörmektedir (URL 1, 2000/60/EC sayılı Direktif; Akça, 2014:106-110). Daha öncede belirtildiği üzere uluslararası ya da sınıraşan sular konusunda ikili çoklu birçok sözleşmeye taraf olan ülkemiz bu suların kullanımına yönelik benimsenen dört temel görüşten; mansap ülkelere ve diğer ülkelere önemli zarar vermeden "Hakça ve Makul Yararlanma" görüşü ile ülkeler arasındaki sınırları gözetmeden, bir akarsudan "Havza Bütününde En İyi Yararlanma" görüşlerini benimsemekte (Köle, 2017:131; Akça, 2014: 28-47; Kibaroğlu, 2013: 55) olup bu yaklaşımlar da, bu kapsamdaki sularla ilgili tasarruflarda ilgili ülkelerle onlarla diyalog ve işbirliği içinde uygulamaların yapılmasını öngörmektedir.

Öte yandan kent için doğal kaynak olmanın yanısıra mekânsal süreklilik özelliğiyle kentsel sürdürülebilirlik açısından da önemli olan akarsularda yapılacak rekreasyonel çalışmaların, ya da koruma, geliştirmeye yönelik müdahalelerin; onların estetik ve fonksiyonel işlev ve potansiyellerini azaltmadan ve bu alanların sürdürülebilirliği hususu doğru bir şekilde analiz edilerek tasarlanması gerekir (Önen, 2007: xiv-xv).

Sonuç olarak iç hukukumuzdaki anayasal ve yasal düzenlemelerle uluslararası sözleşmelerin hükümlerine bakıldığında; akarsularda, bunların kenarlarında yapılacak tüm çalışmaların, kamu yararı, çevreye uyum, ekolojik denge, güvenlik gibi kavramlar göz önüne alınarak planlanmasını bir zorunluluk olarak ortaya koyduğu görülmektedir.

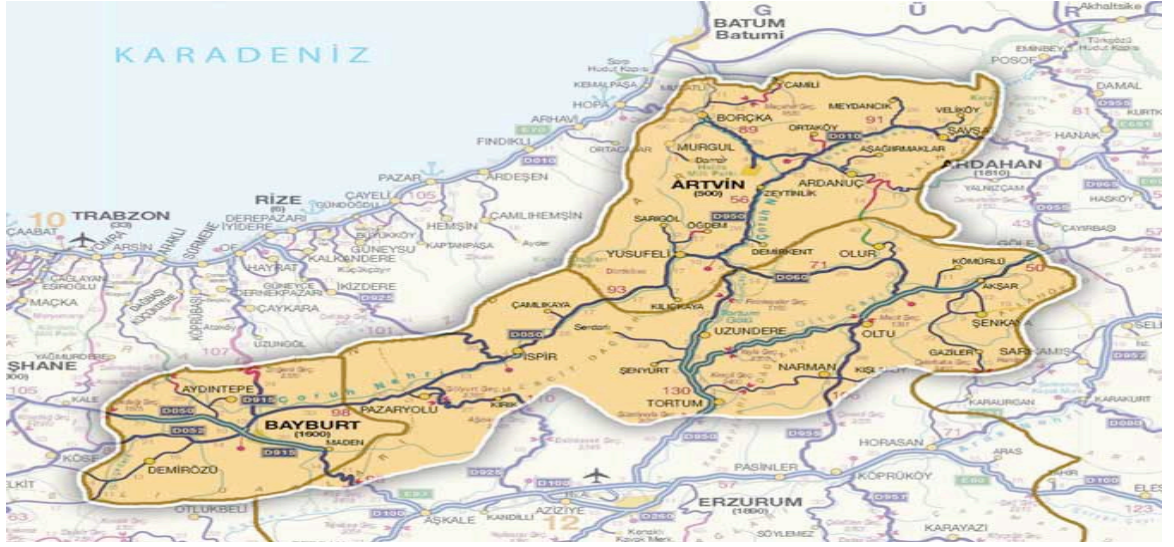
Çoruh Nehrinde Rekrasyon Çalışmaları

Rekreasyon, insanların iş, görev gibi yerine getirilmesi zorunlu etkinlikleri ve yükümlülükleri sonrasında kalan boş zamanlarında dinlenmek, eğlenmek, yenilenmek, bireysel açıdan tatmin olmak için gönüllü olarak katıldıkları etkinlik ya da deneyimleri ifade eden bir kavramdır. Rekreasyon alanları, rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştirildiği mekanlar olup bu alanlardaki çelciliği sağlayan özelliklerin başında; yörenin topografyası, flora ve fauna zenginlikleri, su kaynaklarına yakınlığı, mağaralar, çağlayanlar gibi doğal oluşumların varlığı ve iklim gelmektedir (Surat, 2017: 247-248).

Bir orman, göl ya da nehir, bölgesel ya da ulusal rekreasyon olanakları sisteminin bir parçasıdır. Bu sistemin bir parçasında veya bir alanında, farklı rekreasyon kullanıcı gruplarına yönelik rekreasyon deneyimini sağlayacak olanakların, bütünsel bir rekreasyon planlaması ve yönetimi olmaksızın yaratılması akılcı ve sürdürülebilir değildir. Öte yandan kent çeperindeki doğal ve kırsal alanlarda gerçekleşen rekreasyonel faaliyetler ve kentte yaşayanların bu alanlara yönelik artan talebi, bu peyzajlar üzerindeki baskıyı artırmaktadır (Baylan vd., 2019: 107) Bu açıdan mekanın orada yaşayanların istekleri doğrultusunda kullanılabilir olması, kentsel alan kullanımına karşı dirençli olup ekolojik ortamını koruması, bir yandan bu alanların yaşamlarını uzatırken öte yandan uzun ömürlü ve koruma-kullanma dengesine sahip mekanlarıyla sürdürülebilir kent kimliğine de kavuşmasını sağlar. Kentsel sürdürülebilirliği destekleyen bu mekan zincirlerinden biri doğal kaynak niteliğindeki kentsel akarsu alanlarıdır. Bu alanların doğal bir yeşil yol ve koridor olma özelliğini, mekansal süreklilik yapısını bozmadan yapılacak rekreasyonel kullanımlar, hem koruma-kullanma dengesine hem de insan istek ve ihtiyaçlarına en uygun kullanımlardır. Bu nedenle kentle iç içe olan akarsularda yapılacak düzenlemelerde kıyı ve kent bir bütün olarak ele alınıp, kıyı alanında, akarsularda yapılacak fonksiyonların, kentin diğer fonksiyon alanlarıyla uyumluluk ve etkileşim içersinde olması sağlanmalıdır (Önen, 2007: 82-92).

Çoruh Nehri Erzurum Mescit dağlarında doğan, ana kolu Yukarı Çoruh havzasındaki Bayburt ve Erzurum illerinden geçen, devamında Gürcistan sınırları içinden geçerek Karadeniz'e dökülen bir nehirdir. Toplam uzunluğu 431 km olan ve büyük bir kısmı

yani 410 km'si, Türkiye sınırları içinde, 21 km'si ise Gürcistan sınırları içinde olan Çoruh, ülkemizin sınıraşan beş suyundan biridir. Türkiye'nin 26 hidrolojik havzasından biri olan Çoruh Havzası ise toplamda 20.259.900.000 m² lik bir alana sahiptir. Havza, ismini üzerinden akmakta olan Çoruh nehrinden almıştır. Çoruh Nehri ülkemizin en hızlı akan nehri olup kendisinden, enerji üretiminden sulamaya, içme suyu sağlanmasına, rekreasyonel alanlar oluşturulmasına birçok amaçla yararlanılmaktadır. Üzerindeki enerji üretimine yönelik mevcut Arkun, Aksu, Güllübağ, İspir, Laleli barajlarındaki HES'lerle Türkiye'de üretilen toplam enerjinin %6'sını karşılayan ve ekonomiye olumlu katkı sağlayan ancak nehir yatağındaki su seviyesi de önemli miktarda azalan ve nehir ekosisteminin çevresel açıdan olumsuz etkiler yaratan (Süme vd, 2017: 3-4) Çoruh Nehri üzerinde 2016'da rekreasyonel amaçlarla yeni bir çalışma başlatılmıştır.

Kaynak: Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi, TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı, s.6

Kasım 2015'te Bayburt'u ziyaret eden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ziyareti sırasında; "Çoruh'u Bayburt'a katın, kazandırın" talimatı vermiştir. Bu kapsamda kent yetkililerince Çoruh Nehri'nde rekreasyon çalışmaları başlatılmış ve DSİ Bölge Müdürlüğü'ne, "Çoruh Nehri Islah Projesi" hazırlattırılmış ve 2016 yılı sonunda projenin yapımına başlanmıştır. Çoruh Nehri'ni Bayburt'a kazandırmak gibi güzel bir amaçla başlatılan projenin oluşturulma aşamasında; üniversite, kent halkı, sivil toplum kuruluşları gibi kenti oluşturan paydaşlar yer almamışlardır. Proje, ortak akılla ve uzlaşmaya dayalı olmayan süreçlerle götürülmüş, DSİ'nin ıslah mantığıyla çizimler yapılırken, kentleşme, kent güvenliği gibi ilkelerden uzak kalınmıştır. Kentin içi ve kenarlarının inşaat alanına dönmesiyle yarattığı görüntü kirliliğinin yanısıra, Çoruh Nehri'nin iki kenarı yaklaşık yedişer metre doldurulup, mevcut nehir yatağı daraltılmasıyla nehrin beton bir kanalın içine hapsedilmesiyle projeye uzmanlardan da halktan da tepkiler artmıştır.

Mimar Uz; yapılan rekreasyon çalışması için; Çoruh'un kenarında mevcut yürüyüş yolları varken, bu yollara paralel olarak nehir yatağının içinde ikinci bir yürüyüş yolunu yapmak için nehri doldurmanın mantığı nedir? diye sormakta ve "Yeni proje, şu anda mevcut yürüyüş yolunda gezen insanları nehirden 7-8 metre uzaklaştıracaktır. İnsanlar, nehre yakın olmak için yoldan metrelerce aşağıda nehir yatağı içinde planlanan ikinci paralel yola inmesi gerekecektir. Siz cadde ve dükkanlarla ilişkisi olmayan etrafı duvarla örülü bir çukurun içine inerek yürümek ister misiniz? Milyonlarca para harcanarak yapılacak bu alanlar düşünüldüğü gibi kullanılmayacak, yarın atıl bir alana dönüşecektir" demektedir.

Kaynak: Bayburt Postası ve Bayburt Medya

Mimar Uz ayrıca; “Bayburt Kalesi ve Çoruh Nehri Bayburt'un kimliğidir ve Bayburt tarihinin en büyük tanıklarındır. Bizler bu değerleri koruyarak gelecek nesillere aktarmalıyız. Çoruh Nehri'ni Bayburt'a katmak için nehir yatak genişliği korunmalı, asla daraltılmamalıdır. Daraltıldığında Çoruh, nehir olmaktan çıkarak sıradan bir dere görünümüne döner. Çoruh'u yok eden bu proje bir an önce durdurulmalıdır”demektedir(URL 2; Bayburt Postası, 22 Ekim 2017). Benzer bir yaklaşım Üniversite'de mevcut kent ve çevre bilim kürsüsündeki akademisyenlerce de dile getirilmekte; Çoruh'un Eskişehir Porsuk Çayı gibi bir proje ile kente kazandırılması gerektiğinin altı çizilmektedir (18.04.2019 tarihli görüşme ve URL2)

Kaynak: Bayburt Postası ve Bayburt Medya

Mevcut haliyle, kentsel ve çevresel açıdan güvenlik sorunu oluşturan projenin uzun vadede yaratacağı güvenlik sorununun iki açıdan veya başka bir ifade ile iki düzlemde irdelenmesi gerekmektedir. İlki; olası taşkınlarla nehir içinde yer alan sosyal alanların, nehir çevresinin, orada yaşayanların, etraftaki yolların, tarlaların zarar görmesi gibi sonuçlarla Bayburt kenti, kent halkı açısından yaratacağı güvenlik olarak bir iç ve kentsel güvenlik sorunudur. İkincisi ise; sınıraşan su olarak uluslararası hukuka tabi olan bu nehrin Gürcistan’la yaratabileceği olası uyuşmazlıklar nedeniyle sınıraşan su olarak uluslararası su güvenliği olarak yaratacağı güvenlik sorunudur. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli nokta da Çoruh üzerindeki bu rekreasyonel düzenlemenin koruma kullanma dengesi üzerine olası olumsuz etkileri ile onun kaynak olarak sürdürülebilirliğine ve onu kentin simgesi kılan özelliklerine, doğallığına vereceği zarardır.

Anket ve Mülakat Sonuçları

Çoruh Nehrinde yapılan düzenlemeler konusunda kentte yaşayan vatandaşlarla anket ve mülakat yapıldı. Bu kapsamda 100 kişinin katıldığı ankette, kentlilere, demografik bilgiler dışında Çoruh Nehri Projesi ile ilgili düşüncelerini öğrenmek üzere dokuz soru yöneltildi. Anket sonuçlarına göre:

- Katılanların %62’si üniversite, %22’si lise, %16’sı ilk öğretim mezunu olup bunların %56’sı 17-25 yaş aralığında, %28’i 26-45, %16’sı 46 yaş üstüdür.
- Ankete katılanların % 68’i Bayburt’ta beş yıldan fazla süredir yaşamakta olup burada bulunma nedenlerini; “% 47 eğitim için, % 36 memleketim, %11 işim burada, % 6 diğer nedenler “ olarak belirtmişlerdir.

Sorular	Cevaplar		
	Evet	Hayır	Kısmen
Size Çoruh Nehri’nin doğallığı bu proje ile bozuldu mu?	%74	%14	%12
Bu proje ile ilgili yeterli bilgilendirme yapıldı mı?	%12	%74	%14
Vatandaş olarak Çoruh Nehri Projesini destekliyorsunuzuz?	%31	%47	%22
Size Çoruh Nehri Projesi yapılırken çevre kirliliğine neden olmuş mudur?	%79	%11	%10
Sorular	Cevaplar		
	Evet, Var	Hayır, Yok	

Çoruh Nehri Projesinin maliyeti hakkında bir bilginiz var mı?	%78	%22
Sizce Çoruh Nehri Projesinin Bayburt halkına bir yararı olmuş mudur/olacaktır?	%32	%68
Sizce bu projenin turistik açıdan kente/ülkeye bir yararı olacaktır?	%21	%79
Projenin süreci, ilerleyişi hakkında bir fikriniz, bilginiz var mı?	%28	%72
Çoruh Nehri'nin doğal halinde kalmasını istersiniz?	%74	%26

Basında yer alan haberlerde ve demeçlerinde başlangıçta proje süreçlerini kendilerini yürüttüğünü söyleyen yerel yetkililerden bilgi alınmak istendiğinde ve Çoruh Nehri'nin sınıraşan su rejimine tabi olduğu hatırlatılarak bu konuda ne düşündükleri sorulduğunda; “projenin DSİ tarafından yapıldığını, kendilerinin maliyet ve süreçle ilgili bilgilerinin olmadığını, Çoruh Nehri'nin rejiminin de onların konusu olmadığı” söylenerek DSİ'den ilgili kişiye yönlendirilmiştir. Bayburt DSİ Şube Müdürlüğü'nde bu işle ilgili görevliye ulaşılarak bilgi istendiğinde; “bu konunun DSİ Bölge Müdürlüğü yetkisinde olduğu” söylenerek oradan bilgi talebinde bulunmamız istenmiştir. Sonuç olarak; “proje bedeli, projenin süresi, bitiş zamanı” gibi zaten açıkça halka ilan edilmesi gereken bilgilere, -Bilgi Edinme Kanunu hatırlatılarak ve akademik bir çalışma kapsamında kullanılacağı bilgisi verilerek- bir dilekçeyle bilgi talebiyle ulaşılabilmektedir. DSİ 22. Bölge Müdürlüğü'nce bu çerçevede verilen bilgiye göre; 08.01.2016 tarihinde ihale edilen projenin bedeli 17.747.593 TL olup projenin planlanan bitiş tarihi 08.10.2020'dir. Bölge Müdürlüğü'nce verilen bilgiye göre halihazırda projenin fiziki gerçekleşme oranı %87'dir. Proje yapılırken sınıraşan su olmasının dikkate alınıp alınmadığı ve bu konuyla ilgili olarak bir çalışma yapıp yapılmadığına yönelik soruya Bölge Müdürlüğü'nce verilen cevapta; “bu konunun bölgenin değil Genel Müdürlüğün yetki alanında olduğu” belirtilmektedir (DSİ, 2019).

2018 Kasım (10 kişi) ve 2019 Nisan (9 kişi) olarak iki ayrı zamanda, kentte yaşayan toplamda 19 vatandaş ve esnafla yapılan röportajlarda onlara; “projenin kente ekonomik ve sosyal açılardan katkısı olup olmayacağı, kentte, çevrede kirlilik yaratıp yaratmayacağı, güvenlik açısından risk yaratıp yaratmayacağı” sorulmuştur. Röportaj yapılanlardan dördü yapılan projenin kente olumlu katkısı olacağını, biri de şuan kirlilik yaratsa da tamamlanırsa iyi olacağını ifade etmekte ve toplamda beş kişi (katılanların %21,4'ü) proje ile ilgili olumlu düşünmektedir. Kent, su güvenliği konusunda olası taşkınlar kaynaklı sorun yaşanabileceğini ve projenin çevresel sorunlara yol açacağını söyleyen 11 kişi olup Çoruh'un sınıraşan su olduğu konusunda bilgisi olan ve “Kop'ta doğdu Batum'dan denize dökülüyor” diyen sadece beş kişidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kentsel akarsular, akarsu kıyıları ve çevresi, kent için doğal kaynak olmanın yanında rekreasyonel açıdan da büyük bir potansiyele sahip alanlardır. Bu nedenle onlar üzerlerinde, enerji elde etmeden spora, gezinti alanlarına farklı amaçlarla pek çok düzenleme çalışmalarına gidilmektedir. Tüm bu çalışmalara dayalı olarak kentleşmenin, nüfus artışının getirdiği en büyük problem olan kentsel kirlilikten de en fazla nasibini alan, etkilenen alanlardan biri kentsel akarsulardır. Yaşam için vazgeçilmez bir kaynak olan sular, günümüzde kıtlık, küresel ısınma, kuraklık gibi pek çok etmene bağlı olarak küresel bir sorun ve kimi zamanda ulusal ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturan bir risk unsuru haline gelmiştir. Su kıtlığının fazlasıyla hissedildiği ülkelerde ve özellikle sınıraşan su niteliği taşıyan sular, bu suyu paylaşan devletler arasında ciddi uyuşmazlıklara yol açabilmektedir. Ayrıca kentsel sürdürülebilir gelişmeye karşı eylemleri, düzenlemeleri içeren ve kentin taşıma kapasitesini aşan yüklere dayalı ortaya çıkan kirlilik, mekânsal düzenlemeler de kentteki su alanlarını kirletmekte ve bu doğal kaynaklar üzerinde geri dönüşü çok zor olan zararlar yaratmaktadır.

Yapılan literatür taraması sonuçlarına göre Çoruh Vadisi; zengin flora ve faunası,

topografik yapısı, kültürel motifleri, yöresel mimarisi, tarihsel değerleri ve doğal peyzajıyla Türkiye’ de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Aynı zamanda yılda taşıdığı 5,8 milyon m³ sedimentle Çoruh, Türkiye’nin en fazla erozyona maruz kalan havzalarından birisidir. Bu nedenle burada yapılacak herhangi bir uygulamanın, planlanan projenin faydalanma süresinin gerçekte beklenilenden daha kısa olma olasılığının yüksek olabileceğinin dikkate alınması gerekmektedir. Çoruh havzasında erozyon riskini artıracak, ekosistemi bozacak eylemlerin, projelerin, yöredeki flora ve faunayı, mimari, tarihsel değerleri ve doğal peyzajı büyük oranda etkileyeceğinin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Ayrıca Çoruh üzerinde yapılan bu tarz projelerin turizm potansiyeline zarar vereceği -İspir’den, Artvin’e uzanan rafting parkuru ve kanyonları yok olma tehlikesiyle bıraktığını- da gözönünde bulundurulması gereken bir diğer konudur. Bu anlamda Çoruh’ta yapılacak her çalışmanın/projenin, tüm tarafların işbirliğiyle, katılımcı bir anlayışla ve çevresel etkileri göz önüne alınarak, bir bölgesel kalkınma projesi olarak ele alınması yararlı olacaktır.

Öte yandan sınıraşan bir su olarak Çoruh’un daha önce Dicle-Fırat olayında yaşadığımız gibi bir uluslararası sorun yaratmaması açısından da gereken duyarlılık gösterilmelidir. Çünkü tarih boyunca su kaynaklı çatışmalar özellikle su kaynaklarının paylaşıldığı bölgelerde yaşanmıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık %40’ının birden çok ülkenin paylaştığı ve ortak su yönetimine ilişkin bir anlaşmanın bulunmadığı 263 nehir havzasında yaşamakta olduğunu ve bundan dolayı birçok sorun yaşandığını göz ardı etmemeliyiz.

Yapılan anket ve mülakatlar; Çoruh Nehri’nde 2016’da başlatılan proje süreçlerine halkın, STK’ların, uzmanların katılımının sağlanamadığını, proje ile ilgili yeterli bilgilendirmenin yapılmadığını, Çoruh’un sınıraşan su olması konusunun dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır. Oysa son dönemlerde çıkarılan Büyükşehir Belediyesi, Belediye, İl Özel İdaresi Yasası gibi yasalarda, kalkınma planlarında, taraf olduğumuz sözleşmelerde; halk adına yapılan yatırımlarda halkın da bilgi sahibi olması gereklilik olarak ortaya konulmakta, tüm paydaşların katılımıyla iyi yönetim ilkeleri öngörülmektedir. Öte yandan Çoruh Nehri, Bayburt Kalesi ile Bayburt denildiğinde akla gelen simgelerden bir olup kent onlarla tanımlanmaktadır. Bu nedenle hem kent simgesi olarak konumu, hem yasal gereklilikleri sağlama hem de vatandaşın/kent halkının vergileriyle yapılan bu yatırımda istenen yararın en üst düzeyde sağlanabilmesi için; yapılacak tüm uygulamalar, eylemler Çoruh’un sahip olduğu özellikleri yitirmeden gelecek nesillere aktarılmasına ve tüm kesimlerin talep ve beklentilerini karşılamaya yönelik olmalıdır. Aksine davranış ve uygulamalar, Çoruh Nehri rekreasyon çalışmasında olduğu gibi başlangıçta projeyi sahiplenen yerel yetkililerin, -süreç içinde karşı karşıya kaldıkları Baybut halkının, uzmanların tepkisi nedeniyle- projeye ilgili bilgi vermekten kaçınma, projeyi sahiplenmeme gibi durumların doğmasına neden olacak, uzun dönemde komşularımızla da sorun yaşamamıza yol açabilecektir.

Kaynaklar

Akça, Ç. (2014). Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara

Baylan, E., Dilaver Z., Demir, A., Oktay, E. (2019), Su ve Arazi Tabanlı Rekreasyon Olanaklarının Belirlenmesi: Ankara Güneyi Alt Havzası Örneği, KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi, Sayı: 22 (1), ss. 106-121.

DSİ, 560839 sayı ve 05.09.2019 tarihli cevabi yazı.

Erdoğan, B.(2016). Avrupa Birliği’nde Sürdürülebilir Kentleşme: Türkiye’ye Yansımaları, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: Aydın

Ekmen, S.E., ve Fırat, M.E. (2017). Uluslararası Su Yollarının Kullanılmasından Doğan Uyuşmazlıkların Çözümü, Ankara Barosu Dergisi Sayı: 2017/2, ss.177-201

Gündüzöz, İ.(2016). Türkiye ve Dünyada Güvenli Kent Yaklaşımı: Kentsel Güvenlik mi? Güvenli Kent mi?, Türk İdare Dergisi, Sayı 483, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını

İlgar, R. ve Khalef, S. (2004). Türkiye’nin Sınıraşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından

Bir Bakış, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 10, Temmuz- 2004, İstanbul

Kalkınma Bakanlığı-KB (2013), Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.

Kaypak, Ş. (2016). Kentsel Bir Sorun Olarak Kentsel Güvenlik, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 33, Kasım 2016, s. 35-50

Kibaroğlu, A. (2013).Türk Dış Politikası ve Su, ORSAM Ortadoğu Analiz Dergisi Mayıs 2013, Cilt 5, Sayı 53,ss.50-59

Köle, M. Murat (2017). 1954-2016 Dönemi Türkiye Sınıraşan Sular Politikası, Marmara Coğrafya Dergisi,Yıl: Ocak 2017, Sayı 35, ss: 122-133

Önen Melike (2007). Kentsel Kıyı Mekanı Olarak Akarsuların Rekreatif Kullanım Potansiyelinin İrdelenmesi:Eskişehir Porsuk Çayı ve İstanbul Kurbağalıdere Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Saltürk, Metin (2006). “Orta Doğu’da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2/3, (2006): 21-38.

Surat, H. (2017), Gülez Yöntemine Göre Deriner Baraj Gölü ve Yakın Çevresi Rekreatif Potansiyelinin Değerlendirilmesi ve Alan Kullanım Önerilerinin Geliştirilmesi, KSÜ Doğa Bilim Dergisi, Sayı: 20(3), 247-257

Süme V., Mete, B., Özener, A.Y.(2017). Yukarı Çoruh Havzasındaki Su Yapılarının Enerji Potansiyeli ve Çevresel Etkileşimi, Türk Hidrolik Dergisi, Vol: 1 No: 1, ss. 7-12

Parlar S.D., Aslantürk O. (2014).Çevresel Güvenlik Kapsamında Su, KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7, ss.69-86, Trabzon.

URL 1: Erişim Tarihi 18.05.2019;
[https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/ab%20mevzu-Water%20Framework%20Directive-TR%20\(1\)%20\(2\).pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/ab%20mevzu-Water%20Framework%20Directive-TR%20(1)%20(2).pdf) at%C4%B1/2000-60-

URL 2: Erişim Tarihi 18.01.2019; <http://www.bayburtpostasi.com.tr/gezi-cevre/bayburt-bayburt-olali-coruh-boyle-zulum-gormedi-h16227.html> ve <https://www.bayburtmedya.com/coruh-nehri-islak-calismalari-trabzonda-elistirildi/>

**TERÖRİZMİN OECD ÜLKELERİNİN TURİZM SEKTÖRLERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**
**THE EFFECTS OF TERRORISM ON THE TOURISM SECTOR OF THE OECD
COUNTRIES**

Abdullah Özdemir*

Hatice Erol*

Funda Çondur*

Özet

Turizm faaliyetlerinin çeşitlenmesi, gelişmesi ve sürekliliğinin sağlanması ülke ekonomilerini olumlu yönde etkilemektedir. Turizm faaliyetlerinin sürekliliği için güven ortamının sağlanması gerekmektedir. Ancak cebir ve şiddet kullanarak halkları ve yönetimleri baskı altına almaya yönelik terör eylemleri, bu güven ortamını zedelemektedir. Terör eylemleri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kısa ve uzun dönemde turizm faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerinde gerçekleşen terör eylemlerinin turizm sektöründe meydana getirdiği etkileri ortaya koymaya yöneliktir. Dünyada en fazla turist geldiği ilk 15 ülke arasında 11'nin OECD ülkeleri olduğu görülmektedir. Turizm gelirleri açısından ilk 15 ülke arasında OECD ülkeleri yoğun olarak yer almaktadır. ABD en fazla turist çeken ülkeler arasında üçüncü sırada yer alırken turizm gelirleri açısından birinci sırada yer almaktadır. Türkiye en fazla turist çeken ülkeler arasında sekizinci sıradayken turizm gelirlerinde 14. sıraya gerilemektedir.

Turizm talebinin terör eylemleri karşısındaki duyarlılığı, dönemden döneme ve ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Küresel terör endeksi değerleri yıllara göre değişmektedir. 2002 yılında OECD ülkeleri içinde küresel terör endeksinde ilk sıralar ABD, İsrail, İspanya ve Türkiye şeklinde sıralanırken 2018 yılında Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa şeklinde sıralanmıştır. Küresel terör endeksindeki değişimlerin turist sayılarına yansımaları da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Fransa, İngiltere, İspanya ve ABD gibi hem turist sayısı hem de turizm gelirlerinde ilk sıralarda yer alan gelişmiş OECD ülkelerinin terör eylemlerinden daha az etkilendiği görülmektedir. Türkiye'de turizm gelirleri ve turist sayıları diğer OECD ülkelerine göre terör saldırılarından daha fazla etkilenmektedir. Bu tablo terör saldırılarının yolaçtığı güvensizlik ve risk algısının başta yönetenler olmak üzere medya ve sivil toplumun da desteğiyle iyi yönetilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Makroekonomik Değişkenler, Ekonomik Kırılganlık, Ekonomik Özgürlük, Politik Özgürlük.

* Doç. Dr., ADÜ, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, aozdemir@adu.edu.tr

* Prof.Dr., ADÜ, Nazilli İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, haticeerol@adu.edu.tr

* Doç.Dr., ADÜ, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, fcondur@adu.edu.tr

Abstract

Terrorist actions adversely affect tourism activities in both developed and developing countries in the short and long term. This study aims to reveal the effects of terrorist acts on tourism sector of in the OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) countries. Eleven of the top 15 countries with the highest number of tourists in the world are the OECD countries. Besides, the OECD countries are among the top 15 countries in terms of tourism revenues. The USA ranks third among the countries attracting the most tourists, and ranks first in terms of tourism revenues. Turkey, on the other hand, is ranked eighth in the most visited countries but falls behind to 14th rank in the tourism revenues.

The sensitivity of tourism demand to acts of terrorism varies from period to period and from country to country. Global terrorism index values change by years. The top of the global terrorism index in OECD countries had ranked as the US, Israel, Spain and Turkey in 2002 respectively and as Turkey, the US, Britain and France in 2018. There flections of the changes in the global terror index on the number of tourists also differ from country to country. Developed OECD countries such as France, England, Spain and the USA, which are at the top of both the number of tourists and tourism revenues, are less affected by terrorist acts. However number of tourists and tourism revenues are more affected by the terror attacks in Turkey compared to other OECD countries. This table shows that the insecurity and risk perception caused by the terrorist attacks should be managed well by the governors in particular, with the support of the media and civil society.

Keywords: Terrorism, Macroeconomic Variables, Economic Vulnerability, Economic Freedom, Political Freedom.

Giriş

Turizm sektörü ülkelerin önemli sektörleri arasında yer almaktadır. Ülkelerin sahip oldukları turizm bölgeleri yani destinasyonlar gerek yurt içindeki, gerekse yurt dışındaki turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu ise özelde söz konusu destinasyonların, genelde ise ülkenin ekonomisine olumlu etki meydana getirmektedir. İnsanların gelir düzeyinin artması, kendilerine daha fazla zaman ayırabilmeleri gibi faktörler hem turizmin çeşitliliğini hem de ülkeler arası turistik faaliyetleri artırmıştır. Turizm sektörü ulusal ekonomileri farklı yollarla etkilemektedir. Turistler ulaşım, konaklama, yiyecek, içecek, eğlence gibi farklı türde ve geniş bir alanda ürün ve hizmetleri tüketmektedir. Turistlerin bu talepleri, ekonomide iç talebin artmasına neden olmaktadır. Turizm sektörü tarım, inşaat, imalat, perakende ve ticaret gibi turizm dışında diğer sektörleri de etkilemekte ve böylece ekonomiyi canlandırarak istihdam artışı sağlayabilmektedir. Turizm sektörü aynı zamanda yollar, havaalanları, sağlık hizmetleri ve enerji gibi kamusal mal ve hizmetlerin kalitesinin de artmasına neden olmaktadır. Böylece turizm faaliyetleri ulusal refah ve gelire katkı sağlamaktadır.

İnsanların dinlenme ve eğlenme gibi taleplerini karşılamaya yönelik turizm faaliyetlerinin sürekliliği için turizm bölgelerinin güvenli olması gerekmektedir. Siyasal ya da ideolojik amaçlarla sivil halkı hedef alan şiddet içeren terör eylemlerinden en olumsuz etkilenen sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Terör eylemlerinin turizm

sektöründe etkisi ülkeler arasında değişiklik göstermektedir.

OECD'ye üye ülkeler genelde refah seviyesi ve turizm potansiyeli yüksek ülkelerdir. Bu ülkelerde meydana gelebilecek terör faaliyetleri ülkelerin ekonomilerinde sorun yaratabileceği gibi aynı zamanda turizm sektörünü de olumsuz olarak etkilemektedir. Bu çalışmanın ana amacı OECD ülkelerinde terör faaliyetleri ile turizm sektörleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yöneliktir.

1- Terörizm Kavramı

Terörizm genel olarak, siyasal ya da ideolojik amaçlarla sivil halkı hedef alan şiddet eylemleri olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası toplum henüz terörizmin kapsamlı bir tanımını kabul etmemiş olsa da belirli yönleriyle evrensel özellikler ortaya konularak bir terör tanımı yapılmaktadır. Bu özellikler bir araya getirilerek terörizm; cebir ve şiddet kullanarak hedef gözetmeksizin, adam kaçırmaya, suikast, silahlı eylem gibi değişik yöntemlere başvurarak gerek yönetimleri, gerek halkları baskı altına alarak güdülen amaçlara ulaşma eylemleri olarak tanımlanmaktadır (UN, 2008: 5-6).

“Terör” ve “terörizm” kavramları, zihinlerde her şeyden önce şiddet, korku tehdit, yasa dışılık gibi bazı olguları çağrıştırmaktadır. “Terör”, “terörizm” ya da “terörist eylem” dediğimiz şeyler, aslında birer şiddet türü olmalarına rağmen, her şiddet olayı “terörizm” değildir. Zira “terörizm” olmayan şiddet türleri de vardır. Terörizmi kriminal şiddetten ayıran temel nitelik, sembolik oluşu, araçlarının psikolojik oluşu ve amacının politik oluşudur. Bu nedenle “şiddet” ve “terörizm”in farklı şeyler olduğu, toplumda şiddetin her zaman var olduğu, ikisini birbirine karıştırmamak gerektiği görülmektedir.

Terörizmi diğer şiddet biçimlerinden ayıran üç temel özelliği bulunmaktadır. Birinci özellik, terörizmin siyasi hedeflere yönelik olmasıdır. Başka bir deyişle, terörist eylemlerin devlet politikasını yönlendirmesi veya etkilemesi öngörülmektedir. Dolayısıyla, soygun ve cinayet gibi şiddet içeren eylemler terörist faaliyet olarak değerlendirilmemektedir. İkinci özellik, terörist faaliyetlerin devlet otoritesine zarar vermeye yönelik olma amacı yanında, doğrudan sivil halka yönelik olarak yapılmasıdır. Üçüncü özellik, terörist faaliyetlerin etnik gruplar, örgütler ya da gizli ajanlar aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. Terörizm; ulusal terörizm, devlet terörizmi, devlet destekli terörizm, uluslararası terörizm, uluslar ötesi terörizm, siber ve modern terörizm şeklinde gruplandırılabilir.

Dünyada birçok ülke çeşitli terör olaylarına maruz kalmaktadır. Aşağıdaki Tablo 1'de dünyada 2016 ve 2017 yıllarında en fazla terör olayının gerçekleştiği ilk beş ülke verilmektedir.

Tablo 1. Dünyada En Fazla Terör Olayının Gerçekleştiği İlk Beş Ülke

2017			2016		
Ülke	Saldırı	Ölüm	Ülke	Saldırı	Ölüm
Irak	2.466	6476	Irak	3.360	12207
Afganistan	1.414	6092	Afganistan	1.617	6142
Hindistan	966	465	Hindistan	1.025	467
Pakistan	719	1076	Pakistan	864	1113
Filipinler	692	496	Filipinler	632	415

Kaynak: IEP, Global Terrorism Database verilerinden derlenmiştir.

Tablo 1 verilerinden de görüldüğü gibi dünyada en fazla terör saldırısı ve buna bağlı olarak ölümlerin yaşadığı bölgeler Ortadoğu, Afrika ve Asya'dır. 2016 yılında Türkiye'nin bu listede yer almasında ülke içinde özellikle Ankara, İstanbul, Kayseri gibi şehirlerde meydana gelen bombalamalar etkili olmuştur.

2- Turizm Sektörü

Turizm sektöründeki gelişmeler, yatırımların artmasını, yerel girişimciler için üretim maliyetlerinin azalmasını ve yerel firmalar arasında rekabetin artmasını sağlamaktadır. Turizm faaliyetleri konomide, istihdam, beşeri sermaye, büyüme, döviz kazancı ve pozitif ölçek ekonomileri oluşturmaktadır. Turizmin gelişmesi bir ülkede, inşaat, ulaşım, konaklama imkanlarının ve yiyecek-içecek tüketiminin artmasına yolaçarak bölgesel refaha olumlu katkı sağlamaktadır. Turizm, ithalatta bağımlılığı azaltma, ulusal refah düzeyini artırma, küçük ve orta ölçekli işletme gelişimini destekleme ve istihdama katkı sağlamabakımından ekonomi politikalarının önemli önceliklerinden biridir. Ayrıca bu sektör, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere gelir transfer edilmesini sağlayarak ülkeler arasında yakınsama oluşturmaktadır. Bu nedenle, politika yapıcılar, bölgesel refah eşitsizliklerini azaltmada politika aracı olarak turizm sektörünü tercih edebilir (Şengönül vd., 2018, 1125).

Aşağıda verilen Tablo 2'de dünyada 2015-2017 döneminde ülkelere göre gelen turist sayılarının gelişimi onbeş ülke için verilmiştir.

Tablo 2. Dünyada Ünelere Göre Gelen Turist Sayıları

SIRALAMA	ÜLKELER	2015	2016	2017
1	Fransa	84,5	82,6	86,9
2	İspanya	68,2	75,3	81,8
3	A.B.D.	77,8	76,4	76,9
4	Çin	56,9	59,3	60,7
5	İtalya	50,7	52,4	58,3
6	Meksika	32,1	35,1	39,3
7	İngiltere	34,4	35,8	37,7
8	TÜRKİYE	39,5	30,3	37,6
9	Almanya	35,0	35,6	37,5
10	Tayland	29,9	32,5	35,4

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme 2018.

Tablo 2 verilerinden de görüldüğü gibi, dünyada en fazla turist geldiği ilk üç ülke Fransa, İspanya ve ABD'dir. Fransa ve İspanya'nın dünyanın en çok turist çeken ülkeleri olmasının temel nedeni sahip oldukları doğal güzellikler, kültürel ve tarihi miras olarak ifade edilebilir. ABD'nin sahip olduğu doğal, kültürel, tarihi özellikleri yanı sıra, özellikle Las Vegas gibi şans oyunlarının ve gece hayatının canlı olduğu bölgeler yanında Walt Disney gibi eğlence parkları da geniş talep gören turizm destinasyonları arasında yer almaktadır. Tablonun ilgi çekici bir diğer özelliği ise en fazla turist geldiği ülkeler arasında OECD ülkelerinin büyük ağırlığa sahip olmasıdır. Çin, Hong Kong, Tayland ve Malezya dışında kalan onbir ülke OECD ülkesidir.

Aşağıda Tablo 3'de Dünyada en fazla turizm gelirin e sahip onbeş ülkenin sıralaması yer almaktadır.

Tablo 3. Ülkelere Göre Turizm Gelirleri Dünya Sıralaması (Milyar \$)

SIRALAMA	ÜLKELER	2017	2016	2015
1	A.B.D.	210,7	206,9	206,9
2	İspanya	68,1	60,5	56,6
3	Fransa	60,7	54,5	58,3
4	Tayland	57,5	48,8	44,9
5	İngiltere	49	47,9	50,2
6	İtalya	44,2	40,2	39,4
7	Avustralya	41,7	37	34,2
8	Almanya	39,8	37,5	36,9
9	Macao	35,6	30,4	31
10	Japonya	34,1	30,7	25
14	TÜRKİYE	22,5	18,7	26,6

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme 2018.

Tablo 3’den de görüldüğü gibi dünyada en fazla turizm gelirin sahibi ülke ABD’dir. ABD en fazla turist geldiği dünyada üçüncü ülke olmasına rağmen, turizm gelirlerinde ilk sırada yer alması, gelen turistlerin harcama yapan gelir düzeyi yüksek kişiler olduğunu göstermektedir. Özellikle şans oyunları ve gece hayatının çeşitliliği ülkenin elde ettiği gelirin yüksek olmasına neden olmaktadır. En fazla turist geldiği diğer ülkeler Fransa ve İspanya’dır. En fazla turist gelen ülkeler sıralamasında ilk iki sıraya sahip olmaları, turizm gelirlerinin de yüksek olmasına neden olmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 4’de OECD ülkelerinin sahip oldukları turizm gelirlerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve istihdam içindeki paylarına yer verilmektedir.

Tablo 4. OECD Ülkelerinde Turizm Gelirlerinin GSYİH ve İstihdam İçindeki Payları(%)

Ülkeler	Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı, OECD Ortalaması	Turizm Sektöründeki İstihdamın Toplam İçindeki Payı	Turizm Sektöründeki İstihdamın Toplam İçindeki Payı, OECD Ortalaması
Avustralya	3,20	4,2	4,90	6,9
Avusturya	5,94		7,90	
Belçika	
Kanada	2,04		3,91	
Şili	3,20		5,11	
Çekya	2,80		4,40	
Danimarka	1,70		4,30	
Estonya	4,30		4,10	
Finlandiya	2,50		5,50	
Fransa	7,13		7,29	
Almanya	3,90		6,80	
Yunanistan	6,36		9,96	
Macaristan	5,63		9,10	
İzlanda	8,40		14,40	
İrlanda	3,40		10,40	
İsrail	2,40		3,50	
İtalya	6,00		8,43	
Japonya	1,87		9,59	
Kore	1,80		2,20	
Letonya	4,30		8,91	
Lüksemburg	1,70	..		

Meksika	8,59		5,95	
Hollanda	3,90		6,10	
Yeni Zelanda	5,60		7,50	
Norveç	3,60		6,50	
Polonya	1,20		..	
Portekiz	9,20		9,00	
Slovakya	2,35		6,21	
Slovenya	4,89		6,10	
İspanya	11,10		13,35	
İsveç	2,70		..	
İsviçre	2,64		4,10	
Türkiye	4,28		9,53	
İngiltere	3,72		4,33	
ABD	2,65		..	

Kaynak: OECD, 2019: 27.

Tablo 4 verilerine göre, turizm gelirlerinin milli gelir içindeki paylarının en yüksek olduğu ilk üç ülke, İspanya, Portekiz ve Meksika olarak sıralanmaktadır. Bu sıralama, özellikle en fazla turizm geliri elde eden ABD ve Fransa'nın turizm sektörü yanında diğer sektörlerden de önemli ölçüde milli gelire katkı sağlandığını göstermektedir. Türkiye'de turizm sektörünün milli gelire katkısı %4,28 ile OECD ortalamasının (%4,2) üstündedir.

Turizm sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı açısından tablo değerlendirildiğinde, OECD ülkeleri içinde bu oranın en yüksek olduğu ilk üç ülke İzlanda, İspanya ve İrlanda'dır. Turizm sektörü canlanma gösteren İzlanda ve İrlanda'nın nüfusunun diğer ülkelere göre daha az olması istihdamda turizm sektörünün ağırlığının yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'de turizm sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı (%9,53), OECD ortalamasının (%6,9) üstünde yer almaktadır.

Aşağıdaki Tablo 5'de OECD ülkelerine 2016 yılı itibarıyla gelen turist sayıları ile 2012 ve 2015 yılına göre büyüme oranları verilmiştir.

Tablo 5. OECD Ülkelerine Gelen Turist Sayıları (Bin Kişi)

Ülkeler	Gelen Turist Sayısı	2012'den 2016'ya Yıllık Ortalama Büyüme Oranı	2015'e Göre Büyüme Oranı
Avustralya	8.269	7,6	11,0
Avusturya	28.121	3,9	5,2
Belçika	5.557	-2,5	-13,7
Kanada	19.818	5,0	10,3
Şili	5.641	12,2	26,0
Çekya	12.808	6,1	10,2
Danimarka	10.781	6,0	3,4
Estonya	3.147	3,5	5,3
Finlandiya	4.599	2,1	-5,3
Fransa	82.570	0,2	-2,2
Almanya	35.555	4,0	1,7
Yunanistan	28.071	13,4	7,5
Macaristan	13.474	11,9	8,6
İzlanda	1.792	27,8	39,0
İrlanda	8.425	8,7	8,8
İsrail	2.900	0,1	3,6
İtalya	32.552	2,1	7,3
Japonya	24.040	30,2	21,8
Kore	17.242	11,5	30,3
Letonya	1.793	5,7	-11,4
Lüksemburg	1.054	2,6	-3,5

Meksika	35.079	10,6	9,3
Hollanda	15.829	6,7	5,5
Yeni Zelanda	3.370	8,0	10,9
Norveç	5.960	6,5	12,4
Polonya	17.471	4,2	4,4
Portekiz	10.622	8,4	12,4
Slovakya	2.027	7,3	17,8
Slovenya	3.032	8,9	12,0
İspanya	75.315	7,0	10,5
İsveç	10.750	-6,8	-3,5
İsviçre	10.402	5,0	11,8
Türkiye	30.289	-4,0	-23,3
İngiltere	35.814	5,2	4,0
ABD	75.868	3,3	-2,1
AB 28 Ortalaması		4,5	4,7
OECD Üyeleri Ortalaması		4,9	3,9
Dünya Toplamı	1.235.000	4,4	3,9

Kaynak: OECD, 2018: 28.

Tablo 5 verilerinden de görüldüğü gibi 2016 yılında OECD ülkeleri arasında en fazla turist çeken ülkeler Fransa, ABD ve İspanya olarak sıralanmaktadır. OECD ülkelerinde 2012 yılından 2016 yılına kadar geçen sürede gelen turist sayısında % 4,9'luk bir artış sağlanmıştır. Bu ortalama hem AB üyesi ülke ortalamasından hem Dünya ortalamasından daha yüksek oranda bir ortalamayı ifade etmektedir. Aynı yıllar içinde Türkiye'de ise gelen turist sayısında ve büyüme oranlarında azalma görülmektedir. Türkiye'de bu dönemde yaşanan terör saldırılarının bu azalmada önemli etkisi olduğu söylenebilir.

3- Terör Eylemlerinin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi

Turizm, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere pek çok ülke için en önemli ekonomik kaynaklardan biridir. Turizm hareketlerine vurulacak bir darbe, o devletin ekonomik ve dolayısıyla siyasi düzen ve refahına da vurulacak bir darbedir ve ülke ekonomisi içinde turizmin payı arttıkça bu etki de aynı oranda artar; tahmin edilebileceği üzere ekonomik sıkıntılar çoğu zaman hükümetlerin sonunu getiren en önemli sebeptir (Çokışler, 2019: 258).

Terör eylemleri dört temel etkiye neden olmaktadır. Etkilerden birincisi, beşeri ve maddi sermayenin terör saldırıları sonucunda eksilmesidir. İkinci etki, terör saldırıları ile oluşan korku ortamının yüksek oranda belirsizliğe neden olmasıdır. Üçüncü etki, terör olaylarındaki artışın terörün önlenmesi için yapılması gerekliliğün güvenlik harcamalarında bir artışa neden olmasıdır. Bu artış ülke kaynaklarının çok dahaverimli sektörlerden güvenlik harcamalarına kaydırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Dördüncü ve sonuncu etki ise, terörün turizm gibi belli başlı bazı sektörleri doğrudan etkilemesidir (Bacık vd., 2017: 55).

Turizm talebinin terör eylemleri karşısındaki duyarlılığı, bazı faktörler çerçevesinde, dönemden döneme ve ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu faktörler üç ana eksen dahilinde analiz edilebilir. Bunlar; "turistlere ve turizm destinasyonlarına yönelik terörist saldırıların boyutu", "terörist saldırıların sıklık derecesi" ve ölüm ve yaralanmayla sonuçlanan saldırıların toplam içindeki payı olarak yorumlanabilecek olan "terörist saldırıların sertlik derecesi"dir. Bu faktörlerin boyutu, saldırıların uluslararası medyada yer

bulma sıklığı ve oluşacak tehdit algısı üzerinde belirleyicilik taşımaktadır (Çelik ve Karaçuka, 2017: 315).

Terörün turizm üzerindeki olumsuz etkisi, iki durumun aynı anda turizm üzerinde etkinolmasını ifade etmektedir. Bunlardan ilki doğrudan turizm talebine yönelik terörün olumsuz etkisidir. İnsan davranış ve kararlarına yönelik bir gönderme içermektedir. Bu düşüncenin kaynağı, bireyin kararlarında genellikle güvenlik ve risk unsurunu ön plana alması gösterilebilir. Bu bakımdan terör ve diğer risk unsurları turizm talebini etkileyen unsurlar arasında kabul edilmektedir. İkinci etki ise terörün genel ekonomik denge üzerinde yarattığı olumsuz etkidir (Özcan ve Özmen, 2016: 71).

Turistlerin risk algıları, ziyaret etme kararlarında önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak terörizm sadece varış ülkesine değil, aynı zamanda turistlere de risk teşkil ediyor olarak görülmektedir. Turistlerin karşı karşıya kaldığı çeşitli riskler vardır. Bunlar: finansal, seyahat, fonksiyonel, durumsal, psikolojik ve sosyal risklerdir. Seyahatle ilgili en yaygın riskler; sağlık koşulları, terörizm ve doğal afetlerdir. Terörizmin turizm üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar ikisi arasında doğrudan bir bağlantı bulmaktadır. Terörizmin dünyanın farklı bölgelerinde turizmi olumsuz etkilediği tespit edilmektedir. Terörizm, turizm faaliyetlerini ve davranışlarını daha fazla etkilemekte ve böylece uluslararası turizm, bu ilişkiiden kaynaklanan en büyük etki ekonomik açıdan ortaya çıkmaktadır (Diriye, 2015: 21).

Terörizm ve savaş gibi durumlarda suç ve şiddet davranışlarının turizm destinasyonlarındaki turizm talebini birden bire olumsuz etkilemez. Talep önceden yavaşça düşmeye başlar daha sonra önemli derecede düşer ve bir sonraki adımda şiddetli bir düşüş olur ve son olarak turistik ziyaretler birden bire kesilir. Bu noktada, 1990–1991 yıllarındaki Körfez Savaşı'nın sadece körfez ve Orta doğudaki ülkelerin turist varışlarını etkilemediği aynı zamanda bu olayın Avrupa, Asya, Pasifik'teki turist varışlarına da yansıdığı tespit edilmiştir. Böyle bir sonuç, teröristlere açısından da kendi faaliyetleri için daha çekici hale gelmektedir. Böylece küçük terörist gruplar bile az kaynakla büyük etkiler yaratabilme yeteneğine sahip olacaklardır (Yeşiltaş, 2008: 181-182).

Silahlı çatışmalar ve terör eylemlerinin turizme olumlu ve olumsuz yönde iki farklı etkisi olmaktadır. Olumsuz etkilerin başında, turistlerin güvenlik sebebiyle bu ülkelerden uzak durması sebebiyle gelen turist sayısının ve turizm gelirlerinin azalması gelir. Ülkelerin yeniden güvenli bir destinasyon olarak pazara girmesi uzun ve zorlu bir süreçtir. Diğer olumsuz etki, Mostar Köprüsü, Bamyan Buda heykelleri, tarihi Dubrovnik kenti ve Kâbil Müzesi örneklerinde olduğu gibi çatışmalar sırasında turistik çekiciliklerin zarar görmesi ya da yok olmasıdır. Turistik çekiciliklerini kaybetmiş bir ülkenin güvenli de olsa, turizm piyasasında kendine yer bulması daha da zor olacaktır. Silahlı çatışma ve terör eylemlerinin turizme olumlu etkisi ise, çatışmayla ya da çatışma alanları ile bağ kurmuş kişilerin duygusal turizm kapsamında, çatışma anılarının ise karanlık turizm ya da savaş alanı turizmi kapsamında turizm hareketlerine katılması ve böylece çatışmanın bir turizm ürünü ve motivasyonu yaratarak yeni bir pazar yaratmasıdır (Çokişler, 2019: 277).

Son yıllarda özellikle turistlere ve turistik bölgelere yönelik terör eylemlerinin özellikleri aşağıda sıralanmaktadır (Elitaş ve Çeken, 2016: 355):

- Turistik bir bölgeye veya merkeze yapılan saldırılar tüm ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. 11 Eylül Terör Saldırıları sonrası havayolu seyahatleri sadece

ABD havayolu şirketlerini değil tüm yerel ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

- Gelişen turizm endüstrisinden elde edilen gelirin yüksek olması, devlet ve ülke yönetimlerinin çok sayıda önlem alarak, terör eylemlerinde turistik tüketicilerin ve bölgelerin korunması gerektiğini göstermektedir. Turizm endüstrisine yapılan terörist saldırılar devlete yöneltilmiş saldırılardır.

- Yazılı ve sözlü basında sıkça yer verilen turistik tüketicilere yönelik terör olayları, teröristler tarafından verilmek istenen mesajın kısa sürede geniş halk kitlelerine ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

- Terör saldırılarında en kolay ilgi toplama yolu, bir ülke veya bölgenin doğal güzelliklerine, tarihi yerlerine ve müzelerine zarar vermektir.

- Turistik tüketicilerin, rahat davranamayacağı düşüncesi ile güvenlik önlemlerinin çok sıkı olmayacağı turistik mekânlarda teröristlerin dikkat çekmeden gizlenebilmesi, turizm endüstrisini terörist saldırıların açık hedefi haline getirmektedir.

Terör ve turizm sektörü arasında ilişkiyi tespit edebilmek için öncelikle ülkelerin terör endeksi değerlerini incelemek gerekmektedir. Aşağıda Tablo 6'da 2002-2018 dönemi için OECD ülkelerinde küresel terör endeks değerleri verilmiştir.

Tablo 6. OECD Ülkeleri Küresel Terör Endeks Değerleri

Ülkeler	2002	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Avustralya	0,12	0,02	0,40	2,76	3,19	3,08	2,83
Avusturya	0,01	0,00	2,20	0,36	0,18	1,52	1,85
Belçika	0,43	1,52	0,27	1,92	1,24	4,64	4,06
Kanada	1,14	0,36	2,05	2,60	2,52	2,95	3,53
İsviçre	0,59	0,34	0,17	0,61	0,29	0,27	0,13
Şile	0,56	0,62	2,28	3,37	2,71	3,36	3,45
Çekya	0,23	0,13	1,46	1,92	2,17	1,88	1,56
Almanya	2,46	2,26	1,85	2,72	4,42	4,92	4,6
Danimarka	0,00	0,00	0,15	0,09	2,15	1,51	0,82
İspanya	5,00	6,46	4,24	2,08	1,68	1,69	4,02
Estonya	0,06	0,00	0,00	0,08	1,10	0,46	0,23
Finlandiya	0,00	0,00	0,27	0,00	2,37	2,33	2,5
Fransa	3,74	3,62	3,19	3,67	5,77	5,94	5,48
İngiltere	4,30	3,42	4,01	5,06	5,06	5,09	5,61
Yunanistan	3,42	2,68	5,02	4,21	4,20	4,13	4,29
Macaristan	0,03	0,00	1,46	0,46	0,23	0,83	0,36
İrlanda	0,09	0,08	0,72	3,33	3,40	3,13	3,05
İzlanda	0,00	0,00	0,00	0,50	0,25	0,12	0,06
İsrail	6,79	6,23	5,01	5,53	5,23	5,05	4,58
İtalya	2,62	3,02	1,58	2,59	2,38	2,74	2,74
Japonya	1,54	0,73	0,46	0,00	2,44	3,58	2,93
Güney Kore	0,15	2,01	0,03	0,00	0,23	0,61	0,29
Litvanya	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0
Lüksemburg	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0
Letonya	0,19	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,46
Meksika	1,90	1,68	2,56	3,89	3,74	3,53	3,53

Hollanda	1,41	1,53	2,64	0,28	1,31	2,40	1,96
Norveç	0,00	0,08	0,06	2,72	2,07	0,00	0,15
Yeni Zelanda	0,08	0,25	0,38	0,46	0,23	0,61	0,29
Polonya	0,44	0,10	0,00	0,04	0,00	0,38	0,72
Portekiz	0,00	0,00	0,00	0,12	0,06	0,00	0
Slovakya	0,15	0,03	0,00	0,00	0,00	0,23	0,12
Slovenya	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0
İsveç	0,10	0,01	1,22	2,12	3,85	3,68	3,94
Türkiye	4,17	5,23	4,95	5,45	6,72	7,50	7,04
ABD	8,05	6,73	3,90	4,64	5,03	5,46	6,07

Kaynak: Vision of Humanity verilerinden derlenmiştir.

Tablo 6 verilerinden de görüldüğü gibi, OECD ülkeleri arasında 2002 yılında küresel terör endeks değeri en yüksek ülkeler ABD, İsrail, İspanya, İngiltere ve Türkiye olarak sıralanmaktadır. Bu dönemde ABD'nin yaşadığı 11 Eylül 2001 saldırıları sonucu bir sonraki yıl terör endeks değerleri çok yüksek değerlere çıkmıştır. Bunun yanı sıra İsrail terör sıralamasında ikinci sırada yer almakta iken, İspanya'nın ülke içinde yaşadığı ayrılıkçı terör eylemleri nedeniyle üçüncü sırada bulunmaktadır. Benzer şekilde İngiltere ve Türkiye'de ülke içinde yaşadıkları terör eylemleri neticesinde dördüncü ve beşinci sırada yer almaktadırlar. Endeksin en düşük olduğu ülkelerin terör olaylarının hemen hiç yaşanmadığı Litvanya, Letonya, Slovenya, Slovakya, Polonya, Romanya gibi bazı Avrupa ülkeleri ile Singapur, Kuzey Kore, Yeni Zelanda; enyüksek düzeyde gerçekleştiği ülkelerin de terör saldırılarının en fazla gerçekleştiği Orta Doğu ülkeleri olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca 2015 yılı, küresel terörizm açısından dikkat çeken bir yıl olup, Danimarka ve İsveç gibi terör saldırılarının hiç gerçekleşmediği ülkeler bile terörle karşı karşıya kalmış ve OECD ülkeleri de 2000 yılından bugüne terör saldırıları nedeniyle gerçekleşen can kaybında en yüksek sayıya ulaşmıştır (Kaplan ve Dayıoğlu, 2017: 626).

2018 yılına gelindiğinde terör eylemlerine bağlı olarak küresel terör endeks değerinin en çok olduğu ülkeler Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Belçika olarak sıralanmaktadır. Bu ülkelerin genelinde ülke içindeki terör olayı sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir.

Terör ve turizm ilişkisini görebilmek için terör endeksindeki değişimlerin turist sayısına nasıl yansıdığına bakmak gerekmektedir. Aşağıda Tablo 7'de OECD ülkeleri arasında terör endeks değeri yüksek olan Fransa, İngiltere ve İspanya'daki turist sayılarının değişimi 2002-2017 dönemi için verilmiştir.

Tablo 7. OECD Ülkeleri Arasında Terör Endeks Değeri Yüksek Olan Ülkeler ve Turist Sayıları

Yıllar	Fransa		İngiltere		İspanya	
	GTI	Turist Sayısı (Bin)	GTI	Turist Sayısı (Bin)	GTI	Turist Sayısı (Bin)
2002	3,74	77.012	4,30	22.307	5,00	50.331
2003	3,74	75.048	4,30	22.787	5,00	50.854
2004	4,04	74.433	3,97	25.678	4,60	52.430
2005	3,62	74.988	3,42	28.039	6,46	55.914
2006	3,99	77.916.	5,61	30.654	5,87	58.004
2007	4,03	80.853.	4,96	30.870	5,32	58.666

2008	3,89	79.218	4,52	30.142	4,72	57.192
2009	3,44	76.764	4,20	28.199	4,63	52.178
2010	3,19	76.647	4,01	28.295	4,24	52.677
2011	2,61	80.499	4,11	29.306	3,61	56.177
2012	2,68	81.980	4,20	29.282	2,90	57.464
2013	4,01	83.634	2,13	31.063	2,23	60.675
2014	3,79	83.701	4,97	32.613	1,73	64.939
2015	3,67	84.452	5,06	34.436	2,08	68.175
2016	5,77	82.682	5,06	35.814	1,68	75.315
2017	5,94	86.861	5,09	37.651	1,69	81.786

Kaynak: OECD ve Vision of Humanity verilerinden faydalanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 7 verilerinden de görüldüğü gibi Fransa'nın terör endeks değeri 2000'li yılların başında daha düşük olmasına rağmen, günümüze kadar geçen sürede artış göstermiştir. Özellikle 2016-2017 döneminde en yüksek değeri almıştır. 2015 yılında mizah dergisi "Charlie Hebdo" yayımlanan silahlı saldırıyla başlayan terör saldırıları, aynı yıl Paris'te 130 kişinin hayatını kaybetmesine neden olan Bataklan konser salonu saldırısı, 2016 yılında Nice kentinde bir kamyonun neden olduğu ve 86 kişinin ölümüne neden olan saldırı, 2017 yılında Orly Havaalanı, Notre Dame ve Champ-Elysees saldırıları, 2018 yılında Carcassone ve Trebes'de sivillere yapılan saldırı, 2018 yılı sonunda Strazburg kentinde Noel pazarına yapılan saldırı ile devam etmiştir. Özellikle turistlerin daha çok ilgisini çeken tatil bölgelerine yapılan saldırılar sonucu insanların Fransa'ya tatil için gitme istekleri azalmıştır.

İngiltere özellikle 1970-1990 döneminde IRA'nın gerçekleştirdiği terör eylemlerinden önemli derecede etkilenen ülkedir. 2005 yılında Londra merkezindeki metrolara intihar bombacılarının saldırılarıyla 52 kişinin ölmesi sonucu ülkenin GTI değeri 2006 yılında 5,61 değerini almış ve bu dönemde ülkeye gelen turist sayısı geçen yıllarla birlikte azalma yaşanmıştır. Ülkede ayrıca 2017 yılında Westminster'da arabalı saldırı sonucu dört kişi ölmüş, aynı yıl Manchester bombalaması sonucu 22 kişi ölmüş, yine bu yıl Londra köprüsünde gerçekleştirilen minibüslü saldırı sonucu sekiz kişi ölmüştür. Terör eylemleri genelde turistlerin daha fazla talep ettiği ve daha çok insanın olduğu yerlerde gerçekleştirilmiştir.

İspanya'da en önemli terör saldırısı 11 Mart 2004 tarihinde gerçekleştirilmiştir. El Kaide tarafından üstlenilen Madrid treninin bombalanması eylemi sonucu 192 kişi ölmüş, 2.050 kişi yaralanmıştır. Bu nedenle ülkenin GTI değeri 2005 yılında 6,46'ya çıkmıştır. İspanya'da 2017 yılında Barcelona'da düzenlenen minibüslü saldırı sonucu birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Tüm bu gelişmeler tatil ülkesi olarak bilinen ülkeyi olumsuz olarak etkilemektedir.

Aşağıda verilen Tablo 8'de OECD ülkeleri arasında terör endeks değeri yüksek olan ülkelerdeki turist sayılarının değişimi 2002-2017 dönemi için verilmiştir.

Tablo 8. OECD Ülkeleri Arasında Terör Endeks Değeri Yüksek Olan Ülkeler ve Turist Sayıları (Devamı)

Yıllar	İsrail		Türkiye		ABD	
	GTI	Turist Sayısı (Bin)	GTI	Turist Sayısı (Bin)	GTI	Turist Sayısı (Bin)
2002	6,79	861,9	4,17	12.790	8,05	43.581
2003	6,79	1.063	4,17	13.341	8,05	41.218
2004	6,63	1.505	5,60	16.826	7,40	46.086
2005	6,23	1.903	5,23	20.273	6,73	49.206
2006	5,95	1.825	5,15	18.916	6,11	50.977
2007	5,70	2.067	5,36	26.122	3,22	56.135
2008	5,20	2.572	5,12	29.792	2,92	58.007
2009	5,48	2.321	5,27	30.187	3,22	55.103
2010	5,01	2.803	4,95	31.364	3,90	60.010
2011	4,51	2.820	4,61	34.654	3,80	62.821
2012	4,87	2.886	4,92	35.698	3,37	66.657
2013	4,85	2.962	5,76	37.795	3,74	69.995
2014	4,43	2.927	5,64	39.811	4,57	75.022
2015	5,53	2.799.	5,45	39.478	4,64	77.774
2016	5,23	2.900	6,72	30.289	5,03	76.407
2017	5,05	3.613	7,50	37.601	5,46	76.941

Kaynak: OECD ve Vision of Humanity verilerinden faydalanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 8 verilerinden de görüldüğü gibi, İsrail'in terör endeks değeri genelde yüksek seyretmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu coğrafya ve Filistin ile yaşadığı sorunlar bölgeye turistik faaliyet için giden insan sayısının düşük olmasına neden olmaktadır.

Türkiye yıllardır terör olaylarına konu olmaktadır. Özellikle 2000'li yıllarda ülkedeki terör olayı sayısı önemli oranda artış göstermiştir. 2003 yılında İstanbul'da Sinagog'lara yapılan saldırılar sonucu 57 kişi hayatını kaybetmiştir. 2005 yılında Kuşadası'nda minibüsün bombalanması sonucu beş kişi, 2007 yılında Ankara'da intihar bombacısının gerçekleştirdiği eylem sonucu altı kişi, 2008 yılında ABD konsoloslughuna yapılan saldırıda altı kişi, 2008 yılında yine İstanbul'daki bombalamalar sonucu 17 kişi, 2013 Ankara ABD konsoloslughunun bombalanması sonucu üç kişi, aynı yıl Reyhanlı bombalamaları sonucu 52 kişi, 2016 Şubat ve Mart aylarında Ankara'daki bombalamalar sonucu toplam 68 kişi, 2016 yıl sonunda İstanbul Beşiktaş'taki bombalama sonucu 48 kişi, aynı yıl Kayseri'de gerçekleştirilen terör saldırısı sonucu 15 kişi, 2017 yılında Reina saldırısı sonucu 39 kişi hayatını kaybetmiştir. Görüldüğü gibi terör örgütleri eylemlerini genelde insanların daha yoğun olduğu bölgelere veyadaha çok ses getireceği turistik alanlara yönelik gerçekleştirmektedirler. Turizm faaliyetlerinin çok geliştiği Fransa, İngiltere ve İspanya'da küresel terör endeks değerlerinde artış turist sayısında önemli bir değişikliğe yol açmazken, Türkiye'de terör endeks değerindeki artış turist sayısında düşüşe yol açmaktadır. Bu değişiklikte Türkiye'nin de dahil olduğu coğrafyanın güvensiz olduğuna yönelik genel kamuoyu algısının etkili olduğu söylenebilir.

ABD'de 2001 yılında gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları, terör olayları için dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Saldırılarda 2987 kişni hayatını kaybetmesi tüm dünyada terör

olaylarına bakışı yeniden şekillendirmiştir. 2007 yılında Virginia Teknik Üniversitesi'ne düzenlenen saldırıda 32 kişinin ölmesi, 2012 yılında Colorado'daki bir sinemaya düzenlenen saldırıda 12 kişinin hayatını kaybetmesi, 2015 yılında Kalifornia eyaletinde silahlı saldırı sonucu 14 kişinin ölmesi, 2016 yılında bir bara düzenlenen saldırıda 49 kişinin ölmesi, 2017 yılında Las Vegas'taki silahlı saldırı sonucu 59 kişinin hayatını kaybetmesi ve 2017 yılında New York'taki dünya ticaret merkezi yakınındaki saldırı sonucu sekiz kişinin ölmesi ABD'de gerçekleştirilen önemli terör saldırıları olarak ifade edilebilir. Görüldüğü gibi ABD'de gerçekleştirilen eylemler de turistik faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. ABD'de de terör saldırıları yoğun olmasına rağmen Türkiye'nin aksine hem turizm gelirlerinde hem de turist sayılarında ciddi bir değişim görülmemektedir. Bunda terör saldırılarının uluslar arası medyada yer bulma sıklığının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca turizm faaliyetlerinde ilk sıralarda yer alan gelişmiş OECD ülkeleri terörün hedeflerinden biri olan korku ve güvensizlik ortamının hakim olmasına yönelik etkili çalışmalar ve oluşacak tehdit algısını yönetmede gösterdikleri çabalar sonucu bu saldırıları en az zararla atlatabilmektedir.

Sonuç

Ülkelerin ekonomik kalkınmasında turizm sektörünün çok önemli katkısı söz konusudur. Ancak turizm sektörünün gelişmesi ve sürekliliğinde ülkelerin sahip oldukları kültürel ve tarihsel zenginlikler yanında ülke içi güven ortamının da sağlanması gerekmektedir. Terör eylemleri yarattığı korku ve güvensizlik sonucu turizm faaliyetlerine darbe vurmaktadır. Terör eylemleri ile oluşan korku ortamı belirsizliğe neden olmaktadır. Ayrıca terör eylemleri ile beşeri ve maddi sermaye eksilirken, doğal ve kültürel zenginliklere yönelik saldırılar sonucu da o bölgelerin turizm potansiyeli zarar görmektedir. Ayrıca turizm sektörüne ayrılabilir ülke kaynakları, güvenliğin sağlanması kaygısıyla güvenlik harcamalarına aktarılmak zorunda kalınmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişen turizm sektörü özellikle demokratik yapılara ve piyasa ekonomisine sahip OECD ülkelerinde yoğunlaşmaktadır. Bunda turizm talebinin ekonomik refah artışıyla yakın ilişki içinde olması etkilidir. Terör eylemleri yol açtığı maddi kayıplar ile ekonominin geneline verdiği zararlar yanında sektörler içinde en çok turizm sektörünü etkilemektedir. Terör saldırılarına maruz kalan ülkelerin yeniden güvenli bir destinasyon olarak pazara girmesi uzun ve zor bir süreçtir. Terör saldırıları sonucu turizm sektörünün etkilenmesi OECD ülkeleri arasında ABD, Fransa, İngiltere ve İspanya gibi ülkeleri daha az etkilerken Türkiye bu saldırılardan çok daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bir taraftan terör saldırılarına karşı etkili bir iç güvenlik politikası geliştirirken, diğer taraftan turizm sektörünün daha az etkilenmesine yönelik medya ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık vermesi gerekmektedir.

Kaynakça:

- Bacık, E., Özer, M., Altınırnak, S. (2017), "Terörün Volatilitiye Etkisi: Türkiye BIST 100 Endeksinde Bir Uygulama", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 55-75.
- Çelik, N., Karaçuka, M. (2017), "Terör Saldırılarının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneğinde Ampirik Bir Analiz", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 17 (3), Temmuz, 313-322.
- Çokişler, D. E. (2019), *Silahlı Çatışma Ve Terör Ortamlarının Turizm Hareketlerine Etkileri*, Güncel Turizm Sorunları, Detay Yayıncılık, Editörler: Ali Türker ve Gülay Özeltin Türker, 255-282.

- Diriye, H. G. (2015), "The Effect Of Terrorism On Tourism In Africa In The 21st Century: A Case Study Of Kenya", A Research Project Submitted In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Award Of Master Of Arts Degree In International Studies, University Of Nairobi, Kenya.
- Elitaş, B. L., Çeken, H. (2016), "Terör Olaylarının Turizme Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,4 (38), Aralık 2016, 347-360.
- IEP (İngiliz Ekonomi ve Barış Enstitüsü), (2019), Global Terrorism Database, <https://www.start.umd.edu/gtd/globe/index.html>
- Kaplan, E. A., Dayıoğlu, M. R. (2017), "Ekonominin Sırtındaki Yük: Terör", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (49), 623-636.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2018), Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme 2018, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/62462,2018turizmgenelistatistiklerpdf.pdf?0>, 20.
- OECD (2019), OECD TourismTrendsandPolicies 2018, OECD Publishing, Paris.
- Özcan, C. C., Özmen, İ. (2016), "Terör ve Turizm İlişkisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi: AB ve Mena Örneği", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ekim; 9 (4), 69-83.
- Şengönül, A.,Karadaş, H. A., Koşaroğlu, Ş. M. (2018), "Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin OECD Üyesi Olan Akdeniz Ülkeleri İçin Analizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11 (60), 1123-1135.
- United Nations (UN), (2008), "Human Rights, Terrorismand Counter-Terrorism", High Commissionerfor Human Rights, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf>.
- Yeşiltaş, M., Öztürk, İ., Türkmen, F. (2008), "Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi", Sosyal Bilimler Dergisi, X (1), Haziran, 175-189.

ÖRGÜTLERDE BİLGİ GÜVENLİK POLİTİKALARININ STRATEJİK ÖNEMİ

THE STRATEGIC IMPORTANCE of INFORMATION SECURITY POLICIES

Esra G. Kaygısız*

Özet

Günümüzde teknolojinin hayatın en önemli unsurlarından birisi haline geldiği yadsınamaz bir gerçektir. Bilgi çağı olarak da adlandırılan bu dönemde bireysel, örgütsel ve kamusal süreçlerin neredeyse tamamı bilgi ve iletişim teknolojileri odaklıdır ve bu teknolojilere bağımlıdır. Bilgi teknolojileri yaygın olarak kullanılırken olası güvenlik risklerinin çeşidini artırmakta, riskin gerçekleşmesini kolaylaştırmakta ve riskin gerçekleşmesi durumundaki etki seviyesini artırmaktadır. Dolayısıyla bu durum bilgi güvenliği kavramının üzerinde önemli durulması gereken bir konu haline getirmektedir.

Bu çalışma bilgi güvenliği kavramını tanımlamayı ve bilgi güvenlik politikalarının kurumlar için önemini anlatmayı amaçlamaktadır. Çalışma bu doğrultuda bilgi güvenliği ve bilgi politikalarına ilişkin ayrıntılı literatür taramasından oluşmaktadır. Ayrıca çalışmada bilgi güvenlik politikalarının gerekliliği ve öneminin altını çizerek bu politikalarının stratejik önemlerini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilgi Güvenliği, Bilgi Güvenlik Yönetim Sistemi, Bilgi Güvenlik Politikası.

Abstract

It is an undeniable fact that technology has become one of the most important elements of life. In this period that is called information age, almost all of the individual, organizational and public processes are based on information and communication technologies and they are dependent to this technologies. In addition to that, while information technologies are widely used, they increase the type of potential security risks, facilitate the realization of the risk and increase the level of impact of the risk. Therefore, this situation has made the issue of information security an important issue to be considered.

This study aims to define information security and to focus the importance of information security policy. In this way, the study consists of detailed literature review about information security and information security policies. In addition, the study emphasizes the necessity and importance of information security policies and emphasizes the strategic importance of these policies.

Keywords: Information Security, Information Security Management System, Information Security Policy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Giriş

Kalp atışlarını takip eden giyilebilir teknolojilerden, ürün teslimatı yapan drone'lara, her geçen gün yetenekleri artan robotlara, birçok eylemde kullanılan akıllı telefonlara, otobüs durağına kaç dakika sonra kaç yolcu ile geleceğini söyleyen nesnelerin internetinin binlerce örneğine, sürücüsüz araçlara ve çok farklı alanlarda farklı işlevlere sahip, sürekli gelişen teknolojilere tanıklık ettiğimiz bir çağda yaşıyoruz.

Birçok şeyin teknoloji tabanlı olduğu bu çağda şüphesiz bilgi güvenliği söz konusu teknolojilerin sorunsuz biçimde yürütülmesi için en kritik anahtarlardan birisidir. Bilgi güvenliği çoğu kez sadece donanım ve yazılım yatırımları şeklinde yanlış algılamalara maruz kalmakta ve doğal olarak kurumun güvenlik bağlamındaki ihtiyaçlarını tam olarak karşılamamaktadır. Bu nedenle bireylerin, kurumların bilgi güvenliğinin ne olup ne olmadığı konusunda farkındalıklarının oldukça yüksek olması gerekmektedir.

Genel olarak bilgi güvenliği, örgütlerin en önemli varlıkları olan bilginin izinsiz veya yetkisiz bir biçimde erişim, kullanım, değiştirilme, ifşa edilme, ortadan kaldırılma, el değiştirme ve hasar verilmesini önlemeye yönelik süreçlerin tamamıdır. Bir başka ifadeyle bilgi güvenliği, bilginin güvenliğini, bütünlüğünü sağlayan ve gerektiğinde yetkili kişilerin bilgiye kolayca ulaşmasına imkân veren bir sistemdir. Bilgi güvenliği, genellikle veri bütünlüğünün korunması, yetkisiz erişimin engellenmesi, mahremiyet ve gizliliğin korunması ve bilgi sisteminin devamlılığının sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda bilgi güvenliğinin bir saniye dahi aksatılmaması, durmaması gereken kritik bir süreç olduğu söylenebilir. Bilgi güvenliği "Gizlilik", "Bütünlük", "Kimlik Doğrulama" ve "Erişilebilirlik" olarak isimlendirilen dört temel unsurdan oluşmaktadır.

Ayrıca bilgi güvenliği tüm tehditlere karşı sınırsız korumayı gerektirmektedir. Ancak bu tehditlerin birçoğu tanımlanmış olsa da teknolojinin gelişmesine paralel olarak tehditlerin sayısı artmış, niteliği değişmiş ve türleri çeşitlenmiştir. Bu nedenle bilgi güvenliği fiziksel güvenlik, personel güvenliği ve örgütsel güvenlik olmak üzere üç temel çerçevede değerlendirilmelidir.

Bilgi güvenliği, Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi (BGYS) kapsamında ele alınmaktadır. Bu sistem Uluslararası ISO 27001:2013 standardı ile kurallaştırılmıştır. Bu standardın gereklerini yerine getirmekte olan bir örgüt, değer varlıklarının başında gelen bilgi varlıklarının güvenliğini sağlamaya yönelik önemli bir adım atmış demektir.

Bilgi güvenliği yönetim sisteminin önemli bir unsuru ise bilgi güvenlik politikalarıdır. Bilgi güvenlik politikaları, kurum ve kuruluşlarda bilgi güvenliğinin sağlanması için tüm bilgi güvenlik faaliyetlerini kapsayan ve yönlendiren talimatlardır. Bu politikalar kurumsal bilgi kaynaklarına erişim yetkisi olan tüm çalışanların uyması gereken kuralları içeren, genellikle çalışanın sorumluluklarını, güvenlik denetim araçlarını, amaç ve hedeflerini kurumsal bilgi varlıklarının yönetimini, korunmasını, dağıtımını ve önemli işlevlerin korunmasını düzenleyen kurallar ve uygulamaların açıklandığı belgelerdir (Vural ve Sağıroğlu, 2008: 510).

Her örgütün yapısı, işleyişi, görev ve sorumlulukları farklı olduğu için bilgi güvenlik politikaları örgüte özgü olmalıdır. Bununla birlikte hiçbir yöntem ve sürecin her zaman yüzde yüz bir koruma sağlayamayacağı gerçeği asla unutulmamalıdır. Bu nedenle bilgi güvenliği altyapısı oluşturularak bilgi güvenlik politika ve standartları geliştirilmelidir.

Ayrıca örgütlerde bilgi güvenliği politikaları tüm çalışanlara duyurulmalı, yönetimin desteği açıkça ifade edilmeli ve tüm çalışanlar bilgi güvenliği politikalarına uymalı ve içselleştirmeleri sağlanmalıdır.

Bu doğrultuda çalışma, örgütlerde bilgi politikalarının stratejik önemini ve gerekliliğinin altını çizmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle bilgi güvenliği kavramı ve bilgi güvenlik politikaları hakkında literatür bilgisi verilmektedir. Sonrasında ise kamu kurumları başta olmak üzere tüm kurumlara bilgi güvenliği politikalarına ilişkin öneri ve tavsiyeler verilmektedir.

Bilgi Güvenliği

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla paralel olarak bilginin miktarı da sürekli olarak artmaktadır. Bilgi yoğunluğundaki bu artış ise bilgi güvenliğini giderek daha kritik bir faktör haline getirmektedir. Bir başka ifadeyle bilişim sistemlerine olan bağımlılık arttıkça bu sistemlerde oluşabilecek arıza, tehdit ve saldırılara karşı duyarlılık da o kadar önemli hale gelmektedir.

Bilgi güvenliği, bilginin erişim, kullanım, değiştirilme, ifşa edilme, ortadan kaldırılma, el değiştirme, silinme ve hasar verilmesi gibi işlemlerin izinsiz veya yetkisiz olarak yapılmasını önlemeye yönelik süreçlerin tamamıdır. Canberk ve Sağiroğlu'na (2006: 168) göre bilgi güvenliği, “bilginin bir varlık olarak hasarlardan korunması, doğru teknolojinin, doğru amaçla ve doğru şekilde kullanılarak bilginin her türlü ortamda, istenmeyen kişiler tarafından elde edilmesini önleme olarak” tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre ise bilgi güvenliği, “bilginin bir varlık olarak hasarlardan korunması, doğru teknolojinin, doğru amaçla ve doğru şekilde kullanılarak bilginin her türlü ortamda, istenmeyen kişiler tarafından elde edilmesini önlemektir” (Haklı, 2012: 5).

Bilgi yönetim süreçlerinden birisi olan bilgi güvenliği, diğer yönetim süreçlerinin aksine asla kesintiye uğramaması gereken bir süreçtir. Dolayısıyla bilgi güvenliği, bilginin veriden bilgeliğe uzanan tüm süreçlerinde de aktif olmalıdır. Ancak böylelikle bilginin güvenilirliğinden bahsedilebilir.

Bilgi güvenliğinin yetersiz ve yanlış olması, kesintiye uğraması ya da herhangi bir iç ve dış saldırıya maruz kalması gibi nedenler ilgili kurum ve kuruluşları para, zaman, emek, bilgi ve itibar kaybı gibi büyük tehditlerle karşı karşıya getirebilir. Yani, bilgi güvenlik sistemine kısa süreliğine yapılan yetkisiz bir erişim, bir anda binlerce müşterinin kişisel bilgilerinin internete dolaşmasına ya da hesap bilgilerinin silinmesi gibi büyük zararlara neden olabilir.

Kamu veya özel sektör ayırt etmeksizin tüm kişi, kurum ve kuruluşlar için hayati önem taşıyan bilgi güvenliği kavramı çeşitli öğelerden oluşmaktadır. Bu öğeler, gizlilik, erişilebilirlik, bütünlük ana ilkeleri ile kimlik doğrulama, yetkilendirme ve inkâr edememe alt ilkelerinden oluşmaktadır (Yiğitbaşı, 2015: 59).

Gizlilik: Ürün, süreç, müşteri, çalışanlar ve diğer paydaşlara ilişkin bilgiler başta olmak üzere kurumun her ortamdaki her türlü bilgisinin yetkisiz erişimlere karşı korunmasını ifade etmektedir.

Erişebilirlik: Yetki sahibi kullanıcıların iş süreçlerinde, bilgi ve belge kaynaklarının zamanında oluşturabilmelerini, erişilebilmelerini ve gönderebilmelerini kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle yetkili kullanıcı ya da kullanıcıların istedikleri bilgiye her zaman, her yerden, her cihazdan ve her koşulda ulaşılabilmesidir (Kaygısız, 2018: 83). İş süreçlerinde, bilgi ve belge kaynaklarının zamanında oluşturulması, erişilebilmesi, gönderilmesi ve belirlenen zamanlarda ayıklanması, imha edilmesi erişilebilirlik kapsamında değerlendirilmelidir (Külcü, 2018: 175).

Bütünlük: Bir kaynaktan başka kaynağa iletilen ya da arşivlenen bilginin bozulmadan, içeriği değiştirilmeden karşı tarafa iletilmesidir.

Kimlik Doğrulama: Bilgiye erişim yetkisi olan kişi/kişilerin bu yetkisini çeşitli yöntemlerle kontrol edilmesidir. Kimlik doğrulama şifre, gizli soru, pin kodu, anne kızlık soyadı gibi kişinin bildiği; anahtar, tek kullanımlık şifre, süre kısıtlamalı şifre gibi kişinin bir süreliğine ya da belirli kullanım sayılarına göre sahip olduğu ya da ses, retina, yüz, parmak izi gibi doğuştan gelen, kişisel ve değiştirilemez özelliklerle sağlanabilir.

Yetkilendirme: Sisteme erişim izni olan ve kimlik doğrulama aşamalarıyla sisteme giriş yapabilen kullanıcının ne kadar ne yapabileceğinin belirlenmesidir.

İnkâr Edememe: Gönderici ile alıcı arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların en aza indirilmesini sağlamaya yardımcı olan bu bileşenle, gönderici alıcıya herhangi bir mesajı göndermediğini, alıcı da göndericiden bir mesajı almadığını inkâr edebilir (Tekerek, 2008: 134).

Bilgi güvenliği tüm bu öğelerin kesintisiz, tam ve eksiksiz biçimde yürütülmesiyle sağlanabilir ancak bilgi güvenliği denildiğinde genellikle akıllara sadece bilgi teknolojilerini donanım ve yazılımına yönelik tehditler ya da kurum dışından yapılan saldırılar akıllara gelmektedir. Oysa bilgi güvenliği kurum binalarının güvenliğinden kurum içindeki personelin erişim güvenliğine kadar tüm unsurları kapsamaktadır. Bu unsurlar genel olarak aşağıdaki gibidir.

- **Fiziksel Güvenlik:** Vandallık, hırsızlık, elektrik arızaları, su basmaları, doğal afetler, çevresel tehditler, terör saldırısı, yangın vb. tehditlere karşı kurum binalarının ve çevrelerinin, sunucu ve sunucu odasının ve çalışma alanlarının korumaya yönelik güvenlik önlemlerini kapsamaktadır.

- **Personel Güvenliği:** Bilgi güvenliğini en fazla tehdit eden unsurlar maalesef kurumun kendi içindeki personellerinden kaynaklanmaktadır. Kasıtlı saldırılardan ziyade bilinçsizlik, fazlaca iyi niyet, dikkatsizlik, vurdumduymazlık, merak vb. nedenler kurum bilgi güvenliğini tehdit etmektedir. Personel güvenliği, kurumun Kendi personelini, geçici çalışanlarını, danışmanlarını, alt yüklenicilerin personelini, ortak çalışılan kurum ve kuruluşların çalışanlarını ve son kullanıcıya kadar her kademedeki tüm kişileri kapsamaktadır. Ayrıca kuruma kızgın veya küskün olan ve hiçbir beklentisi olmayan sorunlu personelin görevini ve yetkisini kötüye kullanarak bilinçli olarak yaptığı kötü niyetli davranışlar (Güldüren Ve Keser, 2017: 44) da bu kapsamdadır.

- **Örgütsel Güvenlik:** Üst yönetimin desteği, katılımı ve rehberliği ile örgütsel güvenliğin sürekli olarak sağlanması adına bilgi güvenliği standartları çerçevesinde politikalarının oluşturulması, yaptırım mekanizmalarının oluşturulmasıdır.

Bilgi güvenliği kapsamında bu unsurlarla ve katmanların belirlenmesi ve tanımlanması kritik önemdedir çünkü bunlardan herhangi birinin zarara uğraması bilgi

güvenliğini zafiyete uğratacaktır.

Kurumsal Bilgi Güvenliği Politikaları

Bilginin korunması oldukça zor bir süreçtir. Bu nedenle bilgi güvenliğinin kusursuz işletilmesi için gerekli olan temel şartlardan birisi de kurumsal bilgi güvenliği politikalarının oluşturulmasıdır. Kurumsal bilgi güvenlik politikaları, enformasyon ve veri güvenliği risklerini sıralayarak, güvenlik amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli olan mekanizmalarını, kurumun kabul edilebilir bilgi kaynaklarını, bu kaynaklara erişimin hangi unvanlar ve hangi cihazlarla yapılacağını belirlemektedir (Laudon ve Laudon, 2010: 340). Bununla birlikte bilgi güvenlik politikaları, kurum ve kuruluşlarda bilgi güvenliğinin sağlanması için tüm bilgi güvenlik faaliyetlerini kapsayan ve yönlendiren, kurumsal bilgi kaynaklarına erişim yetkisi olan tüm çalışanların uyması gereken kuralları içeren, çalışanın sorumluluklarını, güvenlik denetim araçlarını, amaç ve hedeflerini, kurumsal bilgi varlıklarının yönetimini, korunmasını, dağıtımını ve önemli işlevlerin korunmasını düzenleyen kurallar ve uygulamaların açıklandığı belgelerdir (Sağiroğlu ve Vural, 2008: 510). Bilgi güvenliği politikaları, kurumun bilgi ve teknoloji varlıklarını korumak ve çalışanların rol ve sorumluluklarını belirleyen bir beyandır (Bulgureu, Cavusoglu ve Benbasat, 2010, Akt., Lund, 2018: 8). Bu nedenle bilgi güvenlik politikalarının personel güvenliğinden fiziksel güvenliğe, pratik uygulamalardan ve teknik alanlara kadar pek çok konuyu açık, net ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyması gerekmektedir (Ağralan, 2015: 33).

Kurum çapında kullanılacak bilgi güvenliğinin omurgasını oluşturan bilgi güvenlik politikası, bilginin karakteristik özelliğini korumak için alınan tüm güvenlik önlemlerinin planlanması, koordine edilmesi; bilgi ve bilgi sistemleri güvenliğini tehdit eden her türlü zararlı girişime karşı yeterli bilinçlendirmenin sağlanması ve olabildiğince kapsamlı işbirliğinin geliştirilerek tüm alanlarda mücadele edilmesini sağlamaktır (Henkoğlu ve Yılmaz, 2013: 413). Bununla birlikte, kurum stratejisinin belgelenecek, kontrol edilebilen, etkili güvenlik önlemlerinin alınması hedeflenmektedir (Ulu vd., 2006: 17).

Teknolojiden ve bireylerden bağımsız olarak hazırlanmaları gereken bilgi güvenlik politikaları, kurum çalışanlarını ve üçüncü tarafları herhangi bir güvenlik sorunu veya sorumluluğu karşısında yasal sorumluluklardan kurtarmada yarar sağlamaktadır. Bununla birlikte kurumun bilgi-işlem yeteneklerini oluşturan kaynakların boşa harcanmasını da engellemektedir.

Bilgi güvenlik politikaları, dünyanın en geniş ve kapsamlı bilgi güvenlik eğitimi ve sertifikasyon kaynağı olarak bilinen SANS Enstitüsü tarafından yirmi sekiz alt politikadan oluşan bir bütün olarak kabul edilmektedir. SANS Enstitüsü'ne göre genel, ağ güvenliği, uygulama ve sunucu güvenliği olmak üzere dört ana başlıkta gruplandırılan bu politikalar şöyledir:

Genel

• **Temiz Masa Politikası:** Kurumun çalışanları, fikri mülkiyetleri, müşterileri ve tedarikçileri hakkında hassas ve kritik bilgilerin kilitli alanlarda ve görüş alanı dışında tutulduğu "temiz masa" bakımı için minimum gereksinimleri tanımlamaktadır.

• **Kabul Edilebilir Şifreleme Politikası:** Kurum içinde kabul edilebilir şifreleme algoritmalarını ana hatlarıyla belirtmektedir.

• **Kabul Edilebilir Kullanım Politikası:** Kurumdaki ekipman ve bilgisayarların kabul edilebilir kullanımlarını ve kurumsal kaynaklar ve kurumun özel bilgilerinin korunması için çalışanların uymaları gereken güvenlik önlemlerini tanımlamaktadır.

• **Veri İhlali Yanıt Politikası:** Veri ihlalleri için amaç ve vizyonu tanımlamaktadır. Ayrıca bu politika, veri ihlalin tanımını, personel rollerini ve sorumluluklarını, standartlarını ve metrikleri ile raporlama, düzeltme ve geri bildirim mekanizmalarını ve kime hangi şartlar altında uygulanacağını da içermektedir.

• **Afet Kurtarma Planı Politikası:** BT sistemlerini, uygulamalarını ve verilerini büyük bir kesintiye neden olan her tür felaketten kurtarma sürecini ve kurum tarafından geliştirilecek ve uygulanacak temel felaket kurtarma planının gereklerini tanımlamaktadır.

• **Dijital İmza Kabul Politikası:** Bir dijital imzanın, imzalayanın elektronik belgelerdeki ve yazışmalardaki kimliğini doğrulamak için kabul edilmiş bir araç olarak kabul edilmesi ve dolayısıyla kurum içindeki geleneksel "ıslak" imzaların yerine geçmesi için gereklilikleri belirtmektedir.

• **E-Posta Politikası:** Kurumun eposta sisteminin düzenli kullanımı için gereklilikleri tanımlamakta ve kullanıcıları kabul edilen ve edilemeyen eposta kullanımları konusunda bilgilendirmektedir.

• **Etik Politikası:** Kurumdaki dürüst iş uygulamalarını göstermek ve açıklık ile güven kültürünü teşvik etmek için kurum içindeki bireylerin ilke ve beklentilerini tanımlamaktadır.

• **Pandemik Tepki Planlama Politikası:** Herhangi bir salgın hastalık ve bunun artması durumlarında normal iş sürekliliği ve felaket kurtarma planlama sürecinin planlanması, hazırlanması ve yürütülmesi için gerekli alıştırmaları düzenlemektedir.

• **Şifre Oluşturma Politikası:** Güçlü şifreler oluşturmak için kılavuzları ve iyi uygulamaları göstermektedir.

• **Şifre Koruma Politikası:** Güçlü şifreler oluşturmak, bu şifrelerin korunması ve değişim sıklığı için gerekli standardı tanımlamaktadır.

• **Güvenlik Yanıt Planı Politikası:** Bilgi Güvenliği Ekibi tarafından desteklenen bir güvenlik müdahale planı oluşturma ve sürdürme gereğini belirtmektedir.

• **Son Kullanıcı Şifreleme Anahtarı Koruma Politikası:** Son kullanıcıların kontrolünde olan şifreleme anahtarlarını koruma gereksinimlerini tanımlamaktadır.

Ağ Güvenliği

• **Kazanç Değerlendirme Politikası:** Kurumsal satın almalarla ilgili sorumlulukları ve Bilgi Güvenliği Ekibi tarafından tamamlanması gereken bir satın alma değerlendirmesinin minimum gereksinimlerini belirtmektedir.

• **Bluetooth Temel Gereksinimleri Politikası:** Bluetooth özelliği olan cihazların kurumsal ağa veya kurumsal cihazlara bağlanmaları süresince temel standartları ifade etmektedir.

• **Uzaktan Erişim Politikası:** kurum dışındaki herhangi bir bilgisayardan ya da harici bir ağdan kurumsal ağa bağlanmak için temel standartları tanımlamaktadır.

• **Uzaktan Erişim Araç Politikası:** hangi uzaktan erişim yazılımının kullanılabileceğini ve nasıl yapılandırılması gerektiğine ilişkin gereklilikleri belirtmektedir.

• **Ağ Cihazları Güvenlik Politikası:** Bir üretim ağındaki veya üretim kapasitesinde kullanılan ağ cihazları için minimum güvenlik yapılandırması standartlarını tanımlamaktadır.

• **Kablosuz İletişim Politikası:** Kurumsal ağa bağlanmak için kablosuz altyapı aygıtlarının kablosuz iletişim politikasına uyma gereksinimini tanımlamaktadır.

• **Kablosuz İletişim Standartları:** Kurumsal ağa bağlanmak için kablosuz altyapı cihazlarının karşılaması gereken teknik gereksinimleri belirtmektedir.

Sunucu Güvenliği

• **Veritabanı Kimlik Bilgileri Politikası:** Kurumsal ağlarda çalışacak olan bir veritabanına erişen herhangi bir program tarafından kullanılmak üzere veritabanı kullanıcı adlarını ve parolalarını güvenli bir şekilde depolamak ve almak için gereksinimleri tanımlamaktadır.

• **Teknoloji Ekipman İmha Politikası:** Sabit sürücüler, USB sürücüler, CD-ROM'lar ve çeşitli türlerde kurumsal verileri içerebilecek, hassas olarak nitelendirilen diğer depolama ortamları da dahil olmak üzere elektronik ekipmanın uygun şekilde imha edilmesi için gereksinimleri belirtmektedir.

• **Enformasyon Giriş Standartları:** Bir kurumun log kayıt yönetim fonksiyonuyla bütünleşecek uygun denetim günlükleri oluşturmak için bilgi sistemlerinin belirli gereksinimlerini ifade etmektedir.

• **Laboratuvar Güvenliği Politikası:** Gizli bilgi ve teknolojilerin tehlikeye girmemesini ve kurumun üretim hizmet ve çıkarlarının laboratuvar faaliyetlerinden korunmasını sağlamak için laboratuvarların gereksinimlerini tanımlamaktadır.

• **Sunucu Güvenlik Politikası:** Kuruluşun üretim ağındaki veya üretim kapasitesinde kullanılan sunucular için minimum güvenlik yapılandırması standartlarını belirtmektedir.

• **Yazılım Yükleme Politikası:** Kurum cihazlarına üçüncü taraf yazılımı yüklemeye ilgili gereksinimleri tanımlamaktadır.

• **İş İstasyonu Güvenlik Politikası:** HIPAA Güvenlik Kuralının “Workstation Security” Standard 164.310(c)'nin karşılanabilmesini sağlamak için gereksinimleri tanımlamaktadır.

Uygulama Güvenliği

• **Web Uygulamaları Güvenlik Politikası:** Bir web uygulaması güvenlik değerlendirmesini tamamlama gereksinimini ve değerlendirmeyi tamamlamak için yönergeleri tanımlamaktadır.

Bu uygulamalarla birlikte teknolojinin değişmesi ve gelişmesiyle artık “eski” olarak

nitelendirilen, ihtiyaç duyulmayan yirmi sekiz tane daha politika bulunmaktadır. Dolayısıyla teknolojiyle paralel olarak özellikle donanım, yazılım ve ağ temelli politikaların zaman içinde güncellenmesi, kaldırılması ya da yenilerinin eklenmesi gerekmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bilgi güvenliği politikaları, bilgi güvenliğinin kesintisiz sürdürülebilmesinin temelini oluşturmaktadır. Teknolojinin gerek bireysel gerekse kamusal alanda daha da fazla kullanılmasıyla bilgi güvenliği özellikle kamu kurumları bağlamında kritik bir önem arz etmektedir.

Buna rağmen Türkiye'deki kamu kurumları incelendiğinde bilgi güvenlik politikalarının yeterince önemsenmediği söylenebilir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Bakanlıklarına ait resmi internet sitelerinde yer alan Kurumsal Bilgi Güvenlik Politikaları incelendiğinde bu politikaların çalışmanın önceki bölümlerinde belirtilen bilgi güvenliği alt politikalarını kapsamadıkları görülmektedir. Bununla birlikte belirtilen mevcut politikaların güncel olmadıkları ve özellikle artık kullanılmayan, eski teknolojilere ilişkin çok sayıda prosedürün varlığından söz edilebilir.

Son zamanlarda kullanımı yaygınlaşan ve giderek yaygınlaşacak olan kablosuz iletişim cihazlarına ilişkin prosedür ve politikalarının özellikle yetersiz oldukları görülmektedir. Ayrıca bilgi güvenliği ihlallerinde sorumlular, sorumluluklar ve uygulanacak yaptırımlar net olarak belirtilmemiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Bakanlıkları başta olmak üzere kamu kurumlarının bilgi güvenlik politikalarını kendi ihtiyaç ve koşulları göz önüne alınarak hazırlanmalıdırlar. Eski prosedürlerin bilgi güvenliği politikasının anlaşılmasını ve uygulanmasını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla politikaların güncellenmesi, hangi sıklıklarla güncellenmesi gerektiğinin belirlenmesi ve bunun da bilgi güvenliği politikalarında yer alması sağlanmalıdır.

Bilgi güvenliğinin tüm paydaşları ve ağdaki tüm cihaz ve yazılımları kapsayan bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda hazırlanacak bilgi güvenliği politikalarının güncel, uygun, gerçekçi, uyarlanabilir, uygulanabilir, resmi ve onaylı olması mutlak şarttır.

Kaynakça

Ağralan, E. (2015). Bilgi Güvenliği, Kişisel Verilerin Korunması Ve Mahremiyet Etki Değerlendirmesi. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Canberk, G. ve Sağiroğlu, Ş. (2006). Bilgi, Bilgi Güvenliği ve Süreçleri Üzerine Bir İnceleme Politeknik Dergisi, Cilt 9, Sayı 3.

Güldüren, C. ve Keser, H. (2017). Bilgi Güvenliği Farkındalık Eğitimi. Eğitim Teknolojileri Okumaları İçinde (Ed. Hatice Ferhan Odabaşı Buket Akkoyunlu Aytekin İşman). Tojet - The Turkish Online Journal Of Educational Technology. Ankara. http://www.iet-.Net/publication_Folder/ietc/egitimtekno lojileriokumalari2017.Pdf.

Haklı, T. (2012). Bilgi Güvenliği Standartları Ve Kamu Kurumları Bilgi Güvenliği

İçin Bir Model Önerisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Henkoğlu, T. Ve Yılmaz, B. (2013). Avrupa Birliği (Ab) Bilgi Güvenliği Politikaları. Türk Kütüphaneciliği 27, 3 (2013), 451-471.http://www.bby.hacettepe.edu.tr/e-bulten/dosyalar/file/eylul2013/henkoglu_yilmaz_tk.pdf.

Kaygısız, E. G. (2019) Örgütsel Bilgelik. Eğitim Yayınevi. Konya.

Külcü, Ö. (2018). Bilgi Kuramı ve Bilgi Yönetimi. Hiperyayın. İstanbul. Isbn:978-605-2137-56-7.

Laudon, K. C, ve Laudon, J.P. (2010). Management Information Systems. Pearson Education Inc. New Jersey. Usa.

Sağiroğlu, Ş. Ve Vural, Y. (2008). Kurumsal Bilgi Güvenliği ve Standartları Üzerine Bir İnceleme. Gazi Üniversitesi. Müh. Mim. Fak. Cilt 23, No 2. S. 507-522.

Tekerek, M (2008). Bilgi Güvenliği Yönetimi. KSÜ Fen Ve Mühendislik Dergisi, 11(1), 2008.

Ulu A., Yılmaz A., Bilir A.A., Solak E., Aydınoğlu H.E., Tomur E., Yıldırime., Bilir İ., Özben L., Yılmaz, M., Erten, M., Kabadayı, M.N., Zaim, Ü.Ü. ve Öziba, Y. (2006). Bilişim Sistemleri Güvenliği El Kitabı Sürüm 1.0. Türkiye Bilişim Derneği Yayınları : Xx Mayıs 2006.

Yiğitbaşı, İ. (2015). Bilginin Korunması. (Bilgi Yönetimi, Bilgi Türeticileri, Büyük Veri, İnovasyon ve Kurumsal Zekâ Kitabı İçinde Ed: Gülseçen, S.) Papatya Yayıncılık. İstanbul. S. 57-78.